Sayın Naci Bengisu'ya
En içten saygı ve şükranlarımla

TARİH BOYUNCA
TÜRK KAVİMLERİ

Yazan:
Emekli Vali
EDİP YAVUZ

KURTULUŞ MATBAASI
ANKARA — 1968

I. BÖLÜM KONULARI

Ö N S Ö Z

KONUMUZ, bugün **Kürt** diye anılanların, hangi kökten geldikleri yolundaki araştırmalardır.

Bunun için de (M. Ö.) ki çok eski zamanlara kadar gitmek gerekmektedir. Çünkü **KSENEFON**'un "on binlerin rica'ti"nde gördüğü **Kardukh**'lar ile **SUMER** EŞİK taşında adı geçen **KUR-Tİ-E'ler** ve yine **ASUR** yazıtlarında söz konusu olan **GUTU**'ların, **KÜRT**'lerin ataları oldukları ileri sürülmüştür.

Fakat bu bilgiler, çok noksan olmakla beraber, yapılan tartışmalarda, işi aydınlatacak yerde büsbütün karışdırmaktan başka bir işe yaramadığından incelemelerimizi ilk tarih çağlarına kadar uzatmak zorunda kalıyoruz.

Tarihden önceki çağlar hakkında henüz etnografik ve antropolojik araştırmalar bir bilim haline gelmeden, tarihciler bu gün konuşulan dillere göre bir takım ırk ayırımları yapmışlar ve bu konuda ilerlemiş ülkelerdeki bilginler kendi ırklarını bütün medenî ırkların kökü olarak göstermek çabasına düşmüşlerdir.

Bir çok dilciler, Avrupa'da olan dillerin hemen hepsinin ortadan kalkmış ortak bir dilden ayrıldıklarını kabul etmektedirler. Onlara göre eski **İRAN** dili **ZENT** ile **HİNT** dili **SANSKRİT**'de bu ortak dilden çıkmıştır. Hattâ **ARYA**'lar adı altında toplu bulundukları bir zamanda **HİNT**'e ve **İRAN**'a da yayılmış olan bu büyük göçün anısını, onların bu gün bile muhafaza ettiklerini ileri sürülmektedir.

Alman filologları, bu ortak dilin **"Asya'**da değil **Avrupa'**nın **kuzey - doğu** taraflarında meşe, kayın, dişbudak ağaçlarının yetişdikleri bir yönde olduğuna ihtimal vermişlerdir. Hattâ bu âlimler ana dilden istifade etmiş bu lisan ile çeşitli kavim guruplarının hangi sıra ile birbirlerinden ayrıldıklarını da tâyin etmişlerdir.

Başta **Asya**'ya hicret etmiş olan **ARYA**'lar, sonra **SLAV, BALTİK, ARNAVUT, ERMENİ** dillerinin doğulu denilen topluluğu.

Sonra **CERMEN** dillerinin batılı denilen topluluğu. **ALAN, SAKSON.** Daha sonra **YUNAN** dilleri ve en nihayet **İTALİK** diller." (I)

Demekki Avrupa kavimlerinin hepsi ayni kaynaktan türeme bir dille konuşuyorlar. Bunları **Hindu - Avrupai** veya **Hindu - Cermen** adı altında birleşdirmişlerdir.

"Aynı dili konuşan her topluluğa da ırk adını vermişlerdir. (II) bu suretle **SELT, SLAV, CERMEN,** hattâ **LÂTİN** ırkları ortaya çıkarılmıştır."

Fakat antropolojik ve etnografik bilgiler ilerledikçe ve medeniyetin **Orta - Asya'**dan gelenlerle yayıldığı her gün yeni yeni buluşlarla daha kesin bir hal aldıkça artık bu Cermen iddiasının ileri tutar yeri kalmamıştır.

Bundan sonra da **ANDRE BERTHOLD** adında bir **fransız** yazarının 1930 da daha başka bir tezle ortaya atıldığı görülmektedir. (III)

Bu da, göçlerin ancak atla yapılabileceği esasına dayanarak atın ana yurdunu aramış ve bunu **HİNUKUŞ** dağları ve özellikle kuzey eteklerinde olduğunu tespit etmiştir.

(I) CHARLES SEIGNOBOS'un HÜSEYİN CAHİT YALÇIN tarafından dilimize çevrilen "Avrupa kavimlerinin mukayeseli tarih 22. tabı s. 16."
(II) Ayni eser s. 17.
(III) I. Türk tarih kongresi s. 33.

O halde ırklar da buradan **HİNDU - AVRUPAİ** ve **HİNDU - ARYANİ** dillerle etrafa yayılmıştır.

Buna göre, **Avrupa**'lıların kökü **Orta - Asya**'dadır. Ayni yazar kitabının 23. sayfasında **HİNDU - ÖRÜPEN** dediği insanların san'atta hiçbir öncülük göstermediklerini, daha evvel medenî olmuş kavimlerin talebeleri olduklarını da belirtir. Sonra bu medenî insanların başında **Altaylıları** sayar.

Fakat yine kitabının (s. 26) da **TÜRK**'leri **Tanrı dağları**'nın kuzey ve doğusunda göstererek "Bunlar siyasî ayrılıkları ve birbirinden uzaklaşmalarına rağmen bugüne kadar dikkate değer bir dil birliği muhafaza etmişlerdir," demekten kendini alamaz.

Türkleri asıl yurtlarından çıkararak **Mençurya** ve **Kore** yönlerine atar. Bu görüşe bakılırsa, **Türkler** sarı yüzlü siyah, sert, kalın saçlı, köse sakallı, elmacık kemikleri çıkık **MONGOLİT**'ler topluluğuna sokulmuştur ve bugün hiçbir ilmî değeri kalmayan bir renk bölümüne gidilmiştir.

İnsanları tek bir bölgeden dağıldıklarını ileri süren nazariyeciler de bu bölgeyi **Orta - Asya** olarak seçmekte ve **Türkistan** siteplerini en uygun olarak ele almaktadırlar.

Bu tez, toplum üzerinde, seçilen göç yollarının yapmış olduğu etkiler üzerinde de durmaktadır.

Bu nazariyeye göre, çobanlık ilkel çağlarda en esaslı bir toplum şeklidir. Tarih boyunca da bütün insanlık üzerinde etkisini göstermiştir. Çobanlığı yaratan da isteptir. İstepler ise **Asya**'da ve **Doğu - Avrupa**'dadır. Fakat en büyük ve en elverişli step Asya'dadır. Otun hükmü ve nüfuzu burada her yerden üstündür. Ovalardan itibaren kademe, kademe yüksek yaylalara kadar uzun bir mevsim bol ota malikdir. Bu bakımdan en iyi ve cins atlar orada yetişir.

Atın varlığı bu insanların dünyanın her tarafına yayılmalarını sağlamıştır. İşte vardıkları sahaların iklim şartları onlar üzerinde en büyük etkiyi yapmış ve ırklar ayırımını ortaya getirmiştir.

Karadeniz kuzeyinden ve daima otu bol yerlerden ilerleyen göçlerin çoban olarak kaldıkları ve bunu değiştiremediklerinden mukavemete oğradıkları zaman geldikleri yollardan geri döndüklerini ileri sürer.

Kafkaslar üzerinden batıya doğru ilerleyen kavimlerin medeniyet yaratıcısı olduğunu ispata çalışır.

Bu tezi savunanlar, toplum bilgisine dayanan **LÖPLEY** ile onun arkadaşları ve **AHMED SANİH**'in dilimize çevirdiği **Ezminei Kadime Yolları** yazarı **EDMON MÜLLER**'dir.

Türk'ün ana yurdunu, insanlığın yayılma ortamı olarak gösteren, bu zat da nedense Türklere karşı düşmanlığını gizleyememekte ve bir devlet kurmamızı bile hayretle karşılayarak kendisince buna bir takım sebepler bulmağa çalışmaktadır.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan sonra anlaşılıyor ki, bugünkü milletlerin kökünü, gerek ilk tarih çağlarındaki bulundukları yerlerde ve gerekse bugünkü vatanlarında, bir yer bağlayarak aramağa imkân veren yol henüz bulunamamıştır. Çünkü bütün milletler için müşterek vatan gösterilen birçok yerler vardır.

Son zamanlarda bu yer **ALTAY**'lar olmuş ve **ARYALI**'ların da yurdu birçok yazarlar tarafından burası gösterilmeğe başlanmıştır.

Dil yönünden ayırmağa gelince; dil, **ÇARİES SEİGNOBOS**'un dediği gibi "doğuştan miras olarak elde edilmez, terbiye yolu ile alınır. Atalarının dilinden başka bir dille konuşan kavimlerin örneği pek çoktur.

Dil, çok kere ahaliye yabancı bir azınlık tarafından getirilmiş olabilir. Fransaya gayet az **ROMALI** gelmiş olmasına rağmen Roma kaynağından bir dille konuşurlar." **MACAR**'lar, **BULGAR**'lar da bunun açık birer örneğidir.

O halde ırkları birbirinden ayırmak için yurt gibi dil de tam bir ölçü olamıyor.

Yeni bilimlerden antropoloji bu işte başarılı olabilirmi? Şüphesiz olamaz. Çünkü, ırklar birbirine o kadar barışmıştır ki, bugün bir millet vasfını ortaya getirecek tek bir tip elde etmeğe imkân yoktur.

Etimolojik araştırmalarda göstermiştirki bâzan bir kavmin usul ve tekniğini diğer bir kavim aynen kabul etmekte ve birbirinin ayni eserler ortaya gelmektedir.

Görülüyorki hiçbir bilim kolu yalnız başına böyle bir işi başaramamaktadır. O halde yapılacak iş bütün bilim kollarının yardımı ile milletlerin bir özelliğini bularak onun yardımına ve kılavuzluğuna dayanan bir yol tutmak gerekmektedir.

Aralarında dokuz yıl pülümür kaymakamlığım ve iki seneden fazla **Tunceli** valiliğim sırasında, kürtlerde dikkatimi çeken çok önemli bir olay üzerinde durmayı isterim.

Asıllarının **Aydın**'dan, **Dimetoka**'dan, **Horasan**'dan ve bunun gibi çeşitli yerlerden geldiklerini bugüne kadar unutmayan **ZAZA oymakları** şimdi **Türkçe**'yi unutmuş olmalarına rağmen gerek oymak ve gerek köy ve şahıs adları hâlâ özbeöz **Türk** adlarıdır. Bunların bir kısmı da çok eski ve tarihî adlardır. Örnek olarak **LOLAN** oymağının adı **Orta - Asya**'da Amerikalılar tarafından yapılan kazılarda, ortaya çıkarılan, İsa doğumundan çok önceki **LU - LAN** şehrinin adını taşımaktadır.

Yine **ERTUŞ** aşireti **Doğu - Türkistan**'da **KAŞGAR**'ın 65 kilometre batısındaki bir şehrin adı ile anılmaktadır.

Hâlâ Türkçesini kaybetmeyen **KORESİN** oymağı **HAÇLI** savaşları çağında **HAREZM Türklerine** verilen **KORASMEN** adını az bir değişme ile hâlâ muhafaza etmektedir. Bu örneklerin ileride sırası geldikçe çoğaldığı da görülecektir.

Bunlardan başka, **BAL UŞAKLARI, KAMANLAR, ARSLAN UŞAKLARI, ALAN**'lar **ÇAREKLİ**'ler, **ARELLİ**'ler gibi daha yüzlerce oymağın adları da hep **Türkçe**'dir.

İnsan adları da öyledir. **Gülperi, Güldalı, Cıva, Perihan, Gülhan** gibi kadın; **Demir, Menkü, Can, Paşa** gibi erkek adları da yine yüzlerce sayılabilir.

Dil değişmiş olmasına rağmen isimlere karşı bu bağlılık nereden geliyor? Bunun başlıca sebebi, **Türkler**'de ataya ve sılaya yani ana yurda bağlılığın, kökten gelen ve **Şaman** dininden kalan bir inanış ve gelenek halinde oluşudur. Atanın adı kaybolmamak için toruna aktarılır. Yurt ise eski yerlerini hatırlatan küçük bir benzerlikle hemen o adı alır. Bu adlarla bir aşiretin göç yollarını bile bulmak mümkündür.

Peçenek tarihi yazarının da, bu adlar üzerinde özellikle durduğu görülmektedir. yazar (s. 28 de) "İsimler üzerinde bilhassa durulması türklerin bir yerden bir yere gidip yerleşmelerinde millî vatanlarındaki yer, nehir, dağ isimlerini yeni vatanlarındaki yer, nehir ve dağ'lara verdiklerini birçok misallerle biliyoruz" demektedir.

Macar tarihçileri de bunun farkındadırlar. (II. T. T. K. s. 584 de) **(Orta çağda ERDEL'de Türklüğün izleri)** adı konferansında **Prof. Dr. L. Razonyi "Türklerin** yerleşme tarihine dair Onomotoloji tahlillerinde, büyük mesafelerin, diğer halklarda olduğu kadar ehemmiyeti yoktur. Sonsuz isteplerde hudutsuz devletler kurmuş olan **Türklere** ait yer isimlerini saklayan **ERDEL**'den **PAMİR**'e, **HOANHO**'ya, **TONDRA**-ya uzanan saha bir küldür" diyerek bu, **Türklere** has özelliği o da belirtmiştir.

O halde **Türk**'ün binlerce yıldan beri bırakmadığı bu geleneksel töresine dayanarak araştırmalarımızı, biz de bu yoldan yörüyerek yapmağa çalışacağız. Aldığı-

mız sonuçları görünce tezimizin ne kadar doğru bir yol tuttuğuna ve ne kadar verimli olduğuna okuyucularımızın da hak vereceklerine inanıyoruz. Belki arada yanıldığımız noktalar olacaktır. Yalnız şimdiye kadar hiç işlenmemiş bir konuda, açılan bu çığırın üzerinde, bilginlerimizin de duracaklarına inanıyor, noksanlarımızın tamamlanması ve düzeltilmesinin millî bir borç olduğunu da düşünerek bunu candan diliyorum.

Bu eserimi, beş bölüm üzerine tertiplemiş bulunuyorum.

Birinci bölümde; **İslâm Ansiklopedisin**'deki bir **rus** propagandacısı olan **Dr. Minorsky**'nin aynen alınan yazısının eleştirilmesi yapılacaktır. Çünkü tamamen siyasî amaçlar güden ve **kürtleri Türk**'lerden ayrı bir uruk olarak göstermeğe çalışan bu yazının, etkileri çok büyük olmuş ve öteden beri bağımsız bir **kürt** devleti yaratmak çabasında olan bâzı soysuz ve cahillerin ihtiraslarını büsbütün kamçılamıştır.

İlmî bir çerçeve içinde gizlenen bu propaganda, şimdiye kadar **Kürt** konusu üzerinde hiç durmamış olan, **İslâm Ansiklopedisini** tertipleyen bilim kurulunun, gözünden kaçmış ve onların bilmeyerek **Rus** propagandasına âlet olmalarını sağlamıştır.

Kürtleri, Türklerin dışında **ÂRÎ** bir ırk olarak göstermeğe çalışan bu yazı, yarı aydın kürtler üzerinde millî bir his uyandırmak amacını gütmüş ve muvaffak da olarak, bunun sonucu İstanbul'da bâzı **Kürtlük** dâvası güden yayınların dayanak noktası olmuştur.

Bunun için çok önemli gördüğüm bu yazının eleştirilmesi yapılarak gerçeklerin nasıl değiştirildiğini ortaya koymak bu bölüme alınmıştır.

İkinci bölümde; bugün **Kürt** adı altında tanınan kimselerin bulunduğu alanda tarih boyunca yaşayan milletlerin kimlikleri üzerinde durulmuştur. Tezimize uygun bir araştırma sistemi ile yapılan bu incelemelerimiz, bize tarihin karanlık kalan birçok sorularını çözmekte ve şimdiye kadar varılan hatalı görüşleri bütün açıklığı ile ortaya çıkarmaktadır.

Büyük bir cesaretle ortaya koyduğumuz bu tez, bize tarihin yeni baştan yazılmasını gerektirecek derecede önemli konulara ışık tutmaktadır. İlk bakışta şaşırtıcı gibi görülmekte 3 ve 4. bölümler'deki açıklamalarımızla doğruluğu ve önemi büsbütün ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü bölüm; **Kürtlerin** kökü olan **GUR**'ların yani bugün **GUR-AN** denilen **Kürtlerin, GURMAÇ** dili konuşanların esasını teşkil eden toplumun ana benliği üzerindeki araştırmaları kapsamaktadır. Şimdiye kadar hiçbir tarihçinin ele almadığı bu konu, Türk adı yayılmadan önce bunların yerini tutan ilk **Türk** toplumu **GUR**ların 24 boyu üzerinde ayrı ayrı durulmakta ve tarihte büyük değişiklikler yapacak kadar önemli sonuçlara ulaşılmaktadır.

Dördüncü bölüm; bütün bu açıklamalar yapıldıktan sonra bugünkü yüzlerce **kürt** oymağından belli başlıları üzerinde durulmakta ve her birinin kökü ve kimlikleri ortaya konulmaktadır.

Kürtlerin benliği asıl bu bölümde ele alınmakta ve sonuca varılmaktadır. Bundan önceki üç bölüm bu bölümün açıklığa kavuşması için yapılmış uzun bir araştırmadan başka bir şey değildir.

Beşinci bölüm; din, dil ve geleneklerinin **Türk** din, dil ve gelenekleri ile karşılaştırılmasından ibarettir.

Bu bölüm, **Kürt**'lerin **UYGUR**'lar, **HUN**'lar, **HAZAR**'lar, **SELÇUK**'lar, **KARAMANLI**'lar gibi **Türk**'lerin bir parçası olduğunu bir daha ortaya koymaktadır.

KÜRT'LER HAKKINDA ŞİMDİYE KADAR YAPILAN ARAŞTIRMALAR VE BU YOLDA İSLÂM ANSİKLOPEDİ'SİNİN DÜŞTÜĞÜ HATALAR

Tarihçilerin gerçek bilim üzerinde çalışanları Kürtler konusunda esaslı araştırmalar yapamamışlardır.

Az çok merak ederek üzerinde duranlar ve yazı yazanlar da incelemelerini yalnız eski çağlardan kalan pek az ve yanlış bilgilere dayamaktadırlar. Bugün Kürt adı altında yaşayan bu toplumu, hiçbir ayırıma yer vermeden genel olarak ele almak, onları yakından bilmemenin sonucudur.

Yüzyıllardan beri büyük göç yollarının üzerinde bulunan bu bölgedeki değişmeler gözönüne alınmadan ve bunları yerinde inceleyerek esaslı bilgiler edinmeden, varılacak hükümler de doğru ve gerçek bir anlam taşımaz.

Bir urugun kökünü, o topluluğun yalnızca adı üzerinde yapılacak yaklaştırmalarla ortaya çıkarmağa kalkmak, her zaman için hatalı sonuçlar verir.

Kürt sözü üzerinde şimdiye kadar ilim âleminde yapılan hatalı araştırmalar bunun en güzel örneğini vermektedir. Eğer bu araştırmalar, bir de bâzı siyasal amaçlarla yapılmış olursa, o zaman zaten henüz karanlıklar içinde olan bu konunun aydınlanabilmesi, elde bulunan yanlış bilgilerle daha da güç bir hâl alır. En iyisi bu yolda araştırma yapacaklar şunun bunun fikrine göre değil, elde mevcut klâsikleri ve tarafsız kalmış yazarların görüşlerini teker teker süzgeçten geçirdikten sonra hükmünü vermelidir. Yoksa yanlış kanıların etkisi altında kalmamak için elde bulunan bilgileri bir tarafa bırakarak yeniden ve baştan başlar gibi işe koyulmak zorundadır.

Bu konuda eser vermiş Avrupalı bilgin ve seyyahların bâzılarının Türkleri parçalamak ve bu suretle zengin petrol bölgelerini ele geçirmek amacı ile çalıştıkları ve Kürtleri Türklerden ayrı bir millet olarak tanıtmağa ve onları Hindu - Avrupai ve Ârî bir köke dayamağa çalıştıkları görülmüştür.

Bu siyasal amaçları güdenlerin dışında kalan bâzı bilginler de tarih boyunca Türk saldırılarına uğramaktan doğan şuuraltı bir düşmanlık duygusundan kendilerini kurtaramadıkları veya önceleri bu etki altında yazılmış eserlere kapıldıkları sık sık görülmektedir.

Ne yazık ki, Türk ocaklarının kuruluşuna ve ATATÜRK'ün bu işe el koyuşuna kadar tarafımızdan yapılmış araştırmalar hemen hemen yok gibidir. Daha ziyade islâmî düşünceler altında millî benliğimizi meydana

çıkaramadığımız için, bugün bile Avrupalı yazarların bu hatalarla dolu görüşlerini ortaya koymakdan kendimizi alamıyoruz. Bunun en fana örneğini İslâm Ansiklopedisi vermektedir. Burada, Kürtler konusu hiçbir incelemeye yer verilmeden V. MİNORSKY'nin görüşlerini aynen almaktadır.

Gerçek bir bilim araştırması kılığına bürünen bu incelemenin üzerinde durmak, konumuzu aydınlatma bakımından da faydalı olacaktır.

İslâm Ansiklopedisinin etkisine kapılarak ayırıcı yayınlara başlayan ihtiras sahibi bâzı soysuzlara da asıllarını göstererek hizaya gelmelerini sağlamak gerekmektedir.

Bunun içindir ki tartışmasına girişeceğimiz İslâm Ansiklopedisinin bu yayınını, yani Rus propagandacısı olan V. Minorsky'nin araştırmalarını birer birer ele alalım.

Tarafsız görünmeğe çok dikkat ettiği sezilen bu bilgin diplomat Kürtler hakkında düşüncelerini açıklamağa başlarken, o da "bu konuda henüz genel bir inceleme yapılmamış olduğunu, araştırmalarda kullanılan yolların ayrılığını" belirtdikten sonra başlangıç ve özet olarak :

"Kürtlerin İranî kavimlerden sayılması ırkî olmakdan ziyade dil ve tarih mûtalarına dayanmaktadır. Bunların bedenî vasıfları yer yer değişir. Bununla beraber kürtlerin merkezî sahaya yerleşmelerinden evvel, burada isimleri kendilerinkine benzeyen KARDU, fakat başka menşe'li bir kavim yaşamış olduğu ve bunların sonradan İran menşe'li Kürtler ile karışmış bulunduğunu ileri sürmek de mümkündür" denilmektedir. (I)

Bu bildirinin üç noktası üzerinde durmak gerekir.

I — Asıl bölgede oturanların yani KARDU'ların Kürt olmadığı, yalnız isimlerinin Kürtlere benzediği, fakat başka menşe'li bir kavim olduğu.

II — Kürtlerin doğudan batıya doğru yayıldıkları, yani İran menşe'li oldukları hissinin verilmesi.

III — Bunların ırk bakımından değil ancak dil ve tarih bakımından İran menşe'li kavimlerden sayıldıkları ilk görüş olarak ortaya konmaktadır.

I — KARDU'ların artık bugünkü Kürtler olmadığı konusu antropoloji, Etnoloji bilimlerinin gün geçtikçe ilerlemesi ve bulunan yeni tarihî belgeler karşısında inkâr edilemeyecek bir gerçek haline gelmiştir.

Bu yolda yaptığımız incelemeler ileride KARDU'ların kimliklerini açıklayacağımız için burada üzerinde durmayacağız. Yalnız şunu belirtelim ki KARDU'ların torunları bugünkü Kürtler arasında pek az da olsa hâlâ yaşamaktadır.

II — Kürtlerin doğudan batıya yayıldıkları, yani İranî menşe'li oldukları iddiası; bu konuda bugün tamamen aydınlanmış olmadığı için kesin değildir. Bu bir gerçektir ki milâddan önceki insanların torunları bugün hâlâ o yerlerin tek sahipleri değildirler. Göç yolları üzerinde bulunan bu bölgede zamanla o kadar değişmeler olmuştur ki burada derli toplu bir ırk, dil, töre ve görenek aranamaz. Ancak küçük küçük bölgeler hattâ teker teker oymaklar üzerinde incelemeler yapılmadıkca genel bir hükme varılamaz. İran'dan mı, Kafkas'lardan mı, Balkan'lardan mı geldikleri ancak bu yoldaki araştırmalarla belli olacaktır. Türk olmadıklarını kabul ettiğine göre, doğudan gelmişlerdir demekle İranlı veya Hintli olduklarını belirtmeğe çalışan bu görüşün hiçbir dayanağı yoktur. Bütün göçler doğudan batıya ama, hiçbir zaman bunların asıl kökü İran değildir.

(I) İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ Fa. 68, s. 1098 - 2.

III — MİNORZKY'de bunu bildiği için "bunların ırk bakımından değil dil ve tarih bakımından İranî kavimlerden sayıldıkları" yoluna sapmıştır.

Bugün ırkların yalnız dil bilimine dayanarak ayrılması yolu artık eskimiş bir usuldür. ÂRÎ, SÂMÎ, ORAL - ALTAİK, HİNDU - AVRUPAÎ gibi dil ayrımları hiçbir zaman bir ırk göstermediği gibi bunlardan HİNDU - AVRUPAÎ topluluğuna giren OSK, LÂTİN, SELTİK, GALETİK, BRİTANİK gibi daha küçük dil bölümleri de yine bir ırkı gösteremez.

Charles Seignobos'un mukayeseli Avrupa tarihi'nde (s. 16) belirttiği gibi "ecdatlarının dilinden başka bir dille konuşan kavimlerin örneği pek çoktur." Fransızlar, Macarlar, Bulgarlar nasıl ana dillerini tamamen kaybetmişlerse Kürtler de yarı yarıya kaybetmiş olabilirler. İranlı bir kavim olarak tanımağa sebep olamaz. Aslında bunların İranlı bir dil kullandıkları da ileri sürülemez. Türkler yanında oturanlarda Türkçe, Araplara yakın oturanlar da Arapça, İran sınırlarında Farsça sözlerin bu dillerde çoğaldığı görülmektedir. EVLİYA ÇELEBİ 15 lehçe farkı saymıştır. MİNORSKY bile birbirinden çok farklı, fakat herbiri ayrı ayrı Fars dilinden büsbütün başka karakter taşıyan birçok dil toplulukları saymaktadır.

Buna karşılık dil kuruluşunun, tamamen Türk yapısı olduğu yani cümlelerde faiz önce, mef'ul sonra, fiilin en sonra geldiği; konuşulan sözlerin çoğunun eski Türkçe bulunduğu yapılan incelemelerden anlaşılmıştır.

SAİNT PETERSBURG Akademisi'nin yayınladığı Kürtçe - Rusça - Almanca Lügat Kitabında - 8308 kelimeden 3080 i Türk "eski türkmen", 1200 Zent, 370 Pehlevî, 1030 yeni Fars, 2000 Arap sözü olup arta kalanları 300 asıl Kürt, 60 eski çerkez, 220 Ermeni, 108 Kâldanî, 20 eski gürcü sözü bulunmaktadır. Bu Arapça, Farsça sözler içinde din ve bilim terimleri olan birçokları da Arapça ile ilgisini kesmiş Türk dilince benimsenmiş sözlerdir.

MİNORSKY Rus olması dolayısiyle bu yayından habersiz olamaz. Zaten kendisi de Kürtçenin İran dillerinden konuşma, ses, şekil, nahiv, kelime ayrılıklarını birer birer gösterdikten başka "Kürtçe, Farsçadan tamamen ayrı bir mahiyet göstermektedir" kanısına vardığı halde nasıl olur da ırk bakımından değilse de, dil bakımından İranî bir kavim sayılır diyebiliyor?

Tarih yönünden; Kürtlerin, ancak Arap istilâsından sonra adları sık sık işitilmeye başlamıştır. Gerçi bundan önce KARDUKH, KORDİKH, GORDUENE, KORÇEKH, KARDAKA gibi birbirine yakın sesli adlara bugünkü Kürtlerin bulunduğu bölgenin ancak BOHTAN suyu etrafında, nihayet VAN gölünden dicleye kadar uzanan dağlık ve küçük bir alanda rastlıyoruz.

Kürt adı anılmayan Milâttan Önceki 5 ve 3. yüzyıllar arasındaki çağlarda İran büyüklüğünü kaybetmiş, İskender istilâsından sonra zaman zaman Türkler elinde kalmış, hele Arap istilâsından sonra KHAREZMLİ'ler CENGİZ'ler, TİMUR'lar, SELÇUKLU'lar birbiri peşine bütün İrana hâkim olmuşlardı. O halde tarih, Kürt'leri tanıdığı çağlardan beri İran sönük veya hâkimiyeti yok halde iken nasıl olur da tarih yönünden bir İran kavmi sayılabilir?

Halbuki tarih tarafsız bir gözle ve dikkatle incelenecek olursa görülecektir ki, bugün Kürt diye andığımız kimseler de Türk'ün en eski boylarından biridir. Tezimizde bu kanu tamamen aydınlatılacaktır.

Fakat biz kendi görüş ve buluşlarımızı ortaya koymadan önce kürtler hakkında bugüne kadar yayınlanan ve özetleri İslâm Ansiklopedisin'de öne sürülen araştırmalara sırası ile bir göz gezdirelim.

KÜRTLER HAKKINDA İSLÂM ANSİKLOPEDİSİNDE ÖZETLENEN GÖRÜŞLER

I — "Milâttan 2000 sene öncelerine dayanan iki Sumer eşik taşı bulunmuştur. Bu taşlarda THUREAU DANGİN bir KAR - DA - KA ismine rastlamıştır. Bu memleket DRİVER'in, VAN GÖLÜ'nün güneyinde gösterdiği SU taifesi yanında bulunuyordu."

Burada KAR-DA-KA diye okunan sözün aslı KAR-DU-K olması daha doğrudur. Çünkü Klâsik'lerin yazılarında bu ad heryerde KARDUK, KARDUKH, KARDUENE, KARDUÇİ şekillerinde geçmektedir. Gerçi ünlü seslerin birbirinin yerini aldıkları her zaman görülürse de SUBARTU, ZİGURTU, İMARTU, MAHALTU V.B. gibi o çağların komşu devletlerinin adlarında görülen Du, Tu, U gibi ekler yurt anlamı vermekte ve sözün kendisi bunlar atıldıktan sonra ortaya çıkmaktadır. URAR, KAR, SUBAR, İMAR, MAHAL gibi ki bunların böyle bir ek almamış serbest hallerine bugün de rastlanmaktadır.

Dr. A. VON. GABAİN, (II. T. T. K. s. 909 da) "Türk Hun münasebetleri" konusundaki konferansında bu TU ekini halis Moğol sıfat son eki olarak göstermektedir.

Bu hale göre KARDU; KAR memleketi, URARTU; URAR memlekeketi, IMARTU: İMAR Yurdu anlamına gelmektedir.

Eski Türkçede K harfi Çoğul veyahutta şimdiki Türkçemizde olduğu gibi mekân veya nisbet eki olarak da kullanılmaktadır. (I) Konmaktan konak, tünmekten tünek, oymaktan oyuk, kaymaktan kayık ve bunun gibi mekân (yer) ve âlet veya nisbet anlamlarına da gelir.

FİN - OGUR dillerinden MACAR'cada, Orta - Asya ve eski İran dillerinde İk Çoğul Ekidir.

AVESTA da TÜRK kelimesinin TUR kökünün çoğulu olarak İk eki ile biten diğer kavim isimleri ile beraber getirildiği görülmüştür. (II)

Türk sözünün TÜR kökünün çoğulu olarak açıklanması da bunu göstermektedir. Bu bakımdan KARDUK, KARLILAR YURDU anlamınadır.

SU TAİFESİ'ne gelince; buradaki su sözünün zamanla en az değişmesi gerekir. Nitekim AKAT'cada da Su = SU ve nehir anlamınadır. (III)

Şerefnamede de (I. 146) Bitlis bölgesinde bir SÜY KALESİ'nin adı geçmekte olduğuna göre buradaki SU TAİFESİ'nin Türkçeden ad almış

(I) Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine giriş, s. 37.
(II) Aynı eser, s. 37.
(III) I. T. D. T. K. s. 116.

olacağı şüphesizdir. SÜY/SUY KALESİ'de SU TAİFESİ'ne ait bir kale olsa gerektir.

Çünkü Türkçenin değişik konuşma dillerine göre su sözü; Suy, suv sub, suf söylenişlerinin kısalmışıdır.

ELAM, SUMER, AKAT'ların SUBARU veya SUBARTU adını verdikleri kavme ASURLU'lar da SUBARTU demişlerdir.

MASPERO'ya göre SUBARTU'lar, ASURLU'lar çağında KARACADAĞ üzerinde ve yamaçlarında HABUR ve BALIK suları arasında otururlardı.

ŞEMSEDDİN GÜNALTAY, (tarih, I. 47) de "SUBARU'lar, SUMER, ELAM ve AKAT'lar gibi Turan asıllı olup aynı zamanda gelmişler ve oturdukları yere göre SUBARİ/SU ERİ diye adlandırılmışlardır" diyor. ZEKİ VELİDİ TOGAN'da bu görüşü benimsiyor. Fakat öyle sanıyorum ki bu Ar ekini Er olarak ele almak doğru olmayacaktır. Çünkü Türk kavim adlarında, ses birliği kuralına uyularak ar, er, ir, ur, ır ile sonuçlanan, o kadar çok Türk, ulus, oymak, boy, adı vardır ki bunların hepsini er sözü ile açıklamak doğru olmaz. Bunlardan bâzıları SUBARU=SU-ERİ, GOGAR=GÖK-ER, ACAR=AC-ER, ve B. G. Kökü, başlıbaşına bir anlam taşıyan birçok sözlerde, Er ile birleştiğini bu şekilde yorumlamak akla yakın gelirse de, doğrudan doğruya ER ile biten sözlerde bile bâzan bunu ER anlamında ele almak güç olur. SUMER, KİMER, MİŞER, İBER, SETER de olduğu gibi. Bundan başka er, ir diye de söylendiğinden Hazir, Sabir, imir, Gamir sözleri de kolay kolay er ile açıklanamaz. Yine İTİMAR, İŞTAR, BULGAR, KANKAR, BALKHAR, KAŞGAR, KORBAR V. B. gibi daha birçok ar ile son bulan uruklara da aynı kuralı uygulamak zor olur.

Halbuki TÜRK uruklarında âdeta söze Türk damgası vuran bu, ar er, ir, ur eklerinin çok büyük bir önemi vardır.

Bu eklerin anlamını, belki bilmeyerek ilk bulan da Sumer eşik taşındaki KAR-DA-KA'nın yerini gösteren DRİVER olmuştur. Su taifesi diye adlandırdığı bu urugun Sup kavmi olduğunda şüphe yoktur. (IV) Su = sup olduğuna göre, (V) Taife diye belirtilen ar ekini almakla Sup; Sup-ar (SUBAR) yani (su urugu) anlamını almıştır.

Bu eki almış birçok Türk urukları vardır. MACAR, TATAR, HAZAR, BULGAR, AVAR, KACAR, AFŞAR, KABAR, TOKHAR, KANKAR, ANAR V. B. gibi.

TUNCELİ'nde TAT UŞAKLARI adında bir oymak vardır. Buna karşılık TATAR'lar devlet kuran bir topluluktur. Yine ASUR'lar çağında SUPERYA'da oturan küçük bir SUP kavmi vardı. Bunlar önceleri KOMUK'lara bağlı idiler. Buna karşılık SUBAR'lar devlet kuran bir varlıktı. AVŞİN/AVŞEN gibi küçük oymaklara karşılık AVŞAR'lar büyük bir ulustur. HUN-GUR'lar devlet kurduktan sonra HUNGAR adını almıştır. Bunun gibi BEL-GUR'lar BULGAR, GOG'lar GOGAR,

(IV) BASRİ KONYAR? Diyarbeir tarihi s. 50, 55.
(V) Divan-ı Lügatüt Türk dizin dizin s. 543.

UR'lar URAR olmuştur. Bunların açıklanması GUR'lar bölümünde yapılacaktır.

Görülüyor ki bu ar, er, ir ekleri bir uruga aynı zamanda büyüklük, özgürlük erk anlamını da vermektedir.

Sup=Suv olduğuna göre SUBAR=SUVAR'da olur SUVAR'ların TÜRK'lüğünde kimsenin şüphesi yoktur. KAŞGARLI MAHMUD'un divanında (Dizin, 851) SUVAR'lar TÜRK olarak gösterildiğine göre SUBARların da TÜRK'lüğü bütün açıklığı ile ortaya çıkar.

DRİVER'in söz konusu ettiği SU TAİFESİ'nin SUBAR'lar olması hem dil ve hem de bunların egemen büyük bir kavim oldukları coğrafya alanlarına da uygun düşer.

TÜRKlerin Milâttan Önce MOĞOLİSTAN ve MANÇURYA'nın kuzeyinden beriye getirmek istemeyen ve bugünün hâlis Türk yurdunu Türk'lerden başka TURANLI bir kavim yaratarak onlara veren ve hattâ daha ileri giderek Hindu - Avrupai denilen topluluğun ilk doğum yeri Altayları gösteren bazı tarihçiler, Türklerin Milâttan Önceleri Doğu - Türkistan'a bile indiklerini kabul etmezlerken Ön - Asya'ya gelişlerini şiddetle ret edeceklerine şüphe yoktur. Nitekim DECROOT "HUN'ların tarihi" nde ÜÇTURFAN'ın eski Çin kaynaklarının, Milâttan Önceki kayıtlarında WEN - SU diye adlandırdıklarını ve bunun Aksu anlamına geldiğini ileri sürmesi üzerine, meşhur tarihçi BARTHOLD "Milâttan Önceleri Doğu - Türkistan'da daha Türkler yoktu binaenaleyh AKSU gibi hâlis Türkçe bir kelime o zaman olamaz" diye red edivermişti. Halbuki (Saka - Hoten - Brahma) belgesinin bulunuşu bu çağlarda değil Doğu - Türkistan'da; hattâ daha güneyde BARÇUG'da yani TOMŞUK'da Türklerin BEŞ - TARDUŞ urugundan ÇARUG'ların yaşadığını ortaya koymuş ve şimdiye kadar ileri sürülen buna benzer atakları da meydana çıkarmıştır. (VI)

Bugün bile ÇARUG urugunun bir bölümü, TUNCELİ'nin DEŞT bucağında ÇAREK adı ile, Türk'ün geleneksel töresine uyup adını koruyarak, hâlâ yaşamaktadır.

II — İslâm Ansiklopedisinde, "bu taş yazıtlardan 1000 sene sonra TİĞLAT PLASER'in KUR-Tİ-E kavmi ile AZU dağlarında savaşa giriştiği elde edilen başka başka yazıtlardan anlaşılmaktadır." Deniliyor ve buradaki AZU'nun bugünkü HAZO olduğu sanılıyor. Bununla beraber bu KUR-Tİ-E okunuşunun kesin olmadığı da belirtiliyor ve HERODOT'da (M. Ö.) V. asır buna benzer bir ismin geçmediği açıklanıyor. HERODOT'da söz konusu edilmemesi ya o zamanlarda bu kavmin önemsiz bir uruk veya her hangi bir urugun söz konusu olamayacak küçük bir boyundan başka bir şey değildi, anlamını çıkarmak gerekiyorsa da bunun daha çok, İRANLIlara bağlılığı bulunmaması, dağlık bölgelere sığınmış olmaları dolayısıyla genel duruma karışmamalarından ileri geldiğini düşünmek daha doğru bir görüş olur. Nitekim bir zaman sonra yani (M. Ö.) 400 - 401 yıllarında aynı bölgede, KSENOFON'un yazdığı Anabasis de, KARDUK urugunun varlığı açıklanmaktadır.

(VI) Umumi Türk Tarihine giriş s. 45, 55.

İslâm Ansiklopedisinde, "bunlar KENTERİDES/BOHTAN ırmağının doğusunda bulunuyorlardı. Bundan sonra aynı adın Dicle'nin solunda CUDİ dağı yakınındaki bölgeye verildiği" ve klâsik eserlerde bu adın KORDUENE şeklini aldığı görülür.

"ÂRAMİ'ler de bu bölgeye BES KARDU ve zamanımızın CAZİRAT İBNİ OMAR kasabasına da KARDU CAZARTASI diyorlardı. ERMENİ'ler KARDUH, ARAP'lar BAKARDA veya KARAY adını kullandılar. Sonraları bu adın yerini Bohtan, CAZİRAT B. OMAR aldı." (VII)

Halbuki BOHTAN adı da KARDUK adı kadar eskidir. Zira KARDUK'ların sözünü etmeyen HERODOT (III, 9 da) DARA tarafından vergiye bağlanan 20 satraplıktan 15. satraplıkta PAKTİAlıları da saymaktadır. Şerhli Herodot tercümesinde, bunun ERMENİYE'ye komşu bir yer olacağı NOLDEK ve KİPERT'te PAKTİ'nin BAHTİ olduğunu savunmuşlardır. İleri'de KARDU'lar üzerinde dururken bu konu tamamen aydınlatılacaktır.

Şimdi bir de burada adı geçen yerler üstünde biraz duralım.

Yunanlı KSENEFON'un KENTERİDES diye yazdığı kelimenin aslı acaba bu mudur? Yoksa (DES) rumca eki atılınca kalan KENTRİ, Türkçemizdeki KEMTERİ midir? KENT, Türkçede şehir ve kale anlamına geldiğinden şehir veya kale eri demek olur ki, bölgeye ad verenlerin şehirleşmiş TÜRK'ler olduğu anlaşılır. Nitekim BAYKAL gölü güneyinde RUS - MOĞOLİSTAN sınırı üzerindeki dağların adı da KENTEİ'dir. TAHRAN'ın kuzey - batısında KENT adında bir şehir olduğu gibi buradan geçen ırmağın da adı KENT'dir. Kent'in Türkçeliği Divan (dizin 300 de) belirtilmiş olduğundan buralara ad verenlerin Türk oldukları da anlaşılır.

Bunun tarafımızdan yapılmış bir benzetme olmadığını gösteren başka tanıklar da vardır. Arapların bu bölgeye verdikleri KARAY adı da Türkçedir.

Şecere i uşai türiye yazarı, Oğuz Han'ın altı oğlunun cariyelerinden olan torunlarını bildirirken KARAYLI uruğunu da saymaktadır. (VIII)

ÂRAMİ'lerin de bu bölgeye verdikleri BES KARDU adı yine Türkçedir. KARDU'daki (DU) eki daha önce bildirdiğimiz gibi memleket anlatan bir ek olduğundan atılınca kar TÜRK oymağı ortaya çıkar. S Ş değişimi ile BES de BEŞ olacağından Beş-kar'ın yine bir TÜRK oymağı olduğunda şüphe yoktur.

TÜRK oymaklarının, sayılı adlar aldığı ÜÇOK, BEŞUYGUR, DOKUZOĞUZ, ONGUR gibi BESKARDU'yu da BEŞKAR yurdu olarak ele almak tamamen yerinde olur. Esasen KARDU, KARAY, KARYA hepsi KAR kökünden gelen memleket ve oymak adlarıdır. Çeşitli milletlerin aynı bölge hakkında kullandıkları adlar hep KAR urugu üzerinde birleşmektedir. Bunun sebebi KARDU'lar ve KAR'lar konusunda açıklanacaktır. Ne İRANLI'lara ne de ERMENİ'lere boyun eymeyen KARDU'ların

(VII) İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, FA. 68 s. 1089.
(VIII) II. T. T. K. s. 924.

bugün ÖN - ASYA'da oldukça geniş bir alanı kaplayan topluluğa da adını veren bir uruk olduğu 20. yüzyıl başlangıcına kadar kabul olunmakta idi.

KARDAKA, KUR-Tİ-E, BAKARTA, KARAY, KARDUKH, GORDO, KARDU, gibi her kavmin ağızına göre uğradığı değişmelerden sonra KÜRT kılığına girdiği ileri sürülüyordu. Fakat asıl adının ne olduğu; bellibaşlı dört ırk bölümünden yanı ÂRİ, SAMİ, HİND U-AVRUPA İ, ORAL - ALTAİK ayrımlarından hangisine mal edileceği bir türlü aydınlatılamamıştı.

Bu yönden yapılan araştırmalara da kısaca bir göz gezdirelim.

Yine İslâm Ansiklopedisinde MİNORSKY bu urugun İRANLI olduğunu açıkça savunmağa cesaret edemediği için "esas itibariyle Ksenefon devrinde DİCLE'nin şimalinde anakütleden ayrı kalmış İrani bir kabileye tesadüf edilmesi olmayacak bir şey değilse de, KARDUKH'ların kavmi vasıfları hakkında bir hüküm verebilmek için ancak isimlerinin lehadetine dayanılmaktadır" dedikten sonra bu yolda ileri sürülen çeşitli görüşleri saymaktadır.

Bunlar sıra ile şu yolda özetlenebilir.

"Bu ismin SÂMİ benzerleri de olduğu, AKAT ve ASUR'cada KARDU; kuvveti, kahraman, KARDA; kuvvetli olmak anlamına geldiği söylenmiştir." Buna karşılık KARDU'nun TÜRK'çede de anlamı vardır ve yine Kar kökünden gelmektedir (Divan-ı lügat-üt Türk (dizin s. 419) da fındık büyüklüğündeki buz parçalarına Kardu denildiğini yazar. Bu kelimeyi ASUR'ca olduğu için SÂMİ saymak da kolay değildir. Zira ASURcada, SUMER ve AKAT'cadan alınmış birçok sözler bulunmaktadır. ASUR'ların düşmanlarına cesur ve kahraman adını vermeyecekleri de bir gerçektir.

III — HALDİ kavmi ile ses benzerliğine işaret olunarak YUNANLI'ların bâzan HALDİ veya HALDEİ dedikleri belirtilmektedir.

HALDİ ile KARDU arasındaki ses benzerliğine dayanarak bunları birleştirmek fazla ileri gitmek olacaktır. HALDİ'leri ayrı bir oymak olarak düşünmek daha doğrudur. Nitekim Şerefnamede, HALDİ'ler ayrı bir boy olarak görünmekte CEZİRİ BOTAN'daki KHALİDİ'lerin bu HALDİ urukunun arta kalanları olduğu anlaşılmaktadır.

IV — Yine "KARDU'lar daha ziyade ASURİ aslından gelme URARTU, (URAŞTU) adı ile (M. Ö.) IX. asırdan başlayıp (M. S.) VI. asır başlarına kadar kuvvetli bir hükümet kuran bir kavim olarak tanınmaktadır ki İBRÂNİ'ler bunlara ARARAT, bazan da YUNANLI'lar ALARODYA adını verirlerdi" denmektedir.

Burada URARTU sözünün ASURİ aslından gelme bir ad olduğu ve SÂMİ dilden bulunduğu ne ile bellidir? ASUR yazıtlarında bu ada rastlanması bunun onlar tarafından URARTU'lara verilmiş bir ad olduğunu göstermez.

(IX) İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, Fa. 68 s. 1090-1

Bu sözün aslı SUBARTU kelimesinde açıklandığı gibi incelenecek olursa, buradaki (tu) eki de memleket anlamınadır. Geriye kalan Urar sözünün de ana kökü UR'dur. Buradaki (AR) da yine evvelce de belirtdiğimiz gibi kavim oymak, taife anlamlarına gelmektedir.

Urartular üzerinde ayrıca duracağımız için burada bu kadarla yetineceğiz.

V — "LAHMAN HAUPT, KARDUK'ları batıdan gelen göçmenler olarak görmektedir. E. MEYER ise bunların hareket noktasını ARAS nehri havzasının orta kısımlarında bulmakta; ERMENİLER'in gelmesi üzerine VII. asra doğru KHALDİLER dağılarak dağlara çekildiler ise de isimleri VAN Gölünün kuzeyine düşen bölgenin yer adlarında bâki kaldı" demektedir.

Eskilerin biricik KÜRT tarihi olan şerefname KARDU'lardan hiç bahsetmez. O KÜRT'lerin DİYARBEKİR ve BAYAZIT etrafından yayıldıklarını iddia eder ki, bu da kendisi BİTLİS'li olduğu için Kürt merkezini kendi yurdunda göstermek hevesinden ileri gelmektedir. Bununla beraber Rumeli'den gelerek Anadolu'ya yerleşen yörüklerin ve yerli konar-göçer Türkmenlerin, Anadolu'da sürüleri ve eşkiyalıkları dolayısıyla çiftçi halka zarar vermeleri ve büyük topluluklar halinde Batı - Anadolu'nun dirlik ve düzenliğini bozacak şekilde ikide bir baş kaldırmaları sonucu birçok kereler bunların güneye ve özellikle RAKA dolaylarına sürüldükleri, Osmanlı arşivlerinde görülen fermanlardan anlaşılmaktadır. Tarihçi AHMET REFİK tarafından derlenen bu buyrultulardan yüzlercesine "Anadolu'da Türk aşiretleri" kitabında rastlanmaktadır.

Bu bakımdan Şerefname'nin özellikle RAKA'dan kaçanlar için ilk merkez olarak Diyarbakır'ı göstermesi pek de o kadar küçümsenecek bir iddia deyildir.

Bu konuya ileride tekrar deyinilecektir.

VI — "XX. yüzyıl başlarına kadar KARDU'ların Kürtler olduğu sonucunda kesin olarak birleşilmişti. Fakat HARTMAN, NOLDEK, VEİSBAH tarafından yapılan son araştırmalar bu görüşü çürütmüş ve yeni bir çığır açmıştır. Bunlar dil bakımından KÜRT ile KARDU'nun birbirinden ayırt edilmesi zorunluğu bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Aynızamanda bu bilginler klasik yazarlardan STRABON'un (XI. 130. XV. 131 de) gösterdiği MEDYA ve FARS'daki CYRTİİ'lerin KÜRT'ler olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Zira bu bölgede birçok KÜRT aşiretleri yaşamaktadır" denilmektedir.

Bu CYRTİİ ile KARDU'yu birbirinden ayırmakla da soru aydınlanmış olmuyor, o zaman da CYRTİİ'lerin kimlikleri üzerinde durmak gerekiyor.

İRAN KÜRTLERİ diye tanıtılmağa çalışılan bu CYRTİİ'ler ZAGROS dağları batısına nasıl geçmişler ve Anadolu'ya nasıl yerleşmişlerdir?

Gerçi bu yer değiştirmeleri eski İranlıların zaferlerine bağlayarak İrani kavimler olarak göstermekte ve örnek olarak da ASAGARTU'larla

ZİGURTU'ların yer değiştirmelerini göstermektedirler. Fakat gösterdikleri örneklerin de İRANLI olmayıp ASGUR, SİGUR oymakları olduğunun farkında değildir. İleride GUR'lar konusunda bu uruğlar da söz konusu edilecektir.

CYRTİİ denilen bu uruğun ücretli askerlerinin ROMA SELEFKİLERİ ve BERGAMA kralları arasındaki savaşlara karıştıkları da bildirilmektedir.

Asker olarak yaratılmış bulunan Türklerin her millete ücretli asker olarak çalıştığı bilinen bir gerçektir.

CYRTİİ'ler, AS-GUR ve Sİ-GUR'lar gibi TÜRK GUR ulusuna mensup olduğu GUR sözünün T çoğul eki ile GURT halini aldıktan sonra (i) nisbet eki ile de Gurti şekline girdiği açıkça görülmektedir. Zira (Y) ROMA ve YUNAN dillerinde (U) gibi okunur.

VII — KÜRT'ler konusu üzerinde ileri sürülen bütün görüşleri tamamlamak için son olarak Ermenilerin de ortaya koydukları buluşlarını gözden geçirelim.

"VII. asır ERMENİ coğrafyasının tesiri altında KORÇEKH nahiyesine müteallik dikkate değer bir istihale vaziyeti ortaya çıkmaktadır. (ADONTZ (ARMENİA s. 184) e göre; KORTİÇ AYKH veya KORTİÇden gelen KORÇEKH, "KÜRT" manasına gelir.)"

"FAUSTUS BYZANTİNUS zamanında (VI. asır) Korçekh, sadece, SALMAS'ın yanında bir nahiye idi. Eyalet olarak, Korçekh, ÇULAMERG ve CAZİRAT İBNİ OMAR arasında uzanıyordu zamanla birtakım değişiklikler olmuştu."

"FAUSTUS'un eski Korduene yerinde zikrettiği KORDUKH, KORDİKH ve Tmorik bölgelerinden KORDUKH, KORÇEK'in sadece bir nahiyesi haline gelmiş, Tmorik, yerini KORDİKH'e terk etmiş idi. (X) Böylece ARAP istilâsı devrine doğru KÜRT (cemi Ekrat) tâbiri İRANİ veya İRANLI'laşdırılmış kabileler halitasına teşmil edilmeğe başlanıyordu. Bu kabileler arasında KARDUKH'lar, merkezi ALKİ/ALK olan TMORİK/TAMURAYE'ler; SASON'un HOİT nahiyesinde AL HUVAYSİA'lar, FIRAT'ın geniş büklümünde ORTAYE/AL ARTAN, SÂMİLER ve belki de ERMENİ'ler (MAMAKAN kabilesinin MAMİKON menşeinden olduğu iddia ediliyor) vardır." (XI)

XX. yüzyılda, KÜRT'ler arasında bu kavme mensup olmayan bir İRAN'i unsur GURAN (ZAZA zümresi) mevcudiyeti ortaya çıkarılmıştır." (XII)

Şimdi yukarıya aldığımız bu bildiriler üzerinde duralım :

ERMENİ'lerin KORTİÇ AYKH bölgesi adından çıkardıkları KORÇEKH sözünün KÜRT anlamına geldiği yolundaki yakıştırma hiçbir zaman doğru olamaz. Zira KORÇİK/KORÇEKH bir Türk oymağının adıdır.

(X) İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ Fa. 68 s. 1091-1.
(XI) A. E. Aynı sahifede.
(XII) İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ s. 1091-1.

T. H. HALCI OĞLU, EDREMİT civarında TÜRK aşiretleri konusunda (T. T. K. s. 924 de) "Şecerei uşai Türkiye müellifi daha birçok izahat verdikten sonra Oğuz Hanın altı oğlunun cariyelerinden olan torunlarını kaydediyor. Bunlar için; TURBATLI, KARAYLI, SULTANLI, OKLU, KÖKLÜ, SUÇLU, HORASANLI, YURTCU, SORKİ, KORÇİK, SİVARCİK, KARACIK, KAZKOT, KIRGIZ, TEKAN LALA, MERDE, SUZİ, SAYBİR gibi yüzlerce füruğundan daha birçok aşiretler doğmuştur" denilmektedir.

İşte KORÇİK bunlar arasında bir oymaktır. Bundan önce ARAP'lar bu bölgeye KARAY adını verdiklerini söylediğimiz zaman da KARAYların da bu oymaklar arasında bulunduğuna işaret etmiştik. KARDU, KARAY, KARYA'ya bakarak KORÇİK adının da yine KAR kökünden KAR-ÇIG'dan dönme olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Nitekim PÜLÜMÜR'den geçerek KALAN yanında MUNZUR suyuna karışan HARÇİK suyunun adı da bunu göstermektedir. Bu bakımdan KSENEFON'un KARDUK diye adlandırdığı kavim de Karluklar olması çok muhtemeldir.

Şimdi bu açıklamadan sonra eğer KORÇEKH/KORÇİK adından ötürü bu bölge halkına Kürt deniliyorsa KÜRT'lerin İRANLI veya İranlılaşmış bir toplum değil tamamen TÜRK oldukları da ortaya çıkar.

Bu TÜRK oymakları arasından ikisinin yani KORÇİK'lerle KARAYların bu bölge halkından olmaları karşısında ötekilerden bazılarının da yine bu bölge halkı ile ilgisi olup olmadığını da araştıralım.

Bunlardan KAFKAS'lar da varlığını DEDE KORKUT Oğuznamesinde gördüğümüz Üçoklar'dan dolayı Oklular üzerinde durursak bunları da Erzincan tarihi (S. 20) de Dersim oymakları arasında DUMBELİ ZAZA topluluğu içinde OKÇİYANLI adıyla buluruz. DERSİMLİ'ler genel olarak Alevî, Caferî olmalarına karşılık bunlar Sünni ve Şafiî mezhebindendirler.

SULTANLI'lar; SULTAN MANSUR, SULTANOMAR gibi seyitlik taslayan TÜRK oymaklarının topuna birden verilmiş bir addır. DERSİMLİ'ler arasında seyit ocağı olarak yer aldıkları gibi ERZİNCAN tarihi (s. 195) SULTAN ŞEYHLU'nın da ANADOLU TÜRK aşiretleri (s. 76 da) 1025 tarihli buyrultuda MARAŞ'da yerleştirildiği bildirilmektedir.

KÜRT'ler eserinde Dr. FRİÇ SULTAN MANSUR'luları sonra Alevîliğe girişleri dolayısiyle, İRAN Kürtleri arasında ŞAH MANSUR olarak adlandırmaktadır. Şerefname İRAN KÜRTLERİ'ni ŞAH MANSUR, ZENGENE, ÇEKNİ/ÇEPNİ diye üç bölümde toplar. (KÜRTLER s. 45)

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, (Fa. 68, s. 1105 de) adı geçen HORASAN KÜRTLERİ de OĞUZ soyundan Horasanlılardır.

Yine bu TÜRK oymakları arasında görülen YURTCU'lar, KARS tarihi (462 de) SARIKAMIŞ'ın SELİM ve KARAKURT bucaklarında yerleşen YURTCİYAN'lardır.

TORUMLU'lara gelince; Şerefname aşiretleri birtakım soylara bağlamaktadır. ATİ/ETİ, TORUN/TORUM, KHALİDİ/HALDİ gibi. (XIII)

Bugün KÜRT diye bilinen HAYDARANLI'larla, Kamus-ül âlâm da TÜRKMEN oldukları açıklandığı halde bugün yine KÜRT diye tanınan CIBRAN/CIBIRAN oymakları, bu torumlar soyundan gösterilmişlerdir.

KOMİLER ise ; Komuklar soyundandır. KOMİK (yani KOMİ'ler) adında bu bölgede birçok köyler vardır. Bu köylerin yayıldığı yerler ELAZIĞ, ERZİNCAN, MALATYA, TUNCELİ, KARS, AĞRI, MUŞ illeridir.

SORKİ'lerin aslı, SOR'lardır. K ile çoğul yapıldıktan sonra (İ) nispet eki almıştır. Bugün TUNCELİ'nde SORANLI oymağı bunlardandır. (XV) birleşik ad olarak yine TUNCELİ'nde SORMAMET (XV) oymağı ile TATAR'lar arasındaki SOR-TATAR oymağı da bunu göstermektedir. (XVI)

Bu oymağın birçok köyleri de aynı adı taşır. SOR, VAN ve ERZİNCAN'da ; SORAN, AĞRI, DİYARBAKIR, MARDİN, SİİRT'de; SORGUN bütün ANADOLU'da yer yer köy adlarıdır. SOR'ların oturduğu yer veya Sorlar anlamına gelen SORİK, ERZURUM, SİİRT, URFA, ELAZIĞ çevrelerinde birçok köylerin adıdır. SUR UŞAKLARI oymağının da bunlardan olduğu kendilerine aynı zamanda SORANLI denilmesi ile de anlaşılmaktadır. Soranlılar, ZİLAN oymakları arasında; SURUŞAKLARI, ZAZA'ların ŞEYH HASANLI bölümünde yer almaktadır. SOR'un SUR şeklinde incelmesi SOR'a eklenen uşakları sözü ile ses düzeni kurmak amacıyladır.

Yine DERSİM oymaklarından İKSORLU/İKİSORLU oymağı da bu Sorlu oymaklardandır.

SIVARCIK'lara gelince ; Bunların aslı SUVAR'lardır. SUBAR'lar,bunun V—B değişimi halidir. Buradaki CİK küçültme ekidir. SİVEREK İlçesi adı da bunların verdiği bir isimdir. SİVAR, KASTAMONU ve ARAÇ'da; SİVER, PÖTÜRGE'de; SUVAR, AĞRI, BİTLİS, İSPARTA, ELAZIĞ ve ERZURUM'da; SUVARLI, MALATYA İl ve İlçelerinde birer köy adıdır.

TEKAN oymağı da; TEKE oymağının çoğul halidir. Zira TÜRKÇE sözlerinde FARS (AN) eki ile çoğul yapıldığı görülmektedir. O halde TEKE-AN da iki sesli yanyana geldiğinden biri atılmış TEKAN olmuştur. Bugün teke adlı köylere Anadolu'nun her yerinde yüzlerce rastlamaktayız.

Bu sözü TEK'in çoğulu TEK-AN TEK'ler olarak da alabiliriz. O zaman MARDİN'deki TEKER ile OSMANCIK'taki TEKMEN, ERZURUMdaki TEKMAN köyleri de bu TEK oymağına bağlanmış olur.

MERDE oymağını da, yine KÜRT'ler arasında görmek mümkündür. (XVII) HORMEK oymağının ŞARİK köyünde bulunan Şecerede "ABBAS

(XIII) VAN tarihi s. 43, 44. KÜRT'ler s. 21, 28.
(XIV) A. E. s. 45 VARTO tarihi s. 26.
(XV) VARTO tarihi s. 63.
(XVI) II. T. T. K. s. 512.
(XVII) VARTO tarihi, s. 62, 63.

min kabile-ti Merdis el müsemma KÜLÂH-ı DİK" yani "külâhıdik diye anılan MERDİS kabilesinden ABBAS" denilmekte ve bu ad bugün de KÜRT oymakları arasında MERDİS, MERDESİ aşiretleri olarak görülmektedir. Biz bunlara bakarak MARDİN adının da bunlardan kaldığını sanmaktayız. Sonuna eski TÜRKÇE'deki İN belgi ekini almıştır.

MERDİS'ler Şerefname'ye göre EGİL kalesini alarak bir hükümet de kurmuşlardır. (XVIII) Şerefname MERDİS beylerini uydurma bir şecere ile 13. batında Hazreti Peygamber'in amucası ABBAS'a bağlar.

Müslüman olduktan sonra Hazreti Peygamber'e yaklaşmak, şeref ve itibar kazanmak, oymaklar üzerinde manevi bir nüfuz kurmak için birçok TÜRK oymaklarının da başvurduğu bu usül, bugün inandırıcı olmaktan çıkmıştır.

Bu sülâlenin kurucusu kendisine Pîr Mansur adı veren bir şeyhtir. Oğulları bir tekke kurarak nüfuzlarını arttırmış ve nihayet eğil kalesini zaptederek şeyhliğe bir de beylik eklemişlerdir. (XIX)

Bu kalenin adı hakkındaki efsane de dikkate değer. Evliya ullahtan bir zat kalenin en yüksek kemerine eğil diye türkçe hitap edince derhal eğilivermiş ve bundan dolayı kalenin adı EĞİL kalmıştır. Bundan da anlaşılıyor ki kaleyi yapanlar kadar alanlarda TÜRK'lerdir.

Şerefname MERDES'ler için de HALEP havalisinden EĞİL'e hicret eden BENİ KİLAP (yani köpek oğulları) oymağından MERDAS bn. İDRİS bn NASIR bn CEMİL ahfadından olduğunu ileri sürüyor. Halbuki, yine Şerefnamede Eğil Hâkimlerine Bulukoğulları denildiği bir rivayete dayanılarak anlatılmaktadır. Emir Artuk'un saldırısına uğrayan Eğil beylerinden Pır Badr, Miyafarkın'a sığınmıştı, burası da vire ile durunca ahasisi kılıçtan geçirilmiş yalnız Pır Badr'ın hamile olan ailesi kurtulabilmişti. Merdas kabilesi bir erkek çocuk doğmasını beklediler. Doğum olunca müjdeyi veren adam Türkçe "Hudaya çok şükür; istediğimizi bulduk" deyince oğlan çocuğu Bulduk adı kondu.

Bu bize o zaman Mirdasların hâlâ Türkçe konuşmakta olduklarını ve Türk Soyundan bulunduklarını anlatır "Şerefname Diyarbakır nüshası s. 169" ANADOLU YÖRÜK'lerinden bir yerde yerleşmeyi kabul etmeyip konar - göçerlikte devam edenler âsayişi bozduklarından ve eşkiyalığın önüne geçilemediğinden, HALEP, ŞAM, URFA, RAKA taraflarına sürüldükleri AHMED REFİK'in ANADOLU'da TÜRK aşiretleri dergisindeki buyruklarda açıkça görülmekte ve bunlara TÜRKMAN'ı HALEP adı verilmektedir. İşte HALEP'ten geldikleri belirtilen MERDİS'ler, EDREMİT dolaylarında yerleşmeyi kabul edip kalanların soyundan hâlis TÜRKlerdir.

VARTO tarihindeki şecere aslında DİK KÜLÂH adıyla yine TÜRK oymakları arasında gösterilen bu oymak ANADOLU'da TÜRK aşiretleri dergisinde belirtilen şekilde Araplarla boyuna savaş halinde olduğundan ARAP'ların bunlara BENİKİLAP dedikleri anlaşılmakta, Şerefnamede arap eserlerden aldığı bu ada bakarak onları Arap sanmaktadır.

(XVIII) KÜRT'ler s. 173 - 175.
(XIX) A. E. s. 174.

Mükrimin halil yinanç [Selçuklular devri (s. 25 de)] milâdî 999 tarihlerinde MİRDAS diye okuduğu bu oymağı yine Halep'te hâkim olarak görmekteyiz. Arapların SÜGUR (Gur ASKERİ) dedikleri bu uç savaşçıları (M. S.) IX. yüzyıldan beri HORASAN, TÜRKİSTAN diyarlarından gelen gazilerle dolmuştu ve ANADOLU'yu baştanbaşa istilâya başlamışlardı.

Halife AL MUTADIT (M. X.) asırda artık özgür olan bu Türk beylerini çekemeyerek, onları birbirine düşürerek hükmü altına almağa kalkmış ve birçoklarını hapse attırmış, uç donanmasını da yaktırmıştı. (XX)

Bunlar Hazreti Abbas soyundan olsaydı Arapların o millî taassup çağında buna cesaret edemezdi.

Öyle anlaşılıyor ki, IX. yüzyılda HORASAN ve TÜRKİSTAN'dan gelen bu TÜRK'lerin bir bölümü, Anadolu'nun istilâsından sonra Batı - Anadolu'ya da geçmişlerdir. TÜRK oymaklarının aynı ad altında birçok bölgelerde görüldüklerine, her zaman tanık olmaktayız. Bugün ANADOLU'da birçok oymak adlarının tâ, POLONYA içlerine, MACARİSTAN, ROMANYA, BALKANLAR'a kadar yayıldığını ve aynı zamanda aynı oymak adına çeşitli yerlerde rastlandığını görmekteyiz.

SUZİ Oymağı; bu oymak, üzerinde en ziyade durulması gereken bir ad taşımaktadır. Çünkü bu sözün aslı SUS'dur. İ nisbet eki alırken S Z değişimi Türkçede ses düzeni kuralına uymuşdur.

SUS, ELAM'ların baş şehirlerinden biri olduğu gibi, ARDAŞİR 226 yılında Basra körfezi yanında HÜRMÜZCAN ovasında SUSYANA'da BEHRAM, V. ARTABAN ile yapdığı savaşda BEHRAM'ı öldürmüştü. Çok eskilerin bu şehir adı, bugün ELÂZIĞ'da yine bir köy adıdır. Bunun ik eki almış şekli olan susik (yani SUSLU'lar), MALATYA, MARDİN, URFA, BİRECİK de yine köy adlarıdır. Bunun S — Z değişimi ile an FARS çoğul eki almış SUZAN, HİZAN köylerindendir.

A. C. HADDON (Kavimler Muhacereti s. 26) eserinde "SUZYANA'da çok eski zamanlarda basit tipli esmer bir ırk vardı. Bunların izleri el'an mevcuttur. Mûtat olarak bu ırkı pre dravidien topluluğuna bağlı addederler veyahutta bunlar hakikî NEGROİT bir kütle idi.

Tarihte MEDLER, FARS'lar namıyla tanınan PROTO NORDİK'ler ÖN - ASYA steplerinden geldiler. Fakat bir taraftan SÂMÎ hicretleri diğer taraftan TÜRK'lere mensup kabilelerin akınları FARS'ların tiplerini değiştirdi.

LUR'larda, kuvvetli AKDENİZ unsurunun mevcudiyeti görülüyor. Diğer kimselerin ARİEN dedikleri FARSİLER ise DOLİKOSEFAL'dir" diyor.

Burada SUZİYANA'ya adını veren SUZİ'ler. ESKİ sakinleri olmayıp LUR'lar gibi sonradan gelen TÜRK'lerdir. LUR'ların da KARLAR gibi PAMİR ve GURŞİSTAN'dan geldikleri ileride görülecektir. Bunların gelişi SÂMÎ'lerden çok öncedir. Milâttan en aşağı 3 - 4 bin sene öncesine

(XX) MÜKRİMİN HALİL YINANÇ SELÇUKLULAR devri s. 25 - 28.

dayanır ve SUS şehrini kuran ELAM'lar arasında bunlar da olacaktır. Bu bakımdandır ki FARS'lar DOLİKO SEFAL'ken bunlar PROTO NORDİK veya BRAKİ SEFAL'dirler.

EDREMİT dolaylarında ve BATI - ANADOLU'daki TÜRK oymaklarından, hemen hepsinin, DOĞU - ANADOLU'da da aynen bulunuşu, İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ'nin, ARAP veya ERMENİ değilse bile KÜRT diye adlandırdığı KARAY ve KORÇİK'lerin tamamen TÜRK olduklarını, benzetmeye ve tesadüfe yer bırakmayacak kadar açık olarak ortaya çıkarmaktadır.

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİNDE ERMENİ TARİHÇİLERİNİN KORÇİK BÖLGESİNDE GÖSTERDİKLERİ TMORİK VE ORTAYE AL ARTAN'LAR İRANLI; MAMAKAN'LAR SÂMİ VEYA ERMENİMİDİRLER?

KORÇİK adının bir TÜRK oymağının adı olduğu ve bu bölgeye kendi adını verdiği bundan önce açıklanmıştı. Burada oturan TMORİK'lere gelince;

İlk önce bunların merkezi olan ALKİ adına bakalım. Bu ad Kaşgarlı MAHMUD divanında (dizin 20) ALK; bozmak, mahvetmek, bitirmek, batırmak anlamlarına gelmektedir. Bunun karşılığı olan bozan adlı köylere HEKİMHAN AFYON, DİNAR, KİGİ, İSPİR, ESKİŞEHİR, SİVRİHİSAR, CİHANBEYLİ'de rastlamaktayız. Yine VARTO tarihi (92 de) Bitiri oymağının adı da bu anlamdadır.

TMORİK; eski türkçe, OSETCE, MACARCA, eski İRAN ve ERMENİCEDE'de çoğul eki olarak kullanılan (ik) almış TİMOR (TİMUR) un çoğulu TMORİK (TİMURLAR) dan başka bir şey değildir. TMORİK'lere TAMURAYE denilmesi bunun TEMÜRAY'dan yani bugünkü konuşma dili Demir Aydan geldiğini büsbütün açıklamaktadır. Bu durum karşısında bunların İRANİ'liği neredеdir?

ORTAYE'ye gelince; FIRAT'ın geniş büklümünde yer aldığı belirtilmesine göre FIRAT ve DİCLE nehirleri arasında orta yerde olduğu anlaşılmaktadır. ERMENİ ağzında R si düşmüş ortayer, veyahut ARAP'lar ilk defa İRANLI'larla temasa geçtiklerinden ondan sonra tanıdıkları bütün yabancı milletlere de İRANLI gözü ile bakdıklarından orta sözünü de FARSCA ORTAN (ARTAN) şekline sokmuş olmaları ORTAye adına bakılarak sanılabilir. Gerçi ARTAN doğrudan doğruya çoğalan anlamına Türkçe bir söz ise de biz ERMENİ deyimine de yaklaştırmak için orta yerliler adını daha uygun buluyoruz. Eğer bunu Fars çoğul eki (an) aldığı sanısı ile İRANLI demişlerse o zaman sözün tekili ART olur ki o da yine arka anlamına TÜRKçedir. FARSçanın etkisi altında kalan yerlerde TÜRKÇE sözlerin de AN eki ile çoğul yapıldığı görülmektedir. Nitekim ADIYAMAN'da ARTAN köyü ile MUT'da ARTTAŞ, BİRECİK'de ARTHAN, PALO'da ARTI köyleri bu artmak ve art adlarına birer örnektir. TÜRKÇE sözlükte yine bu kökten ARTANCI; orta bulucu, ara bulucu demektir.

MAMAKAN kabilesinin MAMİKON kökünden ERMENİ'ce olduğu iddiasına gelince;

Sayın M. FAHRİ KIRZI OĞLU KARS tarihi (s. 169, 171) de MAMİKON'ların TÜRK'lüğünü, yine ERMENİ tarihlerinden alarak kesin bir şekilde ortaya koymuştur. Kaynakları da eserini 661 de bitiren SEBEOS'un HERAKLİDES tarihi başına eklenen anonim bir tarihçe ile MAMİKONYAN yurdu taron bölgesinden yetişen KHORENLİ MOVSES'in eserinin (II ve III.) ciltleridir. Bunlar aşağı yukarı birbirini tutan anlatışlarla ÇİN FAGFURU, tahtını kardeşlerine bırakmayıp oğluna devredişi üzerine ayaklanan MAMIK ile KONAK kardeşler, yapılan savaşta yenilmiş ve koşanlardaki ARSAKLI hükümdarına sığınmışlardır.

"ÇENPAKUR (ÇİN FAGRURU) bunların geriverilmesini isteyince ARSAKLI hükümdarı onları ERMENİSTAN'daki akrabası ARSAKLI'lar yanına yollayarak ÇİN hükümdarına da onları güneşin battığı dünyanın öbür ucuna gönderdiğini ve onlar için bunun bir ölüm demek olduğunu bildirerek barışın bozulmamasını sağladı."

MOVSES'in bildirisinde "CEN BAGUR hükümdarının adı ARBAGA veya (ARPAG), (Peçenek tarihinde de bu adı taşıyan bir hükümdar vardır.) İltica ettikleri hükümdarın adı da SASANOĞLU ARDEŞİR'dir. Buna iltica edenler de kardeşleri değil yeğenleridir. Adları da PEKH TOKH (BAYTOK) ve MAMGUN, (TORONLU ASOLİK'e göre MAMKUN) dur. Bunlar iki büyük il beyi idi. Bunları ERMENİSTAN'a gönderen de ARDAŞİR değil yerine geçen oğlu ŞAHPUR'dur" diyor.

O zaman ÇİN'de hâkim olanlar TÜRK'lerdi. Olay SİENPİ'ler idaresi çağlarına rastlamaktadır. Bu itibarla MAMİKONYAN diye adlandırdıkları kimse de TÜRK yabguları soyundan bir Türkdür. Kendisine bağlı oymaklarla ERMENİSTAN'a geldikten sonra orada evvelce yok edilmiş olan MANTAGUNİ sülâlesinin yurduna yerleştirildi. Bu iyiliğe karşılık onlar da TRİDAT II'ye karşı ayaklanmış olan SELGUNİ il beyleri ile savaşa girerek bunların beylerini öldürdü ve yerleri olan TARON bölgesini ele geçirdi.

İşte MİNORSKY'nin SAMİ'mi yoksa ERMENİ'mi? diye kuşkulu bıraktığı uruk, hâlis TÜRK olan bu MAMIK veya MAMAK'lardır.

Bu tarihî rivayetler yanında, bir de bu adı kendi tezimize göre inceleyelim.

Adın kökü olan MAM'ın, bugünkü TÜRKçemizde anlamı kaybolmuştur. Fakat bu kökten türeyen sözler hâlâ yaşamaktadır.

MAMA — Çocuklara verilen yemek (sözderleme). Yer ve üreme tanrıçası. (I)

MAMAÇ — Şişman (Derleme). Babaç (M — B değişimi.)

MAMAK — Anlatışı kıt kimse, tomurcuk, dilsiz. (Derleme). (Şahıs adı olarak) kefede şirin beyi MAMAK (II)

MAMİK — Dağ eriği, siyah üzüm çeşidi (derleme). Gibi.

(I) II. T. T. K. s. 806.
(II) III. T. T. K. s. 487.

Fakat oymak adı olarak AHMED REFİK'in "ANADOLU'da TÜRK aşiretleri" (67 - 69) RUM (SİVAS) beylerbeyliğindeki aşiretlerden BOZ ULUS'a tabi MAMALI ve diğer oymaklara gönderilen 1022 H. tarihli bir yazıda, SELİMLİ, HAYAT, TACİRLİ, TABANLU, oymaklarının DİYARBEKİR'de mevcut kışlak ve yaylaklar da bulunurken Anadolu'ya ve başka diyarlara gitmezlerken, şimdi Anadolu'da halka zarar verdikleri anlaşılmakta eskiden beri bulundukları yerlerden dışarı bırakılmamasının sağlanması istenmektedir.

Yine aynı eser (s. 70) de ve 1022 H. tarihli buyrultuda MAMALI, ALEMBEYLİ, PEÇELİ TÜRKMAN cemaatı denildiği; 1104 yılında MAMALI, CİRİT, pehlivanlı, GURAN TÜRKMEN taifelerinin KARAHİSAR, BEHRMŞAH, ÇEPNİ, ÇONGAR, ORTAPARE kazalarında yaptıkları ziyanlardan söz edilirken yine TÜRKMEN olarak gösterildikleri halde, 1141 yılında iskânı emrolunan MAMAVİ adlı bir aşiret ekrat olarak bildirilmektedir. (III)

Bundan anlaşılıyor ki mamalı türkmenlerinin bir bölümü Raka'ya iskân olunup Diyarbakır taraflarında yaylaya gide gele Kürtleşmeye başlamış ve adıda MAMALI anlamına MAMAVİ olmuştur.

İşte ANADOLU'da adlarına sık sık rastlanan MAMAK, MAMİK köyleri bunların bıraktıkları adlardır. Nitekim, BAYBURT İlçesinde MAN, PALO, HINIS, HEKİHAN, PÖTÜRGE, NİKSAR ve MAZGİRT'de çoğul eki an almış hali olan MAMAN şekli hem köy adı ve hem de TUNCELİ'nde henüz aşiret bağları kopmamış bir oymağın da adıdır. ANKARA KOÇHİSARI'nda MAMALI, ÇANKAYA kazasında, BURDUR, SİMAV, BARTIN da MAMAK bize çoklukla yörüklerin iskân olunduğu yerlerde köy adı olarak görülmektedir. MAM'lara mensup anlamına MAMİ'lar ISLAHİYEDE iki, AKÇAABAD'da bir köye ad vermişlerdir. MAMLAR anlamına MAMİK, KARAKÖSE'de MAMİ'lar anlamına MAMİKÂN, KULP kazasında, bunun MAMİKİ şeklinde i nisbet eki almış hali de TUNCELİ MERKEZİ KALAN'ın kurulduğu köyün adıdır.

Bunların, arşiv kayıtlarına göre vilâyeti RUM (SİVAS), vilâyeti ANADOLU (ANKARA) da kalanları Türklüklerini muhafaza ettikleri halde İfrazı Zülkadriye, DİYARBAKIR ve RAKA'ya sürülerek takibata uğrayanlar yavaş yavaş dillerini orada konuşulan dile çevirmişlerdir.

Şerefnamede adı geçen MAMAGUYEH, MAMZİDİ, MAMREŞAN oymaklarının adları çok dikkate değer bir anlam taşımaktadır. TÜRK'ün geleneksel töresine göre ocak ve boy adını bırakmayan bu oymaklar, Nasıl TÜRKler ilk islâm olduklarında TÜRK adının yanına bir de müslüman adı ekliyorsa, burada da MAM adını bırakmayan oymaklar yanlarına bir de fars adı ekledikleri ve FARS etkisine kapıldıkları görülmektedir.

ERMENİ tarihi bu sığınma olayını 45, 50 yıl farkla 217, 252 arasında göstermektedir. (KARS tarihi s. 171)

Halbuki, ASURLU'larla URARTU'ların ençok çarpışma bölgesi olan yerlere ASUR'ların MAMENler memleketi demesi ve bugün de bir MA-

(III) Anadolu'da Türk aşiretleri s. 171 - 173.

MAN oymağının varlığı bizi bu tarihçilerin yanıldığına inandırmaktadır. Çünkü bu Asur kayıtları bir rivayet değil, bir tarih belgesidir ve bizi Ermeni tarihlerinin gösterdiği çağlardan milât öncesi zamanlara götürmektedir. Yalnız bu Ermeni rivayetlerinde önemli olan şey rivayet de olsa, bunların DOĞU - TÜRKİSTAN'dan gelmiş olduklarının ortaya konmuş olmasıdır. Buradaki MAMAN adının şahıs adından ziyade oymak adı olduğu anlaşılmaktadır. Anlatılan rivayet de çok eski zamanlara dayanan bir hâtıranın o çağa çevrilmiş izleri olsa gerektir. Aksi halde ilk çağlarda gelmiş bir MAMAN uruğundan arta kalan ikinci bir bölümünde rivayette anlatılan çağlarda yine buralara göçmüş olması düşünülebilir.

MAMAN oymağının ilk önceleri ÖN - ASYA'ya ne zaman geçtiği henüz bilinmemektedir. Fakat bu gelişin, UR'lar, SUR'lar, GUR'lar, SUBAR'larla beraber olduğu URARTU'lar çağındaki varlıkları ile anlaşılmaktadır.

Yine ERMENİ kilise tarihlerinde DOĞU - DERSİM'e MAMANALI (MAMAN - ELİ) denmesi. (IV) Bugün de orada MAMAN oymağının bulunuşu bunların Türklüklerini ortaya koyduğu gibi SİN bucağının da burada Hozat ilçesinde oluşu bizi Sumerliler'e de MAMAN'lılar arasında bir bağlantı kurmağa götürmektedir.

Hele bu kilise tarihlerinde anlatılan bunların din inanışları bugün de orada yaşayan TÜRK Şamanizm inanışlarının tamamen aynıdır.

ETİ çağlarında Anadolu'nun genel olarak kabullendiği bir Ana Tanrıça vardı ki bunun adı MAMA idi. (V) Bunlar, bu tanrıçaya tapanlardır. Tanrılarının adı ile adlanan TÜRK oymakları çoktur. Bunlar ileride sırası geldikçe birer birer açıklanacaktır.

MAMA, UMAY gibi Yer Tanrılarındandır. SİN ise ay ve güneşi temsil eden Gök Tanrısıdır. TÜRK Şamanizmi de bunları tanımayı telkin eden bir dindir.

Hangi yönden bakarsak bakalım bu adın Türklüğü meydandadır. Dilcilik yönünden, bütün üremeleri ile Türkçe anlam taşıdığı gibi, tarih ve din bakımından da Türklüğü bu kadar açık bir söz eğer ermenicede de varsa Türkçeden alındığında şüphe yoktur.

Esasen AVRUPA'lı tarihçilerin genel görüşleri, ERMENİ'lerin FRİKlerle en geç milâttan 600 yıl önce ANADOLU'ya geldikleri yolundadır.

Halbuki yaptığımız incelemeye göre MAMAN'ların ilk gelişi birkaç bin sene öncesine dayanmaktadır.

(IV) ÇAMCIYAN Ermeni Tarihi, 665, 717, 1394 vakalarında adı geçtiği Kars Tarihi s. 131 de belirtilmiştir.
(V) II. T.T.K. Dr. KLEMANS BOSCH'un konferansı s. 806.

ŞİMDİYE KADAR ÜZERİNDE ÇEŞİTLİ YORUMLAR YAPILAN KARDUK'LAR KİMLERDİR?

KARDU veya KSENEFON'un ağzıyla KARDUKH'lar hakkında kesin bir açıklama kimse tarafından yapılmamıştır.

Bu yolda ileri sürülen bütün görüşler; ya dilcilerin birtakım kelime oyunları ile hiçbir dayanağı olmayan buluşlar, veyahut da amaçlarına uygun türlü yorumlarla bir sürü yakıştırmalardan ileri geçmemektedir.

Biz TÜRKlerin geleneksel törelerine dayanarak bu kadar ad yapmış bir urugun her halde benliğini ve nerelerden geldiğini gösterecek izleri bulunacağını umuyor ve tezimize uygun araştırmalarla bunun çözümünü sağlayacağımıza inanıyoruz.

Araştırmalarımız, bize bugün Afganistan sınırları içinde, GAZNEnin kuzey - batısında, vaktiyle GUR'ların hâkim olduğu yerlerde; bir KARDUEL ilinin bulunduğunu göstermektedir.

Bu çok sarp dağlar ve uçurumlarla kaplı KARDU-EL'de ÇAR adını taşıyan bir oymakta bulunmaktadır.

Acaba bu KARDUEL halkının bir bölümü çok eski bir zamanda herhangi bir etki sonucu yerlerinden göçerek aynı nitelikte olan doğu - Anadolu'nun yine sarp ve yalçın dağları arasına gelerek burayı da yurtlarına benzettikleri için aynı adı vererek yerleşmiş olamazlar mı?

Eğer bu GUR'lar yurdunun KARDU EL'inde yaşayan ÇAR oymağının da DOĞU - ANADOLU'da izlerine rastlayabilirsek o zaman sorumuz bir parça daha aydınlanmış olur.

Yine araştırmalarımız bize, TUNCELİ'nin PÜLÜMÜR ilçesinin DEŞT bucağında yaşayan ve sayıları oldukça çok olan bir çarek oymağının bulunduğunu göstermektedir.

Şerefnamede DİYADİN ve HABUR kasaba ve köyleriyle VAN bölgesinde gezici oymaklar arasında da bir SE-ÇARİKİ oymağı bulunmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi AK, EK, İK, UK gibi sesli harfle veya yalnız başına sözün sonunda K eki, çeşitli zamanlarda çeşitli anlamlar almış ve bu anlamların bir kısmı bırakılmış veya hepsi de bazı oymaklarda ve uruklarda hâlâ kullanılagelmiştir. OĞUZ'ların Ş. A. Z. lehçesi yerine, OGUR'ların L. İ. R. TÜRKçesi ile konuşanlarda ve özellikle MACAR'larda K çoğul ekidir. Ş. A. Z. TÜRKçesi ile konuşan OĞUZ'larda bir sesli harfle gelen K sesi, yerine göre mekân, nisbet ve araç eki olarak kullanılmaktadır.

Çoğul ve nisbete örnek GURİK (GUR'lar veya GUR'lu), ÇARİK (ÇAR'lar veya ÇAR'lı), KARİK (KAR'lar veya KAR'lı). Araç ve mekâna örnek; kaymakdan, kayık ve kayak, yayık; konmaktan konak, tünmekten tünek, oyuk, kovuk gibi.

Oymak adlarında bu ekler daha ziyade çoğul veya Lİ gibi nisbet eki anlamına gelir. DOĞU - İLLERİ'mizde daha çok GUR'lar yerleşmiş olduğundan ik eki L. İ. R. Türkçesi ile konuşan OGUR'lar gibi çoğul için kullanılmaktadır.

Bununla beraber AKKOYUNLU, KARAKOYUN'lularla beraber gelen GUZ yani OGUZ'ların Ş. A. Z. ağzı da etkisini gösterdiğinden birçok köylerin adında görülen ik ekini yer anlamına veya Li eki yerine geldiğini görmek mümkündür.

Bu eklerin rolü belli olunca bugün ilk bakışta anlamı belli olmayan birçok köy adlarının anlamları da aydınlığa kavuşmaktadır.

Bunlardan bir iki örnekle ileride sık sık rastlayacağımız bu (k) son ekli sözler için her zaman açıklamaya başvurmadan anlamını kavramış olacağız.

PÜLÜMÜR'e bağlı köylerden bir GÖCENEK köyü vardır. GÖCEN, tavşan yavrusu demek olduğundan GÖCENEK = tavşan yavrularının yeri anlamınadır.

Yine ÇERİK = asker yeridir. Pülümürün bir Danzik bucağı vardır. TANZ; LEBED ve ŞOR lehçelerinde acaip anlamınadır. DANZİK = acaip yer anlamına gelir. Gerçekten burada kışın sıcak yazın binlerce ton buz yapan ve buzluk adı verilen bir mağara bulunmaktadır. Bu mağaranın öbür ocunun ABURDANZİK (ÖBÜRDANZİK) köyünde olduğu söylenmiş, fakat mağaranın buradaki açılış yeri kapanmıştır.

Bu bucağın aşkirik köyü, 3000 den yüksek râkımlı dağlar arasında 2000 - 2600 râkımlı MAHMUNİT, BİRMAN, TORMOPİL gediklerinden başka hiçbir yerden aşılmadan girilemeyen 1700 râkımlı bir alan da yer almaktadır. Şu hale göre AŞGİRİK = aşılıp girilen yer anlamına gelmektedir. Bu örneklere bakılarak Gurik GUR'ların oturduğu yer olarak anlam alırsa da oymak adlarında bunun gurlu veya GUR'lar olarak da açıklanması mümkündür.

Bu örnekleri yüzlerce çoğaltabiliriz. Üzerinde bu kadar durmamız bugün bu eklerin GUZ'lar yani Ş. A Z ağzıyla konuşan OĞUZLAR'da bazı anlamları kalkmış bulunmaktadır.

ÇAR oymağı ve ÇAREK'ler söz konusu olurken, (K) son ekinin rolünü belirtmek amacı ile yaptığımız açıklamadan sonra tekrar konumuza dönebiliriz.

Bugün KÜRT diye tanınan ÇAREK'lilerin TÜRK'lüğünde bâzı Avrupalı yazarların bile şüphesi yoktur. KAŞGARLI MAHMUD Divanında (I, s. 58, 381) bunları oğuz boylarının 22 si olarak göstermektedir.

BARÇUG'da bulunan çok eski çağlarda yazıldığı sanılan TÜRK uruglarını gösteren tarihsiz SAKA - KHOTEN - BRAHMA belgesinde sözü

geçen ÇARUG'ların bugünkü ÇAR'ların yaşadığı bölge yakınlarında olması da anlatıyor ki ÇAR'lar ile ÇARUG, ÇARUK, ÇAREK, ÇARİK arasında hiçbir fark yoktur. Hep aynı adın değişik şekilleridir.

Bu benzerlik, yalnız KARDUEL ile KARDU; ÇAR'larla ÇAREK ve ÇARİK arasında kalmıyor. GUR'ları da içine alıyor.

Şerefnameye dayanarak Dr. FRİÇ KÜRT'leri dört büyük bölümde toplamaktadır. GURMANÇ, LUR, KELHUR veya LEK, GURAN (yani GUR'lar.)

Bunlardan GUR ile GURMAN aynı kuralla TÜRK ile TÜRKMAN gibi aynı soydandır. DOĞU - ANADOLU'da ve KARDU'da oturanlar da bunlardır. LUR ile KELHUR veya LEK'ler daha ziyade İRAN'da bulunmaktadır.

ANADOLU'da YÖRÜK'ler arasında da guranlı adında bir oymak bulunmaktadır. "TÜRKMENLER, aşiretler tablosu", "1104 tarihli Ferman".

Şerefname, GURAN oymaklarını GURMANÇ'lardan ayrı bir toplum gibi gösteriyorsa da, bunların birbirinden ayrı hiçbir özellikleri yoktur.

Nitekim Dr. FRİÇ'de bu konuya değinerek (Kürtler s. 44) "Şerefnamenin memaliki OSMANİYE dâhilinde saydığı KAÇANLI, ZAFRANLU, GURAN, PAZUKİ aşiretleri ve İRAN'ın AZERBAYCAN havalisi ile KAFKASYADA'da sakin bulunan KÜRT'lerin hemen kâffesi KÜRT zeban GURMANÇ şubesine mensupdurlar. (GURMANÇ, GURMAN'ca konuşanlar demektir.)

Eserde "GURAN şubesi müstakil gösteriliyorsa da, bunları GURMANÇLAR'dan tefrik ettirecek mümeyyiz bir vasıf yoktur. Çünkü, her iki şubeye mensup zümreler bâzı ufak tesirler istisna edilince yekdiğerine müşabihdir" denilmektedir.

TUNCELİ'nin PÜLÜMÜR ilçesi DANZİK bucağında KÖRABBAS oymağının oturduğu bir GURİK köyü vardır. Nasıl ki VAN dolaylarındaki SEÇARİKİ oymağı, PÜLÜMÜR'ün DEŞT bucağındaki ÇAREK'lilerden ayrılmış bir parça ise GUR'ların da GURİK'köyü çevresinden ayrılarak DİYARBAKIR ve BAYAZIT bölgesine gittikleri anlaşılmaktadır.

Yine Van ilindeki ROJİGİ aşiretinin BELBAGİ (BELBAŞİ) oymağından olan GURİ'ler de FARS'ça İ nisbet eki alarak sonradan FARS'larla kaynaşdığı anlaşılan GUR'lardan başkası deyildir.

Şerefnamede GURMAÇ diye okunan bu ad, her halde Arapça harflerde bir noktanın unutulmasında ileri gelen yazılışının hatalı kopya edilmesinden ileri gelse gerektir. Çünkü bugün de bu ad KURMANÇO olarak söylenmektedir ki, Gurmanca konuşanlar anlamınadır. Dağlık yerlerde derin vadileri inip çıkmak zorunluğu karşısında uzaktan uzağa konuşmak mecburiyeti, sözlerin sonuna bir O sesi eklenmesini gerektirmiş olduğundan Kürtçede birçok sözlerin sonu O ile biter. AHMED'e HAMO, MEHMED'e MEMO denilmesi bu gerekçeden doğmaktadır.

GURMAN'lara GURMANÇO denilmesi bu sebeptendir. KÜRT sözünün nereden geldiği incelenirken GUR'lar konusunda bu söz üzerinde tekrar durulacaktır.

Bu açıklamalardan sonra yine görüyoruz ki, GURLAR yurdunda yani GURŞİSTAN'da, nasıl bir KARDUEL bulunuyorsa Karduk yurdunda da GUR'lar bugün hâlâ bulunmaktadır. Oradaki ÇAR'lara karşılık, burada ÇAREK ve SEÇAREKİ'lerin bulunuşu gibi. Bugün dâhi Kızıl Kale, Guhibaba, Sarı Pul, Sard, Kara Kotel gibi halis Türkçe dağ adlarını taşıyan GUR'lar yurdundaki KARDUEL vilâyeti, klasiklerin KARDU, KARDUENE gibi soy ve yurt adlariyle tam bir benzerlik ve beraberlik göstermektedir.

KARDUEL'deki ÇAR'lar ve GUR'lar ile KARDU'daki ÇAREK'ler ve GUR'lar yani GURAN'lar arasındaki karakter birliğine gelince;

DEGUİGNES'in HÜSEYİN CAHİT YALÇIN tarafından dilimize çevrilen "HUNLAR'ın, MOGUL'ların, TÜRK'lerin vesair TATAR'ların tarihi umumisi" adlı kitabında (III, s. 272) aynen şöyle denilmektedir. "Hakkında pek az malûmat olan bu millet, elyevm GURŞİSTAN vilâyetinin dağlarla, yalçın kayalarla muhat bir vilâyeti olan KARDUEL kurbunda ÇAR namı altında pâyidar olmaktadır. Buralarda köyler pek çoktur. Ovalarda, dağlarda hep köyler vardır. Bu köylerin sekenesi olan ÇAR'lar kısmen arazileri ve mevaşileri geliri ile, kısmen de civar kavimler nezdinde yaptıkları şekavet ile geçinirler. Cessur, müteşebbis bir kavimdir. İstiklâli severler. Kimseye vergi vermezler. Çünkü kimse onları vergi tediyesine icbar edemez."

Şu anlatış, bize Cumhuriyet devrine kadar şark illerimizin birçok yerleri için tamamen uygun düşmekte değil midir?

KARDU'ların aslı nereden geldiği yolunda yaptığımız açıklamalardan sonra biraz da KARDUK sözü üzerinde duralım.

Bu sözün sonundaki K eki daha önce de belirttiğimiz gibi çoğul ekidir. Onun önündeki du ise eski çağlarda komşuları olan aynı soydan diğer uruglarda da görülmektedir. ASUR tarihini gözden geçirecek olursak bunların çarpıştıkları uruglar arasında URARTU, SUBARTU, MELİDU, İMARTU, SİGURTU, KANİDU, ERİDU, MAHALTU, TURUKKU, MUŞKU, KAŞKU, KİRHU, KAHMU gibi sonları daima U, DU, TU ile sonuçlanan adlara rastlamaktayız. Asurlularla savaşan bu toplulukların asıl adları URAR, SUBAR, MELİ, İMAR, SİGUR, KANİ, ERİ, MAHAL, TURUK, MUŞ ve KAŞ olduğu anlaşılır. Zaten bu adlardaki uruglara başka çevrelerde de son eki düşmüş olarak rastlamaktayız. Daha önce Subarlar söz konusu edilirken bu U, DU, TU eklerinin memleket gösteren ekler olduğunu belirtmiştik. Bu bakımdan KAR-DU = (KAR-YURDU), KAR-DU-K = (KAR-LAR-YURDU) anlamına gelir ve urugun asıl adı KAR'dır.

Şu halde kar uruğundan bize kadar gelmiş anılar var mıdır? Bunu ararken kar sözü bugün hâlâ yağış gösteren bir anlam taşımakta olması dolayısiyle bize geçmiş zaman için kesin olarak bir belge veremez. Fakat bunun bâzı birleşik ve ek almış sözleri yine yolumuzu aydınlatabilir. Bugün Trabzon'un Sürmene ilçesi Sveho köyüne bağlı bir kar manallesi

vardır. Bu bize eskinin anısı bir tanık olamaz. Zira sonradan konmuş bir ad da olabilir. Fakat KARAKÖSE ve DOĞUBEYAZIT'da FARSÇA İ nisbet eki alan KARİLER adlı köyler, bu bölgede kar sözünün artık yağan karla bir anlamı kalmadığından bize eskiyi, yani KAR urugundan bir bölümünün oturduğu yeri gösterebilir. Yine (K) mekân eki alan BASKİL, SİVRİCE, İSPİR'deki KARİK ile bunun çoğulu PÜLÜMÜR ve ADIYAMAN'daki KARİKÂN köyleri de bu KAR'lara mensup olanların yurdu demektir.

FARS etkisi altında bulunmayan BARTIN'daki KARLAR köyü ile BASKİL'deki KAROĞLU köyleri bu yoldaki açıklamalarımızı doğrulayan örneklerdir.

Bu köy adlarından başka doğrudan doğruya bir KAR oymağının varlığını bize (HUN'ların, TÜRK'lerin... tarihi umumisi) yazarı DEGUİGNES de (II, s. 490 - 491) göstermektedir. Verdiği bilgide söz konusu ettiğimiz KAR'larla ilgilidir.

Yazısında aynen : "HAZAR'lar, GÜRCİSTAN'ın kuzeyindeki memleketlerde uzun müddet kalmışlardır. Müteaddit aşiret ve kabilelere münkasim idiler. Bunların hepsi aynı bir milletten neş'et etmiş olmakla beraber her vakit birbirlerine merbut bulunmalıdır. Zuhur eden muharebatı dahiliye içlerinden bir kısmının ayrılıp âdeta yeni milletler teşkil etmelerine meydan verdi.

Asıl Türklerin yanına çekilen PATZİNAS'lar (PEÇENEK'ler) in işgal ettikleri yerlerde yerleşmişlerdir. Arkalarından NES'ler, MACARlar, URTU GERMAT'lar, TARİAN'lar, GENAK'lar, KAR'lar, KAS'lar geldiler. Bunlar hep HAZAR milletine mensup idiler."

Burada görülüyor ki KAR'ların bir bölümü KARDUKH (yani KARLAR YURDU) unda yerleşirken, diğer bir bölümü KAFKAS'ların kuzeyine geçerek Hazarlara karışmış bulunmaktadır.

Yine aynı eserde, (II. s. 491) "bütün bu TÜRK'ler TATARİSTAN'da bile an'asıl bir millet iseler de muhtelif taraflara dağılmaları ecnebi milletlerle münasebata girişmeleri dolayısiyle lisanlarında farklar husule gelmiştir" denmektedir.

Bu yazarın kaynakları, TÜRK'lerle yüz yıllarca yanyana beraberce yaşamış Çin kaynaklarına dayandığı için ve ÇİNLİ'ler, TÜRK'leri daha eski zamanlarda ve daha yakından tanıdıklarından, ortaya konuln bu görüşler de daha doğrudur.

Bu bakımdan adı bile türkçe olan KAR'ların TÜRK'lüğünde hiçbir kuşku yoktur. (TÜRK kültürü dergisi) (Sayı : 6, s. 32) de sayın (M. FAHRETTİN KIRZI oğlu, "KURMANÇ'ların öz il beyleri satrapları sülâlesi hep bu PAKTUK/BOHTAN/BOGDUZ boyundan geldiği için ABBASLI'lar çağında ERCİS, BİTLİS, AHLAT, SİİRT, DİYARBAKIR, CİZRE çevresinde MERVAN OĞULLARI tampon emaretini kuran sülâle ÇAR (dört) BOHTİ urugundan çıkmıştır. İBN ÜL ERZAK, bu boy adını HAR BOHTİ biçiminde yazıyor" diyor.

Burada kırzı oğlu bizim tezimizi doğrulayan çok güzel bir konuya değinmiştir. Yalnız ÇAR sözünü CİHAR yani FARS'ca dört anlamında

almakla yanılmıştır. Zira buradaki ÇAR, GURİŞTAN'daki PAKTIKA bölgesindeki KARDUEL yani KARDU İLİ'nde bugün de yaşamakta olan ÇAR uruğundan başkası değildir.

Eğer İBN ÜL ERZAK'ın HAR deyimini ele alırsak o zaman da H, KH, K sesleri genel olarak birbirlerinin yerine geçmekte olduklarından bunun da KAR diye alınmasında hiçbir sakınca yoktur ve bu da tezimize tamamen uygundur. Fakat ARAP'larda Ç sesi olmadığından ÇAR sözünün HAR şekline geçmesi de olağandır. Çünkü KARDULAR yurdu olan BOHTİ Milâttan Önce de RUMLAR'ın ağzı ile Pakty diye anılmakta idi.

ÖMER RIZA DOĞRUL'un "şerhli HERODOT tarihi" tercümesi (III. 9 s. 324 ve IV. s. 391) iki yerde PAKTİA ve PAKTYKA'lar söz konusu edilmektedir.

Bunlardan biri, DARA tarafından vergiye bağlanan 20 satraplıktan 15. olarak gösterilen SAKA'lar, HAZAR'lar, HORASAN'lılar, SOFAD'lar, ARYALI'ların bulunduğu toplulukta görülen PAKTİA'lılardır.

Diğeri SİND'in nerede denize boşaldığını öğrenmek isteyen DARA-nın gönderdiği adamların yanılarak PAKTYKA denilen bölgede Kâbil nehrini sanarak bunun mecrasını takip ettiklerini anlatan yazıdaki bu deyime göre gittikleri yer GURŞİSTAN olup buradaki PACTYCA (PAKTİKA) dır.

Bu ikilik için hâşiyede "Yukarı Sind mıntakasında aynı ismi taşıyan bir yer vardır. Birincisi ERMENİYE'ye Mücavir bir yer olacak" demektedir.

KSENEFON'un Anabasis kitabında KENTERİDES (BOHTAN) ırmağı çevresinde oturan KARDULAR ERMENİLERE komşu olarak gösterildiğine göre PACTY (PAKTİ) ile BOHTİ aynı sözün değişik ve benzer iki deyimidir.

Bunu NOLDEK ile KİPERT'de böyle olduğunu açıklamışlardır. (V. MİNORSKY Encyclepedie de l'İslam), (II. 1176)

Şu hale göre BOHTİ (PAKTİ) deki KARDU'lar yani KARLAR ile GURŞİSTAN'daki PAKTY'de KARDUEL'li yani KARDU'lu KAR'larla ÇAR'lar aynı soydan gelmedir.

Bundan başka yine HERODOT (VII. kitapda) (M. Ö.) 480 yılında YUNANLI'lar üzerine yörüyen KSEKES'in ordusundaki ATLI kuvvetlerden söz ederken : "Bir de SAGARTİA'lılar diye tanınmış olan göçebe kabile vardı ki bunlar dil itibariyle İRANLI, giyiniş itibariyle yarı İRANLI, yarı PAKTİYALI idi, orduya 8000 kadar at veriyordu. Bunlar tunçtan ve çelikten yapılmış silâh taşımıyor. Yalnız meç bulunduruyorlardı. Birbirine eklenmiş derilerden yapılan kırbaçlar taşıyarak harbe girdikçe bunlara güveniyorlardı. Düşmanlarına ucunda kement bulunan kırbaçları kullanıyor. Bu kemende gireni öldürüyorlardı." (ASUR'larda da bu kementler vardı) diyor. (VII. 85)

SAGARTİA'ların SİGUR'lar olması çok muhtemeldir. Zira SİGUR-larda İRAN'lılaşmış TÜRK'lerdir. SİGUR'lar konusunda tekrar ele alınacaktır.

"Yaya PAKTİALI'lar deriden aba giyiyorlar kendi memleketlerine ait yaylar ve kılıçlarla mücehhez idiler." (VII. 67)

"UTİYALI'lar, MYCİA'lılar, PARKANYA'lılar hep bu PAKTİALI'lar gibi silâhlanmışlardı." (VII.67) denildiğine göre PAKTİA'lılardan bâzıları UTİ'ler yani UTİ-GUR'lar gibi Kafkaslarda oturduklarına ve aynı giyiniş ve aynı biçimde silâhlandıklarına bakılırsa UTİGUR'lar gibi TÜRK olmaları gerekmektedir. (UTİGUR'lar 3. bölümde açıklanacaktır).

HERODOT (VII. 58) şimdiye kadar yapılan büyük seferler arasında, bir oranlama yaparken "ne İskitlerin KİMMER'leri takip ede ede Medlerin diyarına sürerek yukarı - Asya'nın hemen hemen bütününü zaptetmeğe imkân veren sefer; ne de DARA'nın İSKİT'lere karşı açtığı sefer ve ne de MYCİA'lıların ve TEUKRİA'lıların daha önce yaptıkları ve bu milletin BOSFOR'dan AVRUPA'ya geçerek TRAKYA'yı fethettikten sonra İYONYA denizine kadar varmalarına ve güneyde PENEUS nehrine kadar uzanmalarına sebep olan sefer; bu seferle kıyas edilemezdi" denildiğine göre TÖKRİA (yani TÖRKİA) lıların aynı soydan olmaları gereken MYCİALI'larla beraber milâttan çok önceleri ANADOLU'dan AVRUPA'ya geçtiklerini göstermekte ve MYCİA'lıların da TÜRK'lüğünü kıyaslama yolu ile ortaya koymaktadır. İleride Mil ulusu ele alındığında bu konuya tekrar ve esaslı olarak değinilecektir.

Şerefname, "BOHTİ taifesi için Raviler diyorlar ki BECEN ile BOKHT iki kardeş idiler ve CEZİRE (CİZRE) ile AMURVİYYE hâkimlerinin çocukları idiler. Sonradan saltanat yüzünden aralarında kavga çıktı.

CEZİRE hükümeti, BOKHT'a; HISNIKEYFA (HASANKEYF) hükümeti de BECEN'e düştü. Buradaki MULKAN beyliği bu kardeşe göre beceneviye diye anılmıştır.

Bir rivayet de budur ki, bütün KÜRT'ler taifesi BECEN ile BOKHT-dan türemiştir."

Efsane ile karışık dahi olsa, KÜRT'lerin aslını aydınlatmak bakımından, özellikle Bitlisli ŞEREF HAN'ın KÜRT tarihinde yer alan bu yazısı, çok önemlidir. Zira BECEN'ler, KAŞGARLI MAHMUD divanında OĞUZ boylarının 19 ncusu olarak gösterilen Becenek (Peçenek) TÜRK boyudur. Bugün BAŞNAVİ diye anılan KÜRT aşiretinin de BECENEVİ'ler olduğunda şüphe yoktur.

Bu suretle bütün kürtlerin ürediği kolun biri olan BECEN'lerin TÜRK'lüğü ortaya çıktan sonra, kardeş soyu olan BOKHT'ların da TÜRK'lüğünde önceki açıklamalarımızla beraber, şüphe kalmaz ise de biz bunu bir de SÜRYANİ İSKENDER romanı ile pekiştirelim. Gerçi Şerefname bu konuda tam bir gerçeği anlatmakta olduğu, BECEN ile BOKHT'ı AMURVİYE hâkiminin OĞULLARI olarak göstermekle de doğrulamaktadır. Zira AMUR, DOĞU - TÜRKİSTAN'ın kuzeyinden çıkarak MANÇURYA'nın kuzeyinden dolaşarak OHOTSK denizine dökülen bir TÜRK nehrinin adıdır. BECEN sonraları nasıl BECENEVİYE olmuş ise AMUR da AMURVİYYE kılığına girmiştir. PEÇENEK'lerle BOKHT-ların ilk yurtlarının AMUR nehri kıyıları olduğunu da bu efsane ortaya koymaktadır.

Biz bu efsane, rivayet biçiminde anlatıldığı için kuşku ile karşılanması yanında daha başka kaynaklarla da bu rivayeti doğrulayalım.

628 tarihlerinde yazılan iskender romanı da bütün Yahudi efsaneleri gibi yecüç ve me'cüc ile başlıyorsa da kapsadığı anlam özellikle biz TÜRK'ler için çok önemlidir. Bâzan oymağın asıl adı bâzan da kendi dillerine yapılan çevrimi ile sayılan 24 TÜRK boyu üzerinde Ayrı ayrı durulmağa hak verdirecek değerdedir. Zira bununla TÜRK'den başkasına maledilmek istenilen birtakım urugların TÜRK asıllığı da ortaya çıkmaktadır. Fakat bu bizim konumuz dışında kaldığından kısaca saymakla yetineceğiz.

Sayın ZEKİ VELİDİ TOGAN, Umumî TÜRK tarihine giriş (s. 29 Hş. 103) de; bunları şu şekilde sıralamaktadır. (Açıklamalar, (   ) içinde olanları tarafımızdan yapılmıştır.)

1. GOG : (ASUR yazıtlarında SAKA'lar başbuğunun adı olarak gösterilmiştir. STRABON'un bildirdiği GOGAREN bölgesi bu GOG kavminin yani GOGAR'ların yurdudur.)

2. MAGOG : (SAKA'ların başka bir kolu olacak. TÜRKçe'de M sesi ile tekrarlanan sözler çoktur. ACAR MACAR, çoban moban, ye'cüç me'cüç gibi.)

3. NAVAL : (AR TÜRK damgasını taşıyan NAVAR'ların değişmiş hali olabileceği gibi, lâtince denize nisbeti dolayısiyle DENİZHAN'ını kendi dillerine çevrilmiş bir şekli de olabilir.)

4. ASKİNAZİ : (KARS tarihi (s. 264) de URFALI MATEOS, OĞUZ TÜRK'lerinin KINIK boyundan gelen SELÇUK'lular için (S. 196) da "ASKANAZİ milletinin başında bulunan ALP ASLAN oğlu MELİKŞAH RUM'larla savaştı" diyor. ZEKİ VELİDİ TOGAN da, sikitler olacağı kanısındadır.

5. DENEFAR :

6. PAKTAYE : (HERODOT'un PAKTY dediği BOKHTİ'ler)

7. VELOTAYE : ZEKİ VELİDİ TOGAN buna ihtimal balt diyor (yani V — B değişimi ile VEL = BEL = BAL olur. (T) li çoğul şekli ilede balt halini alır. Nitekim TUNCELİ'nde BAL uşakları oymağının adı Balt'ın tekilidir.)

8. HUMNAYİ : Bunlar da HUN'lar olacak

9. PARZAİ : (Bunların PART'lar olması kuvvetle sanılabilir.)

10. TANBELAYİ :

11. DARMETAYİ : (Bunların AMASYA tarihi s. 44 ve giriş s. 64, 240, 258 de söz konusu edilen DORMAN, DURMAN, DURBEN'ler olması umulabilir.)

12. KAVKABİYA : (YILDIZ HAN'ın SAMİ dile çevrilmişi.)

13. LİNOSEFALİ : KÖPEK BAŞLI'lar (şeklinde bir terüme asıl adı belli değil.)

14. GARMİDO :

15. CONNİBALİR : ADAM YİYENLER (Yine çevirme, asıl adı belli değil.)

16. THERKAYE : TÜRK'ler

17. ALANAYE : ALAN'lar

18. PSİLON : İhtimal PEÇENEK'ler

19. DENKAYİ :

20. EMDERATA :

21. SALTIRAYİ : (SALDIRAY'lar, belkide saltıklar)

22. DAKLAYİ : (DAK'lar)

23. YE'CÜÇ :

24. ME'CÜÇ

Bu TÜRK urugları arasında yer alan PAKTAYE'ler, HERODOT'un PAKTİA'sından başkası değildir. Böyle olunca da PAKTİA ile BOKHTİ aynı uruga verilen adlar olduğundan BOKHTİ'lerin TÜRK'lüğü bir kere daha ortaya çıkar.

İSKENDER romanı yazarı, İskender tarafından bu uruglardan yalnız ikisinin itaat altına alındığını ve demir kapının ötesinde kalanların HUN adı altında özgür kaldıklarını da açıklamaktadır.

Şimdiye kadar yaptığımız açıklamalardan anlaşılıyor ki BOKHTAN veya KARDUH bölgesinde yalnız KAR'lar deyil ÇAR'lar, GUR'lar, PEÇENEK'ler ve BOKHT'lar da bulunmaktadır.

Bunlardan KAR'larla birlikte yine bunların bir kolu olan KARLUK-ların da bulunduğu KARDUKH adının hem bölge ve hem de uruk adı olarak kullanılmasından anlaşılmaktadır.

KSENOPHON'un KARDUKH diye adlandırdığı urugun asıl adının KARLUK olduğu ve Yunan ağzında KARDUKH'a çevrildiği bir gerçek olarak savunulabilir.

Sayın ZEKİ VELİDİ TOGAN, (Umumî TÜRK tarihine giriş) adlı eserinin (s. 19) de "eski çağlar için İRAN rivayetçilerinden ABU MANSUR-AL BAHLU, DÂKİKİ ve FİRDEVSİ'ye dayanarak esas unsuru ÇIGIL ve KARLUK olan cihan şumul bir devletten bahsederlerki" dedikten sonra "bu devletin büyük hükümdarı olan AFRASYAP (ALPER TONGA) MEDYA ve ASUR kralları ile aynı çağda yaşamış gösteriliyor."

KAŞGARLI MAHMUD da (I. s. 466) da AFRASYAB kendi kurmuş olduğu BARÇUK şehrinde BUHTUN NASAR oğlu BİZEN'i hapsetmiş olduğunu yazmaktadır.

Yine KAŞGAR için "ORDUKENT derler hanın oturduğu şehir demektir. Çünkü AFRASYAB havasının iyiliğinden dolayı burada otururdu." (I. 341)

Aynı eserin (II. 149) da "TONGA ALPER AFRASYAB demektir. Sözü ile de İRAN rivayetleri ile TÜRK destanlarını birleştiriyor.

İRAN kralı KİAKSAR, İRAN rivayetlerinde, KEYHUSREV; ve TONGA ALPER'de AFRASYAB olarak adlandırılmıştır.

Tarihî olaylara gelince, ASUR yazıtlarında DOGU veya GOG adında bir başbuğun yönetiminde kuzeydeki bir urugun KAFKASLAR'ı aşarak ÖN-ASYA'ya girdiğini bunun SARATİ ve PARATİ adlı iki oğlunun M. Ö. 662 de ASUR yurduna saldırdıklarını görüyoruz. Bu adlar belki insan adı olmaktan daha çok bir urug adı da olabilir. Çünkü bunlar GOGAR, SART, PART uruglarının adlarına benzemektedir. Nitekim evvelce söz konusu ettiğimiz SÜRYANİ kaynağında GOG, MAGOG birer TÜRK boyu olarak gösterilmiştir.

YAHUDİ kaynakları da GOG'ları urug olarak göstermektedir.

HERODOT da yine bu adlarda birtakım değişiklikler yapmaktadır. PARATİ'ye PROTHİES, bunun oğlu MADOVA'ya MADİES demektedir.

HERODOT'un anlatışına göre (IV. 11, 12) "Göçebe SKİT'ler bir zamanlar ASYA'da ikamet ediyorlardı. Burada MAGASET'ler ile muharebe ettilerse de muvaffak olamadılar ve bu yüzden yurtlarını bırakarak Araks'a geçtiler ve KİMER'ler yurduna girdiler. KİMER'ler çok kalabalık bir Skit gurupunun gelmekte olduğunu haber alınca, bir kısmı memleketi terk etmeyi diğer şahane kabile (AÇENA soyu) ise memlekette döğüşerek ölmeyi tercih etti. Aralarında anlaşamadıklarından birbirleri ile döğüştüler. Ölüler TYRAS nehrinin yakınına gömülmüştü. Mezarları hâlâ göze çarpmaktadır. Bunun üzerine KİMERLER'in gerisi oradan ayrılmışlardır."

"SKİT yurdunda hâlâ KİMLER izleri vardır. Kayıkları, KİMERYA adını taşıyan bir sahaları ve KİMER BOSFORU vardır.

Anlaşılan KİMER'ler SKİT'lerden ASYA'ya kaçtıkları zaman, sonraları YUNAN şehri SİNOPE'nin üzerinde inşa olunduğu yerde yerleşmişlerdi.

SKİT'lerin bunları takip ettikleri ve yollarını şaşırarak MED diyarına aktıkları gayet açıktır. Kimerler sahil boyunca uzayan yolu takip ettikleri halde SKİT'ler takip sırasında Kafkas dağlarını tutmuş böylece memleket içlerine düşmüş ve MEDYA'ya varmıştır." (I. 72)

"MED'leri mağlûp ederek ASYA'ya hâkim kesildiler. Daha sonra MISIR'ı istilâ etmek kastiyle FİLİSTİN'e vardıkları zaman Mısır Kralı PSAMETİKH bunları hediyeler ve dualarla karşılayarak daha fazla ilerlemelerini önledi."

"SKİT'lerin ASYA'da hâkimiyeti 28 yıl sürdü. KİYAKSAR bunların çoğunu bir ziyafete çağırdı. Bunları şarapla sarhoş ettiler ve sonra hepsini kılıçtan geçirdiler. MED'ler devleti yeniden kuruldu."

Yine aynı eserin VII kitabında "SAKA'lar yahut SKİT'ler şalvarlı idiler. Başlarında uzun ve sivri başlıklar vardı. Kendi memleketlerinin yaylarını ve hançerlerini taşıyorlardı. Bundan başka harp baltaları bulundurmakta idiler." (Bu baltalar halen KARADENİZ sahillerinde vardır.)

"Bunlar hakikatte AMİRGİA'lı SKİT'lerdi. Fakat İRANLI'lar bütün SKİT'lere SAKA'lar diyorlardı."

Buradaki AMİRGİOİ'lerin PAMİRYALI'lar yani PAMİR'liler olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu urugun, yani DARA yazıtlarında sözü geçen SAKA - TİGRAKHUDA'ların vatanı daha M. Ö. 160 yıllarında bile ÇİN-lilerin kaydettiği gibi KAŞGAR, ORTA-TİYANŞAN tarafları olmuş ve Pamir Sakaları (AMİRGİOİ) ise ancak GÖK TÜRK'ler zamanında burada yaşamış olan KARLUK'ların TÜRKİSTAN yabguluğu yerini tutmuş büyük bir devletin küçük bir parçasını teşkil etmiştir. (VI)

Yine anlaşılıyor ki SAKA'ların bir kolu olan PAMİR-SAKALARI da hemen hemen GUR'lar bölgesinde ve KARDUEL'i de içine alan PAKTİKA'ya da hâkim bulunuyorlardı.

GÖK-TÜRK'leri, ÇİNLİ'ler SU'ların torunları olarak tanıdıkları gibi BİZANS yazarı MENENDER PROTEKTOR, K. DUTRİCH ile MARQUART bunları kesin olarak SAKA'lar diye adlandırmış ve bunlara eskiden SAKA diyorlardı sözü ile SU'larla SAKA'ların aynı şey olduğunu belirtmişlerdir. ÇU, ŞU, SU ve SAKA belki de aynı urugun iki koludur.

Şu halde evvelce sözünü ettiğimiz SE-ÇARİKİ boyunun başında görülen bu SE veya Sİ eki de SU'ların ÇAR kolunu gösterir bir anlamı kapsamaktadır. Nitekim GUR urugunun SU-GUR boyu olduğu gibi, Sİ sözünün İRAN'da SAKA'ların Sİ-SAKAN denilen bir kolunu da görmekteyiz. LİVİ oymağının bir koluna Sİ-LİVİ denildiği gibi (VII), Sİ-ENPİ (VIII), SİGİR (IX) Sİ-KULLAR (X), Sİ-KAR TUGARA (XI) ve buna benzer birçok TÜRK oymaklarının başında bulunan bu SE, Sİ, SÜ, SU-lar SAKA veya SU'lardan ayrılmış kollar olduğu sanısını uyandırmaktadır.

ASUR ve HERODOT tarihlerinde, YAHUDİ efsanesinde KİYAKSAR yani KEYHUSREV'in tuzağa düşürdüğü SAKA (SKİT) hükümdarı, İRAN ve TÜRK rivayetlerindeki AFRASYAB yani ALPER TONGA'dan başkası değildir.

AFRASYAB bu ziyafette birçok komutanlarının elden çıkması ve şaşkınlığa uğrayan başsız ordusunun mağlûp olması üzerine yanındaki az bir kimse ile kaçıyorsa da yakalanarak öldürülüyor.

Bu olay MED'ler için bir kurtuluş bayramı olarak yüz yıllarca kutlanmağa başlanıyor ve adınada SAKA bayramı diyorlar. EL BİRUNİ'ye göre bu bayram 13 tire mahda yapılır. İRANİYATCI'lara göre 7 Temmuz'da yapılan tiregân bayramiyle birdir.

(VI) ZEKİ VELİDİ TOGAN, Giriş s. 23, Hş. 76. Bak. CHVANES, docüments P. 15, P. 155, 160.
(VII) Dr. FRİÇ KÜRT'ler s. 30.
(VIII) Giriş b. 41 - 42, III. T. T. K. s. 898 - 905.
(IX) DEGUİGNES, HUNLARIN, TÜRKLERİN ...tarihi umumisi, 11, 158, 170, 184.
(X) Dr. Phl. A. N. KURAT, PEÇENEK tarihi s. 252.

STRABON (XI. s. 3, 4) SAKAYA denilen bu bayramın İRAN'lılar tarafından ZİLE'de kutlandığını gözleri ile görmüştür.

Yine KAŞGAR'lı MAHMUT divanında (II. s. 150) AFRASYAB'ın kızı KAZ'ın kocası MED'li SİYAVUŞ'un da AFRASYAB'ın öldürülmesine karşılık öldürüldüğünü ve ateşe tapanlar tarafından her yıl bir kere buraya gelinip kurbanlar kesilerek ağlandığını bildirmektedir.

TÜRK'ler de bir zamanlar AFRASYAB için yug merasimini yapıldığı ORHUN yazıtlarında belirtilmektedir. Burada 714 yılında UYGURİSTAN'ın BEŞBALIK şehrinin muhasarası anlatılırken TONGA TEKİN'in yog töreni yapıldığı bir güne rasladığı belirtilmiştir.

Divan ı lûgat ı TÜRK'de Afrasyab için yakılmış birçok ağıtlara rastlanmaktadır. Bunlardan biri (I. 41) de

ALP ER TONGA öldü mü?
Kötü dünya kaldı mı?
Özlek öcün aldı mı?
İmdi yürek yırtılır.

Özlek zaman, felek. İmdi şimdi.

Son zamanlarda Avrupa yazarlarının bâzıları Türk'lükleri bu kadar açık olan SAKA'ları da ARİ soydan göstermek çabasına düşmüşlerdir.

En eski HİNT kaynakları bile; SAKA, TURUŞKA (TÜRK), HUNA (HUN) isimleri ile aynı TÜRK soyunu adlandırırlar. (XII)

Bunları göz önünde bulunduran ARİSTOV ve EDVAR MEYER, kuvvetli bir ihtimal ile, NORTMAN ise kesin olarak SAKA'ları TÜRK saymışlardır.

ARİSTOV SİBİRYA'daki SAGAY TÜRK'lerini ve KIRGIZLAR'ın SAYAK boyunu bu eski Sakalardan arta kalan oymaklar olarak kabul ediyorlar.

Bütün bu açıklamalardan sonra anlaşılıyor ki HERODOT'un AMİRGİYA'lı dediği SKİT'ler yani PAMİR SAKALARI, sonraları TUKHARİSTAN yabguluğunu kuran KARLUKLARIN bulunduğu bölgedeki SAKA'ların bir koludur.

Bunlar bir kere daha anlaşılıyor ki, KSENOFON'un onbinlerin çekilişini anlatan "ana basis" kitabında söz konusu ettiği KARDUKH'lardan başkası deyildir. KSENOFON İSA doğumundan 437 yıl önce doğmuş 355 yılı ölmüştür. Yazılarını, 384 den sonra SPARTA'lılar tarafından OLİMPİA yakınında kendisine verilen topraklar dolayısiyle SKYLLÜS'de yazmıştır. Yani AFRASYAB'ın ölümünden aşağı - yukarı 300 yıl sonradır.

Anlaşılıyor ki SAKA'lar bozulduktan sonra kendilerini kurtarabilmek için sarp ve dağlık bölgelere çekilmişler ve ancak oralarda tutunabilmişlerdir.

(XI) GİRİŞ s. 45.
(XII) A. E. s. 23, Hş. 76.

KAR, KARLUK, GUR, BECEN (PEÇENEK), BOKHT oymakları da eğer daha önce gelmemişlerse, en geç bunlarla beraber bu dağlık bölgelere o zaman yerleşmişlerdir.

Bu gerçek, KARLUK'ların hâkim bulunduğu PAMİR ve GURŞİSTAN'daki KARDUEL (KARLI-ELİ) ile BOKHTAN'daki KARDU (KAR-ELİ) nin oradaki komşuları olan. ÇAR'lar ve GUR'larla beraber burada da bulunuşu, başka türlü açıklanamaz.

Yine görülüyor ki KARLUKLAR eski yurdlarında olduğu gibi o zaman burada da hâkim durumda olduklarından KSENOFON, BOKHTİ'lerin de bulunduğu bu çevreye KARDUKH (KARLUK'ların yurdu) demiştir ki bu Yunan dilinde ufak bir ses değişikliğine uğramış KARLUKH, KARDUKH kılığına girmiştir.

O halde, nasıl olur da ayrı ayrı her boyu halis TÜRK olan ve Türk adını ve damgasını bugüne kadar koruyabilmiş bulunan bir bölge halkına, FARS'ların arasından gelip geçmesi ve uzun zaman komşuluk yapması dolayısiyle diline karışabilen birtakım FARS'ça sözlere bakılarak İRANLI'lık veya ARİ'lik sıvaştırılabilir?

Öyle sanıyorum ki, bu topluluktan yani SAKA'lardan çok önce de SUMER, SUBAR, AKAT ve ELAM uluslarının göçü olmuş, tarihten önceki çağlardan beri başlayan bu akınlarla gelen TÜRK'ler, birbirine karışmış ve bugünkü ANADOLU'nun otokton halkını yaratmıştır.

DOĞU - ANADOLU'nun esas halkını teşkil eden insanlar, çağ, çağ coşup gelen TÜRK sellerinin bıraktığı bir Konglomeradır.

KÜRT adı KARDU'dan değil, GUR adının T li çoğulu GURT'dan çıkmış ve hâkim ulus, SAKA'larda GURŞİSTAN'dan gelen GUR'lar olduğu için GURT = KÜRT adı yayılmıştır.

Bunların arasında KARLAR, KARLUK'lar, BOKHT'lar, ÇAR'lar ve GUR'ların 24 boyundan başka daha birçok TÜRK oymaklarının, bulunduğunu, bugünkü oymak ve köy adlarında bıraktıkları anılardan öğrenmekteyiz.

Sonradan Harezmli'ler Selçuklu'lar, İlhanlı'larla beraber gelip ANADOLU'da kalan TÜRKMEN'ler RUMELİ'de Hıristiyan olmuş iken Müslümanlığa dönen veyahut Şaman iken Müslüman olan Yörükler, birbiri ardından ANADOLU'ya gelerek yerleşmişlerdir.

Bunlardan bütün sıkıştırmalara karşı gelerk uzun süre konar göçerlikten ayrılamayanlar sonraları doğu illerinde toplanmışlardır. Her yerden birçok oymak adlarına burada rastlanılması bundan ötürüdür. İleride GUR'lar ve oymaklar bölümlerinde bunların her biri ayrı ayrı açıklanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN SONU

II. BÖLÜM KONULARI

II. B Ö L Ü M

BUGÜN KÜRT ADI ALTINDA TANINAN KİMSELERİN BULUNDUĞU ALANDA, İLK TARİH ÇAĞLARINDA YAŞAYAN BAZI URUGLARIN SOYLARI

Daha KÜRT adı duyulmadan önce, tarihin karanlık çağlarından başlayarak ilk tarih çağlarında da burada, varlıkları bize bırakdıkları tuğla ve taş yazıtlarla bilinen birtakım urugların adlarına rastlanmaktadır. Anadolu'nun yerli halkını meydana getiren bu uruglar, AVRUPA, ASYA ve hattâ AFRİKA kıt'aları arasında bir köprü durumunda olan bu yerlerde, yeniden gelen göçler ve istilâlarla durmadan karışmış ve kaynaşmıştır.

Bu bakımdan, sonradan duyulmağa başlanan yeni yeni ulus adları üzerinde dururken, bu eski halk topluluklarını da tanımak gerekmektedir.

Tarih bize göstermiştir ki bâzan istilâcı küçük bir halk topluluğu, büyük bir toplum içinde onun dilini öğrenmiş ve bâzı âdetlerini de benimsemiştir.

Buna karşılık bunun tam tersi de görülmüştür. Küçük bir Romalı halkın, FRANKLAR arasına karışarak onlara dillerini unutturarak, kendi dillerini yaymış olmaları gibi.

Daha önce kendileri Sılavlaşmış bir BULGAR toplumu arasına zamanla karışan daha çok ve kabalık PEÇENEK, KOMAN, GUZ gibi uruglar BULGARLAR arasında eriyip gitmişlerdir. MACARLAR'da, bu büsbütün açık bir şekilde görülmektedir. Yüzde sekseni TÜRK asıllı bir kavmin dili zamanla çeşitli uruglarla değinmeleri sonucunda her birinin ayrı ayrı etkileri altında kalarak yepyeni bir dilin doğmasını sağlamıştır.

Bunun için konumuz olan KÜRT'leri incelemeğe girmeden önce onların bugün yaşadıkları bölgeler ve etrafında yaşayan uruglar üzerinde durmağı gerekli bulmaktayız.

Daha önce buralarda yaşamış urugların ilkin, adları sonlarına U, DU, TU almış toplumlar üzerinde duralım. Bunlar SUBARTU (veya SUBARU), İMARTU, URARTU, GUTU, ERİDU, MAKHALTU, MELİDU, TURUKKU, KAKMU, gibi birtakım hükümdarlıklar ve beyliklerdir.

İLK TARİH ÇAĞININ AÇICI ANAHTARLARINDAN BİRİ OLAN SUBARTULAR'LA SUMERLER BİR SOYDAN MIDIRLAR?

S A B U R T U L A R

Yukarıda adlarını sıraladığımız oymak ve uruglardaki bu U, DU, TU eklerinin TÜRKİYE sözündeki YE gibi bir memleket anlamı verdiğini daha önce de açıklamıştık. Yine orada SUMER eşik taşındaki yazıtta SU TEİFESİ'nin kimler olacağı araştırılırken SUBARLAR'a da kısaca değinmiş ve bunun SUB = SU oymağının AR eki alarak bir ulus haline gelmiş bulunduğunu da kısaca belirtmiştik.

İlk tarih çağının ve hattâ tarih öncesini aydınlatacak ve değerlendirecek kadar eski olan bu urug üzerinde daha etraflı ve daha köklü bir araştırma yapılmasının çok faydalı olacağı düşünülerek bu bölgenin ilk halkı üzerinde durulurken Subarların tekrar ele alınması uygun görülmüştür.

Bunların adları anlamının çözümü üzerinde önceleri durduğumuz için tarihteki yerlerinden ve bunlar hakkında bilginlerin şimdiye kadar öne sürdükleri görüşlerinden bâzıları üzerinde duracağız.

SUBARLAR'ı tarihte ilk def'a (M. Ö.) 2088 - 2086 yıllarında Babil Hükümdarı HAMURABİ'nin kuzeyde TÜRUKU, KAKMU, SUBARTULAR'la yaptığı savaşı anlatan yazıtlarında görüyoruz. (I)

Burada ilk def'a TÜRK adını da görmekteyiz. Eski Türkçede çoğul ve nisbet eki olarak kullanılan (k) ve memleket gösteren bir ek olan (u) çıktıktan sonra kalan turuk, TÜRK demektir. ROMENLER bugün bile TÜRKLER'e TUROKKO derler.

MASPERO kitabına koyduğu haritada TURUKKU'ları HAKKARİ'de GEVAR ve ŞEMDİNAN arasında göstermektedir.

SUBARLAR o zaman MAZI dağlarından FIRAT kıyılarına kadar HABUR ile BALIK suları arasında oturan bir krallıktı.

İkinci defa yine (M.Ö.) 1340 - 1310 arasında ASUR kralı RAMMA NİRARİ, SUBARTULAR'ı yenerek AŞAĞI DİCLE çevrelerini aldığını ve onları YOKARI DİCLE'ye yani MAZI dağlarına doğru sürdüğünü belirten yazıtlarında da bunların adı geçmektedir. Demek oluyor ki o zaman sınırlarını DİCLE'den FIRAT'a kadar uzatarak büyük bir devlet haline gelmiş bulunuyorlardı.

KAKMU'lara gelince uruk olarak adı tarihte çok önceleri silinmiş olmasına rağmen T li çoğul eki alan KAHMUT şeklindeki izleri, bucak

(I) ADDAŞER KALDA Tarihi. DİYARBEKİR Tarihi BASRİ KONYAR s. 25.

ve köy adları olarak TUNCELİ, SOLHAN, TERCAN, İSPİR ve YUSUFELİ'nde hâlâ yaşamaktadır.

SUBARLAR, SAKALAR'dan binlerce yıl önce buralara gelmiş oldukları yaptığımız açıklamalardan anlaşılmaktadır.

Efsaneler, tarihin kaydetmediği çağlar için bize, iyi değerlendirildiği takdirde, az çok bir ışık tutmakta olduğundan biz de bundan yararlanmağa çalışacağız.

ZEKİ VELİDİ TOGAN (GİRİŞ s. 20 - 21 de) "İRANLILAR gibi YAHUDİLER'de bütün milletleri kendi neslinden türemiş gibi göstermek için çeşitli urugların adlarını kendi ananelerince bilinen isimlerle birleştirmişlerdir" dedikten sonra TABERİ ve İBNİLFAKİH'den alarak şu Yahudi efsanesini anlatmaktadır.

"(M. Ö.) VII. yüzyıl sonlarında, SAKALAR hâkimiyeti inhilale uğradıktan az sonra yani (M. Ö.) 587 de BABİL Hükümdarı NABUKADNAZR tarafından YUDA Devleti yıkılınca İBRANİ Peygamber ZAMİRAN, YASUBAH, SUKH adındaki oğullarını şarka göndermek istemiş. Onlar "biz bu gurbet diyarında ve vahşet âleminde nasıl geçiniriz" demişler. İBRAHİM Peygamber "ben size Tanrının isimlerinden (tılsımlarından) birini öğretirim, bunu kullanarak düşmanlarınıza galip gelir ve harpte sıkıntıya düştüğünüzde yağmur yağdırır ve zaferi sağlarsınız" diyor. Onlar da bu tılsımı öğrendikten sonra şarka doğru yörüyüp Horasana geliyorlar ve orada üreyip çoğalarak bütün komşu kavimler üzerinde hâkim oluyorlar."

Bu efsane bize Yahudilerden çok TÜRKLER'i anlatmaktadır. SABİR, HAZAR ve SAKALAR arasına kaçan Yahudiler tarafından Musevi dini telkinlerine kapılarak bu dini almaları ile karışık bir hikâyedir.

Bu rivayette adı geçen SUKH, eski arap metinlerinde SU ve SAKH diye yazılmıştır ki bu da SU = ŞU veya SAKA'lardan başkası olmadığı meydandadır.

Eski Tevrat rivayetleri mütehassısı Dr. BAAR bu isimleri Tevratlarda ZAMİRAN, SUBAK, YASUBAK yahut SUBAK ve SU şeklinde okuduğunu ve bunların hiç de SAMİ dilden olmadıklarını ZEKİ VELİDİ TOGAN'a söylediğini bildirmektedir.

Esasen Yahudilerde böyle bir tılsım olsaydı yenilgiye ve tutsaklığa düşmezlerdi. Bu tılsım hikâyesi bile TÜRKLER'in meşhur yeda taşı efsanesi ile ilgilidir.

İsimlere de dikkat edilecek olursa Yahudi adları değil TÜRK kavimlerinin adlarıdır. Burada ZAMİR-AN, SABİR-LER demektir. Zira TÜRKLER de B — M değişimi her zaman her çağda yapıldığı bilinen bir kuraldır. (Ben = men, bin = min menkli giray = benkli giray gibi). Kelimedeki (an) çoğul eki de bir şahıs adında pek kullanılmayan bir çoğul ekidir.

SUBAK sözüne gelince; bu da SUBAR'ın değiştirilmiş bir şeklidir. Biz SUP kavminin varlığını ve SUBARLAR'ın bunlardan bir bölüm olduğunu daha önce de bildirmiştik. Burada (AK) eki, söze SUPLU veya

SUPLAR anlamı vermiştir. Nasılki BECEN, BECENEK olmuş ise SUB da SUBAK olmuştur. Yani Subaklar da SUBAR ulusundan ve Sabirlerle aynı soydandır.

GÖKTÜRK - ÇİN ve İRAN - HAZAR rivayetlerinde, TÜRK hâkimiyeti hakkında söylenen sözlerde bu rivayete tamamen uymaktadır.

YAHUDİLER, TÜRKLER'in her zaman her yerde hâkim olma sırrını İBRAHİM Peygamberin bir tılsımına bağlarken, Batı - TÜRKİSTAN'da ÜÇ ve HAZARLAR'da yaşayan dört TÜRK kabilesinin yeda taşına sahip olduklarını biliyor ve buna inanıyorlar demektir.

Çinliler ise bu yolda daha realist düşünmektedirler. Onlar TÜRKLER'in bu hâkimiyetinin atlardan ve suvarilikten geldiğini anladıklarından TÜRK'lerin Batı - TÜRKİSTAN'da HUTTAL ve FERGANA'da yetiştirdikleri atları elde etmeğe çalışmışlardır. (II)

Yağmurlu zamanlarda savaş atı olmayanlar veya iyi cins atı bulunmayanlar için bir felâket olur. Bunun için Türklerin elindeki atlara sahip olmayan memleketler yağmurlu zamanlardaki savaşlarda yenilgelerini hep bu yeda taşına bağlamışlardır.

ZEKİ VELİDİ TOGAN, eserinin 23., 24. sayfalarında pek haklı olarak "TÜRKLER'in tarihten önceki çağlarda cihan şumul bir devlet kurmuş olduklarını gösteren mühim bir nokta da tarihin muhtelif devirlerinde eski dünyanın muhtelif ülkelerinde görülen Türk kabileleridir.

Bu kabilelerden en çok dikkatimizi çekenleri de ÇİGİL (İÇGİL), SUBAR (SİBİR), ABAR (İBİR), KANG (KENG), OGUR = GUR, Z ile OGUZ = GUZ, KUMEDH (KUMEZ) nihayet TÜRK isimleridir" diye gösteriyor.

ve yine İBNİ FAZLAN'dan alarak "SUVAR = SUBAR olduğunu, SANDALCİYAN'a göre, SUBARLAR'dan HİNDLİ'lere karışan SUBAR OĞULLARI ile yine HİNDİSTAN'da SUVARLAR bakiyesinin MUND kavimlerinin dağınık oymağı sıfatı ile KALKUTA, MADRAS arasında yaşadıklarını" belirtiyor. (III)

SİBİR kelimesinin de, SUBAR'ın bir şeklinden ibaret olduğunu NEMET ve MARQUART da kabul etmektedir. (IV)

KAŞGARLI MAHMUD (DİVAN II. s. 48) OĞUZ, KIPÇAK, YAGMA, OGRAK, PEÇENEKLER'in SUVARLAR'la beraber bâzı konuşmalarda aynı kurallara uyduklarını açıklamakta ve başka bir yerde de SUVARİN diye adlandırdığı SUVARLAR'ı İDİL BULGARLARI'nın da bir kabilesi olarak göstermektedir. Binlerce yıl adını korumasını bilen bu urugun uzun zamana ve bölge ayrılıklarına dayanan, adlarındaki sesli harflerin ve benzer seslerin yer değişimini normal karşılamak gerekir. Yunanlılar eserlerinde bunlara SABİR, Lâtinler ise SAVİRİ demektedirler. (V)

(II) Prof. Dr. ZEKİ VELİDİ TOGAN, Umumî TÜRK Tarihine Giriş s. 21 - 22.
(III) A. E. s. 23 Hş. 72.
(IV) A. E. s. 23.

Şu halde SUBAR adının birçok kavimlere göre çeşitli değişikliklere uğradığı ve buralarda oturan SUBARLAR'ın da aslına yakın bu değişik adları kendilerinin de benimsedikleri anlaşılmaktadır. Bu suretle SUBAR, SOBAR, SABUR, SABİR, SİBİR, SUVAR, hattâ ZİBAR kılıklarına girmiştir.

Nitekim AVARLAR da aynı değişikliğe uğrayarak OBAR, İBİR, OPAR, ABAR, İVİR şekillerini almıştır.

II. tarih kongresinde Sayın Prof. YUSUF ZİYA ÖZER, son arkeolojik nazariyeler ve SUBAR konulu yazısında SUBARLAR'ın TÜRK'lüğünü bütün belgeleri ile ortaya koymuş ve bugüne kadar birtakım AVRUPALI tarihçilerin ileri sürdükleri yanlış görüşleri de kökünden çürütmüştür.

Buna göre özet olarak "ELAMLARLA aynı zamanda yaşamış olan UR krallığına PRE SÜMERYEN adı verilmektedir.

En eski bir uygarlığın kurucusu olan UR krallarının mezarlarını bulan VOOLLEY bu halka MARTO adını vermektedir ki bununla SÂMİ'leşmeden önceki AMURRULAR'ı kast etmektedir" deniliyor.

AMURRU adı bize MOĞOLİSTAN ve MANÇURYA kuzeyinde akan AMUR nehrinin adını hatırlatmaktadır.

TÜRKÇE'de sesli harflerle başlayan birçok sözler başlarına bir G veya H sessizi aldıklarını biliyoruz. Burada da UR bir G alınca GUR olur. Belki urlardan bir bölümü burada kanallar açarak sulamağa ve ekinciliğe başladıkları için kendilerine SUB-GUR adı verilmiş sonraları bunlar bir devlet kurunca SUB-AR yani SUKAVMİ olarak tarihe girmişlerdir.

AŞAĞI MEZOPOTAMYA'da bir SİPPAR(SUBAR) şehrinin bulunuşu bize bir zamanlar bunların URLAR la beraber yaşadıklarını göstermektedir.

ARAPLAR'ın ADANA'dan MALATYA'ya kadar uzanan uc beyliklerine SUGUR adı vermeleri belki de vaktiyle FIRAT'dan DİCLE'y kadar hâkim olan SUBAR uruğunun asıl adı olan SUBGUR dan ileri gelse gerektir.

M. Ö. IV,III. yüz yıllarda ARAL denizi kuzeyinde bir hükümet adının da SU krallığı olduğu TAN sülalesi yazarları tarafından bildirilmektedir. Bu da anlatıyor ki SUBARLAR'dan bir bölümde başka bir kolla gelerek ARAL kıyılarında yerleşmişlerdir.

Bu uruk sulama işlerine çok eskiden başlamış ve her gittiği yerde yaşama düzenine uygun olan, SUBAR(SU URUGU) adını korumuştur. MEZOPOTAMYA'da sulama tekniğini bunların getirdğii anlaşılmaktadrı. Çünkü burada hayat şartları ORTA-ASYA şartlarına uygun düşmektedir. Ağaç ve ürün yetiştirmek uzun zaman yağmur yüzü görmeyen yerlerde ancak sulama ile mümkündür. DİCLE ve FIRAT'ın suları yağmursuz fakat çok verimli bu topraklarda sulama ile çok bereketli ürün almağa elverişli olduğundan bu iş büyük zenginliklerin doğmasına sebep olmuştur. Zenginlik uygarlığın ilerlemesinde büyük rol oynamış bundan da fikir hareketleri erkenden tarih çağına girilmesine yol açmıştır.

Dr. MERZFELD'in meydana çıkardığı PERSEPOLİS (PAZARGRAT) ve İRAN'ın başka yerlerinde bulunan I. SUS düzeninde, fakat teknik ve dekor bakımından daha ilkel keramikler, cilâlı taş ve çakmak taşından yapılmış âletler I. SUS sanatını Neolitik devreye kadar götürmektedir.

Bunlar TÜRKİSTAN'da, SİBİRYA'da, KUZEY ÇİN'de bulunan pek eski keramiklerle açıkça bir benzeyiş göstermektedir.

Demek oluyor ki M. Ö. V - IV bin yıllarında AMUR nehri dolaylarından kalkarak ALTAY dağları güneyinden PAMİR'den, HİNDUKUŞ dağları ve güney yamaçlarından geçerek HORASAN'a oradan da ELBURZ (ALPURUZ) dağları ve güney yamaçlarından geçerek ZAGRUS dağlarına gelmişlerdir. Bir kısmı bu dağlar boyunca güneye inerek ZAGRUS'ların iki tarafında yerleşmişlerdir. Bir bölümü de DOĞU - ANADOLU ve KAFKAS dağlık bölgesine yayılmışlardır.

Anlaşılıyor ki ELAMLILAR, SUBARLAR buraya çağ, çağ sıçramalar yapa, yapa uzun zamanda gelebilmişlerdir. Uygarlıkta ilerleye, ilerleye her yerde eserler bırakarak Mezopotamya'ya kadar ulaşmışlardır.

Prof. YUSUF ZİYA ÖZER, SÜMERLER'den önceki UR medeniyetini ve ASUR şehrini de SUBARLAR'ın kurduğunu, I. ve II. SUS medeniyeti üzerinde MEZOPOTAMYA'dan gelen bu SUBAR üslûbunun etki yaptığını ve bunların Sumerlerden önce gelen bir halk olduğunu ve ilk gelen Elamlarla çağdaş bulunduklarını ileri sürmektedir.

Biz burada bir noktada Sayın YUSUF ZİYA'dan ayrılmaktayız.

Bizce SUMERLER'le SUBARLAR ikisi de aynı urugdur. Adlara dikkat edilecek olursa SÜMER (SUMAR) ile SUBAR arasında hiç fark yoktur. Çünkü daha önce de belirtdiğimiz gibi B ile M her zaman yer değiştiren seslerdendir. Bu bakımdan SUMAR ile SUBAR aynı kavmin adıdır. BASRA Körfezi kıyılarına kadar inenlerine ilk çağlarda Subar denildiği SİPPAR şehri adından da anlaşılmaktadır. SÜMER değişimi sonradan olduğu için SÜMERLER'in SUBARLAR'dan sonra geldikleri kanısı uyanmıştır. Kuzeyde Fırat ve Dicle arasında kalanlar SUBAR olarak adlarını korumuşlardır.

SU sözü KAŞGARLI MAHMUD divanında sub, suv, suf olarak TÜRK boyları ağzında değişmeler gösterdiği belirtilmiş olduğundan SUVARLAR'da SUBARLAR demektir.

Prof. Dr. WALTER RUBAN, HİNDİSTAN'da da dillerinden FİN - OGUR olduğunu söylediği demirci bir ASUR oymağının bulunduğunu ortaya koyması dikkatle üzerinde durulması gereken bir konudur. (VI)

SANDALCİYAN'ın SUBARLAR'dan HİNTLİLER'e karışan SUBAR OĞULLARI ile yine HİNDİSTAN'da SUVARLAR artıklarının MUND kavimlerinin dağınık oymağı KALKUTA ve MADRAS'da yaşadıklarını daha önce belirtmiştik.

(V) II. Türk Tarihi Kongresi s. 123.
(VI) Prof. WALTER RUBAN'dan alarak ZEKİ VELİDİ TOGAN Giriş s. 14.

HİNDİSTAN'da ASUR ve SUVAR adlarını yanyana bulurken Mezopotamya'da da yine yanyana bulmak bizi düşünmeğe ve üzerinde durmağa götürür.

ASUR sözünü ele alırsak bu sözünde aslının AS-UR olduğunu görürüz. UR Türkçe kurallara göre sesli bir harfle başladığından önüne bir G sesi alabilir ve o zaman AS-UR AS-GUR olur. Nitekim KAFKASLAR-da KÜR (KORA) nehri boyunda ERMENİLER'in ASKURET (ASGURLAR) dedikleri bir asgur kalesi olduğu gibi, bununda her halde bir zamanlar buralara hâkim olan ve DEDE KORKUT kitabında kendilerinden söz edilen BOZOK'lardan kalma bir kale olduğu anlaşılmaktadır.

KAŞGARLI MAHMUD'un YAZGUR diye belirttiği BOZOKLAR'dan, AYHAN oğullarından olan bu TÜRK boyunun ASGURLAR olduğunda şüphe yoktur.

Bu suretle ASUR sözü de URLAR ve GURLARLA ilgili TÜRKÇE bir söz olduğu meydana çıkar.

Nasılki SÂMİ sızmalar ve akınlar karşısında AKAT, SUMER ve SÂMİ karışığı bir KALDA hükümeti ortaya çıkmış ise yine ÂRİ, SÂMİ ve SUBAR karışığı yepyeni bir devlet de yine bir TÜRK oymağı olduğu anlaşılan ASUR oymağının başkanlığında kurulmuştur.

ÇİN'den BİZANS ve MISIR'a kadar, birçok uruglara kırallar veren bir ulusun, ASUR adlı bir oymağının da kendi adı ile bir devlet kurmasını yadırgamamak gerekir. Asur şehrinin de SUBARLAR tarafından kuruluşu bizim bu görüşümüzü büsbütün kuvvetlendirmektedir. (VII)

ASUR adının MEZOPOTAMYA'da, HİNDİSTAN'da ve FİN-OGRİYEN oymaklar arasında bulunuşu da üzerinde durulmağa değer.

HİNDİSTAN'daki bu ASUR oymağı CHALAN AGPUR (KALAN - AK-BUR) bölgesinde oturmaktadırlar ve kuzey yani HİMALAYALAR güneyinden İNDUS ve HİNDUKUŞLAR'a kadar yayılan halkın dili ile konuşmaktadırlar. Bugün bile bütün oymakça çok ilkel bir şekilde demir eriten ve demircilik yapan ve 3000 kadar kaldıkları sanılan bu asur oymağının Dr. WATER RUBAN'ın M. Ö. 2000 - 1500 yıllarında VEDİK ARYALAR ile buraya geldikleri yolundaki tahmini tamamen yanlıştır.

Bunların milâttan çok önce ORTA - ASYA'dan PAMİR ve HİNDUKUŞ eteklerini takip ederek gelen URLAR ve SUBARLAR'dan, HİMALAYA dağları eteklerinden güneye sarkmış bir kol olduğunda, bütün bu açıklamalar karşısında, şüphe kalmamaktadır. Zira GURLAR da aynı yolu izleyerek KAFKASLAR'dan veya başka bir kolu daha sonraları HAZAR denizi kuzeyinden FİNLANDİYA'ya gitmiş olacaktır.

MACARLAR ve BULGARLAR'ın ileride göreceğimiz yörüyüş kolları da FİN-OGUR adını burada almış veya buraya adını vermiştir.

Bakır kültürünün Hindistana 4000 sene önce gelmiş olması ve bunun TAURİK şehir kültürü ile ilgili bulunması da Türklerin daha çok önceden HİNDİSTANA girdiklerini göstermektedir.

(VII) Prof. YUSUF ZİYA ÖZER. II. Türk Tarih Kongresi s. 122.

Nitekim BUDDA dininin aslında bir Şaman dini olduğu yolunda daha II. yüzyılda ELBİRUNİ tarafından ileri sürülen görüş bugün Prof. W. Ruban'ın araştırmaları ile de gerçekleşmektedir.

Modelli çehre vazusunun bu HİNDİSTAN ASURLARI'nda da bulunuşu ETRÜSKLER, II. TRUVA ve ASURLAR'da da oluşunu açıklamakta ve bize bu kültürün ORTA - ASYA'dan geldiğine tanıklık etmektedir.

AVRUPALI yazarlar bütün uygar milletleri HİND-U - AVRUPAİ ırka bağlamak hevesindedirler. Bu bakımdan SUBARLARI da, eskiden krallarına insan kurban etmelerine ve bütün servetinin beraber gömülmesine bakarak İSKİTLER'e bağlamışlar ve İSKİTLER'i de HİND-U - AVRUPAİ bir uruk olarak göstermek istemişlerdir.

SUBARLAR üzerinde çok esaslı araştırmalar yapan sayın Prof. ZİYA ÖZER (II. T. T. K. s. 121 de) "İSKİTLER'in de bir TÜRK kavmi olduğu hakkında burada münakaşaya lüzum görmüyorum" dedikten sonra TÜRK'lüğünde şüphe bulunmayan HUNLAR'dan örnekler vererek "ÇİN kaynaklarının açık olarak bildirdiklerine göre, bu âdet HUNLAR'da da vardı. SUKİ'nin kayıtlarına istinaden DEGUİGNES tarihinde der ki (Kadim HUNLAR cenazelerinde bazı merasime riayet ederlerdi ki bunları el'an TATARLAR'da görüyoruz. Tabutları ölünün serveti ile mütenasip olmak üzere altın, gümüş, mücevherat gibi kıymetli şeylerle tezyin edilirdi. Hizmetkârlardan ve müstefrişelerden büyük bir kısmı tabutun arkasından giderler ve ölüye hayatta imiş gibi hizmet ederlerdi. Sonrada birkaç esirinin başı kesilirdi.) Korganlarda zuhur eden altın gümüş ve mücevherat ile karışık bir halde insan iskeletlerine tesadüf edilmesi bu âdetin eseridir" denilmektedir.

Biz bunların tarihini yazacak değiliz. Burada yalnız TÜRK olduklarını belirtmekle yetinecek ve özellikle bugün KÜRT diye adlandırdığımız kimselerin yaşadığı bu bölgelere gelişlerini ve bırakdığı izlerin anılarını bulmağa çalışacağız.

Bunlardan SABİR diye adlandırılan bir bölümü KAFKASYA kuzeyinden 350 yılında güneye geçtikleri görülmektedir. (Giriş s. 163)

SUVAR diye adlanan bir bölümüde İDİL BULGARLARI'nın bir oymağı sayılıyordu. HAZAR ve Bulgarların konuşma dili L. İ. R. Türkçesi olduğu halde MAHMUD KAŞGARİ'nin SUVARİN diyerekte adlandırdığı SUVARLAR'ın şivesinden verdiği örnek kelimeler, hattâ bir yerde cümlenin Ş. A. Z. Türkçesi olduğu yine ZEKİ VELİDİ TOGAN tarafından Giriş'te açıklanmaktadır.

Aynı eser, bunlardan SİBİR adını taşıyan başka bir bölümünün 14. yüzyılda BATI - SİBİRYA'da yaşamakta devam ettiklerini ve Sibirya adının bunlardan kaldığını da yazmaktadır.

"Kafkasya'nın güneyinde KÜR (KORA) nehri dolaylarına geçen SABİRLER'in bir bölümü 515 - 516 yılında ANADOLU'ya geçerek KAPADOKYA'ya, ANKARA ve KASTAMONU'ya kadar sokuldular.

527 de bunlar ANADOLU'dan çekilmiş olup, yalnız ARRAN ve ŞİRVAN'ı idare ediyorlardı. Sonraları gâh Sasanilerle birleşerek Bizanslara, gâh BİZANSLILAR'la birleşerek SASANİLER'e karşı savaştılar." (Giriş s. 164)

"Bir aralık AVARLAR'a yenilerek kaybetmişlerse de sonraları HAZARLAR'la anlaşarak GÜRCİSTAN, VASPURAKAN (VAN), SİCİSTAN, illerini alarak uzun zaman ellerinde tuttular. KABALA şehri baş şehirleri idi. burası bugün ŞEMAHİ batısında bir örendir."

Binlerce yıl içinde azçok ad değişikliğine uğrayan SUBARLAR'ın bu adlara ilişkin anılarını saklayan yerler üzerinde bir araştırma yaparsak sonraları bunların dağılış bölgeleri de ortaya çıkar.

URMİYE gölü kuzeyinde akan SİBİR çayı bunların adını taşıdığı gibi AĞRI ilinin TUTAK ilçesi ile BİTLİS'in birer köyü suvar adını taşımaktadır. ŞARKİKARAAĞAÇ'da bir yörük köyü de bu adı almıştır.

Yine PALO ve HINIS'da SUVARLAR anlamına Suvaran BESNİ ilçesinde SUVARLI köyü de bunlardandır.

ÇORUM SALKIMLI köyünün bir mahallesi olan SOBAR ile bunun çoğul şekli olan SOBRAN (SOBARAN) aynı oymağın başka biçimdeki deyimini göstermektedir.

Bugün konuşma dilinde anlamı kaybolan birçok adların, yakın ve benzer sözlerin anlamlarını aldıkları da sık sık görülmektedir. SABİR kabile teşkilâtı dağıldıktan sonra anlamını kaybedince, bu sabir adı da yakın benzeri, anlamı olan SABUR'a çevrilmiştir. ANTALYA'nın GÜNDOĞMUŞ ilçesindeki Saburlar; SURUÇ, KANDIRA ve ZONGULDAK EREYLİ'sindeki SABURLU köyleri bunun birer örneğidir. Bununla beraber tarihte, İRAN'da SABUR adında bir oymağın halife ABDÜLMELİK ordusu ile birleşerek FARS'ı yağma ettikleri ve bu yüzden HACCAÇ tarafından cezalandırıldıkları, yine bunların Halife MERVAN'a isyan eden haricilere karşı koydukları (AL KÂMİL IV. s. 187, 387 ve V. 383) de belirtilmektedir.

İslâm Ansiklopedisi bunları da KÜRT diye yazar. (Fas. 68. s. 1093)

Bu adlar üzerinde dikkatimizi üzerine çeken bir noktaya da değinmek yerinde olacaktır. Ele geçen büyük şehir adlarına Türkler tarafından dokunulmadığı ve çok kere aslının TÜRK lehçesine uydurulması ile yetinildiği görülmektedir. KALİPOLİ, GELİBOLU; TRİPOLİ, TİREBOLU olmuştur.

Fakat küçük köy ve kasaba isimleri orta ve batı ANADOLU'da tamamen değiştirilmiş olmasına karşılık Doğu Anadolu'da özellikle bu küçük köy ve kasabaların adlarına hemen hemen hiç dokunulmamıştır. Bunlar arasında 2, 3 bin senelik olanlarına rastlanmaktadır ve bunlar şaşılacak kadar çoktur. ASURLAR'ın fırtına tanrısı olan AĞDAT, BİNGÖL'ün KİGİ ilçesinde, TUNCELİ'nin KALAN merkez ilçesinde birer köy adıdır.

BABİL hükümdarı HAMURABİ'nin savaştığı kuzeydeki devletlerden birinin adı KAHMU idi. TUNCELİ'nde bunun çoğul şekli olan kahmut bir köy adıdır.

KOMUKLAR ve KİRHOLAR'la beraber ASURNASIRPAL'a baş kaldıran devletlerden biri olan İZOLLA bugün izollu adı ile yaşayan bir

oymak ve MALATYA'nın BESNİ ilçesinde iki köyün adıdır. BASKİL kazası köylerinden İZOLU ile ŞİBİNKARAHİSAR köylerinden İSOLA bunun kısalmış ve değişmiş şekilleridir.

HİZAN, ŞITAK ve HAKARİ çevresinde bir devlet kurmuş olan ve URARTULAR'la birlikte ASUR NASIRPAL II ye karşı koyanlardan yüze yakın köyleri yakılan KOBAŞLAR'ın adını bugün BURHANİYE ilçesinde KOBAŞLAR köyü olarak görmekteyiz. 1321 tarihinde yapılan aşiret yazımında karesi ilinde KOBAŞ oymağı hâlâ varlığını koruyordu. (II. T. T. K. s. 929, 937, 955)

1241 yılında MEKKE ve MEDİNE Fıkarasına gönderilen sürre için tüfekçi başıya verilen temessükte 18 yörük oymağı arasında Kobaşi'ler de vardı. Yine ASURNASIRPAL II nin SURA şehri halkını kırmakta gösterdiği azgınlığı gören KINDAN prensi KAYAN birçok değerli hediyeler sunmakla beraber sarayın bahçesine de ASUR NASIRPAL II nin bir heykelini diktirmişti. (VIII)

Bu prensliğin adı KINDAM şeklinde bir mezreanın adı olarak PÜLÜMÜR'de, bir mahalle adı olarak da KIRŞEHİR'de görülmektedir.

SUMER'lerin URUK'daki SİN tapınağı ve ayrıca SİN şehrine karşılık DİYARBAKIR'daki SİN camii ve TUNCELİ'nin HOZAT ilçesine bağlı SİN bucağı tipik örneklerdir. Bu örnekleri daha yüzlerce çoğaltabiliriz. Esasen ileride söz konusu oldukça daha birçok benzerleride geçecektir.

İşte görülüyor ki batıda adı değiştirilen köyler yabancı dilden adlandırılmışlardı. Halbuki DOĞU - ANADOLU'daki adlar için, o zaman bir yabancılık sezilmediğinden olduğu gibi bırakılmıştır. Çünkü buraları binlerce yıldan beri TÜRK soyundan oymaklar ve devletler tarafından kendilerine mal edinilmiş yerlerdi.

ROMA, YUNAN, İRAN istilâları gelip geçmiş ve zaten bu sarp ve dağlık yerlere girerek tam anlamı ile hâkim olamamışlardı. Değiştirdikleri veya yeniden koydukları adlar da ancak kendi aralarında yaşamış, gidişleri ile beraber unutulmuştu.

İçişleri Bakanlığınca çok kere bu en eski hâlis Türk adlarının bugünkü konuşma dilimizde artık anlamı kalmamış olduğundan yabancı sanılarak değiştirildiğini gördükçe üzülmemek elden gelmiyor.

Kendi tarihimiz bizim tarafımızdan tam anlamı ile incelenmeden birer kaynak durumunda olan bu adların değiştirilmesine kalkışılması affolunmaz hatalardandır.

Tarih Dil Kurumunun bu adlar üzerinde teker teker durması, tarihimizi aydınlatma yönünden en önemli bir borçtur.

SUBARLAR hakkında bu kısa araştırmadan sonra biraz da yine eski çağların bu bölgede komşuları olan ve sonlarında U, DU, TU ekleri bulunan başka urukları ele alalım.

(VIII) BASRİ KONYAR. DİYARBEKİR Tarihi s. 25, 61, 9, 51, 65, 72.

ZARA (ZAGROS) DAĞLARI İLE DİCLE; TAVUK SUYU ÇEVRESİ İLE KÜÇÜKZAP ARASINDAKİ BAĞIMSIZ RADAN BÖLGESİ VE KÜÇÜK ŞEHİR BEYLİKLERİ

İMARTA veya İMARTU :

ETHEM çayı yani bugünkü DAKOK (veya TAVUK SUYU) ile KÜÇÜKZAP arasındaki RADAN bölgesinde, İMARTA (veya İMARTU), MURTTAŞ (veya MARDAŞ), SARDUŞ, ARAŞTU, KUTON gibi birtakım şehir prenslikleri bulunuyordu.

Arkalarını ZARA dağlarına dayayan bu uruklar ASYA'dan gelen koyuncu konar göçer oymakların yolu üzerinde bulunmakta idiler. Bu bakımdan kimliklerinin aydınlanmasında büyük faydalar vardır. Önemsiz küçük prenslikler olmalarına rağmen bunların üzerinde durulması SUBARTU ve URARTULAR'a komşu ve onların da düşmanlarına düşman olmaları dolayısiyledir.

ASUR krallarına kafa tutacak ve savaş açacak güç gösteren bu oymakları inceleme bu bakımdan da ışık tutucu durumdadır.

Bunlardan ilk önce TU eki ile son bulan İMARTULAR'ı ele alıyoruz.

Son ek olan tu öncede belirtdiğimiz gibi memleket anlatan bir ektir. İmarta diye okunuşu halinde TA, TU'nun değişmiş halidir, sondaki Tu evya Ta eki kaldırıldıktan sonra geri kalan İMAR sözü Divan-ı Lügat-üt-TÜRK'de (I, s. 56) EYMÜR = İMİR sözünün aynıdır. Nasıl SUBARLAR zamanla SABİR haline girmiş ise İMARLAR da İMİR şeklini almıştır.

AMASYA tarihi (II. s. 42) İMİR için "sürülerle koyun sahibi zengin mânasına olup İMİR, İMAR, IMUR dahi denir" diyor.

KAŞGARLI MAHMUD divanında (I. s. 94) "İMİR, OĞUZLAR'da aydınlıkla karanlığın birbirine karışması ve yine emir oğuzca kırağı, sisdir" diyor.

Amasya tarihi (II. 52 de) "TÜRKLER'in dilinde M, V, B değişimi genel olarak kullanılmakta olduğundan bu sözün İBAR, İMAR, İVAR ve hafiflerinde İBER, İMER, İVER sözleri birbirlerinin aynıdır" denilmektedir.

Bugün ANADOLU'da birçok oymaklar bu İMİR adını taşımaktadır. AHMED REFİK, "ANADOLU'da TÜRK Aşiretleri" adlı eserinde bunlardan bir çoğunu bildirmektedir. (s. 73, 82, 107) İMİR AFFAN, İMİR ÇARIK, İMİR HACI DİDARLU, İMİR KARAGÖZ, İMİR YUSUF, İMİRZE oymakları gibi.

M. FAHRİ KIRZIOĞLU, "KARS Tarihinde" (s. 426) KARAPAPAKLAR arasında bir İMİR oymağından söz etmektedir. "En kaba Türkçe ile konuşan bu oymak halı ve kilimlerinde UYGUR yazısına benzeyen oniki harfi süs olarak kullandıklarını tespitettim" diyor.

İMARTULULAR'ı, tarihte ilk önce, RADAN bölgesindeki diğer prenslerle beraber, ASUR hükümdarı TİGLAT PLİSER ile M. Ö. 1115 - 1100 de yaptıkları savaşları dolayısiyle tanımaktayız.

Bugün bu oymak adının izlerini HAZAR gölünün doğusunda MANKIŞLAK'da İMİR hali ile, İRAN'da ASURLAR çağındaki yurtlarına yakın, LURİSTAN'da HURREMABAD'ın güney - batısında T li çoğul hali İMARAT şeklinde bulunmaktadır.

ANADOLU'da İMİR biçiminde ANKARA, AMASYA, KIZILCAHAMAM, VEZİRKÖPRÜ, ZİLE ve SİVAS'da; İMİRLİ, İMİRLER, İMİRUŞAĞI şekillerinde GÜMÜŞHACIKÖY, KIRIKKALE, SUNGURLU, PINARBAŞI ilçelerinde bulmaktayız.

B — M değişimi ile İBİR şeklini, BALIKESİR'in ŞAMLI bucağında, İBER halini de GÜRCİSTAN'ın adı olarak görmekteyiz.

İMER şekli ise çoğulu İMERET halile AÇIKBAŞ oymağının adı olmuştur. Aynı zamanda Kutayis ilinin de adıdır. KARS Tarihi (29, 224, 248, 285, 291)

İMİR adını taşıyan oymaklar üzerinde duracak olursak görürüz ki "ANADOLU'da TÜRK aşiretleri" dergisi (s. 82 de) İMİR TÜRKMANI ile ABALI TÜRKMANI bir ve karışık olarak gösterilmiştir. ABALI TÜRKMANI arasında birde çaruk oğulları olduğu gibi İMİR TÜRKMANI arasında da bir imir - çaruk oymağı bulunmaktadır. (s. 107)

HALEP hasları TÜRKMANI reayasından bu oymaklar arasında bir de İMİR SANCARLU oymağı görülmektedir.

Asurlar çağında SANCAR'da oturan SUBARLAR ile KARDUKH ve URARTU'da görülen ÇAREK (ÇARUK) ve SEÇAREKİ oymaklarına bakılacak olursa EMİR SANCARLI ve EMİR ÇARUK oymaklarının varlığı bize İMARTU, SUBARTU, URARTULAR'ın akrabalığını ve aynı zamanda TÜRK'lüğünü ortaya çıkarmış olur.

KAŞGARLI MAHMUD Divanında (I. 56) EYMÜR oymağı, OĞUZ Boyunun II. bölümü olarak gösterilmiştir. Öteki oymakların adlarını sonradan aldığı söyleniş şekillerine bakarak Eymürün, EYMİR, İYMİR kılığına girdikten sonra İmir olduğu açıkca görülmektedir.

İMARTULAR'la beraber RADAN bölgesinde yer alan diğer şehir beyliklerini de kısaca gözden geçirelim. Bunlardan yine (TU) ile son bulan ARAŞTULAR'ı ele alalım.

ARAŞTULAR :

ARAŞTU'daki memleket anlamına gelen tu eki kalkdıktan sonra geride kalan asıl söz ARAŞ'dır. TÜRK oymaklarında kavim ve devlet an-

lamı veren (AR) ekini almış olan ARAŞ-AR sözünü de ŞAVŞAT'da bir köyün mahallesinin adı olarak görmekteyiz.

Fakat asıl önemlisi S — Ş değişimi ile ARAS şeklidir ki oymağın asıl adının bu olduğu sanılabilir. Zira KUR'AN'da ASHABI RES diye işaret olunan kavmin de bunlar olduğu anlaşılmaktadır. Koca bir nehre adını veren bir kavmin RADAN bölgesinde kalan parçası, bunlardan bir bölük olduğu düşünülebilir. Nitekim PASİNLER'de bir ARAS köyü olduğu gibi DİYADİN'de de yine bir aras köyü vardır. Diyarbakırın KULP kazasında ARASKAN ve VİRANŞEHİR'de ARASBEY adları bize bu kavmin de TÜRK boyu olduğunu gösterecek niteliktedir.

S—Ş—Ç değişimi TÜRKLER'de çokca yapılmaktadır. ŞU TÜRK'lerine SU TÜRKLERİ denildiği gibi, adını bunlardan alan buradaki bir nehrin adı da ÇU nehridir. Bu bakımdan ARAŞ, ARAS olabileceği gibi ARAÇ'da olur. ARAÇ, KASTAMONU'nun ilçesi, ARAÇLAR, ARAÇLI da ZONGULDAK ilinin ULUS kazasında birer köy mahallesinin adlarıdır.

ARAŞ adına biz doğu - TÜRKİSTAN'da ALTIN dağlarının ve BABAHATUN'un güneyinde 5320 Rakımlı bir dağın adı olarak da rastlamaktayız. Tibet kuzeyinde UYGURLAR diyarında olan bu adın tamamen Türk olduğu bu suretle de açıklanmış olur. (Steiler, hand-atlas. 1928 - 1930. 69. H 7. 10/4)

Şimdi aynı bölgede bulunan MURTTAŞLAR üzerinde duralım.

MURTTAŞ veya MURDAŞLAR :

Aynı bölgedeki şehir prensliklerinden biri de bu MURTTAŞLAR'dır. MARDAŞ bunun kısalmış ve bozulmuş şeklidir. Bu bakımdan biz, BABİL Hükümdarlarından KURGAL'ın oğlu NAS-MURTAŞ'ın adı olan MURTTAŞ üzerinde duracağız.

Burada sözün aslı MURT'dur. Taş veya daş inancımıza göre Çağdaş, Arkadaş, Yurttaş, Karındaş (Kardaş) gibi beraberlik bildiren bir Türk ekidir.

BABİLLİLER ve KUŞLULAR'da bu ek, belkide yaş olarak görülmektedir. Çoğunlukla Hükümdar adlarının sonunda bulunması, o çağlarda bu ekin kutsal bir anlamı olduğu kanısını da uyandırmaktadır.

"DİYARIBEKİR Tarihi" (s. 28 de) "BABİL'e bu ara buyuran Hükümdar adlarının sonunda, ETİLER'in şimşek çaktıran mabutlarının adı TEŞUP'un KOMUKLAR'da daş ve DAŞİ şekline, KUŞLULAR'da YAŞ biçimine girdiğini görüyoruz" denilmektedir. Fakat YAŞ ve Daş sözlerinin bir ad içinde yanyana bulunması bunların ayrı ayrı anlamları olduğunu göstermektedir.

Örnek olarak BABİL Hükümdarlarından KUDAŞMAN TURYAŞ adında, hem daş hem de yaş sözü bulunmaktadır.

Bu bakımdan biz DAŞ sözünün bugünkü gibi beraberlik, YAŞ sözünün de kudsal ruh ve mabut, anlamlarına gelmekte olduğu kanısındayız.

Dikkate değer bulunan bu hükümdar adları üzerinde bir parça durmak konumuzu aydınlatacağı için faydalı olacaktır.

İlk önce Kurgal'ı ele alalım; bunun Türkçe bir söz olduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır. Tarama dergisinde, zamanımıza kadar ulaşan anlamı birleşme yeri, birleşme noktası olduğu görülmekte ise de (kur) Ana sözünün gerek tarama dergisi gerek KAŞKARLI MAHMUT Divanında : Derece, mertebe, rütbe, zaman, sınır, asır, mıntaka, kuşak, himaye etmek gibi çeşitli anlamları olduğu anlaşılmaktadır. Bir hükümdar için en iyi vasıf himaye edici, koruyucu olmak bulunduğundan, biz burada koruyan hâmi anlamı vermek istiyoruz. (DİZİN 379)

Yine BABİL hükümdarlarından KUDAŞMAN TURGO ile KUDAŞMAN TURYAŞ üzerinde durulmaya değer adlardır. Bu adların çözümüne başlarsak, ilk önce TÜRKÇE'de olduğu gibi kelimelerin birbirine eklenerek bağlandığını görürüz. Yani tasrifî değil, iltisakî olduğu anlaşılır.

Her ikisinde de aynı olan KUDAŞMAN sözünü ele alırsak bunun KUT-DAŞ-MAN kelimelerinin birleşiği olduğu meydandadır. Burada : KUT = devlet, kut, baht, saadet, talih anlamlarına TÜRKÇE bir sözdür. (DİZİN 388)

DAŞ; beraberlik ekidir. Çağdaş, yurttaş gibi.

MAN; büyüklük, azamet ekidir. Şişmekten şişman, koca'dan kocaman, kut'dan kodaman (devletli), TÜRK'den TÜRKMAN gibi.

Şimdi bunları birleşdirirsek KUDAŞMAN'ın anlamı "büyük kutluluk birliği" veya "kutluluk ve talih birliği yapanların en büyüğü" gibi TÜRKÇE bir ünvan olduğu anlaşılır.

İkinci söz olan TURGO ve TURYAŞ'da kralların asıl isimleridir. TURGO'da, TUR-GO şeklinde ayrılabilir. Burada TUR, TÜRK sözünün tekilidir. İRAN ve YAFES dillerinde, FİN-OGUR'cada, MACAR'cada, OSETLER'ın dilinde, çoğul eki olan K almış TÜRK, TUR'un çoğuludur. Nitekim TURAN'da TUR'un Farsça AN çoğul ekini almış halidir. (Giriş 37)

G ve K her zaman bugünkü Türkçemizde bile birbirinin yerini alan sesler olduğu için TURGO yerine TURKO demekte hiçbir sakınca yoktur.

Ohalde birinci hükümdar adı bunların hapsinin birleşimi ile "Kutluluk beraberliği yapanların büyüğü türk olmuş olur.

İkinci hükümdarın asıl adı olan TURYAŞ ise burada yaş sözünü kutsal ruh veya mabut anlamına alırsak o zaman "yüce kutluluk birliği kutsal tur" anlamına gelir.

Yine BABİL hükümdarlarından adının sonu yaş ile bien BURYAŞ ve BİTİLYAŞ adları üzerinde de durursak görürüz ki "Bur" güzel kokulu anlamına gelmektedir. (Dizin 116) o halde BURYAŞ "güzel kokulu

kudsal ruh" anlamına gelir. Türkçemizde bu gün "Burcu burcu koktu" deyimi hâlâ yaşamaktadır.

BİTİLYAŞ'a gelince, yine KAŞGARLI MAHMUT divanında,

BİTİ, gökten inen kitaplardan her biri

BİTİL, yazılan karşılığı (Dizin 95,96) olduğundan BİTİLYAŞ'ın anlamı da "Gökten yazı alan kutsal ruh" olur.

ASURLAR'ın BABİL çevresine KARDUNYAŞ demeleri de "Diyarbekir tarihi" (s. 28) tezimiz üzerinde büyük anlam taşır. Zira KARDUNYAŞ sözündeki Yaş eki kalkdıktan sonra kalan KARDUN'da N belği edatıdır. SUVARLAR'ın SUVARİN, BULGARLAR'ın BULGARİN oluşu gibi (Giriş, s. 29. Hş. 105)

Bu bakımdan KARDU, KARDUN ikisi de aynı şeydir. KARDU'nun KAR Oymağının Yurdu anlamına geldiği KARDU'lar konusunda açıklanmıştı.

O halde KARDUNYAŞ "KAR oymağının kutsal yurdu"anlamına gelmektedir. Bu da gösteriyorki SAMİLER'in istilâsından önce BABİL çevresinde KAR oymağı hâkim bulunuyormuş sonraları bunlar BOHTAN bölgesine çekilmişler. KSENOFON'un buradan geçtiği çağlarda artık bu bölgenin adı da KARDU olmuş. Fakat kutsal yurtları SAMİLER' in eline geçmiş.

TÜRKLER'le SÂMİLER'in karışımı olan KALDALILAR'ın başında yine bir Türk soyunun hükümdar olduğu, Sâmileşmiş olsalar da Türk'ün geleneksel töresine sadık kalarak uzun zaman Türk adlarını bırakmadıkları yaptığımız bu incelemelerle meydana çıkmaktadır.

Şimdi bu araştırmalardan sonra asıl konumuza dönerek MURTTAŞ prensliği üzerinde durabiliriz.

MURTTAŞ da, MURT-DAŞ şeklinde iki kelimeden meydana geldiği görülmektedir. MURT sözü Farsça'da mürt şeklinde ölü anlamına geliyorsa da, burada bir oymak adı olması ve ANADOLU'da da birçok bu adı almış köyler bulunması bize bu sözün Farsça değil Türkçe olduğunu anlatmaktadır.

MARAŞ'da MURTLU, SİLİFKE'de MURTLUCA, GÜLNAR'da MURTÇUKURU, ANTALYA'da MURTANA bu sözün Türklüğüne birer tanık durumundadırlar.

Söz derleme Dergisinde bu sözün ANADOLU'da türlü türlü anlamlar taşıdığı görülmektedir. Bunlar arasında Tortu, Mersin ağacı ve meyvesi, yeni doğmuş çocuğun başına ekilen kokulu bir toz anlamları olduğu gibi murtlamak fiili de, çimlenmek, filizlenmek karşılığıdır. Murtlak ise, altın zencire denilmektedir.

Görülüyor ki sözün bütün ayrıntıları ile Türkçeliği meydandadır. Fakat oymak adı olarak anlamı bence bilinmemektedir. BABİL hükümdarlarından Türk adı taşıyan KURGAL'ın oğlunun adı da NASMURTAŞ olduğuna göre bu adı taşıyan prensliğin de bir TÜRK oymağını temsil ettiğinde şüphe yoktur.

Tarihte iz bırakmayan bu küçük oymaklar üzerinde daha fazla durmakta fayda olmadığından asıl, KÜRTLER'in üzerinde dedikodular yaratan tarihin bellibaşlı çağlarını yaşamış oymaklara geçelim.

URARTULAR

İlk tarih çağlarında, Asur'lularla olan uzun savaşlar dolayısiyle, önemli bir yer alan Doğu Anadolu'nun bu kavmi hakkında, tarihçilerin büyük bir kısmı eskiden beri bunların Âri ırkdan olduğuna inanmışlardır.

Artık bu inanış üzerinde şüpheler uyanmağa ve bunların Turanî bir kavim olduğu iddiaları yükselmeğe başlamasına rağmen bunların Ârî ırktan olduklarına inananlar hâlâ görülmektedir.

Son günlerde Hayat yayınlarından bir tarih kitabı bu konu üzerinde durmak lüzumunu bile duymadan bunları kesin olarak Ârî göstermektedir.

Biz, bu iddiaların hiçbir dayanağı olmadığını ve yalnız son konuşma dillerine bakarak bu yollara sapdıklarını her zaman görmekteyiz.

Değişen veya yabancılardan öğrenilen bir dilin, soy üzerinde hiçbir etkisi bulunmadığına inandığımız için asıl, özellikle Türklerde, kolay kolay değişmeyen yer ve uruk adlarını ele alarak, Urartu'ların da Kimliğini ortaya çıkarmağa çalışacağız.

Bununla beraber dillerinin de kesin olarak hangi topluma bağlanacağı henüz belli olmamıştır. İlk araştırmalar Hind'u - Cermen dil grubuna gireceği kanısını vermiş ise de sonradan Sâmi dile daha yakın görülmüş ve bunlara ait yazıtların okunması çözüldükçe bunun da doğru olmadığı anlaşılarak bu dilin Ön - Asya'nın öteki dilleri ile akraba bir dil olduğu fakat ne Sâmi ve ne de Hind u-Cermen ve ÂRÎ olmadığı anlaşılmıştır. (I)

Hindu Cermen ve Sâmi dillere benzetilişinin de sebepleri vardır. Hind'u - Cermen'lerin kökü hakkında araştırmalar yapan Dr. Flor 1936 da neşrettiği eserinde "Hind'u Cermenlerin son neolitik çağında Avrupa ile Asya'nın birleştiği yerlerde yaşamış oldukları"na dair nazariyeyi esas edinerek "Hind'u - Cermenlerin gerek atı ve at kültürünü gerekse at kurban etmesi âdetlerinin kendilerine komşu veya komşularına yakın Türklerden öğrenmiş olduklarını" ileri sürdüler.

Bunların fikrince Türkler yılkıcılıkta daha milâttan önce ilerlemiş. Oral kavimleri ise ilkin boynuzlu hayvanları ehlileştirmişlerdir.

Hind'u - Cermen dillerinde Türkçeden alınmış görünen kelimelerin adedi de çoktur.

Sâmi diller ile de komşuluk dolayısiyle bâzı kelimeler almışlardır.

Zeki Velidi Togan, Giriş 11 - 12 de "Ön - Asya'nın Sümer, Elâm, Huri gibi eski medenî kavimleri, muayyen bir zümreyi temsil etmeyip aynı zamanlarda Hindistan ve biraz sonra uzak doğuda büyük devletler ve medeniyetler kuran kavimler gibi biri diğeri üzerine gelerek karışmış, tesalüp etmiş konglomeralardan ibaret olduğu anlaşılıyor" diyor.

(I) Dr. Mustafa Selçuklar. Urartu Kılavuzu, s. 35.

Sayın Zeki Velidi'nin iddiası gibi diller, bir konglumera olabilir. Fakat Sümer, Elâm, Huri adları, belki birer parça ses değişikliği ile asıllarını kaybetmeden kaldıklarına inandıracak delilleri hâlâ korumaktadır. Bu bakımdan tezimizi burada da uygulamakta fayda vardır.

Urartu sözü, evvelce de KARDU, SUBARTU, İMARTU, ARAŞTU uruklarının üzerinde durduğumuz zaman belirtdiğimiz gibi, burada da adın ana kökü Ur'dur. Eski türkçe'de kavim, uruk anlamı verdiği anlaşılan (Ar) ekini almakla Urar, (Ur Kavmi) veya (Urlu) anlamını alır. Macar, Hazar, Avar, Tatar, Bulgar V. B. gibi. Son (Tu) eki ise Türkiyedeki (ye) gibi bu devletin memleketini göstermektedir. Bu bakımdan Urar sözü (Ar) Türk damgasını taşıması dolayısiyle TOKHAR, KANGAR, KACAR, AVŞAR, KABAR, AMBAR ve daha yüzlerce Türk oymağının adı gibi ilk bakışta TÜRK'lüğü görülmektedir.

Tevratta adı geçen ARARAT kavmi Urar sözünün Arar haline geçtikten sonra Sâmi Kuralca çoğul olmuş halidir.

Herodot'da adı geçen Alarot'da, Ararat'ın Yunanlılar ağzında uğradığı değişikliği gösterir. Aslında bunların hepsi aynı sözdür.

Biz, Subarlar konusunda, Subarlar'la Sumar (Sümer) lerin aynı şey olduğunu ve bunların birbirine akraba uruklar bulunduğunu açıklamıştık. Şimdi de Ur'larla yine Sümer'lerin akrabalıkları olup olmadığını araştıralım.

Muntafik bölgesinde Fırat kıyısında ve Nasıriye'nin karşısında Arkha, güneyi yakınında Ur veya Uru şehri bulunduğu gibi bugün El'Mugayr kasabasının bulunduğu yerde de bir uruk şehri vardı. Burası İbrahim Peygamberin doğup büyüdüğü ve çıkdığı yerdir. Bu şehrin hükümdarı Urluk, Ur'lar soyundan Urkum isminde birisi idi. (II)

Sümer ve Akat'larda her şehrin bir hükümdarı vardı. Bunlar arasında bazan savaşlar da eksik olmazdı. Güclü olan zayıfı ezmeye, yurdunu genişletmeye bakardı.

Bu şehirlerden kuzeyde, Akad, Babil, Kiş, Kut veya Kuta, Ur, Nişin, Larsam en önde gelen şehirlerdi.

Bunlardan Lagaş, Ururga, Gışgala, Gırsu, Nina büyük köyleri ile birleşmişti. (III)

Lagaş ve Uruk yine Muntafik bölgesinde Fırat'ın kuzeyinde ve şimdiki Samara'nın kuzey doğusunda idiler. Lagaş daha doğuda ve Uruk bunun batısında idi.

Şimdi bu adları taşıyan şehirlerin izlerini vaktiyle Urartunun hâkim olduğu alanlarda da aynen veya yeni ekler almış şekliyle bulmaktayız.

(II) Basri Konyar. Diyarbekir Tarihi, s. 19. III. Aynı eser s. 19.

Bu hal bize iki şey anlatır, ya sonradan Sümer ve Akatlarla buralara göçmüşler veyahutta Urartular, Sümerler ve Akatlarla aynı soydandır.

Gerçi Asurlular son zamanlarda her zaman kargaşalıklar çıkaran ve vakit vakit Asur devletini yıkacak kadar güc gösteren Urartuların, bir daha baş kaldırmamak için, aralarına bâzı oymaklar yerleştirmişler ise de bunların Akatlar ve Sümerlerden olduğuna dair hiçbir kayıt yoktur.

Bu bakımdan Asurluların yayılma alanlarının dışında da görülen aynı adlar bize Urartu'larla Sümer ve Akat'ların SUBARTU, İMARTU ve ARAŞTULAR'da olduğu gibi aynı soydan ve birbirine yakın konuşma dilleri olan birer uruk olduğunu göstermektedir.

Şimdi burada bir parça da büyük bir medeniyet yaratıcısı olan UR'luların adı üzerinde duralım. Urartu'nun yukarıda yaptığımız anlam açıklamasını doğrulamak ve bir yaklaştırma olmadığını anlatmak için de, bunu gerekli buluyoruz.

Biliyoruz ki söz kökleri birçok anlamlar taşır ve bu kökler üzerinde sesli harflerle yapılan ses değişiklikleri, bu sözler üzerinde ya sadece bir lehçe farkı, veya aldıkları eklerin sesine uyarak çok az değişiklik veren anlamları kapsar.

Türk dili yayınlarından, Edgar H. Sturtavan'dan, Münire B. Çelebi tarafından dilimize çevrilen "Etice metinlerde sözü geçen Sumerce ve Akatca sözleri, eti dili sözlüğü"nde;

Ur, Etice ve Sumerce'de, (vahşi köpek) anlamına gelmektedir. Fakat Etice'deki bu anlam, Ur kökünün, Sumercedeki anlamlarından yalnız biridir. Asıl Sumercede Ur daha ziyade, birinci Türk Dil Kurultayı'nda bay Ahmet Cevad'ın tezinde (s. 90) (er ve erkek) olarak gösterilmiştir.

Nitekim, Eticede belki Sumerceden alınacak, Uru : (Kasaba, şehir, ülke) anlamlarına geldiği gibi (nüfus ve ahali) anlamının da kökünü teşkil eder aynı zamanda (tahkim edilmiş şehir) anlamını da kapsar.

Sumercede de Uru, yapı, duvar, tesis karşılığı olduğu yine sayın Ahmet Cevat'ın tezinde açıklanmıştır.

Ur, bizim bugünkü genel konuşma dilimizde daha doğrusu tamamlanamayan sözlüğümüzde, (vücutta sonradan çıkan yumrular) a derler.

Söz kökündeki sesli harflerin değişmesi anlam üzerine hiçbir etki yapmadığı için bu anlamları, bir de kıyıda köşede hâlâ yaşayan ve Tarama Dergisine girebilen eski Türkçemizde arayalım.

Ur : Tarama Dergisinde, akur (yani kudurmuş), Dern, yumru, hattı fasıl, tel anlamlarınadır. (Burada kudurmuş, vahşi köpek anlamı ile birleşmektedir.)

Ür : Hendek, tel, zaman anlamları ile Ur'un hattı fâsıl ve tel anlamları birleştiği gibi, bir ek alarak Ürek olunca vahşi anlamını da kapsayarak, hem Eti ve Sümerceye yaklaşmakta ve hem de ses değişmesinin bir önem taşımadığını göstermektedir.

Or : Yine Tarama Dergisinde vadi, hendek, tel, siper, kale, burç anlamları ile Ur ve Ür le birleştiği gibi orta sözü ile hattı fâsıl anlamında kapsar. Aynı zamanda kale burç Etice ve Sumercenin Tahkim edilmiş kasaba anlamına girer.

Ör : Yine Tarama Dergisinde, cahil, hendek, kale viranesi, yüksek yer, vadi anlamlarıyla öteki başka sesli köklerle birleştiği gibi, ortada vahşi kalmayınca Sumercedeki bu anlamın cahile çevrildiği de anlaşılır. Yine Örü de Tıpkı Uru gibi, yapı, dikili, yüksek anlamlarına gelir.

Bu açıklamalara göre Ur, yüksek yer demektir.

Uru'nun yüksek yer ülkesi (yani Ur ülkesi) anlamına geldiğini gördük. Ona bu anlamı veren sonuna gelen (u) ekidir. Bu bakımdan biz u, du, tu eklerinin ülke ve memleket anlamına geldiğini öne sürerken tahmin ve kıyaslamalara gitmiş deyiliz. Biz bu gerçekleri, kim ne derse desin, türklüklerinde şüphe bile olmayan bu kavimlerin sözlüklerinden çıkarıyoruz.

Yine bunun gibi ar ekinin de ur kökünden nufus ve ahali anlamına yakın olan kavim ve kabile anlamını kapsadığı meydandadır. Nitekim bulunan Sumer eşik taşındaki su taifesi diye okunan yazının da Subarlar olduğu bu suretle ortaya çıkar. O halde Urar da Ur taifesi Ur urugu anlamınadır. Zaten uruk kelimesi de bunu göstermektedir. Bu suretle bütün Türk oymaklarının ar ile son buluşu da bu suretle açıklanmış olur.

Urar, (Ur urugu) olunca Urartu'daki Tu da U ekinin kapsadığı anlamı taşıdığından, Urartu, (Ur Urugu ülkesi), (Urlular yurdu) demektir.

Eskiden şehirlerin hemen hepsi kaleli, burçlu yerlerdi düzlüklerde ve nehir kıyılarında tümsekçe bir yerde yapılması gerekirdi.

Sümercede uri, (yukarı memleket) anlamını bu yükseklikten almaktadır. Görülüyor ki ses değişimi anlamda ayrılık yaratmadığından uride de yine memleket anlamı açıkca ortaya çıkmaktadır. Yani Uru = Uri'dir.

Şimdide bu adların yurdumuzda zamanımıza kadar ulaşan izlerini arayalım.

Ur : Karsın Ardahan İlçesinde.

Uri : Bitlisin Ahlat, Diyarbakır'ın Eğil, Van'ın Gürpınar'ında.

Uru : Erzincan'ın Kemah ilçesinde.
Sesli harfle başlayan kelimeler çok kere başlarına bir (h) harfi aldıklarından bunların Huri, Huru biçimleri Hınıs ve Niksar İlçelerinde. İk, ek, ık şeklinde (k) çoğul veya nisbet eki alarak Urik Van'ın Şıtak ve Erzincan'ın İliç köylerinde, Hurik, Lice, Urek, Erzincan merkez ilçelerinde birer köy adıdır.

Tarama Dergisinde, Uran, Sümercedeki Uru anlamındaki şehir ve kasaba karşılığı, mahalle olarak gösterilmekte ise de burada Fars Çoğul eki almış urlar anlamına gelmesi daha uygun düşmektedir. Bu ad da Malatya'nın Pötürge ilçesindedir.

Fakat bunların Türklüğüne birer belirti olarak Adıyaman'ın Urgöç

köyü ile Hilvan'ın Urguz köyleri, göçen Urlar'la Guz (Oğuz) boyundan Ur'ları göstermesi bakımından çok önemlidir ve üzerinde durulmaya değer. Zira Akatlı Kiş krallarından birinin adı da Uz'dur. (Diyarbekir tarihi : 235)

Şimdi bu adlara en eski Türk yurtlarında da rastlarsak bunlar da Asurlular tarafından göç ettirilmişlerdir diyemeyiz. O halde bu adların Asurlular çağında da Urartu da yerli olarak bulunduğuna inanmak lâzımgeldiği gibi türklüğüne birer tanık olarak görmek gerekmektedir. Aynı zamanda ur'la başlayan çok eski tarihî adlar da vardır. Örnek olarak; eski Türk masallarında iki ağaçdan doğmuş oldukları söylenen beş çocuktan birinin adı Urtekin'dir. Yine Çuçi Han'ın torunu'nun adı da Urtimur'dur. (III)

Eski TÜRK ANA VATAN'ındaki bugünkü izlerine gelince,

Uri : Orta - Asya'da Baykal gölüne akan Selenga nehrinin Kosso gölü doğusundan gelen bir kolunun adıdır.

Urik : Yine Baykal gölü kuzeyinde İrkotsk şehrinin 60 kilometre kuzeyinde demir yolu üzerinde bir kasabanın adıdır.

Urluk : Yine Baykal gölü güneyinde Rus Moğolistan sınırı üzerinde ve Kentei dağları kuzeyinde bir kasabadır.

Uran : Volgaya dökülen Samara çayına karışan ırmak olup Başkırlar yurdundadır. Sümer'lerin Lagaş ve Uruk kasabalarının yakınındaki Samara'nın burada da Uran ırmağının döküldüğü bir çayın adı oluşu her halde bir tesadüf değildir.

Urman : Türk, Türkman gibi, Ur, Urman Irmağı da Ural nehrine akan Sakmara çayının bir kolu olup yine buna paralel aynı nehre akan başka bir Uran deresi daha vardır ki onlarda bu adları Ural adı ile birlikte eski çağların türk akıncılarından veya Kama Bulgarlarından almış olacaklardır.

Bu benzerlikler yalnız Ur adına bağlı deyildir. Bu araştırmayı daha başka Sümer şehirleri içinde uygularsak aynı sonucu almış oluruz.

Bu benzerlikleri tesadüf olmakdan kurtarmak ve ilk tarih çağının karanlıklarını çözebilmek için birkaç örnek de bu tarihî sümer şehirleri adlarından verelim.

Nişin şehrine karşılık Diyarbakır Çermik ilçesinde bir ik eki almış Nişinik.

Kut veya Kuta şehrine karşılık, Elâzığ'ın Baskil ve Maden ilçelerinde Kut uşağı oymağı ile köyleri. VAN'ın Çatak ilçesinde Kutvan. U eki almış haliyle Kutu, Amasya, Kastamoni Seyhan illerinde. Kutviran, Konyanın Karapınar ilçesinde birer köydür.

Lagaş yerine, az bir değişiklikle Lagüs Ordu'nun Mesudiye ilçesinde. Lagüs, İsparta ilinde bu adın karşılıkları olabilir.

(III) Besim Atalay. Türk Adları s. 129.

Lar-san bu adın iki kelime birleşiği olduğu, Trabzon'un Maçka ilçesinde Larhan, Akçaabad ilçesinde Larağa köy adlarından anlaşılmaktadır. Zira ayrıca Malatya'nın Pötürge kazasında bir Lar köyü de vardır.

Babil; Mardin ilinin Cizre ilçesinde bir köy adı ise de Babil Şöhretli bir yer ve herkesce bilinen bir isim olması dolayısıyla sonradan konmuş bir ad da olabilir. Fakat Gaziantep'deki Babilge adının eskiden kalma olduğu düşünülebilir.

Kiş şehrine karşılık, Bitlis'in Hizan İlçesinde Aynen Kiş, Malatya'nın Kahta kazasında, ik eki almış Kişik, Urfa'nın Bozova ilçesinde Kân edatı almış Kişkân, Manisanın Gördes kazasında Kişluk bu adların hâlâ aramızda yaşayan anılarıdır.

Bu adları yalnız Anadolu'da değil, Anadolu'nun dışında vaktiyle Türklerin at oynattıkları yerlerde de bulabiliriz.

Kuta, Semerkant dolaylarında bir derenin adıdır.

Kuta kurgan, Karadeniz kuzeyinde Dinyester nehrine karışan bir çayın adıdır. Weselyj-Kut bu çayın doğusunda bir kasabanın adıdır. Weselyj sözü sonradan eklendiği açıkca görülmektedir.

Yine Sumerlerin en şöhretli Sin tapınakları Uruk ve harranda idi buna karşılık diyarbakır'da bir Sin cami'i ve Hozat ilçesinde de bu adda bir bucak merkezi olduğunu evvelce bildirmiştik. Romanya'da Kronştad şehri batısında Alt çayına akan ırmağın adı da Sin'dir.

Romanya ile Polonya sınırı üzerinde Dinyeper kıyısındaki Sinikow (Siniköy) ile Bulgaristan'da Sofya'nın doğusunda İster nehrine akan ırmaklardan birinin adı da Sini'dir.

Yine Acem İrak'ında Karun nehri kollarından Derya-i Gendum'a akan derelerden biri de Sini'dir. Birleşik isim, Sin-guh, İran'da Siistan bölgesinde Hamun - Hilme gölünün batısında bir dağ olduğu gibi, yine burada Sin-kuri, Palan dağları'nın batısında bir kasabadır.

Dikkat buyurulursa, bu sözlerin anlamları üzerinde durmadığım görülecektir. Çünkü anlam 4 - 5 bin yıl arasında her zaman değişebilir. Fakat çok kullanılan sözlerle yer, dağ, nehir, büyük şehir ve kasaba isimleri kolay kolay değişmiyor. Sumer-kend bin yıllar içinde nihayet Semerkand gibi az bir değişikliğe uğruyor.

Altay'lıların kutsal saydıkları Sumer dağ, Sümer-ula, Sümer Tayka adları da, bize Sümerlerin Türklüğünü göstermeye yeter tanıklardır. Şaman ilâhilerinde geçmiş zaman şamanlarının ruhlarını çağıran bir kam, "amcam kam Sanızak Altın gölde yıkanmış, Sümer dağına dayanmış" demektedir (Şamanizim s. 52.)

Şimdi Ur ve Urartularla Sümerlerin bu birbirine benzeyen veya aynı olan adlarını, hepsi birer Türk yurdu veya Türklerin at oynattıkları yerlerde görürsek, nasıl olur da bunları, Türkden gayrı bir ırka bağlayabiliriz?

Bu benzer sözlerden yalnız biri ve örnek olarak yaygın bir şekilde

her yerde adına rastlanan Sin sözünün taşıdığı anlam üzerinde de duralım.

Sumerlerde AN-DINGIR Tanrı (Tengrı) demektir. AN, aynı zamanda gök anlamına da geldiğinden An-dıngır, Gök Tanrı manâsını da taşır. (III) Buna sadece Anu da derler.

Sümer dininde eskiden Türklerde olduğu gibi üç esas tanrı göze çarpar. Anu, gök tanrısı; Enlil, yer yüzü tanrısı; Enki, derinlikler ve okyanuslar tanrısıdır. Tıpkı şamanizm de Gök Tanrı (Ülgen), Yer-sup tanrı ve Erlik gibi. (IV)

Sümerlerin inancına göre yerle göğü ayla güneşi bu tanrılar yaratmışlardır. Bu Tanrılara yaratma ruhunu ilham eden Ama - Dıngır yani Ana Tanrıdır. Türklerde bu ilhamı veren Ak anadır (Akene).

Sumer ve Akadlılar Ay tanrıya Sin derler. En çok tapılan tanrılardan biridir.

Türklerde Altaylılar, güneşi ana, Ay'ı ata olarak tanır. Güneşi yerde ateş temsil ettiğinden ocak da kutsaldır.

Sin bugünkü Türkçe sözlüğümüzde Mezar demektir. Bu anlama dönüşünün sebepleri vardır.

İlk Sümer ve Akatlılar yüce dağların bulunduğu yerlerden ayrıldıkları için, Tanrıların yüksek dağ başlarında bulunacaklarına inanırlardı. Mezopotamya'da dümdüz bir araziye, (daha ziyade iyilik yapan bu tanrıları yanlarına getirmek ve onları yükseltmek için) Ziggurat denilen ve bâzıları yedi kata kadar yükselen kuleler yaptılar. Tanrıların buralarda oturabileceklerine inanıyorlardı.

Anadolu'da düzlüklerde yükseltilen höyüklerin de bu maksatla yapıldığı sanılabilir. Büyüklüğüne inandıkları ve ruhlarının tanrılara ulaştığını kabul ettikleri kimselerle, yerde tanrı vekilleri olan kırallara yapılan bu tapınaklar inançların değişmesi ile tapınak olmaktan çıktıktan sonra sin anlamı da mezar anlamına dönmüş bulunmaktadır.

Fakat türbe ziyaretleri ve mezar üzerlerinin bir parça yükseltilmesi âdetleri hâlâ şekil değişikliği ile devam etmektedir.

Şamanların tapınaklardaki putlar yerine geçen Tös (töz) veya ongunlar (yani ecdada karşı kutsal bir sembol, keçeden yapılmış bir nevi ölülerin tasviri) kalkıp yerini mezarlar almıştır.

Görülüyor ki beraberlik yalnız ad ve söz benzerliğinde değil ruh ve anlam bakımından aynıdır.

Bugün bile bir Dersimli kendi şahsına yapılan bir hakareti bağışlayabilir. Fakat babasının kemiğine karşı yapılan bir sövmeyi asla unutmaz ve bağışlamaz.

(III) Edgar H. Sturtevant, Eti Dili Sözlüğü. Türkçeye çeviren Münire B. Çelebi. s. 4.

(IV) Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm. s. 13 - 20.

Ecdat mezarlarını kutsal görmenin en güzel örneğini, bize yine Herodot anlatmıştır.

Dara Rumeliye geçerek İskitler üzerine yörüyüşünde onlarla bir türlü karşılaşma imkânı bulamıyor ve uzun mesafeler içinde milyonluk ordusu ile perişan bir hale düşüyordu. Nihayet İskitler kralına elçi ile bir mesaj gönderdi. Bunda : "Ey garip adam, gayet kolaylıkla yapabileceğin iki şey bulunduğu halde niçin karşımda kaçıp duruyorsun. silâhlarıma mukavemete muktedir isen durmadan kaçmayı bırakta harp meydanında karşılaşalım. Yok eğer kuvvetimin kuvvetine üstün olduğuna inanıyorsan senin mütemadiyen kaçmana son vermek için beni efendi tanıyarak toprak su getir. Konuşmak için gel" deniyordu.

Buna karşılık, "Ey İranlı, bizim hareket hattımız budur. Ben insanlardan korkman ve kaçmam. Sulh zamanında nasıl yaşıyorsam şimdi de aynı şekilde yaşamaktayım. Bizim şehirlerimiz yahut ekilmiş topraklarımız yok ki sizinle döğüşmek için telâş gösterelim. Şayet bizim seninle hemen boğuşmamızı istiyorsan Atalarımızın mezarlarını bul ve onlara el dokunmaya teşebbüs et. Ozaman seninle harb edip etmeyeceğimizi görürsün" diyor.

Burada da görülüyor ki mezar, yer-sup tanrısı aracılığı ile ay'a ulaşan ata ruhlarını temsil etmektedir. Dersim'de Seyit ve baba mezarlarının başına güvercin sembolleri konması, arı ruhu göğe uçan kimselerden olduğuna işarettir. Bu hal, büyük kamların ruhlarının da iyi ruhlar gibi tanrılaştığına inanan Şamanist göreneğin İslâmiyetten sonra da sürüp gittiğini göstermektedir.

Bütün bu açıklama ve örneklerden anlaşılıyor ki Urartularda Kardu, Subartu, İmartu, Araştu'lar gibi Sumerlerle akraba ve onlar gibi Türkdürler.

Dilleri de, Fin - Ogur Dil gurupu ile yakından ilgilidir. Çünkü, Urmanların Urallar bölgesinde Sakmara civarında bulunuşu ve yine bunlara yakın olan Volga civarında Samara yanında Uranların bulunuşu bize Fin - Ogur topluluğu ile Altay gurupunun yani Sumer ve Urartuların da dahil bulunduğu Gur (Guz), Ur (Uz) topluluğunun milâttan 5 - 6 bin yıl önceki dil beraberliğini de göstermekte ve Fin - Ogurlarla Altaylıların akrabalığını ortaya çıkarmaktadır.

Burada, başka yollardan aynı sonuca varan, I. T. D. kurultayında dil encümeni adına konuşan Bay Ragıp Hulusi'nin tezinden bâzı parçaları aynen alacağım.

"Fin - Ogur dilleri adı altında, Fince (Finlandiya dili), Estce (Estonya dili) ve macarca gibi tamamiyle medenileşmiş dillerle Morduva, Züryen, Votyak, Vogol, Ostiyak, Çeremis vesaire gibi medenî inkişafları geri kalmış birtakım diller ve lehçeler toplanmaktadır.

Bu dillerin neşet ettikleri (ana Fin - Ogurca) nın (Ana Samoiçe) ile birlikte (Ana Urlaca) yı meydana getirdiği en son ve katî olarak Fin âlimlerinden Setala tarafından ispat edilmiştir. Ancak bunun Altayca ile olan bağlantısı, akrabalığı meselesi eskidenberi münazaalı bir mesele olarak kalmıştır. Böhtlingk, Sastrén Thomsen ve Wicklund gibi âlimler

bunu şüpheli ve ispata muhtaç gördükleri halde Schott, Hommel, Wincker ve en son olarak genç Fransız âlimi Sauvageot bunu katî ve ispatı kaabil addetmektedir."

Altayca ile bağlılığı bizim tezimizle de ortaya çıkmış bulunmaktadır. Nitekim Uri, Urik, Urluk adlarının Baykal gölü çevresinde toplanması bunu açıkça göstermektedir. Hazarlardaki Urkuk şehri de geliş yönünü belli etmektedir.

Yine Sumer şehirlerinden Samara'nın Samoitlerle ilgili olduğu da düşünülebilir. Zira bu ad Sümerlerde görüldükten başka Trabzon ilinin Akçaabat köylerinden birinin mahallesidir. Çoruh ilinin Yusufeli kazasının bir mezreası da Samaroğlu adını taşımaktadır.

Bunlar birer tesadüf serisi olmaktan çok proto - historik kalıntılar şeklinde kabulünü gerektirmektedir. Hele bu sözün köküne doğru gidilirse Samoit, Sam'ın eski türkçede özellikle Osset dilinde T'li çoğul şeklidir. (Giriş s. 23, 35, 53, 63. divan, 355) Anadolu'da bunun kök ve çoğul hallerinin anıları da çoktur.

Sam : Gaziantep merkez, Urfa'nın Bozova, Ankara'nın Beypazarı ilçelerinde,

Samat : Bunun t'li çoğulu olup Bolu'nun Gerede, Mudurnu, Kütahya'nın Simav, Zonguldak'ın Ulus,

Sam Güney : Giresun'un Bulancak ilçelerinde köy adları olarak görülmektedir.

Samatlar : Samat'ın tekrar cemilenmiş şekli olup, Kastamonu'nun Araç ve Uşak'ın merkez ilçelerinde,

Samatlı : Zonguldak'ın Ulus ilçesinde,

Samı-kıran : Erzurum'un İspir ilçelerinde görülmektedir. Bu ad bize vaktiyle Sam oymağının burada yaptığı bir savaşta kırgına uğradığını da anlatmaktadır.

Samo : Bitlis'te bir köydür. İşte Samoit bunun çoğuludur.

Ur ve Uranlara bir başka tanık da Plinius'dür. Bu "Milât çağlarında Kafkas dağlarına yakın oturan iki kavimden söz etmektedir. Bunlarda, (Comak et Orans) yani Kemak ve Uranlar idi. Bugün de Başkurtlar arasında yaşayan Uranlılar vaktiyle Harezmşahların Kanglı uruğundan toplanan ordusunun esasını teşkil ettiği gibi başkaca da Kıpçak ve Kanglıların tarihte tanınmış birer boyu idiler.

Burada Kemaklar ile Uranların yanyana adı geçmesi ve Derbend kapısına Komanya kapısı denmesi göz önüne alınacak önemli noktalardır. Çünkü Asur yazıtlarında milâttan önce 1118 - 1094 arasında adı geçen QUMANÎ ile klâsik kaynaklarda Koman İmpontos adları Türklerden Komanların da çok eski zamanlardan beri Kafkaslarda varlığını gösterir." (V)

(V) Zeki Velidi Togan, Umumî Türk Tarihine Giriş s. 154.

Bu da bize Urartu'ların Türklerden bir boy olacağını, Türklerin diğer boylarının da buralarda mevcut bulunması ile daha açık olarak göstermektedir.

Türklerin her boyu, ayrı ayrı özgür birer varlıktır. Hattâ aralarında çarpışmalar da eksik olmaz. Fakat müşterek bir düşman karşısında hemen birleşirler. Asurlara karşı birleşerek savaşmaları bu oymakların bir kökten gelme akraba oymaklar olduğunu da göstermektedir.

Bunlardan Urartularla akrabalıklarında, bütün bilginlerce, şüphe edilmeyen Huri'leri de ele alır ve bunların kökleri üzerinde de araştırmalar yaparsak Urartuların benliği birkat daha ortaya çıkmış olur.

HURİ'LER

HURRİ'LER VEYA KHURİ'LER

Sözün aslı, Hurri veya Khuri değil Huri'dir.

Birçok yazarlar bu kavmin adını Hurri olarak göstermektedir. En doğru ve asıl adı Prof. Dr. H. TH. Bossert vermektedir. (III. T. T. K. s. 60)

Ona göre kelimenin aslı Hur'dur. (Mısır panteonunda Hitit Tanrıları) ndan söz ederken "Hitit ülkesinde oturan muhtelif akvamdan her biri yalnız kendi panteonlarında bulunan Hitit, Luv, Palai, Hiyeroglif Hititleri, Proto-hatti ve Hur tanrılarını tanımakla iktifa etmemişler, Mezopotamya'dan Sâmi tanrıları da kendi panteonlarına almışlardır" diyor.

Sâmih Rifat, (I. T. T. K. s. 475 de) "Hitit tabletlerinde görülen Hattili, Naşili, Luili (Luvili), Hurlili gibi kabile isimlerindeki (li) ler Hrozny-ye göre doğrudan doğruya nisbet edatıdır. Naşili Naş şehrine mensup demektir." Bu halde Hurlili de Hur kavmine mensup olanlar demektir. Burada görülüyor ki Hrozny ile Bossert birleşmektedir.

Dr. A. Won Gabain (II. T. T. K. sinde) Türk ve Hun münasebetleri hakkında yaptığı açıklamalarda Hia'lardan söz ederken kurt neslinden geldiği iddia olunan "Tu-u-Kiu'ların hükümdar ailesi A-shi-na (Açina) lara Hia ismi veriliyordu.", "Hia - yani Hun kelimesi Huhi - Türkçede hörü demek idi." "Bu Hia kelimesi Türkçedir ve hörü'nün bir diğer yazılış şeklidir" demektedir. Bu sözün, Huri ile de yakınlığı değil hattâ sesli harflerin birbirinin yerini alması dolaysıyla tam benzerliği ortadadır. Bu bize Hurilerin türklüğünü de açıklar.

Hititlerin bir kabilesi olan hurilerin Urartuların da akrabası olduğu A. M. Mansel; (eski doğu ve ege tarihinin ana hatları) adlı eserinin (s. 13) de şu şekilde açıklamaktadır. Urartu kitabelerinde kullanılan dil hakkında, "bu dilin iltisakî bir dil olduğu; Hurricede kullanılan birtakım cemi edatları; son ekler hattâ muayyen kelimeleri aynen ihtiva etmesinden dolayı en çok Hurrice ile benzerlik gösterdiği söylenebilir" dedikten sonra, "Ön - Asya'ya yayılmış olan ve menşe'leri bakımından Orta - Asya'yı ima eden Asyanik diller grupuna girdiğini ve Urartu dilinin, bu diller arasında en çok HURRİ ve MİTANNİ dili ile akraba olduğunu göstermiştir" diye belirtmektedir.

Yalnız burada A. Mansel, kavmin adını Hurri ve Mitanni dili ile akraba olduğunu göstermiştir." diye belirtmektedir.

Yalnız burada A. Mansel, kavmin adını Hurri olarak göstermekle yanılmaktadır. Zira şedde, yani harfin iki kere tekrarı daha çok sâmi

dillerde görülen bir haldir, İltisaki dillerde buna pek az rastlanır veya hiç rastlanmaz. Bu bakımdan Hurri şeklinde adlandırma kendi tezine de uygun düşmez. Her halde, bir çok avrupalı bilginler, sözleri ilk önce Âri ve Sami köklerde aradıkları için yanlış olarak yerleşen Hurri kelimesi üzerinde durmayarak genel görüşe katılmak hatasında bulunmuştur.

Zeki Velidi Togan, bunun farkına varmış ve daima bu kavmin adını Khuri olarak kullanmıştır. Khuri ile Huri küçük bir ses farkı ile aynı şey iselerse de bizce Huri şekli en doğrusudur. Zira, Huri (Uri) den dönmüş bir sözdür. Uri ise Ur'a mensup Ur'lu anlamınadır.

Türkçede sesli bir harfle başlayan sözler çok kere başına bir (h) veya (g) almaktadır. Hatta bu (g) sesinin ahenge uyarak (k) sesine de döndüğü görülmektedir.

Gerçi bunlardan (a) sesli harfi ile başlayanlar için Kâşgarlı Mahmut (Divan-ı lugat-üt Türk de I. s. 32) Hotanlılar ile Kençekliler kelimenin önünde bulunan A'ları H'ya çevirirler Türk dilinde bulunmayan bir harfi kattıkları için biz onları Türk saymıyoruz. Türkler babaya ata Hotanlılar hata, Türkler anaya ana onlar hana derler diyor. Fakat Kâşgarlı'nın bu görüşü kaşgar şivesine aykırılığı dolayısı ile ileri sürdüğü anlaşılmaktadır. Zira (aynı eser I. s. 29 da) "en açık ve doğru dil, ancak bir dil bilip farslarla karışmayan ve yabancı ülkelere gidip gelmeyen kimselerin dilidir. İki dil bilen şehirlilerle düşüp kalkan kimselerin dilleri bozuktur. İki dil bilenler Sogdak, Kençek, Argu boylarıdır. Gezginci olarak yabancılarla karışan Hoten, Tibüt halkı ile Tangutların bir kısmıdır. Bunlar Türk iline sonradan gelmişlerdir diyor.

Burada önemli olan Tibüt (Tibet) ve Khotan'ın ayrıdilleri ve ayrı yazıları vardır. Bunların ikisi de Türkçeyi iyi konuşmaz cümlesidir ki, ilk bakışta bunların Türklerden ayrı bir kavim olduğu kanısını uyandırmaktadır. Fakat arkasından şöyle bir bildiri bu düşünüşü ortadan kaldırmaktadır. Zira Uygurlar için de "Uygurların öz türkçe bir dilleri olduğu gibi kendi aralarında konuştukları zaman ayrı bir ağız dahi kullanırlar. Bunlar, 24 harfden ibaret olan Türk yazısını kullanırlar. Kitaplarını, mektuplarını onunla yazarlar. Bundan başka Uygurların, Çinlilerin ayrı bir yazıları daha vardır. Defterlerini senetlerini bununla yazarlar. Bu yazıyı müslüman olmayan Uygurlarla Çinlilerden başkası okuyamaz" ve sonra ilâve ediyor. "Söylediklerim Şehir halkıdır."

Burada görülüyor ki evvelce Osmanlılarda ve daha önce Selçuklularda olduğu gibi o zaman da gerek Uygurlar ve gerek Khotan ve Kençeklerde asıl halk ile şehirli halk arasında bir ayrılık olmuş, oturak ve tüccar olan Çinliler ve Farslar yanında şehirlerde yerleşmeye başlayan Türkler onların dilleri etkisi içinde kalmışlardır.

Halbuki Uygurlar, yine Mahmut Kâşgarlı tarafından (I.281) Oğuz boylarından 20. olarak gösterilmiştir.

Bu bakımdan Uygurların Türklüğünde kimsenin şüphesi bulunmadığına göre ayrı bir dil konuşmada soy konusunda o kadar önemli değildir. Örnek olarak gösterilen ayrılıklar da dilin esasında olmayıp bir ağız (şive) ayrılığından başka bir şey değildir. Tangutlar için "yine hepsinin

değil bir kısmının yabancılarla karışdığı ve karışan kısmının dillerinin bozuk olduğunu" bildirmesi bunu göstermektedir.

Kâşgarlı Mahmut tarafından yalnız E ve A harfleri önüne getirildiği bildirilen bu H harfinin bütün sesli harflerin önüne, öteden beri getirilmekte olduğu görülmektedir. Hattâ yalnız H değil, ses düzenine göre G ve K harfleri de getirilmektedir. Bunun tipik örneği Uz ve Guz'lardır. Bu değişmeye bu günde Anadolunun çeşitli konuşma dillerinde her zaman rastladığımız gibi köy ve yer adlarında da görmekteyiz.

Örnek olarak yine (Türkiye'de meskûn yerler klavuzu)'undaki köy ve URUK adlarına bakalım.

Acar, Kilis; Hacar, G.antep; Gacar, Akçadağ; Kacar, Palo, Genç;

Adır, Van; Hadır, Eruh; Gadır, Kozluk; Kadır uşağı, Akçadağ;

Ebil, Elâzığ; Hebil, Alaçam; Gebil, Kurşunlu,

Ur, Kars; Hur, Mutki, Lice, Urfa; Gur, uruk adı; Kur, Nazımiye;

Uran, Pötürge; Huran, eruh; Guran, Uruk adı; Kuran, Mutki, Hizan;

Uri, Ahlat, Egil; Huri, Hınıs ve Uruk adı; Guri, Uruk adı;

Urik, İliç; Hurik, Lice; Gurik, Pülümür; Kurik, Bergama;

Özellikle Ur köküne bağlı bu örnekler bize gösteriyor ki: Hur, Gur, Kur, Uri, Huri, Guri, Kuri gibi her ek almış şekli Ur'lara bağlı aynı kökten gelen akraba oymak ve memleket adlarıdır.

Bunun içindir ki üzerinde durduğumuz kavmin adı Hurri veya Khuri değil Huri'dir ve î nisbet eki almış Hur'lu (Urlu) anlamınadır. Etice'deki Hurilere verilen Hurlili adı Samih Rifat Beyin açıkladığı gibi Hurlulu anlamına geldiği söylenebilir ki buda Urlulu demektir. Urar'ların Ur kavmi anlamına geldiği gibi.

HURİLER, GERÇEKTEN URLAR VE DOLAYISIYLA SUMERLER VE URARTULARLA AKRABA MIDIRLAR?

Şimdi kelimelerin bize ışık tutduğu anlamda Urlar urarlar ile Hurilerin gerçekten akraba olup olmadıklarını, bilginlerin her türlü bilimsel yollardan giderek yaptıkları araştırmalarla karşılaştıralım.

A — Subarlar konusunda açıkladığımız gibi Prof. Yusuf Ziya Özer, (Son Arkeoloji Nazariyeler ve Subarlar) adlı yazısında (T. T. K. s. 122.)

Hurileri Mitanlarla beraber Subarların akrabası olarak göstermekte ve Subarların bir kolunun Sumerlerle beraber Aşağı Mezopotamyaya inerek orada Sippar şehrini tesis ettiklerini ve Sumer konfederasyonuna dâhil bulunduğunu belirtmektedir. Diğer bir koluyla Ceziri, Nusaybin ve Habur mensuplarında kalan kısmının Asurların hâkimiyeti çağında kısmen onlara ve kısmen de Hurri ve Mitanlara katıldığı bildirilmektedir. Demek oluyor ki Subarlara akraba olan Huriler, Sumerlere de akrabadırlar.

B — Dr. M. Saffet Engin, (Aynı eser s. 780.) Eti ve Grek dinî sistemlerinin mukayesesi adlı yazısında, Sumer mâbetlerinde Hurri ülkesinin bâzı tanrıları aynı adlar ve hususiyetler ile ihtiram mevkiini tutuyorlardı demektedir.

C — Dr. Ş. Akkaya, (Sumer Dilinin Babil Diline Te'siri) yazısında (a. e. s. 857) "yapısı tamamiyle Sumer - Türk dillerinin yapısının aynı, yani, komplexif olan ve genel olarak İsa'dan önce 2500 - 1500 yılları arasında Suriye ve Erbile yayılmak suretiyle Anadolu'nun doğusunda konuşulup Etilerin hükümet merkezi olan Hatuşaş da saray dilini yani resmî dili teşkil edip Subar, Urartu veya Mitani adları verilen dillerle doğrudan doğruya karabeti bulunan Hurri dili de Asur diline önemli bir şekilde müessir olmuştur" denilmekle hem Urartu ve hem de Huri dillerinin Sumer dili ile akraba olduklarını ortaya koymaktadır.

D — Şemseddin Günaltay, (Anadolu. s. 58 - 61) "Hititlerin bile köy ve şehirlere verdikleri adlarla kendilerine ait has isimlerin Hurri ve Subaru'ların dilinde kullandıkları adlar olması bütün bunların tek bir kökten inmiş olduklarına şehadet etmektedir" diyerek tezimizi doğrulamaktadır.

Türkçede sesli harflerin önüne getirilen H harfinin kök aslında bir değişiklik yapmadığı bu suretle açıklandıktan sonra, bir de yine sesli harflerin önüne getirilen G sesinin de aynı rolü oynadığını göstererek tezimizin dayandığı esasın doğruluğunu bir kat daha sağlamlaştıralım.

Uz nasıl Guz ile kök ve soyda bir fark göstermiyorsa Ur ile Gur da aynı şekilde bir soyun iki ayrı deyimidir. Bu bakımdan Ur ile Hur ve Gur bir soydan oldukları gibi, Huri ile Uri ve Guri de yine bir soydan oymaklardır.

Nitekim N. Adonz (s. 282), Dr. Contenau, (I) Hurri dili ile Gürcüceyi aynı yapıda göstermektedir.

Hüri'ler de, diğer komşu ve akrabaları olan kavimler gibi, Türkdürler.

Hurilerin dillerinin Türkçe ile akrabalığını belirten özellikler E. Forrer, (1) G. Conteneau, (2) Mustafa Selçuk Ar (3) tarafından gösterilmiştir.

Bunlara göre, bu dilin Türk, Ural - Altay dilleri ile ilişkileri vardır. Çünkü bitişik yapısı ile böyle bir yakınlaşma pek yerindedir. Gramer, vokabüler bakımından eski Van ve Türk dilleri arasında birçok benzerlikler bulunmuştur. Her iki dilde de erkeklik ve dişilik yoktur. Tekil ve çoğul hallerinden başka ikileme yoktur. Eklentilerde Urartu ve bunun benzeri Huri dilleri birbirine yaklaşmaktadır. Cümle kurulmaları birbirinin benzeridir. Bunun için bu eski dillerin en çok yaklaştığı dil ne Sâmi ve nede Arîdir ve hattâ ne de Ermeni aryasıdır. Şimdiye kadar ileri sü-

(I) E. Forrer Strafication des langues et de peuples dans le prochent orient prehistorique in ja CCXVII 1930. p. 227 - 252.
(II) G. Conteneau, La civilisation de Hittit et de mitanni. Paris 1943. p. 79.
(III) Mustafa Selçuk Ar. Belleten VIII. 1944 s. 515 - 566.

rülmüş bu çeşit iddialar son araştırmalar sonucu tamamiyle çürütülmüştür. Asyanik bir dil olduğu ve Türkçeye benzediği kanısı artık hâkim olmağa başlamıştır.

Dr. Muzaffer Süleyman Şenyürek, (En Eski Anadolu Halkının Kraniyolojik Tetkiki) konusunda, (III. T.T.K. s. 205 - 212) Özet olarak; kalkolik ve bakır çağında Akdeniz'den Hindistan'a kadar Mezopotamya ve İran ile Güney - Türkistan'da hâkim olan kafatasları tipi dolikosefal olup Akdeniz ve Euro-african tiplerdir. Halbuki Eti devri başladıktan sonra bulunan kafataslarının yüzde 50 si Brakisefaldir. Bunu bakır devri ile karşılaştırırsak yeni bir kavmin Anadolu'yu istilâ ettiğini anlarız.

Birçok köylerde bakır devri tabakasının sonunda yangın izlerine rastlanması Etilerin sonradan gelen istilâcılar olduğunu göstermektedir. Batıda bu çağlarda henüz brakisefaller görülmediğine ve hattâ güney - Asya halkı da dolikosefal olduklarına göre bu akının orta ve kuzey Asyadan geldiği açıkça görülür.

Aynı hal Mezopotamya'da da görülmektedir. Anlaşılıyor ki Elâm, Sumer, Akatlar gibi Subar, Huri, Mitan'lar da milâttan önce 4000 yılından sonra Orta-Asya'dan buralara gelmişlerdir.

Sonraları Sâmi akınlar karşısında gerilemişler ve nihayet Asurlular çağında bir kısmı bunlarla kaynaşmış diğer bir kısmı Doğu - Anadolu'nun sarp dağlıklarına çekilerek, daha önce Van gölü çevresinde yerleşmiş ve medeniyetce ilerlemiş aynı soydan Nayri(Nairi) lerle birleşerek Urartu devletini kurmuşlardır.

Asur kralları, Van ve Urmiye gölleri bölgesine yaptıkları seferlere Nairi memleketleri seferleri adını veriyorlardı. Bu akınların ilki Tiglat - Plezer tarafından yapılmış ve bu kral, 23 birleşmiş beyliğe karşı savaş yaparak yendiğini belirtmiştir.

Nayriler, daha önce bu çevreye yerleşmiş ve Urartu medeniyetinin beşiğini kurmuş insanlardı ve her halde bu 23 prenslikle aynı soydan bulunuyorlardı.

Sonraları Nairi adının bırakılarak Urartu'lardan söz edilmesi,bunların birleşerek bir devlet haline geldiklerini ve hâkim olan Urar'ların adını alarak memleketlerine Urartu denilmeğe başlandığını görüyoruz.

Nairi adını bu gün Navri biçiminde karakoçan'ın çan bucağında bir mezrea, Navro şeklinde Karlıova'da bir köy adı olarak görmekteyiz.

Kemaliye, Palo, Mutki'deki; Navril, Navriş, Navran köyleri de bu sözden üremiş kelimeler olsa gerektir. Bu bakımdan sözün kökü de Navri olması gerektir. Nitekim bu bölgeden çıkan Diyale nehrinin kollarından biri Namri adını taşımaktadır ki M—V değişimi Navri, namriye dönmüş olabilir.

(Türkçe Sözleri Tarama) dergisinde Nayir (Nair)=dost anlamınadır. O halde Nairi dosta mensup, dostlu demektir. Buna karşılık Navirin anlamı unutulmuştur. Yalnız aynı kökten Navar, (sözderlemede) yan ve tarafolarak gösterilmekte olduğundan hangisini ele alırsak alalım bütün ayrıntılariyle birlikte Türklüğü ortaya çıkmaktadır.

Samî akınlar karşısında batıya çekilenlerin bir kısmı da daha önce batıya geçmiş olanların arkasından gitmişlerdir. İşte Likya, Yunan, Girit ve hattâ Etrüsk medeniyetlerini kuranlar bu daha önce gidenlerle sonradan onları takip eden kuzey ve Orta - Asyalı kavimler yani Türklerdir.

Mustafa Selçuk Ar, (Urartu Kılavuzu) adlı eserinde, (s. 49 - 56) "Urartu sanat eserleri üzerinde bulunan süslemelerle sütun başlıkları, maden işlemelerinin Yunanistan'da ve İtalya'nın Etrüskleri arasında tamamen benzerlerine rastlanmaktadır. Bunlar yabancı kültürü taşıyan insanlar tarafından yapılmış veya Urartu'dan satınalınmıştır denilebilir. Fakat Giritte Knosos saraylarında bulunmuş olan ve aynı şekilde Toprakkalede de elde edilen bir tablet henüz okunmamış olmasına rağmen tamamen birbirinin aynı olması Urartu kültürünün Girit'e de girdiğini göstermektedir. Bu kültürün kökünü daha eski çağlardan aldığıda bir gerçektir.,, Diyor.

Zeki Velidi Togan da, (Giriş s. 13) "Huriler de Türküstan'daki Huttal Türklerinin ve Önasya da Selçuklar devrinin at terbiyesini andıran yılkıcılıkları hep Önasya da tarihten önceki Türk izlerini teşkil eder." diyor.

Yine (giriş 143 de) "Büyük Okyanustan Macaristan'a değin Asya, doğu Avrupa'nın bu kadar geniş sahalarında bize tarihen malûm olan olmayan devirlerde yayılmış olan Ogur ve Yogurların isimleri milâttan önceki devirlerde Türk isminin yerini tutan bir ad olmuştur. İhtimal Önasya'da Khuriler de onlardandır." Burada sayın Zeki Velidi Togan ihtimal kaydı ile de olsa doğru bir sonuca işaret etmiştir.

Urartu ve Huriler üzerinde dururken, Asur kralı I. Tiglat Pliser'in milattan önce 1114 deki Nayri ülkesine yaptığı ikinci seferinde birleşmiş 23 Nayri Beyine karşı kazandığı başarıyı anan yazıtında Urartu adı Muşku (Maşki), Milit oymakları ile birlikte anılmaktadır.

Çok dikkate değer bir olay da bugün kürt diye anılan Uruklar arasında bu adları taşıyan oymakların hâlâ bulunmasıdır.

rülmüş bu çeşit iddialar son araştırmalar sonucu tamamiyle çürütülmüştür. Asyanik bir dil olduğu ve Türkçeye benzediği kanısı artık hâkim olmağa başlamıştır.

Dr. Muzaffer Süleyman Şenyürek, (En Eski Anadolu Halkının Kraniyolojik Tetkiki) konusunda, (III. T.T.K. s. 205 - 212) Özet olarak; kalkolik ve bakır çağında Akdeniz'den Hindistan'a kadar Mezopotamya ve İran ile Güney - Türkistan'da hâkim olan kafatasları tipi dolikosefal olup Akdeniz ve Euro-african tiplerdir. Halbuki Eti devri başladıktan sonra bulunan kafataslarının yüzde 50 si Brakisefaldir. Bunu bakır devri ile karşılaştırırsak yeni bir kavmin Anadolu'yu istilâ ettiğini anlarız.

Birçok köylerde bakır devri tabakasının sonunda yangın izlerine rastlanması Etilerin sonradan gelen istilâcılar olduğunu göstermektedir. Batıda bu çağlarda henüz bırakisefaller görülmediğine ve hattâ güney - Asya halkı da dolikosefal olduklarına göre bu akının orta ve kuzey Asyadan geldiği açıkça görülür.

Aynı hal Mezopotamya'da da görülmektedir. Anlaşılıyor ki Elâm, Sumer, Akatlar gibi Subar, Huri, Mitan'lar da milâttan önce 4000 yılından sonra Orta-Asya'dan buralara gelmişlerdir.

Sonraları Sâmi akınlar karşısında gerilemişler ve nihayet Asurlular çağında bir kısmı bunlarla kaynaşmış diğer bir kısmı Doğu - Anadolu'nun sarp dağlıklarına çekilerek, daha önce Van gölü çevresinde yerleşmiş ve medeniyetce ilerlemiş aynı soydan Nayri(Nairi) lerle birleşerek Urartu devletini kurmuşlardır.

Asur kralları, Van ve Urmiye gölleri bölgesine yaptıkları seferlere Nairi memleketleri seferleri adını veriyorlardı. Bu akınların ilki Tiglat - Plezer tarafından yapılmış ve bu kral, 23 birleşmiş beyliğe karşı savaş yaparak yendiğini belirtmiştir.

Nayriler, daha önce bu çevreye yerleşmiş ve Urartu medeniyetinin beşiğini kurmuş insanlardı ve her halde bu 23 prenslikle aynı soydan bulunuyorlardı.

Sonraları Nairi adının bırakılarak Urartu'lardan söz edilmesi,bunların birleşerek bir devlet haline geldiklerini ve hâkim olan Urar'ların adını alarak memleketlerine Urartu denilmeğe başlandığını görüyoruz.

Nairi adını bu gün Navri biçiminde karakoçan'ın çan bucağında bir mezrea, Navro şeklinde Karlıova'da bir köy adı olarak görmekteyiz.

Kemaliye, Palo, Mutki'deki; Navril, Navriş, Navran köyleri de bu sözden üremiş kelimeler olsa gerektir. Bu bakımdan sözün kökü de Navri olması gerektir. Nitekim bu bölgeden çıkan Diyale nehrinin kollarından biri Namri adını taşımaktadır ki M—V değişimi Navri, namriye dönmüş olabilir.

(Türkçe Sözleri Tarama) dergisinde Nayir (Nair)=dost anlamınadır. O halde Nairi dosta mensup, dostlu demektir. Buna karşılık Navirin anlamı unutulmuştur. Yalnız aynı kökten Navar, (sözderlemede) yan ve tarafolarak gösterilmekte olduğundan hangisini ele alırsak alalım bütün ayrıntılariyle birlikte Türklüğü ortaya çıkmaktadır.

Samî akınlar karşısında batıya çekilenlerin bir kısmı da daha önce batıya geçmiş olanların arkasından gitmişlerdir. İşte Likya, Yunan, Girit ve hattâ Etrüsk medeniyetlerini kuranlar bu daha önce gidenlerle sonradan onları takip eden kuzey ve Orta - Asyalı kavimler yani Türklerdir.

Mustafa Selçuk Ar, (Urartu Kılavuzu) adlı eserinde, (s. 49 - 56) "Urartu sanat eserleri üzerinde bulunan süslemelerle sütun başlıkları, maden işlemelerinin Yunanistan'da ve İtalya'nın Etrüskleri arasında tamamen benzerlerine rastlanmaktadır. Bunlar yabancı kültürü taşıyan insanlar tarafından yapılmış veya Urartu'dan satınalınmıştır denilebilir. Fakat Giritte Knosos saraylarında bulunmuş olan ve aynı şekilde Toprakkalede de elde edilen bir tablet henüz okunmamış olmasına rağmen tamamen birbirinin aynı olması Urartu kültürünün Girit'e de girdiğini göstermektedir. Bu kültürün kökünü daha eski çağlardan aldığıda bir gerçektir.,, Diyor.

Zeki Velidi Togan da, (Giriş s. 13) "Huriler de Türküstan'daki Huttal Türklerinin ve Önasya da Selçuklar devrinin at terbiyesini andıran yılkıcılıkları hep Önasya da tarihten önceki Türk izlerini teşkil eder." diyor.

Yine (giriş 143 de) "Büyük Okyanustan Macaristan'a değin Asya, doğu Avrupa'nın bu kadar geniş sahalarında bize tarihen malûm olan olmayan devirlerde yayılmış olan Ogur ve Yogurların isimleri milâttan önceki devirlerde Türk isminin yerini tutan bir ad olmuştur. İhtimal Önasya'da Khuriler de onlardandır." Burada sayın Zeki Velidi Togan ihtimal kaydı ile de olsa doğru bir sonuca işaret etmiştir.

Urartu ve Huriler üzerinde dururken, Asur kralı I. Tiglat Pliser'in milattan önce 1114 deki Nayri ülkesine yaptığı ikinci seferinde birleşmiş 23 Nayri Beyine karşı kazandığı başarıyı anan yazıtında Urartu adı Muşku (Maşki), Milit oymakları ile birlikte anılmaktadır.

Çok dikkate değer bir olay da bugün kürt diye anılan Uruklar arasında bu adları taşıyan oymakların hâlâ bulunmasıdır.

TARİHİN MİLİT, MİLİTEN ; MELET, MELDİ, MELİDU DİYE KAYDETTİĞİ KAVİMLE BUGÜNKÜ MİLLİLER AYNİ SOYDAN MIDIRLAR?

Maspero, N. Adontz, Vels'in tarihleri ile Kars ve Diyarbekir tarihlerinde Milit, Militen, Melet, Meldi diye çeşitli şekillerde adlandırılan bu oymak; bugün Mil, Milan şeklinde hâlâ geniş bir oymak topluluğunun adıdır. Bu bakımdan bu mil konusu üzerinde dikkatle durmak hem Kürtler tarihini hem de genel tarihi aydınlatacak durumdadır.

Milit, Mil sözünün (t) li çogulu olduğu gibi, Melet de, Mel sözünü yine (t) li çoğuludur. Milit, Melet adları her ikisi de Malatya'ya verilen adlar olduğundan aralarında ses değişikliğinin bir fark yaratmadığı anlaşılmaktadır. Meldi sözü de, Melidu nun kısalmış halidir. Meli sözündeki (İ) nisbet eki olduğu gibi (du) da memleket gösteren bir ek olduğu evvelce açıklanmıştı.

Bu günkü millere gelince:

Van tarihi, İslâm Ansiklopedisi, Doğu illeri ve Varto tarihi, Kürtleri, Zaza'lar ve Kurmançolar diye ilkönce iki topluluk halinde göstermekte, kurmançları da Mil ve Zil (silif) diye ikiye ayırmaktadır.

Bu gün Mil topluluğuna giren oymakların Doğu ve Güney - Anadolu'da bulunanlarının başlıcaları şunlardır:

Milan, Karakeçili, Barzan, Cibran, Hasenan, Zirkan, Şıhan, Karabaş, Sipkan, Seydan, Huytu, Şigo'lardır. Bu oymaklar üzerinde dördüncü bölümde ayrı ayrı durulacağından burada yalnız adları gösterilmekle yetinilmiştir.

Tarihin Militlerini de bugünkü Millerin yaşadığı yerlerde buluyoruz.

Bugün Mil adını, Milanların bulunduğu Urfa, Harran bölgelerinde; Milli şeklindeki köy adını, Tunceli'nin Kalan kazasında; Mil uşağı adını saklayan köy adını da Baskil'de görmekteyiz.

Milan şeklindeki çoğul hali Eleşgirt, Tutak, Kızıltepe, Özalp ilçelerinde Miller anlamına Millan, hali de Eruh'da köy adıdır. Milikân (Millilerin yeri); Ağrı, Kulp, Kozluk, Kozalan, Eruh ilçelerinde; Miliyan'lı şekli de Erzincan ve Pazarcık köylerinde bulunmaktadır.

Görülüyor ki bunların bâzıları Türkçe bâzıları da Farsça kurallara göre ek almışlardır.

Fakat bu bölgeler dışında bir zamanlar Pontos ve Yunanlıların hâkim bulundukları çevrelerde Rumca kurallara göre değişmiş kanısını veren bâzı köy ve kasaba adlarına da rastlanmaktadır.

Torul ilçesinde Mila, Ulus kazasında Mille, Akşehirde Milyas, Cidede Milas köyleri ile Muğla'nın Milas kazası bunlar arasındadır.

BUGÜN DOĞU - ANADOLU'DA MİL ADINDAKİ OYMAKLAR TOPLULUĞU İLE EGE'DEKİ ESKİ MİLYALILAR ARASINDA SOY BİRLİĞİ VAR MIDIR?

Tarihî Miletos şehri de göz önüne alınırsa bu yerlerin Militenler bölgesine uzak olmasına bakılmayarak üzerinde durulması ve bir araştırma yapılması, Türk nomastiğine dayanan tezimize, uygun ve faydalı olacaktır.

Biz ilk önce bunlardan en ünlüsü olan Miletos'u ele alalım. Kelimenin aslı Yunanca (os) eki atılınca kalan Milet'dir. Yani eski Türkçe (T) çoğul edatı almış Miller demektir. Şu halde ilk bakışta tam bir ad beraberliği göze çarpmaktadır. Yine Mil adının Yunanca as eki almış Mil-as, eskiden Karya'lılara ait bir şehirdi. Karya'daki ya eki Türkiye'deki YE eki gibi memleket mânasına geldiğinden bu ek kalkınca geride oymağın adı olan Kar kalır. Bu da bize Kardular konusunda sözünü ettiğimiz Kar oymağını hatırlatır. Fakat biz bu benzerliklere bakarak acele hüküm vermemek için bunlar hakkında en eski kaynaklarda söylenen sözlere de bir göz atalım. Bu yolda araştırmalara ilk önce Karyalılardan başlayalım.

KARYALILAR DA KARDU'DAKİ KARLAR GİBİ

AYNI SOYDAN VE TÜRK MÜDÜRLER?

Karyalılar hakkında en esaslı ve en tarafsız bilgiyi milâttan 470 - 460 yıl önce Tarih babası Herodot vermiştir. Biz sonradan ileri sürülen tahmin ve faraziyeleri bir tarafa bırakarak, su katılmamış ilk kaynağı esas alarak araştırmalarımız da dayanak yapmak istiyoruz.

HERODOT, Karyalıları anlatırken (I) "karaya adalardan gelmiş kimselerdi. Bunlar eskiden Kıral Minoson teb'ası idiler ve kendilerine Leleg-ler (belkide leylekler) denilirdi. Bu Kral Fatihdi. Muharebeler yüzünden zenginleşmişlerdi. Yunanlılara üç şey öğretmekle iftihar ederler.

I — Miğferlere bir bağ geçirmek,

II — Kalkanlar üzerine resimler yapmak,

III — Kalkanlara kulplar takmak."

"Minos'dan uzun zaman sonra İyonlar; Doryalıları, Karyalıları adalarından koğmuşlar, bunlar da Karyaya yerleşme zorunda kalmışlardır."

"Karyalılar kendileri daha başka anlatıyorlar. Şimdi oturdukları yerin asıl halkı kendileridir. Taşıdıkları isimden başka isimleri yoktur.

Milaslıların memleketinde Karyalı bir Jove Mâbedi göstererek kendilerinin Misyeliler ve Lidyelilerle kardeş ırk olduklarını ve aynı mâbette, bu itibarla, ibadet hakkına sahip olduklarını; bunlardan başka hiçbir milletin hattâ Kar, Lidus, Minus dillerini konuşsa dahi mâbede sokulamayacağını" sözlerine ekliyor.

Karyalıların kendi asıllarını Herodot'tan daha iyi bildiklerine şüphe yoktur. Bununla beraber araştırmalarımız da, bu gerçeği göstermektedir.

Herodot, Girit'de de Karyalıların bulunduğunu bildiği için bunların oradan geldiğini sanmış ise de Karyalıların öne sürdükleri söz götürmez gerçek karşısında her iki söylentiyi de yanyana yazmağı uygun bulmuşdur.

Herodot, tarihinin başka bir bölümünde, (III) Daranın kurduğu satraplıkları sayarken İyonlar yanında Milyalıları da saymaktadır ve bunların "Milet şehri, Menderes ağzına yakın şehirler arasında ve cenuba doğru ilk şehir olduğunu" da bildiriyor ve hemen yine arkasından; "İyonlar hepsi aynı dili konuşmazlar, muhtelif yerlerde, muhtelif

(I) Ömer Rıza Doğrul Herodot Tarihi, şerhli tercüme kitap I. s. 171.
(II) Aynı eser I. 173
(III) Aynı eser 3. 87.

lehçeler kullanırlar ve bunlardan Miletos, Miyos, Priyene; Karikadır ve aynı lehçeyi konuşurlar" diye bir açıklama yapmaktadır.

Bu Karika yani Karyalı olduğu söylenen Milyalıların başşehri de Milet'dir. Şimdi burada Karyalıların aslı Kar'lardır. Zaten Herodot da Kar, Lidos, Minos demekle bunu açıkça belirtmektedir.

Karduklar anlatılırken bu adın Kar oymağından geldiğini açıklamış ve esas yurtlarının Bohtan nehri etrafında olduğunu ve Ksenofonun buralardan geçtiği çağlarda Murat suyuna kadar dayandıklarını bildirmiş idik. Militlerde Karlılara komşu bir ülkede yaşıyorlardı. Başşehirleri Milit yani Malatya şehri idi. Diyarbekir tarihi s. 77)

Bunlar bir zamanlar Etilere bağlı bir krallıktı. Eti topluluğunun dağılmasından sonra başlıbaşına egemen bir kırallık oldu.

Bir aralık yine Frik topluluğundan ayrılarak bağımsız bir krallık kurmuş olan Muşku (veya Maşki) lerin nüfuzu altına girerek onlarla beraber şimdiki Maden çevresinde bir beylik kuran Alzileri, yine komşuları olan Haligalbat (Mitanni) leri buyrukları altına almışlardır.

Amid (Diyarıbakır) da yine Etilerden ayrılmış bir kırallık olan Komuklar da karşı gelemeyerek Milit ve Muşkular topluluğuna katılmak zorunda kalmışlardır.

Bu çağlarda Asurlar iç ayaklanmaları bastırmak ve Babil ile savaşmak zoru karşısında kuzey sınırlarındaki bu olaylarla ilgilenmeğe fırsat bulamamıştı. Bundan faydalanan Muşkular Dicle ve Yukarıbalık dolaylarındaki Kurhi (Huri) leri de zorlayarak buyrukları altına almayı başarmışlardır.

Az bir zaman içinde bu duruma gelen Muşkular Kaşyar dağlarından hemen hemen ovaya inecekmiş gibi Asurlara korku veren bir hale gelmişler idi. İşte bu sıralarda yani milâttan 1100 sene önce Asurların başına Tiglat Plezer gibi güçlü ve değerli bir kral geçmiş ve durumun kötüye doğru gitmekte olduğunu sezerek tahta çıkışının birkaç haftasına ilk iş olarak Muşkular üzerine yörüyüşe geçmişti. Kaşin dağlarını tırmanarak 20 bin kişilik bu birleşik devletler ordusunu kesin bir yenilgiye uğrattıktan sonra birliği parçalayarak kral ve prensleri yine kendi yurtlarında kalmak üzere buyruğu altına almış ve vergiye bağlamıştı.

Bundan sonra milâttan önce 865 tarihlerine kadar Eti İmparatorluğu parçalarından Asurlara karşı kafatutabilecek hiçbir ayaklanma çabasına rastlanmamaktdır. Ancak bu tarihde Karkamış'da küçülmüş haldeki Eti hükümdarlığı etrafında, bu dağınık kral ve prenslikler bir birleşme durumu göstermişlerdir. O çağlarda gittikce güclenmeğe başlayan Ârâmi prenslikler de bunlara katılarak Asurlara karşı hep birlikde ayaklanmışlardı. Bu topluluk arasında Militenleri de görüyoruz.

Asur Kıralı III. Salmanasar sür'atle yetişerek bu topluluğu da parçalamış ve kanlı bir şekilde yine hepsini buyruğu altına almıştı. (IV)

(IV) Diyarbekir Tarihi. s. 63 - 64.

M. Ö. 837 de Asur Kıralı III. salmanasar, Malatya çevresinde Utaş kalesini aldı. (V)

783 de Urartu Kıralı Sardur'un oğlu Menuas'ın Militenler üzerine yörüyerek bunları vergiye bağladığı görülüyor. (VI)

758'de Urartu Kıralı Şardur III'ün yazılı taşlarında Malatya Prensi Kotarodas'ın merkezi olan Milit'in Urartular eline geçdiği bildiriliyor (VII). 738 de tekrar Asur Kıralı III. Tiglat Pleser'in buyruğu altına girdiklerini görüyoruz (VIII).

712 de Malatya Kıralı Tarkuazi, Asurlara ödemekte olduğu vergisini vermemekle kalmayıp Kayseri ile Elbistan arasında ve Haçin'in 40 kilometre doğusunda Göksu üzerinde bulunan yerleri de Asurlara bağlı Tentrinona'nın elinden alıyor. Bunun üzerine Asur Kralı Sargon II ile yapılan savaşta yenildiğinden Uzunyaylaya doğru kaçıyorsa da yakalanıyor. Çoluk çocuğu ve halktan 1000 kişi ile birlikte Asur iline gönderiliyor.

Bu olaydan sonra artık tarihlerde Milit ve Militenlerden söz edilmediği gibi her hangi bir Malatya prensliği de anılmıyor ve bugüne yalnız Malatya adı ile buradaki Melet deresinin ismi bir andaç olarak kalıyor.

Şimdi Urfa'dan; Mardin, Malatya ve Ağrı'ya kadar yer yer dağılmış olan bugünkü Mil (Milan) oymağı ile Etiler çağından başlayarak M. Ö. VII. yüzyıl sonlarına kadar hemen hemen bugünkü Militlerin yayılma çevresi içinde ve yakınlarında egemenlik kuran Militler ile; Herodot'un yaşadığı çağlardan daha önce Menderes dolaylarında Milet şehrini kuran Milyalılar yani türkçemizle Milliler aynı urugdan insanlar mıdır?

Bunlar öyle benzerlikler ki; Militenlerin başşehri Milit, Milyalıların başşehri de Miletdir. Militenlerin komşusu Karlar yani Kardulular Milyalıların da hem komşusu hem de soydaşıdır.

Türk nomastiğine uyularak varılan bu yolda eğer bir bağlılık kurulabilirse bundan çok önemli sonuçlar elde edilecek ve tarihde yapyeni bir ufuk açılacaktır. Bu suretle :

I — Etilerin kimliği tamamen aydınlanacak,

II — Urartu, Huri medeniyet ve kültür eserleri ile Yunan, Girit, Etrüsk medeniyet ve kültür benzerliğinin nedenleri anlaşılacak,

III — Bugüne kadar dil üzerine dayanan yanlış görüş ve düşünceler düzeltilecek,

IV — ve nihayet Türk'e has bir özellik olan yurd ve ata sevgisini taşıyan, adların korunmasına dayanan, tezimizin ne kadar ışık tutucu bir rolü olduğu da ortaya çıkacaktır.

Bunun içindir ki Milli'ler konumuza burada biraz ara vererek, Milyalıların Karika yani Kar'lardan olduğu söylentisine dayanarak Kar'lara akraba oldukları ve aynı Jove tapınağına girme hakkına sahip olan Lidya'lılar ile Misya'lılar üzerinde de duralım.

(V) A. E. s. 70.
(VI) A. E. s. 74 - 75.
(VII) A. E. s. 77.
(VIII) A. E. s. 81.

LİDYALILAR

Lidler'in Türklüğü;

Herodot (I. 7) de "Lidya saltanatı önceleri Heraklitlere aitti. Sart'ın, adı Kandaval olan ve Yunanlılarca Mirsilus diye anılan bir kralı vardı. Bu kral Hergül'ün oğlu Alkaus neslindendi. Bu ailenin ilk kralı Argun oğlu Belus'ün torunu idi. Belüs, Alkausun oğlu idi. Bu ailenin son hükümdarı Mirsilus oğlu Kandaval'dı."

"Agrundan evvel hüküm süren krallar Ati Oğlu Lidyusdan doğmuşlardı. Daha önce Meon diye anılan bura halkı Lidyus isminden Lidyalı adını aldılar."

"Lidya Kralı Kandaval karısına hem aşıktı hem de onu bütün dünyanın en güzel kadını sanırdı. Muhafızları arasında Daskiylus oğlu Giges isminde sevdiği birine karısının güzelliğini çıplak olarak göstermek istedi. Fakat kadın fark ederek çok utandı. Farketmemiş görünerek intikam almak istedi. Gigese kocasını öldürmezse kendisini öldürteceğini söyleyerek teklif yaptı. Ölmemek için öldürmeyi tercih ettiğinden çıplak seyrettiği yerde saklanarak gece uyurken kadının verdiği hançerle öldürdü ve yerine geçerek kral oldu ve kadınla evlendi". (I. 6 - 9)

"Lidyalılar ve umumiyetle Barbarlar arasında bir erkek için bile çıplak görünmek son derece ayıpdır". (I. 8 - 9)

"Lidya Kralı Giges, Delfi'ye hediye gönderen Barbarların birincisi idi". (I. 14)

"Lidyalı olan Alyat oğlu Krezüs, Yunanlılarla münasebeti olan ilk barbardır". (I. 5)

"Kimerler'in İyonlara karşı Krezüs'den önceki hareketleri bir istilâ değil bir çapul baskını idi". (I. 4) denilmesine göre bunların da Kimerlere benzeyen barbar bir millet olduğu ve Yunanlı olmadığı meydana çıkar.

Ohalde bunlar kimlerdir?

Lidler'in Kimliğini Türk Adları Bilimi Bütün Açıklığı ile Ortaya Koymaktadır

Nitekim Lidyanın kurucuları olan kimselerin adları üzerinde yapılacak bir inceleme bu konuyu aydınlatmaya yeter durumdadır.

İlk önce sart'ı ele alalım. Sart, Afganistan'da şehirlerde yaşayan Türklerin adı olup bunlara Kent Türkleri de derlerdi. (I)

(I) Zeki Velidi Togan. Giriş s. I.

Bahadır Han, Türk tarihinin ana hatları eserinde, "Sartlar Maveraün-nehir'de adına sık sık rastlanan bir Türk uruğudur. Çoğunlukla türkmenlerle beraber söz konusu olmaktadır" der.

Bizans İmparatoru Konstantin Porphirejenetos, (Administranto İmperio) adlı eserinde sözü geçen, Peçeneklere bağlı şehir isimlerinden Saret'in Peçenek Tarihi, (s. 275) Hazar Türkçesi olduğunu belirtmektedir.

Bundan başka Lidyeli kral isimleri de Türkçe veya Türkçeden dönmüş isimlerdir. Bu uruğun ilk kralı Alkaus oğlu Belus'un torunu Agrun idi. Alkaus de Hergül'ün oğlu idi. Bunun içindir ki ilk krallar bu Alkaus neslinden geliyordu.

Biz her zaman görüyoruz ki geçmiş çağlara dayanan adlarda kral isimleri ile oymak ve uruk isimleri birbirine karıştırılmaktadır. Burada Alkaus'daki Yunanca bir ek olan (us) kalkdıktan sonra Alka esas isimdir.

Alka, Oğuz'lardan bir oymağının da adıdır. Alkaevli, Oğuz Han oğullarından Köyün Han sülâlesindendir. Köyün; güneş ve gündüz anlamınadır. (II)

Herodot'un burada Alkayı Hergül'ün oğlu göstermesi kralların güneşin ruh ve kudretini temsil etmesi dolayısiyledir.

Divan-ı lügat-üt-Türk'de (I. 55) Alka bölükler yine Oğuz boylarından biri olarak gösterilmektedir.

Alkaevliler bugün hâlâ Edremit ve Manisa dolaylarında oymak adlarını kaybetmemişlerdir. (III)

Alka, Kaşgarlı Mahmut divanında (Dizin. 20) alkışlamak, övmek anlamınadır. Bu anlam bugün kullanılmadığından ve sesli harflerle başlayan sözler çoğunlukla önlerine bir H sesi getirdiklerinden bu adı taşıyan köyler bugün Halka şekline girmiştir. Nitekim Alkaevli, Halkaevli olmuştur ve Safranbolu'da bir köy adıdır. Hattâ Vezirköprü ve Kırkağaç'da, Halkaavlı şekline girmiştir. Tire'de Halka, Giresun'da Halkalı, Yüksekova ve Başkale'de Halkan, Çerkeş'de Halkaoğlu bu değişmenin birer örneğidir. Bugün anlamı unutulan kelimeler en yakın, ve anlamı olan bir kelimeye dönüvermektedir.

Bu Alkaus'un oğlu Belus'a gelince;

Yine Yunanca (us) eki kalkdıktan sonra geriye kalan Bel, kelimenin aslıdır. Mezopotamya'nın hemen hemen müşterek ilâhı olan Bil veya Bel özellikle Babil İlâhı olarak tanınmaktadır. Etilerin bin ilâhı arasında Bel de vardır. Çünkü Etiler Sâmilerden bile kendileri için ilâhlar kabullendikleri bilinmektedir. Bil ile Bel aynı şeydir. Klasik tarihçilerin Buhtun Nasar dedikleri Nabu kodonosor'un "Borsippa şehrinde E-Zida adındaki Bel mâbedi, Kaldalıların Belus ismini taşıyan mâbutları adına yapılmıştır". (IV)

(II) Amasya Tarihi 39 - 41.
(III) II. Türk Tarih Kongresi s. 924).
(IV) Ali Reşat. Tarih-i Kadim s. 145.

Birçok Kabil hükümdarları isimlerine İlâhi Bil adını katarlardı. Ordu başbuğlarının da bu ismi kullandıkları görülmektedir. Babil hükümdarı Bil-nadinşima ve komutanlarından Bi-baldan gibi (V)

Asur Hükümdar ve kumandanlarının da bu ismi kendi ilâhları Asur ile birlikte kullandıklarını görüyoruz. Asur devletinin bilinen ilk krallarından birinin adı da Asur Bil Nişiso'dur. Evvelce belirttiğimiz gibi ilk Sâmilerle karışık Sumerlilerin de Babil hükümetinin başında; Türk adı taşıyan hükümdarlar bulunuyordu. Bel, dağ geçitlerine verilen bir ad da olduğu için, Yer - Sup tanrısının durağı olan dağ kültünü de hatırlatmaktadır. Bel tapınaklarının yerden yedi kat yükseltilmesinin sebeplerinden biri de bundandır. Ayhan, Gökhan, Yıldızhan, Yerhan gibi tanrısal adlar almağı seven Türkler Bel tanrısal adını da almışlardır. Belgur, (VI) Belgüt, (VII) Belis, (VIII) gibi, ki bu son isim, Belus'un aynıdır.

Bel, Babil ve Kalda'da, Sumerlerin Enlil'i karşılığı olup arzın ve insanların hâkimidir.

Huriler bu tanrıya (T) li çoğul eki ile Bilit derler, onların da ilâhıdır.

Görülüyor ki kelime, gerek tamamı, gerek kök bakımından Mezopotamya asıllı ve Türkdür.

Lidye'nin Heraklit yani Hergül soyundan gelen ilk sülâlesinin son hükümdarı olan Kandaval'a Yunanlılar Mirsilüs diyorlardı. Bu da dikkati üzerine çeken bir isimdir. Çünkü Mirsilus (us) eki kalkarsa Mirsil kelimenin aslıdır. Bu da Eti hükümdarlarından Mursil'in Adının aynıdır. Nitekim bunu doğrulayan bir deyim daha vardır. Belus'un babası Agrundan önce hüküm süren krallar'da Ati oğlu Lidüsden doğmuşlardı.

Burada da Eti kavmi bir şahıs adı olarak gösterilmiş ve Lidus'un da Etiler soyundan geldiği anlaşılmıştır.

Görülüyor ki Lidya'da hüküm süren iki sülâleden biri; güneşi temsil eden Hergül oğlu Alkaus (yani yine güneşi temsil eden Köyün oğlu Alka) dan, ötekisi'de Ati (yani Hati, Eti) soyundan gelmekte olup arzın ve insanların hâkimi Bel ilâhının yerde vekili olan kutsal soydan gelen krallar neslindendir. Yani Türklerin han ve hakanlarının Açina soyundan geldiği gibi. Bu bakımdan kralları, Bel kutsal adını kullanmağa yeterlidir.

Kandaval adına gelince; Kandaval, sesli harflerle başlayan kelimelerin önlerine bir G, H, K sessiz harfi almaları kuralına göre başına (K) gelmiş Andaval demektir. Türkçemizde bugün yalnız argo dilinde kalan ve enayi anlamına kullanılan Andaval deyimi de belki karısını başka erkeğe çıplak gösteren ve bu suretle hem karısından ve hem de hayatından olan Kandavalın enayiliği hâtırası olarak zamanımıza kadar yaşamış bir söz de olabilir.

Bununla beraber Anadolu köylüsü masal ve destanları arasında bir de Kandavul ismini duymakdayız. Her halde kelimenin şekli bakımından da türkçe olduğunda şüphe yoktur.

(V) Zeki Velidi Togan. Giriş. s. 142 - 149.
(VI) Hüseyin Hüsameddin. Amasya Tarihi I. s. 37.
(VII) Diyarbekir Tarihi s. 28, 32, 59.
(VIII) Giriş. s. 79.

Bunlara bakarak Agrun adının da Argun Türk adından dönme bir isim olduğunu söylemek uzak bir ihtimal olamaz.

Hattâ Lidya krallığını; anlatılan o çirkin olaydan sonra ele geçiren Giges'in mensup olduğu Mermanat'lar soyunun adını da Merment şeklinde Bitlisin Mutki ilçesinde bir köy adı olarak görürsek şaşmamak gerekir. Zira, Melet yani Millerin başşehri olan Milit (Malatya) nın bir kazası olan Kahta ilçesinde bir sarat köyünün, Lidyelilerin Başşehri Sartın adını taşıması gibidir ki; bunlar her halde birsürü tesadüflerin yanyana gelişi şeklinde yorumlanamaz. Bu Sart ve Sarat adları Anadolu'nun daha birçok yerlerinde görülmektedir. Aksaray'da Saratlı, Mudurnu'da Saratorta köy, Çorum'da Sarta gibi.

Görülüyor ki Etilerden bir krallık olan Militenler ile yine Etiler soyundan geldikleri açıklamalarımızla aydınlığa çıkan Lidyalılar; ve yine Militenlerin doğuda komşusu olan Kardu yani Karyurdu ile Milyalıların batıda komşusu ve aynı zamanda soydaşı olan Karya yani Karyurdu tamamen birbirinin aynı olup Alkalı ve Sartlar gibi halis Türklerdir.

Birçok tarihçilerin kazılarda elde edilen buluntularla, bu urukların doğudan geldiklerine veya daha ziyade doğunun etkisi altında kaldıkları sonucuna varan görüşleri, hiçbir zaman bizim tezimizin dayandı Türk nomastiği kadar açık ve kesin olamamıştır.

Zira Türkler, ata ve anayurt sevgisine bağlılıklarının bir sembolü olan uruk ve yer adlarını binlerce sene daima beraberlerinde taşımışlardır. Bunda Türklerin ilk dini olan Şamanizmin etkisi büyüktür. Bu inanç şuur altlarında o kadar kuvvetle yer etmiştir ki hangi dine girerlerse girsinler, hangi dili konuşurlarsa konuşsunlar bu kökleşmiş törelerini bir türlü terk etmedikleri görülmektedir.

Bu şaşmaz gelenek Türk tarihi araştırmalarında bize en güvenilir bir kaynak halindedir.

Gerçi buna karşı ileri sürülecek birçok sakıncalar vardır. İsim benzerliklerinin insanı yanıltabileceği pek yerinde ve haklı olarak ileri sürülebilir. Nitekim etnografik ve antopolojik incelemeler, evvelce yalnız dil üzerinde yapılan araştırmaların yeter olmadığını da ap açık göstermiştir. Türk nomastiği adını verdiğimiz bizim tezimiz de elbette aynı noksanları taşıyacaktır.

Biz Türk nomastiğini ancak diğer bilimler yanında bir yol göstericisi anlamında ve kontrollu olarak kullanmaktayız. Bunu inanılır hale getirecek yardımcılar bulunmadıkca kesin bir hüküm vermekten kaçınmaktayız. Zaten her bilim kolu da başlıbaşına başarılı olamamaktadır.

Türk nomastiği tezimizin ilk tarih çağlarına ve öncelerine ışık tutma ve yol gösterme bakımından değerini, daha güzel anlatabilmek için çok cesaretli bir örneğini sunalım.

İTALYA'DAKİ MİLÂNO ŞEHRİNİ KURANLAR MİLÂNLAR YANİ TÜRKLER MİDİR?

Bugün Doğu - Anadolu'da Mil adı altında toplanan oymaklar grubunun başoymağı olan Urfa'nın Viranşehiri'ndeki Milan oymağı ile İtalya'daki Milano şehri arasındaki isim benzerliği, gelişigüzel bir benzerlik midir? Yoksa bunlar arasında da bir bağlantı var mıdır?

Böyle bir bağlantı kurmak ilk bakışta gülünç bir araştırma gibi görünürse de işi derinleştirecek olursak hiç de öyle olmadığı söz götürmez şekilde kendini gösterir.

Bu işde de yine en eski kaynak olan tarihin babası Herodot'u ele alalım (I. 94) de "Manais oğlu Atis (I) zamanında bütün Lidya'da büyük bir açlık hüküm sürüyordu. Lidyalilar bir zaman için felâketi çekmişler, fakat geçmediğini görerek buna karşı gelmek için muhtelif oyunlar icat ettiler. Kimi aşık kemiğini, kimi topu, kimi zarı keşfetti. Çare, açlık duymamak için, bir gün oyunlara dalmak, diğer bir gün yemek, içmek ve oyun oynamak idi. Bu şekilde on sekiz yıl geçdi. Felâket devam ediyor ve gittikçe beterleşiyordu. Bunun üzerine kral milleti iki kısma ayırmağa ve kur'alar çekerek bir kısmını alakoymağa, bir kısmını da memleketten çıkarmağa karar verdi. Kendisi geride kalanlar üzerinde hüküm sürmeğe devam edecekti. Hicret edenler oğlu Tirhennius önderliği altında bulunacaklardı. Kur'a çekildi ve göçmeleri lâzımgelenler İzmir tarafına giderek bir gemi yaptılar. İçine muhtaç oldukları her şeyi ambar ettiler ve kendilerine yeni yurd ve özlü gıda bulmak üzere yol aldılar. Bir süre sonra Umberya'ya vardılar ve kendilerine şehirler kurarak ikamet edecekleri yerleri çizdiler.

Bunlar, Lidya adını bırakarak başlarında bulunan kralın oğlunun adı ile kendilerini andılar. Bu yüzden isimleri Tirhenliler oldu demektedir. (II) Tirhen = Tarhan

Bu göçün, bir gemi ile değil birçok gemilerle yapıldığı kendilerine şehirler kurarak yerleşmelerinden anlaşılmaktadır. O zamanın gemileri ile bir gemi içinde göçenlerin müteaddit şehirler kuramayacakları açıkca anlaşılmaktadır. Az kimsenin ayrılışı da kıtlığı önleyemez.

Türk göçlerinin nasıl yapıldığını ve nedenlerini bu örnek çok güzel anlatmaktadır. Nüfus artımı veya kıtlıklar, ya toptan istilâları teşvik ediyor, veya bu yolda göçmelere yol açıyordu.

Aynı uruktan insanların çeşitli bölgelerde aynı adı taşıması da bu biçim göçlerin sonucu olarak yorumlanabilir.

(I) Burada da Manais adı Urartu kralı Manuas isminin benzeridir.
(II) Tirhenli adı da Tırhanlı Türk adına benzemektedir.

Şimdi bir de Hüseyin Cahit Yalçın'ın tercüme ettiği Charles Seignobos'un (Avrupa kavimlerinin Mukayeseli Tarihi. s. 20) den şu satırları alalım;

"İtalyan yarımadasında gayet eskiden birtakım ehali vardı ki bunlar iki adaya isimlerini bırakmışlardır. Sardonya'da Sartlar, Sicilya'da Sikanlar sonra Skuller bulunuyordu. Bunlar İber diline benzer bir dille konuşuyorlardı".... "İtalya merkezinin bütün dağlık havalisi cengâver birtakım ehaliye aitti"..... (Bugün Toskana denilen memleket Etrüskler tarafından zabt olunmuştu. Bunların Yunan harfleriyle yazılmış paralarındaki dilleri henüz okunamamıştır. Hind-u - Avrupa-i dile benzemiyor. İtalya'nın başka kavimlerinden adetleri, dilleri itibariyle pek farklı idiler. Taştan kubbe yapmasını bilirlerdi. Kâhinleri, kurbanların karaciğerini tetkik ederek istikbali keşfederlerdi. Bu iki hüner onların menşe'leri gibi görünen Küçük - Asya'da tatbik olunmakta idi."

Şimdi bu iki otoritenin vermiş olduğu bilgiler üzerinde duralım.

Başşehirleri Sart olan Lidyalılardan söz konusu olan göç kolu kendilerine yurd olarak, evvelce yine Sartlar tarafından yurd edinilmiş ve geleneksel töreye uyarak adlarını da oraya götürmüş olanların Sardunya adası karşısında Umberyayı seçmelerinde, bu soy birliğinin etkisi apaçıktır. Kuzey komşuları da, adları bile Eti Türkleri'ne benzeyen Etrüskler bulunmaktadır. Mavera-ün - Nehir ve Afkan halkından olan Sartların Asyalı ve Türklüklerinde şüphe olmadığı gibi Urartu bölgesinde yaşayan Karlar ve Millerle aynı soydan oldukları artık açıklanmış olan Karya ve Milyalılarla akraba oldukları söylenen Lidyalıların da Türklüklerinde şüphe olmadığından Etrüsklerin de bunlar gibi Türk oldukları meydana çıkar. İber diline benzer bir dille konuşmaları da, bunların Gürcü dili demek olan İmer dili ile anlaşdıklarını gösteriyorki Gur'lardan bir bölüm olan Gürcü'lerle ilgisi bütün açıklığı ile aydınlanmakta ve Türklükleri de ortaya çıkmaktadır.

Göçenlerin yalnız Lidyalılar olmayıp Milyalılardan da buraya göçenler bulunduğu Milano şehrinin adı bize göstermektedir.

Sicilya'daki Skuller'e gelince : Bunların adına, Peçenek Tarihinde (s. 252) Macarlar emrinde Çeklere saldıran bir kol olarak rastlamaktayız.

Sikanlar ise Herodot tarihinde (III. 93) Sakan diye anılan ve 15. Satraplıkta Hazarlarla beraber gösterilen Sakalardan bir kol olması çok kuvvetli bir ihtimaldir. Zira Sakanın farsça çoğulu Sakan olup Herodot bu adı İranlılardan alarak yazmaktadır. Nitekim Miller de İtalya'ya Milan adı ile gittikleri kurdukları şehir olan Milano adından anlaşılmaktadır. Sakan ile Sikan arasındaki ses değişikliği bir şive farkından ibarettir. Sikuller Türk Peçenekler olduğuna göre bunların da Sakalar olması gerekir.

(II. Türk Tarih Kongresinde s. 122) Yusuf Ziya Özer, "Akdeniz havzasında da Subarların büyük izlerine tesadüf etmekteyiz. Milâttan önce 8 veya 9 uncu asırlarda İtalya'nın güney - doğusunda Tarant körfezi civa-

rında mühim bir medeniyet merkezi olan bir şehir vardır ki buna Sybari deniliyordu. Rivayete göre bu şehir Akailer tarafından tesis edilmişti. Yunanca (Y) harfi (U) diye okunmak gerekdiğinden bu şehrin adı da Subaridir. Şu halde bu şehir Subarların bir şubesi tarafından tesis edilmiş idi. İhtimal ki, Akaileri takiben gelen veya Akailer konfederasyonuna girmiş olan Subarlar italya sahillerine geçerek bu şehri tesis etmişlerdir.

Bu gerçekler karşısına Milano'nun Militenlerden Milliler (yani Milyalılar) tarafından kurulmuş olduğunda şüphe kalır mı?

MİSYALI'LAR

Karyalılar ve Lidyalılar'la akraba olduğu Herodot tarafından bildirilen Misyalılar (yani Misler) de Doğu - Anadolu'dan, Urartulara akraba ve dolayısiyle Türk müdürler?

Ege kıyılarında ve Lidyalıların kuzeyinde, Truvaların güneyinde yer alan Misyalılar buraya nereden gelmişlerdir?

Asur yazıtlarında milâttan önce 821 yılında Asur Kralı III. Şemşidat'ın başbuğu Rapsak tarafından Urartulara karşı yapılan bir saldırıda 300'e yakın köy ve kasabayı yaktıktan sonra İran sınırına yakın Miziler üzerine yörümüş ve dağlara sığınan halktan 6000 kişi öldürdükten sonra diğerlerini de dağıtmıştır. Denilmektedir. (I)

Burada adı geçen Mizilerle Misya'daki Misler arasında ad bakımından tam bir benzerlik vardır.

Bu kelimenin aslı Mis olduğu sonundaki İ ve ya'nın İran ve Rum dillerinde nisbet edatı olduğu açıktır.

Nitekim eski Mizilerin bulunduğu yerler ve yakınlarında meselâ Mutki de bir Misi köyü olduğu gibi Bursa'da da aynı adı taşıyan bir köy bulunmaktadır. Yine Mizilerin oturduğu yer anlamına kân edatı alan Mizikân Kigi, Karakoçan, Maden ilçelerinde köy adlarıdır. Ahlat'ta Misk, Baykam'da Mizzi köyleri ile Alucra ve Mesudiye de Mis - Milan, Misti - Kaman köy adları Milan ve Kaman oymakları ile karışan Misleri göstermektedir. Özellikle bu Mismilan adı Misyalılarla Milyalıları akraba gösteren Herodota da hak verdirmektedir.

(I) Diyarıbekir Tarihi s. 73.

PELASG'LARIN TÜRKLÜĞÜ

Yine Herodot'un bildirdiğine göre Yunanistan'da bellibaşlı iki soy göze çarpmaktadır. Bunlardan biri İyonlar diğeri Pelasg'lardır.

Karyalılar, Milyalılar, Lidyalılar, Misyalılar soyundan gelen ve adlarından şerefle bahseden 12 boydan Minyalılar (yani Minoslar), Masediler (yani Doryalılar), Kadmeiler, Arkadyalılar Egineliler (yani Eğinliler) Gaferyalılar, Bootiler (yani Bohtiler ki Bohtanlı'dırlar), Abantlar, Tegea (yani tekeliler) hep Pelasg topluluğuna girmektedirler.

Bunlar tamamen şarktan gelmiş bir süre Mezopotamya ve doğu, güney - doğu Anadolu'da kaldıktan sonra Ege kıyılarına ve Yunanistan'a göçmüş Türkler olduğu açıkca görülmektedir.

Misâl olarak bunlar arasında Gaferyalılardan bir bölümü bugün Cafarlı veya Caferli adı altında Tunceli'de ve Anadolu'da yörükler arasında hâlâ yaşamakta oldukları gibi müslüman olmadan ve adlarını islâm adlarına çevirmeden önceki asıl adları da Maraş ve Seyhan'da Gaferli Karaman da Gaferyat köylerinin adları ile ortaya çıkmaktadır. Khaldi oymağının Khalidi, Kuris oymağının Kureyş haline girmesi gibi.

Bunlar Karadeniz kuzeyindeki Skythlerle aynı soydandır. Zira Karya, Lidya, Milya ve Misyalıların Milas'taki birlik tapınaklarının adı olan Jove, Skitlerin de kutsal atalarıdır. Herodot (4. 27 de) Skit Kralının Daraya verdiği cevapta "şayet bizim seninle hemen buluşmamızı istiyorsan atalarımızın mezarlarını bul ve onlara el dokundurmağa teşebbüs et o zaman seninle harp edip etmeyeceğimizi görürsün. Efendiliğe gelince; ben yalnız ceddim Jove'yi efendilerim tanırım" demektedir.

Zaten Herodot da (I. 57) "Pelasg'ların hangi dili konuştuklarını emniyetle söyliyemem. Bugünkü dillerine bakarak bir fikir ileri sürmek lâzımgelirse Pelasg'ların barbar bir dil konuştuklarına hüküm olunabilir. Bu böyle ise ve bütün Pelasg ırkı aynı dili konuşuyorsa Pelasg oldukları muhakkak Atinalıların Helenliğe girdikten sonra dillerini değiştirmiş olduklarına hükmetmek lâzımgelir. Çünkü Gresta halkının komşuları tarafından konuşulan dillerden apayrı bir dil konuştukları muhakkaktır. Aynı hüküm Pelasg'lar hakkında da doğrudur. Çünkü bu iki halk aynı dili konuşuyorlar. Bu da onların yerleştikleri ülkelere kendi dillerinin hususiyetlerini getirdiklerini gösterir" denmektedir.

Bu açık bildiri, Herodot zamanında Pelasg'ların Türk dilini tamamen kaybetmediklerini de göstermektedir. Nitekim ilk gelişleri çağındaki uruk ve koydukları yer adlarının Türkçe olarak görülmesi bunun sonucudur.

Özet olarak Pelasg'larla Hitit, Huri, Mitan, Urartu ve Kardu'lar arasındaki benzerlikler o kadar çoktur ki bunları bütün özellikleri ile ele almak konumuzun büsbütün dışına çıkmak olur.

Milit (Malatya) daki Militenler (yani Milliler) ile Milet'deki Milyalılar (yani Milliler); Dicle'nin batısındaki Daryalı'larla Doryalılar; ayrıca birer Türk oymağı olan Dor'larla Dorman ve Dorban'lar; Maden çevresindeki Arkanyalı'larla ve yine Ege kıyılarına gelen Arkadyalılar; İran sınırı yanındaki Mizya'lılarla Misya'lılar, Bohtan suyu etrafında oturan Bohtilerle Booti'lerin aynı soydan olduklarını görmemeğe imkân var mıdır?

Bunlardan başka kendilerine Lelegler (Leylekler) denilen ve başşehirleri, Türklerin Sart oymağının adını taşıyan Lidya'lıların da Diyarbakır'da Leyleği, Bitlis'de Leylekân, Muş'da Leylek köylerinin tanıklığı ile yine aynı çevreden ayrılan oymaklardan olduğu anlaşılmaktadır. Yine Tekeli oymağına karşılık Tegea, Maşadi oymağına karşılık Masedi gibi ki; bugün Mezopotamya ve Doğu - Anadolu'da hâlâ yaşayan oymak ve yer adları ile Yunanistan'daki benzerlerini saymak ve birbirine bağlamağa kalkmak ayrıca bir kitap konusu olacak kadar çoktur.

Birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olan bu benzerlikleri artık birer tesadüf olarak ele almak, açıkca gerçeğe göz yummak olur.

Bu yakınlıkları gördükten sonra kazıların ortaya çıkardığı Urartu, İyonya, Girit ve İtalya'daki birbirinin benzeri eşyaların buralara nasıl geldiğini araştırmağa bilmem ki lüzum hasıl olur mu?

Bunların birer ithal malı olabileceği yolundaki düşünceler artık bu açık ve kesin gerçekler karşısında kıymetten düşmekte, Hind-u Cermen, Hind-u - Avrupa-i, Arî, Samî yorumları da yanlış yollar yörünerek varılan hatalı sonuçlar olduğu açıklanmaktadır.

Herodot bile, Barbar dediği bu kavimlerden, Yunanlıların birçok şeyler öğrendiklerini bildirmektedir. Medeniyet taşıyıcısı bu Barbarların, Yunan medeniyeti diye tanıtılan uygarlığı yarattıkları bu suretle de ortaya çıkmaktadır.

Herodot'a göre, Yunanlığın dışında istilâcılar, hangi milletten olursa olsun Barbar'dır ve bunun içindir ki Pelasg adı altında toplanan istilâcılara da Barbar demektedir.

Bu istilâcıların hangi çağlarda Ege ve Yunanistan'a geçtikleri kesin olarak bilinememekte ise de ilk göçlerin, Sumer, Ur, Elâm, Kasit, Huri ve Etilerle beraber birbiri ardından gelenlerin arasında önceleri bir süre Mezopotamya, Doğu ve Güney - Anadolu'da kaldıktan sonra batıya geçtikleri anlaşılmaktadır.

Bunlardan ilk gelenlerinden bir bölümü milâttan 3 - 4 bin sene önce Balkanlar'a geçerek oradan Yunanistan'a ve adalara inmiş Girit medeniyetini vücuda getirmişlerdir. Doğuda kalan diğer bir bölümü ise Asurluların saldırılara başlamasından sonra yani M. Ö. 1000 - 880 seneleri arasında Ege kıyılarına göçmüşlerdir.

Herodot'un, Dorların nereden geldiği hakkında, iki rivayet nakletmesi önceden Girite gelenlerle sonradan Ege kıyılarına gelen Dorları birbirlerinden ayırdedememesinden ileri gelmektedir.

DİLCİLİĞE DAYANAN İNANIŞLARIN YIKILIŞI

Bizim bu tezimiz de, şimdiye kadar dilcilerin yarattıkları Hind-u Avrupa-i ve Hind - Cermen nazariyelerine uymamakta ve M. Ö. 2000 - 1800 yılları arasında Avrupa'dan İran ve Hindistan'a kadar uzandığı iddia olunan ve Ari dili yaratan bugünün, herkesce bilinen hale girmiş görüşlerine tamamen aykırı, bir durum göstermektedir. Son zamanların Antropolojik Arkeolojik, etnografik araştırmaları da bu eski inançları sarsmağa başlamış fakat üzerine tarih yapısı kurulan bu mütearifeyi sarsmamak çabası ise birçok görüş ayrılıklarına yol açmıştır. Çünkü yalnız dile dayanan bir bilim hiçbir zaman güvenilir bir yol gösteremez. Zira dil, her çağda çeşitli etkiler altında zamanla yavaş yavaş bünyesini değiştirebilir. Yeni yeni buluşlarla doğan ihtiyaçlar yeni terimlerin doğmasına da yol açar ve bu suretle dil durmadan türlü türlü yönlerde gelişmelere uğrayarak daima değişebilir. Fakat artık azçok birbirinden ayrılmış bu dilleri konuşanlar yine aynı soyun adamları olabilir. Nitekim Sumer, Elâm, Eti, Huri, Mitan, Subartu, Urartu gibi aynı bölgede yaşayan diller için Ural - Altay, Sami, Ari, Hind-u Cermen, Hind-u Öropen vasıflarda olduklarını savunan birçok bilginler görülmüştür. Fakat birleştikleri tek nokta bu dillerin hepsinin birbirine akraba diller oluşudur.

Dil konusunda ihtisas sahibi olanların yine kesinlikle belirttiklerine göre saydığımız bu kavimlerin dilleri tasrifî değil iltisaki dillerden olduğu noktasında toplanmaktadır. Bu ise yalnız Oral - Altay dillerinin bir özelliğidir.

II. Türk Tarih Kongresinde Dr. Ş. Akkaya bu dillerin kuruluşunu ve Türklüğünü çok güzel ve reddolunamaz bir gerçeklikle ele almış olduğundan bizce buna eklenecek hiçbir söz yoktur.

Tarih bilgisinde yer etmiş ve kökleşmiş, Hind-u Avrupa-i ve Hind-u Cermen ve Âri dillerin esası üzerinde dil konusu ele alındığı zaman söz açmak daha doğru olursa da Avrupa'dan Asya'ya doğru M. Ö. 2000 yıllarında bir göçün yapıldığı ve Hind-u Avrupa-i dilin bu şekilde ortaya çıkdığı yolunda bugün genel olarak kabul olunan görüş, bizim tezimizle çatışma halinde olduğundan bu konu üzerinde bir parça durmak yerinde olacaktır.

BÜTÜN DİLLERİN KÖKÜ NEREDEDİR?

Burası Cermenlerin bulundukları Kuzey Doğu - Avrupa olabilir mi?

Dil bilginleri bütün dillerin bir merkezden ayrıldığında birleşmişlerdir. Bunun neresi olacağını da araştırmışlardır.

Bunlardan bir çoklarına göre "İranlılarla Hindliler, Arya adı altında toplu bulundukları bir çağda kendilerini Asya'ya götürmüş olan göçün anısını hâlâ sakladıklarını" ileri sürmüşlerdir.

Cermen dilcilere göre, Avrupa'dan Asya'ya doğru bir muhaceret, Arya dilini yaymış ve Hindistan'a kadar dayanmıştır. Doğum yeri de Cermenlerin bulunduğu, kayın, meşe, dişbudak ağaçlarının çok olduğu, kuzey - doğu Avrupa'dadır.

Bu görüş doğru olabilir mi?

Kuzey - doğu - Avrupa'nın sık ormanlıkları, nehir ve bataklıkları, soğuk iklimi ilk insanların barınma güçlükleri dolayısiyle çoğalmalarına elverişli olmadığı gibi Etnagrafik araştırmalar da buralarda yontma taş çağının Asya'dan daha çok uzun sürdüğünü, cilâlı taş süresinde ise dışarıdan gelen hayvan ve bitkilerin yeni yeni görülmeğe başladığını açığa vurmuştur.

Bu bakımdan ilk göçlerin de doğudan geldiği anlaşılmaktadır.

Ne tarih başlangıcına yakın çağlarda ve ne de ilk tarih çağlarında Avrupa'dan Asya'ya bir göçün gerçek varlığını göremiyoruz.

Esasen kültürce ilerlemiş bir bölgeye ilkel silâhlarla bir saldırış da beklenemez. Cermen bilginlerinin bu iddialarına yol açan olay, her halde Asya'dan Oralların batısına aşan ve Karadeniz Kuzeyinden Balkanlara ve oradan'da tekrar Küçükasya'ya sarkan birtakım küçük akınlar olsa gerekdir. Daha doğrusu Hind-u Cermen ve Hind-u Avrupa-i diller akrabalığına yol açmak isteyen dilcilerin, bu ikinci derecedeki akınlar dolayısiyle yaptıkları tahminlerden başka bir şey değildir. Fakat bu akınların bir Avrupalı muhacereti şeklinde yorumlanmasına imkân yoktur.

Avrupa medeniyetinin doğması, ancak insanların tabiatla savaşabilecek bir medeniyete ulaşmalarından sonra olmuştur. İklimin ortaya çıkardığı güçlükler yaşamağı sağlamak için çok çalışmayı gerektirdiğinden tabiatla savaşta bu kabiliyeti kazanmış insanların medenî araçların tekâmülü sayesinde zamanla medeniyetin en üst katına çıkmalarına yardım etmiştir.

İlk çağlardan orta çağın yarısına kadar bildiğimiz ve tarihin kaydettiği bütün akınlar, İskenderinki hariç, doğudan batıya olduğu apaçık

görülürken, tarihin kaydetmediği zamanlarda, batıdan doğuya, özellikle çok ilkel bulundukları bir çağda, düşünülmesi aklın almayacağı bir işdir. Bu bütün bir tarih boyunca Turko diye adlandırılan Macarların kendilerine Avrupalı dedirtmek için Türklüklerini inkâra kalkışmalarına benzer.

Charles Seignobus'un (Avrupa kavimlerinin mukayeseli tarihi) nde (s. 18) özet olarak şöyle denilmektedir. "Biz Avrupalıları yalnız bıraktıkları etnografik kalıntıları ile tanıyoruz. Onların ne ilk çağlardaki dillerini ve hattâ ne de kendilerine verdikleri adları biliyoruz. Ancak içinde kavim adları bulunan yazılı belgeler ya Yunanlıların veyahut da Romalıların eserleridir. Bunlar da özellikle savaşları anlatan şeylerdir ve bunlara verilen adlarda da bu kavimler tarafından bildirilen isimlerdir. Ama bunları kendileri mi takmışlardır, yoksa kavimlerin kendi adları mıdır ve Yunan, Roma dillerine geçerken nasıl bir değişiklik görmüştür? bunları bilmiyoruz."

Eğer kendi adları doğudaki Türklerde olduğu gibi bize kadar erişmiş olsaydı, belki bugünkü görüşler de çok değişecekti.

İnsanları bulundukları ve alıştıkları yerlerden çıkmağa zorlayan sebepler, ya çoğalmak ve bulundukları yerlerde gereği gibi beslenmemek veya iklim şartlarının değişmesi dolayısiyle daha elverişli alanlar bulmak veyahut da karşı koyamayacakları bir istilâcıdan korunmak amacından ileri gelmektedir. Avrupa'nın ilkel zamanlarda bomboş alanlarında böyle bir çoğalma söz konusu oyamayacağından, daha kuvvetli kavimlerin buraları istilâsı ilk akla gelen şey olmak lâzımgelir.

MİLÂTTAN ÖNCE AVRUPA'DAN ASYA'YA DOĞRU YAPILDIĞI İDDİA OLUNAN GÖÇLERDEN BİRİ OLARAK GÖSTERİLEN DORYALILAR KİMLERDİR?

Doryalılar :

Charles Seignobus aynı eserinin s. 19 da Yunanistan'da M. Ö. XII. yüzyıla doğru kuzey dağlarından gelmiş olan Doriyenler hemen hemen bütün Mora yarımadasını ve Giridi işgal ettikleri hâtırasını an'ane hıfzetmişdir diyerek bir Avrupa akınını göstermek istemiştir.

Halbuki bizim araştırmalarımız Dorienlerin buralara evvelâ Küçük-Asya'dan gelmiş olduklarını meydana çıkarmıştır. Eğer sonraları bir kolunun da kuzeyden gelmiş olduğu kabul olunsa dahi çok önceleri Mezopotamya ve Doğu - Anadolu'da bulunmaları, Kafkaslar'dan geçen bir kolunun Karadeniz kuzeyinden Balkanlara ve oradanda Mora ve adalara geçtiğini gösterir.

Asur yazıtlarında Dırya veya Darya diye okunan bir uruk söz konusu olmaktadır. Bunların başşehirleri Patur (veya Baydur) Türk adını taşıyordu. Asurların Karkamış bozgunundan sonra, Dıryalılar yeniden egemenliklerine kavuşmuşlar ve Amid'deki Komuklarla bağlantı kurmuşlardı.

Asur Kralı Asur Nasırpal M. Ö. 880 yılında Komukları yendikden sonra bunlar üzerine de yörümüş Masperoya göre Toskana (İtalya'da Etrüsklerin bulunduğu yerin de adıdır) yani Kerh'in 30 kilometre doğusunda olduğu sanılan Patur [Yunanistan'daki Patras (Patur - as) karşılığı] şehrine saldırmışlardı. 1500 kişi ile muhafaza olunan kalın duvarlı bu şehri 48 saat zarfında durmadan saldırışlarla zabtetmiş açılan gedikde 800 kişi öldürdükten sonra kalanları da tutsak alarak kazıklara vurdurmuştu ve yine bunların Arpak şehrini de benzeri bir sonuca uğratmıştı. I

Herodot tarihinde bu Darya veya Dirya'lıların adı Dardan ve Darit olarak geçmektedir. Kurüs Babil yolunda Matien (Mitani) dağlarından geçtikten sonra Dardanlar memleketinden geçerek Dicle'ye boşalan Diyale'ye rastgeldi diyor. II

Diğer bir yerinde de (I. s. 322) Satraplıkları sayarken II. Satraplık da Hazarlılar, Phausis'liler, Pantimathi'lerin de Darit'lerle beraber sayıldığını görüyoruz.

(I) Basri Konyar, Diyarbekir Tarihi s. 50, 58.
(II) Ömer Rıza Doğrul Herodot Tarihi şerhli tercüme Kitap I. s. 178.

Bu; Dırya, Darya, Dardan, diye çeşitli zamanlarda çeşitli milletler tarafından yapılan adlandırmalarla anılan bu kvmin Doryalardan başkası olmadığı, bunların da Mezopotamya ve Doğu - Anadolu'dan gelen Karya, ve Milyalılar gibi Barbar sayılmaları ve aynı dili konuşmaları dolayısiyle şüphesiz bulunmaktadır. Bunlardan Yunanistan'a gidenlerinin başşehirleri Patur adını bir Yunan eki (as) ekleyerek Patur - as (Patras) şeklinde Mora'ya götürmeleri bu görüşümüzü kuvvetlendirmektedir.

Herodot tarihinde evvelce de söylenildiği gibi ozamanlar iki dil konuşulduğu belirtilmektedir. Biri Dorik yani Pelasg, diğeri İyonik yani Helen dilleri idi.

"Pelasg'lar için hangi dili konuşduklarını emniyetle söyleyemem fakat bugünkü konuşdukları dile bakarak bir fikir ileri sürmek lâzımgelirse Barbar bir dil konuştuklarına hükümolunabilir" diyor. (I. 57)

Herodot Barbar sözü ile Asyalı istilâcı milletleri, Skit sözü ile de milletlerden konar göçerleri özellikle Karadeniz kuzeyindeki halkı kasdeder. Herodot'un Barbar kelimesi anlamında vahşet ve hakaret sezilmez zira devrinin en kudretli hâkimi İranlılar da onun dilinde barbardır. Medler barbar dır? Çok takdir etdiği ve milletlerin en akıllısı saydığı ve Karadeniz kuzeyinde yaşayan diğer kavimlerle ölçülemez derecede akıl ve hikmet sahibi bulunduğunu söylediği Skitler hakkında da çok iyi fikirler besler. (III)

Herodot Karyalılar gibi Dorları da Girit'den getirmektedir. Karyalılar bunu reddetmekte ve kendilerinin yerli olduklarını iddia etmektedir. Fakat Herodot Giritlileri de evvelce Barbarlarla meskûndu demekle Dorların Girit'de daha çok eskiden beri bulunduklarını anlatmaktadır ve bu sebepden dolayı Ege kıyılarına Girit'den geldiklerini sanmaktadır.

Charles Seignobus Dorienlerin kuzeyden gelen Avrupalı ırklardan olduğunu ve bunların gittikleri yerlerde tunç devri medeniyetini mahvettiklerini an'aneye dayanarak iddia ederken; Herodot bunlar ve bunlara akraba olan diğer kavimlerin Yunanlılara çok şeyler öğrettiklerini kaydediyor. (I. s. 112 - 113, 171)

Yine medeniyeti Yunanlılara bağlayan aynı yazar "Avrupa için müşterek bir medeniyet hazırlayan bu kavim, şarkın eskiden temeddün etmiş kavimlerine en yakın bir ülkede oturuyordu. Yunanistan'a tunç devri esnasında yani milâttan önceki XV - XVI. asırdan evvel gelmiş ve orada şehirler kurmuştu dedikten sonra da Girit'de saray hazineleri içinde birtakım şeyler ve resimler bulundu ki Asya'dan gelen bir medeniyete delâlet ediyorlar" diyor.

Bundan anlaşılıyor ki Charles Seignobos'a göre Yunanistan ve Girit'e çeşitli çağlarda iki kısım halk gelmiştir. Bunlardan bir bölümü çok önceleri doğunun uygarlaşmış uluslarına yakın bir yerden yani Asya'dan, tunç çağında gelerek orada şehirler kurmuş Girit ve Yunan uygarlığını yaratmıştır.

(III) A. E. Kitap 3. s. s. 322.

Diğer bir bölümü olan Barbar Doriyenler de (M. Ö. XI.) yüzyıllarında gelerek mevcut medeniyeti parçalamıştır.

Herodot ise bu sonradan gelenlere oda Barbar demekle beraber Yunanlılara birçok şeyler öğretdiklerini açıkladığına göre bu birbirini tutmayan görüşler üzerinde biraz duralım.

Girit ve Yunan uygarlığının çok eskiden beri varlığı meydana çıkdıkdan ve bunun da Asya'dan geldiği anlaşıldıktan sonra evvelce ileri sürdüğümüz sonuç kendiliğinden ortaya çıkar.

Yunanistan'a ilk gelenler yani Elenler, belki de Elâm veya Alan diye ad alanlardan bir koldur. Kelime yakınlıkları bize bu ihtimali hatırlatırken Girit medeniyetinin Urartu medeniyetine çok benzemesi bu sanımızı kuvvetlendirmektedir.

Urlar, Sumerler, Akatlar (yani Akalar), (Yunanistan'daki Akailer) Elam'larla başlayan Hititlerle devam eden tarih öncesi Asyalı akınların Yunanistan'a ve oradan da adalara atladığını göstermektedir.

Bunlar oralara getirdikleri medeniyeti geliştirirlerken yine aynı soydan bir Dorien akınının ya Kafkaslardan aşarak Karadeniz kuzeyinden dolaşmak suretiyle veyahut da boğazlardan geçerek Balkanlara ve oradan da IX. yüzyılda Yunanistan'a girerek adalara da atladığı düşünülebilir.

Dorien akınlarının kuzeyden yani Avrupa'dan geldiği kanısını doğuran sebepler araştırılacak olursa, bunun Herodot'un Ege kıylarına gelenleri daima Girit'den getirmesi ve Girit'e gelenlerin de Yunanistan'dan buraya geçdikleri yolundaki yazıları teşkil etmektedir. Çünkü hem Mora'da, hem Girit'de ve hem de Ege kıylarında aynı oymak adlarına rastlanması Herodot'da bu yanlış görüşü doğurmuş ise de bunda da kesin bir kanısı olmadığı için Karyalıların Girit'den gelmedikleri yolundaki iddialarını da açıklamakdan geri durmamıştır.

Evvelce İran hudundan Ege kıylarına gelen Misyalıları da Herodot Girit'den getirmektedir. (I. 114) Sonradan gelen bu Misyalıların yerleştikleri yerin adının evvelce Milya olduğunu söylemesi Milyalıların Malatya'dan daha önce geldiklerini belirtmektedir. Halbuki Herodot Karyalıların da Girit'den geldiğinin söylediğine göre bunların akrabası Milyalıların da sonradan Girit'den gelmiş olması gerekmez mi? Böyle olduğuna göre de Misyalılar gelmeden önce buranın adı nasıl Milya olabilir?

Bu bize Karyalıların da çok önceden Ege kıylarına gelip yerleşen gurupdan olduklarını doğruladığı gibi Doryalıların da Ege sahillerinden gemilerle veya boğazlardan geçerek Pindos'a vardıklarını kabul etmeği gerektirmektedir. Zaten Herodot da bu gerçeği bir söylenti halinde şu şekilde anlatmaktadır (I. 146. s. 100)

Kadmei'ler, Dorya'lar, Foçalılar; Phosis'in muhtelif şehirlerinden gelmişlerdir. Yine (I. 56. s. 34) de evvelâ Macedi namı altında Pindos'da yerleşdiler daha sonra buradan göçerek Dryopis'e hareket etdiler ve buradan Mora'ya giderek Doryalılar diye tanındılar" demektedir. Burada Fosis'den maksad Pasinler suyu ve Aras'ın başı olan Fasis'dir. Ksenofon

(Anabasis, kitap 4, b. VI. 4 de) "günde beş parasang giderek yedi gün Fasis nehri boyunca ilerlediklerini" bildirmektedir.

Demek Doryalılar da, diğer Pelajlar gibi Avrupa'dan değil Kafkaslar ve Doğu - Anadolu'dan gelmişlerdir. Zaten Kadmei adının anlamı da şarklı demektir. Öyle anlaşılıyor ki önce gelen Elenler tarafından, sonradan Dorlardan bir boya verilmiş bir ad olsa gerekdir.

Macedi (masedi) lere gelince; bu da Dorienler arasında başka bir boyun adıdır. Pindos'a ilk gelişlerinde bu topluluğun yönetimi Masedi oymağının elinde olacak ki Dolar da bu ad altında anılmışlardır. Dryopi'se göçtükten sonra hâkim oymak Dorlar olmuş, göçtükleri yurda da Dryopis denilmiştir. Bu ad bize Asurların İran sınırındaki Driyalara verdikleri adı hatırlatmakda ve onların da dorlar olduğunu daha güzel açıklamaktadır.

Masedîlerin aslı Mas'dır. Maset bunun T li çoğulu yani Maslar anlamınadır. İ nisbet eki bunların da İran etkisi altında kaldıklarını gösterir. Bu suretle Masedi, Maslılar demektir. Bugün Eleşgirt taraflarında hâlâ bu adı taşıyan bir Maşadi oymağı vardır. İki ad arasındaki fark S — Ş Değişiminden ibarettir. Rumlar şe yi söyleyemedikleri için Maşadi, Masedi olmuştur. Eginelilerde aslen Dorlardan oldukları bildirildiğine göre bunların da Malatya'nın Egin kasabası ile ilgileri açıktır.

Muraja Duksan'ın sayın Mustafa Rahmi tarafından Türkçeye çevrilen Moğollar adlı eserinin (s. 24 de) Dor-king'leri Camukaya bağlı Moğol oymakları arasında görmekteyiz.

Yine Türk tarihinin anahatları kitabında Dorban'larla Dormanları B = M değişimi ile aynı kavimdir. Türk, Türkman gibi aynı kuralla yapılmış Dor, Dorman şeklinde ele alabiliriz. Bu suretle, dorların da Türklüğü ortaya çıkmış olur.

Görülüyor ki Doryalılar (yani Dorlar) Avrupa'dan değil Küçük Asya'dan ve hattâ daha önceleri Orta - Asya'dan gelen, medeniyet yıkıcı değil, medeniyet taşıyıcı bir Türk uruğu olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim Mora'ya göçtükleri zaman Asurlar tarafından yıkılan kalın duvarlarla çevrilmiş bayındır başşehirlerinin adı Patur'u Patur-as (Patras) adıyla orada yeniden kurmuşlardır. Ad'a eklenen yalnız bir (as) Yunan ekidir.

Yine (Avrupa kavimlerinin mukayeseli tarihi) nde M. Ö. IX. asra doğru yeni birtakım kavimlerin Helen namı altında birleşmiş oldukları görülüyor. Bunlar aynı dili muhtelif lehçelerle konuşuyorlardı ve aynı mâbudlara ibadet ediyorlardı şeklindeki görüşü de sakattır. Zira bu tarihten beşyüz sene sonra yaşamış olan Herodot zamanında bile Karyalılar, Lidyalılar, Minoslar gibi Jove tapınaklarına sokmayan kavimlerle isimlerinden utandıkları için bu ad etrafında toplanamayan Yunanistanlı İyonları; bu ismi şerefle kullanan ve müşterek tapınaklarına bile Paniyonion adını veren Asyalı İyonlar yani Pelasg'lar, kendi tapınaklarına sokmuyorlardı (I. 143. s. 99).

Bundan başka dilleri de ayrı idi Pelasglar Barbar dili İyonlar da He-

len dili konuşuyorlardı. Bu assyalı iyonlardan Milet, Miyos, Pirene, Karika (yani Kar) dili konuşuyorlardı.

Efes, Colophan, Lebedos, Teas, Klazmenae ve Foçalılar yine ayrı bir lehçe kullanıyorlardı.

Sakız, Samuz adalıları ile Sakız'ın karşısında Anadolu sahillerinde Teb ile Klazmenae şehirleri arasında Eritrae'de oturanlar da Elenceyi yine başka bir lehçe ile konuşuyorlardı. (I. 142. s. 98)

İyonların bu şehir adlarından bâzıları da dikkati çeker durumdadır. Örnek olarak Lebed Türkçede Lebedçe denilen bir lehçenin adıdır.

Samus, (yani Sam'lar) yine bir Türk oymağının adıdır. Gaziantep ve Urfa da birer köy, bu adı taşıdığı gibi, (t) li çoğulu samat; Gerede, Mudurnu, Ulus, Araç da yine köy adlarıdır. Samili Elâzığ'ın Maden ilçesinde, Sam oymağının kırgına uğradığı yerin anısını saklayan Samıkıran köyü de İspirdedir. Sakız'ın Türkçeliği ise meydandadır.

Fakat en enteresanı Eritrea adıdır. Zira Herodot Basra körfezini de Eritrea diye adlandırmaktadır. (I. s. 178) de "Dicle Diyalenin suyunu aldıktan sonra Opis nehrinin yanından geçer ve Eritrea denizine dökülür" demektedir. O-halde Eritrea adını Ege kıyılarına getiren Elenlerin Elam veya Alanlardan ayrılması ihtimalini öne sürmek pek de yabana atılır bir görüş değildir. Zira Elenlerin aslını Kafkaslardan getirenler burada alanları da bulacaklardır.

Sonuç olarak hangi yönden bakarsak bakalım, gerek Elenler ve İyonlar gerek Dorlar ve Karlar hepsi; Mezopotamya, Doğu - Anadolu ve Kafkaslardan gele ninsanlardır.

Biz bunlardan Elenler ve İyonların; Sumer, Elam, Ur ve Hitit'lerle beraber ilk gelen istilâcı Türklerden Toros ve Antitoros dağlarını takip ederek batıya yönelen akıncılar olduğuna inanmaktayız.

Karikalı denenlerle Dorların, Asur saldırıları başladıktan sonra M. Ö. XV. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar ayrı ayrı gelerek önce Hititlere sonra'da İyon ve Elenlere katılanlar olduğunu sanmaktayız.

Bu sonradan gelenlerin Elenleşmesini Herodot şu şekilde anlatmaktadır (I. 35 s. 58.). "Elen milleti başdan beri dilini değiştirmemiştir. Bu dil Pelasg dilinin asıl kökten ayrılan bir koluna aittir. İlk önce bunlar Elenler Zaifdi. Fakat sonra yavaş yavaş yayıldılar ve birçok milletler arasında yer buldular. Çünkü Barbar kabileler bunların saflarına kendi istekleri ile iltihak ettiler. Pelasglar ise çoğalmayan Barbar bir ırk olarak kaldılar diyor.

Bu yazılardan anlaşılıyor ki, Elenler daha kalabalık fakat karşı koyamayacak kadar güçsüz idiler. Sonradan gelen istilâcılar ya bunları buyrukları altına almışlar veya barış yoluyla aralarına karışmışlardır. Azlık oldukları için ve aynı soydan bulunduklarından dolayı kolayca Helenleşmişler ve onların kuvvetlenmesini sağlamışlardır.

Nitekim yine Herodot (I. 34 s. 57) "Pelasg oldukları muhakkak olan Atinalıların Helenliğe girdikten sonra dillerini değiştirmiş olmalarına

hükmetmek lâzımgelir. Çünkü Greston halkının komşuları tarafından konuşulan dillerden apayrı bir dil konuştukları muhakkaktır"... "Bu da onların yerleştikleri ülkelere kendi hususiyetlerini getirdiklerini gösterir" diyor.

İyonlara birçok şeylerle beraber yazıyı da öğreten Türklerdir.

Herodot'un bildirilerinden anlaşıldığına göre İyonlara yazıyı öğreten Masediler yani bir Türk boyu olan Maslılar, Kadmeiler (yani şarklılar) dır. Herodot Dicle kıyılarına kadar uzanan yerlerde oturanlara Finikeliler dediği için bunlara da Finikeli demiştir. Zira Finikelilerin aslını Basra körfezinden yeni Eritrea'dan getirmektedir. Bununla beraber Kadmeileri de Fasis'den getirir. Bakus âyin ve ibadetini Erkek Kamışı merasimini ve ritimlerini Finikeden Yunanistan'daki Boeotiya denilen memlekete getirenler de bu Kadmüslerdir. Boeotiler, Bohtan suyuna adını veren Bokhtilerden başkası değildir ve bugün Erkek Kamışı Anadolu'da tamamen bir Türk mezhebi olan Bektaşiliğe de girmiş bir semboldür, Erenköy Bektaşi dergâhının çeşme lülesinin Erkek Kamışı şeklinde yapıldığı söylenmektedir.

GÖÇLER VE ÇEŞİTLİ DİL TOPLULUKLARININ DOĞUŞU

Yalnız bugünkü konuştukları dili esas alarak kavimlerin kimliklerini bulmağa çalışmanın doğru bir yol olamayacağı artık bugünün tarihçileri tarafından da benimsenmeğe başlanmıştır.

Aynı zamanda dillerin doğmasında; doğudan Avrupa'ya aynı kaynaktan gelen göçlerin, çeşitli yollar seçmesinin ve ulaştırma araçlarının azlığının bölgeler arasında tam bir kaynaşma olamamasına sebep olduğu da öne sürülmeğe başlanmıştır.

O halde bu aynı kaynak neresi olabilir? Bir kısım bilginler bunu Orta - Asya, diğer bir kısım ise buna komşu olan kuzey Doğu - Asya olarak göstermektedir.

Bu yerin bulunabilmesi için bütün tarih boyunca göçlerin nereden geldiklerine bakmak durumu yeter derecede aydınlatabilir.

Özellikle Avrupa'ya gelen göçler başlıca iki yoldan ilerlemişlerdir. İlk çağlarda, Güneyden, İran üzerinden Kafkaslar ve Anadolu'dan geçerek. Sonraları cumudiyeler eridikçe ve güneyde yeni göçlere karşı dayanma gücü arttıkça Hazar denizi kuzeyinden Ural dağları güneyinden kuzey ve batı Avrupa'ya doğru olmuştur.

İlk gelenler, sonradan gelenler tarafından daha ilerlere atılarak Fransa ve İspanya'ya kadar sürülmüşlerdir. Batı - Anadolu'ya gelenler ise koloniler tesisi ile başlayarak Adalara ve Akdeniz kıyılarına ve Trakya'ya yayılmışlardır.

Bunun en iyi örneğini yine Herodot vermektedir. (7. 158)

Miciya'lılarla Teucria'lıların (belkide Türklerin) (Kserkes'in Yunan seferinden çok önce) Bosfordan Avrupa'ya geçerek Trakya'yı fethettikten sonra İyonya denizine kadar uzanmalarına ve güneyde Peneuz (Penez) nehrine kadar varmalarına sebep olan sefer durumu açıklamaktadır.

Kafkaslar'daki Âlbanların Arnavutluk'ta görülmesi belki de bu göçe onların da katılmış olmaları ile aydınlanabilir.

Heredot bu suretle Mycia'lıları hem Utia, Parikanya ve Mukian'larla beraber Kafkaslarda gösterirken, (VII. 67.) daha çok önce Yunanistan'a kadar da gittiklerini söylemekte ve hem de Milaslılar, Karyalılar ve Lidyalılarla beraber Ege kıyalarında söz konusu etmektedir. Demek ki öteki boyları gibi bunlar da Bölümlere ayrılarak çeşitli yönlere dağılmışlardır.

Göçlerin sebepleri çoktur. A. C. Haddon'un, Zekiye S. Eglar tarafından dilimize çevrilen Kavimler muhacereti adlı eserde çok güzel açıklanmıştır. Yalnız biz buna ek olarak birsürü tahminlerden daha çok tarihin kaydettiği tipik bir örnek vereceğiz. Yine Herodat'da Lidyalıların 18 yıl süren kıtlıktan sonra halkı kur'a ile ikiye ayırarak bir kısmının gemilerle yurd aramağa gönderildiği yazılmaktadır. Aynı kavmin bir çok bölgelerde adlarına rastlanması o kavmin tamamının bir göçe katılmadığını da göstermektedir. Söylentilere dayanan yakın tarih çağı ile yazıtlara dayanan ilk tarih çağlarında, gördüğümüz bütün göçler dikkatle incelenecek olursa hep Orta - Asya'dan çıkmaktadır ve bu olay bütün bir tarih boyunca da böyle devam etmiştir.

O halde sebepler ne olursa olsun bilgimiz dışında kalan tarih ve söylentiler öncesi göçlerin de başlangıç yerinin burası olduğunda şüphe kalmaz. Ortada bir Hint göçü, bir İran göçü, bir Çin göçü yoktur. Aksine olarak her çağda buralara uzanan göçler Türkler tarafından yapıldığı görülmektedir. Orta - Asya'da özellikle Türkistan'da çok eski çağlarda kurulmuş bir medeniyetin varlığı bu gün oralarda yapılan kazılarla gün ışığına çıkmış bulunmaktadır. Bu medeniyete sahip insanlar gördükleri her hangi bir yaşama zorluğu karşısında tamamen veya kısmen yerlerini bırakmak zorunda kalmışlardır. Bu ilk çağlarda küçük göçler ve topluluklar halinde başlamış ve yenebilecekleri veya boş buldukları taraflara doğru yönelmişdir. Bazan gittikleri yerlerde azınlıkta kaldıkları için bulundukları yerlerin dilini kendi kültürlü dillerinden de katarak benimsemişlerdir.

Arkadan gelenler de onlara katıldı ve uydular. Fakat daha büyük göçlerin arkası kesilmediği için ilk gelenler çok kere bulundukları yerlerde tutunamayarak daha ilerlere kaydılar ve bu defa da orada dillerinde yeniden birtakım değişiklikler yapmağa mecbur kaldılar ve bu suretle geçtikleri yerlerin yüzyıllar boyunca dillerini benimseye benimseye artık bıraktıkları yerlerdeki veya başka yollardan ilerleyen soydaşları ile anlaşamayacak şekilde dil farkları belirmeğe başladı ve bu suretle çeşitli yönlerde çeşitli yollardan ilerleyen kollar zamanla anaları bir olan yeni yeni diller meydana getirdiler.

Dilciler bu dil farklarını ırklar üzerinde değil yollar üzerinde aramağa kalksalar daha doğru bir yol tutmuş olurlar.

İlk Sumer Elam ve Akat yazılarını okuyanlar bunun en çok Türk ve Ural - Altaik dile yakınlığını ileri sürerken haklı idiler. Fakat sonra Samilerin de karıştığı Akad dili Sumer, Akad, Subartu, Sami ve hattâ Âri dillerin karıştığı Asur dili artık tam manasiyle bir konglomerra halini almış bulunmaktadır.

Bugün okunabilen daha sonraki Hitit dili de gittikçe karışan bir dil haline gelmiştir. İçindeki Sumer ve Akad sözlerinin çokluğu onlarla akrabalığını açıkca ortaya koymaktadır.

Bu dil değişiminin en taze ve canlı örneğini bize bugünkü Zaza dili vermektedir. Bu dilin; sonradan gelen Türk göçleri ile, ilk çağlardan kalan, dilleri daha önceleri değişikliğe uğramış, Gurmançlarla karışmasından Dersim Zazacası denilen yepyeni bir dil ortaya çıkmıştır.

Alevî Baba İshak-ı Firdevsi'nin, Sünni Selçuklulara karşı ayaklanması, mezhep gayreti ile birçok Türk ve Kurmanç oymakları etrafında

toplamış fakat bir iki başarıdan sonra kesin bir yenilgeye uğraması üzerine karmakarışık, Fırat ve Murat nehirlerinin çevrelediği, yüksek dağlar ve sarp vadilerin barınak olduğu Dersim bölgesine sığınmaları sonucunu doğurmuştur. Bu suretle orada Oğuz ve Kurman Türk boylarının dilleri karışımı yepyeni bir dilin doğmasını sağlamıştır.

Sonraları Osmanlılar çağının konar - göçerleri yerleştirmek yolundaki çabası ve karşı gelenlerin Suriye ve Raka taraflarına sürülmesi, onların da bir bölümünün, yaşayışlarına uygun yaylaları bulunan Dersim'e göçmelerini zorunlu kılmış ve zamanla Dersim'de bile çeşitli Zaza lehçelerinin doğmasına yol açmıştır. Bu dil değişimi Dersim'e komşu köylerde yakın zamana kadar devam etmekte idi. Pülümür'ün Danzik bucağına bağlı Aşgirik köyünde oturan Bal uşakları aşiretinin başı Eyüp Ağanın çok yaşamış büyük annesinin 1924 yılında anlattıklarına göre, oymakların da kendi çocukluğu çağında kadınlardan Zazazaca bilen pek az kimse varmış. Bugün torunları arasında Türkçe bilen kalmamış.

Fakat ne olursa olsun, bugün de Kürtce ve Zazaca dediğimiz diller ileride dil konusunda açıklanacağı gibi hâlâ Türk asıllığını kaybetmemiş bulunmakta ve iltisakî dillerin bütün özelliklerini ana kuralları ve cümle dizileri ile tamamen saklamaktadır.

GÖÇLERDE AT'IN ROLÜ VE ARÎ IRKIN, TÜRKÜN ANAYURDU ORTA - ASYA'YA YERLEŞTİRİLMEK İSTENMESİ

Uygarlığın Orta - Asya'da ön aldığı her gün yeni yeni araştırmalarla daha kesin olarak anlaşıldıkca, Fransız yazarlarından Andre Barthold 1930 da yayınladığı yeni bir tezle ortaya atıldı.

Vaktiyle Alman bilginleri; kayın, meşe, dişbudak ağaçlarının yayılışını ele alarak Cermen ırkını nasıl Hind-u - Cermen dillerin anası yapmak istemişlerse Andre Bartold'da büyük göçlerin ancak atla yapılabileceği düşüncesi ile At'ı ele alarak Hind-u - Avrupa-i dilin ilk dağılış yerini Cermenlerin aksine olarak Orta - Asya'da Hindnkuş eteklerine götürmüş ve Arî ırkı buraya yerleştirmiştir. Çünkü vahşi at'ın ana yurdu olarak burası gösterilmektedir. En son bulunan vahşi at Ruslar tarafından burada bulunmuştur. Yaptığı araştırmalarda Gültepe anıtlarında milâttan 3000 sene önceye kadar çıkan bir çağda at'ın insanlar tarafından kullanıldığı görülmüştür. Babilonya'ya milâttan 1900 yıl önce Kasitler tarafından götürüldüğünü, Mısıra'da İksuslar tarafından sokulduğunu ortaya koymuşdur.

Etilerin at terbiyesi bilgisini Hindin fâtihleri Ariyenlerden aldılarını söylüyor. Haşiye olarak da "Ariyenleri o devirde sadece Hind'in müstakbel fâtihleri veyahut ki Hindnkuş'un iki yakasına yerleşmiş kimseler addetmelidir." diye ilâve ediyor. (I)

Kitabının (26. s. de) "Hind-u - Öropen'ler öncesi olan bu kavim Tanrı dağları vadilerinde yaşamış olmalıdır." Dedikten sonra "burada Altay'ın sınai medeniyeti tesiri altında bulundu" Diyor ve fakat "Tanrı dağları bölgesinin kuzeyinde ve doğusunda Türk milletlerinin ataları yaşarlardı. Bunlar siyasi ayrılıklara ve birbirlerinden uzaklaşmalarına rağmen bu güne kadar dikkate değer bir dil birliği muhafaza etmişlerdir", demekten de kendini alamıyor ve Hind'u Örapen dediği insanların sanatta hiçbir öncülük gösteremediklerini ve daha önce medeni olmuş kavimlerin talebeleri olduklarını da belirtiyor. Sonra da medenileşmiş bu insanların başında Altaylıları sayıyor.

Bütün bu iddiaların dayanağı at'ın yanında yine dildir. Yine diyor ik "M. Ö. 20. yüz yıla kadar vedaların yazılmış olduğu dili kullanan Ariler, Bakterianlar, Sogdiyenlerin ataları olan Hindikuş kuzeyindeki kardeşleri ile belki de bağlantılar kurdular.

Etiler aracılığı ile getirilmiş olan atların ve atlara bakanların geldikleri yer, Seyhun ve Ceyhun Irmakları arasından Pencap'a kadar olan bölgede aranabilir. O devirde Seyhun, Ceyhun arası ve Pencap her ikisi

(I) I. Dil Tarih Kongresi, s. 33 - 41.

Proto - Hind-u veyahut Proto - İrianien gibi kabul olunan Hind-u - Öropen'ler tarafından işgal olunuyordu. Fakat at şimal hayvanı olduğundan onu Bakteriyanlar tarafında yani Hindikuş kuzeyinde aramak lâzımdır.

Etiler'de Fırat'ın batısındaki yerlerle Orta - Asya'nın geniş dağlarına arka vermiş bölgeler arasında en eski bağlantılarını gösterir belgeler buluyoruz. Bunlar gösteriyor ki batı - Asya'da alışdırılmış atın yayılması doğudan gelen Hindu Öropanler vasıtası ile olmuştur."

Şimdi buraya kadar özetliyerek aldığımız şu görüşler karşısında dilcilerin bulduğu bu Hind-u Öropen sözünü gerçekleştirmek için bu birbirini tutmayan tahminleri bir süzgeçten geçirelim.

Hind-u - Öropen sözüne yaklaştırmak için Hindikuş dağları etrafında yaratılan kimliği belli olmayan bir kavim ortaya getirilmiştir. Bu kavmin dili Veda dilinin aynıdır denilemediği için bağlantıları vardır. Gibi kuşkulu halde anlatılmak isteniliyor.

At'ın çıktığı yerin Hindukuş dağlarının kuzeyi olabileceği kabul olunurken, Hindistan ile bir bağ kurabilmek için Pencap da söz konusu ediliyor

Bu dayanaksız görüşleri kendi de çürük bulmuş olacak ki Proto - Hind-u yahut Proto - İranien gibi kabul olunan diyerek ikisini birleştirip Hind-u - Öropen diye başka bir terimle bu hayalî kavmi adlandırmağa çalışıyor. Fakat bu adı verdiği halde bile Hindliler kuzeydeki kardeşleriyle bağlarını belki de kurabildiler diye yine kuşkusunu gizliyemiyor. (II)

İlk göçleri at'a bağlamak düşüncesi de yanlıştır. Urların, Elamların, Sumerlerin, Subarların Orta - Asya'dan geldiği bugün tamamen ortaya çıkmış bir gerçektir. Sumerlerin dilinde birçok Türkçe kelimenin bulunuşu da bunu açıklamaktadır. Halbuki Urlar ve Sumerler Mezopotamya'ya daha atın ehlileştirilmesinden çok önce gelmişlerdir.

Voolley'in Sumer yurdunda 1921 - 1930'a kadar yaptığı kazılarda hattâ birinci Ur Krallığından birkaç yüzyıl önceye kadar uzanan mezarlar ortaya çıkmıştır ki bunların kral veya kral soyundan kimselere ait olduğu sanılmaktadır. Bu mezarların birinde, Voolleyin bayrak sandığı ikiyüzlü bir tahtada dört yaban merkebi koşulmuş bir harp arabasına binmiş kral ile bir arabacı ve bir kargıcı taşıyan yine merkep koşulu kağnı tekerleği biçiminde iki tekerlekli dört arabanın resmi görülüyor.

Diğer bir mezarda da kurban edilen insan ve hayvanlar arasında dört tekerlekli boğa koşulmuş iki araba da bulunuyordu.

Demek oluyor ki atın ehlileştirilmesi evvelâ öküzün sonra merkebin ehlileştirilmesinden sonra olmuştur.

İlk çağların göçlerini kolaylaştıran arabanın icadı ve öküzün araba çekmeğe alıştırılmasıdır ve bu ilk akınlar, M. Ö. 2300 - 2000 yıllarında yapıldığı iddia olunan Proto Hindu veyahut Proto İranien diye adlandırılan hayalî toplumların vücuda getirdiği yine hayalî Hind-u - Öropen akınlarından en az bin yıl öncesine dayanmaktadır. Altaylardan veya Ku-

(II) Yine aynı eser aynı sahifeler.

zey - Asya'dan geldiği iddia olunan bu akının Avrupalı vasfını nereden aldığı da inandırıcı bir şekilde açıklanamamıştır.

Fakat hiçbir esasa dayanmayan bu tahminler Avrupa bilginleri için mütearife şeklinde kabul olunmuştur. Bunun sebeplerini bir parça da Avrupa'lıların şuuraltı düşüncelerinde aramak doğru olur.

Bu görüş; yüzyıllar boyunca karşılarında Türkleri saldırgan ve hâkim durumda bulmaktan ve din ayrılığından doğmaktadır. Düşmanlık hissi ile eski zamanlardan beri Türkler aleyhine yazılan eserler, bunların görüş ve düşünüşlerinde hissettirmeden kendini göstermektedir.

En tarafsız sanılan bilginlerin bile bu hisden kendilerini kurtaramadıkları ve evvelce yazılan bu eserlerin etkisi altında kaldıklarına sık sık rastlanmaktadır. Macarların Barbar diye adlandırılmış Türklerden ayrı görünmek istemeleri de bu yüzdendir.

Şimdiye kadar bu etkiler altında verilmiş hükümler bugün yeni yeni bilim kolları tarafından modası geçmiş bir hale getirilmiş olsa dahi yine bu ilk bilgileri silkip atmak çok güç oluyor. Zaman zaman görülen geri dönüşler hep bu yanlış kaynaklara dayanan eski görüşler yüzünden olmaktadır. Zira bir zamanın şöhretleri bugün yeni yetişenler üzerinde de birer kaynak durumunda etkilerini yörütmektedir.

Andre Barthold, Türkleri Altayların ötesinde Mongolit yani sarı bir ırk olarak tanıtmağa çalışırken, Kavimler Muhacereti eserinin yazarı A. C. Haddon, (Çevirme, s. 19 da) "Garbi - Asya başlıca iki brakisefal milletin yurdudur. Ugrien ve Türk tesmiye edilen bu milletlerin menşei şüphesiz ki müşterektir. Ekseriya bunların eski zamanlarda Proto Nordiklerle Alpinlerin karışmasından husule geldikleri ve bâzı yerlerde Moğollarla karıştıkları söylenebilir, Diğer taraftan bunlar bu iki ırkın arasında hattıfâsıl teşkil eden bir çeşidin halefleri olabilir" gerçeğini ortaya koyduktan sonra da, "Altay Türklerin beşiği olarak görülür. Bu sahadan hicretler eski zamanlardan beri cenubi garbi istikametinde vukua geldi" diye de yeni keşifler ve yeni bilimler ışığında bu eski görüşleri tamamen çürütmektedir.

Finoogrienler için de Menşei Türklerin yakınında Yenisey menbaındadır. (A. E. s. 20) dedikten sonra da eskilerden Erih Mayer'in tesirine kapılarak ve onun fikrini de haşiyede aynen alarak (ki burada Erih Mayer "Arienlerin milâttan evvel 2000 senesine kadar Aral ve Hazar denizlerinin şarkındaki mıntakada kaldıkları ve bu tarihten sonra şarka doğru Hindistan ve cenubu garbiye hicrete başladıkları" kanaatındadır). Şöyle demektedir. "Milâttan evvel 2300 - 2000 seneleri arasında Bakterya ve Şarkî - İran'da Arienlerin yayılması bunların Ural - Altay kabilelerini beraberlerinde getirmeleri muhtemeldir. Milletlerin büyük hicretlerine sebep oldu ve Kasitler bu göçlerin en ilerideki kollarından idi.

Kasitler, Elam ve Medyayı istilâ etdikden sonra Dicle'yi geçtiler ve Babilonya'ya kadar yayıldılar. At'ı ilk olarak Arienler tanıtdığı halde Asya'da yayılmasına her halde Kasitler sebep olmuştur."

Aynı eser Kasitler için, "Koseiler ile aynı görünen Kasitlerin menşei meçhuldür" demektedir.

Burada tarafsızlığında şüphe olmayan ve gerçeğe daha çok yaklaşmış bulunan Haddon bile kendini Erih Mayer ve Andre Barthold'ın tesirlerinden kurtaramadığını göstermektedir. Gerçi Erih Mayerin düşüncesini, Bartholdun kanaati halinde nakletmiş ve kendine maletmemiş gibi görünüyorsa da; 2000 senelerindeki bir Hind-u - Cermen veya Hind-u - Öropen istilâsı şeklinde değilse de bir Aryen istilâsının Hinde doğru uzanmış olduğunu ve at'ın da Aryenler tarafından tanıtıldığını kabul etmiş görünmektedir.

Bu suretle yeni bilgilere dayanan kendi görüşleri ile eski otoritelerin nazariyelerini birleştirmek amacı arasında düştüğü aykırılığın farkına bile varamamaktadır.

Eskilerin Hindu Öropenlerin yurdu olarak gösterdikleri Altay ve Yenisey kaynakları bölgesini kendisi aynı soydan Ugriyenlerle Türklerin anayurdu olarak gösterirken Aral gölünün doğusunu eskilerin görüşleriyle Arilere bırakması Türklerle Arileri birbirinin içine sokması demektir. Çünkü konar - göçer Türklerin yazın Altaylara ve Yenisey kaynaklarına çıkarken kışın da kışlak olarak Aral kıyılarına doğru ovalara inmelerini düşünmek gerekir. Bu bakımdan oraları da ellerinde bulundurmaları gerekmez mi?

Görülüyor ki yine hiçbir dayanağı olmayan bu nazariyelere karşılık Pamir yaylasının, Gurşistan'ın ve Hındukuş'un iki tarafının, Gurlar, Uygurlar, Karlar, Karlukların yurdu olduğunu ve milâttan çok önce buradan kalkan bir göçün Mezopotamya'ya yayıldığını şüphe götürmez bir şekilde açıklamış bulunuyoruz.

Türklerin ana yurdunu tanrı dağlarının kuzeyine atmağa çalışan Barthold, gezginci ve koyuncu kavimlerin yaşama şartlarını bilmiyor demektir. Bugün Anadolu'da hâlâ gezginci koyuncu olarak yaşayan yörükler ve Türkmenler bize bu yolda en güzel örnekleri vermektedirler. Koyuncular kışlak ve yaylak olarak iki yerde yaşamak zorundadırlar.

Yazın süt mahsullerinin muhafazası ve her zaman taze ve yeşil ot bulabilmeleri için en yüksek yaylalara ve bu yaylaların da kuzeye bakan yönlerine çıkmağı; kışın ise, bu yüksek dağların kuzey rüzgârlarından kuytuladığı güney eteklerine inerek soğuktan korunmayı bir tabiat gereği olarak bilmektedirler. Ârileri ziraatle meşgul insanlar ve Türkleri gezginci ve koyuncu kabul eden Avrupalı bilim adamlarının dağları ve iki yamaçlarını da Türklere, Alpin olanlara bırakması gerekmez mi idi?

TÜRKLER, YALNIZ KOYUNCU VE GEZİCİ DEĞİL, HER DURUMA ÇABUCAK UYAN BİR KAVİMDİR

Bakterian ve Sogdianlar tarihin bildiği zamanlardan beri ziraate başlamış kavimlerdi. Bunların Âriliği üzerinde de durulması gereken taraflar vardır.

Türkler, her duruma kolaylıkla uyabilen bir kavimdir. Biz Türkleri, bir yandan konar - göçer koyuncu bir kavim olarak tanırken bir yandan da demiri en evvel bulan ve onu en iyi işleyen, yaptığı kılıç ve kalkanları zırhları dünyaya ün salan bir millet olarak da görmekteyiz. Gezgincilerin yanında kışlak yerlerinde kendilerini ziraate verenlerin çoğunu da yine yerleşmiş Türkler teşkil ediyordu.

Bu konuda Kâşgarlı Mahmut yeter derecede bilgi vermektedir ve bu bilgiler, Anadolu'da yerleşen Selçuk ve Osmanlı Türklerinin yerleşme ve şehirleşmesindeki bilinen gerçekleri de özetler durumdadır.

(I. s. 29 da) "En açık ve doğru dil ancak bir dil bilip Farslarla karışmayan ve yabancı ülkelere gidip gelmeyen kimselerin dilidir.

İki dil bilen, şehirlilerle düşüp kalkan kimselerin dilleri bozuktur. İki dil bilenler Sogdak, Kençek, Argu boylarıdır. Gezginci olarak yabancılarla karışanlar Khotan, Tibet halkı ile Tangutların bir kısmıdır." Dikkat olunursa, burada tamamı değil yalnız yabancılarla karışanları söz konusu edilmektedir.

Türklüklerinde şüphe bulunmayan uygurlar için de "Uygurların öz Türkçe bir dilleri olduğu gibi kendi aralarında konuştukları zaman ayrı bir ağız dahi kullanırlar. Bunlar 24 harfden ibaret Türk yazısını kullanırlar. Kitaplarını mektuplarını onunla yazarlar. Bundan başka Uygurların ve Çinlilerin ayrı bir yazıları daha vardır. Defterlerini senetlerini bununla yazarlar. Bu yazıyı müslüman olmayan Uygurlarla Çinlilerden başkası okuyamaz" diyor ve arkasından "söylediklerim şehir halkıdır" diye ekliyor.

Bu da gösteriyor ki Türkler yalnız gezginci olarak kalmıyor. Kışlakların yanında şehirler kuruyor, ziraat ediyor ve ticaretle uğraşıyor. İlk zamanlar kendi dili ile birlikte bulunduğu çevrenin de dilini öğrenerek kullanıyor ve zamanla kendi dilinden onlara, onların dilinden kendi dillerine sözler katarak ya Zazaca gibi yepyeni bir dil yaratıyor veyahut bulundukları yerin dilini az bir lehce farkı ile kendine mal ediyor. Sonra bugünkü sayılı kazılarda elde edilen bu dil örneklerine bakarak milletler hakkında hüküm yürütmek de bu yüzden hatalı oluyor. Meselâ, Uygurlara ait bir bölgede yapılan kazılarda ticarî işlere değinen bir yazı bulunmuş olsa (ki tecimer işlerde Uygurlar Çinceyi esas alıyorlardı) Uygur-

lara Çinli damgası vurulabilir mi? Fakat bir mektup veya edebî bir eser elde edilirse o zaman bu Türkçe yazılmış olduğu için Uygurların Türk olduğu kabul olunuyor. Örnek vermek için eski çağlara gitmeğe bile lüzum yok.

Osmanlı şairlerinden Tevfik Fikret'in Nef'i için yazdığı şiirde şu parçaya göz atmak yeter sanırım.

Hay Huy-i ve lehzayi sufuf
Su be su berk-i çeka çak-ı şerernak-i süyuf
Hamle-i saf şiken-i can fiken-i pil-i deman
Savlet-i gürz-i giran, darbet-i şimşir-i Sinan.

Bu da Türkçe ve Osmanlıcadır. Yüzyıllar sonra bu şiir parçası özellikle türkçesi olmayan bir Avrupalı bilgin tarafından ele geçerse Tevfik Fikret'in milliyeti hakkında nasıl bir hüküm verilebileceği meydandadır. Sogdaklar ve Baktarlar hakkında verilen hüküm de işte bu kabildendir.

Şimdi bu isimsiz ve hayalî Hind-u - Öropen, Hind-u - Cermen, Proto - İranien, Proto - Hind-u gibi hattâ bir zamanlar ırk vasfı bile verilen bu sonradan takılma adları bırakalım da Hind, Çin, İran, Arap, Bizans kaynaklarında rastlanan hakiki adların kimlikleri ve kökleri üzerinde duralım. Gerçek ancak o zaman olduğu gibi meydana çıkacaktır.

Bu bakımdan biz tahmin ve faraziyelerden ziyade Türk adlarının bize ışık tutan ölmezliği üzerinde durarak yolumuzu aydınlatmağa devam edeceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM SONU

III. BÖLÜM KONULARI

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRT SÖZÜNÜN KÖKÜ

Şerefname'den başlayarak birçok yazarlar Kürtleri dört ana bölüme ayırmaktadırlar. Onlarda : **Lur, Kelhur, Guran, Gurmançlardır.**

Lur ve Kelhurlar bugün, Türkiye sınırları dışında İran ve Irak'da bulunmaktadır.

Guranlar ile (ki bunlara, İslâm Ansiklopesi Zazalar da diyor.) Gurmançların çoğunluğu Türkiye sınırları içindedir.

Aslına bakarsak Guranlarla Gurmançlar da aynı soydandır. Zira Gur-an Farsça (An) çoğul eki almış Gurlar demektir.

Gurmançlara gelince, bunlar da şişman ve kocaman'da olduğu gibi sonuna büyültme eki (Man) almış yine Gurlardan başkası değildir. Türk ve Türkman'da olduğu gibi, Gur da Gurman olmuştur.

Gurmanç, Gurmanca konuşanlar demektir. Gurmanç'daki (ç) eki de Türkçe bir ektir. Kıskanç, utangaç, kıskaç, patlangaç gibi Gurman da Gurmanç olmuştur. Kelime sonundaki (o) sesine gelince; esasen dağlı şivelerinde, uzaktan uzağa konuşabilmek için kelimelerin sonuna bir (o) uzatma sesi getirilmesi dil yapımı dolayısiyle zorunlu görülmektedir. Nitekim birçok adlar da bu kurala uyarak değişmektedir. Ahmed'in Hamo, Mehmed'in Memo, Hasan'ın Hasso oluşu gibi Gurmanç, Gurmanço olmuştur. Bunu Kurmanço olarak söyleyenler de vardır. G — K değişimi Türkçemizde bir lehçe farkından başka bir şey değildir. Bugün aydınlarımız arasında bile kanun yerine gannun diyenlere rastlanmaktadır. Kağnı ile gağnı nasıl aynı şey ise Gurman ile Kurman da aynıdır.

Şu halde kelimenin aslı "Gur"dur. Kürt kelimesinin kökü de yine Gur'dan gelmedir. Bundan önceki bölümlerde açıklandığı gibi eski Türkçemizin bâzı lehçelerinde (T) çoğul ekidir. Gur-an nasıl Fars çoğul eki almış Gurlar ise Gurt da (T) Türk çoğul eki almış Gurlar demektir.

Bugünkü Türkçemizde (T) çoğul eki olmaktan çıkmış bulunduğu için bu konuda herhangi bir kuşkuya düşülmemesi amacı ile bir açıklama yapmak gerekmektedir.

I — T'nin eski Türkçemizde çoğul eki olduğunu sayın Ahmed Cecat Emre (III. Türk Tarih Kongresi, s. 191 de) "Dil Dâvamızın Morfolojik İspatı" incelemesinde açıkça belirtmiştir. Hattâ burada ler şeklinin der, ter'den geldiği yolunda bir açıklama da yapılmaktadır. Kırgız'cada sender - Sizler. Kölder - göller demek olduğu gibi Grekçe'de, Fron - Frantes; con - contes şeklinde çoğul yapılmaktadır.

II — T'nin Türkçe'de çoğul eki olduğu (Divan-ı Lügat-ı Türk c. I s. 355) de açıklanmıştır. Tegin'in çoğulu Tegit olarak gösterilmiştir.

III — Dr. A. Von Gabain T'nin Moğolca'da da çoğul eki olduğunu (II. T. T. Kongresi, s. 909 da) açıklanmış ve bunun Arapça'nın (AT) çoğul ekiyle ilgisi olmadığını da belirtmiştir.

IV — Turfan yazılarında prens ünvanı olan Tangin'in çoğulu tangit olarak gösterilmiştir.

V — Zamanımıza kadar gelmiş belirtileri de hâlâ kullanılmaktadır. as'dan ast, üs'den üst gibi.

VI — Ulus ve Uruk adlarında Koman - Komanit; Eti (Heti) - Hetit (Hitit), Kiray - Kirayit, Mil - Milit, Alpağu - Alpağut ve b. g. bütün oymakların T'li çoğul şekilleri görülmektedir. Zaten kürtler de kendilerine Kürt değil Gurt derler. Gurdo bunun dağlı şivesidir. Şehirliler bunu inceleterek Kürt haline getirmişlerdir.

Türkçede ünlü harflerle başlayan kelimelerin bazı şivelerde çok kere önlerine bir G veya K ve yahut da H ünsüs harfini aldıklarını daha önce de açıklamış bulunuyoruz. Huriler konusunda belirtdiğimiz gibi Gur, Hur, Kur şekillerini de alan ur kökü (İ) bağlantı eki ile Uri yani Hurilere ad olduğu gibi (AR) bağlantı eki ile de şimdiye kadar kürtlerden başka bir uruk sanılan Urarlara yani memleket adlarıyle Urartulara da ad olmuştur.

Bu bakımdan, biz Kürt sözünü kökü olan Gur uruğu üzerinde durursak Kürtlerin kimliği, olduğu gibi meydana çıkacaktır. Bununla beraber tarihin karanlıkları içinde kalmış birçok urukların da asılları aydınlanmış olacaktır. Zira şimdiye kadar Gurlar bütünü ile ele alınmadığı için bunlardan bazı boyların Arî veya Hind-u - Avrupa-î kavimler arasına alındığı görülmektedir.

Bugüne kadar pek az kimsenin dikkatini çekmiş olmasına rağmen esaslı şekilde üzerinde durulamayan bu Gurlar konusunun özellikle Kürtlerin aslını da ortaya koyması bakımından, bizce önemi büyüktür. Bunun için bu bölümde tamamen Gurlar ve Gurların bulunabilen 24 boyu üzerinde durulacaktır. Zira Gurlar ve hattâ Uygurlar hakkında bile ileri sürülen bazı kuşkuları da söküp atmak ve kürtlerin Türklüğünü kesin olarak ortaya koymak için bu uzun yola baş vurmanın gerekliliğine inanıyorum. Bu suretle konu; Türk tarihini ve hattâ genel tarihi aydınlığa kavuşturacak sihirli bir anahtar durumunda olacaktır.

İLK TARİH ÇAĞLARINDAN BERİ ADI ANILAN TÜRK URUKLARI

Bugün en eski tarih çağları hakkında, ele geçen eserlerin çözümü ilerledikçe bilgilerimiz de artmaktadır. Fakat tarihten önceki çağlar hakkında, yine ilk tarihin bize kadar eriştirdiği efsaneler ve söylentilerden sonuçlar çıkarılmağa uğraşılmakta ve kazılarda bulunan kültür eserlerinden de birbirleri ile bağlar kurulmağa çalışılmaktadır.

Zeki Velidi Togan, (I) "Tarihin her çağında ve dünyanın en geniş bölgelerinde adlarına rastlanan bir takım Türk Uruğları görülmektedir. Bunların başta gelenlerini Gur, Oğur, Oğuz, Guz, Karluk, Subar (Suvar, Sibir), Abar (Avar, İbir), Çigil, Kang (Keng), Kumedh (Kumez) ve nihayet Türk" olarak göstermekte ise de biz bunlara Ur, Bohti, Becen, Peçenek, Su (Saka) ve Komanları da ekleyebiliriz.

Türkler; dinlerini, dillerini değiştirseler ve hattâ her hangi bir hâkimiyet altına girseler bile, ocak ve ata sevgisine dayanan boy ve soy adlarını asla değiştirmediklerini ve bunun onlarca adeta dini bir inanç halinde binlerce yıl sonsuz bir töre ve gelenek halinde süre geldiğini evvelce de açıklamıştık. Türklerin bu özellikleri bütün tarihçilerin dikkatini çekmiştir. Macar bilginleri yurtlarında yerleşen Türk uruğlarını köylerin isimlerinden bulup çıkarmağı bile başarmışlardır.

İşte bu gelenek dolayısiyledir ki en yaygın bir halde birçok oymaklara ad veren Gurlar üzerinde yapacağımız araştırmalarla tarih öncesi çağları da aydınlatabileceğimize inandığımız gibi, bugün Türkden gayri gösterilmek istenilen bir çok Urukların da Gurlarla olan bağlarını ortaya koyaraka gerçekleri gün ışığına kavuşturmağa çalışacağız.

(I) Zeki Velidi Togan, Umumî Türk Tarihine Giriş. s. 23.

TARİH ÖNCESİNİ AÇAN SİHİRLİ ANAHTAR

GURLAR (GURAN)

Macar bilginleri kendilerine Ongar denilmesi ve Fin - Oğur topluluğundan bulunmaları dolayısiyle Onoğur sözünü de göz önüne alarak Gurlu adların çokluğu karşısında üzerinde durmak gereğini duymuşlar ve özellikle bu tarihçilerden en çok B. Munkacsi'nin bu konu ilgisini çekmiştir.

Fakat daha çok Oğur, Uygur, Ongur, Hungar, sözleri üzerinde durduğundan Ur ve Gur ana kökünü ele alamamış ise de yine de bu Gur adının geniş alanlara yayıldığını ortaya çıkarmıştır.

Prof. Zeki Velidi Togan da (Giriş s. 141 de) bu Oğur, Yuğur, uygur konusu üzerinde, ayrı bir başlık altında, önemle durmuştur. "Asya ve Doğu - Avrupa'nın bu kadar geniş sahalarında bize tarihen malûm olan ve olmayan devirlerde yayılmış bu Oğur ve Yuğurların isimleri milâttan önceki devirlerde Türk isminin yerini tutan bir isim olmuştur. İhtimal ön asyada Khuriler de onlardandır" demekle konunun esasına girememiş olmakla beraber, ön sezi ve tarihçi gözü ile gerçeği kavramıştır. Bundan sonra da eserinin bir çok yerlerinde yine bu konuya değinerek çok değerli buluşlar ve görüşler ileri sürmüştür. Sırası geldikce bu parça parça incelemelerden bizde tezimize göre toplu bir halde faydalanacağız.

Bu konu üzerinde araştırmalar o kadar önemlidir ki bugüne kadar tarihçilerin gözünden kaçan bir çok gerçekler ortaya çıkacak ve yanılmalar düzeltilerek, adeta eski çağlar tarihi yeni baştan yazılmak zorunluğu karşısında kalınacaktır. Zira Avrupa tarihçileri, Gurlara bağlı bir çok oymakları ya bugünkü durumlarına yahut dillerini gösteren yakın çağ kazılarına dayanarak ayrı ayrı inceledikleri için yanılmışlar ve bu suretle bir çoklarını Arî veya Hind-u - Avrupa-î olarak tanımış ve tanıtmışlardır.

Halbuki Gurlar, ancak kendisine bağlı veya kendisinden ayrılmış bütün dalları ile ele alınır ve her biri üzerinde ayrı ayrı incelemeler yapılırsa o zaman soyu ve benliği bütün açıklığı ile ortaya çıkar ve bundan sonradır ki hepsi için tam bir kanıya varılabilir.

Bu bakımdan biz, bugün dağınık bir halde ele alınmış bazı incelemeleri, toplu bir halde ele alırken peşin bir hükme varmamak için bu yolda ileri sürülen aksi iddiaları da teker teker gözden geçireceğiz.

Gur; Türkçe'de, büyük ve ulu demektir. Moğollar Tarihi (s. 46 da) Gurhan, muazzam han anlamınadır.

Timoçin, önceleri Gurhan lakabını taşırken sonraları Cengiz ünvanını almıştır.

G — K değişimi ile Gur yerine Kur sözünü alırsak bu da divan-ı lûgat-lit Türk'de (Dizin s. 397 de) mertebe, aşama diye anlatılmaktadır ki büyüklük ve ululuk derecesidir.

Ünlü harflerin birbirinin yerini alması ile anlam bozulmadığı bilindiğinden (İslâm Ansiklopedisi Fa./68/ s. 1084 de)

Kür, büyük, cesim, çok iri vücutlu

Ker, sarsılmaz, kuvvetli, anlamlarındadır.

Sonraları Gurların yerini alan Türklerin, Türk sözü de yine sarsılmaz, ulu ve kuvvetli demektir.

Bu anlam birliğinin nereden geldiğini arayalım.

Türk sözünün asıl kökü Tur dur (K) eki eski Türkçede özellikle Macar, Kürt, Ermeni, Gürcü gibi Doğu - Anadolu ve Kafkas Uruklarında ve L. İ. R. Türkçesi konuşan uluslarda çoğul ekidir. Bu bakımdan Tür-k, Tur-lar anlamınadır. Tur-an da bu sözün Farsların Türklere verdiği ve Farsça çoğul eki alan bir şeklidir. Bunun içindir ki Türk ile Turan arasında hiçbir fark yoktur. Bu bakımdan bazı yazarların Türklerle Turanlılar arasında bir ayırım yapmaları tamamen yanlıştır.

Öyle anlaşılıyor ki Tur sözünün de ana kökü (Ur) dur ve ünsüz harfle başladığı için nasıl Gurlar'da Başa bir G almışsa Tur'lar'da da önüne bir (T) sessiz harfi almış olduğu görülmektedir. İşte Tur ile Gur'un anlamca birleşmesi bu aynı kökün bir ses değişimine uğramasından ileri gelmektedir.

Tarama dergisinde Ur, Hur, Or sözleri karşılığında yüksek yer, çıkıntı, tümsek, yer, burç, kale anlamları bugün bile kıyıda köşede kalmış Türkçe sözlerdir. Hem kuvvet hem de büyüklük ve yükseklik anlamını üzerinde taşımaktadır. Yine bu kökten, uruklu, Asil demektir. Ürük ise manevî kuvvet anlamınadır.

Eğer ilk tarih çağlarına doğru gidersek, Elam hükümdarı Ur - Tako, Kiş hükümdarı Ur - Luma, Sümer Hükümdarı Ur - Kum, Part Hükümdarı Ur - Ut, Muzazır Hükümdarı Ur - Zana, Koi Prensi Ur - Yak gibi Hükümdar ve prenslerin adlarında görülen bu "Ur"lar birer tesadüf olmaktan ziyade onlara, büyüklük ve ululuk veren ilâhlaştırıcı birer san ve ün'dür. Tıpkı Gurhan'da olduğu gibi.

Bu adlar bize, bu Kralların soy birliğini de gösteren birer tanıktır.

Yunan ilâhlarından gök tanrısı Uranus (yani Uran) ve yer tanrısı (yine bir Türk kadın adı olan) Sibel Türklerden alınmış isimler olduğu anlaşılmaktadır.

Bu ilâhlar, putlarla temsil edildiği için bu putların bulunduğu yerler de onların adını almışlardır. Uran, Sin, Adat (Ağdat) şehir ve kasabaları gibi.

GURLARIN YURDU ve YAYILDIKLARI YERLER

Sayın Zeki Velidi Togan (Türk Umumî Tarihine Giriş de s. 24) "İskender futûhâtı sırasında Sind nehri üzerinde yaşayan bazı kavimlerin Türk olacağı ileri sürülmüştür" dedikten sonra bunu doğrulayarak "daha önceleri Sümerler ve Kaspilerle komşu olarak bugün Hindistan ve İran tesmiye etdiğimiz ülkelere yayılmış bulunan Altaylıların daha çok Subar, Komidh, Küçat Keng (Kenger) ve Gur gibi kavimler olduğu görülüyor. Çünkü rivayetlerde en çok bunların ismi geçiyor." denilmektedir. Biz bunlara Afganistan ve Gurşistan'da bugün de yurtları olan Kar, Çar, Karluk ve hattâ Pakty (Bokhti) leri de ekleyebiliriz. Çünkü bunların milâttan çok önce burada yaşadıkları Kardular konusunda açıklanmıştı.

Oğuzlar destanında "Oğuz Han Hindistan seferinden dönerken Gurlar memleketine gelmiş ve oradan da Doğu - Avrupa'ya Bulgarlar ülkesine hareket etmişti, seferden döndükten sonra Uygurlar başbuğunun kendisini Semerkant'da karşıladığı" zikrolunuyor. (Giriş s. 142. Hş 178)

Gurların daha eski zamanlarda Çin hududundan kalkıp gelerek Gur dağları bölgesinde yerleşmiş olduklarına dair rivayetler de vardır. (1)

İslâmların buralarla ilgilendiği çağlarda bile, Fars dilinin karışığı başka bir dille konuşmakta idiler. Fakat asıllarının Türk olduğunu Mes'udî, yazılarında tamamen belirtmektedir. (II)

Amasya Tarihi (s. 12 de) (İslâmlar çağında Gurcular Heratta, Âli Sübüktekin Gazne'de, Beni Ferigun dahi Bamyan'da hükümet edip bunların mecmu - u Türklerdendir) denilmektedir.

Yine aynı eser (s. 36 da) Türk uruklarının sayarken (Gur) (Uğur), Oğur, Guz (Uğuz), Oğuz, Gurin Guruvin, Kuravin) olarak Gurların çeşitli deyim ve bölümlerini göstermekte ve birleştirmektedir.

Burada çok önemli bir noktaya daha değinmek gerekmektedir. Gurların çok eski çağlarda Doğu - Avrupa'ya gelenlerinden bir kısmının adlarına bakılacak olursa (Ş) yerine (L), (A) yerine (İ), (Z) yerine (R) konuşan topluluklar göze çarpmaktadır. Bunları birleşik bir halde gösterirsek buralarda Ş. A. Z. yerine L. İ. R. Türkçesi konuşulduğunu görürüz ve yine L. İ. R. Türkçesinin, yayılma çağlarında konuşulan Türkçe olduğu; Ş. A. Z. Türkçesinin daha sonraki fütuhat devirlerine ait bir Türkçe bulunduğu Zeki Velidi Togan tarafından (Giriş s. 142, H. 3 - 176 da) belirtmiştir.

(I) Navadırı ı Tebrizi'den alarak Müneccim başı cenabî'nin rivayeti. s. 142
(II) Umumi Türk tarihine giriş, s. 142, H. 3 - 176

Gur yerine Guz, Oğur yerine Oğuz denilmesi ile lehçe değişse bile asıl adları konuşma dillerine uyarak olduğu gibi kalmaktadır.

Burada değinilmesi gereken önemli bir nokta daha vardır. Türkçede bir çok oymak adları sonuna bir N belgi eki alırlar. (III) Gur - Gurin, Bulgar - Bulgarin, Avar - Avarin ve buna benzer : Moyten, Agiran, Karkın, Karakoytun, Alçın, Barın, Tabın v, b gibi Budapeşte Şehir Kütüphanesi Şark Eserleri Müdürü Zayti Frenç, Birinci Tarih Kongresinde (S. 367) "3000 senlik Çin menabi - i Saka, Uygur, Hiyong - nu Kavimlerinden bahsetmektedir ki bunlar Hindistan'a çok eski çağlarda gelmiş ve yerleşmişlerdir." dedikten sonra - bugün Hindistan'da 150 milyon Türk ırkına mensup insan olduğunu - bildirmektedir. Macarlar kendilerini Fin-Ogurlara bağlı gördüklerinden burada Uygurları Oğur olarak ele almışlarıdır. Bunun içindir ki Türklüğünü kabul eden bu yazar (mensubiyeti ile müftehir olduğum Macarlar da Altay Garbından göçen Vusun Türklerindendir.) derken Macarların da Ongurlardan olduğunu ve Altay batısından değil daha önceleri Altaylar doğusundan geldiklerini söylemekten çekiniyor.

Çin kaynaklarından Tan - Shu (IV) Uygur'lardan bahsederken Uygurların diğer adlarının Wu - Hu olduğunu söylüyor. (B. Karlgren, 1289, 120) Bunun eski Çince konuşma dilinde Uo olması gerektiğini de bildirmektedir.

V. Tomsen'in kabul ettiği bir faraziyeye göre de bu deyiş Oğuz'un yazılışı olduğunu belirtmektedir.

Halbuki bu Uo Çinlilerden R harfi olmadığından doğrudan doğruya Ur sözünün karşılığıdır ki ünsüz G harfini alarak gur olmuştur. Bu da Ş. A. Z. Türkçesi ile Guz demektir. Eğer bu okunuş şekli kabul edilmeyecek olursa İslâm yazarların Gur, Guz, Oğur, Oğuz diye söz konusu ettikleri bu Türk kavminden Çinliler hiç bahsetmemiş olacaklar ki Türklerle en yakından ilgilenmiş bir millet için bu, gerçeklere aykırı bir durum yaratır.

Yine Tang - Shu'ların (217'inci faslında) - Uygurların on beş kabilesinden birine Hun eski telaffuzu (B. Karlgren 506) G'ubn adı veriliyor. denilmektedir. Belki bu da Gurun diye açıklanabilir.

Bu konu üzerinde dikkatle durmak Türk tarihinin aydınlanması bakımından çok önemlidir. Zira aynı eserde (Geçen asırlarda Çinlilerin Hiung - nu diye adlandırdıkları Hunlar, bir defa Moğollar bir defa da Türklerle bir tutulmuştu, Bunların Finler hatta Slavlar ile aynı olduklarını iddia edenler bile olmuştur.) denilmektedir.

Her iki tarafın görüşlerini belirten Dr. A. Von Gabain sonuç olarak kendi görüşünü ortaya koymakta ve (Hiung - nular hem Türklerin ve hem de Moğolların ecdadının bir kısmıdır) tezini savunmaktadır.

O da dili esas alarak (Türk, Moğol lûgatlarında o kadar çok benzerlikler mevcutturki bugün iki ayrı dil olan bu iki şivenin tarihî zamanlar-

(III) A. E. S.
(IV) Kin - L'ang. Shu ve Sin T'ang - Shu Fas. 195 ve 217

da aynı bir dilden yani Hiung - nu dilinden ayrılmış olduklarını kabul etmek istiyorum) demektedir.

Yazar bu işde daha ileri giderek (Altay ana dili mefhumunu ele alıp ihtiyatla işe başlarsak bu takdirde Hind - u Cermen, Çin, Tibet, Ur ve diğer lisan unsurlarının Japonca, Tonguzca, Goldca, Yurcen ve sair Altay dillerini teşkil etmek için Proto Hunca'nın aksamı ile karıştıklarını unutmak lazım gelir.) dedikten sonra Türkçe ve Moğolca'da aynı olan bir çok örnekler vermekte ve dil yapısındaki beraberliği açıklamaktadır.

Bizim de öteden beri savunduğumuz şey, dilde esas aranacak belirtilerin kelimelerden ziyade dil yapısı olduğu ve dilin zamanla çeşitli uluslarla değinme ve tekâmül sonucu her zaman değişmekte bulunduğudur. Nitekim Prof. Eugen Pittard, (Neolitik - Devir'de Küçük - Asya ile Avrupa arasında antropolojik münasebetler) konulu yazısında, (II. T. K. s. 73) "İsviçre'de Valais kantonunun bazı aksamı birbirini takip eden devirlerde dört muhtelif dil konuşmuştu. İlk önce Keltik olmuş Romalıların istilâsından sonra Lâtin olmuş, daha sonra'da Cermenleşmiş bilâhara mühim sahalarında Fransız dilini kabul ederek tekrar lâtinleşmiştir" diyor.

Fakat bu dil değişmelerine rağmen Türk adları binlerce sene değişmezliğin örneklerini daima vermekte ve bu özellik her vakit göz önünde tutulması gereken bir esas olarak ele alınmak gerekmektedir.

Von Gabain (A. E. s. 907 de) adı geçen Lonlan kavmi ile Raphael Pumpelli'nin (I. Tarih Kongresi s. 145'de) Lu-lan'da yapılan kazılar dolayısıyla sözü edilen kasabaya karşılık, bugün Tunceli'nde Lolan oymağı adını hâlâ korumaktadır.

Bu bakımdan Çin kaynaklarından Tan-shu'da eski Çin konuşma diline göre adı geçen Uo sözü Uygurların değil, doğrudan doğruya Uygurların da atası olan Ur veya Gurların adıdır.

Gurların Çinlilerce bilinen 15 Oymağı arasında birinin de Hun olarak gösterilmesi bize Hungurların da kökünü aydınlatmaktadır.

Araştırmalarımız, Gurların 15 değil, sonraları 24'lü kuruluşa göre adlanan 24 oymağını da ortaya çıkarmıştır. Biz bu bölümde bu Gurlu oymaklar üzerinde ayrı ayrı durarak bunların Gurlarla olan ilişkilerini göstermeğe çalışacağız.

Türklerin, Hunlardan başka ve ayrı bir uruk olduğunu ileri sürenlerin dayandıkları delillerden birisi de yine V. Kabain'in yazısında "Mao - Tun (yani Wutun = Bagatun) lar, Lon-lan kavminden maada bir de Hu-kie'leri teshir etmiştir. Bu Hu-kie'ler Kao-lu kavimlerinden biri olan Hu-ku'larla (Eski konuşma dili G'ug-kut) aynı bir milleti. Bu Uygur isminin en eski söylenişi olarak telâkki olunuyor. Milâttan 50 yıl sonraları Hiung-nu'lardan Wu-kie (eski söylenişi Ne-kiet) adlı bir kavmin teshir edildiğini öğreniyoruz ki bu da Uygurlar olsa gerektir. Bu itibarla Hiung-nu ve Uygurlar bir ve aynı milletten sayılamazlar" denilmektedir.

Dikkat olunursa Çin kaynaklarından adı geçen Hu-ku, eski Çince deyimi ile G'ug-kut; Vu-hu, eski deyimi ile Uo; Wu-kie eski deyimi ile

Ne-kiet kavimlerinin hepsini, bilginler Uygurlar olarak tahmin etmektedirler. Bu kadar ayrı söylenişteki sözleri Uygurlar üzerinde toplamak dilcilik bakımından doğru olmaz.

Fakat bunların hepsinin Ur, Gur boyundan gelme kavimler olması dolayısiyle aynı boydan gelen Uygurlara yaklaştırılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim Uo'ların Çince'de R harfi olmadığından Ur'lar; G'ug-kut'ların Gur-kut'lar; Ne-Kiet'lerin de Ongur kavmi boylarından Neki (Nyek) ler ve Kürtler arasındaki Nik oymağının adını taşıdığı ilk bakışta göze çarpmaktadır.

Nemcth Gyula Macarlara hâkim olan boyları sayarken bunlar arasında bir Nyek veya Kontzicy'ye göre Neki veya Niki boyundan söz etmektedir. Çince'deki Ne-kiet, bu Neki'nin T'li çoğul hali almış şeklinden başka bir şey değildir.

Ongurların bir boyu olarak görülen bu adın yine Ur ve Gur soyundan olan Gurt (Kürt) lerde de bir boy olarak bulunuşu bu Çince söylenişin Uygurlara çevrilmesine yer olmayıp Uygurların da bulunduğu Gur boyundan her birinin ayrı ayrı adı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu da bize gösteriyor ki Ur'lar ve Gur'lar Doğu - Türkistan'dan ve Çin sınırından çok eskiden Gurşistan'a gelmiş Türkler'dir.

Hunları Türklerden ayrı göstermek için ileri sürülen şu delili inceleyelim. Hunların Uygurlarla savaşmaları ve onlardan bazı oymakları teshir etmeleri bunları birbirlerinden ayırmağa sebep olabilir mi?

Türk oymakları tarih boyunca birbirleri ile savaşmışlardır. Mavera-ün nehir Türkmenleri birbirleri ile savaşlar sonunda zağfa düşmüşler ve hattâ göç etmeğe mecbur kalmışlardır. Macarlar ve Bulgarlar, Hun olarak kabul edildiğine göre; Doğu - Anadolu'da Gurlar, Lolanlar, Karluklar Çaruglar ile yan yana ve aynı dili konuşur bir halde uzun süre beraber yaşamaları ne ile yorumlanabilir?

Görülüyor ki V. Kabain'in de kabul ettiği gibi Hiung-nular hem Türkler hem de Hunlar ile tek bir kavimdir. Bunlardan biri Altaylı olarak kabul olunursa ötekilerin de Altaylı olması gerekir.

Asya kıtasının büyüklüğü göz önüne alınırsa bir uçtan öteki uca hâkim olan büyük Türk ulusunun binlerce yıl boyunca aynı dili konuşmalarına imkân varmıdır? Birbirlerinden çok uzak yaşamalar, zamanla dilde ayrılıklar yaratmış olursa, bunlara bakarak onlara, ayrı ayrı uluslar diyebilirmiyiz? Özellikle dil kuruluşu beraber; söz üretimi bir; fonetik bakımından aynı özellikleri taşıyorlarsa.

Bu bakımdan Antropoloji uzmanlarının Güney - Asya'nın dolikosefal olarak tespit ettiği Arî ve Samî ırka mensup kavimlerini, Asya'nın Ural - Altaik denilen brakisefal halkından ayırmaktan ve Orta - Asyalıları Fatih Türk kavminin potası içinde birleştirmekten başka çıkar yol yoktur. Zira GUR ve UYGURlar bütün yazarlarca Türk olarak ele alınmakta ve bundan kimsenin şüphesi bulunmamaktadır.

O halde vaktiyle Türk adının yerini alan Gur adı ile anılan bütün Urukları birer birer gözden geçirelim.

Kürtleri ve Zazaları konumuza esas olarak aldığımız halde araştırmalarımızı bu kadar geniş tutmağa götüren sebep nedir? Diye sorulabilir.

Kürtlerin en eski ve biricik tarihi olan Şerefnamede yazılı dört ana boydan ikisinin Guran (yani Gurlar) ile Gurman (yani Kurman) lar oluşu ve bugünkü bu adları taşıyan oymak topluluklarının bulunuşudur.

Gurların bazı boyları, bunlar bütünü ile ele alınmadığı için, Arî veya Hind u - Avrupa î olarak tanıtılmaktadır. Kuşkuları tamamen silebilmek için bu yanlış görüşleri de ortadan kaldırmak gerekmektedir.

Bizim şimdiye kadar gözümüze ilişen Gurlu oymaklar, bütün Türk oymakları kuruluşuna paralel olarak 24 boya ayrılmıştır. Onlarda şunlardır :

GUR BOYLARI

1 — **As - Gur (Asgur)**
2 — Beş - Gur (Başgur, Belgur, Bulgar) Beşgur
3 — **Biti - Gur (Bitigur)**
4 — Di - Gur (Ti - Gur, Tik - Gur) Digur
5 — Fin - Oğur
6 — Go - Gur (Gog - Gur, Gogar) Gogur
7 — On - Gur (Hon - Gur, Kon - Gur, Ongar, Hongar) Ongur
8 — **Kang - Gur (Kangar, Keng - Gur, Kenger) Kangur**
9 — Kutri - Gur (Kutur - Gur) Kuturgur
10 — Ligur
11 — O - Gur (Uğur, Oğuz) Ogur
12 — Sal - Gur (Salur) Salgur
13 — Sarı - Gur (Sarılar Şari - Gur) Sarıgur
14 — Si - Gur (Zi - Gur), Sigur
15 — Su - Gur (Sub - Gur, Subar) Sugur
16 — Tab - Gur (Tagur, Tavır)
17 — Tug - Gur (Tugur, Togr, TWGR, Tugar, Tokhar)
18 — Tokuz - Gur Tokuzgur
19 — Ulzingur (Ulzingar)
20 — **Uti - Gur (Utigur)**
21 — Uy - Gur (Uz - Gur) Uygur
22 — **Üç - Gur (Üçgur)**
23 — Vi - Gur (Vu - Gur, Vugul) Vigur
24 — İ - Gur (Gur, Yugur) İgur

Bu tablo bize gösteriyor ki, Gurlar ya birçok oymaklara bölünmüşler, veya birçok oymaklarla birleşik oymaklar kurmuşlardır. Zira bunların başlarında görülen As, Fin, Uti, Kutri gibi adların da başlı başına Gursuz olarak da adlandıkları anlaşılmaktadır.

Bir çok bilginler bunları böyle göremedikleri için her birini bugünkü konuşma dillerine bakarak, bazılarını Arî ve bazılarını da Hind-u - Avrupa-î olarak göstermişlerdir.

Şimdi bunları sıra ile inceleyelim ve bütün Avrupalı bilginlerin Hind-u - Avrupa-î diye tanıdıkları Asların Aslı ile bunların Gurlarla birleşik adı olan Asgurları ele alalım.

1 — AS-GURLAR :

Asgurların bölgelere ve çeşitli konuşma dillerine göre adlarının türlü şekiller aldığı görülmektedir. Azgur, Yazgur ve hattâ kısaltılmış haliyle Yazır gibi. Bu bakımdan "İslâm Ansiklopedisi"nde, İranî kavimler arasında, İran zaferleri esnasında yer değişmelere örnek olarak gösterilen Asagartuların da, biz, Asgurlar olduğuna inanmaktayız. Buradaki (tu) memleket anlamına gelen bir ek olduğu için kelimenin aslı Asagur yani Asgurdur. Zira Hazar hakanlarının yanında bulunan Astarhanlara da Asatarhan denilmektedir.

İslâm Ansiklopedisinde bunlarla beraber adı geçen Zigurtular da yine Zigurlar demektir.

Belki Herodot'un söz konusu ettiği ve Paktia'lılarla beraber aynı satraplıkta gösterdiği sagartialar da bu Asgurlar olacaktır.

Asgur sözünün As ve Gur'dan birleşik bir ad olduğu meydandadır. Şimdi burada Gurların Türklüğü herkesece bilinen bir gerçektir. Halbuki As'lar için durum böyle değildir.

Hemen hemen bütün Avrupa tarihçileri Aslar'ın Hind-u Öropen bir soydan olduğunda birleşmişlerdir. Sayın Zeki Velidi Togan bile (Umumî Türk Tarihine Giriş) kitabının birçok yerlerinde genel görüşe uyarak Harezm ve Soğudlarla beraber Asları da Vedik Aryaları olarak kabul etmiş görünürken bu yoldaki kuşkularını da belirtmek için Asların Türklüğüne tanık olacak belgeleri de ortaya koymayı unutmamıştır. Örnek olarak, "Garp da Yunan devleti sukut ederek yerine Roma devleti hâkim olmağa başladığı zaman Baktia'yı da şimali - Şarkî ve şarkdan gelen göçebe kavimler istilâ ettiler. M. Ö. 140 senesinde Sakalardan sonra bunların arkasından Yunan menbalarında Asioi, Pasianoi, Tokharoi, Sakarauloi şekillerinde yazılan kavimler geldiler. Bu kavimlerden Aslar, İranlı bir kavim olup Pasianoilerin, Elbirun-î'de Aslar ile birlikte zikr olunan Peçenekler olduğu, Sakaraullar da Sakaların bir kısmı olarak Türk olduklarını ileri sürebiliriz" diyor. (I)

Şimdi Kuzey - Doğudan yani Türkün ana yurdundan gelen bu göçebe Uruklardan, Pasianlar Peçenekler, Sakaraullar da Sakalar olunca, bunlarla beraber gelen Aslar nasıl bunlardan ayrı bir kavim olabilir. Peçeneklerle Sakalar Türk olunca aynı yerden gelen Asların da Türk olması gerekmez mi?

İran'ın tamamen aksi yönünde ve Türk yurdundan gelen bu göçlerin İranlı sayılabilmesi için Barthold'un bugün artık çok eskimiş olan naza-

(I) Giriş s. 39.

riyesini esas almak ve Türkistan ile Aral gölü kıyılarına kadar olan yerleri İranlıların ana yurdu olarak kabul etmek gerekir ki bunun tarihte hiçbir dayanağı yoktur. Halbuki buraları aksine olarak tarihin her çağında Türk olarak kalmış ve Türklerin çeşitli boylarına yurd olduğu için Türkistan Adını almıştır.

Avrupalı tarihçilerin bir takımı yalnız Asları İranlı saymakla yetinmiyor, Sakalar ile Peçenekleri de İranlı değilse bile Türkden ayrı bir Turanlı topluluk yaratarak bunları da o bölüme sokmağa çalışmaktadırlar.

Yine bu göçebeler arasında Kuzey - Doğudan gelen Tokharlar için de aynı eserinde Zeki Velidi Togan (II) "Tokhar ismi muahharan bir İran kavmine ait olduğu malûmdur" dedikten sonra "Tokharistan'ın yanındaki Huttal ülkesinin hâkim tabakası Bekler (Al - Bekiya) halis Türk sülâlesi olduğunu biliyoruz. Bunun gibi Sirderya mıntıkasından kalkup gelerek Beklerin kuzey - doğusundaki ülkeye ve orada yaşayan İranlılara kendi ismini veren ilk Tokharlılar da Dr. Feist'ın zan etdiği gibi Ural Altaylı yani Turanlı olabilir. Plinius de Fokhri (yani Tokhri) ismi Thunni (yani Hunlar) la hemen beraber zikredilmiş olduğundan ben de bu fikri kabul ediyorum" diyor.

Tokharların Türklüğüne en kuvvetli tanık Sanskritci F. W. Thomas ve Sten Konov tarafından Tun - Huang da keşf olunan (Saka - Khoten - Brahmi) Adı verilen kavimler ve coğrafî isimler yazılı listedir.

"8. yüzyıldan önce yazıldığında şüphe olmayan bu listede Tu - Kiu Göktürkler (yani Hakani Türkleri) 10 bölüme ayrılıyor. Bunlardan beşi,

Tölös, Yağlakar, Buğut, Kürabör, Qorbar.

Beşi de, Tarduş olup onlarda : Sikar - Tugara, Eyabör, Çarığ, Yabüktar, Yalpagut" olarak gösterilmiştir. (III)

Burada Tarduş Uruğunun başında yer alan Tugara adı Tukharlardan başkası olamaz. Elde böyle bir belge dururken artık tahminlere yorumlara yer verilebilir mi? Demek oluyor ki bugün Tokhar adını taşıyan İranlılar veya İranlılaşmış topluluk eski bir Türk adını taşımaktadır.

Artık anlaşılıyor ki Pasianoiler Peçenek, Sakaraullar Saka, Türklerinden Tokhar'lar da Göktürklerin Tugara kolundan olunca tamamen Türkler arasında gelen Asioi yani Aşların da Türk olması gerekir.

Bununla beraber Asların Türklüğü hakkında daha kuvvetli kaynaklar da (Umumî Türk Tarihine Giriş) kitabında yer almış bulunmaktadır. (IV)

"Çin kaynaklarında da yine 10 hünerli ve falcı Türk uruğundan 5 - Tulu : Çu - Mugan, Hulu - Kiu, Se - Şe - Ti, Tükiş, Su - Ni - Şi ; 5 - Nu - Şe - Bi (Nuşepi) : Asıg - Kiu, Ku - Şu, Basaygan, Asige - Nişu Ku - Şu

(II) Giriş s. 39, 45. Haşiye : I - 161.

(III) Giriş s. 45.

(IV), (V), (VI) Giriş s. 45. Hş. I. 161. V. İs - Ans. s. 377.

Çoban denilen Onok Göktürkleri arasında bulunan Asığ ve Asige de Aslardan birer koldur."

Yine "Hazar Hakanları yanında bir aralık Asatarkhan yani Asların tarhanı birinci yeri aldığı gibi, (V) Kırım Hanlarında da Asların Tatar eşrafı sayılan bir kolu Şirinler ön yeri alıyorlardı. (VI)

M. Şemseddin Günaltay "Yase (As) leri Sakalar içinde Türkleşmiş Alanların dört ana kabilesinden biri" olarak göstermektedir ki burada Avrupalı yazarların etkisi altında kaldığı anlaşılmaktadır. "Eskiden Yase denilen Alan boyuna sonradan As denilmiştir" derken de bazı Türk lehcelerinde ünsüz harflerin önüne bir ünlü harf getirildiğinin de farkına varamamıştır. Uğur'ların Yuğur olması gibi ki bu konu Yuğurlar bölümünde açıklanacaktır. Şemseddin Günaltay yine Avrupalı yazarların etkisi altında Alanları da Arî sandığından Türkçe konuşan buradaki Asları Türkleşmiş olarak kabul ediyor. (VII)

İslâm Ansiklopedisi de Alanlar için "menşe - itibariyle İranlı olan bu kavmin diğer bir isimi ve yahut bu kavmin bir kısmının ismi As'dır. Bunlar, bir kıtlık sonunda Hvarezm taraflarından kalkarak Hazarlar hizmetine girdikleri ve hattâ bunlarla beraber Araplar'a karşı koydukları" yazılmaktadır. (VIII)

Sayın Zeki Velidi Togan da bir yandan Asların Türklüğü üzerinde dururken bir taraftan da (Giriş s. 34 de) "Strabon (VII. 3. 8.) Skyth'lerin M. Ö. VII. asırda yaşayan ideal rahipleri Abaris (Avarlı) zamanındaki neşeli sade ve samimi olan ahlâklarının artık bozulmuş değişmiş olduğunu bildirmiştir. Zamanımız âlimleri Skyt'leri çoklukları içinde eriten kavmin İranlı Alanlar olduğunu sanırlar. Fakat bir kısmı Kuban - Azak taraflarında; diğer bir kısmı Amuderya havzasında, Harezm'in garbinde ve sair yerlerde yaşayan Alanlar; Ammianus Marsellinos (XXX, 2) dağınık ve perişan bir kavim olarak tavsif eder bunlar, Türk kavimlerini eritecek vaziyette değil idiler. Zaten Hunlar zamanında Türk devlet ve ordu işlerine karışarak Türk usullerini benimsemişlerdi. Birçok yerde bu Alan - Aslar kendileri Türkleşmişlerdi" demektedir.

Yine aynı eserde Elbirun-î'ye göre "bu As ve Alanların eskiden İranlı Harezmliler ile Peçenek Türkleri arasında yaşamış olduklarına bir delil olarak kendi zamanında bunların Harezmce ile Peçenekce muhteliti bir dil kullandıkları" yazılmaktadır, demek bunlar eskiden İranlı olmadıkları gibi Harezmlilerle komşulukları dolayısiyle bu dilden kendi dillerine karışmalar olduğu anlaşılmaktadır.

Özellikle Tokharların tarihi ile meşgul olanlar bir Hind-u Öropen akının gerçekleştirebilmek için Harezm sahasında ve genellikle orta - Asya'da Alan - Aslar konusuna çok önem verdikleri görülmektedir.

Bu yolda başlıca dayanakları, İran destanı Firdevsi'nin Şahnamesidir. Aynı yerde bugün de Alanları hatırlatan coğrafî isimler bulunmaktadır. İddiası ile misal olarak Barsakilmes Bataklıkları yanındaki Alan-

(VII) Mufassal Türk Tarihi : I. 65, 66.

(VIII) İslâm Ansiklopedisi V. s. 376.

kuduk gösterilmektedir. (IX) Alan, Türkçede meydan, saha, düzlük anlamına; kuduk da, kısa, bodur, küçük ve güdük anlamına geldiğine göre örnek kelime bile tamamen Türkçedir. Dar ve küçük meydan manasındadır.

Bu örnekler Anadolu'nun her tarafında yüzlerce vardır. Sayısız Alan isimli köylerden başka Alanbaşı, Alancık, Alancuma, Alandiz, Alandüzü, Alangölü, Alaniçi, Alanköy, Alanlar, Alanohangova (Türk efsanesindeki Ala geyiğin adı olan Alangova'yı hatırlatmaktadır.) Küçükalan, Kurtalan gibi yüzlerce köy ismi karşısında acaba gösterdikleri bir kaç örnek oda türkçe olursa bize neyi açıklar?

Alan adını taşıyan birkaç boyun İranlılar veya İranlılaşmış Türklerin etkisi altında Farsça bilmeleri, bunları asıllarının Arî olmasını gerektirmez. Gerek Hazarlar arasında ve gerek Anadolu'da Türkçe konuşan Alanlı'lardan başka bugün Kürtler arasında Gurmanca konuşan bir Alan aşireti Tunceli'nde hâlâ yaşamaktadır.

Türk olan Skyt'leri aralarında erittikleri iddiasının ortaya atılması bile Alanların Türk asıllı olduğunu göstermeğe yeter. Zira Skyt'ler arasında en kuvvetli Boylardan biri Alanlar olduğu anlaşılmaktadır. Skyt adının ortadan kalkarak yerini Alanların alması, Skyt Türklerinde, bu adın kendileri tarafından alınmış bir ad olmayıp Bizanslılar ve Romalılar gibi yabancılar tarafından verilmiş bir ad olduğunu gösterir. Çünkü bu bir Türk adı olsaydı bu koca ulustan zamanımıza; diğer Türk boylarında olduğu gibi, hiç olmazsa bir yer veya oymak adı kalırdı. Şüphe yoktur ki Skyt'ler içindeki türlü Türk boyları Arasında Alan Türkleri de bulunuyordu. İskit adı bu birleşik Türk boylarının hepsine birden verilmiş bir ad olduğu ve bu adın takılmasına okların çıkardığı sese benzetilmenin rolü bulunduğu, öne sürülen iddialar arasındadır.

Düzme şahname efsanesine karşılık bir tarih belgesi Göktürk yazıtlarında Peçenek'lerin bir oymağı olan Kenger - Aslardan söz edilmektedir. Şu halde Alan - Aslar da Kenger - Aslar gibi Asların bir koludur.

14. yüzyıl yazarları Kıpçakların 16 kadar uruğunu sayarlarken; Uz, As, Becene, Başkurt, Boroçoğlu gibi büyük Türk oymaklarının da bunlar arasına karıştıklarını göstermektedir. (X)

Göktürkler çağında Doğu Türk yurdunda As - Budunlar bulunduğu gibi Batı Göktürk ülkesinde de Azgiş (Ezgiş), Asiyan (Azian) ların adı geçmektedir. Bunlar Çin kaynaklarında adı geçen Türk ulusundan Asığ ve Asigelerdir. Doğudaki Az (As) lar, Türk İlteberlere tabi oldukları gibi Ezgiş (Azgiş) lerde, Göktürkler'in 10 aşiretine dahil bulunuyordu. (XI)

Taber-i bunları, sakalları uzun, başları büyük, gözleri berrak ve şiveleri ayrı bir Türk aşireti, köylerde yaşayan ve imaretlere malik Türkler diye anmaktadır. (Giriş, s. 52)

(IX) Giriş, s. 52.

(X) Giriş, s. 157.

(XI) Giriş, s. 51.

Medenî Türk görmek, buna aykırı eserlerin etkisi altında yetişmiş Avrupalı bilginler için inanılmaz görüldüğünden bunları Türkleşmiş Arîler olarak göstermeğe bu bakımdan da çabaladıkları ve yanıldıkları anlaşılmaktadır. Zira onlarca Türk medenî olduktan sonra Türklükten çıkmıştır.

Bazı Avrupa tarihçilerine göre Karaşehir, Koço, Beşbalk, şehirlerin de Türklerden önce konuşulan dil kazılara göre Tokharca imiş, bir Türk oymağı adı olan Usun (W - Sun) ismi bile, Ar - Swn yani As (Ars) isminin Çince'de değişmiş şekli imiş. G. Holoun'a göre Usun dili tiyanşan sahasında konuşulan ve kendisince her iki Tokharcanın umumî ismi olarak kabul edilen Arsi dilidir ve Orhun yazıtlarındaki Tokuzersen de bunlardır. (XII)

Bu tetkiklere göre bütün Batı ve Doğu Türkistan Saka, Usun Ars, As, Tokharları Sarmat umumî adı altında maruf olan Alan - Aslardan ibaretdir.

Çinliler bunları Yüeh - Çik adı altında tanımışlardır. Bunlar milâttan iki asır önce cenuba Hindistan'a olduğu gibi batıya doğru da hareket ederek Don nehrini geçmişler ve milât sırasında batıda Tuna'dan doğuda Peyping'e kadar uzanan bütün saha bu Alan - Asların idaresinde bulunmuştur. (A. E. aynı haşiye)

Şimdi bu deyime göre bütün Türk yurdunu Alan - Aslar kaplamış, Çin'den Tuna'ya kadar büyük bir bölge Arîlerin yurdu yapılarak, Türklere ancak Mançurya ve Kuzey Sibirya bırakılmıştır. Bütün bu çabalar Otorite Barthold'un nazariye ve görüşünden dışarı çıkılmamak içindir. Bu arada hâlâ Türkçe konuşan Alan - Aslara sonradan Türkçeleşmiş denilmekte Tiyanşan bölgesinde evvelce Arilerle komşuluk etmiş bir bölük ile Kafkaslarda yine Fars ve bizans etkileri altında dil değiştirmiş bir bölük Alan - Asların konuştukları dil, ana dil olarak kabul olunmaktadır ve bu kabulün de hiç inandırıcı bir dayanağı yoktur. Dil değişiminde, girdikleri dinlerin de büyük etkilerini görmek mümkündür. Müslümanlıkta din zorlaması ve cebir olmadığı için toplu bir halde bulunan Türkler daima Türk olarak kalmışlar, yalnız müslüman İranlılar ve Araplar arasında azınlıkta kalan Türkler, din kardeşliği dolayısiyle Türklüklerini unutmuşlar ve dillerini değiştirmişlerdir. Hıristiyan olanlar ise yine her yerde olduğu gibi dillerini de değiştirmek zorunda bırakılmışlardır. Bulgarlar, Macarlar ve diğer bütün Türk oymaklarında olduğu gibi.

Bununla beraber Hıristiyan olan ve dillerini buldukları bölge dillerine göre değiştirmiş bulunan bu Alan - Aslar üzerinde bugün bile ciddi bir dil incelemesi yapılsa ve bu araştırma bir parça eski tarihlere doğru derinleştirilse, kelimeler dışında cümle dizilerinde ve bazı ana kurallarda hâlâ Türk konuşuş ve düşünüş şeklinin hakim olduğu görülecekdir. Belki daha ilkel kalmış dağ köylerinde dilde iltisaki bir kuruluş göze çarpacak, sözlerde dişilik ve erkeklik görülmeyecek cümlelerde fail evvel meful sonra ve fiil en sonda gelecektir.

(XII) Aynı eser. s. 45, H. I - 162.

Türklerle en yakın ilişkileri olan Çinliler, Alanlarla Hunları aynı kavim olarak görürlerdi. Gerçekden bunlar da tıpkı Hunlar gibi yaşıyorlardı. Çehreleri tamamen Hunlara benzerdi. Döguignes "ihtimalki kısmen Hun halkından idiler. Çünkü içlerinde birçok Hun aşiretleri bulunuyordu ve muhtelif zamanlarda Hunlardan ayrılan aşiretler de yanlarına gelmişlerdi.„ diyor. (XIII)

Yine aynı eserde "Türkistan'da Alan adında bir şehir vardır ve bazı yazarlar bunların buradan çıktıklarının ileri sürmekdedir.„ deniliyor.

Anadolu'da bugün Alan adında olduğu gibi, As ve As kökünden türemiş yüzlerce yer ve köy adı vardır. Örnek olarak Kastamonu'da As, Giresun ve Ünye'de Asak, Düzce, Göynük ve Gediz'de Asaklar, Cide ve Of'da Fars çoğul eki (An) Almış Asan, As oymağı anlamına Düsce Mecitözü, Araç, Kargı, Malatya, Bafra, Boyabat, Niksar ve Devrek'de Asar Şirvan'da Asik, yine Milas'da belgi eki (ın) almış Asın, Asınyeniköy, Asınkuran adları üzerinde durmak gerektir.

Evvelce de bir kaç defa belirtildiği gibi Türk oymakları çok kere sonlarına bir ünlü harfle beraber bir (N) belgi eki alırlar. Burada Asınkuru adındaki belgi eklerini kaldırırsak geriye Askur (Asgur) kalır ki bu da konumuzdaki Asgurların ta kendisidir. Nitekim Kafkasya'da Kür (Kora) nehri boyunda ve Ahıska'nın Kuzey - Doğusunda da bir Askuret (Asgurlar) kalesi bulunmaktadır. Askur-et Gürcücede Asgur yurdu ve Macarca ile Ermenice Asgurlar anlamınadır. Bu ad bize Arîlere değil, Gürcülerin de Gurlardan bir Türk boyu olduğuna tanıklık etmektedir. (XIV) Yine Hizan'da Askor köyü de Asgur oymağının, K — G değişimi ile adını saklamaktadır. Bu da bize gösteriyor ki Gurların hâkim olduğu bölgede Aslar, onun bir boyudur. Gur adı, Asgurlarda bir soy adıdır. Fakat yalnız As olarak da Adlanmaktadır. Hattâ bunun Alan kolu'da As adını Soy adı olarak almış ve Alan - As denmiştir ve yine yalnız Alan diye de adlanmaktadır. Gurlar Türk; Alanların Türklüğü açıklanmış olduğuna göre Asların türklüğünde kuşku kalır mı? İşte tezimiz olan Türk nomastiğinin kerameti buradadır. Azgiş, As - Budun, Kenger - As gibi hem en eski, hem de yeni tarih çağlarında daima Türk olarak görülen bu kavimler gibi yine bir Türk oymağı olan Gurlarla birleşik bir adla anılan As - Gurların da Türk olması gerekmez mi?

Kaşgarlı Mahmut Divanı'nda Oğuzların 24 boyundan biri olan Yaz - Gur ve başka kaynakların Yazır diye adlandırdıkları Uruk da bu As - Gurlardan başkası değildir. Zira evvelce de belirtdiğimiz gibi As = Yastır. A ünlü harfinin önüne bir Y ünsüzü getirilmiştir. Alpağut = Yalpağut, Uğur = Yuğur gibi.

Türk inanışı şamanlıkta çok yaygın olan Töz (Tös) ler arasında kozan (tavşan), aba (ayı), burküt (kartal) tıyın) (sincap) gibi bir de As (Kakum) vardır. Bu As sözünün dinî inançlara kadar girdiğini ve Türklerin kutsal hayvan adlarını oymak adı olarak aldıklarını ve bunun Tö-

(XIII) Hunların, Türklerin, Moğolların ve sair Tatarların Tarihî Umumîsi. s. 123 - 124.

(XIV) Kars Tarihi. s. 279.

temizm inançlarından sürüp geldiğini de göstermektedir. İşte Aslar bütün aksi iddialara karşılık kutsal adlarının anlamı ile de Türktürler.

Bu konu üzerinde bu kadar önemle durmamızın amacı Kürtlerin kökü Gurlara dayandığı ve birçok Türk oymaklarına Soy adı olduğu içindir.

Bizim tarihçiler bile Asları Alanlarla beraber Arî olarak tanımış görülürken İleride As adından faydalanılarak Gurları -da Arî yapmayacakları bilinemez. İşte hem bunu önlemek ve hem de bugün Tunceli'nde bulunan Alnan aşiretini Arîlikten ve dolayısiyle Acemlikden kurtarmak içindir. Zira İslâm Ansiklopedisi (XV) Rus Minorsky'nin ağzı ile Guran yani Gurları Kürt değilsede İranlı bir unsur diye göstermeğe çalışmaktadır.

Buna karşılık Kürt Tarihi Yazarı Bitlisli Şerefhan Şerefname'de (Diyarbakır nushası s. 154 - 156). Dersim çevresinde 32 kale ve 16 nahiyede oturan, aralarında Alanların da bulunduğu bu halka (Melkişi) adı verilir dedikten sonra "bunların adları Türk olduklarını belirmektedir. Çünkü bu adların Kürt ve Arap adları ile hiçbir ilgisi yoktur" diyor.

Yine "Bunların bulunduğu vilâyet o kadar büyük ve önemlidir ki Padişahlar yazdıkları ferman ve tahkimnamelerde Kürdistan kelimesiyle hep burasını kastederek anlatmak isterler.

Kürtler de Kürdistan dedikleri zaman Çemişgezek'i (yani (Dersim'i) murat ederler" diyor.

Bu yazı bize anlatıyor ki Kürt diye adlandırılan oymaklar Türk boylarıdır ve Kürt sözü Türk ulusundan bir boyun adıdır.

Sarmat genel adı altında toplanan Alan - Aslar içinde gösterilen Tokharlar iki lehçe ile konuşmaktadırlar. Fakat ikisine birden Arsi dili denildiğini az önce görmüştük. Avrupalı yazarlar bu dili türkçeden ayrı bir dil olarak görmek istemelerine karşılık Orhun yazıtların da Tokuz - Ersen Türk oymağı bulunduğu gibi bugün Tunceli'nin Pülümür ilçesi Danzik bucağında Arîlili (Ar - İl - Li) adında bir oymak olup bunun köylerinden birinin adı da Harsi (Arsi) dir. Demek oluyor ki Ar ilinden geldiği için Ar - İlli diye anılan bu oymak, köylerinden birinin adını da Harsi koymuştur. Göze çarpan bir nokta da bu Harsili Arellilerle Alan oymağının Tunceli'nin Harçik (Harsik) suyu etrafında toplanmış olmalarıdır.

Orta - Asya'da yan yana Doğu - Anadolu'da yan yana hep aynı adlar değişmeden duruyor ve bunların çoğu Gurlu topluluklar hâliyle öteki Gurlu oymaklar arasında Türk bölgelerinde ve Türkçe konuşurlarken, bunlardan ayrı ve uzak kalmış ve dil değiştirmek durumuna düşmüş Gurlu oymaklar da, adlarını koruyarak kimliklerini belirtiyor. Şimdi bunlardan Türkçe konuşan çoğunluğa Türkleşmiş, çeşitli diller konuşan azınlıklara da, Ana kök ve Arî'mi diyeceğiz?

(XV) İslâm Ansiklopedisi. c. 68, s.

ASURLARLA ASGURLAR'ın AD YAKINLIĞI SOY YAKINLIĞINI DA GEREKTİRİYOR MU?

Fin - Oğurlar arasında bir Asur oymağı olduğuna ve Hindistan'da yine Gurşistan'a yakın demirci bir Asur boyu bulunduğuna göre, Asgurların da Gurlar dolayısiyle Hindistan komşuluğu göz önüne alınarak tam bir ilgi kurulabilir.

Biz Gurların Urlarla aynı olduğunu ve başta bulunan ünlü harflerin önlerine bir G ünsüzü aldıklarını belirtmiştik o halde As - Gur ile As - Ur ikisi de aynı şeydir. Bu bize ilk çağlarda ünlü harflerin başına bir ünsüz harf getirilmezken sonraları getirilmeğe başlandığı da bu suretle ortaya çıkmış bulunuyor.

Şu halde bu görüş Urlar hakkında evvelki açıklamalarımızı doğruladığı gibi yine o bölümde Asurlar hakkındaki görüşümüzü de haklı göstermektedir.

II

BULGARLAR
ve
BUNLARIN GURLARLA İLGİSİ

Gurların Hunlarla birlikte gelen veya daha önce Doğu - Avrupa'ya geçenlerden bir bölümünün adlarına bakılırsa bundan önce de açıklandığı gibi Ş yerine L konuşan urukdan oldukları görülür ki bunlar arasında Bel - Gur (Beş - Gur) lar da bulunuyordu. Bunlar Avarlar'ın arkasından İdil boylarına gelmişlerdir. Beşgur (veya Başgur) lar Kuzeye Kama bölgesine Bel - Gur (yani Bulgar) lar da Karadeniz kuzeyine ve sonra da Tuna'yı geçerek Balkanlar'a yerleşmişlerdi.

"Bulgarların ünlü hükümdarlarının eski Clav - Cyril harfleri ile yazılmış ve tarihleri, eski Türk - Mucel on iki hayvan takvimi ile tutulmuş bir belgesi zamanımıza kadar ulaşmıştır." (I) "bu belge eski dillerini belirtmek yönünden çok önemli bir kaynaktır. Bundan anlaşılıyor ki Tuna'ya gelenlerinin dili Çuvaşca ve aynı kökden gelen L. İ. R. Türkçesidir. Bunlar beş yerine bel, sekiz yerine sıkkır, otuz yerine otur, kız yerine kır yahut hır derler" (II)

Şu halde Beşgurlarla belgurlar ve hattâ başgurlar hep aynı şeydir. Türkler'de (Ar) eki taife, kavim, oymak, uruk anlamına geldiği evvelce de açıklanmıştı. Burada da başına bir (g) alan (Ar) eki Gar şeklinde bel sözüne eklenince Bel - Gar olmuştur ki bu, Türkçe'deki ses uydumu kuralına uyarak Bulgar'a dönmüştür. Bu da bize Bel - Gur birleşik sözündeki Bel kavminin başlı başına benliği olan bir boy olduğunu da göstermektedir.

Beş - Gurların zamanla Baş - Gur, sonra da çoğul eki alarak Başkurt haline gelmesine rağmen, kendilerine oturdukları bölgeye göre adlandırılarak Kama Bulgarları denmesi bu soy birliğinden ileri gelmektedir.

Bel - Gurların Bulgar diye adlandırılmalarının Türk kavimlerinde örnekleri pek çoktur. On - Gurların Ongar, Gogurların Gogar, Tug - Gurların Tugar, Ulzin - Gurların Ulzingar oluşları gibi.

Khorenli Movses'e göre M. Ö. 149 - 127 yıllarında Val Arsak'ın uslandırarak ülkesine getirip yerleştirdiğinden söz etdiği Bulgar'ların bir

(I) Zeki Velidi Togan. Umumî Türk Tarihine Giriş. s. 16, 142. H. 3 - 176.
(II) A. E. s. 149.

bölümünün de Kafkaslarda ve öteki bir bölümünün İdil çevresinde çok eskiden beri bulundukları anlaşılmaktadır. (III)

O zaman On - Gurlar da, Kafkaslarda bulunduğuna göre Beş - Gurların bu On - Gurlar topluluğunun Beşleri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Çin kaynaklarındaki evvelce söz konusu etdiğimiz Doğu - Göktürk oymaklarında, beşi Talus, beşi Tardus olarak beşer bölümlü ikiye ayrılmalar görülmektedir. Bunlar 635 yılında da Lü nehrinin iki tarafında 5+5 olarak yerleşmişlerdi. Yine Gut'lar da Bel - Gut (Ş. A. Z. lehcesile Beş - Gut) ve On - Gut diye ikiye ayrılır. Bu durum Türklerdeki çift kırallık geleneksel kuralından ileri gelmektedir.

Prof. Alfoldi, bu çift kırallığa uygun olarak verdiği örnekler arasında Oğurların Por - Hum, Mos - Hum (yani çiğ et yiyenler, haşlanmış et yiyenler) diye ikiye ayrılmaları gösterildiği gibi, yanlış olarakta Samoyetlerdeki Dimbel - Gum, Kazel - Gum (yani hani balığı insan, kartal insan) gibi tötemist geleneklere dayanan bölümleri de çift kırallık konusuna örnek göstermiştir (IV). Hâlbuki Samoyetlerde yine kendisi tarafından belirtildiği gibi; Kastren, bunlardan başka kaz insan, dağ horozu insan, turna insan bölümlerinin de bulunduğunu ortaya koymuş olduğuna göre bu bir çift kırallık göstermekten ziyade yine beşli onlu bölümler içinde toplanmış Tötemist oymaklar olduğunu anlatır.

Hazar Hakanı Yusuf'un İspanya'ya yazdığı mektupta Hazarların da yine 10 ata oymaktan kurulmuş olduğu belirtilmekte ve Bulgarlar bunlardan gösterilmektedir. (V)

Batı - Türklerindeki On - Oklar'da yine bunun bir örneğidir. (VI) A. Alfoldi On - Uygurlar ile Tokuz - Uygurları da çift Kırallık örneklerinden olarak göstermektedir ki buda yanlıştır. Çünkü sayı ile adlandırılan yalnız bu ikisi değildir. On ve dokuz sayılı Oğurlar'dan başka üç, altı, sekiz sayılı Oğurlar da vardır. (Giriş s. 142) burada on ve dokuz sayıları, çift kırallığın onlu ve dokuzlu diye adlanan parçalarını değil onlu bir topluluğun dokuzuncu ve onuncu oymakları olduğunu göstermektedir. Zira birden başlayarak ona kadar sayı ile gösterilmiş adlara rastlanmaktadır. Bunlardan :

I — Birliler; Tunceli'nin birçok yerlerinde dağınık ve Ovacık ilçesinde toplu olarak bulunan Birmanuşağı'nın (Man) ı, Türkman da olduğu gibi yüceltme ekidir ve aslı Bir'dir ve yine Birim Aşireti ile Elâzığ'ın Baskil ilçesinde Birimler köyü ve Birikuşağı; doğu illerin bir çok Birik köyü, (yani (li) veya (ler) eki yerine (k) eki almış Birler.) Arapgir'de Birimuşağı köyü ve daha karakteristik olarak, Şerefname'de Bayazıt'da gösterilen biriti (yani birliler). (Bu da (t) ile çoğul yapılmış (i) nispet eki almış) oymağı ile Fars çoğul eki An almış Biran (birler) oymağı, Şırnak'da Biryan (birliler) hep bu bir sayısının bugüne kalan anılarıdır.

(III) M. Fahreddin Kırzıoğlu. Kars Tarihi. s. 87.
(IV) II. Türk Tarih Kongresi. s. 509.
(V) İslâm Ansiklopedisi. Hazarlar, V. 307. 405 - 406. Kars Tarihi. s. 147.
(VI) Giriş, s. 18, 27, 45. H. 3 - 161.

II — İkililer; Varto Tarihinde Hormek oymağı soy kötüğünde İzol oymağına verilen Üçayak adı ile İkibölük sanı (VII) (Türk Tarihi'nin Ana hatları) (s. 52, 82.) nda adı geçen İkiraslar, Erzincan tarihinde Kigi, Varto, Nazimiye'de yaşayan İki - Sorlu (İksorlu) bu iki sayılı oymaklara birer örnektir. Gerçi bugün İki - Sorlu yerine İksorlu deniliyorsa da Soran (Suran), Soranlı (Suranlı), Sormanet, Sortatar, Suruşağı gibi Sor ve Surlu oymaklar da bulunduğuna göre bunun aslının İki - Sorlu olduğu anlaşılmaktadır.

III — Üçlüler; üç sayılı oymaklar çoktur. Üçayak, Üçguz, Üçoğuz, Üçok, Üçoklu (Barazi/Barazan). (VIII)

IV — Dörtlüler; bu sayıda fazla oymak göze çarpmamaktadır. Yalnız Dörttokhriler vardır.

V — Beşliler; beşliler de çoktur. Beşgur, Beşoğur, Beşuygur, Beşoğuz, Beşok Beşgut (Belgut).

VI — Altılılar; altı sayılı oymaklar da azdır Sayan, Altay dağları ile Ob - Yenisey (yani Ulukem) nehri kıyılarında VII. yüzyılda hüküm süren Kürtelhanların komşusu Altıoğuzlar bu sayının da bulunduğunu göstermektedir. (Kürtlerin Kökü s. 6)

VII — Yedili§ler; yedi sayısına da rastlanır. Altınordu Hakanlarından Manay'ın defin töreninde Yedisannogay ve Onsannogay oymaklarının da bulunduğu yazılmaktadır. (I. Tarih Kongresi s. 146)

VIII — Sekizliler; sekiz sayısı Şerefname'de Sekzî (Sekizî) olarak geçmektedir. (Musulun Kuzey - Doğusunda ve İran sınırı üzerinde bir oymaktır.) (XI) ve Sekizoğuz (Giriş 143) oymakları vardır.

IX — Dokuzlular; dokuz sayılılar pek çoktur. Tokuzersen (Giriş 45) Tokuzoğur, Tokuzoğuz, Tokuzuygur, Tokuzgur, Tokuzottok (III. Tarih Kongresi s. 513) Tokuztatar (Aynı eser 513).

X — Onlular; on sayılı oymaklar da çoktur. Ongut (XII,) Ongun (XIII), Ongur, Onğuz, Onoğur, Onoğuz, Onok, Onuygur, Onsannogay gibi.

Dikkat olunursa burada 3, 5, 9, 10 sayılı oymakların çokluğu da göze çarpmaktadır. Özellikle 5 ve 10 sayılarında bu çokluk belirlidir. Bu, Türklerde pek eskiden beri sürüp gelen çift kırallık düzenine uygun olarak, esas olan, 10 bölümünün ikiye ayrılması demektir. Yani 5+5=10 ve daha büyük kuruluşlarda 10+10=20 şeklinde olur. Bu ayrılım özellikle ordu kuruluşlarında göze çarpar orada ana kuruluş 10'dur. Sonra

(VII) Varto Tarihi, s. 63.
(VIII) Van Tarihi, s. 63.
(IX) Giriş. s. 45, 409. H. 162.
(X) A. E. 143, 149. Hunların, Türklerin Tarihi Umumisi. s. 437.
(XI) Kürtler. s. 34.
(XII) Moğol Tarihi, 185. Tarihi Umumî. 322.
(XIII) Türk Tarihinin Ana Hatları s. 50.

10X10=100, 10X100=1000 ve nihayet 10X1000=10000 halinde olur. Bu birliklerin komutanları da buna göre ad alırlar. Onbaşı, Yüzbaşı, Binbaşı ve nihayet Birliklerin en büyüğü ve tümünün başına da Tümenbay derler.

İslâmiyetden önceki kuruluşların bu 10+10 esasına göre yapıldığını 12+12=24 lü, İslâmiyetden sonraki kuruluşlarda görüldüğünü sanmaktayım. Bu da Aleviliğin etkisi ile 12 imamın kutsallığına inanılarak düzenin çevrilmesi şeklinde yorumlanabilir. Gerçi bir Türk Dini olan Şamanizmde de 3, 9, 12 sayıları kutsal sayılır. Zira 3 sayısı Gök, Yer - Sub, Yeraltı (yirlik) tanrılarına işaret olan bir sayıdır. Bir Türk dini olan Alevilikde de Allah, Muhammed, Ali şeklinde, khıristiyanların üçlemesi gibi bir üçleme içinde bir ve tek varlık anlamını kapsar.

9 sayısı 3X3 yani üç'ün üç'lemesi olduğu için kudsaldır.

Amasya Tarihi Muruc - al zehep'de Alı - el mesudî, nihayet - ül irep'de Şehabeddin Ahmed nüveyrî ve diğer bazı Arap tarihçilerinin yazdıklarından çıkararak "Türklerin Tuyıloğlu Amuroğlu Türk'ün Olcas, Tutuş, Yağuz adlı üç oğlu ve bunların her birinden üçer torunu olup, bütün Turan soyu bu üç oğul ile dokuz torundan türediği münasebeti ile üç ve dokuz sayıların Türkler arasında pek mübarek sayılır idi,, denilmekdedir. (XIV) Gerçi bu rivayet ecdada hürmeti gösteren bir efsane olmakla beraber kutsallık nedenlerine bir dayanak durumunda olduğu için önemlidir.

Pre - Sümerien Ur kralları da bu 9 sayısının kutsallığına inanırlardı. Ur kral mezarlarında 9 kadın iskeleti görüldüğü gibi, ellerin de 9 anahtarlı müzik aleti harp bulunan cesetler de bulunmuştur. (XV)

Herodot "İran'lılar kadar yabancı memleketlerin adetlerini kapan bir millet yoktur. Bunlar medlerin giyinişini üstün kabul ederek onu almışlar. Harpte, Mısır'lılar gibi göğüs levhası taşırlar. her hangi bir sefahet haber alırlarsa, onu hemen benimserler,, demekdedir. (XVI)

Türk'ün bu kutsal geleneği de İran'lılara geçmiş bulunmakdadır. "İranlılar, Yunanistan üzerine yürüyüşlerinde Endonezyalılar memleketinde Strymon (Struma) nehrinde kurulan köprülerden nehri geçerken buranın adının dokuz yol olduğunu öğrenince yerlilerden dokuz genç kız alarak buracıkta diri diri gömdüler. Nitekim kserkes'in zevcesi ihtiyarladığı zaman İran ekabirinden yedi çift İran gencini diri diri gömdürmüş yer altı ilahlarına şükranlarını sunmuştu,, demekdedir. (XVII)

(XIV) Hüseyin Hüsameddin. Amasya Tarihi, s. 16, 17.
(XV) II. Tarih Kongresi, s. 117.
(XVI) Heredot Tarihi, II. 94, 135.
(XVII) Herodot Tarihi, III. 199, 114.

BULGARLAR'IN ATALARI KİMERLER MİDİR?

Yunan yazarı Prokopos, Bulgarların ceddi olarak kimerleri gösterir. (XVIII) İran - Hasar rivayeti de Bulgarlar'ın ceddi olarak Kimmerlerden söz eder. (XIX)

Bunlara göre M. Ö. 1200 göçleri sırasında Trako - Friklerden bir gurup Kimmerler adı ile şimdiki Kerç şehri yanındaki merkezleri etrafında bir devlet kurmuşlardır. Başka bir bölüm de boğazlardan geçerek Anadolu'ya atlamış Troya (Troi) yı harap ettikden sonra 1180 de Hattuşas'ı da kan ve ateş içinde bırakmışlardır.

Bulgarlar ile Hazar'ların daha İskender zamanında Horasan'da bulunduklarına değinen rivayetler de vardır. (XX) ki öteki rivayetleri doğrular durumdadır.

Eğer gerçekten Bulgarlar'ın atası Kimmerler ise Friklerin Anadolu'ya göçü M. Ö. 1200 tarihlerinde olduğuna göre Kimmerlerden bir kısmının Horasan ve Buharadan ayrılarak Trakya'ya geçmeleri daha eski zamanlarda olması gerekmektedir. Sonuç olarak'da Kimmerlerin Avrupalı Trako - Frikler'den ayrılma Arî bir kol olmayup Orta - Asya'dan gelen bir Türk kolu olduğu ve Friklerin, Kerç dolaylarında bıraktıkları Kimmerlerden ayrılarak bir bölüm halinde Trakya'ya doğru göçlerine devam ettikleri anlaşılmaktadır.

Dillerinde Arî izler bulunması da bunların uzun müddet Horasan çevresinde İran'lılarla komşu olarak yaşamalarından ileri gelmektedir. (XXI) Kralların adı olan Tıyuspa'nın İran dilinde Tav - Aspa; Dıgdamenin Dukhtami; Santa - Karta'nın Santak - Satru olduğu ileri sürülmüştür.

Bu iddia hiçbir şey açıklamaz. Bu bize Arî kavmin de Asya'dan Avrupa'ya doğru sürüklendiği düşüncesini uyandırabilirse de; Bulgarlarla kök birliği ve konar göçer istilâcı urukların hemen hemen yalnızca Türkler olması, bunların Arî ırkdan olmadıklarını gösterir.

Bu ad benzerliği daha çok Selçuklular'daki Alaet-din-i Keykubat gibi müslüman adları kullanma heveslerine benzemektedir.

Nitekim Bulgarların bir kolu olan Barsula (yani Boroçoğlu) ların en çok İran kültürü altında kalan Harezmlilerle birlikte bulunduklarına dair İbnî Kalbî'nin rivayeti Yakut - Al Hamevi de görülmektedir. (XXII)

(XVIII) Giriş, s. 21, H. 67.
(XIX) A. E., s. 21, H. 67, 22.
(XX) Giriş, s. 34.
(XXI) Kars Tarihi, s. 67.
(XXII) Umumî Türk Tarihine Giriş, s. 21, H. 67.

"Yine Bulgarlar ve bunlardan bir kol olan Mişerlerin ataları Buhara civarında yaşayıp bu şehri inşa eden Kenco isminde birisi olduğu yolunda Başgurtlar arasında bir halk söylentisi de vardır.,, (XXIII)

"Oğuz destanında da Bulgarların Oğuz Handan önce yaşayan yerli bir uruk olarak tanınması ve Ulubalugur gibi arkaîk bir isim altında söz konusu edilmesi bunların hem Türklüğünü, hem de eskiliğini ve hem de Orta Asyalı olduklarını göstermeğe yaramakdadır." (XXIV)

Dağistan'da Kabartay ülkesi yanında Karaçaylar ile beraber oturan ve Kıpçak Türkçesi ile konuşan Malharların adı da, Türkçede başda gelen B—M sesleri daima değişmekde olduğundan (yani bunlar boncuk moncuk ben men, bin min gibi) Balkhar olmuşdur ki bu da yine Bulgar demekdir.

"Oğuzname'nin Çagtayca şekline göre Beş - Uygur (yani Bulgar topluluğuna Khalaç, Kanglı, Karluk, Kıpçak, Ağaçeri oymakları da giriyor. ve bunlar L. İ. R. Türkçesi konuşuyorlardı ki bu da Gur topluluğunun tarihten önce yayılmasını göstermektedir. Bunlardan yalnız Uygurlar ve Karluklar siyasi tutumlarında olduğu gibi dil bakımından da Şu - Türk topluluğuna karışmışlardır. Daha sonra Karluklarla Kalaçları Türkmenler arasında görmekteyiz." (XXV) bununla beraber bölgelere ve dağılış yollarına göre aynı soyun dilleri de değişmektedir.

"M. Ö. 149 - 127 yıllarında Edil Bulgarlarından, Vanandlar adını taşıyan bir bölük Derbent yoluyla Azerbaycan'ı geçerek Kars Pasin ovalarına gelip yerleşmişlerdi." (XXVI)

İkinci bir Bulgar akını da M. Ö. 129 - 114 arasında Arsak zamanında olmuş ve bunlar Çoruh boylarına yerleşmişlerdir. (XXVII) Bu her iki Bulgar boyunun dili artık L. İ. R. Türkçesi değil Ş. A. Z. Türkçesi idi.

"Araplar Kafkaslara ilk geldikleri zaman Deylemlilerin yanı başında gördükleri Müslüman olmayan bir Türk topluluğundan söz etmektedir ki bunların da Ağaçeriler olduğu kuvvetle sanılabilir. Bu günkü Kafkas dili özelliklerinin bunlarla Kacarlardan kaldığı sanılmaktadır." (XXVIII)

Evvelce de belirtildiği gibi Türk boylarının dilleri üzerinde en önemli etkiyi dinler yapmışdır.

Yalnız gittikleri yerlerde başlangıçtan beri azınlıkta kalmayan ve toplu bir halde yaşayan Çuvaşlar ve Gagavuzlar Hıristiyan baskısına rağmen dillerini az çok koruyabilmişlerdir.

Kafkaslarda Ermeniler, Oğuz - Türkleri, Beşgur ve Ongur boylarından Bulgar ve Macarlarla Karluk, Ağaçeri, Kıpçak, Khalaç ve Hazarların bir arada toplanış ve yaşayışları Hıristiyan olmadan önce dillerinin

(XXIII) Mehmed Seli mÜmit Bay Bay. Yadigar. 1898. s. 46 - 47.
(XXIV) Giriş, s. 161.
(XXV) A. E., s. 143.
(XXVI) A. E., s. 161
(XXVII) Kars Tarihi, s. 142.
(XXVIII) A. E., s. 163.

bugün olduğu kadar henüz ayrılmamış olduğunu anlatmaktadır. Zira Dedekorkut Destanında Oğuz boylarının savaştıkları Kafir adları henüz Türk adlarını değiştirmemiş yine Türk boylarıdır. Hatta Gürcülere bile Tokuz - Tümen Gürcü denilmektedir.

Koyuncu ve konar göçer kavimler için Kafkas bölgesi, yüksek ve serin yaylaları çukur ve kuytu kışlakları bakımından çok çekici bir duruma sahiptir. Bunun içindir ki buralara saldırılar çok erken çağlarda başlamış ve birbirini kovalamışlardır. Son çağlarda gelenler, rahat ve verimli ülkenin yumuşattığı ilk gelenlere hakim olmuşlarsa da azınlıkta kalarak bunlar tarafından yutulmuşlardır.

TRAKO - FRİKLER ve KİMERLER

BİR SOYDAN MIDIRLAR?

Gerek Yunan yazarı Prokopos ve gerek İran - Hazar rivayetlerinde Bulgarların ceddi olarak gösterilen Kimerlerin (I) asılları olan Trako - Frikler üzerinde de bir parça durmak, konumuzla da ilgisi bakımından, faydalı olacakdır.

Avrupalı birçok yazarların üzerinde birleştikleri bir görüşe göre ki bunun da kökü Prokopos'a dayanmakdadır. Kimerler Makedonya'da yerleşmiş olan Friklerden ayrılarak kuzeye doğru göçen ve Karadeniz kuzeyinde şimdiki Kerç şehri dolaylarında yerleşen bir bölükdür. Friklerin başka bir kolu da yerlerini bırakarak Boğazlardan Anadolu'ya geçmiş Troya (Troi) yı yıkdıkdan sonra daha da ilerilere giderek 1180 de Hattuşaş'ı alıp Hitit İmparatorluğuna son vermişlerdir. (II)

Bunlar Anadolu'da M. Ö. 1200 senesinden başlayarak 676 yılına kadar 500 sene süren merkezleri Sakarya vadisinde Gordiyom şehri olan bir devlet kurmuşlardır. Doğuda Kapadokya, güneyde Adana, batıda Menderes nehrinin yukarı kısımları bu devletin sınırları içine girmişti.

Herodot "Makedonyalıların anlatışına göre, Frikyalılar Avrupa'da kendileri ile beraber ikamet ettikleri sırada adları Birgiyalılar idi fakat Asya'ya gittikten sonra isimlerini de ikamet etdikleri yerin adını da değiştirdiler.,, demekdedir. (III

Biz şimdi bu ad değiştirmesini kendi tezimize yani Türk nomastıgi bakımından inceleyelim bir defa bu değişiklik dil kurallarına tamamen uygun bulunmaktadır. Zira F—B sesleri birbirine yakın ve birbirinin yerini alan seslerdendir. Bu bakımdan Frig ile Brig arasında hiç fark olmadığı gibi K—G sesleri de aynı şekilde değişen seslerden olması dolayısı ile de Brig ile Brik arasında da yokdur. Bu ses değişimi o zamanki Anadolu yerli halkının şivesine uyularak yapıldığı muhakkaktır.

Türklerde, sayılarla adlanan urukları söz konusu ederken, biz birleri de ele almış ve ik ekinin çoğul çe bazan da nisbet eki olarak kullanıldığını evvelcede belirtmiştik.

Bugün Anadolu'da Birik adlı köyler pek çoktur. Bunların çoğunlukla Doğu - Anadolu'da toplanması da gözden kaçmamaktadır. En çok Solhan, Ahlat, Bismil, Çermik, Çınar, Adıyaman, Arapgir, Gercüş, Kızıltepe,

(I) Zeki Velidi Togan, Umumî Türk Tarihine Giriş, s. 34.
(II) M. Fahreddin Kırzıoğlu, Kars Tarihi, s. 35, 67; B. Orousset, s. 60 - 63.
(III) Ömer Rıza Doğrul, Herodot Tarihi, (Şerhli Tercüme), VII - 73.

Beşiri, Bozova ve Ağrı'da toplandığı görülüyor. Vaktiyle bu bölge Karlar, Gurlar, Miller, Bohtlar ve Becen (Peçenek) lerin yan yana ve beraberce karışık olarak oturdukları bir bölgedir.

Yine bu kökten Aydın'da Birci, Palo'da Bircik, Ödemiş'te (köy ve bucak adı olarak üç tane) Birgi'den başka, adın tamamen bir sayısını belirten (Türk, Türkman sözlerinde olduğu gibi aynı kuralla yapılmış Bir ve Birman şeklinde) man eki almış haline de yine aynı bölgede yani Ergani, Beytüşşebap, Adıyaman, Kahta ,Mazgirt, Başkale ilçelerinde rastlamaktayız. Aynı zamanda Birman, hâlâ konar göçer büyük bir aşiretin de adıdır. Mazıdağ ve Cizre'deki Birki köyleri Ödemiş'deki Birgi köylerinin aynı adları taşımaktadır.

Baskil'deki Birimler ile Arapgir'deki Birimuşağı bunların oymak adı olduğunu ortaya koyduğu gibi Tunceli'ndeki Birik uşakları da Frik ve Briklerin bugüne kadar kalan anılarını saklamaktadır.

Bu gerçekler karşısında akla ilk gelen soru şu olmaktadır. Asurların Muşku Kıralı Mita dedikleri Frikya Kıralı Midas'ın Kimmerlerle yaptığı savaşda yenilerek intihar etmesi üzerine devletleri sona erince yine Herodot'a göre Frikya Kolonisi olan Ermenilerle beraber Dersim dağlık bölgesine sonra bütün Doğu - Anadolu'ya mı yayılmışlardır?

Yoksa aslında Lidya, Karya, Mizya ve Milyalılar gibi Duğu - Anadolu'dan batıya doğru ilerlemiş ve bir bölümü Trakya ve Makedonya'ya kadar atlamış uruklardan'mıdır?

Heredot'un bunları hem Anadolu'da ve hem de Trakya ve Makedonya'da göstermesi bize Makedonya'ya kadar ilerleyen bir Birik kolunun ana kuvvetlerden çok ileri gitmiş olması dolayısiyle geri çekilmeğe mecbur kalarak geldiği yoldan geri dönerken Troya (Troi) ve Mattuşas'a saldırmış olmasını da akla getirmektedir.

Frikler için ileri sürülen görüşler Muşki (Muşku) ler hakkında da uygulanabilir.

TRAKO - FRİK'LER ve ERMENİLERLE AKRABA GÖSTERİLEN MUŞKİ VEYA MUŞKULAR KİMLERDİR?

Anadolu'da yaşayan Muşlu adlara bakılacak olursa kelimenin aslı Muş'tur. Muş - k, Muşlu veya Muşlar anlamına geldiğine göre Muşki halini ele alırsak Muşlu'ya mensup veya Muşlular demek olur. Fakat Muşku şeklinin daha doğru olduğu kanısındayım. Çünkü Asurlular memleket anlamına (u) son ekini kullanmışlardır. Urar memleketine Urartu, Subar yurduna Bubaru veya Subartu dedikleri gibi Mahaltu, Melidu gibi birçok kavim adlarının sonunda görülen bu ekin, (Türkiye'deki (ye) gibi) memleket anlamına geldiği apaçık görülmektedir. Bu bakımdan Muşku, Muşlar yurdu, Muşlar memleketi demektir.

Muş adının daha çok Doğu - Anadolu'da, en eski dil kurallarına göre şekillenmiş, örnekleri pek çoktur. Birçok köy ve kasabalarımıza ad olduğu gibi bir il merkezimizin de adıdır. Muş ilinden başka Besni'de birde Muş köyü vardır.

Damad İbrahim Paşa tarafından yeniden şenlendirilen Nevşehir'in eski adı, Muşkara Türkmen oymağının adını taşıyordu.

Muş, Kaşgarlı Mahmut lûgatında Kedi anlamınadır. (Dizin 415) Bugünkü Türkçemizde kedi adlı köylerde bulunduğuna göre bu ad'da bir oymağın bulunması da yadırganamaz. Gerede, Yatagan ve Yozgat'da Kediler köyleri olduğu gibi Tirebolu'da Kedili, Devrek'de Kedioğlu köyleri de vardır.

Hayvan adları ile anılan Türk oymakları, evvelcede belirtdiğimiz gibi Ogurlarda daha çok olmakla beraber Oguzlarda da Karakurt, Arslanuşağı, Göcenler (Göcenek) gibi birçok oymaklar vardır.

Kigi ve Kemaliye'deki Muşağa köyleri Muş sözünün insan adı olarak da kullanıldığını, kara ve ağa Türkçe sözlerle birleştiğine göre de Türklüğünde şüphe bulunmadığını göstermektedir.

Ş — S ses benzerliği dolayısiyle değişimi hallerinde Muş, Mus da olabilir. Bu bölgede çok kere paşam yerine pasam derler. Bu bakımdan Yüksekova'daki Muşan (Muşlar) köyü ile Diyarbakır'daki Musan köyü aynı anlamdadır. Baskil, Kangal, Sivrice'de Muşar (Muş oymağı) Bingöl'de Muşek ve daha bunun gibi birçok Muşlu sözlerden başka yine birçok Mus, Muslu, Musik, Muskan, Muskar gibi adlara Kastamonu, Diyarbakır, Bolu, Trabzon, Zonguldak Samsun illerinde rastlanmaktadır. Bunun içindir ki bugün Kürt oymakları arasında bulunan Musi, Musiyan, Musan, Muskan gibi oymak adları da Muşku yani Muş oymağının adını taşımaktadırlar.

Bütün bu açıklamalar bize gösteriyor ki Muşkular da Tamamen bir Türk boyudur.

Trako - Friklerle aynı toplumun bir kolonisi olan Ermeniler ve bunların öncüleri durumunda olan Muşkular bir soydan olmaları gerekir.

Frik yani Birikler'in Türklüğü hakkında ortaya koyduğumuz delilleri Muşkuların Türklüğü yolunda yaptığımız açıklamalar da doğrulamaktadır. O halde bunlardan bir parça olan Ermenilerin de aslında Türk olmaları gerekmez mi? Bu konuya ilerde tekrar değinilecektir.

Asur Tarihlerinde önemli bir yer kaplayan ve 1170 milât öncesinde Militleri itaat altına aldıktan sonra Amid'deki Komuk iline saldıran Muşkular da yine bunlardır. Zira Hattuşas, Friklerle bunlara dahil Muşki ve Ermeniler tarafından M. Ö. 1180 de talan edildiği göz önüne alınırsa Muşkilerin 10 sene sonra Diyarbakır'a kadar uzanmaları normal karşılanmak lâzım gelir.

Bu arada şimdiki Muş şehrine de adlarını bırakdıkları anlaşılmaktadır.

Bu adların bize gösterdiğine göre Urartu bölgesinin birçok kesimleri bir zaman için Trako - Frikler'in öncü oymağı Muşkular'ın egemenliği altına girmiştir. Fakat bu hâkimiyet oralardaki beylik ve kırallıkları kaldırmak suretiyle değil, onları vergi ve savaşlarda asker vermeye bağlayan bir hâkimiyet şeklinde kendini gösteriyor. Bu da pek uzun bir zaman devam etmemiştir. Zira Muşkuların bu ilerlemeleri Asurluların Babil ile savaştıkları ve Bağdat doğusundaki Zağros dağları bölgesinin başkaldırmış beylikleri ile uğraştıkları bir çağa rastlamıştır. Nitekim 1110 yılında I. Tiglat Pleser Diyarbakır'ı almış beş kırallık ile birleşmiş olan Muşkileri yenilgiye uğratmıştı. (IV)

Asur korkusu, Eti Devletinin yıkılışından sonra özgürlüğe kavuşan birçok kıral ve beyliklerin muşkularla birleşmesini gerektirmiş ve M. Ö. 1060 yılında Asurlular bozguna uğratılmış ise de bu yenmeden tam bir şekilde faydalanılamamıştır. Fakat nede olsa birçok boylar yeniden özgürlüğe kavuşmuşlardır. Muşkuları bu zamanda artık hâkim durumda değil, ancak büyük sıkıştırmalar karşısında öteki devletlerle birleşme halinde görüyoruz.

Friklerin ise ağırlık ortamı Sakarya boylarında idi ve burada egemenlikleri beşyüz yıl kadar sürdü. Fakat bu çağın başlangıç tarihi karanlıktır. Ancak M. Ö. 800 tarihlerinden sonra 675 yılına kadar olan süresi bilinmektedir.

Gerek Frik ve gerek Muşkilerin bıraktıkları adlara bugün Doğu - Anadolu'da Ağrı ve Vana kadar uzanan çevrelerde yan yana ve karışık olarak rastlanılması da dikkati çeker durumdadır.

Şu halde Friklerle Muşkiler aslında Avrupa'dan gelmiş olsalar dahi bir Avrupa kavmi olmayup unutulacak kadar eski çağlarda Orta - Asyadan kalkarak Urlar, Karlar ve Bokhtilerin geçtikleri yollardan giderek

(IV) Basri Konyar, Diyarbekir Tarihi, s. 73, 38, 49.

Doğu - Anadolu'ya gelen aynı soydan insanlardır. Bunlar Trakya'ya Anadolu'dan ve boğazlardan geçerek veyahut da Kafkaslar'dan ve Karadeniz Kuzeyinden ilerleyerek varmışlar ve buraya da Türk adının kökü olan Tur'dan çoğul yaparak veya mekân edatı olan (ak) ekini ekleyerek Türk Yurdu anlamına, Turak demişlerdir. Bu da gösteriyor ki Trako - Frik (Birik) ler de Türk Yurdu Birleridir.

Tekrar Anadolu'ya geliş belki de sılaya dönüş şeklinde bir gerilemedir. Anadolu'nun serin ve bol yaylaları havası, yumuşak ve ılık kışlakları, dededen toruna anlatıla anlatıla Anadolu onlar için bir Kızılelma haline gelmiş ve bunlara her türlü savaşı göze aldırmış olabileceği gibi orada sonradan gelenlerin ağır basmalarının sonucu bir gerileme de akla gelebilir.

Fakat ne olursa olsun bunlarında Anadolu'nun eski urukları ile çabucak anlaşıvermeleri ve Asurlara karşı birleşivermeleri birbirleri ile çarpışmaktan geri kalmayan ve fakat yabancı bir düşmana karşı hep beraber karşı koymasını bilen Türk karakterini de ortaya çıkarmaktadır.

İşin iç yüzüne ermeden KEANE'nin, Kimmerler, Mandalar, Medler ve bugün Bahtiyarî diye adlandırılan Bokhtları; bugünün Kürtleri ile aynı milletten sayması (V) ne kadar tam bir gerçeğin ortaya konması ise, bugünkü dillerine bakarak bunların Aryen olduklarını ileri sürmesi de yine o kadar hatalı ve yanlıştır.

Bunlardan Bohti yani şimdiki Bahtiyarilerin Türklüğünü Kardukluların konusu incelenirken açıklamıştık.

Mandalar da adı üstünde yine bir Türk uruğudur. Frikler gelmeden önce Mandaların Anadolu'da varlığı, Boğazköy kazılarının arşivlerinde yer almaktadır. (VI) Bu Mandalar örneği, bunların Arîliğini değil, tersine olarak tamamen Türklüklerini ortaya koymaktadır.

Biz Hititlerin bile Türklüklerine tanık olarak bunları ileri sürmek isteriz. Zira Dr. A. Von Gabain II. Tarih Kongresinde Türk, Hun münasebetleri konusunda (s. 914) Kozlov Sefer Heyetinin Kuzey - Moğolistan mezarlarında saç örgüleri bulduğu ve bu saç örgü adetinin Çinlilere Mand - Shu'lar tarafından kabul ettirildiği hattâ bu Türk adetinin Çin'de yerleşmesinden ikiyüz yıl sonra bunun Çin millî gururuna dokunarak zorla kaldırılmak istenildiği de bildirilmektedir.

İslâm - Ansiklopedisi (Fa. 68. s. 1103 - 1 de) Mandlar (Mantaşa) diye açıklandığına göre Mand - Sha Mantaşa'nın aynı olduğu, Mand ile Manda'nın aynı sözden üreme olduklarında şüphe yoktur. Bu söz Kuzey Çin'de Mand - Sha halile nasıl Türk ise, Anadolu'da da Mantaşa halile o kadar Türktür. Menteşeoğulları da bu boydan olup adın incelmiş halile zamanımıza kadar ulaştığı anlaşılmaktadır.

Man - t, Man sözünün çoğuludur Pülümür'de Alman Mezreasının adı da Al - Man ayırımı ile kök sözün de, Türkçeliğini göstermektedir. Mangut, Mankır, Manna, Manay, Manav, Mançu, Mangışlaklar, hep Türk oymaklarıdır.

(V) A. C. Haddon, Kavimler Muhacereti Eserinin Türkçe Tercümesi.
(VI) II. Tarih Kongresi Arık, R. O. Arık, Proto - Etilere Dair Konferans, s. 863.

Skyt'leri de Türklerden ayırmak için çok şeyler söylenmiştir. Fakat geliş yerleri Orta - Asya olunca bunları Avrupalı saymak nasıl doğru olabilir.

Herodot Skyt'lere değinen üç söylenti anlatır. Bunlardan birinde "Skyth'ler yurdunda Tauric (Torik yani Türk) lerin oturduğu yerden Maetic gölüne kadar uzanan alanda ilk yaşayan insan Targitas (yani Targitler ki bu Türgit de olabilir. Türkler demektir) idi ve bu da Jove (Göneş ve Gök Tanrısı) ile Borysthenes (Börütanrı yani Yer Sup Tanrısı) den doğmuştu" demektedir. Dikkat edilecek olursa burada Targit'i yaratan tanrıların ikisi de Türk Şamanlarının inanışlarını yansıtan tanrılardır. (VII)

Herodot'un kendisinin de inandığı başka bir söylenti de şudur : "Göçebe Skyth'ler bir zamanlar Asya'da oturuyorlardı ve burada Masagetlerle muharebe ettilerse de muvaffak olamadılar ve bu yüzden yurtlarını boşaltarak Araks (Amuderya) ı geçtiler Kimmerlerin yurduna girdiler" demektedirler. (VIII) Kitabının başka bir yerinde de "Arimaspiler, İsidonları yurtlarından sürmüşler, İsidonlar da Skyth'ler üzerine yüklenerek onları yurtlarından çıkarmışlardır. Skyth'lerde Kimmerleri yurtlarından sürüp çıkarmışlardır" denilmektedir. (IX)

Kimmerleri kovalayanların Sakalar olduğunu Alper Tonga (Afrasyab) olayı bize çok açık bir şekilde göstermiş olduğu için Herodot'un Skyth diye adlandırdığı Urukun bir bölümü de Sakalar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum karşısında Skyth diye anılanların tamamen Türkler olduğu apaçık ortaya çıkar.

Bundan başka "Masagetler giyiniş ve yaşayış itibariyle Skyth'lere benzerler. Skyth'lerin de harp usulleri ve silâhları aynıdır. Memleketlerinde bulunmadığı için demir ve gümüş kullanmazlar buna karşılık tunçları ve altınları boldur. Masagetlerle Skyth'lerin ayrıldıkları tek nokta ölüm adetleridir. Mamafi her ikisi de Güneşi Allah bilir diyor." (X)

Masagetler Sakaların bir kolu olduğuna ve Sakalar da Türk bulunduğuna göre Skyth'lerle Masagetlerin aynı adetlere sahip olmaları gerekir.

A. N. KURAT'ın Peçenek Tarihi'nde çok güzel açıklandığı gibi yüzyıllarca İskitlerle yan yana bulunan Bizanslıların İskit diye bütün Türkleri adlandırdıkları bir geçektir.

Nitekim Mihael Attaliates Bizanslılarla Selçukluların yaptığı muharebelerde Skythlerin de bulunduğunu yazıyor. Bununla daha önceki yazılarına da bakarak Peçenekleri söz konusu etdiği anlaşılmaktadır. (XI)

(VII) Herodot Tarihi, III., IV., s. 370 - 371.
(VIII) A. E. IV., 2 s. 374.
(IX) Herodot Tarihi, IV. s. 376.
(X) A. E. I. 215 - 137.
(XI) Dr. Phl. A. N. Kurat, Peçenek Tarihi Önsöz.

Anna Komnena, Peçeneklerle Komanların aynı dili konuştuğunu zan eder. Peçeneklerin diğer Türk Skyth kavimlerle aynı soydan oldukları kanaatına varmıştır. (XII)

(Administrato İmperio) da Skyth sözünü Peçenek ve Koman adları ile birmiş gibi kullanmaktadır. (XIII)

St. Jerom milâdın dördüncü yüzyılında yazdığı mektubunda Türkleri Huani (yani Hunlar) Sehythiae (yani Sikitler) olarak göstermektedir. aşağı yukarı bin yıla yakın bir zaman geçmiş olmasına karşılık Skyth sözünün hâlâ Türklere özel ve genel bir söz olarak kullanılması herhangi başka bir yoruma yer vermeyecek değer ve kesinliktedir.

Zeki Velidi Togan Skyth oymakları üzerinde durarak bunlardan Targutae, Scolot, Paralat adlarının Türk, Çiğil, Barula gibi Türk urukları olduğunu zira bunların (T) li çoğul şekillerinin Türküt, Sikülüt, Barulat olması gerektiğini ileri sürmektedir. (XV)

Yunanlıların Skyth, İranlıların Saka, Çinlilerin Se dedikleri bu Altay doğusu Tiaşan kavimleri daha milâttan 7 - 8 yüzyıl önce Çin sınırından Tuna'ya kadar bütün bir sahaya hâkim bulunuyordu. (XVI)

Bizi dolayısiyle ilgilendiren bu konu üzerinde daha fazla duracak değiliz. Bizim burada açıklamağa çalıştığımız şey, Masaget Saka, Skyth, Kimmer, İber gibi adlarla anılan ve hattâ birbirleriyle çarpıştıkları da görülen bütün bu Orta - Asyalı kavimlerin bir soydan ve Türk olduklarını da belirtmektir. Bunların toprak veya hâkimiyet için birbirleriyle çarpışmaları tarih boyunca bütün Türk oymakları arasında her zaman görülen bir olaydır.

Aynı zamanda konumuzu bu şekilde dağıtmamızın bir amacı da. Arî'lik konusunda ileri sürülen, Milâttan Önce 1700 - 2000 yılları arasında Kuzey - Avrupalı bir akının Hind'e kadar ulaşan istilâsının hayali olduğunu ve gösterilen örneklerin Avrupalı olmayıp, Avrupaya geçmiş daha önceki Orta - Asyalı Türk göçleri olduğunu açıklamaktır.

Siyasal düşüncelerden uzak, Avrupalı üstünlüğü iddiası gütmeyen, bildiklerini ve gördüklerini her yönü ile olduğu gibi açıklamasını bilen, Tarihin babası Herodot, 2400 yıl önce bakınız ne diyor.

"Skythya'nın bütün deniz sahilinin ötesinde yani Borysthenites'de oturan halk Gallipedae (yani Galliler) dir. Bunlar, Yunan, Skyth bir milletdir." XVII Skythlerin Türklüğü gün gibi açık olduğuna göre bu bildiriden Skythlerin Türk olmadığı çabasında bulunanlar ne için bunun tersi üzerinde yani Yunanlılar ve Gallilerin Türklüğü konusunda hiç dur-

(XII) A. E. s. 23.
(XIII) A. E. s. 23.
(XIV) II. Tarih Kongresi, s. 888 Lâtin Patrolojisinin 12. Sayfasındaki 107 Numaralı Mektup.
(XV) Umumî Türk Tarihine Giriş, s. 35.
(XVI) A. E. s. 44.
(XVII) Herodot Tercümesi, IV. 17 s. 377.

muyorlar. Halbuki Pelasg Yunanlılar, evvelce de belirttiğimiz gibi tamamen doğudan gelen ve Herodot'un Doğululara kullandığı barbar adını bunlara da verdiği uluslardandır. Bu deyim, bize Skythlerin Arîliğini değil, Yunanlıların ve Gallilerin Türklüğünü ortaya koymaktadır.

Bununla beraber gerçekleri bulmağa doğru yönelen bazı tarafsız Avrupalı bilginler de bu kuşkularını saklayamamaktadırlar. Yine evvelce de bildirdiğimiz gibi CHARLES SEİGNOBOS, (Avrupa Kavimlerinin Mukayeseli Tarihi) adlı eserinin 22. baskılı H. C. Yalçın tercümesinde (s. 20) "Güney Avrupa kavimleri sayılırken Helenler ve bunların kuzeyinde Barbar kalmış TRAKLAR bulunuyordu ki, bugün dilleri ortadan kalkmıştır. Adriyatiğe dayanan sarp dağlarda, İllirienler, İtalya yarımadasında Sard, Sikan, Siküler, İber diline benzeyen bir dille konuşuyorlardı. Merkezin bütün dağlık arazisi cengâver bir takım ahaliye aitti" dedikten sonra "Toskana havalisinde uzaktan gelmiş Etrüskler bulunuyordu. Bunların Yunan harfleriyle yazılmış paralarından belli olan dilleri henüz okunamamıştır. Hind-u - Avrupa-î dile benzemiyor. İtalyanın başka kavimlerinden adetleri ve dilleri itibariyle de pek farklı idiler taştan kubbe yapmasını biliyorlardı. Kâhinleri kurbanların karaciğerlerine bakarak istikbali keşfederlerdi. Bu iki hüner onların menşe'leri gibi görünen Küçükasyada tatbik olunmakta idi" demekle tam bir gerçeğe dokunmuştur.

Sardların, Sicanların, Sikülerlerin Türklükleri daha önce açıklanmıştı. İber - Abar - Avarların Türklüğünde ise hiçbir kuşku yoktur.

Şimdi bütün bu açıklamalardan sonra eğer Kimmerler Trako - Friklerin bir kolu ise o halde, Trakya'dan Karadeniz kuzeyine doğru bir göçü değil, Kimmerleri Karadeniz kuzeyinde bırakıp Trakya'ya ve oradan da Anadolu'ya geçen bir göçü düşünmek akla daha yakın gelir. Zira Trakya'dan ikiye ayrılarak biri kuzeye diğeri güneye doğru yönelen bir göç düşünmek biraz anlamsız olur. Çünkü bu göçü gerektiren sebep başka bir kavmin sıkıştırması ise bunların dağılması değil toplu halde yalnız birtarafa göçmeleri gerekirdi. Halbuki aynı tarafa yönelmiş bir kolun bir bölümü geçtikleri yerlerden bir yeri kendilerine elverişli bularak orada kalabilir. Bu bakımdan Kimmerlerin Karadeniz kuzeyinde kalarak Friklerin yollarına devamla Trakya'ya geçmeleri daha normal bir açıklama şeklidir.

O halde Yunanlı Prokopos'un ve İran - Hazar rivayetlerinin Kimmerleri, Bulgarların Ataları olarak göstermesini, doğrulanmamış bir söylenti olarak önemsememek de doğru olmaz. Zira Kimmerlerin de Bulgarlar gibi Asya'dan geldiklerini gösteren başka belirtiler de vardır. Kimmer kral adlarının İran kral adlarına benzemesi, bir zamanlar İran kültürünün hâkim olduğu yerlerde kaldıklarını göstermektedir.

Kimmerlerle Frikler ve Muşkular üzerinde dururken bunlarla aynı soydan olduğu genellikle kabul olunan Ermenilere değinmeden geçmek konumuz için bağışlanmaz bir noksan olur. Çünkü Ermeni Tarihçileri Kürtlerle Arî bir soy birliği kurmağa çalışmaktadırlar.

ERMENİLER DE FRİKLER GİBİ TÜRK MÜDÜRLER?

Kimmerlerle akraba olan Friklerin Ermenilerle de akraba oluşu, Kimmerlerle aynı soydan olan bulgarların da Ermenilerle akraba olmasına ve Bulgarların da Türklerle aynı soydan bulunuşu, Ermenilerin de Türklerle aynı soydan gelmesine yol açmaz mı?

O halde Ermenilerin Arî olabilmesi için Bulgarların ve Türklerin de Arî olması gerekir.

Kars Tarihinde Sayın Fahreddin Kırzı oğlunun Ermenileri, Arsaklar Varsaklar, Bulgarlar, Oğuzlar, Utiler, Urartular, Macarlar, Gürcüler, Kürtler ve hattâ Peçeneklerle beraber karma karışık açıklamağa kalkışması görüşlerinin doğruluğunu ortaya koymakla beraber sözünü etmekten çekindiği Ermenileri de Türk olarak göstermek cesaretini bulamaması, Frikleri Arî ve Hind-u Avrupa-î ve Avrupa'lı bir göçmen olarak sanmasından ileri gelmektedir.

Ermeni Tarihi yazarlarının da kendilerine türlü türlü menşe'ler aramaları kendilerini bir türlü Türklerle akraba sayamamalarından ileri gelmektedir.

Bunlardan çivi yazısı ile çok uğraşmış olan J. Sandalciyan Ermenileri Urartuların torunları olarak saymakta, fakat Urartuların Özbeöz Türk olduklarını bilememektedir. Bu yüzden yine Friklerin de Türk olduklarını kavrayamadığından Herodot'un Ermenilerin Friklerden bir kol olduğu yolundaki yazılarını da doğru bulmamaktadır. Zira ona göre Urartulular Asyalı, Frikler Avrupalı'dır. Bunların her ikisinin de Türk asıllı olduklarını bulabilseydi Herodot'un herşey bu kadar değişmemiş olduğu bir zamanda, yani bundan 2400 yıl önce söylenmiş bu sözlerinin doğruluğuna inanır yanlış bulmağa kalkmazdı.

Yine Birinci Cihan Harbinden 1923 Lozan Andlaşmasına kadar siyasî amaçlar güden Ermeni yayınlarında da, özellikle Keork Arslan, efsanevî ataları Hayık ile Urartu adını birleştirmeğe çalışarak aynı tezi savunmuş ve Kürtlerin Ermenilerle bir asıldan olduğunu anlatmağa uğraşmıştır.

Esat Uras (Tarihte Ermeniler) adlı eserinde (s. 89 - 97, 99 - 106) Ermenilerin kendi kökleri hakkındaki araştırmalarını şu şekilde özetlemiştir.

"A) Ermenilerin Frikyalılarla Anadolu'ya geçtikleri.

B) Babil'den Hayk ile, Balkanlardan gelen Armenlerin birleşmesinden çıktıkları.

C) Hayata ehalisinden Hayastanlı oldukları.

D) Bugün bile hâlâ yeni yeni yeni görüş ve buluşların birbirleri ile çarpışmakta olduğu görülmektedir" diyor.

Nikola Adontz, Frikyalı oldukları tezini savunurken 1951 İstanbul Müsteşrikler Kongresine gönderilen kadınlı erkekli beş tezin'de Urartulu olduklarını ileri sürmesi gibi.

Bu suretle Ermeniler Hayık Efsanesine göre Samî, dillerine göre Arî, Antropoloji araştırmalarına göre de Turanî ve Asyanik görünmektedir" diyor.

Ermenilerin bütün bu ileri sürülen görüşlerini bir arada toplayacak ve doğrulayacak tek çıkar yol kendilerinin çok eskiden ana yurtdan ayrılmış Türkler olduklarını ve birçok dolaşmalar sonunda dillerinin ve hattâ efsanelerinin etkiler altında kaldığı ve ancak antropolojinin bu etkilerden uzak olduğunu kabul etmeleri ile mümkündür.

Realescikon; (Cilt I. s. 220 - 221) "Ermeniceye girmiş kelimelerin Fin-o Ogrien ve Eski Türkçe (Ur - Türkisch) olduğu kabul edilmiştir. Eğer bu iki nokta bundan sonra yapılacak tetkiklerde tecyüt ederse bu keyfiyet, Ermenilerin ilk tarihlerinden ziyade (Fin-o Ogrien"lerin ve Türklerin ilk tarihleri için önem kazanır" demektedir.

A. Meillet; (Esquisse d'une gran Comparée de l'Armenien Clasique, Vienne, 1903'de) Ermenicenin Hind-u - Avrupa-î bir dil olduğunu reddederek "klâsik Ermenice yani Krapar'ın kesin olarak Van Gölü civarında teşekkül ettiğini, zâhirî bazı benzerlikler dolayısiyle Hind-u - Avrupa-î asıldan olduğu kabul olunabilecek kelimeler topluluğunun 400'ze bile baliğ olamıyacağını yazmaktadır.

Basmaciyan'da (Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Mes'elesi, Ankara, 1950, s. 13) "çok eski zamanlarda PAMİR yaylalarından ve Hindukuş'tan gelen göçmenler olduğunu" ileri sürmektedir. Bu da bizim Gurlar hakkındaki tezimize tamamen uymakta ve Ermenilerin de Urartular, Sümerler ve Subarlarla birlikte Gurlar yurdundan ilk gelen Türkler olduğunu açıklamaktadır.

Zira evvelce de açıklandığı gibi gerek Urartuların Türk olması ve gerek Türk - Bulgarlar'a akraba olan Friklerin de Türk - Traklardan bulunması, her ikisine de ayrı ayrı soydaş olduklarını ileri süren tezlerin ikisini de doğrular durumdadır. Antropoloji araştırmaları ise bunu büsbütün kuvvetlendirir.

Yüzyıllarca Kafkaslarda Arsaklar,, (bir ünlü harfle başlayan bu adın başına k eki almış bir Bulgar oymağı olan) Karsaklar, Vanandlar, Boroçoğullarının gibi başka Bulgar oymakları ve yine Hun boylarından Uti - Gurlar, Beş - Gurlar, On - Gurlar, Karluklar, Peçenekler ve Oğuzlarla kaynaşmaları, aynı din ve mezhebi kabuletmeleri, aynı âdet ve yaşayışa sahipolmaları da bunu açıklayan tanıklardır. Bu aynı inanışlara örnekler de verebiliriz. Plümür kaymakamlığım sırasında tanık olduğum bir olayda, Tunceli'nin Plümür ve Ovacık İlçelerinde yaşayan Bal uşakları oymağının Hel veya El dedikleri kartal soyundan bir kuşu kendilerine tötem olarak kabullendiklerini gördüm. Savaşa giden kocalarının ve-

ya oğullarının arkasından kadınların bir duası bunu açıklamakdadır. Bu dua aynen şöyledir.

Hel-i Ocağ-ı Seyyid-î, to ser-o Per-ora gero. Tercümesi :

Seyit ocağının karakuşu, başına kanadını gersin. Yani

"Kutsal ocağın karakuşu seni korusun,, anlamınadır.

Ermenilerde de bu karakuşa saygıyı aynen görmekteyiz. Şöyleki :

Ermenilerin Ün almış Azizlerinden Aziz Kirkor, Tarom / Aşdidat / Aştişat kasabasını kendisine Patriklik merkezi yapdıktan sonra Çadır biçiminde ve Türk mimarisi tarzında kurulan kiliseye karakuşu da vaftiz ederek arma yapmıştır. (I)

Elkuş : Divan-ı Lûgat - üt Türk de, kartala benzeyen bir kuş diye tarif olunmuştur. Orta - Asya'daki Hel dağları da bu sözün Türkçeliğini ortaya koymaktadır. Bugün de Erzincan'da Türkler kartala benzeyen bu kuşa Hel derler.

Aziz Kirkor'un bir Oğuz Tötemi olan Karakuş'u vaftiz etmesi halkta bu Töteme saygının sarsılmadığını da gösterir. Türk beylerini Hıristiyan yapmak ve kendi de patriklik almak için Kayseri'ye giderken yanında götürdüğü Avşar beyinin bayrağında Karakuş'un bulunması, bu inancın vazgeçilmez bir şekilde yerleştiğini anlatmaktadır.

Bundan başka Ermeni kilise tarihlerinde Mananalı (Doğu - Dersim) Taranalı (Divriği) sancaklarındaki dinsiz sayılan Pavlikyan ve Tondraklardan çok şikâyet olunmaktadır. Bunlara Are - Vortik (Güneş - Oğlu) derler. 717 yıllarında Abbasî emirlerine dayanarak Hıristiyanlığı hiçe saydıklarından, Güneşle Aya taptıklarından, büyüler yaparak hava perilerini çağırdıklarından söz ederler. (II)

Evvelce Dersim halkı eski Türk dini olan Şamanizmi, Hıristiyanlığın Gregoryen mezhebi içinde nasıl yaşatmış ise bugün de ayni inanışı Aleviliğin Caferî mezhebi içinde yine olduğu gibi saklamaktadır.

Nazmi Sevgenin Kızılbaş Aleviliğin gizli felsefesi ve Ömer Kemal Agarın Tunceli Dersim coğrafyasında açıkladığı gibi yazın damların üzerine serdikleri yataklarda çırıl çıplak yatan Dersim halkından bazılarının sabahleyin güneş doğarken yarı bellerine kadar doğrularak ve güneşe dönerek ona karşı dua ettiklerine Pülümür Kaymakamlığım ve Tunceli Valiliğim sıralarında birçok kereler tanık olduğum gibi daha önce kalkanların güneş ışınlarının ilk vurduğu kara taşları öpdüklerini de görmüş bulunuyorum.

Din konusunu ele aldığım zaman bütün felsefesi ile açıklayacağım bu konuda, güneş ve ay gök tanrısını temsil etmektedirler ki şimdiki inanışlarına göre bunlar Hazreti Muhammed ve Âlî'dir.

(I) Kars Tarihi, s. 177.

(II) A. E. s. 131, Çamciyan, Ermeni Tarihi s. 655, 717 ve 1394 Yılları Olaylarından.

Türklerin yeda taşı kutsallığı ile havalara hâkim oldukları, istedikleri zaman kar ve yağmur yağdırdıkları Yolunda yayılmış olan efsanenin izlerini de, burada büyü yaparak hava perilerini çağırdıkları bildirisinde buluyoruz. Bu da gösteriyor ki Tunceli halkı o zaman sözde Gregorien görünmelerine karşılık Şaman dinini bırakmamış ve bütün inanışlara karşı cebir kullanmayarak saygı gösteren müslüman Abbasoğullarının Türk emirlerinden himaye görmüşlerdir. Bu da gösteriyor ki Dersim Zazaları hangi dine girerlerse girsinler daima Türk olarak kalmışlardır.

Dr. Phl. A. N. Kurat (Peçenek Tarihinde) 8. yüzyılın ortalarında Bizans İmparatorları tarafından birçok Pavlikyanlar Erzurum ve Malatya civarından alınarak Bulgaristan sınırı Filibe çevresine yerleştirildikleri ve bunların sınır bekçisi olarak kullanılmak istendiği belirtilmektedir. Sonraları Bogomil adı ile de anılan ve asıl adları bilinemeyen bu Pavlikyanlar Bulgar ve Peçeneklerle anlaşarak onlarla savaşacak yerde Bizansın başına belâ olmuşlardır. Bulgar ve Peçeneklerle çabucak anlaşıvermeleri ve onlarla hısımlık kurmaları anlatıyor ki o çağlarda dilleri henüz büyük ayrılıklar göstermemiş, gelenek ve görenek birliği onları birbirine derhal kaynaştırmıştır.

Kars Tarihi (s. 33) (M. Broset Les rüines d'Ani II de) Astrakan'dan Polonya'nın Livov ortalarına kadar yayılmış olan Ermenilerin özellikle Polonya'nın Livov bölgesinde oturanlarının Mesrup Alfabesi ile hep Türkçe okuyup yazmakta ve ötedenberi ana dilleri Türkçe olan Gregorien Türklerden bahsedilmektedir. (III) Bu bakımdan Polonya sınırına yakın Almanya'da Lansberg şehrinin kuzey - batısında bir Kürtov kasabasının bulunmasını yadırgamamak gerektir.

Burada akla gelen bir sorunun daha çözülmesi gerekir. Acaba bu Dersimli Pavlikyanlar ile Tonduraklar ve Polonya'ya giden ve Türkçe konuşan fakat Gregoryen oldukları için Ermeni olarak tanınan insanlar Ermeniler tarafından Gregoryen Mezhebine sokulmuş Oğuz Türkleri midir? Yoksa daha o çağlarda hâlâ Türkçe konuşan Ermeniler'midir? Yani Ermeniler başka, Ermenileşmiş bu Oğuz Türkleri başka mıdır?

Kırzı Oğlu M. Fahreddin'in Kars Tarihi dikkatle incelenecek olursa görülecektir ki birçok Ermeni sanılan boylar ya çok önce, Kars Tarihinin belirtdiği gibi, Cenestan yani Çin taraflarından ve Doğu - Türkistan'dan gelmiş hattâ Çin'de hükümdar olmuş Türk soylarından (Türklerin Çin kral ve hükümdarlarına verdikleri Fağfur adını taşıyan) Açena soyu Türkler veyahut da sonradan gelen Saka Türklerinden ve Üç Oklardan Oğuzlardır. Bir takımı da Karadeniz kuzeyinden dolaşarak bir süre Birik (Frik) lerle Trakya'da kaldıktan sonra Anadolu'ya geçen ve birçok savaşlar vererek eski yurtlarına dönen Arman Türkleridir.

Dede Korkut Oğuznamesi incelenirse görülür ki İç ve Dış - Oğuzların çarpıştıkları düşmanlar (ki, biz bunları Gürcüler ve Ermeniler diye

(I) Kars Tarihi s. 177.

(II) A. E. s. 131, Çamcıyan. Ermeni Tarihi s. 655, 717 ve 1394 yılları olaylarından.

(III) Kara Şems Reşit Saffet. İstanbul s. 40, 41.

Adlandırıyoruz.) Hep Türk adları taşımaktadır. Belki bu çağda da din ve dil değişmiştir ama Türkün adlar üzerinde değişmeyen geleneği Hâlâ süregelmiş Oymak ve Boy adları olduğu gibi kalmıştır.

Kara - Tüken (Diken) Melik, Yayhan Keşişoğlu, Karaarslan Melik, Söklü Melik, Kapçak (Kıpçak) Melik, Bugaçuk Melik, Arsunoğlu Direktekür, Tokuz Tümen Gürcü, Bicene (Peçenek) Padişahı gibi ki bunların hangisi Türkden gayrıdır. İçlerinde belki Tekür denilenlere Tekfurdan dönme diye Rumlara maletmeğe kalksak bile Arsunoğlu Direk Türkçe adı buna engel olur. Zaten Tekir Türkçede Çubuklu ve benekli kül rengi veya boz renge denir. Bugün Ermenistan ve Gürcistan dediğimiz bu bölgede yani Taş Oğuzlar (Dış Oğuzlar) ın bulundukları yerler dışında kalan, beylikler ve krallar, o çağlarda bu adlarını saydığımız meliklerdir. Demek oluyorki bu destanın yaşandığı sürece ya Ermeniler henüz gelmemiş veya Ermeni adı yerine beyliklerinin adları olan bu Türk adları söylenmiştir.

Dikkat edilecek olursa Gürcülerin adı da yine Türkçe ve kutsal Dokuz sayısı ile anılarak Tokuz Tümen Gürcü diye belirtilmektedir.

Bundan çıkan sonuç şu oluyorki Ermenilerin asıl topluluktan ayrılarak Trakya'ya kadar uzanmaları ve (Önceleri bir zaman bulunup sevdikleri) Kafkaslara tekrar dönmeleri Arsında dillerine birçok yabancı sözler karışmış olmasına karşılık adları henüz tamamen değişmemişti.

Bu bakımdan Ermenileri bir de adları üzerinde durarak incelersek o zaman durum daha açık bir hal alır. Gerek Ermen, gerek Arman sözleri birbirinin aynıdır. Armen şekli ise bu sözlerin Türkçe ses düzeni bozulmuş halidir. Sözün aslı Er-men veya Ar-man'dır.

Er : Kahraman, yiğit, ve erkek anlamınadır.

Ar : Nâmus, pâk, âlâ ve mâvera (Öte) anlamlarına gelmektedir. Burada Er'in kalınlaşmış hali de olabilir.

Man : Türkçede büyültme yüceltme ekidir. Kocaman, şişman, Türkman (Türkmen) gibi. Ses uyumu kuralına göre man, men de olur

O halde burada Ermen veya Arman Yüce Kahraman (Yüce Er) demek olduğu gibi Arman veya Armen de en pâk veya yüceler yücesi demek olur ki hemen hemen birbirinin aynıdır.

Man sözü, Manihaistlerin Din adamlarına verilen bir ad olduğu gibi, Şaman sözü de Şamanizm'in adamlarına verilen bir adtır. Pülümür'ün Alman mezreasının adı da Al Renkli bir Man için verilmiş bir adtır. Bunun gibi Mankut oymağı da adını kutsal bir Man'dan almıştır. Yine Oğuz ilinde ve Hazer Denizi kıyısında bir yer olan Manğışlak Adını bir Mandan aldığı anlaşılmaktadır. Görülüyorki Ermenilerin adı bile Türktür. Kendileri Arî bir dille konuşsalar dahi Türk adlarının kutsal geleneği yakalarını bırakmamış ve adları Türk olarak kalmıştır.

O halde şimdi haklı olarak Urartulular ve Kürtlerle soydaş olduklarını iddia edebilirler. Yalnız kendilerinin de Türk olduklarını kabul etmek şartı ile.

Ermeniler birinci genel savaştan önce ayrı bir devlet kurmak çabasına düştükleri zaman Türklük dolayısı ile Kürtlerle olan bu yakınlıklardan faydalanarak onları da kendi toplulukları içinde birleştirmek amacı ile sinsi sinsi ve çok sistemli çalışmalar yapmışlardır.

Amerikada okumuş ve kendilerini bu uğurda yetiştirmiş Ermeni misyonerlerinin dersim de giriştikleri Ermenileşdirmiş propagandaları şaşılacak kadar kurnazca olmuş ve oldukca da başarı sağlamıştır. Bunlardan bir iki örneği burada açıklamak her halde faydalı olacakdır.

Pülümürün Danzik bucağında bir dağda kırklar ziyareti vardır. Burası Şamanizm ayinlerini andıran törenlerle her yıl keçeli uşakları oymağı tarafından bir bayram havası içinde kadınlı erkekli ziyaret olunur. Kurbanlar kesilir. İçkiler içilir. Oyunlar oynanır.

Burada ziyaret denilen şey Mezar şeklinde ve hakiki mezarlardan daha büyük taş yığınlarından ibaretdir.

Ermeni misyonerler yapdıkları telkinlerde her vakit Ermenilerle Kürtlerin aynı soydan olduklarını ileri sürer ve zorla müslüman yapılmış olmalarını hâlâ Hıristiyanlık inanışlarını değiştirerek koruduklarını öne sürerlerdi. Onların inanışta birleşdiklerini söyledikleri Alevilerin Allah, Muhammet, Ali den çıkan, bir Allah, felsefesini Hıristiyanların ruh, ibin, kudüs şeklindeki üçlemelerine benzetirler ve sizinle bizim aramızda yalnız bir sünnet farkı vardır. O da size zorla kabul ettirilmiştir derlerdi. Fakat bunlara kanmayan Kürtleri şaşırtmak ve inandırabilmek için aziz Kirkorun Karakuşu vaftizetmesi gibi bir hileye baş vurdular. Gizlice kırklar ziyaretindeki en büyük mezara kocaman bir haç yerleştirmişler. Üzerini eskisi gibi düzeltdikten sonra bir kaç yıl bekleyerek ters dönmüş taşların da öteki taşlar gibi kararmasını ve yosunlanmasını beklemişler. Yine kırklar ziyaretine gidileceği günlerin yaklaşdığı bir gün Keşiş, Keçeli uşağı aşiret reisine giderek üç akşamdır üst üste gördüğü bir rü'yadan bahs ile kırklar ziyaretinde bir haç olduğunu ve bu ziyaretin aynı zamanda bir Ermeni evliyasına ait olduğunu Ermenilerin ne için gelip kendisini ziyaret etmediklerini sorduğunu anlatmış rüyasının sadık rüyalardan olduğuna inandığını eğer açılıpta haç çıkmazsa kendisini öldürmelerini, kanının helal olduğunu da sözlerine eklemiş kuşkulanan ve merak eden keçeli uşakları ziyaret günü bir kaç tartışma ve korkulardan sonra merakları bütün engelleri yenerek çıkmazsa ziyarete keşişi kurban etmek ahdile mezarı açmağa karar vermişler. Fakat mezar açılmadan önce papas, yarın bu işte bir hile var dememeniz için, açmadan önce mezarı eyice inceleyin, daha önce açılmış bir hali olup olmadığını araştırın diye bir uyarma yapdıktan sonra mezardan bir taş alarak ters çevirmiş onlara yeni açılan bir taşın nasıl belli olacağını da gösterdikten ve herkesi mezarın yakın zamanlarda açılmadığına inandırdıktan sonra mezar açılarak herkesin şaşkın bakışları önünde put dışarı çıkarılmış ve hemen orada mevcut Ermenilerle ruhani bir ayin yapılmış ve artık her yıl birlikde ziyaret adet olmuştur.

Belki bu olay yarın Ermeni tarih yazarları için bir belge olarak da yararlanmalarına bir vesile teşkil edecekdir.

Buna benzer kitaplar dolduracak yüzlerce örnekten birini daha açıklamayı çok dikkate değer olması bakımından gerekli buluyorum.

Yine Tunceli'nde ana ve babası soyca Kürt olan Türk veya Müslüman adları kullanan bir obada tek tük Ermeni adı almış kimselere rastlanılmakdadır. Meğer aşiret reislerinden birinin çocukları, adlarını Dursun Yaşar koymasına rağmen yaşamıyormuş. Kürtler'de erkek çocuk ne kadar çok olursa ağanın nufuz ve önemi de o kadar artar. Bu bakımdan ağa çok üzgünmüş Bir gün aynı misyoner ağaya yanaşmış, Ağa, seni çok üzgün görüyorum; seni çok severim, üzgünlüğünün sebebini de biliyorum, sana bir çare söylemek isterim ama bana kızarsın diye çekiniyorum, deyince ağa bu işde kızılır mı çare ne ise her şeyi göze alırım deyince senin nazarın çok keskin, çok sevdiklerine bakınca onları öldürüyor demiş. Ağa çok sevdiği bir atının da çatlayarak öldüğünü hatırlayınca buna inanmış. Öyleyse bunun çaresi ne diye sormuş, o da doğacak çocuğuna bir Ermeni adı takarsan her adını çağırdığında için cız eder ve nazarını keser ziyanı yok yine müslüman göbek adı takarsın ama sen Ermeni adı ile çağır deyince ağanın aklı yatmış ve gebe olan karısından doğan erkek çocuğa ilk Ermeni adı böyle takılmış Tam bu sırada guya rast gele gibi gelen yapı ustalarından faydalanmasını da teşvik ederek tek katlı damın üzerine bir kat çıkartarak onları hayvanlarla beraber yaşayış durumundan kurtarmış ve çocuğun sağlık durumu ile yakından ilgilenerek yaşamasını sağlamış. Bunu gören ve duyanlar ve ağanın oğluna Ermeni adı koyması dolayısiyle kendini mazur gösterme kaygusu ile yaptığı propagandaya inananlar çoğalmış ve bunlar arasında Artin, Karabet, Varacabet gibi Ermeni adlarına alışılmağa başlanmıştı.

Bu hâl öğrenilince üçüncü umumî müfettiş ve Tunceli Vali ve Komutanı Kor General Abdullah Alpdoğan'ın emriyle yüzlerce bu çeşid ad yeniden değiştirilerek nüfusca kaydı yapılmış Ermenice adların kullanılması yasaklanmıştır.

BİTİGURLAR

Gurların bir boyu olan Bitigurların adına Deguignes'in Hüseyin Cahit Yalçın tarafından tercüme olunan (Hunların, Türklerin, Moğolların ve sair Tatarların Tarihi Umumisi) adlı eserinde (C. 2. IV. s. 143) "Avrupa'yı istilâ eden Hunların arasındaki Osyonlar (Uslar), Kam - Kiular (Kanlılar), Yueçiler, Sular, Kutrigurlar, Utigurlar, Ulzingurlar Burugundlar, Ultizurlar, Britonlar, Akatırlar, Angiscirsler, Bardorlar, Saragurlar, Ongurlar" arasında rastlamaktayız ki yazar bunlardan Bitigurları "Uygur ülkesinden hareket etmiş aşiretlerden" göstermekte bazılarını da "Tataristan Uygurları" olarak belirtmektedir.

İleride bunların içinden yine Gurların bir boyu olan Kutrigur, Utigur, Ulzingur, Saragur ve Ongurların sırası geldikce üzerinde duracağız.

"Hunların Tanais nehrinin batı yakasına geçmeleri bütün komşu milletleri telâşa düşürdü. Hunlar ilk önce Alipsurienleri, Alcidzurienleri, İtamarları, Tunkasları, Boisquesleri kendilerine bağladılar sonra Tanais nehrinin adı ile çağrılan ve (T) çoğul eki alarak Tanaites denilen Alanlara saldırdılar. Bunların öldürülmekden kurtulanları Hunlara sığındılar. ve onların ordusuna katıldılar.,, demektedir. (A. E. 140)

Biz konumuz olan Bitigurlara geçmeden önce kısaca Hunların buyruğu altına giren ve Avrupalı oldukları iddia olunan bu kavimlerin kimlikleri üzerinde durmamız Kürtler konusunu daha da aydınlatacağı için faydalı olacaktır.

Bunlardan Alipsurienler Alp-Surlardır. Bugün bunlardan arta kalan Sur uşakları oymağı Tunceli'nde hâlâ yaşamaktadır. Belki Suriye'ye ad verenler de bunlardır. Bu oymağın adını taşıyan köyler de vardır. Pülümürde Surik Erzincan'ın Başkale bucağında Suran (Surlar) gibi. Bu bakımdan bunların da Hunlardan önce gelmiş Türkler olduğunda şüphe yoktur.

Yine Alcid Zurienler de Z — S değişimi ile Alcid Surien olur ki burada Alcit Alci'nin çoğul hâlidir. Alci (Alki), Faustus Byzantinus zamanında (4 üncü yüzyıl) Eski Korduene; Kordikh ve Tmorik bölgelerinden İbaretdi. Alki, Tmorik'ın başşehri idi. (I)

Yine Alki (Aliki) Bingölde Cibran'ın Suvar Oğulları boyundan bir oymağın adı olduğu gibi (II) Moğollardan Konkırat Uruğundan bir oymağın adı da Alkinotdur. (III) Arsaklıların Hıristiyanlığı kabulü sırasında Tridat'ın daveti üzerine gelen beyler arasında Amid'teki Alcinik beyi de bulunuyordu. (IV) Belki Alçin Türk oymağı da bunlardandır. (V)

Yine Hunların buyruğu altına girenlerden İtamarların adı da dikkati üzerine çekmektedir. Bu sözün, Fin Uruklarından İtbarak, (VI) M. Ö.

791 yılından 769 senesine kadar Asurluları uğraştıran İtvaların (VII) adlarına bakılarak İt - Amar şeklinde bir söz olacağı akla gelmektedir. Zira T li çoğul hali alan Amart (Amard) lar (VIII) Kharezm Baktriya ile Cürcan Herkanya arasında oturan bir Uruk idi. İtamarların bunlardan bir boy olması çok muhtemeldir. O halde bunlar da Avrupalı değil Asya'lıdır. Skythler arasında da Amar (Yamar, Anar) adında bir Uruğun bulunması bunların Türklüğünü de ortaya koyar. (IX)

Yine bunlardan Ultizurlar'ın da Ulti - Surlar olduğu bugün Oltu kasabasının varlığı ile ortadadır. Nitekim Bordurlarda Burdur iline ad vermişlerdir.

Britonlar'a gelince, bunlarda Britan adı altında bugün hâlâ Urfa, Diyarbakır, Bingöl arasında kışlakdan yaylaya, yaylaktan kışlağa konar göçer büyük bir koyuncu oymağıdır.

Akatırlar ise Lidyalılar, Karyalılar, Misler, Miller gibi Rum'larla karışmışlardır. Bu yüzden Ari sayılmak istenmiştir.

Bu oymaklardan Tuncasse (Tunkas) ların Tonguzlar olduğunda hiç kuşku yoktur.

Alanlar hakkında Kürt oymakları konusunda gerekli bilgi verilecek ve Türklükleri açığa konulacaktır.

Görülüyor ki Hunlara katılan bu kavimler daha, çok önceden Doğu Anadolu'ya gelmişler ve Kafkasları geçerek Kuzeye yönelenler Hunlar'a katılmışlardır.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalarla anlaşılıyor ki Bitigurların da bunlar arasında bulunması onların da Anadolu'nun Türk olan oymaklarından biri bulunduğunu göstermektedir.

Şimdi Bitigur adının anlam ve çözümü üzerinde duralım.

Bitigur adı da öteki Gurlu oymaklarda olduğu gibi birleşik bir sözdür. Yani (Biti - Gur) dur. Biti, oymağın asıl adı. Gur da, ayrılmış bulunduğu ulusun adıdır. Yani burada Gur soy adı gibidir. O halde Biti veya bunun kökü olan Bit sözünün doğrudan doğruya yalnız olarak kullanıldığı yerler de olması gerekir. Önceden şunu hatırlatmak gerekir ki, Bit sözünü bugünkü kullandığımız anlamda alırsak böyle bir ada rastlamak imkânsız olur. Halbuki bugün bu adla anılan köyler vardır. Her halde bu köylerin bulunduğu alanda Tarama Dergisinde gösterildiği gibi çehre veya sayfa anlamları hâlâ yaşamakta ve yazı ile de ilgisi olduğu görülmektedir.

Biti; Divan-ı - Lûgat-üt Türk'de (dizin 95) gökten inen kitaplardan her biri veyahut yazmak anlamınadır.

Bitik; kitap, mektup, yazı, yazma, yazılı şey, kâğıt, muska anlamlarına geldiği gibi, Tarama Dergisinde, alın yazısı, kader, bitgin anlamları da görülmektedir.

Bitin; kendisi için başkasının yardımı olmaksızın yazmak, yazınmak, yazılmak anlamlarını taşır.

Şimdi bu sözler üzerinde araştırmalar yaparsak Kurtalanda Bit adında bir köy olduğunu görürüz. Bunun Arapca Beyt sözünden değişme olmadığına Muş'daki Bitlu Aydın'daki Bitler köyleri tanıklık etmektedir. Bitler şekli bunun bir oymak adı olduğunu göstermekte ise de bugün bu adta bir oymağa rastlanılamamıştır.

Fakat Bitin şekli Bitin'ya Uruğunun adıdır ki bu bize pek çok şeyler öğretir.

Bitin; biti sözünün N belgi eki almış hâlidir. Bulgarin, Avarin, Ulzin, Alçin, Uysun, Tabın, Barın, Karakoytun, Moyten, Karkın oymaklarında olduğu gibi. Bu kural konuşma dilinde de kendini gösterir. Oğuldan oğlan, erden eren, kaymaktan kayan olduğu gibi Rumelide kayadan kayan diye büyük döşeme taşlarına derler (X).

Bu bakımdan Biti ile Bitin birbirini tamamlayan anlamlarda aynı kökden sözlerdir ve hâlis Türkçedir. Bit ve Biti yazı anlamlarını taşıyınca, Bitin'in yazan ve kâtip anlamında olması gerekir ve bu halde Bitigur, Gurlardan yazıcı oymağı demektir.

Şimdi Türk sözlüklerine dayanarak yaptığımız bu çözümü bir de tarih yönünden ele alalım. İşin gerçek kökünü bulmak için bugünkü dilcilerin yaptığı gibi milletlerin yakın veya son durumlarına göre fikir yürüten yorumlarına göre değil, yine 2400 yıl önceki her türlü etkiden uzak Herodot'un görüşlerini ele alalım.

Herodot, "Trakya'dan Anadolu'ya göçenler yalnız Frikyalılar değildir. Strymon (Usturuma) çevresinde oturdukları için burada Strumonalı adını alan başka bir Uruk daha vardır. Bunları yerlerinden çıkaranların Lidya Kolonilerinden Misyalılarla Teucria (Tökriya) lılar olduğu ve bu Strumonalıların Asya'ya geçtikten sonra Bitinyalılar adını aldıklarını söyler. (XI)

Demek oluyor ki Trakya'da iken oturdukları yere göre anılan ve asıl adları söylenmeyen Bitinyalılar buradan ayrıldıktan sonra kendi adları ile başbaşa kalmışlardır.

Önceleri Karlarla beraber Lidlerin ve Mislerin de Türk oldukları belirtilmişti. Şimdi bunlarla beraber hareket eden Tökriyaların da Türk olduklarından hiç kuşku yoktur. Zaten adları da (k) ve (r) seslerinin yer değişmesi ile Törkiya olacağı açıkça görülmektedir. 2400 sene içinde bu kadarcık bir değişmenin pek mümkün olduğu söz götürmez bir gerçek isede Herodot'un, adı bu şekilde yanlış almış olması da akla gelebilir.

III. Tarih Kongresinde (s. 544) "Bilginlerden Th. Birt, 9 uncu yüzyıla ait (Sycamber Francus et Teucrus) ün deyimlerini içine alan bir belgeye dayanarak Troya (Truva) ve sonra Türklere verdikleri adlar arasındaki benzeyişe dikkati çekmektedir." Yine 7 nci yüzyılı yaşamış olan Frenk Rahibi Hierominus'e göre Troya'nın düşmesinden sonra bunların bir kısmı Trakya ve Makedonya taraflarına geçmişler ve bunlar arasında bir kabile başına Turquotos adında birini hükümdar seçmiş ve bu hükümdara, bağlı bulunanlar, Torqui (Turqui, Torci) adını almışlardır."

Gregori Scarpium, "Türklerin Troya aslından oldukları nazariyesini Hieromynus'tan aldığı gibi anlatmaktadır."

Anlaşılıyor ki Trako - Frikleri de yerlerinden çıkaranlar yine sonradan gelen böyle bir Türk topluluğudur.

Burada dikkati çeken bir nokta üzerinde daha durmak isteriz.

Anadolu'daki bütün oymaklara hemen hemen Trakya ve Makedonya'da da rastlamaktayız. Frikler Birik adı ile, hem Anadolu'da hem de Trakya'da, Troyalar yine hem Anadolu ve hem de Trakya ve Makedonya'da, krallarının adı da Turki olmak üzere;

Lidyalı ve Misyalılar yine Anadolu ve Makedonya'da Tökriya (Törkiya) lılarla beraber oldukları gibi, Bitinyalılar'ın da Makedonya'dan geldikleri fakat adlarına daha önceden de Doğu - Anadolu'da rastlandığı görülmektedir.

Bundan önce açıkladığımız gibi Trakya'ya adını verenlerin Turlardan Turaklar olduğu Türk sözününde Turların (K) çoğul eki almış şekli bulunduğu düşünülünce, şimdiye kadar bir mütarife halindeki Avrupadan Asyaya Hind-u - Avrupa-î dili götüren akının da hayali olduğu ortaya çıkar. Bitinyalılar gibi birçok kavimleri Doğu ve Batı - Anadolu'da Trakya ve Makedonya'da çok kereler aynı çağlarda gördüğümüz gibi Karadeniz kuzeyinde ve Doğu - Avrupa'da da görmekteyiz ve işin en dikkati çeken tarafı da bütün bu kavimlerin köklerinin Orta - Asya'ya dayanmakta olduğudur.

Gerek kazılardan elde edilen sonuçlar, gerek gün geçtikçe ele geçen yeni yeni belgeler veyahut mevcut olup da bugün artık açıklığa kavuşan bilgiler bir araya gelince her çağda Asya'dan Avrupa'ya doğru bazan hızlanan ve bazan duraklayan sürekli akınların varlığı ortaya çıkmaktadır.

III. Tarih Kongresinde (s. 166) konuyu başka bir yönden inceleyen Sayın Hamit Zübeyr Koşay da, Doğu - Anadolu'da yapılacak kazıların ortaya koyacakları kültür belgeleri Etilerin Friklerin Anadolu'ya batıdan girdikleri yolundaki tezleri büsbütün altüst edebilir derken bizim bu yoldaki tezimizin doğruluğuna oda inanmış bulunuyor.

Frikya'lılar gibi Bitinyalılar'ın da akrabası olan Arman (Ermeni) ların Türk oldukları bu suretle bir kat daha açıklanır.

Tunceli'ndeki Arelli (Ar - İlli) oymağının adı nasıl Arlar'ın Türklüğünü ortaya koyuyorsa Türk oymakları'ndaki Man ekinin çokluğu da buna başka bir tanık olur. Türkman, Gurman, Birman, Uruman, Goguman, Dikman (Dikmen), Kaman, Koman ve böyle daha bir çokları gibi Armanlar da bir Türk boyudur.

(I) İslâm Ansiklopedisi Fa. 68 s. 1091 - 1.
(II) Varto Tarihi s. 56.
(III) Türk Tarihinin Ana Hatları s. 55, 75.
(IV) Kars Tarihi s. 175.
(V) Giriş s. 29, H. 399 - 100 - 105.
(VI) A. E. s. 154.
(VII) Diyarbekir Tarihi s. 74, 76.
(VIII) Giriş s. 4, 160 - 162, Kars Tarihi 54.
(IX) Kars Tarihi s. 69.
(X) Giriş s. 29, H. 105.
(XI) Herodot Tarihi Tercümesi VII. s. 72, 74, 75.

D İ G U R L A R

Bugün Poshof diye anılan kasabanın eski adı Digurdur. Ona bu adı verenler Digurlardır.

Digur'da Di ve Gur birleşiği bir kelimedir. Yani Gurların Di bölümüdür. Gurların Türklüğü genel olarak bilindiği için biz burada yine Di'ler üzerinde duracağız.

Sayın Prof. Zeki Velidi Togan Di'ler üzerinde önemle durmuş ve (Umumî Türk Tarihine Giriş) kitabının 14 üncü sayfasının 29 sayılı haşiyesine geniş bilgiler vermiştir. Biz bu konuda özet olarak onun bu çalışmalarından faydalanıyoruz. Bu yoldaki kaynaklar ve daha geniş bilgi için bu esere başvurulabilir.

Çin kaynaklarına göre; Milâttan Önceki çağlarda Kuzey - Çin'de Şansi ilinde Sarı - Nehir'in batı ve kuzeyinde uzanan yerlerde yaşayan Uruklardan kuzeyde kalanı Di (yahut Tik), batı da bulunanı Jong adını taşıyordu. Dik (veya Tik), Di ve Ti nin K lı çoğuludur.

"Sarı Irmak'ın güneyinde bir Tibet Uruğu da yine Di (Tik) adını taşıyordu."

Digur birleşik sözünün de ilk adı, Di veya Tik olarak kabul etmemiz hiçbir fark yaratmaz. Zira bunu Tik olarak kabul etsek dahi birleşik söz Tik - Gur olur ki aynı benzer sesli olan K ve G lerden biri Fonetik gereği düşeceğinden Tigur kalır. Bu da aynı sesli Diğur demektir.

Bu Di ve Jonglara ilişkin ilk bilgiler M. Ö. 1328 de ve daha sonra çıkan olaylarla başlar.

"Tik şeklinde Çince okunan işaretin Terk, bunun da Türk demek olduğu" Grum dışında birçok bilginlerce benimsenmiştir.

"Yalnız Grum; hayali Ari akınlarını Çin'e kadar götüren tipik bir örnektir. Uzak - Doğu medeniyeti üzerinde bunların etkisini birçok zorlamalar yaparak savunmaktan çekinmez."

"Buna karşılık Terrien De La Couperie; A. F. Legandre; Fr. Hirth, Viyanalı Çiniyatçı Dr. Manehen Helfen, Dik yahut Tik, Çin'lilerin daha sonraki çağlarda Din - Ling şeklinde yazılan Türk kavmi adının kısaltılmışı olduğu kanısındadır. Anlaşılıyor ki Tikler sonraki Ding - Ling'lerin atalarıdır."

"Grum Grijimailo'ya göre bunlar, M. Ö. 463 çağlarında kuzeye doğru göç ettiler ve yine bunlardan bir kısmı M. Ö. 200 - 85 arasında Selenge nehri çevresinde görünüyorlar. 85 yılında Hunlara mağlûp olarak onlara katılıyorlar."

Tarihten önceki karanlık çağlar için düşünülen batıdan doğuya bir göçe karşılık, Tarihin aydınlattığı çağlarda bunun tam tersi olmuş ve bütün göçlerin doğudan batıya doğru yöneldiği görülmüştür. Dınglar için de böyle olmuştur. Hunlar'a katılma ne şekilde olursa olsun sonraları beraber hareket, soy birliğini de göstermeğe yeter. "Bunlardan İrtişlerin batı bölümündekilerin şimdiki Kazakistan'da büyük bir kavim olduğu görülmektedir."

"Selenge nehri çevresinde oturanların, Uygurların atası olduğu söylenirken G. Menemeth'de Sirderya (İrtiş) Ding - Ling'lerini Göktürk'lerin ceddi saymaktadır."

"Grum Grijimailo'nun bunları Ari olarak görmesinin başlıca dayanaklarından biri ölüleri yakma adetidir. Fakat bu adet eti naht ederek kemiklerinden ayırmak veyahut Kırgızlarda olduğu gibi yakarak kemiği cesetten ayırmak adeti eski Türkler'de de vardır. Nasılki dinler bir uçtan öbür uca ırk farkı gözetmeden yayılıyorsa bunun gibi dinî inanışlar da milliyet hududu tanımadan gelişir ve yayılır.

Kıpçakların cedleri de bu Tikler kabul edilmektedir."

"Yine Çinlerin Vey sülâlesi tarihinde Hiung-nular hangi dilde konuşuyorlarsa, Kao-çe (Huey - Hu) yani Uygurlar ile Ding - Lingler de aynı dili konuşuyorlardı" denmektedir.

"Çav - Çig yani Huay - Hu (Uygurlar) Kızıldi (Tik) lerin bir kısmıdır. Bu cihetten bunların ilk adı Di-li idi. Ding - Linglerle bunlar Hiung - Nular hemen hemen aynı dilde konuşurlardı" (Beisu'dan naklen Eberhard s. 85) "Hiung - Nulara Dağjodngları da denmiştir."

Biz burada Tiklerin tarihinden söz edecek değiliz. Yalnız Gurlar ve Uygurlar ile olan ilişkileri ve bunların da Türklüğü üzerinde durarak bütün Gur adı ile birleşik ad almış Urukların Türklüğünü belirtmek istiyoruz. Aynı zamanda Kafkaslara ve Anadolu'ya ilk geliş tarihlerini araştırıyoruz.

"De Groot, (s. 21) bu Jongların Kien - Jong denilen bir kısmını, daha VII. yüzyılın sonlarına doğru Hiung - Nu diyerek de adlandırılıyordu."

"M. Ö. 660 - 60 yılları olaylarında Tikler'in büyük bir bölümüne Suban deniliyordu. (De Groot s. 24) Çince'de R olmadığından bu sözün Subar olduğu meydandadır."

"629 da Beyaz Dilerin beyi Kio - K'üe adında birisi idi ki bu ad her halde Gök olacak."

"593 olaylarında Kızıl Di lerin büyük bir bölümü Liu - Hu diğer bölümü ise Tok - Sin adını taşıyordu." Bunu Zeki Velidi Togan'ın bulduğu im, in belgi eki almış Tokhsiler olarak da düşünebiliriz.

"Kızıldiler, Çin kaynaklarında en son M. Ö. 385 tarihlerine kadar görülmüş ve sonra bir daha söz konusu edilmemiştir."

"Beyaz - Dilerin ise daha önce yani 453 çağlarında artık sözü edilmez olmuştu. Zira bu tarihlerden sonra Batıya doğru kaymağa başlamışlar Moğolistan ve Türkistan taraflarına taşınmışlardı."

Şimdi bütün toplanan bu bilgilerden sonra görüyoruz ki Diler'in Gök - Türkler, Uygurlar ve Kıpçakların ceddi olduğuna dair ileri sürülen görüşler birçok bilginlerce kabul edilmiş bulunmaktadır.

(Di) lerin özellikle Uygurlarla olan yakınlıkları bunların Türklüğünü kuşku bırakmayacak kadar ortaya koymakta ise de uygurların ceddi olarak düşünülmesi gerçeklere uymamaktadır. Çünkü Uygurlar da Digurlar gibi Gurlar'dan bölünmüş bir parçadır. Bu bakımdan bir ced aramak lâzım ise bu, her ikisi için de Gurlar olması gerekir.

Urların, (yani ünlü (u) harfinin önüne Türklerde çok kere yapıldığı gibi bir ünsüz harf almış) Gurların Küçük Asya'ya gelişleri 3 - 4 bin yıl milât öncesine kadar uzandığına göre "Di"ler yani Digurlar bu göçlere katılmayıp Uygurlar gibi yerlerinde kalan Gur bölümlerindendir.

Sugurlar konusunda açıklayacağımız Subar'da denilen Sugurların Çin belgelerinde Suban olarak Tiklerden bir oymak gösterilmesi, Tiklerin Gurlar boyundan gelme olduğuna ve o çağlarda orada en güçlü bir boy olduğu için öteki Subar (Subgur), Uygur gibi Gur bölümlerinin de bunlardan sayılmasını gerektirmişdir. "Di" lerin Türklüklerine en iyi belirtide bunların Göktürkler, Kıpçaklar gibi Türklüklerinde kuşku olmayan Türk boylarına da Ata olarak gösterilmesidir. Tik sözü, eğer Türk sözünün Çince şekli ise bu bize aynı zamanda Digurlar'ın Türk - Gurlar olduğunu gösterir.

İşte Grum Grjimailo'nun Milattan önce 2000 - 1700 Yılları arasında Kuzey - Doğu Avrupa'dan Asya'ya yapıldığı ileri sürülen hayali Ari akınının medeniyet götürücüsü kavimlerinden biri de bu Tik (Di) ler gösterilmektedir. Halbuki gerçek bunun tamamen tersidir. Di'ler M. Ö. 3 - 4 bin senelerinde Kafkaslar Anadolu ve Mezopotamya'ya medeniyet götüren Ur, Gur, Subar, Sumar'ların soyundan olup Asya'da kalan ve Çini de medenileştiren Türklerden olduğu gün gibi açıktır.

Hal böyle iken Kafkaslar'da Macar, Hazar, Bulgar, Avarlarla yan yana uzun bir süre birlikte yaşayan "As" lardan Aset (veya Oset)'lerin en batı kolu olarak gösterdikleri Digurları yine Arî ırkdan saymaktadırlar.

Bundan önce Asgurların da Türklüğünü kesin olarak ortaya koyduğumuz için Asetler yani Digurlar dolayısiyle de Asların Türklüğü bir kere daha belirmiş olur.

Bilginleri yanıltan ve birbirini tutmayan sonuçlara götüren şey bin yıllar, yüzyıllar sonunda değişen konuşma dilleri olmaktadır. Bu hal onları köklerine inerek nereden ve nasıl geldiklerinin sırrına erememelerinden ileri geliyor. Bu sırrı bize açan anahtarlardan biri de evvelce Türk adının yerini tutan Gur adı olmuştur.

Gurlar ayrı, Digurlar ayrı ve bunun gibi 24 Gur boyu ayrı, ayrı ele alınır ve aralarında bir bağlantı kurulamazsa klâsik dil yanılmaları her vakit olacaktır.

Şimdi artık anlaşılıyor ki Ari ve Hind-u - Avrupa-î dili Avrupa'dan Asya'ya getirdikleri iddia olunan akıncıların başı sandıkları "As"lar da

bizim bu, kökden gelen araştırmalarımızla Türk Oğlu Türktür ve bunlar Avrupa'dan Asya'ya değil Asya'dan Avrupa'ya göç etmişlerdir.

M. Şemseddin Günaltay bile (Mufassal Türk Tarihi) nde (S. 65 - 66) Yase (As) Leri Sakalar arasında Türkleşmiş Alanlar'ın Dört Ana Uruğundan biri olarak göstermektedir.

Biz tezimizin dayandığı anahtarla, bunları sonradan Türkleşmiş değil Tarih boyunca Türk olarak buluyoruz. Eğer içlerinde dil değiştirmişler varsa bunun yüz yıllar boyunca birbirlerinden ayrı bölgelerde yaşadıkları ve komşu milletlerle ilgileri, aralarına girdikleri milletlerin kendilerine göre çoğunlukları oranında sonradan olmuş bir dil ayrılığı bulunduğuna inanıyoruz.

Kars Tarihi yazarı M. Fahri Kırzıoğlu 1865 de Kars'ın Sarıkamış köylerinden Bozat, Selim bucağı ile Eski Sarıkamış köylerine göçmen olarak yerleşen "As" lardan (T) li çoğul yapılmış ve(In) edatı almış olan Asetin (Osetin) oymağına o çevrede Çerkez denilmekte ise de bunların Asların Iron ve Digur oymaklarından olduğunu belirtmekte ve taşıdıkları soy adlarının, dilleri değişmiş olduğu halde bile (tezimizin dayandığı geleneksel töreye göre) Türk kaldıkları görülmektedir. Kandemir, Kubadı, Tugan, Dazakır, Kuduzata, Slonata, Urubay ve B. G.

Tik ve "Di"lerin Anadolu'da da anısını saklayan birçok yer ve köy adları hâlâ yaşamaktadır. Bunları Di ve Ti, Dik ve Tik biçiminde ayrı ayrı da bulabiliyoruz.

Bitlis'in Hizan ilçesinde Ti adında bir köy olduğu gibi Tilerin oturduğu yer Anlamına Fatsada Ti-kân köyü de vardır.

Yine Türk, Türkman kuralına uygun olarak Tikman, Sungurlu ilçesinde kö yadıdır. Bunun hafifi olan Dikmen başka başka illerde birçok yerin adıdır. Koyulhisar'da Tik, Bitlis'de yine bu söze bağlı Tiko, Kars'da Ti-kos köyleri vardır. Doğrudan doğruya Digur adını taşıyan Digor Kars'da hem bir bucak hem de bir köy adıdır.

Türk Anadolu'da bu kadar yaygın anısı olan bir oymağın Ari olarak sayılması nasıl düşünülebilir?

FİN - OGUR'LAR

Önceleri insanları Ari, Hami, Sami, Yafesî, Hind u - Avrupa i diye ayırırlarken sonraları bunlara Moğolları da katmışlardır.

Antropoloji, Etnoloji, Arkeoloji ve Etnoğrafi bilimlerinin ilerlemesi sonucu Ural - Altay (Turan) Asyanik, bölümü de ortaya çıktı. Şimdi büyük ayırmalar yanında bunların da daha küçük ayırımları yapılmaktadır.

Çok geniş bir topluluğu içine alan Ariler; İranlılar, Slav, Lâtinler, Cermenler gibi daha küçük bölümlere ayrılmışlardır. Ural - Altay (Turan) lılar da ilk önce : Ural (veya Fin - Oğur), Altay olarak ikiye bölünmüşlerdir. Fin - Oğurlar da yine Fin ve Oğur diye ikiye ayrılmıştır.

Finler de, Türklerdeki ilk çağlarda onar onar bölünme geleneğine uyularak on boya ayrılmışlardır. Finler, Kareller, Çeremişler, Votyaklar, Laponlar, Estonyalılar, Samoyetler, Mordvinler, Komiler, ve Zuriyenlerdir. Çeremişlere sonraları (Mari) ler de denilmiştir. Votyaklara Udmurt da denilmektedir.

Oğur (veya Uğur) lara gelince; onların da geleneğe göre on bölüme ayrılmaları, bunlar arasında beş ve Ongurların bulunması dolayısiyle anlaşılmakta ise de biz bunlardan ancak Vigur, Digur, Utigur, Kutrigur (Kuturgur), Vugul, Ostiyak, Belgur (Bulgar), Ongur (Hungur) ları kesin olarak biliyoruz. (I) L. İ. R. Türkçesi konuşan Çuvaşlarla şimdi bunlardan tamamen ayrılmış olan Ligurları da bunlara ekleyerek onlu gurubu tamamlayabiliriz.. Zira Volga ve Kafkaslarda bir aralık beraber bulunmaları ve Gur adını taşımaları bunu gerektirmektedir.

Bunlardan Oğur bölümü Fin bölümüne bakınca Türklüklerini daha çok göstermektedirler. Hele Macarlar her çağda üst üste gelen yeni akınlarla beslenmiş olduğundan Altay bölümüne sokulacak kadar Türklüğümüzden birçok şeyler saklayabilmiştir. Yalnız dinler, Türklerin benlikleri üzerinde çok büyük etkiler yapmış ve zamanla benliklerini unutturmağa ve hattâ inkâra kadar vardırmıştır.

Altaylar da; dört bölüme ayrılmıştır.

Türkler, Moğollar, Tonguz ve Mançu'lar.

Konumuz, Gurlar üzerinde olduğundan biz burada bu bölümler üzerinde durmayacağız. Yalnız akrabalık dereceleri hakkında genel görüşü belirtmekle yetindik.

Türkleri, Mongolit olarak görmeğe alışmış eski çağ tarihçileri, Oral - Altay topluluğu içinde dâhi görmeğe tahammül edemezler.

Finlerin Türklerle olan inkâr kabul etmez yakınlığını, bu kavimlerin uzun süre Türk hâkimiyeti altında kalışlarına ve bu çağlarda kardeşce yaşamış olmalarına bağlarlar.

W. Ruben, Finler arasında da Şamanizm'deki Türklerin Ağaç Tötemini, çift krallık usullerini, iki sınıf halinde bulunuşlarını, çoban ve demirci bir kavmin görüşlerini; Türk düşünce ve geleneklerine tamamen uyar bir şekilde Türklerde olduğu gibi bulunuşunu açıklaması (II) bir komşuluk ve yakınlığın mı? Yoksa bir akrabalığın mı sonucudur?

Aynı zamanda W. Ruben, Ural, Fin - Oğur Uruklarından Asur adlı bir oymağın 1500 - 1000 yılları arasında Hindistana Demir kültürünü götürmüş olduğunun tespit edilmiş bulunduğunu da bildirmektedir. Macarlardan W. Von Hevesy'de Güney - Hindistan'daki Munda dillerinde böyle bir eski Ural Altay tabakasının izlerini araştırmakla uğraşıyordu. İngiliz Hindoloğu T. Burrov Hintlilerin en eski Dravit sözlerinde ve dilin esasını teşkil eden bölümlerinde Fin - Oğurla yakınlık bulunduğunu ve bu akrabalığın kesin olduğunu açıklamıştır.

Diğer bir Fin - Oğur kolunun da Kolriyalar üzerinde etki yaptığı ileri sürülmüştür. (III)

Karduh ve Karluklar söz konusu edilirken, Finlerin Gurşistan'dan, Pamir, Pakti taraflarından Gurlarla beraber geldiklerine işaret etmiş ve bu gelişin de milâttan çok öncelere dayandığını belirtmiştik. Bunlar belkide Urartu (Urlu) lar, Uri (Huri) lerle birlikte gelmişlerdir. Yani Sümer, Elâm, Gurtu (Gutu) lar soyundan insanlardı. Bunlar vaktiyle Hindistan'a yakın olan bu yerlerde oturduklarına göre Hindistan'ı da hâkimiyetlerine almış ve onlara Türkçe sözler verdikleri gibi onların da dillerinden birçok şeyler almış olabilirler. Fakat bunun Avrupa'dan Hindistan'a bir gidiş şeklinde değil, Orta - Asya'dan Hindistan'a bir giriş ve sonra da bir bölümünün ayrılarak Avrupa'ya doğru yöneldikleri, biçiminde yorumlanması daha akla yakındır.

Avrupalılar Hind-u - Avrupa-î dilin kökünü bulmak için Kuzey - Doğu Avrupa'dan Hind'e doğru daha önceleri zihinlere yerleşmiş bir akının ön düşüncesi ile hareket ettiklerinden her vakit hatalara düşmektedirler. Yoksa Fin kavimlerinden bir boyun Finlandiyadan kalkarak tek başına Hindistan'a gittiği nasıl düşünülebilir. Bu ancak olsa olsa Finlerin öteki Türk boyları ile toplu bir halde batıya göçerlerken bunlardan arta kalan bir bölükdür.

Şimdi bir parçada evvelce adlarını saydığımız Fin oymaklarına göz gezdirelim.

Orada bir Karel oymağı görmekteyiz. Bu ad Kardıların da adı olduğu gibi Hindistan kuzey sınırı üzerinde Karduellerin de adı olduğu, bundan önce açıklanmıştı (Du) eki, yurt anlamına geldiği de belirtilmişti Karduel'de bu (du) eki kalkarsa kavmin adı Karel olur ki Finlilerin bu oymağı ile aynı adı taşıyor demektir. Karel, Kar oymağı (Kar ili) anlamınadır. Hun oymakları arasındaki Karlarla Doğu - Anadolu'nun eski Karduları ve Ege kıyılarının Karyalıları hep aynı kavmin dağılmış bölümleridir.

Zurienlere gelince; bunlar hakkında da bundan önce Bitigurlar konusunda gerekli bilgi verilmiş ve Alip (Alp) Surienler ile Alcid Zurienlerin de Doğu - Anadolu'da yaşadıkları gösterilmişti.

Zurienlerin Surlar olduğu, hem Zuriyen hem de Surien diye adlandırılmasından anlaşıldığı gibi S — Z değişimi de her zaman görülmektedir. Bu bakımdan Doğu - Anadolu'daki Suruşakları, Surlar, Suran oymak ve köy adlarına karşılık Peçenekler'de de bir Sur oymağı bulunduğunu ve Başkanları Külbey adı ile çağırılarak Surukülbey denildiğini Peçenek tarihinde görmekteyiz. (V)

Bunların bir zamanlar Kafkaslar'da bulunduklarını belirten Sur - Mari Emirliği büsbütün dikkati üzerine çekmektedir. Zira yine Fin oymaklarından Komilere Mariler de denildiğine göre Surmari bölgesi bu iki Fin boyunun Birlik adını taşımakta olduğu anlaşılır. Bunun bir tesadüf olmadığı şununla da açıklanabilir : Yine Peçeneklerde bir Kuar oymağı vardır. Bunun aslında yabancı ağızlarda değişen Kar oymağı olduğunda şüphe yoktur. Çünkü biz bu bilgileri Bizans kaynaklarından öğrenmiş bulunuyoruz. (Hunlar, Türkler Moğollar ve sair Tatarların Tarihî Umumisi) nde (C. 2, s. 491) Karlar, Hazarlardan bir boy gösterilmekte ve bunların evvelce Gürcistan'ın kuzeyinde Macarlarla birlikte oturdukları belirtilmektedir. Rumeli'de Karlı ili diye bir bölgenin bulunuşu da Bulgar Türkleri'nin Hıristiyan olmadan önceki konuşma dilini veya bu adın da Peçenekler tarafından verildiğini anlatmaktadır.

Prof. Hikmet Bayur II. Tarih Kongresine Ekber Gurkan hakkında verdiği yazıda Kalaç Türklerinin bir şubesi olan Afganlı bir Sur boyundan söz etmektedir.

Demek oluyor ki Afgan'da Doğu - Anadolu'da Kafkaslar'da ve nihayet Finler arasında görülen Surlar, Karlar; Kürtler, Macarlar, Bulgarlar arasında da yer aldığına göre Fin - Oğurların da Türklüğünde şüphe kalmaması gerekir.

Bütün bu Uruklar Orta - Asya ve Altaylardan geldikleri belli iken W. Ruben'in Finlerin Asur boyunun Hindistan'a demir kültürünü götürmüş olduğu nasıl bir mantıkla kabul olunabilir.

Halbuki bıraktıkları izlere bakılınca olaylar bize bu iddianın tam tersini göstermektedir. Yani tarih öncelerinde Orta - Asya'dan kalkan Türk topluluğundan bir bölüm, yaylak ve kışlak durumu uygun olan Hindukuş, Elburz (Alp - Uruz), Zagrus dağları eteklerinden Doğu - Anadolu ve Mezopotamya'ya geçerek bütün Anadolu'ya yayılırken başka bir bölümde Kafkasları aşarak Karadeniz Kuzeyine atlayarak yavaş yavaş Finlandiya'ya kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Bu yolu, Fin boylarının da buralarda öteki Türk adları ile yan yana oluşu göstermektedir. Nitekim yine bu Fin oymaklarından Vodyakların değişmiş Vuyduk şekli of ilçesinde bir köy adı olduğu gibi, yine Fin boylarından komilerin de adları Kom, Komlar, Komak, Komakoğlu, Koman, Komanit, Komik, Komikan, Komini şekillerinde özellikle Doğu - Anadolu'da yüzlerce görülmektedir.

Samoyetlerin adlarına da, Bitlis'te Samo, Gerede, Mudurnu, Simav ve Ulus'ta bunun T'li çoğul hali olan Samat ve bunun değişik şekilleri olan Samatlar, Samatlı, Samatya Anadolu'da hep birer köy adıdır.

Görülüyor ki Anadolu bütün Türk oymaklarının bir oğrak yeri olup her oymak burada kendi adını tarihe emanet ederek ya çekilmiş Avrupa'ya doğru daha ilerilere gitmiş veya yavaş yavaş benliğini kaybetmiştir.

Bu durum karşısında Fin kavimlerinin Türk kavimlerine yakınlığı yalnız bir Türk hâkimiyetinden ileri geldiğini düşünmek doğru olur mu? Çünkü bu yakınlık bütün bölümleri ile içli dışlı bir şoy birliğinden ileri geldiği aynı yerlerden kalkarak aynı yollardan geçmeleri ile belli olmaktadır.

O halde Finogurlar da, Gurların bir boyu ve Gurlar gibi Türktür. Anadolu'da Fin adını, Finler veya Finli anlamına Finik şeklinde Siirt'te ve Finike halinde de Antalya'da köy ve ilçe adı olarak görmekteyiz.

Bu bakımdan Sâmi s..ılan Finikelilerin de üstünde durulabilir. Zira Herodot Tarihinde de ..ına değinen belirtiler vardır.

Doğulu anlamına gelen Kadmeilerin yani daha önce Türk olduklarını savunduğumuz Dorların bir boyu olması ve bunların Finikeli oldukları yine Herodot tarafından söylenilmiş bulunması, üzerinde durulmağa değer olaylardandır. (I. 56)

Herodot, aynı zamanda Kadmeilerin Dorlar ve Foçalılarla beraber Phocis'in başka başka şehirlerinden geldiklerini de belirtmektedir.

Ksenofon'un (Anabasis) inde (I. VI. 4) Phacis diye adlandırdığı suyun Aras başı Pasin'ler suyu olduğuna göre Phacis şehrinin de buralarda bir yerde olması gerekmekdedir. Şu halde Finikeli denilen Kadmeiler de Doğu - Anadolu'dan gelmedir. O çağlarda Diyarbakır'ın güneyinde de bir Finike şehri bulunmakta idi. Herodot Finikelilerin Eskiden Eritrea (Basra Körfezi) kıyılarında Akdeniz'de sonradan devlet kurdukları yere geçtiklerini de açıklamakdadır. (I. I)

Bu da gösteriyor ki, Finikeliler de kök bakımından Sumar, Subar ve Elam'lar la gelen Ur ve Gur'lardandır. Bu halde Finikelilerin de Finlerden bir boy olması pek de ihtimalden uzak değildir. Zira Asur adında bir Fin Oymağının Subar, Kalda, Sami karışımı bir toplumun başına geçerek nasıl kendi adıyla bir devlet kurmuşsa başka bir Fin uruğu da yine kendi urugunun adı ile Finike devletini kurmuş olabilir. Her Çağda devletler kuran veya İran, Mısır ve Bizans gibi namlı devletlerin bile başına geçerek İmparatorluk veya Krallık sülaleleri kuran Türk karakteri için bu durum gayet normal ve gerçekdir. Yine bu Fin bilgininin Tiyanşan, Altay, Ural, Sayan Dağlarında işletilen demir ocaklarının (ki buraları hep Türk yurdu sınırları içindedir) işletenlerini Çud adlı bir Fin boyuna Mal etmesi Finleri Türklerden ayrı ve Türkleri yalnız saldırgan göçebe çobanlar halinde görmeğe alışmış bir anlayışın sonucudur.

Halbuki Çut, Şu (Çu) Türk Ulusunun (T) li çoğul eki almış halidir.

Türklerin demirciliği Ergenekon efsanesi ile başlar. Dünyaya hakimiyeti cins atları, tunçtan silah kullananlara karşı demirden yapılmış üstün silahlar kullanarak kurulmuşdur.

Türkleri yalnız konar göçer olarak da düşünmek doğru değildir. O, kurduğu hakimiyetler sonucu şehirleşen, idare eden, en üstün vasıflı medenî bir insandır da. Medeniyetleri bir yerden diğer bir yere taşıyan, çeşitli kültürleri yayan bir urukdur. Bugün Yunan medeniyeti diye öğülen medeniyet te onun eseridir.

Tezimiz kesin olarak gösteriyor ki Türk adı genel bir ad olmadan önce bunun yerini Gur adı tutuyordu ve bu Gur topluluğunun ana uruğa bağlılığını koruyan Gurlu bölümlerinin bırakdığı izler bize tarihden önceki yayılışı çok güzel göstermektedir. Bugün bir uçtan bir uca artık bağları kopmuş bu akrabalıklar, ancak Türklerin geleneksel töresince korunan adları ile bir gerçek olarak ortaya-çıkmakdadır.

Eğer tarihciler bu yoldan yürüyerek araştırmalarını derinleştirecek olurlarsa bundan önce her çağda değişmeler gösteren dile dayanarak yapılan araştırmaların yarattığı karışıklık giderilecek ve artık ön bir düşünüşe veya isteğe göre yapılan yorumlar ve oranlalamalar da gözden düşecekdir. Biz esas konumuz bu olmadığı için her bir Gur bölümü üzerinde kısa kısa duruşlarla kendi konumuzla ilgisi oranında genel bir fikif vermek amacını güdüyoruz.

(I) Türkiye Tarihi s. 98
(II) Giriş s. 14 H. 29 A
(III) A. E. S. 14 H. 29 A
(IV) Erzincan Tarihi s. 190, 195 Varto Tarihi s. 26
(V) Peçenek Tarihi s. 54, 53

VI

GOGUR Gogarlar

Asur yazıtlarına göre M. Ö. 665 yıllarında Gogu veya Gog yönetiminde Kafkasları aşarak Kür ırmağını geçen Sakalar bütün Medya'yı Doğu ve Merkezi Anadolu'yu istila ile Suriye'yi alarak Mısır sınırlarına dayandılar. Fakat Kralları Med hükümdarının bir ziyafeti esnasında onun tuzağına düşdükten ve bütün ileri gelen komutanlarını kayb ettikden sonra kendi de kovalanmadan kurtulamayınca Sakalar dağıldılar. Doğu - Anadolu'nun sarp dağları ile Kafkaslar'da ancak tutunabildiler.

İşte bu çağlarda Gence'nin doğusunda yerleşenlerin yurduna Sakasen denilmeğe başladı. Burası sonraları Şamkur (Şamgur) çay da Gerdinan yakınlarında yine Sakasen adı altında Utigurlara baş şehir oldu (I)

Strabon, Sakaların bu yurtlarına Gogaren bölgesi adını verdiğine göre Asur yazıtlarındaki Gogu sözünün de Gog yurdu anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Zira Asurlarda U, Du, Tu'nun yurt eki olduğunu daha önce açıklamıştık.

Türklerde uruklar çok kere adlarını başbuğlarının adından alırlar Gog adındaki ünlü başbuğlarının adı kendi oymağı olan topluluğun da adı olmuşdur. Çünkü istilaya çıkan Türkler birçok oymakların birleşmesi ile harekete geçerler. Burada Gog'un başkanlık ettiği Saka topluluğundan kendi oymağı bu adı almış olabilir veyahut Asur yazıtları oymak adını başbuğ adı diye yazmış olabilirler.

Bizim burada gördüğümüz Gogaren, Gogların yurdu demek oluyor. Bu da gösteriyor ki Gog bir şahıs adı olmakdan ziyade bir oymak adıdır.

Dikkat olunursa burada Gogar adı yine Gurların yayılma çağlarında daha çok kullanılan (Ar) ekini almışdır. Birleşik adlarında, Gur soy adını kullanan bütün büyük urukların, hemen bir çoğu adlarını, soyadı olan Gur sözünü söylemeden kullanırlarsa, sonralarına boy ve oymak anlamına bir (Ar) eki almakdadır. Belgur = Bulgar, Ongur = Ongar, Ulzingur = Ulzingar, Tugur = Tugar, Sigur = Sigar (Sikar), ve bunun gibi Gogur da Gogar olmuştur.

Sayın Zeki Velidi Togan, bu Gogar adını, Gök-er olarak yorumlamakta ise de bundan öncede açıkladığımız gibi (Ar) Türk uluslarının tümünde görülen bir ekdir. Macar, Hazar, Tatar, Avar ve bunun gibi ki, Er anlamına değil devlet, ulus, ve taife anlamına gelir.

(I) Kars Tarihi s. 92

Sayın Kırzıoğlu da bu Gök-er anlamını benimseyerek bunları Oğuz hanın altı oğlundan biri olan Gökhan'a bağlamış bulunmaktadır.

Arapçayı kıyısında ve Gümrü kuzeyindeki Gagur dağı adı ile Osmanlı Eyalet Tahrir Defterlerinde görülen Gagur kazası kaydı da bize Gogarların Gurlardan bir bölüm olduğunu gösterir. (II)

Türkçede G—K harfleri ses uydumu kuralına uyarak her vakit değişebilir. Bu bakımdan M. Ö. II. yüz yılda yaşamış olan Abas Katinan'ın anlattığı Kukaratzi sözü de Gogar'ın (T) li çoğulu Gugarat'ın kendisidir. (III)

Çıldır, Ahıskha, Akhılkelek bölgesindeki halka bugün de Gagavan denmesi (IV) Belki de bu Gagurların yüceltme eki (Man) almış Goguman sözünün değişmiş halidir.

Gogarların Türk olduklarını gösteren en eski belgelerden biri 628 de yazılmış olan (Süryani İskender Romanı) dır. Burada 22 Türk oymağının arasında Gog ve Magog da sayılmakdadır. (V)

Bu konuda VII. yüz yılda Khorenli Movses'in Coğrafyasında Gogar eyaletinde bulunan yerlerin adı da bu uruğun benliğini göstermek bakımından önemlidir. (VI) Arsaklılar çağındaki Gogar eyaletinin 9 sancağını birer birer ele alalım.

1 — Şor A-Por (Şor deresi) Şor; Türkçe'de Tuzlu, kekremsi anlamınadır.

2. — Cop o-por (Çöp deresi) bu anlamı vermemiz bu dere çevresinde bugün de Altıçöp, Kar-çöp köylerinin bulunması dolayısiyledir. Bununla beraber Cob da Türkçedir. Kısa ve kalın deynek anlamınadır. Bu iki adda da asıl isimlere dokunulmamış, dere kelimesi Ermeniceye çevrilmişdir.

3 — Taşir (Daşir) Taş - er (veya Taş - yer) Anlamlarında olsa gerekdir.

4 — Trel (Tıral) bu söz rumeli'nde bir atalar sözünde geçmekdedir. (VII) "Tıral (Dıral) dedenin Düdüğü gibi kaldı" Derler. Yap yalnız, Çır çıplak, sip sivri kalmak anlamına geldiği gibi; Tral (Tırgal) adında bir de oymak vardır. Belkide bu ad sözü geçen bu oymak tarafından verilmişdir. (Amasya Tarihi, 156)

5 — Kankar; Türklerin eski ve büyük uruklarından birinin adı da Kankar'dır. Peçenek uruklarından birinin de adı bunun ince seslisi olan Kenger'dir Hatta bunun "As" larla birleşiği, Kengeras'dır (VIII)

(II) A. E. S. 83
(III) A. E. S. 83
(IV) A. E. S. 83
(V) Giriş. S. 29
(VI) Kars Tarihi s. 82
(VII) A. E. s. 116 Amasya Tarihi s. 156
(VIII) Giriş s. 22 - 24, 52 Kars Tarihi s. 70, 82

6 — Ardahan; Türkçeliği belli bir sözdür. Trakya'da Arda nehri, Giresun, Alurca, Manisa'da Arda köyleri ile Bulancık, Kars ve Hekimhan'da Ardahan ilçe, köy, mahalle adları da bunu göstermektedir. Kara - Ardahan, Meşe - Ardahan, Küçük - Ardahan gibi Türk sözleri ile de birleşmesi bunu doğrulamaktadır.

7 — Goglu; bu sancak doğrudan doğruya Gog'larla ilgili olduğu gibi adların da, yüz yıllarca değişmediğini gösterir. Zira buraya Sakalar M. Ö. 600 yıllarında gelmiş olmalarına göre eserin yazıldığı tarih (M. S.) 628 bulunduğundan aradan 1200 yıl geçmiş demekdir. Bu bize aynı zamanda Doğu illerinde adların değişmemiş olarak kalmasının nedenlerini de açıklar. Çünkü Türklerin koyduğu bu adları taşıyan köylerde her zaman bu adların anlamını bilen Türkler yaşamıştır.

8 — Cavak; Bilginlerin arasında tartışmalara yol açan Cavakh-k (Cavakh'lar) Gürcüce Cavakheti (Cavakh yurdu) adını ele alalım. (IX) Safaviler zamanında Osmanlılar'dan Hasan Paşaya Abbaskulu Han, Ardahan ile birlikte boyun eğen Oymaklar arasında bir de Caf oymağının adı geçmekdedir. (X)

Dr. Friç, Kürtler S. 34 İran Kürtlerinin Kürtzeban (yani Kürtçe konuşanlar) bölümü içinde Erdelani, kaçanlu, bırazi (Barzan), Sur sur, Külahısefid (Ak külah, Akbörük), Tileku (Tilekli), mirivani (Mirvanlı), Sekzi (sekizli), Banei (Benüklü), Civanrudi, İsfenabad, Guran, Belbaşi, Menemi (Menemenli), Mukri (Mekri) Oymakları arasında Caf oymağını da saymakdadır. Aynı zamanda bu Caf ve Belbaşı oymaklarının hiç bir zaman İran şahı emrine girmediklerini kah Rusya ve kah Türkiye kumandanlarına uyduklarını da belirtmekdedir.

Şimdi İran Kürtleri diye tanıtılan ve Kürtçe konuşdukları bildirilen bu oymaklar üzerinde bir inceleme yaparsak görürüz ki bunların hepsi özbeöz Türk'türler ve görüldüğü gibi çoğu Türk adlarını hâlâ korumaktadırlar. Bunların bir çocuklarının adlarını Batı - Anadolu ve Rumeli'de de rastlanmaktadır. Bunlardan :

A. Erdelani; Romanya - Macaristan arasında vaktiyle Türklerin cırıt oynadığı bir bölgenin de adıdır. İleride oymaklar konusunda ele alınacaktır.

B. Kaçanlu; Bulgaristan'da ve oradan göçmek suretiyle Trakya'daki Karakaçanlı oymağından bir koldur.

C. Uraman; Urlardan Man eki almış bir boy olup yine eskiden bir Türk yurdu haline gelmiş Ural nehrine akan bir çay da adını bu oymaktan almıştır.

Ç. Beşparmak; İzmir'in Söke kazası güneyinde ve Denizlinin Çal ilçesi güneyinde bu adla anılan ve adını bu oymakdan alan sıra dağlar vardır.

(IX) Kars Tarihi s. 52
(X) İslâm Ansiklopedisi Fa. 68 s. 1102

D. Menemeni; İzmirin Menemen İlçesi de bu adı taşımaktadır. Beşparmak dağları ile Menemen İlçesinin yanyana bulunuşuna karşılık yine bu adlardaki oymakların da yan yana oluşları bir tesadüf olamaz. Bu yakınlık bize bu oymakların yalnız Türklüğünü değil nereden geldiklerini de göstermektedir. Öyle sanılabilir ki bu oymaklar İrana Rumeli'den Anadolu'ya geçen Yörüklerle birlikte gelmişlerdir.

Ahmed Refik'in (Anadolu'da Türk Aşiretleri) dergisindeki buyrultulara bakılacak olursa, ekim alanlarında ziyanlar yapan, eşkiyalıktan vaz geçmeyen, dirlik ve düzeni bozan bu göçebe yörükler bir zamanlar Raka ve Fırat boylarına sürülmüşler ve sonrada mezhep akımları yüzünden İran'a geçmişlerdir. Bu geçiş tarihleri de pek eski değildir 15, 17. yüz yıllar arasında olmuşdur. Sonraları oralarda İran dil etkisi altında kalmış Kürt Türkler arasında azınlıkta kalarak onların dillerini benimsemişlerdir. Söke'de, Çal'da, Van'ın Muradiye ilçesine Beşparmak adlarına rastlanırken İzmir'den başka İçel'in Gülnar ilçesinde de bir menemenci köyünün bulunuşu bize bunların batıdan doğuya kayışlarını da göstermektedir.

E. Belbaşı; Buda yine İzmir'in yanıbaşında bir dağ beli olduğu gibi saimbeyli ilçesinde de bir köy mahallesinin adıdır.

F. Mekri; Boluda bir köy adı olduğu gibi şimdi İstanbul'da bakır köy diye anılan ilçenin adı da eskiden Makrı köy'dü bu ad da yabancı sahlarak değiştirilen adlar arasındadır. Makrı, Mekrinin kalın seslisidir .

G. Banük; benekten gelme bir söz olup iki kaşın arasına yapılan ben demekdir. Urfanın boz ova ilçesinde bir köyün adı oluşu bu oymağın vaktiyle burada bulunuşunu ve sürülen yörüklerden bulunduğunu da göstermekdedir.

H. Gülyagı; adı üstünde tam Türkçedir

I. Şakak (Şıkak; yine bir Türk oymağıdır. İleride oymaklar konusunda ele alınacakdır.

İ. Sekzi; Sayı ile anılan aymaklardan sekizli oymağı olduğu bundan önce açıklanmıştı

J. Tileku; Tilek Türkçede İstek ve İbadet yeri demek olduğuna göre Tileku İstekliler, Yakaranlar anlamınadır.

K. Türk - Kürt oymakları konusunda ele alınacağından burada üzerinde durulmayanlar da şunlardır. Brazi (Barzan), civan rudi, Külahı sefid, Sursur.

L. Gurani; Gurlara mensup olanlar, başlı başına eserimizin bir bölümü, Kürt'lerin aslını kuşku bırakmıyacak şekilde ortaya koymak için, Gurlara ayrılmıştır.

İşte Gogar eyaletinin sancaklarından biri olan Cavak da bu Caf oymağından adını almış bulunmaktadır. Çünkü suv=suf olduğu gibi Caf da Cav olur. Bu da (ak) mekan edatı alarak Cavak, Cav yurdu anlamına gelir.

9 — Kelarc (Gelarc); Bu da Arapların ehli kalarcit, Ermenilerin klark, Gürcülerin Clark-eti şeklinde değiştirdikleri yenisey Türklerinden Kalar oymağının adıdır. (Şamanizm s. 172) Nitekim bunun hafifi olan Keler, Of ilçesinde; Kelerköy İzmirde; Keleriç Erzincanda; Keleriş Erzurum ve Van'da birer köy adı bulunmaktadır.

İşte Gogar eyaletinin bu 9 sancağı da tamamen Türk adları ile anılmakdadır. Görülüyor ki dinleri ve hatta dilleri bile değişse Türkün geleneksel töresi yörümekte ve adları kıskançlıkla korunmaktadır.

Bu eyaletin başlıca şehirleri arasında Azgur adında bir şehrin bulunuşu da bir tesadüf olmaktan ziyade Asgur, Digur, Gogur'ların birbirlerine yakın topluluğunu ve akrabalığını ortaya koymaktadır.

Yalnız burada çözülmesi gereken bir soru daha var. Bütün bu Türk topluluğu Kafkaslara, acaba ne zaman gelmiştir?

Gogarlara bakarak bütün bunların Sakalarla geldiğini söylemek kolay olursa da Di ve Tik'lerin bir kolu olan "Diau" ların sakalardan çok önce buralara geldikleri bir gerçektir. Zira Urartuların Kralı Menua'ın bunların krallığına son verişi M. Ö. 665 yıllarında olmuştur. (XI) Urların da Gurlar olduğu göz önüne alınırsa bir kısmının geliş tarihlerinin M. Ö. 3 : 4 bin tarihlerine uzanması gerekir.

(XI) Kars Tarihi s.

VII

ONGURLAR veya MACARLAR

Macarların kökü, araşdırmalarında; Turcophiller ve Finophiller ile bu iki görüşü birleştirmeğe çalışanların düşünüşleri :

Macar bilginleri, öz benliklerini ararken, yine ilk iş olarak konuşdukları dili ele almışlar ve bu alandan dışarı çıkamamışlardır.

Yüz yılların dilleri üzerinde yarattığı değişiklikleri, bugünkü konuşulan sözlerden bulup ortaya getirmek hem çok zor ve hem de şaşırtıcı ve yanıltıcı olmaktadır. Bu bakımdan aralarında iki ayrı görüş ortaya çıkmıştır.

Vambery ve yardımcısı Tury'nin önderlik ettikleri Turcophiller, Macarların kökü Türk olduğunu ileri sürerken Hunfahuy ve Budenz ve sonraları Sinnyei'nin etrafında toplanan Finophiller de dil akrabalığı olan Vogullar, Votyaklar ve Ostiyakları göstererek asıllarının Türk değil, Fin - Oğur olduğunu savunmaktadırlar. Bunlara göre Macarlar uzun süre Türk boylarına komşu ve hatta hakimiyeti altında kaldıklarından geniş ölçüde Türk kültürünün etkisi altında kalmışlar ve onlar gibi teşkilâtcı ve atlı kavimler arasına girmişlerdir. Bu yüzden dünya siyasetinde önemli roller oynamışlardır.

Diğer Fin urukları ise daha çok öküz beslemeğe önem verdiklerinden yabancı hakimiyetten kurtulamamış, daha pasif ve ilkel kalmışlardır. (I)

II. Tarih kongresine sunduğu raporda Macar bilgini Kont zicy bu yolda ileri sürülen görüşleri çok güzel özetlemişdir. Biz de kendi tezimizi ortaya koymadan önce bunlara kısaca değinmeyi faydalı buluyoruz. (II. T. T. K. S. 569)

Budenz "Macar dili tartışma kabul etmez bir şekilde Fin - Uğur bir lisandır. İçindeki Türkçe kelimeler tarihin muhtelif çağlarında Türkçeden sonra alınmışlardır. Bu kelimeler de fonetikçe Çuvaşça'ya yakın karakter taşıyan bir dilden gelmekdedir."

Bu görüş üzerinde Z. Gombocz Macar dilinin Bulgar - Türk dilinden alınmış unsurlarını incelemiş "bu uruklar hakiki teşkilâtlandırıcısının bir Bulgar - Türk yüksek sınıfı olduğu" kanısına varmışdır.

Kont Zicy'nin kendi görüşü ise "Macarlar Ugurların oturdukları bir bölgede uzun bir çağ yaşadıktan sonra nihayet asıl dillerinin yerine geçen Fin - Uğur dilini öğrenmiş olan Bulgar - Türklerdir." diyor Hâlbuki aynı yazar 1927'den önce "bir Hun - Bulgar gurubu, Uygur bir kavmin yanına yerleşerek ona medeniyetini vermiş olacak ve Bulgar - Türk kelimeleri bu temsilin şahitlerini teşkil etmişdir. Sonraları Hun - Bulgar'lar Oğur dilini öğrenmiş ve Macarlar bu iki kavmin karışmasından çıkmış olacaklardır." diyordu

(I) Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi s. 268

Görülüyor ki Macar bilginleri benliklerinin nereden geldiğini araştırırken çok ayrı ve başka başka görüşlere varmışlardır. Hatta aynı yazar bile zamanla ilk görüşlerini değiştirmek durumuna düşmektedir. Z. Gombocz da bu şekilde fikir değiştirenler arasındadır.

Gyulla Nemeth, Macarlarla bir çok oymak ve boy adlarının ve hatta milli adları olan Megyer'in bile Megy-er şeklinde birleşik bir söz olduğunu; Megy'nin, Vogulların kendilerini ve yakın akrabaları olanOstiyakları ifade etmek için kullandıklarını isme tekabül ettiğini bildirdiği hâlde bile bununda Bulgar - Türkçe bir ad olduğunu öne sürmektedir. Bütün bunlara karşılık yinede Macarların Kök bakımından Fin - ogur bir uruk olduğu sonucuna varılmaktadır.

Bu görüşü Kont Zicy bile doğru bulmamakta Mogyer (Macar) kavmine kendi ismini veren boyun kuvvetli bir ihtimalle Arpadlar sülalesinden bir oymağın adı olacağı ve eski Türk medeniyeti ile Fin-ogur medeniyetleri ve özellikle Macarcanın yakın dil akrabası olan Oğur medeniyeti arasında büyük farklar göz önüne alınırsa bir Oğur topluluğunun Türk oymakları topluluğu arasında hakim bir yer alabileceği asla düşünülemez demektedir. (II)

Son göç çağlarında Macarlarla çağdaş olan Urukların Macarlara Türk demeleri; Arap, Acem yazarlarının da Macarları Türklerin bir ırkı olarak göstermeleri ve yine Macar ve Tuna Bulgarları savaşını anlatan Leon'un "Macarların askeri teşkilâtı Bulgarlarınkinin aynı idi Bulgarlardan farklı olarak Macarlar Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi" demesine dayanılarak Kont Zicy, Macarların Türk - Bulgar olduğuna inanmaktadır. Bu görüşünü doğrulayan bir sebebi de özet olarak şöyle belirtmektedir. Bizans yazarlarının Atila İmparatorluğunun çöküşünden sonra Karadeniz kuzeyindeki Bulgar boyları ve Sabiruslar Unoi (yahut Hun) adı altında gösteriliyordu. Batı - Türklerinin hakimiyeti zamanında onlara tabi bulunan Macarlara da Türk denilirken bu hakimiyet kalkdıktan sonra Bulgarlara ve Sabirlere verilen Ongur isminden alınarak Macarlara da Hongroi, Ungur, Ungru denilmeğe başlandığı bildirilmektedir. (III)

Bütün bu görüşlerden çıkan sonuç şu olmakdadır :

Finophiller, Macarların Fin - ogrien olduklarını bu sebeple Asyanik Altay topluluğundan değil, Uralli ve Avrupalı bir kökten geldiklerini, Türklerle yan yana ve hatta uzun zaman onların hakimiyeti altında yaşamış olmaları dolayısı ile, dillerine Türk - Bulgar dilinden Çovaşca bir fonetik taşıyan bazı sözler karışdığını ileri sürerek Türk olmadıklarını

(II) Türk Tarih Kongresi s. 570 - 571

(III) A. E. s. 572

iddia ederler. Kendilerinin ana vatanı olarak da 12. yüz yıl Rus metinlerinde Yugria diye bildirilen Ural dağları ile Kama ve Peçora'nın üst taraflarını göstermektedirler. (IV)

Turkofiller ise, Macarların ana vatanı olarak Kafkasların kuzeyi ile Azak denizi kıyılarını göstermekte ve buna delil olarak ta "Macar ananelerine göre Hunların ve Macarların iki efsanevi ceddi Hunot ve Magor'un Alanların kralı Dula'nın kızlarını teshir edip kaçırmışlardı. Halbuki Alanlar torunları olan Ossetler gibi Kafkaslarda hatta daha önce bu dağların kuzey yamaçlarındaki ovalarda idiler." diyorlar (V)

Kont Zicy ise, Harina'da yapılan kazılarda IV ve V. yüz yıllarda burada o zamana kadar görülmeyen mezarların birden bire çoğaldığını ve içlerinde altın ve kıymetli taşlarla işlenmiş eyer takımları da bulunduğuna göre, bunların sonradan gelen, kürk ticareti ile uğraşan Ongurlar olduğunu, o zamana kadar nehir kıyılarında bulunan köylerin sonraları yerlerini ormanlara yakın av sahalarına terk ettiklerini bildirmekte ve bunların medeniyetini, isteplerin Sarmat - Gotik medeniyet eşkillerine sıkı sıkı olarak bağlı bulunduğunu bildirerek; işte Yugria'daki yerli halkla değinmeleri sonucu daha çok ilkel olan Finogur dilini bunlardan aldıklarını ve buna onlarda bulunmayan sözleri de karıştırarak Macarcanın doğduğunu belirtmektedir. (VI)

Şimdi Macarların benlikleri hakkındaki görüşlerini özetlediğimiz bu bilgiler karşılığında bizde kendi tezimize göre vardığımız sonuçları artık açıklayabiliriz.

Aralarında bir Kürt oymağı da bulunan Macarların kimliği bizim Kürtler üzerinde yaptığımız araştırmalarla da yakından ilgili olduğundan dikkatimizi çeken önemli bir konudur. Bu bakımdan Macarlar üzerinde öteki Gurlu oymaklardan daha fazla duracağız.

Macarlara; Fransızlar Hongroi, Almanlar, Latinler Ungri, Slavlar Venger, Bizanslar önceleri Türk, sonraları genel deyişe uyarak Onogur veya Ongur derlerken Macarlar kendilerine Macar diyorlardı. (VII)

Fransızların Hongroi özü hongur'un tam karşılığıdır. Türkçede başta gelen ünlü harflerin önüne çok kere H. K. G harfleri aldığı bundan önce de belirtmişti. Belki o zaman kendileri de Hongur diye adlanıyorlardı.

Almanların Ungar adı da devletleşen birçok gur aymaklarında olduğu gibi Gur sözünün Gar biçimine girdiğini ve bu Ar, Er eklerinin bir Türklük damgası haline girdiği birçok örneklerle yine bundan önce bildirmiştik. Nemeth bu eklere "Türkçe kelimelerdir ve çoğunlukla ismi haslar teşkili için kullanılır" demekle (VIII) gerçeğe bir parça yaklaşmış ise de bu eklerin uruk anlamı verdiğini sezememişdir. Halbuki Belgur Bulgar, Gogur Gogar, Tugur Tugar Ulzingur Ulzingar, Zigur Zigar (Si-

(IV) A. E. s. 574
(V) A. E. s. 573
(VI) A. E. s. 575 - 576
(VII) Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi s. 269
(VIII) II. Türk Tarih Kongresi s. 570

kar) örnekleri bunun belli birer tanığı durumundadır. Bunun için Ongur ile Ungar arasında aynı Uruğun adları olması bakımından hiç bir fark yoktur. Birinde Uruğun ayrıldığını soy adı olan Gur da anılmış ötekisinde boyun adı yalnız olarak söylenmişdir.

Latinlerin Macarlara verdikleri Ungri adı da (Unguri, Ongur) dan başka bir şey değildir.

Ayrılan yalnız Ruslardır. Onlar da Venger derlerken yine ses yakınlığı Ger=Gur, Ven=On şeklindedir.

Demek oluyor ki onuncu Gur oymağı olarak Türklerin Macarlara verdiği Ongur adı bütün devletlerce benimsenen bir addır.

Kelimenin aslı zan edildiği gibi Onoğur değil Ongur'dur.Zira Ogurlar da Ongurlar, Uygurlar gibi Gurlardan ayrılma başka bir boydur. Macar bilginlerini yanıltan da ana uruk olan Gurları ele almayıp bunlardan bir bölümünün üzerinde saplanıp kalmalarıdır. Kah Ogurlara kah Uygur ve Yugurlara bağlanıp kalmak onları ana kökden ve gerçeklerden uzaklaşdırılmıştır.

MACAR ADI NEREDEN GELMİŞTİR?
KÜRTLERLE AKRABALIKLARI VARMIDIR?
KÖKÜ NEREDEN GELİR?

Macar bilginlerinden G. Nemeth ve ona uyanlar Macar adı üzerinde durarak bunun Megyer'den geldiğini yine ogur dili ile açıklamağa çalışmakta ve bunu kesinleşmiş olarak benimsemektedirler. (IX) Bulgarlar konusunda; biz Bulgarların Beşgurlardan geldiğini ve Ş yerine L kullanan Türklerden oldukları için Beşgur yerine Belgur denildiğini, Devlet kurarak yalnız kendi adı ile çağırılmaya başlandıktan sonra Belgur'un Türkçedeki ses uyumu kuralına uyularak Bulgar'a çevrildiğini, daha önce açıklamıştık. Eğer Macar sözü Bazılarına göre Meşgar yani Meşgur'dan geliyorsa o halde bunun Beşgurdan hiç ayrılığı kalmaz. zira Türkçe'deki buncuk=moncuk, ben=men, bin=min gibi B—M değişimi göz önüne alınırsa Beşgur=Meşgur olur. Gerçi Macarlarla Bulgarlar aynı Gur soyundan gelmekte iselerde birisi beşinci Gur oymağını, ötekisi onuncu Gur oymağını anlatan ayrı ayrı boylardır. Bu bakımdan Macar tarihcileri arasında Bulgarlarla Macarların aynı uruklar olduklarını savunanlar hazsız değildir.

(IX) A. E. s. 570

MACARLARIN ATALARI ACARLARMIDIR?

Macarların Ongur oymağından olmalarına ve bütün dünyaca da Ongur olarak anılmalarına karşılık kendilerinin adlandıkları bu Macar sözü nereden gelmiştir? Bu önemle üzerinde durulacak bir konudur.

Macar bilginlerine göre, Macar topluluğunu yaratan dokuz oymakdan birinin adı Megyer olması ve bu oymağın ötekilerine karşı hakim durumda bulunması veyahut Türklerin Açina soyu gibi bir soya dayanması dolayısiyle, bütün topluluğun bu ad altında birleşmiş olduğu sanılmaktadır.

Bu yolda daha ileri gidip Macar topluluğundaki dokuz oymakdan yedisinin Türk ve ikisinin Ogurlardan olduğu, Ogurların öteki yedi oymağa hakim olarak onları temsil ettiği ve Ogurlardan olan Megyer oymağına tabi kıldığı için onun adının bütün bu topluluğa ad olduğunu savunanlar da vardır. Bunlara göre Macar millî adı, bu Megyer (Mogyer) sözünün zamanla değişmiş halidir.

Gerçi biz tezimizle, Ogurların da Gur soyundan bir bölüm olduğunu ortaya çıkarmış ve onların da Türk oğlu Türk olduklarını açıklamış bulunuyorsak da bu tezimiz, genel bilgiye daha yeni sunulmakta olduğu için, yine klasik bilgilere dayanarak Macar ve Megyer (Mogyer) sözleri üzerinde ayrı ayrı durmağı faydalı buluyoruz.

Macar sözü de (Ar) Türk damgasını taşıyan bir söz olduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır. Türk oymakları arasında bu söze en yakın olan Acar oymağının adıdır. Ünlü harflerle başlayan sözlerin çok kere önüne bir ünsüz harf alması Türkçe kurallardan olduğu daha önce de bu yolda birçok örnekler verilerek belirtilmişti.

Bundan başka Türkçede ünlü harfle başlayan sözlerin önüne bir M harfi getirilerek tekrarlanması da bir kural halindedir. Ocak - mocak, alık - malık, elek - melek gibi. Eğer başta ünsüz bir harf varsa o zaman bu ünsüz, tekrarlamada yerini M harfine terkeder yazı - mazı, balık - malık kuzu - muzu gibi.

Bu bakımdan Macar sözünün de bu Acar sözünün M sesi almış bir hali olarak ele alınmasında hiç bir sakınca yoktur. Nitekim bu şekilde adlanan oymaklar da vardır. Bulgarların Kafkaslarda bir boyu olan Balkarlara Malkhar denildiği gibi Balak oymağına da Malak denilmektedir.

Tarih bakımından da Macarların bir zamanlar Kafkaslar'da ve Acara'da bulunuşları bu söz yakınlığını yurt yakınlığına da bağlamaktadır.

Biz Macar adı için bununla da yetinmiyeceğiz. Macar bilginlerinin

üzerinde durduğu Megyer sözününde nereden geldiğini bulmağa çalışacağız.

Bu konuyu daha iyi inceleyebilmek için 8, 9 uncu yüz yıllarda Macarlara hakim olan oymakları gözden geçirelim.

Macar adı alan oymaklar şunlardır : (X)

1 - Kabar, 2 - Kürt, 3 - Gyarmat, 4 - Taryan, 5 - Yene, 6 - Ker, 7 - Keszi, 8 - Niyek, 9 - Megyer.

Burada ilk Türk geleneklerine göre onar, onar bölümlere ayrılması gereken oymaklardan biri noksandır. Bu eksiğin tamamlanabilmesi için topluma adını veren Macar adının da bir oymak olarak ele alınması gerekmektedir. Fakat Macar bilginleri bu adı Megyer'den getirdikleri için bu eksiklik görülmektedir.

Gyula Nemeth, saydığı bu 9 boydan ilk yedisinin Türk son ikisinin Macar yani Oğur oldukları kanısındadır. Bu Türk olmayan Megyer ile Niyek oymaklarından Megyer'in baş olduğunu ve diğerlerini temsil ederek onları da Macarlaştırdığını savunur, (XI) ve bu suretle Macarları Türklükten çıkararak Fin - Oğur topluluğuna geçirmek istediği görülür.

(X) Umumi Türk Tarihine Giriş s. 151. II. T. T. K. 570 - 571
(XI II. T. T. K. s. 570 - 571

MACAR ULUSUNA ADINI VERDİĞİ İLERİ SÜRÜLEN MEGYER VEYA MAGYER OYMAĞININ ASLI NEDİR? SOYU NEREDEN GELİYOR?

Ermeni yazarlarından Khorenli Movses Süryani Mar Abas Katinadan aldığını belirterek Val Arsak, (M. Ö. 149 - 127) bölgenin hâkimi bir adam bularak MOG çevresinde aynı adla bir satraplık kurmuştur. Bu eyaletin sancakları Gurtu, Ançev, Age idi. Bu sancaklar ehalisine Ermeniler, Gurtu - Açi, Aneev - Açi, Age - Açi diyorlardı. Şu sözlerden anlaşılıyor ki, Arsaklılar çağında Van Gölü ile Hakkâri arasındaki bölgede bir MOG eyaleti ve bunun batısında Bohtan suyu boylarında bir de Gurtu sancağı bulunmaktadır. Buradaki halk adları, sonundaki Açi ekleri li, lu anlamınadır. Gurtulu, Ançevli demektir. (XII)

Şimdi bu MOG sözü üzerinde duralım;

Sakalar, Kimerleri kovalayarak Kafkaslar'a geldiklerinde Saka Hükümdarı GOG'un Asur kaynaklarına göre iki oğlu vardı. Bunlar Sarati, Parati adları ile anılıyorlardı. M. Ö. 662 yıllarında Asur ülkesine saldırdıklarında yenilerek esir düştüler. Parati (Herodot'da Prothies) nin oğlu Maduva (Herodot'da Madies) Derlenip toparlanarak bütün Anadolu, Suriye, Filistin ele geçiriyor. (XIII)

Türk kavimleri çok kere başbuğlarının adı ile çağrıldıkları gibi yabancılar tarafından da kavim adları, başbuğ adı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Bu bakımdan 628 de yazılan Süryani İskender romanında (XIV) adı geçen GOG isminin yanında söylenen Magog adı da yine bunlardan bir boy olacaktır.

Saratı, Parati benzer isimleri bize GOG ve MAGOG yakın adlarını hatırlatdığı gibi Acar, Macar konusunda belirtdiğimiz şekilde GOG sözünün m li tekrarı da MOG ve MAGOG olur. Bunların ayrı ayrı iki kavim olduğu Urfa (Edessa) Piskaposu Efraym'ın yazdığı şu cümle ile anlaşılmaktadır. "Onlar, GOG ve MAGOG suvarileridir. Küheylanların üstünde fırtına gibi uçarlar. Karşılarında durabilecek hiç kimse yoktur. (XV)

Şimdi Strabonun (Giriş s. 159) Gogaren dediği bölge nasıl Gogarların Yani Cog kavminin yurdu ise Van ve Hakkâri çevrelerine verilen

(XII) M. F. KIRZIOĞLU s. 100
(XIII) Giriş s. 160
(XIV) A. E. s. 29 - 36
(XV) L. Razonyi, Türklük. s. 54

MOG adı da ismini Mogarlar'dan (yani MOG Uruğu) ndan almıştır. Mogar sözünün ses uyumu ve birliğine uyarak Magar halini alması Türkçe dil kurallarındandır.

Macar Millî Efsanelerine göre cedleri bulunan Magor'la Magar veya Mogar'ın birbirinden hiçbir farkı yoktur ve bu Magar sözü Macar sözüne her halde Megyer veya Magyar'dan yakındır.

Macarları Sakalara bağlayan bu görüş ulu orta bir yaklaştırma da değildir. Zira bu görüşü destekleyen daha birçok söz götürmez belirtiler vardır.

Şimdi de Mog eyaletindeki Mogarların komşuları Gurtular'a bakalım. Gurtu Asurlu'lardan bu yana Bokhtan suyu boylarına verilmiş çok eski bir adtır. Bundan önce de açıkladığımız gibi U ve Tu son ekleri memleket anlamına geldiğinden bu ek kalkarsa memleketin sahibi olan Uruk yani Gur ortaya çıkar. Demek oluyor ki Mogarlar ile Gurlar Güney - Doğu Anadolu'da birbirine komşu iki uruktur.

Gur'un T'li çoğulu Gurt'tur bu, zamanla incelerek Gürt olmuştur. Kürt olarak konuşma ağzı Türklerle ve Türklere yakın çevrelerdedir. yoksa genel olarak Kürtler hâlâ Gurt veya Gürt derler. Aslında bu K — G değişimi bütün Türk boylarında vardır. Aydınlarımız arasında bile kanun'a Ganun diyenlere rastlanılmaktadır.

O halde Mog Eyaletinde Mogarların yanındaki Gurtu bölgesinde nasıl bugün Gurtlar yani Kürtler bulunuyorsa Macaristan'da da Megyer (yani Mogar) oymağının yanında da yine bir Kürt oymağı bulunmaktadır.

Hattâ daha ileri giderek eski Macaristan'a ve bugün Çekoslovakyanın güneyine düşen yerlerde hâlâ Türk adları taşıyan Turcsek, Bars ve Kürt kasabaları Gran nehri boyunca sıralanmaktadır. Guran bugün Kürt oymaklarının en kalabalık bir topluluğudur. Guran (N) belgi edatı veyahut Farsça (An) çoğul eki almış Gur demektir. Gran nehri ile Guran oymağı arasındaki bu benzerlik bir yakıştırma sonucu da değildir. Bunun aynen Gıran halindeki karşılığı, Giresun'un Darı, Kemaliye, Melikli, Sayca, Uygur, Ülper, Homurlu köylerinde birer mahalle teşkil etmişlerdir. Giresun'da birçok mahallelere dağılmış olan Gıran adı bize bunun bir oymak adı olduğunu da açıklamaktadır. Özellikle Uygur adını taşıyan bir köyün de mahalle adının Gıran olması Gurlarla olan ilgisini ortaya koymaktadır. Kigi'deki Gıran - Sor köyünün adı da Suruşakları ile Granların birleştiği bir köy ismini göstermektedir. Yine Gıranlara mensup ve daha incelmiş şekli olan Girani Hizan ve Keban'da köy adlarıdır.

Bu gerçekler karşısında, Oğur soyundan geldiklerini Uralı ve Avrupalı olduklarını ileri sürerek Altaylılığı ve Türklüğü Benimsememek isteyen Macar bilginleri acaba ne diyeceklerdir?

Onlar da Fin Bilgini W. Ruben gibi M. Ö. 1200 senesinde Asur adını taşıyan bir Fin oymağının Hindistan'a giderek Demir Kültürünü yaydığı gibi bir düşünceye mi kapılacaklardır.

Macarların Türklerle yan yana uzun bir süre beraber yaşadıklarını açıklayan yüzlerce yakınlığı IV. bölümde ortaya koyacağımız için burada yalnız bir iki örnek vermekle yetineceğiz.

Macaristan'da Magy - Kürtös kasabası ile yine Kürtös deresi hâlâ Türkçeliğini kaybetmemiştir. Ös, Macarlar'da ova anlamınadır. Türklerde de öz, derelerin açdığı sulanabilen dere yatağı ovalara derler. Demek oluyor ki Kürtös Kürtözü (yani Kürt ovası) dır.

Asur yazıtlarında adı geçen Gutulara karşılık Macaristan'da Guta şehri hâlâ bu uruğun anısını saklamaktadır.

Şimdi yine soruyoruz. Acaba Uralı Macarlar'da M. Ö. 1500 - 2000 yılları arasında Avrupalı akıncılarla beraber Hindistan'a giderlerken mi bu kavimleri ve yer adlarını Doğu - Anadolu'ya ve Zağrus dağları çevresine bırakmışlardır?

Bununla beraber verilecek karşılığı şimdiden biliyoruz. Bu benzerlikler Megyer oymağının Macarlaştırdığı yedi Türk oymağının bırakmış olduğu izlerdir, diyeceklerdir.

Eğer efsanelerine göre Macarların ceddi olan Magor (Magur) ların (XVI) Mogar (veya Magar) lar olmadığını ve Kürt oymağının da buna delil olarak gösterilmesini kabul etmeseler bile; (soy adı dahi bir Türk Peçenek adı taşıyan) Nemeth Gyula'nın, Türk değil bir Oğur Uruku saydığı Niek (Kont Zicy'ye göre Niki) oymağının da yine bugün Türk - Kürtler arasında bir oymak adı olduğunu söylersek buna ne diyecektir? (XVII)

Gerçi kendi de bu adın "Mân'i, engel, hudut mahallî anlamına bakarak Türk kabile isimlerinin teşkili kaidelerine göre teşekkül etmiş olacak" demekten kendini alamıyorsa da yine de Oğurlar arasında göstermekten vazgeçemiyor (XVIII) halbuki Lik ve Nikler Aslen Türk olup sonradan Türk - Kürtler arasına karışarak bugün Kürt diye anılmağa başlardığını bilmiş olsaydı herhalde bugünkü görüşünü de değiştirmek zorunda kalacaktı.

Bizans yazarlarının Bulgar boylarına ve Sabirlere de verdikleri Ongroi (yani Ongur) adının da gözönüne alınması önemlidir.

Subarlar konusunda Sabirlerin, Subarlardan olduklarını açıklamış ve hattâ Sumarlar (yani Sümerler) le bir olduklarını belirtmiştik. Bu su-

---

(XVI) II. T. T. K. s. 570 Kont Zicy'ye Göre Mogyer, Macar Adının Bir Eski Şeklidir.

(XVII) Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri Dergisinde Nik ve Lek Oymaklarını Lekvanik Şeklinde Daha Eski Tarihlerde Türkmen ve Daha Sonraki Tarihlerde Ekrad Olarak Göstermekte Bazan da Yalnız Lek Oymağından Söz Etmektedir. Bunlar 13 ve 15. Yüz Yıllarda Güney Anadolu'nun Çeşitli Bölgelerinde Gösterilmekdedir. s. 47, 64, 134, 145, 146, 181.

Şerefname Kürtleri Döt Büyük Bölümde Toplar. Gur, Guran, Lur, (Lek, Kelhur).

ROUSSEAU İse Bunlardan Lur Topluluğunu Bahtiyari, Feyli, Lek Olarak Gösterir. Dr. Friç, Kürtler s. 40

Nikler Leklere Tamamen Karışmış Olduğundan Bugün Ortadan Kalkmışdır.

(XVIII) II. T. T. K. s. 570

retle Bulgar ve Macarların kökünü bunlarla da birleştirmek mümkün olur ve zaten Doğu - Anadolu ve Mezopotamya'da görülen yüzlerce ismin ta Urallardan başlayarak Macaristan'a kadar benzerlerini bulmanın nedenlerini ancak bu araştırmalarla çözümleyebiliriz.

Nemeth, Kürtleri, Türk; Megyer (Magyar) leri, Oğur olarak sayarken Ogurların da Gurlardan bir boy ve bu bakımdan da Türk olduğunu bilemediği için yanılmaktadır. Uygurları Türk olarak kabul ederken Oğurları Fin soylarından ve ayrı gibi düşünmek bu noksan bilgiden doğmaktadır. Aksi hâlde Gurları da Türk saymıyor Uygurlarla beraber bütün Gur kökünden gelen oymakları da gurlar arasına sokmuş oluyor demektir ve o zaman Ş. A. Z. LEHÇESİ konuşan Oguzlar da L. İ. R. LEHÇESİ konuşan Oğurlar'dan tamamen ayrılmış olur. Halbuki Gurlarla Guzlar, Ogur'larla Oguzlar aynı soydan lehçe farkı ile ayrılmış iki kardeş uruktur. Türkçede uzun süreler birbirinden çok uzak kalmış bölgeler arasında, birçok konuşma ağzı ayrılıkları doğmuştur. Macaristan'da L. İ. R. ağzı konuşan Gur oymaklarının bir zamanlar Anadolu'da ve Kafkaslar'da iken Ş. A. Z. Türkçesi konuştukları yine bıraktıkları adlardan anlaşılıyor.

Macarların efsanevî ataları olan Magorlardan olduğunda şüphe bulunmayan Mog Eyaletindeki Mogar (veya Magar) lar orada iken L. İ. R. ağzı ile konuşurlarken yine Gur'lardan, Digurların adını alan Arpaçay boyundaki kasabanın ismi daha önceleri Magaz - Pert idi. Ş. A. Z. DİLİ ile Magaz L. İ. R. ağzı ile Magar demektir. Burada değişen R ve Z sesleridir. Demek ki Macarlar'dan bile bazılarının Ş. A. Z. ağzı ile konuştukları çağlar olmuştur. Nitekim çoğu Gur ve Guz'lardan kurulu Hun'ların İmparatoru Atilâ'nın oğlunun adı Dengir değil Dengiz'dir.

Bu da gösteriyor ki ağız değişmeleri de Türklerle Gur'ları birbirinden ayıramamaktadır. Zira bunlar Ur kökünden T'ur ve G'ur diye ayrılan aynı soyun iki koludur.

Macarların şimdiye kadar belirtmeğe çalıştığımız Kürtlerle akrabalığı yalnız bunlarla kalmıyor. Doğu - Anadolu'da bugün hâlâ yaşamakta olan birçok oymakları da kapsamaktadır.

Batı - Dersim oymaklarından Tatuşağının izlerini bugün Macaristanda da bulmaktayız. Macaristan'da Tet adlı bir Peçenek uruğunun oturduğu yerlerde 1251 - 1270 yılları arasında Biseni (Biceni) de; Thet, Öreg Thet, Besenyothet köyleri olduğu gibi bugünde Thetzenkult köyünün de bunlardan olduğu yine Macar bilginlerinin araştırmaları ile belirtilmiştir. (XIX)

10. yüzyılda Dersim, Erzincan, Elazığ'da hükümet kuran çoban uruguna Macaristan'da da rastlıyoruz. Buradaki başbuğları Tonuzaba Tisa nehrinin sol kolu boylarına yerleşiyor ve oradaki Çzobanka (Çobanka), Çzobanmezo (Belki Çobanözü), Çzaba köylerini kuruyor. (XX)

(XIX) Dr. Phl. A. N. Kurat, Peçenek Tarihi s. 245
(XX) A. E. s. 249

Yine Macaristanda Tisa nehrinin sol kolu olan Aranka boyunda oturanlara Arnak derlerdi. Bugün Giresunda Arnakkıran diye bir yer olduğuna göre Arnaklardan bir kısmının önceleri burada bir kırgına uğradıkları anlaşılmaktadır. Pazar ilçesinde Aranas, Van da Aranik, Başkale'de Aranis köylerinin de bu urukla ilgili olduğu sanılır. (XXI)

Macaristan'daki Hatvan ile Van gölü doğusundaki Tatvan, yine buradaki Rahva boğazı ile Macaristan'daki Zahva, Pülümür'deki Sülbüs ile Macaristan'daki Sülbüs, yine Macaristan'daki Lak Kalesi ile Kürt oymaklarında "Lek" ler, Macaristan'daki Eresi ile Erzincan'daki İresi, ve ileride bir listesini sunacağımız daha yüzlerce ad beraberliğini herhalde yine yüzlerce tesadüfün bir araya gelmesi diye yorumlanmaz.

Görülüyor ki tarihin herhangi bir çağında Macarların öteki Gur boyları gibi Doğu - Anadolu ve Kafkaslarda yaşadıklarında hiç şüphe yoktur. Fakat önceleri bugün bazılarınca sanıldığı gibi Urallarda mı? Yoksa Tarih öncesi çağlarda Subartu, Urartu Gurtularla birlikte güneyde Mezopotamya, Van gölü, Fırat ve Dicle boyuncamı yaşadıkları henüz kesin olarak bilinmemektedir. Bunu ancak bütün oymakların ana uruku olan Gurların durumu belli edecektir.

Kont Zicy'nin Harina'da yapılan kazılar dolayısı ile IV ve V. yüz yıllarda Ongur'ların buralarda yeni yeni görüldüğü yolundaki tahmini gözönüne alınırsa, Macarların Güneyden Urallara doğru uzandıkları da ortaya çıkar.

Şimdiye kadar yaptığımız bütün bu açıklamalar, Macarları teşkileden 9 oymaktan Megyer (veya Magyar) la Nyek (veya Niki) lerin Türk olmayıp Ogurlardan olduğu yolundaki görüşün yanlış olduğunu, Ogurların da Gurlardan bir boy olması dolayısı ile bütün gur boyları ile beraber Türklerle akraba bulunduğunu ortaya koymakdadır. ve Magyarların da aslının yine Kürtler gibi Gur boylarından Mogarlar olduğudur. Zira nasıl Ongurlar=Ongar, Belgurlar=Bulgar, Tugurlar=Tugar, Ulzingurlar oluyorsa Mogarların da Mog - Gur'lardan yani yine Gur soyundan bulunması gerekir.

Macarların Ataları olarak bilinen Magor adı da bunu göstermekdedir. Mog - Gur'daki yan yana iki G den biri düşeceğinden kelime Mogur olur. Magordan ayrılığı bir lehce farkından başka bir şey değildir ve her halde Megyer'den Magor'a daha yakın bir deyimdir.

Kürt'lerle hem Macaristan'da ve hem de Doğu Güney Anadolu'da yan yana bulunan bu oymakların adları, rast gele bir isim benzerliği olmadığı da, buralardaki Tatvan=Hatvan, Rahva=Zahva gibi benzer yer adları ile de bir gerçek olarak ortaya çıkmakdadır.

Bundan başka Macarların Nyek veya Niki adının da, bugün yaşayan Kürt oymakları arasında Nik şeklinde hâlâ bulunuşu; onların, Ogurların da arasında bulunduğu, Gurlardan bir boy olduğunu söz götürmez şekilde meydana çıkarmakdadır.

(XXI) A. E. s. 248

Hatta biz burada gözümüze ilişen bir noktayı da ihtiyatlı olarak bilginlerimizin dikkatini üzerine çekmek amacı ile yazmakdan kaçınmayacağız.

Türk'çede sonu (R) ile biten birçok uruk adlarında (R) lerin (L) ile değiştiğine de tanık olmakdayız. Kankar=Kangal, Obar=Obul, (XXII) Sarı Gur=Sarıgul, (XXIII) Vugur=Vugul (Vogul), (XXIV) Sabur=Sabul, (XXV) olduğu gibi buradaki Mogorların da Moğol olması akla gelebilir. Bu bakımdan bazı antropologların Kürtlerden bir bölümünü Moğollarla akraba göstermeleri hak kazanır.

Eğer gerçek bu ise Türk olmakdan çekinen Macarların, bu adları dolayısı ile, bu defa yine Fin - Ogur topluluğundan değil, Türkler gibi Altay topluluğuna giren Moğullarla akraba olması gerekir.

Şimdi birazda Türk olarak bilinen Macarların 7 boyu üzerinde duralım.

Bunlardan (Ar) Türk damgasını üzerinde taşıyan Kabarların bir zamanlar Artvinin dolaylarında kaldıkları oradaki bir yerin Kabarya adı taşımasından anlaşılmakdadır. Kont Zicy'nin Hazer kavminin bir kısmı olarak, Macarların son yurtlarına gelmeden az önce kendilerine katılan bir de Kavor oymağından söz ettiği görülmekdedir. Eğer bunlar Kabarlar değilse biri eksik kalmış olan Macar oymaklarını on sayısına tamamlayan başka bir oymak demekdir. Bu ad da yiğit, heybetli anlamında yine bir Türk adıdır. Fakat Anadolu'daki izleri K—G değişimi ile Gâvura döndüğü için ayırd edilmesine imkân kalmamıştır. (XXVI

Gyarmati oymağı için yine Kont Zicy "Yormati bugünkü Türkcede yorulmaz manasınadır" diyor. Gerçi bugün Of ilçesinde Yormalı adında bir mahalle varsa da bugünkü Türkçemizde Yorulmaz anlamına Yormati denildiği yoktur. Bu bir yaklaştırma olsa gerekdir.

Yine aynı yazar Taryanlar için Tarhan'dan değişme olduğunu söyler.

Yene (Yenö) adının; İnak, Türk rütbe ismi olduğunu bildirmektedir. Macarların bu Yene oymağına karşılık Maçkada bir Guryene köyü Yenelerin de Gur soyundan geldiğine tanıklık etmektedir.

Ker oymağının izlerine, Farsça (An) edatı ile çoğul yapılmış halile Genç ve solhanda keran şeklinde; ve Türkçe bir sözle birleşik hâllerine Gercüş'de Kerağıl; Besni'de Keralmaz; Mardin'de Kerburan; Maraş'da Kerhan şekillerinde rastlamaktayız. Ker, dev anlamına gelmektedir. Pü-

(XXII) Giriş, s. 23, 41 Obar. Obul, Poshofda Köy Adı.
(XXIII) A. E., s. 139 Sarı Gur. Sarı Gul, Birunis Picture, s. 92 Giriş, s. 142
(XXIV) H. Hüsameddin, Amasya Tarihi. s. 37. Vigur Vugur. Giriş s. 152 Vogul Bogul. T. T. K. s. 576
Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi. s. 283 Vugul.
(XXV) İslâm Ansiklopedisi s. 1093 - 2 Sabur. II T. T. K. s. 485, 574.
A. E. s. 1100 SABUL, Sabulî Şeklinde (î) Nisbet Edatı Almış.
(XXVI) Besim Atalay, Türk Büyükleri veya Türk Adları. s. 72, 150 Kavart, Kavurt şeklinde (T) li Çoğul Şekilleri Görülmektedir.

lümür'deki Gersunut köyü de dev hediye anlamınadır. Bu bakımdan Ker sözü büyük anlamına gelen Gur sözüne anlamca da yaklaşmakta hatta beraberlik göstermekdedir.

Keszi oymağının adı için, Nemeth bunun 'Türkçe Kesek, parçadan geldiğini" söyler. Türkülerimize bile girmiş olan Kezi - Bağları bu adın da Türklüğünü ortaya koymakdadır. Patnos ve Tutak'da bunun (An) eki almış Kesan; Alaçam'da Kesci köyleri bu oymağın adını saklar.

Şimdiye kadar hep Macar adı üzerinde durduk. Bir parça da Ongur adı üzerinde duralım. Bu konunun başında Ongur sözünün çözümünü yapmıştık. Şimdi de Macar adı hâkim olmadan önceki Eski Ungar adı altında anılan oymakları ele alalım.

MACAR ADI HAKİM OLMADAN ÖNCEKİ UNGAR OYMAKLARI

Györffy İstvan, daha Macar adı Ulus adı olarak söylenmeğe başlamadan önce Ungar adı altında birleşen oymaklardan yedisinin yine Türk olduklarını bildirmektedir.

Bundan anlaşılıyorki Macarlar da onar onar ayrılmış iki bölümdür. Bir gurubun başında Mog - gur'lar (yani Mogurlar) ötekinin başında On - gur'lar bulunuyordu. Bu toplumların birine Magar, ötekisine Ongar deniliyordu. Sonraları bunlar Macar ve Ungar deyimlerine çevrilmiştir.

Ungarların Türk Olarak Yedisi Şunlardır : (XXVII)

Jalançak (Yalançak) (veya yalıncak), Çertan (Çortan), Kondam, Borçol (Boroçoğlu), Yopogo (Yabagu), Ulaş, Szekely (Sekili (veya Tekeli). Gurların da Türk olduklarını bildiğimizden adını bu topluluğa veren Ongurları da bunlar arasında sayabiliriz.

Şimdi Bunların da Anadolu'da İzleri Olup Olmadığını Araştıralım.

Jalancak; (Yalancak) şeklinde okunan bu sözün aslında (Yalıncak) olduğu anlaşılmakdadır. Çünkü Anadolu'da Çankaya ve Hafik'de iki köy bu adı taşımaktadır.

Çertan; Bu da Çortan karşılığıdır. Erzurumda da bir Çortan köyü vardır.

Kondam; Bunun karşılığı Kındam olarak Pülümür ve Kırşehirde birer köy vardır.

Borçol; Oymağı adının Boroçoğlu oymağı adı ile aynı olduğu anlaşılmaktadır. (XXV) Kars'da Boroçoğlu oymağı ile Borçalı sancağı ve çayı Çoruhta Borçka Kasabasının adı hep aynı köktendir.

Yapogo; Kaşgarlı Mahmut Divanında (Dizin 858) Yabaku adındaki Türk oymağından başkası değildir.

Ulaş; Adı üstünde bir Türk oymağıdır ve Anadolunun birçok yerlerinde bu adı taşıyan köy ve kasabalar bulunmaktadır.

Szekely; Bu ad hakkında Zeki Velidi Togan, Doğu Avrupa'da çok eskiden yaşayan Çigiller veya Asgil (Asgur) ların bir bölümü bunlar olabileceğini İbni Fazlanı (71 - 275) kaynak göstererek ileri sürmektedir.

(XXVII) Giriş s. 151

Prof. Dr. L. Razonyi de "Orta çağda Türklüğün izleri" konulu yazısında (II. tarih kongresi s. 576) Sekeller'in Csıgla mezö (Çıgla ovası) da yaşamış olmaları dolayısiyle Çıgla'daki (La) ekinin, Kışla, Yayla, Tuzlada olduğu gibi, Mekân eki olarak kullanıldığına bakarak Çığ sözünün, kar yığınından başka, (yüksek set veya yüksek çit) anlamına da geldiğini belirterek Sekellerle bağlantısı olduğunu göstermekte ve o da çığ sözü ile çiğ ve Çigil'e yaklaşmakdadır.

Fakat bunun doğrusunun (yüksek yer, oturulacak sedir) anlamına gelen sekiden geldiğinde şüphe yoktur. Bugün yörük oymakları arasındaki sekili oymağı da bunu göstermekdedir. J. Thury de eski Macarcada Sikül, Sekül şekillerini Çagtaycada Sikil şeklinde (pak soylu, beyzade) anlamına gelen sözle karşılaşdırıyor.

Potanin, Kırgız kazaklara tabi Abak - Kirey kabilesi arasında bir de Sekel oymağı bulunduğunu bildiriyor ki bu Anadoludaki sekili oymağının adının hemen aynıdır. Zonguldakda bir sekeli oymağı olduğu gibi birçok da seki adlı köyler vardır. Hatta bunların Sürmene'de Sekil, Yerköy-de Sekili şekilleri de vardır.

Aynı uruk adında, Macar ve Ongar şeklindeki bu ikiligin, asıl sebepleri nedir?

Biz daha önce de açıkladığımız gibi, Türklerde çift krallık usulü vardır. Aynı zamanda da Türkler her çağda asker kalmış bir millettir. Bu bakımdan oymak toplulukları da 5+5, 10+10 şeklinde ayrılmakta idi. sonraları dinî inançlarla 12+12=24 halini almışdır. Beşgur, Ongur deyimleri işte buradan gelmiştir. Çünkü yine Türkler de adsız şahıslar gibi bazı adsız oymaklar da sayı ile anıldıkları görülmekdedir.

Bugün Macar denilen ulusun onlu bir bölümünün başı olan çift krallardan biri, Ongurlar arasında bulunmakda; Ötekisi de diğer onlu bölümün başı olan Magar oymağı arasında bulunmakdadır.

Bunlardan hakimiyet birinden diğerine geçdikçe, bütün ulus da hakim olan tarafın adı ile anılmağa başlar. İlk zamanlarda hakimiyetin Ongurlar elinde bulunması bütün komşularca Ongar diye tanınmalarına yol açmış ve hakimiyet Magar yani Magyarlara geçdikten sonra da kendilerini ulusca Macar diye anmağa başlamışlardır. Fakat her oymak ayrıca kendi adını da kaybetmemiştir.

Şu bir gerçektirki Macarlar hangi yönden ele alınırsa alınsın tümü ile Türk oğlu Türk oldukları apaçık görülmekdedir. Dil değişmiş olabilir. Fakat Türk'ün geleneği değişmez. O etkisini her çağda yürütmüş, Uruk ve yer adları bugüne kadar bize benliklerini gösteren birer tanık halinde ulaşıp gelmişdir. Şu halde Macarlar Arasındaki Kürt oymağı, nasıl Macarlarca Türk olarak biliniyorsa, bizcede aynı şekilde Türk olarak bilinmektedir.

Bu gerçeği ne İslâm Ansiklopedisine yazısı alınan Rus propagandacısı Dr. Minorsky'nin göya ilim yapıyormuş gibi Kürtleri Ari Irka bağlamak çabası ile daldan dala konan şaşkın bilgileri ve ne de Kürtleri Hind-u Avrupa-î bir ırk saymağa eğilim gösteren sömürgecilerin gayreti hiç bir zaman zedeleyemeyecektir.

Nitekim İslâm Ansiklopedisinde istediği zehirleri saçdıktan sonra 1938 de Brüksel XX. Müsteşrikler kongresinde yön değiştirerek Kürtlerin İran ile Anadolu'ya yayılan İskitler (yani Sakalar) istilası ile M. Ö. VII. yüz yılda ortaya çıktığını ve köklerinin Medo - skit yani (Medli saka) olduğu tezini savunmak sureti ile bir ilim kurulu önünde kısmen de olsa bir dönüş yaptığını Sayın Fahreddin Kırzıoğlu "her bakımdan Türk olan Kürtler" Eserinde açıklamaktadır.

BÜTÜN OYMAK ve BOYLARI TÜRK OLDUĞU HALDE MACAR BİLGİNLERİNİN ÇOĞU NEYE KENDİLERİNİ TÜRK DEĞİLDE, FİN - OGUR TOPLULUĞUNDA GÖSTERMEK İSTİYORLAR?

1 — Bunun ilk önce Psikolojik nedenleri vardır. Uzun çağlar adeta bir tarih boyunca Türk saldırı ve akınları önünde dehşete kapılan Avrupalıların özellikle o çağlar yazarlarının Türkleri barbar bir millet olarak tanıtmalarının yarattığı Atmosferden kurtulmak ve Avrupalı yani üstün insan görünmek çabası.

2 — Hıristiyan olduktan sonra Müslüman Türklere yanaşmanın dini taassuba dokunur tarafları.

3 — Türk tarihi hakkında henüz tam bir bilgi edinilmemiş olması.

4 — Irk ayrımlarında şimdiye kadar yapılan araştırmaların en çok dil üzerine yönelmiş olması, bugün de, hâlâ bu yolda eskiden yazılmış eserlerde varılan sonuçların çok kere araştırılmasına lüzum görülmeksizin kaynak olarak alınması.

5 — Türkçenin eski ve yeni bütün lehçeleri derlenmiş bir sözlüğün hâlâ yapılmamış olmasından kökü Türkçe olan sözlerin de yabancı uluslara mal edilmiş olması.

6 — En eski çağlarda Türk adının yerini alan Gur adının, Macarların kökünü bulmada, taşıdığı büyük önemin kavranılmamış ve Gurların bütün ayrıntıları ile üzerinde durulmuyarak, Gur boylarının ayrı ayrı kavimler olarak ele alınmasından ileri gelmiş bulunması.

7 — Bu yüzden asıl vatanları hakkında bile kesin bir bilgi sahibi olamamaları sebep olmaktadır.

Bu bakımdan şimdiki konuşdukları eski hazerce, peçenekçe, eski Bulgarca Çavuşca ve Oğuzca karışımı dile bakarak, bunun en yakını olması tabîi bulunan, Ogurcaya benzettiklerinden kendilerini Fin - ogur topluluğundan görmüşlerdir. En yakın akraba olarak da Vogullarla Ostiyakları bulmaktadırlar. Digurların Osset bölümün bir kolu olan Ostiyakların da Digur'lar gibi Türk olduklarının farkında değillerdir. Vugullar da Vigurların başka bir değimi olduğu Vigurların Türklüğü konusunda belirtilecektir. Bunlardan Digurların, Türklüğü bundan önce açıklamıştı.

Sonuç olarak Macarlar hangi yöne saparlarsa sapsınlar kendilerini Türklükten çıkaramayacaklardır.

8

KANG - GUR, KENG - GURLAR

KANGAR, KENGERLER

Kangar oymağının da Gurların bir boyu olduğu Kongurat (Kong - gur - at) Sözü açıklamaktadır. Burada yanyana gelen iki G den biri dil kurallarına uyarak düşmüştür.

Kang, Kong, Keng gibi çeşitli deyimler alan bu adın Gur adı ile birleşiği öteki Gurlu birleşiklerde olduğu gibi burada da Gar, Ger şeklinde oymak ve uruk anlamı veren son eklerle bitmektedir.

Şimdi bu birleşik sözün sonu olan Gurlar bizce belli olduğundan Birinci ad olan Kang ve Kengler üzerinde duralım.

Burada da sayın Velidi Togan'ın belgelere dayanan araştırmalarından faydalanacağız.

Milâddan sonraki Çin yazıları Kangları; "derin gözlü, yüksek burunlu tüccar Soğutlar" diye anlatmaktadır.

Eberhard, E. Chavannes gibi bâzı bilginler Milâdtan önceki ve Hunlar zamanındaki Kangların Türk oymağı olan Kanglı ve Kengerlerle bir olacağı hakkındaki görüşlerini yine bâzı bilginler ve özellikle Marquart red etmekte ve Kangların İranlı Kangha kabilesi olacağını ileri sürmektedir. Barthold bunu da şüphe ile karşılamaktadır.

Halbuki Kangar (Kenger), Peçenekler'in; Kangdı (Kanglı), Kırgızların da, Kınglı oymaklarından olup ayrıca coğrafî adlar olarak da Kengdiz, Kengdeh ve yukarı sir-i derya'da Kenger hep bu Kang yahut Keng adından gelmedir.

Bu adların sonunun Ar, Er ile bitmesi ve T çoğul eki alması, Konguratlarda olduğu gibi, bunların Türklüğüne birer tanıktır. (I)

Çinliler'in tüccar soğudlara Kanglı demeleri, ya soğutların, Çinlilerce erkli ve ünlü bir uruk tanınan, Türklerden olduklarını söyleyerek kuvvetli görünmek istekleri ve yahut Sogudlar da Kanglı Türklerin yurdundan geldikleri için kendilerine Kanglı denilmiş olması akla gelebilir. Yalnız bir gerçek varsa sogudların yurtlarında kendilerine Kanglı dediklerini gösteren hiçbir belgenin bulunmamasıdır.

Soğudların da Ari oldukları kesin olarak ileri sürülemez. Belki de Türklerden yerleşip ticaret ve ziraatla uğraşanlara Soğdak denmiş olması da düşünülebilir. Türkçe ve Farsçayı aynı zamanda bilmeleri de bunu göstermektedir. Türkler kadar böyle toplu bir halde başka bir dil öğrenmeğe kabiliyetli başka bir uruk az gösterilebilir. Osmanlılar çağında Suriye, Irak ve Arabistan'dan Amerika'ya gidenlerin bugün bile oralarda Türk ve Osmanlı diye tanınmaları bu Soğd adına benzetilebilir.

Kang hükümdarları 39 - 435 yılları arasında, Wey sülâlesi çağında Çin'e elçi gönderdikleri ve bu hükümdarların (Tou-Kiu-ta-tu) yani Tou-Kiu'lar'ın eski hükümdarı Ta-Tu Kagan neslinden geldiği hakkında da Çin belgelerinde açık bir yazılış vardır.

1201 - 1212 yıllarında Karahanlılar; Kanglı, Karluk uruklarına dayanıyorlardı. Karahitaylılar, Karahanlıları mağlûp edince kendilerini eski Çin usulünce Kang-Kuo (Kanglı hükümdarı) diye Adlandırdılar. Gerek Karahanlılar, gerek Karahitaylılar birer Türk hükümeti idiler.

Oğuz Destanlarında Oğuzhan batı seferinden dönüşünde Kanglı ve Uygur beyleri kendisini Semerkand'da karşılamışlardır.

Oğuzhan bu şehri Kanglı başkanlarından Yuşikoca ile oğlu Karasülek'e vermişti. (II)

Semerkand'ın Türkler'in destanlarına geçecek en eski zamanlardan beri Kanglıların elinde bulunması, her çağda Türk olan ve Türkçe konuşan bu oymağın sonradan Türkleştiği yolunda ileri sürülecek düşünceleri de önleyecek durumdadır.

İskender'in Asya'daki istilâları sırasında Mavera-ün nehir'de reisleri yabğu ünvanını taşıyan Kanglar, egemenliklerini koruyabiliyorlardı. Hun (Kun) devletini kuranlar da yine Oğuz, Oğur, Kemak Kıpçak, Kanglılardı. (III)

Doğu Türkistan'da hâkim olan Moğol oymakları arasında sayılan Doğlat, Barlas, Çuras gibi oymaklarla Harezm ve Altınordu taraflarına gelip yerleşen Kiyat, Mangıt, Kongurat, Kineges, Nüküz gibi oymaklar 14. yüzyılda tamamen Türkçe konuşuyorlardı denilmektedir. (IV)

"Oğuzname"nin Çağtay'ca şekline göre Kalaç, Kanglı Karluk, Kıpçak, Agaçeri oymakları Beşuygur topluluğunda gösterilmektedir ki Kanglıların Moğollardan olmayıp Gurlardan bulunduklarını gösterir, bu daha doğrudur. Zira Kıpçak, Kang Kumaklar Dilce de L.İ.R. Türkçesi konuşanlara yakındırlar ve bunlar Kemak, Kunlarla beraber geniş Kıpçak topluluğunun ayrı birer şubesidir. (V) Kıpçaklar arasında Kanglı adında erkek adlarının da bulunması bunu gösterir. (VI) Yine Kaşgarlı Mahmut'da (III Metin 230) "Kanglı, Kıpçak'ın bir uruğudur" der.

Kıpçaklarla Kanglı ve Kimaklar daima Sir-i Derya'nın kuzeyinde Arka'yı ve Ural, Altay aralarını işgal etmişlerdir. Fakat bunların daha

---

I — Zeki Velidi Togan, Umumî Türk Tarihine Giriş s. 23 H. 390 - 72

II — A. E. Aynı Haşiye.
III — A. E.
IV — A. E. s. 79.
V — A. E. s. 143.
VI — Divan-ı Lûgat-üt Türk (Dizin 824).

milât sıralarında Mavera-ün Nehir'de yaşadıklarını Plinus (s. 40 da) bildirmektedir. O halde eskiden Türkistan'ın Güney kısımlarında yaşadıkları ve oraya kendi adlarını verdikleri, Çin'lilerin Soğudlara Kang yani Kanglı adını vermelerinden anlaşılmaktadır.

Plinus, Amuderya çevresinde yaşayan uruklar arasında bir de Kamlardan söz eder. (VII) Bunu Kanglı olarak açıklayan N. Aristov, yukarıda verilen bilgilere göre haklı durumdadır. Çinlilerin Kanglılara Kam-Kiu veya Kam-Kuo demeleri de bunu gösterir. (VIII)

Bir Kıpçak boyu olan Kangaroğlu ile bir Peçenek oymağı olan Kengerler de Kanglıların Gurlu uruklara bağlılığını göstermektedir.

Zira bunlar Kang-Gur, Keng-Gur'un bütün Gurlu oymaklarda görüldüğü gibi bağımsızlaşarak ayrı bir oymak haline geldikleri zaman Gur soy adını bırakarak Kang uruğu anlamına sonuna bir (Ar) veya Er eki almıştır.

"Oğuz Destanı'ndan" islâmlar çağına kadar adını Kang, Keng Kangar, Kenger, Kongurat şekillerinde koruyabilen bu uruk Harezmşahlar sülâlesinin de dayanağı olmuştur. Kabile reislerinden türeyen Harezmşahlar Beydili, Kanglı oymaklarının siyasal kuruluşlarından ibaretti.

Bugün Başkurlar arasında bir oymak halinde yaşayan Uranlar vaktile Harezmşahların Kanglı uruğundan Toplanan ordusunun esasını teşkil ettiği gibi Başkaca da Kıpçak ve Kanglıların tarihte tanınmış bir boyu olmuştur. (IX)

Plinus'un Kafkas dağlarına yakın yerlerde Uranlılar ile Kemakları yanyana bildirmesi; Kafkaslarda Derbend - Kapısı'na Kumanya - Kapısı denmesi ile 550 yılı Süryani Kaynaklarında yine buraya Türk - Kapısı adının verilmesi; bir zamanlar Komaklarla Kanglı ve Uranların sirderya çevresinde beraber bulunuşları; dikkati üzerinde toplayan olaylardır. (X)

Burada bütün tartışmaları kesinlikle aydınlatacak olan Uran oymağının adı üzerinde duralım. Ş.A.Z. ağzı ile konuşan türklerce Uz ne ise L.İ.R. ağzı ile konuşan Türkler için de Ur aynı şeydir. burada R — Z değişimi olmuştur.

Ünlü harflerle başlayan sözler başlarına çok kere bir (G) veya (K) ve yahut (H) ünsüzünü alırlar. Burada (G) alarak Uz = Guz, Ur = Gur olmuştur.

Sayın Z. Velidi Togan'ın (Giriş S. 29, H. 105 de) belirtdiği gibi, oğuldan oğlan, erden eren örneğindeki (N) belgi edatı alan Gur, Guran; Ur, Uran olur. Görülüyorki yalnız tarihî olaylar bakımından değil oymağın adı bakımından da Uranlar Gur soyundandır. Bunun içindir ki Kang - Gur

VII — Giriş s. 153.
VIII — Deguignes, Hunların, Türklerin ve sair Tatarların Tarihî Umumisi II. 120, 143.
IX — Giriş s. 154.
X — A. E. s. 155.

yani Kangar (Kanglı) larla her yerde yanyana görülmeleri rastgele değil akrabalığın sonucudur.

Bu durum hem bu urukların Türklüğünü ve hem de Hazar Denizi'nin iki tarafında bulunuşu, daha çok eski çağlarda Gurlar istilâsının İran'dan geçerek Mezopotamya, Doğu - Anadolu'ya ve Kafkaslara doğru uzandığını da gösterir.

Sakalar veyahut daha sonraları Hunlarla kuzeyden gelmiş olmaları daha zayıf bir ihtimaldir. Zira Harezmşahlar gibi; Gur adı altında tanınan bütün uruklara da, Avrupalılarca dillerine bakarak Ari veya Hind-u - Avrupa-î bir soy bulunmak istenmesi; bu göç yolunun Hind ve İran'dan geçmesi ve yavaş yavaş ilerlemesi dolayısıyle Ari ve Hind-u etkiler altında kalmasından ileri gelmektedir.

Gurların Pamir, Hindûkuş dağları yayla ve kışlaklarında kona - göçe Karlar, Bohtlarla beraber Mezopotamya Doğu - Anadolu ve hattâ Kafkaslara geldikleri, Karduklar konusunda açıklanmıştı. Hindûkuş dağları adının da önceleri Kafkas dağları olduğunu bildirmiştik. Şu halde ilk geliş yolu kuzeyden değil, Güneyden olduğu bu suretle de açıklanmış olur. Yine bununla da anlaşılır ki, Avrupa'dan Asya'ya, İran'a ve Hind'e Uralı ve Avrupalı Harezmler, Aslar, Alanlar tarafından götürülmüş bir dil olmayıp, tersine Gurların Avrupa'ya götürdüğü Hind'û, İran'î, Turan'î bir dil karışımı vardır. Göç bölgelerine ve zaman aşımına göre gittikçe aslından uzaklaşmış ve birbirlerini anlamaz hale gelmişlerdir.

İşte Digurlar, Asgurlar, Ossetler, Ongurlar, Kangarların Gurlarla beraber ve bunlardan birer boy olarak Milâttan çok önceleri Orta - Asya'dan güney yolu ile gelmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Çünkü bugün Çin'de Sarı - gur Sarıyugurlar arasında Kongratlar görülürken (XI) öte yanda Anadolu'da da izlerine sık sık rastlamaktayız. Bunlar Avrupa'dan veya Hazar denizi kuzeyinden gelmiş, olsalardı Çin'de de bulunuşları nasıl düşünülebilirdi.

Bugün Anadolu'da; Çanakkale, Erzurum ve Balıkesir'de Kongur, Kongurca, Kangırlı adını taşıyan köylerle Erzurum ve Kars'ta Kang yerine Kong adını taşıyan yine ikişer köyün bulunuşu, Van, Ordu, Diyarbakır'da Kengevar (Macarca Keng şehri), Kenger, Kengerli gibi köy isimleri; Urfa'da Kangılı, Seyhan'da Kangarlı adındaki köyler, Hattâ Kangal, Kangallı, Kangelli gibi köy adları Kangların bugün tamamen Türk yurdu olan Anadolu'da türklüklerinin birer tanığı durumundadır.

İranlılar da bir Kangha oymağının bulunuşuna bakarak Kang, Keng, Kong şekillerinde söylenen bu Türk oymağını topyekûn Ari saymak Avrupa tarihcilerinin bâzılarında alışılmış bir huydur. İran'da bu Kangha oymağının, geride kalarak, Arileşmiş bir Türk oymağı olup olmadığını araştırmak zahmetine bile katlanamazlar.

Kafkaslarda da Gankar veya Kankarî Arsaklılar çağında Gogark eyaleti sancaklarından biri idi. (XII)

XI — A. E. s. 139, H. 164 - 3.
XII — M. FAHREDDİN Kırzıoğlu, Kars Tarihi, s. 82.

İslâmiyetten önce Kangar (Kankar) oymağı Peçenekler ile birlikte Kür nehri boyunda yanyana bulunuyorlardı. (XIII)

Gürcü Kroniklerinde, Alparslan Tiryalet sancağında Kangarnî bölgesine geldi diye kayıt vardır. (XIV)

Kangların Türklüğü bu kadar açık olarak ortada bulunduğuna göre, bu konuda daha birçok örnekler ve tanıklar getirmeğe yer olmadığına inanıyorum. Selçuklular zamanından kalan kayıtlarda Kıpçak ve Kanglılar'a Yugur (yani Gur oğulları denmesi de (XV) bu tezimizi kuvvetlendirmeğe yeter durumdadır.

"Kanglılar milâdın 91. senelerinde Şimâl tanjularının Batıya doğru yönelmelerinden önce İrtiş nehrine yakın olan Kin-vi dağından Jaksartes nehrinin kuzeyinde Kıpçak bölgesinin büyük bir kısmına sahip idiler." (XVI) Bu bakımdan Hunların batıya doğru akınlarında onlarla birlikde hareket ettikleri bilinmekte isede Avrupa yönüne geçişleri onlardan evvel mi? Yoksa onlarla beraber mi? Olduğu bilinmemektedir. (XVII)

XIII — A. E. s. 88.
XIV — A. E. s. 331.
XV — Giriş s. 142.
XVI — Hunların, Türklerin ve sair... Tarihî Umumisi II. 121.
XVII — A. E. s. 149.

9

KUTURGUR (Kutrigur) lar

Hunların kuzey kolu olan Kuzey tanjusu, Çin generali Teu-kien tarafından 91 yılında bozguna uğratıldıktan sonra İrtiş nehrine yakın Kin-vi dağlarını aşarak Kam-Kiu (yani Kanglı) Bölgesinden geçerek yue-pan (yani Ufa ve Başkırlar) yurduna doğru çekildi. Batı yazarlarının Büyük Macaristan adını verdikleri buraya da Tanju krallığı adı verildi. (I) 376 yıllarına kadar buralarda toplanarak güçlenen Hunlar Tanais nehrini geçerek Avrupa'ya korku saldılar.

Hunlarla beraber gelmiş ve yahut daha önceleri gelerek bu saldırıya onlarla beraber karışmış bir çok Türk oymakları da vardır.

Deguignes, "bunların arasında Kutrigurlar, Utigurlar, Bittigurlar, Ulzingur (yahut Ulzingar) lar bulunmaktadır ki, görünüşe göre Uygur ülkesinden hareket etmiş oymaklardır.) diyor (II)

Deguignes'in yanıldığı nokta bunları Uygurlardan olarak görmesidir. Halbuki Uygurlar da bu adı geçen oymaklar gibi Gurların bir boyudur.

Atila'nın ölümü ile birlikte dünyayı titreten Hun imparatorluğu da dağıldı. Beraber savaşan bir çok oymaklar özgürlük hevesine kapıldılar. Atila'nın bir çok oğulları vardı. Bunlardan bilinenleri Ellak, Dengizek, Hernak'dır. Bunlardan Ellak'ın başa geçmesi gerekiyordu. İllerin paylaşılmasında anlaşamadıklarından aralarında ayrılık doğdu. Gepidler kıralı bundan faydalanarak özgürlüğünü açığa vurdu. Başkaları da onlara katıldılar. Yapılan savaşda Ellak öldürüldü. Bozguna uğrayan öteki kardeşler karadeniz'e doğru çekildiler.

Gotlar panoni kıtasında sıkıştıkları için özellikle Dengizek'in yurduna akın ettiler. Dengizek'in buyruğu altında Ulzingur, Angiscir, Bardorlar, Bittigurlar toplanmışlardı. (III) Kutrigurlar ile Utigurların da bunlar arasında oldukları anlaşılmaktadır. Bu çağlarda Hunlar zaman zaman yine doğu - Roma için tehlikeli olabiliyorlardı. 468 de Dengizek'in ölümü ile Hunlar yeniden parçalandılar.

Kutrigurlar, Karadeniz'in kuzeyinde; Utrigurlar, Diniyepr ile Don arasında yer aldılar. Fakat doğudan gelen göçler durmamıştı.

I. Deguignes, Moğolların, Türklerin ve sair Tatarların Tarih-i Umumisi s. II. s. 120 - 121.
II. A. E. II s. 143.
III. A. E. II s. 183.

Sabirler; Saragurları, Ourougesleri, Ongurları daha doğrusu Gur boylarını memleketlerinden çıkardılar. Onlar'da, Abarları yurtlarından ettiler. Bunlarda Hunlara karıştılar. Bu yeni gelenlerle kuvvet bulan Hun akınları, Batı yönünü Romalılar kapattığından, daha ziyade Kafkaslara yöneltildi. (IV) Fakat yine bu sıralarda Zamberyan adında başbuğlarının yönetiminde buzlar üzerinden Tuna'yı geçerek İstanbul önlerine kadar uzanan bir Kutrigur akınını görüyoruz. Bunlar İstanbul önünde hileli bir tuzakdan ürkerek yenilgiye uğramışlar ve biraz para karşılığında geri dönmeğe râzı olmuşlardı. Almış oldukları ganimetlerle Tuna'dan geçerlerken Bizanslılar tarafından kandırılmış olan yine Saldak adında bir Hun reisinin ihanetine ve saldırısına uğrayarak bütün ganimetleri bırakmak ve çekilmek durumuna düştüler. Bundan sonra gerek Utigurların saldırısı, gerek iç karışıklıklar yüzünden gittikçe zayıflayarak tarihten silindiler ve arkadan gelen bulgarlara karıştılar. (V)

Prof. A. Alföldi, Türklerde çift krallık konusunu incelerken Kutrigurlar ile Utigurları birbirini tamamlayan bir çift krallık olarak ele alıyor ve bunların yalnız beraber yaşamakla kalmayıp dil, görünüş bakımlarından birinin eşi olduklarını ve bir soydan geldiklerini, fakat başka başka şeflere bağlı bulunduklarını bildiriyor. (VI) Bunların bir soydan yani Gurlardan oldukları bir gerçektir. Fakat bunlarla beraber yine Gur adını taşıyan Bitigurlar, Ulzingurlar Saragurlar, Onğurlar gibi daha 24 boy Gurlu oymak vardır. Bunlardan yalnız ikisini alarak hüküm yürütmek doğru olamaz. Türklerde çift krallık vardır fakat bunlar örnek olarak gösterilemez. (VII)

Prof. Zeki Velidi Togan'da Utri-gur ve Kutri-gurların Otuz-gur ve Dokuz-gur olarak yorumlandığını söyledikten sonra "Uğur, Yuğur, Yura isimleri Ural kavimlerinin bir kısmı olup Finler ile birlikte Fin - Oğur zümresini teşkil eden Oğur kavimlerinin adı olarak kullanılıyor ve buda Oğur kavimleri üzerinde hükümranlık eden bir Türk - Uğur kavminin isminden ileri gelmektedir" diyor. (VIII)

Deguignes, bütün bu Gur ile son bulan oymak adlarını Uygurlara bağlamağa çalışırken Prof. Zeki Velidi Togan'da Uğur, Oğur, Yuğur, Yura adları altında bir Türk - Oğur kavmine bağlamağa çalışmaktadır.

Halbuki bu Beşgur, Ongur, Uygur gibi Gurla son bulan, bütün bu uruklar arasındaki ilişkileri birbirine bağlayan, asıl ana kökü yani Gurları akla getirememeleri, toplu bir görüşle sonuç almalarına engel olmaktadır.

Bunlar arasında bir bağlantı kurulması gerektiğini Sayın Zeki Velidi Togan'da sezinlemiş isede işin zor ve daima değişebilen dil tarafına, yani Ş.A.Z. ve L.İ.R. Lehçeleri üzerinde araştırmalar yapılması yoluna, kaydığından işin altından çıkamamış, bu yolda kendisine yardımcılar ara-

IV. A. E. II s. 188 - 190.
V. A. E. II s. 191 - 195.
VI. II. Türk Tarih Kongresi, s. 510.
VII. Moğolların, Türklerin ..... Tarih-i Umumisi s. 143.
VIII. Giriş, s. 142.

mıştır. Umumî Türk Tarihine Giriş kitabının I - 176 Haşiyesinde Ş.A.Z. ve L.İ.R. Lehçeleri için Göktürk yazıtları üzerinden başlayarak "benim anlatmak istediğim meselenin izahı ayrıca tetkike muhtaç kalmaktadır. Materyal çoktur fakat kendileri ile ilmî usullere göre uğraşacak zevatı beklemektedir" demektedir.

Eğer Sayın Prof. Lehçeleri bir tarafa bırakarak vaktiyle Türk adının yerini aldığını söylediği Gurlar üzerine eğilmiş olsaydı topladığı materyal ona yetecek ve kendisi de bir otorite olduğu için şimdi yalnız "Türk Tarihi'nde değil Cihan Tarihi'nde büyük bir değişiklik gerçekleşmiş olacaktı.

Şimdi bir parçada söz konusu ettiğimiz uruğun adı üzerinde duralım. Bu uruğun adına bâzı yazarlar Kutrigur ve bâzıları da Kuturgur demektedirler.

I. Tarih Kongresi'nde Sayın Prof. Afet İnan (s. 413 de) bunlardan Kuturgur diye söz etmiştir. II. T. T. K. Tutanaklarında Prof. Dr. L. Rasonyi de (s. 578) aynı şekilde bunları Kutur-gur olarak adlandırmaktadır ve bunları "vaktiyle Avarlar tarafından Karadeniz kuzeyinden sürüklenmiş ve Bulgar Türklerine mensup olan Kuturgurların bu sahada yaşamış olmaları da Tuna Bulgurlarının buralara hâkim olmalarını kolaylaştıran sebeplerden biri" olarak gösterir.

Prof. Alföldi, bunlardan Kutrigur diye söz ederken yine aynı yazı (s. 518 de) birde Kuturgut diye adlandırdığı bir uruk ile karşılaşmaktayız. Eğer bu bir baskı yanlışı değilse aynı yerde bir de Kuturgut kavmi yaşıyordu demektir.

Bizim inancımız, bu adın aslı Kuturgur'dur. Zira şimdiye kadar gördüğümüz bütün birleşik sözlerde ilk sözün de, başlı başına bir uruk adı olduğudur. Halbuki Kutri adında bir oymak adına rastlanmadığı gibi Köy ve yer adı da görülmemiştir.

Buna karşılık Kutur sözü ta Sümerler ve Elamlar zamanından beri kral adlarında yer almış bir sözdür. Elam devletini bütün Kalda'ya hâkim kılan, Uruk şehrini alarak Mana heykelini Sus şehrine götüren Elam Hükümdarının adı Kutur'dur. Yine Babilin birleşme isteğini olumsuz karşıladığı için Asurlara karşı savaşta yenilen başka bir Elam hükümdarının da adı Kutur'dur. Yine ilk Kutur'un oğlu Yamutpal Valisinin adı da Kutur mabog'dur Türklerde oymaklar eğer kralın dayandığı bir oymaksa çok kere onun adı ile adlanır. Bu bakımdan kral ve uruk adı benzerlikleri de önemlidir. (IX)

Bunlardan başka eskiden adeta Oğuz ülkesi olan Kars çevresinden Kağızman ilçesinde bugün kotur adlı bir köy olduğu gibi, Adıyaman'da da yine Koturakçalı köyü bu urukun adını taşımaktadır.

Bu bakımdan adın aslı da kutur olması gerekmektedir.

IX. Basri Konyar, I. s. 24, 93 (Diyarbakır Tarihi).

10

LİGUR'LARIN TÜRKLÜĞÜ

Grin, Orta ve Batı Avrupa hakkında; "Buraları, Rusya ve Tuna yoluyla gelmiş Asya'lılar tarafından istilâ edildiler. Orada tunç sanatını yaydılar. Bu istilâcılardan Ligürler Avrupa'da şehirler kuran ilk insanlar oldular. Keltler (Celtes) daha sonra geldiler. Demir devrinde, yavaş yavaş İskâna elverişli bütün Avrupa'yı işgal ettiler" der. (I)

Herodot ise, "Tuna'nın kuzeyinde uçsuz bucaksız bir ıssızlığa girilir. Buralarda oturduklarını işittiğim biricik millet Siginae denilen ırkdır". Apollonius Rhodius, bunların Karadeniz üzerinde oturduklarını anlatır. Strabon ise, Asya'da Hazar denizi kıyılarında oturduklarını söyler ve o da Herodot gibi atlarından bahseder.

"Bunlar medler gibi giyiniyorlar. Atları da beş parmak uzunluğunda tüylerle örtülüdür ve insanları sırtlarında taşıyabilecek güçte değildir zira nisbeten küçüktürler. Fakat arabalara koşulduğu zaman dünyanın en hızlı atları gibi hareket ediyor. Bu yüzden bu millet araba kullanmaktadır. Bunların sınırı Adriyatik denizinden Eneti'ye uzanıyor. Bunlar kendilerini Medlerin bir kolonisi sayılorlar. Bunların nasıl olupta Medlerin bir kolonisi olabileceklerini ben kendi hesabıma tasavvur edemiyorum. Fakat çağların uzun süreleri içinde hiçbir şey olumsuz değildir."

"Siginae, Massilia üzerinde yaşayan Liguryalıların Tacirlere verdikleri bir isimdir. Kıbrıslılar ise bu kelimeyi mızrak anlamında kullanırlar" diyor (II)

Şimdi Ligurlar tarafından tecimer diye anlam taşıyan bu uruğun adı üzerinde duralım. Siginae'nin sonunda (Ae) Yunan eki kalkarsa sözün aslı Sigin kalır. Sıgın, Türkçe'de derisi benekli çatal boynuzlu kiyik soyundan bir hayvandır Alan - Gova efsanesine giren kutsal bir hayvandır. Bu bakımdan tötemlerinin adını alan Sikitler'den bir boydur. Sigin veya bunun kalın sesli şekli olan Sıgın sözlerinin aslı da Sigi veya Sıgı'dır. Hattâ bunun K — K değişimi ile Siki olmuş biçimine de Anadolu'da köy adları olarak rastlamaktayız. Solhan'da Sıgı, Şile'de Sıgıllı, Mudanya'da Sigi, Eşme'de Sigilli, Pülümür'de (Sikiler anlamına) Sikan Baykan'da Sikir hep bu oymağın anılarını saklamaktadır.

Siki veya Sigi'nin bir uruk adı olduğu, oymak anlamına gelen Ar ekini alması ilede ortaya çıkmaktadır ve bu ek Türk asıllı olduklarını da gösterir. Nitekim (Saka - Hoten - Brahma) belgesinde Göktürk (Tu-kiu)

I. I. Tarih Kongresi, s. 30.

II. Herodot Tercümesi, V. 5 - 5.

urukları sayılırken bir de Sikar - Tugara urukundan söz edilmektedir. (IV) Siki, ar ekini alınca Siki-ar olur. İki sesli harf yanyana gelince biri düşeceğinden Sikar halini alır.

Bunun gibi Siki, (T) çoğul eki ilede Sikit olur. İşte Apollonius Roodius'un Karadeniz üzerinde (Yani Skythler yanında oturdukları belirtilen bu Sigin, aynı zamanda (N) belgi eki almış, bir Sikit boyu olduğu da açıklanmış olur.

Belki Sekili oymağı da bu Sigili adının değişmiş halidir.

Heredot'un hayretle üzerinde durduğu Medlerin kolonisi olma durumunu; Strabon'un bunlardan bir bölümünü Hazer denizi çevresinde görmüş olması aydınlatmaktadır, demek olur ki, bunlar bir zaman Medlerin hâkimiyeti altında da kalmışlardır. Bu durum onların Asya'dan geldiklerini göstermekte ve Grin'in görüşlerini doğrulamaktadır. Siginler üzerinde bu duruşum; Sigin sözünün Ligurlerce Tecimer anlamına gelmesi, siginlerle bunların ilgilerini de açıklar. Çünkü eskiden orduların ve akıncıların arkasından pazarlar da giderdi. Ksenofon (Anabasis V. 6 da) Kyrus ordusunun arkasından gelen bir Lidyalı'lar pazarından söz eder. Belki arbalarla yol alan Siginae yani Siginler de büyük bir göçün savaşçıları ile birlikte arabaları ile pazarcı gibi hareket ettiklerinden Ligurlar, Siginler gibi iş yapan adamlara yani tüccarlara da bunların adını vermiş olcaklardır.

Öyle sanılabilir ki, Siginlerin de karıştığı Ligurların bu göçünde İberler ve Etrüskler de bulunuyordu. Çünkü İtalya'ya Asya biçimi ev yapma stilini Etrüskler getirmiştir.

Şimdi de ilk bakışta Gurlardan bir boy olduğu anlamını veren Ligur sözünün çözümüne geçelim. Bunun da Gurlarla birleşik bir söz olduğunda şüphe yoktur. Gur Soy adını alan bütün oymakların tanınmış birde özel adları olduğu bilinmektedir. O halde kelime aslının Lig-gur olması gerekmektedir. Burada da iki aynı sesli harf yanyana gelince biri düşeceğinden söz Ligur halini almıştır. Avrupalılarca Ligür şeklinde okunuşu kelimenin ince sesle başlamasından ileri gelmektedir.

Özel adı Lig veya Lik olan bu oymağın Likya'ya adını verdiği de anlaşılmaktadır.

Ahmed Refik'in Osmanlı arşivinden derlediği (Anadolu'da Türk Aşiretleri) dergisinde adı Likvanik biçiminde birleşmiş olarak gösterilen oymak, aslında Lik ve Nik oymaklardır. Nitekim aynı eserde Lik'lerin Lik ve Lek şekillerinde ayrıca da gösterilmesi bu görüşümüzü doğrulamaktadır. (V)

Kanunî Sultan Süleyman zamanında başlayan bu fermanlarda önceleri Türkmen olarak gösterilen bu oymak 1100 tarihlerinden sonra cemaat ve daha sonraları Ekrat olarak gösterilmeğe başlanmıştır. Bugün İran'daki Lur aşiretleri arasında büyük bir topluluk olan Lekler bu eski

III. Giriş, s. 45.

IV. Ahmet Refik. Anadolu'da Türk Aşiretleri, s. 47, 64, 134, 145 - 146 - 181.

fermanlarda Lek veya Lik diye adlandırılan oymaklardan olduğunda şüphe yoktur. İleride dördüncü bölümde oymaklar konusunda Lurların da Türk oldukları açıklanacağından şimdi Kürtce konuşmalarına rağmen bu onların Türklüğüne halel getirmez. Dil daima değişebilir. Bunu yakın tarihlerdeki Türkmen ve Kürt deyimleri ile de görüyoruz. Fakat Türk olan soy adları değişmeyen geleneklere sahiptir ve her zaman soy aslını açıklar. Nitekim Türklerin ikinci bir ana vatanı olan Anadolu eski ve yeni bütün Türk uruklarını bağrında toplayan bir ana ülkedir. Burada Ligurların adını da yine değişmeden bulabiliriz Trabzon'un Of ilçesinde Ligur adında bir köy olduğu gibi yine aynı ilçede Özel adları olan Lekleri de yanyana bulursak artık bunların Türklüğünde şüphe kalır mı? Gürcistan'daki Likh dağları da bunların verdiği adı taşımaktadır.

11

OĞUR (UĞUR) LAR, OĞUZLAR

Oğur, Yoğur ve Gur'ları birçok yazarlar aynı urukun çeşitli deyimleri sayarlar. Hattâ bâzıları bu adlara Uygurları da katarlar. Nitekim Prof. Zeki Velidi Togan (Umumî Türk Tarihine Giriş) kitabının (s. 141 de) "Oğur, Yuğur, Uygur adları aynı kelimenin muhtelif şekillerinden ibarettir) demektedir, (s. 142 de de) "Uğur, Yuğur, Yura isimleri Ural kavimlerinin bir kısmı olup Finler ile birlikte Fin - Oğur zümresini teşkil eden Oğur kollarının adı olarak kullanılıyor" diyor.

Halbuki aynı eserin başka bir yerinde (s. 142) "Oğuz Destan"ından alınarak "Oğuzhan Hindistan seferinden dönüşünde Gurlar memleketine geldiği; Doğu - Avrupa'ya Bulgar ülkesine hareket ettiği; seferden döndükten sonra, Uygurlar reisinin de kendisini Semerkant'ta karşıladığı yazıldığına göre Gurlar ile Uygurların aynı zamanda var oldukları anlaşılmaktadır" diyor. Demek oluyor ki Gur ile Uygur yine kendi deyimi ile aynı kelimenin muhtelif şekilleri değil Gurlardan ayrılmış ve Gur soy adını taşıyan ayrı ve özgür bir boydur. Bunun gibi öteki Gurlu oymaklar da ayrı ayrı birer bölümdür. Hattâ L. İ.R. Türkçesi konuşanlarla, Ş. A. Z. Türkçesi konuşanlar arasında aynı adlar R — Z değişimi sonunda Gur-un Guz, Oğur'un Oğuz olmasına ve aynı anlamı taşıyan adları bulunmasına karşılık zamanla birbirinden ayrı uruklar haline gelmişlerdir. Tıpkı Türk Türkmen ayrılığında olduğu gibi ve belki de bu ayrılık Oğuzlara bir zamanlar genel olarak Türkmen denilmesine karşılık Oğurlara da Türk ve daha sonraları Yörük denilmesini gerektirmiştir. Nitekim Macarlara yani Oğurlardan olan Ongurlara, Bizans yazarları Türk diyorlardı. Hun topluluğunun çoğunluğunu teşkil eden Gurlu oymaklar arasında Şu Türkleri'nden olan Peçenekler de vardı.

Bu konuda Sayın Zeki Velidi Togan da "Gurlar ve Oğurlar Milâdtan çok önceki çağlarda, Türk uruğunun adı olmuştur. Sonradan ana vatandan taşarak etrafa yayılınca konuşma dillerinde ayrılmalar olmuş ve bunlardan bâzıları L. İ. R. seslerini Ş. A. Z. sesleri ile konuşmağa başlamışlar ve o zaman Gurlardan bir bölük Guz, Oğurlardan da Oğuz olmuştur." (I) "Gurlar ve Oğurlar yayılma çağının ve henüz genel bir kuruluşa varılamıyan zamanın adları; Guzlar ve Oğuzlar da futuhat çağlarına ait adları taşıdıkları zan olunabilir." Bunlar bölümlerinde bile aynı adları taşıyarak ayrılmışlardır. (II) Üçgur, Üçguz; Onoğur, Onoğuz; Tokuzoğur, Tokuzoğuz gibi.

I. Zeki Velidi Togan, Umumî Türk Tarihine Giriş. s. 142.

II. A. E. s. 143

Milâtdan önceki Hun (Kun) devletini kuranlar arasında Yuğur uruklarından geniş bir topluluk vardı. Doğu Avrupa'daki Yuğurlar arasında bâzı oymakların L. İ. R. Türkçesi konuştukları oymak ve boy adlarından anlaşılmakta; buna karşılık belli başlı Oğur konuşmalarının daha Milât çağında ve sonraları Hun Devleti zamanlarında Ş. A. Z. Türkçesi konuştuklarını sandıracak tanıklar görülmektedir. Atilâ'nın oğlunun adı Dengir değil Dengiz olduğuna daha önce de işaret olunmuştu. (III)

Burada söz konusu olan Yuğurlar aslında Gurların değişik başka bir söyleniş şeklidir. İleride İğur ve Yuğurlar konusunda açıklanacaktır.

"Esad-ı Tusî'de anlatılan eski bir söylentide, ilk Türk Hükümdarının Yuğur Hakanı adı ile anıldığı ve bunların merkezi, Orta Tiyanşan olan bir cihan devleti kurdukları belirtilmektedir." (IV) Burada Yuğur ve Gur, aynı adın değişik şekli ve müteradifi olduğuna göre ilk Türk Hükümdarı Gurlardandır.

İlk bakışta Oğur (Uğur) ları, Gurdan ayırmak ve Oğurları, Gurların birleşiği bir uruk olarak görmek güçdür. Zira bu, öteki Gurlu sözler de olduğu gibi, birleşik bir kelime durumu göstermez. O halde Gur sözüne eklenen bu O sesi nereden gelmiştir? Herhalde bu sesin Gur'daki G sesine benzeyen bir sesle birleşik bir söz olması ve bunun da tanınmış bir oymak adı bulunması gerekmektedir. Buda ancak olsa olsa Og veya Ok sesleri olabilir. Biz tanınmış bir oymak olarak Ok'ları bildiğimiz için, bunu Ok olarak almakta bir sakınca bulmuyoruz. Zira Ok-gur da benzer seslerden K düşeceğinden Oğur kalır. Ok sözünün bir oymak adı olduğu ise Üçok, Beşok, Altıok, Onok oymaklarının varlığı ile bellidir. Bundan başka yine Anadolu'da bunun kavim adı olduğunu gösteren Ar eki almış Okar halini Yusufeli köylerinden birinin adı olarak görmekteyiz.

Okçu, Okçulu, Okçular, Okçuoğlu gibi bir çok köy adları daha varsa da bunların bir oymak adından gelmiş olmaları kesin olarak söylenemez Ok atıcılar dolayısiyle sonradan konmuş adlar da olabilir.

Fakat yukarıda saydığımız adlar, özellikle Oğuzlarda efsanelere karışmış adlardır.

Ur ve Gurlardan gelen bu kök ve soy birliğini bulamayan bilginler, bugünkü dillerine bakarak haklarında hüküm vermekten ileri geçemiyorlar. Gur, Oğur, Yuğur, Uygurları birbirine karıştırmakta veyahut her birini başlı başına bugünkü görünüşlerine göre incelemeğe çalıştıklarından birbirine zıd ve hatalı görüşlere varmaktadırlar.

Budapeşte Kütüphanesi Şark Eserleri Müdürü Zayti Frenç, "3000 senelik Çin menabi-î Sak, Oğur, Hiung-nu kavimlerinden bahsetmektedir ki, bunlar Hindistan'a Aryalardan daha önce gelmişler ve yerleşmişlerdir" diyor. (V)

III. A. E. s. 157 - 158.
IV. A. E. s. 19, 141.
V. I. Türk Tarih Kongresi. s. 367.

Bu Oğur sözünü Uğur, Oğor, Oğr diye yazanlar da görülmektedir. Uğur sözündeki yumuşak (ğ) nin Türk konuşma dillerinde çok kere uzatma halinde kaybolduğu da görülmektedir. Dağ - daa, bağ - baa, iğ - ii gibi. Bu kurala uyarak Uğur sözü de Uur olur. Demek oluyor ki Uur - Urlar da Gurlardandır. Bu bize Türkçede sesli harflerle başlayan sözlerin başına getirilen G ve benzeri seslerin hangi maksatla getirildiğini de göstermektedir. Mevcut Fakat gizlenen bir sesin ortaya çıkması demek oluyor. İlk tarih çağlarının Ur uruku ile Gurlar da aynıdır. Bu gerçekler karşısında Uz, Guz, Oğuzlar ne kadar Türk ise Ur, Gur, Oğurlar da o kadar Türk'dürler.

O halde bu gün Kürtlerin (T) li çoğul eki almış Gurt (Gürt, Kürt) genel adını ele almasak bile Kürtlerin dört büyük bölümünden ikisi olan Guran (yani Gurlar) ile Türkçe mübalaga veya yüceltme eki (man) almış Gurman (Kurman) söz ve urukları da özbeöz Türk'dürler bu arada Gur'iler (Gurlular'ın da yine Türk oldukları meydandadır.

Yalnız Avrupa bilginlerinin değil, bizden olan bazı adaptasyoncu bilgin geçinenlerin de Kürtleri Ari veya Hind-u Avrupa-i bir uruk olarak göstermeleri bu gerçekleri görememekten ve bilememekten ileri gelmektedir.

12

SALGUR VEYA SALURLAR

Bugün Salur diye andığımız oymağın asıl adının Salgur olduğu Amasya Tarihi yazarı H. Hüsameddin tarafından açıklanmakta olup Irak ve İran'da hükûmet eden Salgurîler bunlardandır denilmektedir. (I)

Aynı eserde Salurlar Oğuz Han neslinden Dagak Han boyundan olduğu belirtilirken (II) divan-ı lugat-üt Türk'de Salgurlar 22. Oğuz bölüğünden biri olarak gösterilmektedir. (III)

Zeki Velidi Togan, "Salgur ismi de Sar-ı-Gur isminin R — L değişimi şeklinden ibarettir Salgur'dan gelen Salurlar bugün aynı Sucau vilayetinde Sarı yugurlarla komşu olarak yaşamaktadır. Fakat bu Salurların batıda önce Salgur sonra müslüman olmaları ve tekrar Doğuya dönmeleri ile eski Salgurlukları ve Sarıgurlukları arasında pek çok asırlar geçmişdir. Sarıyugurların bu gün Sucau vilayetinde yaşayanları ancak 2 - 3 bin kişiden ibarettir." diye burada da Salgur, Salur, Sarıgur, ve Sarıyugurları aynı boyun değişik adları olarak kabul etmektedir.

Sarıgurları da Salgurlarla bir ve aynı oymak imiş gibi göstermek doğru değildir. Zira Salgur her zaman görüldüğü gibi yumuşak (ğ) nin düşmesi ile Salur olursa da Sarıgur'da bu sonuç dil kurallarına uymaz. Aslında sarılı bir çok oymak vardır. Sarılar, Sarıbağış, Sarıbayrak, Sarıkamışlı, Sarıkeçeli, Sarıtürkeş, Sarıgur, Sarıyugur gibi ki, bunlar Salgurlardan büsbütün ayrıdır ve yine bunun içindir ki Sarıgurlar Salgurlarla komşu olarak ayrı ayrı adlarla yan yana bulunmaktadır.

Salgurlar, Gurlardan Sal, özel adı ile ayrılmış bir boydur. nitekim bu Sal özel adını yaşatan köyler bugün Anadolu'da hala görülmektedir. Çat ilçesinde bir Sal mezreası olduğu gibi Hakkari ve Araçda Sallar anlamına gelen Salan köyleri, Afyon ve Boyabad'da kavmiyetini belirten Ar eki almış Salar gibi Türk damgası taşıyan köyler vardır. Salar sözünün Salgurların soy adı almadan söylenen özel adları olduğunu bundan önce de görmüşdük. Nasıl Gagur = Gogar, Ongur = Ongar, Kangur = Kangar oluyorsa Salgur da Salar olmuşdur. Bu bakımdan Salarî, Salarlo, Salaroğlu oymakları da Salgurlardandır. Bu adları taşıyan Anadolu'da bir çok köy isimleri bulunmaktadır. Sinop'da Sali, Bolu'da Salıbey, İnebolu'da Saloğlu, Fatsa'da Sallı, Düzce, Çerkeş, Ergani ve Mazgirt'de Sallar köyü ile Adıyaman, Kahta, Kızıltepe ve Silvan'daki Salik ve Salikan köyleri hep Sal oymağına bağlı köylerdir. Yine bunların oymak olduklarını gösteren başka bir tanık da man eki almalarıdır. Salman adında da yine bir çok köy vardır.

I. H. Hüsameddin, Amasya Tarihi s. 44

II. A. E. s. 39

III. Divan-ı Lugat-üt Türk Dizin s. 850

Salur adı çeşitli konuşma dillerine göre Salar, Salor, Salir, şekillerine de girmiştir.

Bugün Kürt diye anılan oymaklar arasındaki Sal-i, Salikan, Salar-î oymakları da bu Sal ve Salur oymaklarından başkası değildir. (IV)

Kelkit ve Pülümür'de bugün Salördek diye adlandırılan köy ve oymak adları da Salurek veya Salurdek sözünden dönmedir.

Bu örneklerle yine Gurların bir birleşiği olan Salgur ve Salurların da öteki Gur birleşiği oymaklar gibi Türk oğlu Türk oldukları bir kere daha anlaşılmış olur.

Lakin Fars vilayetinde yerleşen Salgur ve Agaçeri'lerin bir bölümü Moğollar geldiği sırada artık farslaşmış bulunuyorlardı. (V)

Hıristiyan muhitinde yaşayan müslüman olmuş Türkler için böyle bir temsil olunmak tehlikesi o kadar yoksa da Müslüman diğer kavimler arasında islâmiyetin amaç edindiği birlik ve kardeşlik fikri ile birçok Türkler Azınlıkta kaldıkları yerlerde aralarında bulundukları kavimler arasında kaynayıp gitmişlerdir.

Bugün Kürtlerin Türklerden başka bir uruk olarak gösterilmek istenmesi uzun bir süre İran hakimiyeti altında kalmış olmalarından doğmaktadır. Bununla beraber Selçuk - Türkleri İran'a hakim durumda iken bile İran kültürünün etkisi altında adeta acemleşmiş bir hale gelmişlerdi.

IV. Dr. Friç Kürtler s. 24, 39

V. Giriş s. 207

13

SARIGUR ŞARİGURLAR

SARI'LAR

Şeref-üz-zaman Mervezi'nin 1120 tarihlerinde Sultan Sancar zamanında yazılan eserinde anlatıldığına göre "Doğu - Türkistan'da Karahanlı hükümdarı Müslüman olduktan sonra, Şari Türkleri Müslümanlar sünnet merasimini bize de tatbik etmesinler diye korkarak doğu tarafında Kıtay (Kıtan) ların memleketine giden yoldaki San cu (Sha - Chou) şehrinden on beş günlük mesafede bulunan Basmil kabilesi reisinin Ermi altına girdiler.

O zaman buralarda Oğuzların Kun isminde bir zümresi yaşıyordu. Kendileri Nesturî Hıristiyan mezhebinde idiler. Kıta Padişahından sıkıntı çekiyorlardı. Mer'aları da kıt olduğundan vatanlarını terk ettiler. Bunları sayı ve kuvvet itibarile daha kuvvetli olan Kay kabilesi takip etti. İşte bunlar öteki Kunları da vatanlarından attılar. Kunlar Şarilerin memleketine geldiler Şariler de Yedisu daki Türkmenler memleketine geldiler. Türkmenler doğudan gelen bu saldırıya dayanamıyarak Oğuzlar ülkesinin doğu tarafına geldiler. Oğuzlar da göç ederek Ermeniye denizi yakınında bulunan Peçenek memleketine geldiler" demektedir. (I)

Elbiruni de, Çin denizi kıyılarında bir Krallık halinde yaşayan bir Şarigur urugundan söz etmektedir. ona göre; Bu kavim toprağından altın, denizinden inci çıkan bir yerde yaşıyormuş ve denizin onlara ait kısmına Şarigur denizciği adı veriliyor ve hükümdara han ve zevcesine hatun deniyormuş. (II)

Yine Şeref-üz-zâman Merkezî de bu uruk hakkında "Çin'in ötesinde Sarıgul diye bir kavim var, onlara Çinliler San-ku diyorlar, onlar kıtaylardan bir aylık mesafede medenî dünyanın nihayetinde deniz ve bataklıklar içinde yaşıyorlar." diyor. (III)

Elbirunî'nin bir Türk kavmi olarak anlattığı bunlarla Şeref-üz-zaman Mervezi'nin Sarı gul diye tanıttığı kavim tamamen aynı kavimdir Biz bu konuda daha önce (R) ile son bulan bazı sözlerin R — L değişikliğine uğradıklarını ileri sürmüş Kangarların Kangal, Vugurların Vugul, Obarların Obul, Saburların Sabul, Sarıgurların Sarıgul halinde söylendiğine işaret etmiştik. Bu bakımdan da Sarıgurlarla Sarıgullar aynı kavmin adıdırlar.

I. Prof. Zeki Velidi Togan Umumi Türk Tarihine Giriş s. 138
II. A. E. s. 142
III. A. E. s. 142

Moğollar çağında ibn-i - Batuta'nın Güney - Çin'de gördüğü Türkler de her halde bunlar olacaktır. (IV)

Prof. Zeki Velidi Togan Gurlarla Uygurları bir kavim olarak bildiği için Şari (Sarı) ların Çin tarafına gidenlerini Uygurların bozgunundan sonraya bırakmaktadır ki, tamamen yanlışdır. Çünkü Gurlar Yugurlardır fakat Uygurlar değildir. Bu göç, Tarih çağından önceki Gur'lar yayılmasının bir sonucu olsa gerektir. Zira yine kendisinin bildirdiği gibi en eski çağlarda Çin Hududundan kalkıp şimdiki Afganistandaki Gur dağlarına gelen Gurların bir bölümü de Çin içerilerine giderek Sarı Gurları teşkil ettiği, Sarı nehre'de ad verdiği, sonra bu adın Çinceye çevrildiği, sanılabilir.

Nitekim bu yayılmanın her yöne doğru tarih çağından önceki büyük Gur hareketi ile başladığı, Gurlu oymakların çeşitli çağlarda, çeşitli yerlerde görülmesi ile de ortaya çıkmaktadır. Sarı - Gurları Çin denizi kıyılarında görürken, Gur dağlarına adını veren Gurları Afganistan'da ve Gurtuları Mezopotamya'da Sugurlarla beraber görmekteyiz.

465 de Sarıgurlardan bir bölümünün Kafkasya'nın kuzeyinden Kafkasları geçtiği (V) bilinirken, Çin kaynakları yine bunlardan bir bölümünün 1029 da Kıtay (Kıtan) larla yaptıkları bir savaşı kaybederek 1030 da Birleşikleri Tangut'larla savaştıklarını ve yenilerek batıya doğru kaçtıklarını ve bunlardan az bir bölümünün Sarı Yugur (Sarıgur) adı ile Su-Chau çevresinde kalmış olmasına karşılık büyük bir bölümünün Tiyanşan bölgesinde Kırgızlar arasına dağıldıklarını bildirmektedir. (VI)

Zeki Velidi Togan, Kun ile kumanları Türk ile Türkmen arasındaki yakınlığa benzetmektedir. Türklerde, bir çok oymaklar böyle (man) eki almaktadır. (VII)

Marquart, Kuman adının Macarlarda Kun olduğuna dayanarak Kumanları, Doğu - Türkistan'da yaşamış olan bir Moğol kabilesinin Türkleşmiş bir kolu olarak kabul ediyor. (VIII)

Fakat Barthold, Kun oymaklarının Doğu - Asya'dan gelmiş olmalarını çok şüpheli buluyor çehreleri, beden teşkilatı ve beyaz ırkın bütün özelliklerini üzerlerinde taşımaları dolayısı ile Moğollarla hiç bir ilgileri olamayacağını, tarih boyunca Moğallarla üç defa karışmış olmalarına karşılık dillerinde Moğol etkisi bulunmayışını, ileri sürerek Moğallardan ayrı bir uruk olduğunu söylüyor. (IX)

Barthold'u bu görüşe götüren sebep, Kumanların sarışın, mavi gözlü, uzun boylu, beyaz tenli, düzgün yapılı, güzel insanlar oluşudur.

IV. A. E. s. 142
V. A. E. s. 163
VI. A. E. s. 139
VII. A. E. s. 152
VIII. Peçenek Tarihi s. 184
IX. A. E. s. 185

Bunun içindir ki Kumanlara Ruslar, Polavtzi (Sarışınlar); Almanlar, Falbe; Urfalı Mattiende Edesse, Khartes; deyimleri ile hep sarışınlıklarını adlandırmışlardır. (X)

Çinlilerin Tang sülalesi Tarihinde Orta - Asya'da saçları açık renkli, gözleri mavi bir Türk kavmi olduğu yazıyor ve bunlar Kırgızlar olarak biliniyordu. Çinliler kendi renklerinin dışında bu kavmi maymunlara benzetiyorlardı. (XI)

Avrupalı bilginler bu tiplerin Türklere ait olmayıp, önceleri Hind-u Avrupa-i bir kavim iken Türkleşen bir uruk olduğunu ileri sürerler.

Grum Grjimaylo bu Ari kavmin Çinin kuzeyinde Dini veya Dinli adı ile yaşarken Türkler arasında eridiğini, Kumanlar bunlar değilse en çok bunlarla karışanlar olduğunu iddia eder. (XII)

Halbuki Türk yurduna şimdiye kadar böyle bir akını hiç bir tarih kaydetmemişdir. Tarih ve arkeoloji burasını daima bir Türk yurdu olarak tanır.

Macarların bir kısmı, Kazan Türkleri Kazak-Kırgızlar hep bu renkte insanlardır. Gur soy adı altında birleşen bütün oymaklarda bu sarışınlığı görmek olağandır. Sarıuygur, Başgur, Asgur, Digur, Ligur Finogurlar hep sarışın insanlardır. Kürtlerden; Guran ve Gurmaç topluluğuna giren oymaklar arasında da sarışın uzun boylu mavi gözlü gürcü tipinde insanlara sık sık rastlanır. Özellikle baluşakları Haydaranlı ve Demenanlı gibi safiyetlerini oldukça muhafaza etmiş aşiretler bunların tipik örnekleridir.

Sarışınlığı yalnız Avrupalı'lara mal etmek bu bakımdan da doğru değildir.

Rus kaynakları Polovcy yani Sarılar dedikleri kumanlardan Ancak 1055 yıllarında söz etmekte ve bunları Uz'lar ve Peçeneklerle aynı urukdan göstermektedirler. Koman adlı bir başbuğlarından da söz ederler. Türkler çok kere başbuğlarının adı ile anıldıkları gibi; yabancılar da yine çok kere Uruk adını başbuğlarının adı olarak söyledikleri, Gog-gur (Gogarlar) için, açıklanmıştı. Rus kaynaklarındaki bu tarih bize Şeref-üz-zaman Mervezî'nin anlattığı Kunların önünden batıya sürülerek Türkmen Guz'lar ülkesine atılan Sarıgurlar (Şariler) in Doğu - Avrupa'ya Komanlarla birlikte geldiklerini ve bu sebeple Kumanlara da Sarılar denildiğini hatırlatır. Belki de Kumanların başında o zaman Sarıgurlardan Kuman adlı bir başbuğ bulunuyordu. Zira doğu yazarları Kumanlara Kıpçak (Kıfçak) derler.

Zeki Velidi Togan Kıpçakların bu Sarışınlığı için, "vaktiyle Rum hudutlarında bulunduklarını eski rivayetlerden öğrendiğimiz Yenisey Kırgızları gibi Kıpçakların da en eski zamanlardan beri Doğu - Avrupa'da bulunarak Hind-u Cermen kavimleriyle temasta bulunmalarından ileri gelmiş olabilir." demektedir. Kanaatımca Tarih öncesi Gurların yayılışı, binlerce sene süren uzun nesiller boyunca renk ayrılıklarını yaratan coğrafi şartlar ve iklim etkileri sonucu ortaya çıkmış olabilir. Asya'nın en doğu bölgelerinden Avrupa'ya kadar yayılışı, bütün tarih boyunca yapan ve en büyük cihangirleri yaratan, her zaman Türkler olmuştur. Avrupa'dan Çin denizine kadar uzandığı düşünülmek istenen bir göç, Avrupalı hayalinden başka birşey değildir.

X. Giriş, s. 152

XI. Peçenek Tarihi s. 186

XII. Peçenek Tarihi, s. 187

14

SUGUR'LAR

Hudut amilliği veya Müstahkem hat diye gösterilen Sugur sözünün bir Türk urugunun adı olduğu

İslâm Ansiklopedisinde, Kürtler bölümünde, Arap istilasından sonra Kilikyada müstahkem hat diye bir Al Sugur bölgesi gösterilmektedir. (I) Mükrimin Halil Yinanç, Selçuklular Devri eserinde, Emevîler zamanında merkezi Harran olan Komogen (yani Komuklar) bölgesinde Elcezire valiliğine tâbi olmak üzere iki sügur tesis edilmişti. birincisinin merkezi Tarsus, ikincisininki Malatya idi diyor. (II)

Bu iki eserden birinin Sugur, diğerinin Sügur; birinin müstahkem hat, diğerinin hudut amilliği diye açıkladıkları bu yerler, Asurlular çağında Merkezi Amid (Diyarbakır) olan Komuklar bölgesindeki Gurlardan Sugur kavminin bekçiliğine verildiği, fakat Arapçada Al Sügur'un hudut amilliği anlamına da gelmiş olması, bu Sügur ve Sugur hudut amilliği ve müstahkem hat şeklindeki ayrılıkları yarattığı sanılabilir.

Zira Sümer eşik taşında okunan "Su taifesi" sözü karşısında "Sugur" sözü düşündürücü bir mana taşımaktadır. (III)

Subartular konusunda bildirdiğimiz gibi (Tu) memleket anlamına geldiğine göre kavmin adı Subar'dır. Bu da yine daha önce açıklandığı gibi Subgur birleşik adında soyadı olan Gur söylenmeden Yalnız özel adını kullanan Sub kavminin urukluğunu belirten "Ar" ekini alması ile Sub-ar (Su uruğu) anlamına gelir. Bütün Gurlu birleşik sözlerde oymağın özel adını kullandığı zaman bu şekilde adlandığı birçok örneklerle gösterilmişti.

Bu itibarla Sugurlara hudut amilliği görevi verilmiş olabilir, ve burada birçok kaleler yapılmış olması dolayısı ile de müstahkem bir hat şeklinde görülebilir. Fakat bu bölge adının; Subartu devletinin yıkılışından sonra Komuklarla kaynaşmış olan Sugur oymağından adından geldiğinde şüphe yoktur.

Fırat, Dicle arasında, Sular memleketinde bulunan Sugurlar yerine Sügur sözünü de alsak yine Türklüğüne halel gelmez, o zamanda asker Gurlar anlamını taşır. Nitekim Abbaslılar ordusunda bulunan Türk askerlerinin oturdukları kasaba da, Sügur adını taşıyordu. (IV) Fakat ko-

I. İslâm Ansiklopedisi, Fa. 68, s. 1092
II. Mükrimin Halil Yinanç, Selçuklular Devri, s. 19
III. İslâm Ansiklopedisi, Fa. 68, s. 1089
IV. M. Fahreddin Kırzıoğlu, Kars Tarihi, s. 255

numuzda biz Sügurlar üzerinde değil, Sugurlar üzerinde duracağız, Arap istilası çağlarında müslüman olan Sugurlar uc olarak bulundukları bölgede Bizans'a karşı görevlendirilmişler ve oraları tahkim etmişlerdir. Bu ilk zamanların Sugur Bölgesi, sonraları gaza için gelen Türklerle doldukça Al Sügur bölgelerini yani hudut amilliklerini meydana getirmiştir.

Bugün Bitlis'in Hizan ilçesinde Sükûr diye anılan köyün de Sugur olduğunu, Trabzonda Sukuru adında bir köyün bulunması anlatmaktadır. Asurlular çağında (U) ve (Tu) eklerinin memleket anlamına geldiğini açıklamıştık. Burada Sukuru, Sukur (Sugur) yurdu anlamınadır.

Görülüyor ki, Su-Gurlar da Gur soyundan gelme Su uruğudur. O halde böyle bir Su uruğu olup olmadığını arayalım.

En önce Sü=Su=Şu=Çu Deyimlerinin aynı olduğunu da burada açıklamak gerekmektedir.

Yahudi efsanelerindeki Sukh kavmi, eski Arap ve Yahudi metinlerinde Su ve Sukh şekillerinde yazılmıştır ki bunlar, Türklerin Su ve Saka Uruklarından başkası değildir. (V)

Prof. Zeki Velid Togan, bu konuda, "Tarihi kaynaklarımızda Orta-Tiyanşan'da, Saka ve Şu adları aynı kavmin siyasi gücünü sırası ile belirten iki kolunu ifade etmiş olsa gerektir." diyor Şu adını bir nehir ismi olarak muhafaza eden Çu adı Kazan ve Kırgızların şivesinde Şu telaffuz olunmaktadır.

Çinliler, Göktürkleri; Su'ların ahfadı diye tanıdıkları gibi Bizans müelifi Menander Protektor da Su'ları sarih olarak Saka'ların ahfadı tesmiye etmiş, Su'lara eskiden Saka diyorlardı demiştir. (VI)

M.Ö. 989 yılına ait Çin kaynaklarında Sü'lerden Jonglarla yani Süjonglar ile Çinlilerin Tsing sülalesi hükümdarının savaştığı da yazılmaktadır.

Yine Çin kaynaklarına göre, M.Ö. 650'de Su'larla Çinlilerin arası açılmış Su'lar yine bir Türk uruğu olan ve belki de Çin konuşma dilinde Türk anlamına gelen Tik'lerle birleşmişlerdir. denmektedir. (VII)

Çinliler tarafından Türklerin kökü hakkında anlatılan bir efsanede; Türkler eski Hunlar ülkesinin batısında Su adındaki bir krallıkta oturan Hunlardandır deniyor. Yine bir Çin efsanesinde, Hunlar tamamen mahvedildikleri bir sırada başkanlarının 17 çocuğundan biri olan İ-çe-Ni-Say-Tu kurtulmuştu. Bu çocuğun rüzgarlara, yağmurlara sözü geçerdi, yaz ve kış perilerinin kızları ile evlenmişti. İşte bu kral halkına Türk adını verdi denilmektedir. (VIII)

Burada görülüyor ki, çeşitli tarihlerde aynı uruğun adı, Sü, Su, Şu ve Çu olarak gösterilmiştir. S — Ş değişimi sık sık görülmektedir. Nitekim Sarı-Gurlara da Araplar, Şarı - Gur, Sarılara Şarı demişlerdir.

V. Giriş s. 21
VI. A. E. s. 23, H. 1 - 76
VII. A. E. s. 36, H. 1 - 127
VIII. Deguignes, Hunların, Türklerin ... Tarih-î Umumisi s. 273

Deguignes'in, "Ogur yahut Sogorlar Til nehri yakınında sakin idiler. Bunların hükümdarı War ve Khuni yahut bazı yazarlara göre Warkhuni idi ve Hakan ünvanını haiz bulunuyordu" şeklinde anlattığı bu Sogorların da Sugurlar olduğu anlaşılmaktadır. Oğurlarla karışdırıldığına ve başbuğlarına hakan denildiğine göre bunların hem Türklükleri ve hem de Gurlar soyundan oldukları anlaşılmış olur. (IX)

Çin söylentilerinde Su'ların Türklerin atası ve Açena soyundan olduklarının belirtilmesi Gurlu oymaklara Türk; Guz boyu oymaklarına Türkmen denilmesini de açıklamaktadır.

Vang - Pun - Son, Haloun, Harletz, Franke, Grum Grjimaylo gibi bir çok tarihçiler Çin'in III. imparatorluk hanedanı olan Çu'ların Türk olduklarında birleşmektedirler, Çin imparatorluk tahtı 1050 yılından 250 yılına kadar ellerinde tutmuşlar fakat Çinlileşmişlerdir.

IX. A. E. s. 239

15

SİGUR ZİGUR'LAR

Asur tarihinde adı geçen Zigurtu'ların Türklüğü ve bu adı taşıyan Kürt oymakları;

Diyarbekir ve Kars tarihlerinde, Asurlara karşı yapılan bir birleşmenin, nasıl önlenip bastırıldığını anlatan Asur yazıtlarında bir Zikurtu kıralından söz edilmektedir.

Bugün bütün Anadolu'da ve özellikle Kürtler arasında yer ve oymak adlarında izlerine rastlanan bu uruk üzerinde durmayı konumuzla yakından ilgili buluyoruz.

Asur kralı Sargon II'nin tahta çıktığı sıralarda Kimerlerin saldırılarını önlemeğe çalışan Urartu Kralı Rusas, zayıf zamanında bir Asur saldırısına uğramamak amacı ile kral değişikliğini fırsat bilerek Urmiye gölünden toroslar boyunca Kilikya'ya kadar yayılmış olan küçük küçük kral ve prenslikleri birleştirip müşterek düşman ve tehlike olan Asurlara karşı ayaklandırmaya çalışıyordu.

Bu birleşmeye taraf tutanlar arasında; Kargamış Etileri, Muşku, Tabal, Xarallu, Alabarya (Allabria), Manay (Manna) lar da vardı. Fakat Endia ile Alabarya, yani Meraga ile Zincan arasında bulunan Zikartu kralı Mattati bu birleşmeye katılmaktan çekiniyordu.

Manay kralı Ulusunu, bu birleşmeye girerse kendisine Sundakul ve Durdukka şehirlerini vereceğini bildirince o da bu birleşmeye katıldı.

Bütün bu olanları haber alan Sargon II, hazırlıklarını çabuklaşdırıp M.Ö. 715 yılında kumandanlarını Muşkular tarafına gönderirken kendisi de Urmiye gölü çevresindeki beyliklere, birleşmelerine vakit bırakmadan saldırdı. Önce Manay beyini yenerek dostu, ölen babasının hatırı için canını bağışladı ve itaatı altına aldı. Karallu beyini idam etti. Alabarya beyini kaçırttı. Medya kralı Dayakko'yu Suriye'ye sürdü. Zikartu üzerine yürürken, Kimer savaşından dönen Urartu kralının bunlara yardıma koşduğunu öğrenince yön değiştirerek Urartu ordusu üzerine yürüdü. Urmiye gölü güneyinde, Taştepe ile Uşnu arasında yapılan savaşta Urartu ordusu yenilerek, Rusas, askerleri ile geri çekilmek zorunda kaldı. Zikartu kralı Matati de dağlara kaçarak canını kurtardı ise de merkez şehri Parda ile daha üç şehri ve 24 köyü yerle bir oldu denilmektedir.

Şimdi burada gözümüze çarpan adlar üzerinde bir parça duralım.

Zikurtu'nun baş şehri olan Parda (Pardu) nun adı bugün Tunceli'nin Pülümür ve Ovacık ilçelerinde Pardi, Alucra'da Pardo, Torulda Parti

şeklinde görülmektedir. Bu ad her halde Part Türkleri ile ilgili bir isim olsa gerektir.

Krallarının adı olan Matati (Mattati) nin Türkçe karşılığı, Tarama Dergisinde, Mattamak fiilinden (T) li çoğul edadı almış güzel yapanlar anlamına gelse gerektir.

Manay uruğunun adı da Korkuteli ve Devrek'te bugün hâlâ köy adı olarak yaşamakta ve Tarama Dergisi'nde saha, geniş alan anlamına gelmektedir. Bunlarında krallarının adı ulusunu; (Büyük hediye, büyük adak) anlamlarına Türkçe olduğu gibi Zigurtulara verilen Sundakul (Adak gölü) ile Durdukka'nın da Türkçe kelimeler olduğu anlaşılmaktadır. Köylerimiz arasında Sivas'ta Durdulu, Yusufeli'nde Durduoğlu ve Durdubaşoğlu köyleri, bunun da (Durduk - Ağa) sözünün kısalmış şekli olduğunu hatırlatmaktadır.

İlk bakışta bile Türklükleri göze çarpan bu uruklardan konumuzla ilgili olarak Zikurtu (Zikartu) ları ele alalım.

İslâm Ansiklopedisi'nde Zikirtu veya Zakorti gibi çeşitli şekillerde gösterilen bu ad, Medya'da bir bölge ismi olarak söylenmektedir.

Minorsky, "Med ve İran muzafferiyetleri, İranî kavimlerin büyük ölçüde yer değiştirmesine yol açmış olmaktadır. Bu hususta bir kısım Asagartia'ların yer değiştirmesi misâl olarak alınabilir. Asuri devrinde bunlar, Medya'da yani Zikirtu'da iken, Dara devrinde hükümet merkezlerini Asuri yaylasında Arbela'da buluyoruz" diyor. (II)

Burada Mınorsky'nin, Asagartia dedikleri Asgurlardır ki İranî bir kavim olmayıp Türk oldukları Asgurlar konusunda açıklanmıştı.

Asgur, As'ların soyadları ile birlikte anılan genel adlarıdır. Asgar ise, Ongarlarda olduğu gibi soyadı söylenmeden kullandıkları özel adlarıdır. Asgart, (T) çoğul eki almış halidir. (İA) Türkiye'deki ye gibi memleket bildiren bir ektir.

Yazarlar tarafından Zikarta, Zikirti, Zakruti, Zikurtu gibi çeşitli şekillerde adlandırılan bu bölge halkının asıl adı Kars tarihinde belirtilen Zikur veya K — G değişimi ile Zigur ve yine S — Z değişimi ile de Sigurdur. Çünkü burada (tu) eki memleket anlamınadır. Bu çıktıktan sonra uruk adı olarak Zikur (yani Sigur) kalır.

Zikar, Zikir'deki Ar ve İr ekleri ses uydumuna göre gelerek, sözün uruk adı olduğunu belirtir. Bunlar da kalkarsa uruğun asıl özel adı ortaya çıkar ki bunun Zik veya Siğ olduğu anlaşılır.

Deguignes'in Atilâ'nın Ordusuna katıldıklarını bildirdiği Kuzeyli kavimler arasında adı geçen Sigir'lerin de işte bu Siğ kavmi olduğu anlaşılmaktadır. Hattâ yine bunlar arasında adı geçen Beucters (Bökter) lerin, Güney - Doğu Anadolu'da Sigirlerle komşu olan Bokhtiler olması kuvvetle sanılabilir. (III)

I. Kars Tarihi s. 45 - 46. Diyarbekir Tarihi s. 88 - 90.
II. İslâm Ansiklopedisi Fa. 68, s. 1090 - 2.
III. Deguignes, Türklerin, Hunların ..... Tarih-i Umumisi, II. s. 170.

Görüyoruz ki bu uruğa verilen Zikar = Zigar = Sikar = Sigar ile Zikir = Sigir adları hep aynı uruğun çeşitli lehçelerde çeşitli söylenişleridir.

Saka - Hoten - Brahmi belgesinde; Hakanlı Doğu - Türkleri yani Göktürkler içinde Beş Tarduş oymağı arasında gösterilen Sikar - Tugara uruğu da bu Sikarların Türklüğünde kuşku bırakmayan bir tanıktır. (IV)

(Burhan-ı Kat-i) ve (Heft-i Kılzem) de Karkop çevresinde Kilouvéih dağlarında yaşayan ve Kürt diye tanıtılan Zik (Sig) oymağının (V) aslının Zik ve Zikar özel adını taşıyan Zigur (Sigur) lardan bir Türk boyu olduğu da bu suretle ortaya çıkmaktadır. Bulundukları çevre adının Karkop gibi türkçe bir söz oluşu da bunu açıklamaktadır.

Dr. Friç'in İran Kürtleri arasında gösterdiği Zikti oymağı da bunun (T) li çoğul eki ve Farsça İ nisbet edatı almış şeklidir ki Zikli'ler anlamına gelir (Vİ) Gevaş ve Kulp'ta bu oymağın adında birer köy vardır.

Kigi'de bir köyün adı Zig olduğu gibi, Mudanya'da Zigi köyü bu oymağın Bursa'ya kadar uzandığını ve aynı zamanda Türklüğünü de gösterir. Tatvan'da Zigak, Baskil'de Zikan (Zikler anlamına) yine bu oymağın adını taşırlar.

Belki Asurlular zamanında Fırat, Balık, Habur suları arasındaki bölgeye adını veren Zuki veya Zoki Beyliğide yine bunlardan bir koldur. Beyleri, Asur Nasırpal II zamanında yani M. Ö. 880 çağlarında, Kubani adını taşıdığına göre bunlarda, Kafkaslar kuzeyinde Azak denizine dökülen Kuban suyuna da ad veren bir Türk Kuman boyu olduğu anlaşılmaktadır. (VII) Bugün Bislis ili içinde bir oymak hâlâ Zuki adını taşımaktadır. (VIII) Bunlardan başka K, K, H sesleri Lehçelere göre birbirinin yerini aldıklarından Şırnak'daki Zihi köyünün adı da Zigi'nin aynıdır. Bu bakımdan Tortum'da Zihik. Alucra'da Sikar karşılığı Zihar, Savşat'da Zigar - ismel, Çıldır'da Zigar - İstav yine bu uruğun adını korumaktadır.

Türk oymak adlarında Türkçe kurallara göre yapılan bütün değişikliklerin bu oymak adı üzerinde de uygulandığını görmekteyiz.

Sonu R ile biten birçok sözlerin sonundaki R harfinin L ye çevrilmesi bu ad üzerinde de yapılmaktadır. Kangar - Kangal, Obar - Obul - Vugur - Vugul da olduğu gibi Sigir de Sigil olmaktadır.

Zeki Velidi Togan Şu ve Çu değişimine bakarak Sigil'i de Çigil olarak görmektedir. Sakaların başşehirlerinin adı Sigil idi. Trakya'da Keşan'da da Sigilli adı bunlardandır.

IV. Giriş s. 45.
V. Dr. Friç, Kürtler s. 36.
VI. A. E. s. 33, 45, 57. Varto Tarihi. s. 125, 131, 133.
VII. Diyarbekir Tarihi s. 14, 52, 59 Basri, Konyar.
VIII. Kürtler s. 64.
IX. Giriş s. 23, Ha. I - 76.

Yine bütün Türk oymaklarında olduğu gibi N belgi ekini almış Sigin şeklini de görmekteyiz. Bulgarin ve Avarin gibi ki buna benzer yüzlerce örnekleri vardır.

Biz bu Sigin'lerle (T) li çoğul eki alan Sigit (Sikit) leri Ligurlar konusunda açıklamıştık.

Siirt ili adının da bu Siğirlerin (T) li çoğulu Siğirt adından geldiği de bu şekilde aydınlanmış olur.

Bu gerçekler karşısında artık hiç kimse bu tarihsel Zig ve Zikti uruklarına Ari'lik veya başka bir ırk isnat edemez.

Amacımız, Kürtlerin Türk'lüğünü ortaya koymak olduğu halde, Gurlar üzerinde koskoca bir kitap halinde bir bölüm ayırmamızın sebepleri, yaptığımız bu açıklamalardan sonra her halde anlaşılmıştır.

Görülüyor ki tarihin karanlık yönlerini, ancak tarihten önce Gurların oynadığı rolün, izlerini adları ile arayarak çözebiliyoruz.

Türk'ün binlerce yıldır korunduğunu gördüğümüz uruk ve yer adları bize araştırmalarımızda aydınlatıcı ve olumlu bir yol açıyor.

Türk'ün ikinci otoktan vatanı olan Anadolu bütün uruklarını bağrında toplayan bir anavatan olduğu için burada artık ölmezliği anlaşılmış olan uruk ve yer adlarını bol bol bulabiliyoruz.

Şimdiye kadar aldığımız sonuçlar tarihte inkılâp yapacak kadar olumlu ve gerçekçi olmuştur. Artık hissî olmaktan kurtulamayan tahminlere veya durmadan değişen dile göre değil, değişmeyen bir özelliği olan Türk adları bizi kimsenin karşı koyamayacağı gerçeklere götürecektir ve bu Türk nomastiğinin ışığı altında, ilk çağlar tarihinin yeniden ele alınmasını gerektirir. Bu suretle Anadolu da bugünkü konuşmamıza göre anlamları kaybolan ve fakat her biri bir tarih sahifesi kadar kıymetli anlamlar taşıyan köy ve yer adları gün ışığına kavuşacak İçişleri Bakanlığı'nın onları boyuna değiştirmek gayretlerinin de önüne geçilmiş olacaktır.

16

TAGUR (TAB-GUR) LAR

Asur Tarihinde Adı Geçen Taballar da Zigur'lar Gibi Türk'türler

Amasya tarihinin Türk boyları arasında saydığı ve Tagur, Tavur, Tabgur şekillerinde gösterdiği uruk aslının Tab-gur olduğunda şüphe yoktur. (I) Zira diğer Gurlu birleşiklerde gördüğümüz gibi yan yana gelen iki yumuşak veya benzer sesten biri daima düşmektedir.

Tabgur'da, B düşmüş hali Tagur; B yerine G düşmüş hali ise Tabur'dur. İçel'de Taburili, Erzincan'da Taburlar, Kırşehir'de Taburoğlu köy adları bize bildiğimiz asker taburlarından, başka bir anlam kapsadığını göstermektedir.

Gur soyadını alan birleşik adlardan birinin özel ad olarak yalnız başına da tanınmış bir adı bulunduğu görülmektedir. Bu bakımdan Tab adı ile anılan, ayrıca bir oymak olup olmadığını araştıralım.

Kaşkarlı Mahmud Divanı'nda (II) Tıfgaç (Kıpçak) Türk ulusundan başka, birde Tavgaç (Tafgaç) lardan; "yukarı Çin, Çinli, Türklerden bir bölük" diye söz edilmektedir. Kaşkârlı Mahmud'un "Yukarı Çin ve Çinli" diye de anlam verdiği insanların Çinlileşmiş Türk'ler olduğu, yine "Türklerden bir bölük" olarak açıklaması ile anlaşılmaktadır. Nitekim Tat Tavgaç dediklerine de "Uygur ve Çinli, Farslı ve Türk" diye tanıtmaktadır ki bunlar da Çinlileşen Uygurlarla, Uygurları; Farslılaşan Türklerle, Türkleri anlatmaktadır. Çünkü Tafgaç'ın aynı olan Tıfgaç, Türklerden büyük bir ulusun (yani Kıpçakların) adıdır. "Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi" bunu, daha doğrusu olan Tabgaç olarak adlandırmaktadır. Suyun adı, Türk lehçelerinde nasıl Sub, Suv, Suf, Suy şeklinde benzer sesli harflerin yer değişmesi ile çeşitli biçimlerle söyleniyorsa, burada da Tavgaç, Tafgaç, Tabgaç aynı sözün ayrı lehçelerde söylenen çeşitleridir.

Burada sözün kökü Tab'dır. Gaç buna eklenen bir ektir. Kıskaç, tokaç, tıkaç, sallangaç, patlangaç, utangaç gibi, diğer Gurlu oymaklarda olduğu gibi Tab sözü de sonuna bir sesli ile birlikte L eki almaktadır. Siğ'den Sigil, Zab'dan Zabul, Kang'dan Kangal da olduğu gibi Tab'dan da Tabal olur. İşte Asur tarihinde adı geçen Taballar, bu Tabgurlardan bir bölümdür.

I. Amasya Tarihi s. 35.
II. Divan-ı Lûgat-üt-Türk I. s. 474, Dizin, 853.
III. Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi I. s. 250.

Bundan başka yine (N) belgi eki almış Tabın şeklini de eski Yunan ve Lâtin eserlerinde görmekteyiz. (IV) Şu halde Tab sözünün bir oymak adı olduğu ve Tagurların özel adı bulunduğu anlaşılır.

Tabal'ların Tabgurlardan yani Gur soyundan bir Türk oymağı oluşu bizi sonuç olarak Etilerin de Türklüğüne götürür. Zira Taballar, Etiler birliği içinde büyük krallıklardan biri idi. Hitit birliği dağıldıktan sonra bunlar Aras, Yeşilırmak, Kayseri, Malatya çevresinde 22 prenslikten kurulu bir krallık kurmuşlardı. Sınırlarında Hitit, Kaşku, Muşku, Urartu, Asurlar bulunuyordu. (V)

M. Ö. 838 de Asur Krallarından Salmanasar III Taballar üzerine yaptığı bir akınla bu krallığın 22 prensini de kendisine bağladı. M. Ö. 775 de bir aralık Urartuların hâkimiyeti altına girdilerse de 738 de tekrar kuvvetlenen Asurlara boyun eğmek zorunda kaldılar. 713 de de hâkimiyetlerine kesin olarak son verildi. (VI)

IV. Giriş s. 29 - 41.
V. Diyarbekir Tarihi s. 8, 70.
VI. A. E. s. 81, 91.

17

TUGUR, TUGAR (TUKHAR) LAR

Asgurlar ve Digurlar konusunda olduğu gibi bu Tugurlar üzerinde de Avrupalı tarihçiler bunları Ari veya Hind-u Cermen olarak göstermeğe çok gayret etmişlerdir.

Sayın Prof. Zeki Velidi Togan, Tugurlar hakkında söylenenleri bir Hâşiye içinde toplamıştır. Biz bunlardan bâzılarını özetle alıyoruz.

"Marquart, Küça ve Karaşehir'de yapılan kazılardan önce, Coat-si (Yueh - Çik), Ku-su (Kuşan), Kien-ku (Kırgız), A-Sun (Usun) ların pek eskiden Türkleşmiş Hind-u Cermen kavimleri olmalarını bir ihtimal ile ileri sürmüştü ve o zaman güya yüzlerini belirten kayıtlara dayanıyordu. Halbuki aslında medenî eserler bırakan Türkleri Hind-u Cermen kavimler arasında göstermek amacını gütmekte idi. Şimdi kazılar sonunda bulunan bu yeni dil belgelerini de bu kavimlere maletmek yolu bulununca artık bu urukların (Oria) Doğu - Asya'daki medenî rollerini yüceltme fırsatı da ele geçti ve mübalâğalara girişerek inanılması güç düşünceler yürütülmeğe başlandı."

"Bu kazılarda bulunan bir takım yazıların Aryanî bir dille yazılmış olduğu görülmüş ve buna da Tokhar dili denmiştir. Fakat bu dillerin ora halkının dili olup olmadığı bilinemediği gibi, burada yaşayanların kendilerine ne isim verdikleri de belli değildir" diyerek haklı kuşkularını da belirtmiştir.

Nitekim Dr. Feist daha ileri giderek "Tokharistan'daki Tokharlar, İran şivesinde konuşan bir kavim iseler de onlara o ismi verenler bir Ural - Altay kavmi görünüyor" demektedir.

Görülüyor ki Avrupalı yazarlar hep, daima değişebilen dil üzerinde durmaktadırlar.

Yine girişte Zeki Velidi Togan bu dil üzerine ileri sürülen düşünceleri de şöyle özetlemektedir :

"Tokharca yazılar iki şive göstermektedir. Bunlardan biri, A - Tokharcası; yani Karaşehir Tokharlarının dilidir ki, Çin kaynaklarında bunlara Agni derler. Uygurlarda bunlara Twgr (Tugur, Tokhri) adını verirler. Halbuki onlar kendilerine Arsi derlerdi. Diğeri; B - Tokharcası; yani Küça Tokharcası olup bunların kendilerini nasıl adlandırdıkları belli değildir. Amuderya'nın yukarısındaki Tokharistan ahalisi bu Tokhar dilini konuşur."

"Kazılarda Dört Tokhri diye adlandırılan uruğun dili güya Karaşehir, Koço, Beşbalık taraflarının Türklerden önce konuşulan dili imiş. Bun-

lara göre Usun (Vu-Sun) adı bile Ar-Sun (yani Ars) (As) isminin Çince'den değişmiş şeklinden ibarettir. G. Haloun'a göre, Usun dili Tiyanşan bölgesinde konuşulan her iki Tokharca'nın genel adı kabul edilen Arsî dilidir." (I)

Uygurların Twgr (yani Tugur) adını verdikleri Tokharların kendilerine verdikleri Arsî adı, üzerinde durulacak bir konudur.

Bugün Kürtlerin Guran ve Gurmanç denilen büyük toplulukları arasında Tunceli'ndeki Arilli (Ar-illi) oymağının belli başlı köylerinden birinin adı Pülümür'ün Danzik bucağındaki Harsi köyüdür. Türkçe'de sesli harflerin önüne bir (H) harfi getirilmesi Kaşkârlı Mahmudun da belirttiği gibi eski bir kuraldır. Sözün aslı Ars'dır. Harsî'deki î nisbet ekidir. Avrupalıların Ars dedikleri Hars Afyon ve Tortum da birer Türk köyü adıdır. Harslılar anlamına gelen Harsik köyleri Genç ve Kiliste görülmektedir. Belki, K — H değişimi ile Kars şehrinin adı ile Karsan oymağının adı da buradan gelmektedir.

Anlaşılıyor ki dillerine Arsî dili denilen Tokhar'ların Tugur'lardan yani Gur soyundan geldiği, Anadolu'da da yine Gurlar ve Gurmanlar arasında yer almaları ile açıklanmaktadır.

Halbuki Avrupalı araştırıcılara göre bütün bu Batı ve Doğu Türkistan'ın Saka, Usun - Ars, As, Tokharları, Sarmat genel adı altında bilinen Alan - Aslardan ibarettir.

"Çinliler M. Ö. IV. yüzyıldan başlayarak Yueh-çik (Yueçi) leri Tahiya genel adı altında tanımışlardır."

"Çin kaynaklarından Yueh-çik (Yueçi) Klâsik yazarların Tukharoileri ile aynıdır."

"Arsi dili konuşanların Ari ve Hind-u - Cermen olduğunu savunanların başında gelen Paul Poncha sonunda bâzı açık kapılar bırakmak zorunda kaldı. Tokhri dilinde konuşanlarla; Tukhri yahut Tokhar kavmi başka olduğuna ve Tokharların Ariliğini; Frankların, Romanlaşmış Kelt olanların, Fransızcasına benzeterek, bunların adı belli olmayan ancak dilinde yazdığı kâğıtları hâtıra olarak kalan bir kavim üzerinde hâkim olan bir İran kavminin eseri olduğuna dair fikirler ortaya atarak ilerisi için açık kapı bırakmıştır."

Şimdi Zeki Velidi Togan'ın Batı yazarlarının görüşlerini belirten, tırnak içine aldığımız, bu yazılarından sonra biz de tezimize ve şimdiye kadar vardığımız sonuçlara dayanarak görüşlerimizi bildirelim. Fakat daha önce Cambridge Üniversitesinde Antropoloji ve Etnoloji Profesörü A. C. Haddon'un Zekiye s. Eglâr tarafından dilimize çevrilen 1927 tarihli Kavimler Muhacereti eserinden bâzı parçalar alalım.

"Çin Tarihçilerinin Saka, se (sek) dedikleri kabileler Modern Türkmenler gibi önceleri göçebe, çoban topluluklarından ibaretti. Bunların işgal ettikleri yerler Usun ülkesinin batısında Narin Sirderya veya Yukarı

I. Zeki Velidi Togan, Umumî Türk Tarihine Giriş s. 45 Ha. 162 - I.

Yaksart kuzeyinde idi. M. Ö. 160 - 150 yıllarında Sakalara benzeyen Yüeçi toplumu bunları otlaklarından kovalayarak Hindistan'a doğru çekilmek zorunda bıraktı" denilmektedir.

Yine "Hiung-nular Kuzey - Batı Çinde, Kansu ilinin bir parçasını işgal eden ve Türk kabilelerinden göçebe çoban Yueçilere hücum ettiler ve bir milyona yakın bu uruğu M. Ö. 174 - 160 da yerlerinden ettiler. Bunlar da Usunları mağlup ederek Isıkkul'dan geçtikten sonra ikiye ayrıldılar. Küçük bir bölümü Tibet kenarlarında yerleşti. Büyük bölümü Yukarı Oksus (Amuderya) nın kuzey ve güneyinde bulunan Sogdiyana ve Baktriya'ya yerleşerek devletçi bir millet oldular" denmektedir. (II)

Görülüyor ki, bir taraftan Avrupalı dilci yazarlar Yueçileri, Sakaları, Kırgızları, Usunları, Asları, Toharları; Sarmat genel adı altında Alan - As boyuna karıştırır ve bunların batıya doğru Don nehrini geçenlerinin Milât sırasında, Tunadan Pei Ping'e kadar uzanan bölgeyi Alan - As ve Arsilerin idaresinde gösterir ve Kafkaslar'daki Osset'leri de eski Tokharların artıkları olarak Digur adı altında bu Ari topluluk içine sokmağa çalışırken; (III) Hoddon gibi Antropoloji ve Etimoloji bilginleri de bunlardan Yueçileri ve Sakaları açıkca Türk olarak belirtmektedirler. Kırgızların Türklüğü ise artık genel olarak kabul edilmiş durumdadır.

Bütün bu Türk kavimleri arasında ve ortasında Arsi adı altında toplanan Tokharları yani Usun ve Asları nasıl olur da Türk'den ayrı olarak düşünebiliriz.

Asgurlar ve Digurlar konusunda Asların Alanların Osset ve Digurların Türklükleri tamamen açıklanmış olduğu için burada tekrar üzerinde duracak değiliz.

Bu topluluk içinde gösterilen Tokharlara gelince : "Saka - Hoten - Brahma" listesinde Doğu - Tu-kiu'ların Beş Tardus uruğundan biri olarak gösterilen Tugaralar, Uygurların Twgr (yani Tugur) dedikleri Tokharlardan başkası değildir. (IV) Esasen burada sonunda gelen ve bir Türk damgası durumunda olan (Ar) eki de bunun bir Türk uruğu olduğunu göstermektedir.

Twgr (Tugur) sözünün aslı Tug-gur'dur. İki G den biri düşmüş Tugur olmuştur. Diğer Gurlu birleşiklerde olduğu gibi Gur soyadı kullanılmadan özgürlük anlamı veren özel adlarını kullanmak istedikleri zaman uruk anlamına gelen (Ar) eki, özel adlarına eklenir. Tugar (yani Tug uruku) diye adlanır. K — G değişimi Türklerde bugün bile yapılmakta olduğundan Tugar = Tukhar olur ki Gurların Tug adı ile ayrılan oymağından başka bir şey değildir. Tokharistan'ın da Gurlar yurduna dahil ve onun komşusu bulunması da bu görüşü doğrulamaktadır.

Asların da Gurlarla birleşmeleri ve Asgur adını almaları, daha önce Türklükleri belirtilmiş olan Alanların yine Aslarla birleşerek Alan - Asları teşkil eylemeleri bunların Türklüklerini ortaya koymaktadır.

II. A. Haddon, Kavimler Muhâcereti Tercüme s. 25 - 26.
III. Giriş s. 45, Ha. 162 - I
IV. A. E. s. 45, Ha. 161 - I.

Avrupalıların, Tokharların Ari olduklarını ispat yolunda ileri sürdükleri tanıklar tamamen tersine onlara karşı ve bizim tezimizi doğrular şekilde tanıklık etmektedirler.

Biz bu konuda hattâ daha ileri giderek (Tik) Di'gurlar ile (Tug) - Tıg Gurların aynı uruğun adı olduğunu da söyleyebiliriz. Zira Tik = Tıg olabilir. Tıg ile Tug ise küçük bir ses değişiminden başka bir şey değildir. Bu bakımdan Tagurlarla Tıgur ve Tugurlar aynı uruğun söyleniş farkından ileri gelen değişikliğidir.

Bütün Türk oymaklarının ve bütün Türk soylarının zamanla birbirinin arkasından gelip yerleştikleri bir yer olan Anadolu ve Ön - Asya'da her Türk boyunun adına ya bir köy veyahut dağ, dere gibi yerlerin adlarında rastlamak her zaman için olağan şeydir. Hattâ bu oymakların değişen konuşma şekillerini de burada bulmak kabildir.

İşte Kars'ta bir bucak bir de köy olmak üzere iki Digur adına rastladığımız gibi bu sözün ilk parçası olan Di (Tık) için de Digurlar konusunda pek çok örnekler vermiştik. Şimdi burada Tıg ve Tugları arayalım. Kastamonu'da Tığlar, Sinop'ta ve yine Kastamonu'da Tıglı, Tavşanlı'da Tıglılar birer köy adıdır.

Tug adına gelince; Tatvan'da Tug, Sungurlu Çivril, Edremit'te Tuglu yine birer Türk köyüdür. Türk mübalâğa ve yüceltme eki olan (man) almış Tugman, Göre ilçesinde; eski Türkçede çoğul eki (T) almış Tugut, Erzincan'ın İliç ilçesinde köy adlarıdır.

Ahmet Refik'in Osmanlı arşivlerinden derlenen (Anadolu'da Türk aşiretleri) dergisinde (s. 71) Tuglu, yörük oymaklarından gösterilmiştir. Aynı eserin (s. 96) de Tuguşeyhlu oymağına da Türkmen denilmiştir.

Ön - Asya'da Akkoyunlular arasında bir Toharlu oymağının bulunması ve Bizanslıların Moğolları Tokharoi diye adlandırmaları bunların Türklüğünde şüphe bırakmamaktadır. (V)

Maenchen Helfen, Moğollar arasındaki Asiut uruğunu As-ut yani As'lar şeklinde okuduğu gibi Calayırların bir uruğu olan Tokhrautların adını da Tokhur-ut Tugur-ut (yani Tugurlar) diye açıklamaktadır. (VI)

Deguignes ise, Alanlar için; "Çinliler, Alanna (Alains) leri Hunlarla aynı kavim addetmişlerdir. Gerçekten Alanlar, Hunlar gibi çadırlar altında yaşarlar, sürülerine en uygun yerlerde dolaşırlardı. Çehreleri tamamen Hunlara benzerdi. İhtimal ki kısmen Hun neslinden idiler. Çünkü içlerinde birçok Hun aşiretleri vardı. Çiçi tarafını tutmuş Hun aşiretleri bunlarla beraber oldukları gibi Hun'lar topluluğundan ayrılan birtakım Hun oymakları da çeşitli çağlarda bunların arasına gelmişlerdi." (VII)

Böyle hangi yönden bakılırsa bakılsın Tugur, Tugar, Tokhar, Tokarlar hep aynı oymak ve özbeöz Türk'türler. Mut ve Besni'de Tokar, Aksaray ve Kâhta'da Tokaris köyleri bu görüşümüze tanıklık etmektedirler.

V. A. E. s. 45, Ha. 162 - I.

VI. A. E. A. Ha.

VII. Deguignes, Hunların, Türklerin ..... Tarihi Umumisi s. 123 - 124.

18

TOKUZ GUR'LAR

Türklerde 3 ve 9 sayılarının kutsallığı Beş Gurlar bölümünde de açıklandığı için burada onları tekrar etmeyeceğiz.

Yalnız Prof A. Alfoldi'nin II. tarih kongresine, Türklerde çift krallık konusunda verdiği raporda 10 sayısını da kutsal göstermekte ve bunu Peliot'un yazdığı, göçebe usulünde süslenmiş madenden bir tokanın iki parçasından biri üzerinde 9. ötekinin üzerinde 10 insan kafalı birer ejderha bulunmasına bağlamakta ve Çince yazılarına göre bunların Gök ve Yer tanrılarının hayvan kılığındaki birer sureti olduğu belirtilmektedir.

"Step kavimlerinin dininde de Sagai Komogonisine göre günün hâkimi Kudai 10 erkek 9 kadın yaratmıştır. Bir Buryat masalında da Gök ruhları iki topluma ayrılırlıyordu. Bunlardan iyi tanrılar 53, Fena tanrılar 43 olarak görülüyor." (I)

Halbuki Radlof tarafından öğrenilen bir Altay efsanesine göre "Kuday ve kişiden başka kimsenin bulunmadığı yaradılışta yer gök, güneş ve ay da yoktu. Yer, gök, güneş, ay yaratıldıktan sonra Kuday adının Kurbüstan olduğunu söyledi. Kişi'ye de Erlik adını verdi. Yerde dalsız bir ağaç vardı. Tanrı buyurdu, ağaç 9 dal yaptı. Bunların altında 9 kişi yaratıldı, her birinden birer ulus türedi" (II)

Görülüyor ki bu Türk efsanesinde 10 erkek değil, 9 kişi yaratılmıştır. Bizce 10 sayısı; kutsal olmaktan ziyade Türk askerlik kuruluşlarında esas alındığı için uruklarda da bu bölüme uyulmuş bulunması bakımından önem kazanmıştır.

Tokuz Gur sözünün birleşik bir söz olduğu açıkça görülüyor. Biz burada da öteki Gurlu birleşiklerde olduğu gibi Tokuz adının da başlı başına bir uruk adı olup olmadığını arayalım.

Ahmet Refik'in Anadolu'da Türk Aşiretleri adlı eserinin (s. 107) de 1104 yılında Halep Hâssından Hama ve Humus'a nakil olunan oymaklar arasında bir Tokuzhun oymağına rastladığımız gibi, (171.) sayfasında da Raka'ya iskân olunan Musacalu uruğuna bağlı bir cemaat olarak Tokuzlara ve yine Kabaabalutokuzu oymağına rastlamaktayız. Aynı eserin (s. 117) de Kapagılıdokuzu adında bir oymak daha gösterilmekte ise de biz bunun Arapça harflerin yanlış okunmasından ileri geldiği Kaba-

I. II. Türk Tarih Kongresi s. 510.

II. Abdülkadir İnan. Şamanizm s. 14 - 15.

abalı'nın Kapagılı şeklinde okunduğunu sanmaktayız ki o zaman bunun da Kabaabalıdokuzu olması gerekir.

Dokuz oymağının oldukça büyük bir oymak olduğunu Anadolu'da bıraktıkları adların çok ve yaygın olmasından anlıyoruz. Vaktiyle bunların toplu olarak Bilecik, Bolu, Kastamonu ve Yozgat taraflarında kaldıklarına buralardaki Dokuz adlı köylerin çokluğu tanıklık etmektedir. Bunlardan; Dokuzkat, Dokuzgöl, Dokuzlar, Dokuzdere, Dokuzyaylalar, Dokuzoyuk, Dokuzluk adları hep bunların verdikleri isimler olsa gerektir. Zira bu bir sayı anlatsa yine böyle büyükçe sayılardan altı, sekiz, on, gibi sayılarda da bir çok köy ve yer adları bulunması gerekirdi.

Halbuki Üçler, Yediler, Kırklar da buna benzer bir çok yerlere ad verdiklerine göre bu biçim yerlerde bir kutsallık arandığı da söylenebilir.

(Z) yerine (R) yani L.İ.R. Türkçesi konuşan Gurlardan bir bölümünün de Anadolu'ya geçtiği, yine köy adlarından anlaşılmaktadır. Bunlar Macarlar Bulgarlar Peçeneklerle gelmiş Dokuzlardır ki adlarını Dokur diye konuşmaktadırlar. Bafra köylerinde bir mahalle Tokurlar, Araç köylerinden bir mahalle Tokurçömez, Çine köylerinden bir mahalle Tokurcuk, yine Bafra'da Tokurlar deresi bunlardandır.

Dokuz Oymağının Gurlarla olduğu gibi diğer Türk oymak adları ile de birleştiği görülür. Dokuz, Türkçe olduğu için birleştiği oymakların da Türklüğünde şüphe yoktur.

Dokuzhun, Dokuztatar (III) Dokuzoğuz (IV), Dokuzottok (V), Dokuzersen (VI) Dokuztümengürcistan (VII), Kabaabalıdokuzu gibi. Bu bize Hunların, ottokların, Ersenlerin, Gürcülerin de Türklüğünü ortaya koyar.

Bundan önceki konumuzda Ars (As) ların Ari olduğunu savunanlara karşı Tokuzersenler de bu görüşün sakatlığını ortaya koymaktadır. Zira Ars ve Ers aynı şeydir. Ersen'kedi N belgi edatıdır.

Prof. Zeki Velidi Togan, Orta - Asya'nın doğu kısımlarında Hunların yerini 266 - 235 yılları arasında Sienpiler almıştı sonra Sienpiler Topalarla birlikte 394 yılına kadar süren bir devlet kurdular. Bunlar Milâtdan önceki Hun hanedanının Hakim olduğu çağlarda kuvvetli bir uruk idi.

394 - 552 seneleri arasında egemenlik Avar (Apar, İbir, Çince Cu-Cen'lere geçiyor. Bunların arasında bir çok Moğol oymakları bulunuyordu hatta dillerinin, Hâkimiyet Türklere geçinceye kadar Moğolcaya kaydığı da söylenebilir. Avar dili de aslında Türkçe olması gerekmektedir. Zira uzun çağlar Hunlarla beraber yaşamışlardır.

III. II. Türk Tarih Kongresi s. 513.
IV. A. E. s. 507, 510, 512. Giriş s. 49, 55.
V. Giriş s. 49, 55, 57, 171.
VI. II. Türk Tarih Kongresi, s. 513.
VII. Giriş, s. 45.
VIII. Dr. Muharrem Engin, Dede Korkut Kitabı, s. 17, 18.

Sienpilerin Moğolca değil Türkçe konuşdukları bugün Fransız bilginlerinden Pol Peliot tarafından kesin olarak ortaya konulmuştur (IX)

Zeki Velidi Togan da Avarların Moğolca konuştukları sanısını uyandıran sebep, Bunların Çağan, Srangar, Çuvangar gibi An ve Gar ekleri alması ilham etmiştir. (X) Halbuki bu ekler bunların Moğal'luğunun değil Gurlardan olduğunu gösterir. Ongur, Kangar, Gogar, Bulgar gibi.

Avarların M. Ö. 7. yüz yıldan beri bilinmesi, bunların Subarlar gibi Gurların Tarih öncesi zamanlara kadar erişen bir kolu olduğunu da göstermektedir. Kelime sonundaki Ar eki de buna tanıklık etmektedir.

Herodot, bunlara Apartaye (III,91), Ptolemeus (III - 20 - 2) Averinayi demektedir.

Avarlar ve Kırgızlar (Eski adı Kırkır) Milâtdan önce uzun zaman Türk devletinin Rum ve Slav sınırlarında Uç beyliği yapmışlardır. (XI)

Kırgızların bu eski L.İ.R. Türkçesi Kırkır ve şimdiki Ş.A.Z. Türkçesi ile söylenen Kırgız adları Asıllarının Kırgur (Kırguz) olduğunu anlatmaktadır ki bu suretle bunların da gur boyundan geldiği açıklanmaktadır. Zeki Velidi Togan Orhun boylarına kadar uzanan Sienpillerin Doğu Tiyanşan'da yaşayan Topa adındaki kolları Hogua (yahutHu - ai - hu) adı ile anılıyordu. Bunlar sonraları Uygur ve Tokuzuygur adını taşıyan oymakların ecdadıdır deniliyor. (XII)

Halbuki Hungurlar, Uygurlar, Tokuzgurlar, Ongurlar her biri ayrı ayrı Gurlara soyca bağlı oymaklardır ve hepsinin ataları Gurlardır.

Bundan anlaşılıyorki Hogutlar da Gurlardan bir boydu ve belki bunların adı da Hogurlardı bize kadar çoğul şekli olan Hogut gelmiş olabilir. Şimdiye kadar Gurlar üzerinde toplu bir görüşle durulmadığı için Türk urukları birbirine karıştırılmakta ve içinden çıkılmaz görüşler ileri sürülmektedir.

(Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi) (s. 140) da "Zeki Velidi Togan'a göre; Hun kabile ve hanedanı Türklerin oğuz boyundan olup Sienpiler asıl Türk denilen Şu gurubundan idiler. Oğuzlar, Hunlar çağında imparatorluk tahtını Şu Türk zümresine bırakmışlar ve bu, Tokuzoğuz, Onuygurlara daha kesin olarak da, Selçuklulara kadar devam etmiştir. Bununla beraber Hun hanedanının Oğuz boyundan olduğu ve Sienpiler ile onlardan sonra ikdidara gelen Avar ve Göktürk hanedanlarının Şu Türklerinden ve birbirleri ile akraba hatta aynı aileden bulundukları nazariyesi henüz kafi derecede kuvvet kazanmış görünmüyor" demektedir.

Bu kuşku Gurlu oymaklar arasında bir bağlantı kurulamamasından ileri gelmektedir. Yoksa en küçük bir şüpheye bile yer yoktur.

IX. Giriş, s. 41.
X. A. E., s. 41
XI. A. E., a. s.
XII. A. E., a. s.

Deguignes (XIII), A. Alfoldi (XIV); Uygurların uzun süre çift krallık şeklinde yönetildiklerini bunlardan iki krallığın doğduğunu birisinin halkına Tokuzuygurlar diğerinin halkına da Onuygurlar dendiğini yazmaktadırlar. "Hanlar ailesi Çinde hâkim bulunduğu sürece bu iki krallık da vardı Uygurların hangi tarihte birleştikleri belli değildir" deniliyor.

O çağlarda Uygurlar hükümdarlarına İdikut yani Allahın elçisi Türkler Tanrıkut (aynı anlamda) diyorlardı. Çinliler de Tanju adı ile kutsallaştırıyorlardı." (XV)

Zeki Velidi Togan'ın Tokuzoğuz diye adlandırdığı kavmi Deguignes ve Alfoldi Tokuzuygur diye adlandırmaktadırlar. Zeki Velidi, Tokuzoguzlar ile Tokuzuygurları adeta bir uruğun iki adı gibi ele almış daima yan yana ve yahut Tokuz oğuz (yani Uygur) şeklinde göstermiştir.

Şeref - Üd - din Merzev-î, Kunlardan büyük bir fırka olan Guzların, "Gr", Türkmen, "İ - gr", "Üçgr", Tokuzoğuz gibi kabileleri içine aldığını bildirmektedir. (XVI) Zeki Velidi Togan buradaki "Gr"ları Ogur, "İgr" ları Uygur diye yorumlamakdadır. Fakat Arapça "Gr" diye yazılan söz Gur'dan başka bir şey değildir. Mervezî sözlerin aslını ve doğrusunu yazmışdır. Bunları Macar yazarlarının yaptığı gibi bütün Gurları, Oğur şeklinde yorumlamağa kayan görüşlerine uydurmağa kalkışmak, hatalı olur. Bütün bu karışıklıkların sebebi ana kök olarak Gurların ele alınmayıp kâh oğur kâh uygur ve yugurların ele alınmasından doğmaktadır.

A. Alfoldi bu karışıklığın farkına varmış, Fakat çözümü yolunda yaptığı açıklama hiç de inandırıcı olmamıştır. Ona göre bunlardan bir bölümüne Oğuz denirken öteki bölümüne Uygur denmesinin sebebi bütün Türklere Oğuz denmesinden ileri gelmektedir. **Bunun içindirki Turas kagan** sarayının şahsiyetlerinden birine "Oğuz kavmi mührünün hakim-i hafızı" ünvanını verdiğini söylüyor. (XVII)

Halbuki bu açıklama yeterli değildir. Zira Gur oymakları arasında zamanla Ağız değişikliği olmuş Ş.A.Z. Türkçesi ile konuşanlardan başka L.İ.R. Türkçesi konuşanlar da ortaya çıkmıştır. Fark; Gur diye adlananlardan bir kısmına, Guz denmeğe başlanmasından doğmaktadır. Bunun içindir ki Ongur ve Onguz oymakları hem ogur ve hem de oguz boylarında görülmeğe başlamıştır. İşte bu lehçe ayrılışının farkına varamayan yazarlar Oğuzları Türk Ogurları Urallı veya Turanlı diye ayırmışlardır. Uygurları Gur ve Oğurlar topluluğundan saydıkları için Alfolfi kendince bir sebep bulmuştur. Halbuki Oğuzlarla yanyana yaşayan Uygurlar da Ş. A. Z. Türkçesi ile konuştuklarından kendilerini daima Oğuzlardan saymışlardır. Fakat adları Lir Türkçesi ile kalmıştır. Buna karşılık Kırgurlar Guzlarla karışınca kırguz olmuşlardır. Bunun gibi Dokuzogurların bir bölümüne de sonradan Dokuzoguz denmiştir.

XIII. Deguignes, Hunların Türklerin .... Tarihi Umumisi. s. 114 - 115.
XIV. II. Türk Tarih Kongresi, s. 507.
XV. T. Yılmaz Öztuna, Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi, 125.
XVI. Giriş, s. 138, Ha. 3 - 153.
XVII. II. Türk Tarih Kongresi, s. 510.

Biz burada Dokuzogurların tarihini yazacak değiliz. Amacımız bütün Gur topluluğunun Türklerden ayrı bir topluluk olmadığını ortaya koymaktır. Çünkü bu konu bütün açıklığı ile ortaya çıkarıldığı zaman şimdiye kadar Ari veya Hind-u Avrupa-î sanılan birçok kavimlerin Türk oldukları anlaşılacaktır. Bugün nasıl Avarların dili değişmiş, bölümlerine bakılmayarak kesinlikle Türk oldukları biliniyorsa o zaman birçok urukların da kesinlikle Türk oldukları görülecektir.

19

ULZİNGUR ULZİNGAR'LAR

Deguignes, Hunların Avrupa'ya yayılmalarından söz ederken; Kutrigur, Utigur, Bittigurlarla beraber görünüşe göre Uygur ülkesinden harekete geçmiş oymaklar arasında Ulzingur (veya Ulzingar) ları da saymaktadır. (I)

Kutrigurlar ile Bittigurların Türklükleri bundan önce açıklanmış idi. Onlarla beraber aynı yerden gelen Ulzingurların Türklüğünde şüphe etmemek gerekir ise de biz yine bu oymağın da özel adı üzerinde biraz duralım.

Bu oymağın birleşik adı Ulzin - Gur şeklindedir. Birçok Türk oymaklarında olduğu gibi Ulzin adının da N belgi eki almış olduğu düşünülürse adın kökü Ulz veya Ulzi olur. Biz buna benzer bir adı Asur Tarihinde Maden ilçesi çevresinde bir prensliğin adı olarak Alzi şeklinde buluyoruz. Elçi oymağı nasıl küçük bir ses değişikliği ile Alçin olmuşsa Ulzi de aynı şekilde Alzin ve Alzi olabilir.

Alziler Milâtdan Önce 1170 yıllarında Muşku'ların hâkimiyeti altına giren Eti İmparatorluğunun dağılışından sonra özgürlüğünü alan beyliklerden idi. (II)

Eğer Belgi ekini (İn) olarak düşünürsek o zaman kelimenin kökü Ulz kalır ki Uluz = (Ulus) olması gerekir. Bunun da (in) eki alarak Ulusin olduğunu düşünebiliriz. Ulus'daki iki (U) dan biri (in) eki alınca düşmüş Ulsin olmuş ve buda Z — S değişimi ile Ulzin şekline girmiştir.

Ulus birkaç uruğun yönetim birliğine verilen, bir genel ad, ise de sonraları bu ad da başlı başına bir urug adı olarak kullanılmağa başlanmıştır. Bozulus ve Ulus oymakları gibi. Gerçi bu oymaklar da birçok oymakları içine alan topluluklar ise de Artık Çağtay Ulusu Cuci Ulusu gibi bir Han etrafında toplanmış devlet büyüklüğünde bir yönetim birliğine sahip değillerdir.

Ahmed Refik'in Osmanlı arşivinden derlediği (Anadolu'da Türk Aşiretleri dergisinin s. 2, 6, 7 de Ulus uruğundan ve yine aynı eserin s. 66, 69, 81, 100, 151 de Bozulus'dan söz edilmektedir.

Ulus sözünü Uluz, Oluz şeklinde konuşanlarda vardır. Nitekim Manisa, Zonguldak, Kigi il ve ilçelerinde Ulus adlı köyler bulunduğu gibi Amasya'nın Zara bucağı köylerinden birinin adı da Oluz'dur. S — Z değişimi her zaman yapılan bir konuşma halidir. Bu bakımdan da (Ulus-in), (Ulzin) olabilir.

Ulzingar şekli de bunun öteki Gurlu oymaklar gibi Ar ve Gar Türk kavim eki almakla da Türklüğünü ortaya koyar.

I. Hunlar, Türkler Moğollar ve Tatarların Tarihi Umumisi II. s. 143.
II. Diyarbekir Tarihi I. s. 9, 37, 50.

20

UTİGUR'LAR

Deguignes; Hunlar arasında, görünüşe göre Uygur ülkesinden gelmiş olan Kutrigur, Bittigur, Ulzingur'lar gibi bir de Utigur'ları saymaktadır. (I) Ötekiler hakkında bundan önce gerekli bilgiler verildiğinden şimdi de Utigurlar üzerinde duralım.

Hun İmparatorluğunun dağılışından sonra Kutrigurların doğusunda Dniepr ile Don nehirleri arasında Utigurlar da ayrı bir devlet kurmuşlardı. (II)

A. Alfoldi, Türklerde çift krallıkları söz konusu ederken Utigur ve Kutrigurları da bu tiplere örnek göstermektedir ve devamla "Menander, bunların yalnız beraber yaşamakla kalmadıklarını; yalnız dil ve haricî manzaralarının aynı bulunmalarını değil; fakat menşelerinin de müşterek olduğunu fakat başka başka şeflere tâbi olduklarını açıkça söyler."

"Prokop'da rastladığımız, geyik efsanesinde sihirkâr dişi giyiğe işkence yapan Kutrigur, Utigur eski Hun Kralının oğulları olması konusu bu bakımdan özel bir önem taşır. Bu hikâyenin kaynağı edeb'i olsa bile bu isimler de yine Türk soyundan bir uruğun kökleri ile ilgilidir. Hattâ giyik efsanesinde iki avcı, ikiye ayrılmış bir Uruğun iki parçasının eponimidir" diyor. (III)

Zeki Velidi Togan, "Ogurların yani Gurların ihtimal Hunlarla beraber belki de daha önce Avrupa'ya gelenlerinin isimlerine bakılırsa (Z) yerine (R) konuşan bir kavim olarak görülüyor. Otrigur, Kutrigur gibi kabile isimleri Otuzgur, Dokuzgur diye izah edilmektedir" diyor. (IV) Burada ilk göze çarpan nokta başka başka yazarlarca Hunlardan ayrılan bu iki uruk adının türlü türlü okunuşlarıdır.

Kutrigurlar hakkındaki görüşlerimizi daha önce belirtmiştik, şimdi de Utigurları ele alalım. Bunun doğrusu öteki yazarların da üzerinde toplandığı Utigur'dur. Çünkü Gurlarla birleşik bütün adlarda gördüğümüz gibi başda gelen adın da bir uruk adı olması gerekmektedir. Otri adında bir uruk olmadığına göre Otrigur da yanlışdır. Halbuki Uti'ler en eski çağlardan beri bilinen bir uruktur. Otrigur'un Otuzgur diye yorumlanması da yanlışdır. Çünkü Türklerde 10 sayısından yukarı sayılı oymak adları görülmez.

I. Deguignes, Hünlerin, Türklerin .... Tarih-i Umumisi, II. s. 143.
II. I. Tarih Kongresi, s. 413.
III. II. Türk Tarih Kongresi, s. 510.
IV. Giriş, s. 142.

O halde Utigurları iyice tanıyabilmek için ilk önce Utileri gözden geçirelim.

Arran'da yani bugünkü Digur ilçesinin Arpa-çayı boyundaki çukur bölgede daha Milât çağlarında Sakaların bir kolu olan Anaria uruğu ile birlikte yaşayan bir Uti kavmi bulunduğunu Strabon yazmaktadır.

Medova zamanında Filistine kadar gitmiş olan bu Anariaların büyük bölümleri Hazar denizinin doğusunda yaşıyorlardı. (V)

Yine (Umumi Türk Tarihine Giriş) (s. 161 - 162) de "Azerbaycan bölgesine gelen ilk Türklerle ilgili bir uruk da Udh (Uz) ve Udhinlerdir. Bunlar belki Sakalarla gelmişlerdir. Strabon onları Uti adı altında söz konusu ediyor. Bunun zamanında şimdiki Gence'nin batısında eski Sakaların oturduğu yerde sakasenlerle Gogarenler arasında yaşamışlardır."

"Arap'lar zamanında bunların Karabay'da yaşayan bir bölümü Babek ayaklanmasına katılması dolayısı ile Udh veya Udhin (yahut Avadh (Avaz Avadhin) adı altında söylenmektedir. Reislerinin Türkçe Tarhan lakabını taşıdığı da yazılmıştır."

"Bunlar kendi isimleri ile Uti denilen illerinde yani gence ilinde Khalkal adında bir de kaleleri olmuştur. bu kelime Türkçede kalgan sözünden geldiği" de açıklanmaktadır.

"Şirvanın Şeki tümeninde bugün Kafkas kavimlerinden kurrinlerin ayrı bir lehçesi ile konuşan Udhinler bu eski Udh (Uz) ve Utilerle birleşiyor" dedikten sonra "Bu doğru ise Utilerin Kafkas kavimleri ile karışanları mesela Dağıstan'daki Avarlar gibi Türkçe yahut genel olarak Altay dillerinden biri olan anadillerini unutarak kavimlerini kaybetmişler demektir" sonucuna varıyor.

Utilerle Uzların birleştirilmesi bir bakıma doğru bir bakıma yanlıştır. Zira Uzlarla Utiler ayrı ayrı oymaklardır. Uzlarla Utilerin birleşmesi ancak her ikisinin de Ur ve Gur soyundan gelme olmaları dolayısı iledir. Uzlar R — Z değişimi ile Urlar demektir. Türkçede ünlü harflerle başlayan sözlerin başlarına ses uyumuna veya lehçeye göre çok kere bir G, K, Kh, H ünsüzü aldıklarından daha önce de söz etmiştik. Bu suretle Uz=Guz olduğu gibi Ur'da Gur olur. Bugün Kafkas kavimlerinden Kur veya Kurrinler de G yerine aynı benzer sesi veren K'nın yer aldığı görülmektedir.

Utilerin sakalardan çok önce kafkaslara gelmiş oldukları da bir gerçektir. Zira Utileri yine başa (G) almış olarak Guti (Gutu) şeklinde daha asurlar çağında Zağrus dağları etrafında ve Musul'un kuzeyinde görmekteyiz.

Ansiklopedi Britanika, "Tarihin ilk çağlarında Asurların etrafındaki dağlarda Gutu isminde bir halk bulunuyordu. Bu Gutu cengâver manasına gelen bir tabir idi ki Asuri dilinde Gordu veya Kardu'ya tehavvül etti. Gutuların ilk çivi yazısı ile oyulmuş yazılarına göre batı asya sa-

V. A. E., s. 161.

ir milletleri ile eşit bir dereceye konulacak kuvvetde bir turan kavminden ibaret idiler. Asuri imparatorluğunun bütün devrelerinde az çok müstekilane bir vaziyet idame etmiş olduğu anlaşılmaktadır." (VI) Asurluların bunlara Gartu (Kartu) dediklerine bakılırsa bunların yine Gurtu (Kurtu) oldukları anlaşılmaktadır ki Gur, Kur Khur şekline girmiş olan Ur kökü ile karşılaşmaktayız. Zira buradaki (Tu) ekleri memleket anlamınadır. Bu İngiliz Ansiklopedisinin Gutu (Guti) leri Gurtu Kardu şeklini aldığı yolundaki yorumunu doğru görürsek o zaman Utileri de (R) sesi kaybolmuş Urti olarak kabul etmek gerekir.

Gürcü kaynaklarına göre M. Ö. 4. yüz yılda yani İskender zamanında Kur nehri boyunda Kıpçakların ve bontürki denilen bir oymağın da, buralara gelip yerleştiği bildirilmektedir. Bunlardan Bontürki'nin "İptidai Türk" demek olduğu ileri sürülüyor. İhtimal Sakalarla veya onlardan sonra (belki de daha önce) Türk adını taşıyan bir kavmin buraya geldiği anlaşılmaktadır. (VII)

Ne zaman geldikleri belli olmayan fakat bıraktıkları yer ve memleket adlarına bakarak buralardan gelip geçtikleri kesin olarak bilinen daha bir çok Türk urukları da görülmektedir. Nitekim Gurlarla ilişkin bütün urukların Kafkaslara uğradıkları şimdiye kadar yaptığımız araştırmalarla meydana çıkmıştır. Bunların çoğunun son gidiş yerleri de Avrupa kıtası bulunduğuna göre, Hazar denizi güneyinden ve Kafkaslardan geçerek Avrupa'ya vardıkları anlaşılmaktadır. Bulgarlar, Avarlar, Aslar, Alanlar, Borçalılar, Agaçeriler, Asgurlar, Digurlar, Ossetler, Alanaslar, Sakalar, Uzlar Macarlar hatta belki de Hunların bir kısmı bu yoldan geçtikleri anlaşılmaktadır.

Hunların Hazar denizi Kuzeyinden geçerek Avrupa'yı istilaya başladıkları zaman Kafkaslardan Avrupa'ya geçmiş olan bu Gur soyu oymaklarında onlara katıldıkları Deguignes tarafından belirtilmektedir.

Atila'nın ölümünden sonra dağılan imparatorluktan bazılarının tekrar Kafkaslara doğru çekilmeleri de bunu göstermektedir.

Uti'de yerleşen ve dilini çoktan unutmuş olan Hunlardan veya Hunlaşmış Utilerden bir kısmı burada bulunan bir kaleye Hunan adını vermişlerdi. Moğolların istilasından sonra Bu kale Kızkale adını almıştır. (VIII)

Türk adını taşıyan her urugun bugün bile Kafkaslarda izlerini bulmak güç değildir. Eğer buradaki izleri silinmiş ise Anadolu'ya geçenleri aynı adları Anadolu'da yaşatmışlardır. Özellikle Doğu - Anadolu Kafkaslardan gelen Türklerle dolmuştur.

Bunlardan Alanların adına Anadolu'nun her yerinde yüzlerce rastlamak mümkündür. Fakat Türkçede alan; Düz yer, meydan anlamına geldiğinden bunların hepsi uruk adı olarak ele alınamaz. Fakat Tunceli' de bugün Kalan, Nazımiye ve Mazgirt'te Alan adlı bir oymak hâlâ aşiret

VI. Van Tarihi, s. 10 - 11.
VII. Giriş, s. 245.
VIII. A. E., s. 245.

birliğini kaybetmemiştir. As adını Kastamonu'da, Oset adını Tortum'da olduğu gibi bulurken bunların ik, ek, uk, ak, gibi yer, bağlılık ve hatta L.İ.R. ağzı ile konuşan oymaklarda çoğul anlamı veren ekler almış şekillerine de bol bol rastlamaktayız.

Utilerin de bunlara benzer ekler almış şekillerini özellikle Doğu-Anadolu'da bulabiliriz. Utiler anlamına Elazığ'ın Maden ilçesinde Utiyan, yine Farsca An çoğul eki alırken iki ünlü harfin yan yana gelmesi dolayısiyle (i) si düşmüş Ut (i) an (Utan) Yusufeli ilçesin'de, Utik yerine Ütük haline giren şekliyle Kandıra, Reşadiye, Zile ve Zara'da, Ütükoğlu Ulus'da, Ütükyurdu Zara'da birer köy adıdır.

Arsaklılar çağında 16 kadar il beyinden biri de Udi (Uti) ilbeği idi bunların hepsinin beyleri Torkum (Torkuman Türkmen) ırkından geliyordu. Ve her biri 1000 : 10000 çerinin başbuğu bulunuyordu. (IX)

Kars Tarihi Türkmenistan'dan gelen Oğuz Türkmen kolundan olan Arsaklıların millî adı Torkuman yani (torkumlar) olduğunu göstermektedir. Çin Tarihlerindeki To - Kö - Meng'ler de Türkmenler olduğu gibi.

M. Ö. V. yüz yılda İranda Akamenişler çağında Mısır seferine katılan ve Mısır Papiroslarında Dargman diye adlandırılan Harezmli askerler de Türkmenlerden başkası değildir.

Görülüyor ki Utiler de hangi yönden bakılırsa bakılsın diğer bütün Gur birleşikleri gibi en eski Türklerdendir.

Utiler yalnız batıda görünmüyor Çin'de bir Uti kıtası 413 yıllarında mevcut bulunduğuna göre Utilerden bir bölümünün de önceleri burada bulunduklarını ve o bölgeye kendi adlarını bırakdıklarını göstermektedir. (X)

Aynı zamanda Baykal gölünün ve Tu - Lan - Ko oymağı'nın kuzey - batısında Hunlar soyundan Kaoçe Yahut Hoei - Ka oymakları arasında O - Tie veyahut A - Tie denilen bir oymak adına daha rastlamaktayız.

Aynı gölün yanında Çerkeslerin çıktığı yer olarak sanılan ve Kergis yurdu denilen yerde yine bu O - Tie'lere Komşu olan Ko - Li - Han oymağı da bulunuyordu. Bu O - Tie veyahut A - Tie'lerin Uti'ler olduğu Kafkaslarda da Çerkesler ve Kolihan'larla yanyana oturdukları görülmekle açığa çıkmaktadır.

Bu Uti, O - Tie, A - Tie şeklinde çeşitli zamanlar ve çeşitli yerlerde ağız değişikliği gösteren bu ad bize Ati (Hati) veyahut (Strabona göre Uiti (iti) veya Hiti veyahut da bu son şeklinin (t) li çoğulu da Hititleri hatırlatmakta Ati ile Eti ve hatta Uti arasında fark olmadığını da göstermektedir. O halde Huri ve Urartu oymakları gibi Etilerle akraba olan kavimlere bu Uti veya Atiler de girmektedir. Bu sonuç Etilerin de kökünü bize göstermesi bakımından Anadolu'nun en eski kavimlerinin birbirine bağlantılarını da ortaya koymaktadır.

IX. Kars Tarihi, s. 176.
X. Hünlerin, Türklerin .... Tarih-i Umumisi, II. s. 105.
XI. Diyarbekir Tarihi, s. 9, 22, 31, 34, 95 - 100.

Moğal tarihi bir Koman - ati veya Kaman - ati oymağından söz etmektedir ki bunlar Unikan ırmağı etrafında oturmakta idiler. Uniken ırmağı Onuygurlar bölgesinde Onorhun denilen on ırmakdan biridir. (XI)

Ve yine I. Türk Tarih Kongresi (s. 367) de Macar bilginlerinden Zayti Frenç Hativar komanlarını söz konusu ederken bunları Anadolu Hetaları yani Hititleri ile birleştirmektedir ki çok haklıdır.

Komanların Atilerle akraba olan ve Hati devleti dağıldıktan sonra özgürlüklerini alan Amid (Diyarbakır) Komuklarının adı da bu yakınlığı büsbütün aydınlatmaktadır (XII) Koman, Kaman, Keman, Komuk aynı oymağın çeşitli çağlarda aldığı adlardır. Bugün Tuncelinin Pülümür ilçe merkezi halkının bağlı bulunduğu oymağın adı Keman olduğu gibi Kırşehirin Kaman ilçesi de adını Komanlardan almıştır.

Eski Malatya çevresinde şimdi, Kalanuşaklarının bulunduğu Şeyhömer, Kırgagıs dağları etrafındaki bir kabilenin de adı yine Kaman'dır ki Asurlular çağındaki Komuklar bölgesine de yakındır.

Bu ad benzerlikleri bize Utilerin de Hititler kadar eski olduğunu ve Anadolu'ya onlarla beraber çok eskiden geçtiklerini bir kere daha açıklar. Nitekim Şemseddin Günaltay (I. Tarih Kongresi) (s. 397) eski Çin Menba'larını esaslı bir şekilde tetkik eden Deguignes, Çinde ilk tarihi sülale olan Hia hanedanını kuran Ta - Yü - Heu'nun kuraklık yüzünden Ortus güneyine inen Türkler olduğunu iddia etmektedir. Hatta Deguignes, Ta - Yü - Heo'nun Oğuz destanındaki Dibbakuy han olmasını kuvvetli bir ihtimal ile ileri sürmektedir.

Çin'in esatiri devrine ait U-tilerin yani beş hükümdarın sonuncusu olan Şum tarafından Ta - Yü - Heo'ya verilen Pe (yani bey) ünvanı da bu iddiayı teyit edebilir" denmektedir.

Görülüyor ki Gur soyundan gelen Utigurlar da öteki Gur oymakları ile beraber bir bölümü Orta - Asya'dan kalkarak batıya Doğu - Anadolu'ya gelirken başka bir bölümü de doğuya çin üzerine yörümüş ve Milâtdan binlerce yıl önce her yerde devletler ve hanedanlar kurmuşlardır. Yerlerinde kalanlar üreyip yerlerine sığamaz oldukça yeni yeni göçler ve yayılmalar tekrarlanıp durmuştur.

21

UYGUR'LAR

Uygurların aslı Uzgurlardır ve bu da yine Uz ve Gur oymaklarının birleşimi bir sözdür ve daha doğrusu ana Gur urugunun, Ş.A.Z. Türkçesi ile ayrılan Uz boyu ile tekrar birleşmesidir. Adları L.İ.R. Türkçesi ile söylenmesine karşılık kendilerinin Ş.A.Z. Türkçesi ile konuşmalarını, bu birleşme açıklamaktadır. Yani Ur-Gur'lar bu birleşme ile Uz-Gur'lar olmuştur.

Kâşkar'lı Mahmut divanında (I. s. 111-113) Uygurları anlatırken, "Zülkarneyn Uygur illerine geldiğinde Türk hakanı ona 4000 kişi göndermiş. Bunların Tuglarına Şahin kanadları takılı imiş bunlar hem öne hem arkaya ok atarlarmış. Zülkarneyn bunlara şaşmış kalmış ve guya Farsça "İnan Khuz Khurend" yani bunlar kendi kendilerine geçinirler başkalarının yiyeceğine muhtaç olmazlar çünkü, bunların elinden av kurtulmaz istedikleri zaman avlayıp yiyebilirler demek istemiş" Bu masal Uygur sözünün aslında Uzgur olduğunu fakat islâmiyetten sonra herşeyi Araplaşdırmak ve Farslaştırmak bir bilim ve hüner sayılmağa başladığından aslında Uzgur olan bu kelimenin de Khuz Khur şekline sokulmak istendiği ap açık görülmektedir.

Mahmut Kaşgarinin Mehmet Çakır Tonga han oğlu Nizameddin İsrafil Togan Tekin'in babasından duyarak anlattığı bu yaklaşdırmada önemli olan şey, Türkçe kurallara göre sesli harflerin önüne G, K, Kh, H. harfleri gelebileceğinin ve Y ile Z nin yerlerini her zaman birbirlerine bırakabileceklerinin açıklanmasıdır. Bu bakımdan Uzgur, Z — Y değişimi ile Uygur haline gelmiş bulunmaktadır.

Kaşgarlı Mahmuda göre Uzgur ve Uygur her ikisi de Uyarmak Uyandırmak anlamınadır. Uygar'ı bugün de Uyanık ve medeni anlamına kullanmaktayız. (I)

Zeki Velidi Togan da bu konu üzerinde durmuş ve Macar bilgini Mukacsi'nin kelimenin menşeine dair yayınladığı araşdırmalarında Uygur adının bir çok söyleniş şekillerini toplamış olduğu halde Huzgur'u hatırlatacak bir şekle rastlamadığını belirtmiştir. (II)

Halbuki Mahmut kaşgarinin açıkladığı kurallara göre araşdırma yapılsaydı Uzgurları ve hatta Özgurları bu sıraya sokmakta hiç bir sakınca görmeyecekti.

I. Kaşgarlı Mahmud Lûgatı, Dizin s. 683, 705.
II. Giriş, Haşiye : 3 s. 176.

Şimdiye kadar Gurlu birleşik adlarda her zaman birleşiğinin de bir oymak adı olması gerekdiğini göz önüne tutarak araşdırmalarımızı bu yönden yapıyoruz.

Burada Kelimenin bugünkü söyleniş şekli olan Uygur hali ile böyle bir araşdırma yapılırsa başlı başına Uy adında bin oymak adına rastlamıyoruz. Buna karşılık Uzlar, yine Gur urugunun Ş.A.Z Türkçesi ile başka bir söylenişi halinde, büyük bir oymak topluluğunun adı olarak görülmektedir. Peçenek Tarihinde adı geçen Uzbay vadisine adını veren Uzbaylar da Uz'ların başka bir birleşiğidir. Özgur ile Uzgur ses değişimi ile aynı urukdur. Uz ile Ur lehce farkı ile birbirlerinden ayrılmakta iselerde anlamca tamamen birbirinin aynı olması dolayısı ile Uz'ların Urlardan olduğu da ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan bugün ayrı ayrı oymaklar olmasına karşılık bir çok yazarların Gurlarla Uygurları birbirine karıştırmakta az çok hakları vardır.

Amasya Tarihi (II. s. 28 de) Uzuygur, Uzgur, Huz'ları Ugurların oymakları olarak göstermiş ise de (s. 38 de Oğuz boylarını sayarken Oğuz Han'ın Dagak adındaki oğluna bağlı oymaklardan gösterdiği Uzgurları Kaşgarlı Mahmut (I. s. 57) de Üregir diye adlandırmaktadır. Amasya Tarihi yazarını yanıltan, bir nokta ile birbirinden ayrılan, Arapça harflerle R nın Z diye okununmasıdır. Fakat Uzuygur diye kaydettiği oymağın aslında Uzgur olduğu ve onun da Gurları Uygurlarla karışdırdığı anlaşılmaktadır.

Nitekim aynı hataya Zeki Velidi Togan da düşmüştür. Oğuz Han'ın Hindistan ve doğu Avrupa seferlerinden söz ederken (Giriş 142) Gur ile Uygur aynı zamanda mevcut imiş demesine rağmen s. 143 de) Gur ile **Uygurları yine birbirine karıştırmaktan kurtulamamıştır.**

Yine (Giriş 143 de) "Ogur, Yugur ismi; ahiren Uygur, Oguz, Kıpçak, kanglı gibi kavimlerin hey'eti mecmuasının ismi olmuştur, Uygur, Yugur, Ogur adları aynı kelimenin muhtelif şekillerinden ibaretdir." demektedir. (s. 141) fakat Beşgur, Ongur, Sarıgur, Uzgur, Dokuzgur oymaklarına karşılık aynı birleşikleri Uygurların da Beşuygur, Onuygur, Sarıuygur, Uzuygur, Dokuzuygur diye aldığına bakılacak olursa Uygurların Gurlara en yakın bir oymak olduğu ve Öz (Uz) Gurlardan bulunduğu de anlaşılır. Eğer bu benzerlik Gurlarla Uygurları birbirine karıştırmaktan ve Gur yerine Uygur, veya Uygur yerine Gur demekten ileri gelmiyorsa.

Deguignes de Kutrigur, Utigur, Bitigur, Ulzingurların Uygurlar diyarından geldiklerini söylemekle bütün bu Gur boyuna bağlı oymakları Uygur soyundan çıkmış olduğu sanısını vermektedir. Nitekim Saragur ve Onogurları da Tataristan Uygurları olarak göstermektedir. (III)

Uygurların uyanık ve uygar hallerine bakarak; Avrupa yazarlarında Türkleri daima barbar ve göçebe görmek yolundaki yanlış kanıları dolayısiyle, Uygurları da Ariler toplumuna sokmağa çalıştıkları gözden kaçmamaktadır. Barthold İstanbul'daki konferanslarında Uygurların Türklüğündeki şüphesini açıkça belirtirken, Grum Grjimaylo gibi hiç

III. Deguignes, Hunların, Türklerin ..... Tarihi Umumisi. II. s. 143 - 144.

Türkçe bilmeyenlerde Uygurlar yurdundaki Türklerin tarıma ilişkin deyimlerini çoğunlukla İranlı Taciklerin dilinden alındığını ve bunun Cengiz zamanında buralara göçürülen İranlılar tarafından göçebelere öğretildiğini hattâ daha da ileri giderek tarihten önceki çağlarda Karadenizden Çin'in kuzeyine kadar uzayan bölgelere yayılan Aryanîlerin de öğretebileceklerini savunmağa kalkmaktadırlar. Özellikle Türkçe bilmeyen bu bilginlerin Aryalılara hayali yayılmalar yaptırarak Uygarlık öncülüğünü onlara vermeğe çalıştığı da görülmektedir. Halbuki daha önce de belirtdiğimiz gibi böyle bir yayılma tamamen uydurmadır. Ne tarih öncesi ne de tarih sonrası böyle bir yayılma yoktur. Buna karşılık tarih önceleri Gurların dört tarafa doğru yayıldıkları bugün artık hemen hemen kesin bir anlam taşımağa başlamıştır.

Hâkanî ve Uygur dillerinde yazılan ve bugün elimize geçen yazılara ve özellikle Kaşgarlı Mahmudun sözlüğüne bakılırsa bir takım tarıma ilişkin deyimlerin tamamen Türkçe olduğu görülecektir. Yalnız tarıma değil yönetime, dinî ve siyasal deyimlere kadar birçok Türk sözlerinin Sino Korea diline kadar yayıldığı ve bugün hâlâ izlerini taşıdığı sayın Zeki Velidi Togan'ın Umumî Türk Tarihine Giriş eserinde (s. 16) çok güzel açıklanmıştır.

Bugün Arap ve İran dillerinde esaslı bir kök incelemesi yapılacak olursa birçok sözlerin Türkçeden alındığı da ortaya çıkacaktır.

Arilere maledilen ve Türklerde de görüldüğü için Arilerden alındığı sanılan birçok sözlerin aslında Ari c[illegible]nadığı I. Türk Dil Kurultayında Rahmetli Samih Rifat ve Beletenlerde Naim Hazim tarafından arapça sözler üzerinde yapılan araştırmalarla açık bir şekilde ortaya konmuştur.

Yakut dilinin Pekarski tarafından toplanan lûgatı bu dilin kuzeyden ziyade güneyde Uygurlarla ve Hakanlılarla ilgi sonunda geliştiğini göstermektedir.

Öyle sanılırki Uygurların; Gur adı yerine Türk adının yayıldığı çağlarda, L. İ. R. ve Ş. A. Z. konuşma topluluklarının belirdiği bir zamanda, adı işitilmeğe başlamıştır. Çünkü Hind kaynaklarında turuşk sözü Koçoda bulunan yazılarda turuşka biçiminde yazılmış ve bugünkü Türk ve Uygur anlamında kullanılmıştır. (IV)

Uygur Hakanları da Karahanlılar gibi Türk Hakanı diye adlandırıldıkları görülüyor.

Saka - Khuten - Brahma belgesinde şimdiki Uyguristan'a Uygur veya Kao - Çang (Kao-çe) ülkesi denmeyerek Si - Tsu ülkesi denmesini Zeki Velidi Togan bu belgenin eskiliğini göstermek bakımından önemli bulmaktadır. (V) Ona göre "Pelliot'nun Kiu-che, Deguignes'in Tshe-su, Marquart'ın Kü-su, Bretschneider'in Che-shi, Kiu-shi, Biçurin'in Çi-Si, Eberhard'ın Çu-Şi, Shu-Shih ve saire. Bu suretle isimleri muhtelif şekillerde yazılan bu Si-Tsu'lar milâtdan önceki devirlerden başlayup sonra 460 da Huey-Hu'lar tarafından işgal edilip Kao-Çang (Kao-Çe) adını alınca bu

IV. Giriş, s. 45, Haş. I : 161.
V. A. E. s. 37, Haş. I : 140.

eski ismi bırakıldı. Bu Saka - Hoten - Brahma Belgesi yazıldığı sırada ne Kao-Çang ve nede Uygur isimleri vardı. Bu vesikanın daha Huey-Hu'lar gelmeden yazıldığı anlaşılmaktadır" diyor. (VI)

Biz ise bu belgeyi başka yönden daha önemli buluyoruz. Şöyleki, Navadiri Tebrizi'den alarak Cenabi ve Müneccim Başı'nın Gur'ların en eski zamanlarda Çin hudundan kalkarak şimdiki Gur dağları bölgesine yerleşmiş oldukları yolundaki yazılarında bir gerçek payı bulunduğu bu belge ile de açıklanmaktadır. (VII)

Demek oluyor ki Koçu bölgesinde gittikçe önem kazanan ve adını Turuşk, Turuşka diye yaymağa başlayan bir Türk oymağı da bulunuyordu. Daha önceleri Su - Si veya Çu - Çi adını taşıyan bir oymak hâkim idi.

Si-Tsu sözünün bilginler tarafından türlü türlü okunuşlarına dikkat olunacak olursa bunlar Si=Su=Şu=Şe ile Çi=Çu şekilleri üzerinde toplanmaktadır. Bu bakımdan bunları bugünkü konuşma diline göre Su-Çu veya Su-Çi olarak adlandırmak herhalde en doğrusu olacaktır. Zira bugün Kansu ilinde Huey-Hu (Esingöl) suyu üzerinde bir şehrin adı da Su-Çu'dur.

Yine Moğolistan'da Baykal Gölünden Pekine giden Anayol üzerinde Şamo bölgesinin kuzeyinde bir kasabanın adı da Suçu olduğu gibi Orhun nehri ile Selenga nehirleri arasında Selengaya dökülen bir kaynağın adı da yine Su-Çi'dir. (VIII) Su-Çi=Suçu aynı şeydir. Bunlar doğrudan doğruya Çu-Şu Türklerine ait adlar olduğu meydandadır.

Burada göze çarpan ikinci bir nokta da Suçu şehrinin Huey-Hu (Hei-Hu) nehri üzerinde bulunuşudur. Huei-Hu'nun Uygur'lara verilen bir ad olduğu göz önüne alınırsa Şu Türkleri ile Uygurların bir zamanlar aynı bölgede yaşadıkları da ortaya çıkar.

Bu araştırmalardan sonra : Su-Çu'lara Türk ismi verilmeğe başlandığı yani Saka - Khoten - Brahma Belgesinin yazıldığı çağlarda henüz Uygur oymağı Koço bölgesine gelmediği veyahut bu oymağın henüz adı geçecek derecede kuvvet kazanmadığı anlaşılmaktadır. Fakat Su-Çu'ların adlarını bıraktıkları bir yerde Hei-Hu (Huei-Hu) adının da yan yana görülmesi bize bunların aynı soyun ayrı ayrı boyları olduğunu anlatmağa yeter.

Gur'lar boyunun özellikle Karadeniz kuzeyine doğru yayılanları daha çok L. İ. R. Türkçesi konuşulurken Uygurların Ş. A. Z. Türkçesi yani Çu (Su=Şu) ların diliyle konuşmalarının nereden ileri geldiği de bu beraber yaşamanın sonucu olarak görülmektedir. Uygurlarla beraber Tokuzoguz'ların da görülmesi bu düşüncemizi doğrular durumdadır. Tokuzoguzlar Tokuzogurların aynıdır yalnız bunlardan Oguz boyu güneye doğru inmiş, Şu'lar ve sonra da Göktürklerle kaynaşmış ve bu suretle Ş. A. Z. Türkçesini benimsemiştir. Ogurlar bunlardan ayrılarak kuzeye ve Volga ve Ural taraflarına yönelmiş ve zamanla dilleri L. İ. R. ağzı olmuştur.

VI. A. E. s. 45, Haş. I : 161.
VII. A. E. s. 142, Haş. III : 178.
VIII. Steilers Hand Atlas. 1928/30. 75, G/4, 8/8. 75, G/3, 4/6. 74, E/2, 3/2.

Aynı boyun ayrı ayrı yönlere giden iki kolundan birine Dokuzoguz ötekisine Dokuzogur denilmiştir. Her ikisinin de aslı Dokuzgur'dur. Uygurların takip ettikleri göç yolları da bunu göstermektedir.

Çinin kuzeyinde ilkin Uygur adı işitilmemektedir. Bir zamanlar Sienpi'lere Tabgaçlara sonraları Topa'lara bağlı küçük prenslikler halinde ve dağınık bir halde iken gün geçtikçe aralarındaki birliği kuvvetlenen ve söz geçerliği artan Uygurlarla Tokuzoguzlar 4. yüzyıl sonlarında Çungarya ve kuzey Moğolistan'da bulundukları çağlarda Tarbagatay dağlarının Orhun bölgesine kadar uzayan yerlere hâkim duruma geçmişlerdir ve Göktürk devletinin kuruluşunda onun en kuvvetli üyelerinden biri halinde bulunuyorlardı. Sonraları bağımsızlıklarını alarak imparatorluk halinde bir devleti 100 yıl kadar yaşatmışlardır.

Biz bilinen bu tarihî gerçekler üzerinde duracak değiliz. Amacımız Gur'lar soyundan gelen Uygur'ların da Türklüğünü savunmak ve gurlara olan akrabalığını ortaya koymaktır.

Gurların ilk yurdu olarak Oğuz efsanesinde de belirtildiği gibi Hindukuş dağlarının kuzey ve güney yamaçlarını görmekteyiz. Uygurlar milâtdan önce 200 yıllarında bu dağların kuzeyinde Tiyanşanların doğusunda biri Urumci (Vu-Tu-Ko) diğeri güneyde Turfan (Kiao-Ho-Çing) olmak üzere iki büyük; Ku-Hu, İ-Çi ile, ikiye ayrılmış Puluy adında dört küçük prensliğin adını Çin kaynakları vermektedir. Bunların aynı yerlerde 492 tarihlerine kadar az çok bağımsız bir halde yaşadıkları anlaşılıyor. Uygur Kralı Ma-Ju'nun oğlu Kr-Kia zamanında Jeojen'ler (Avarlar) ın buyruğu altına girdiler. (IX)

Daha Jeojen (Avar İmparatoru) Çuluhan'ın Uygurlar üzerine saldırısında bir kısım Uygurlar İrtiş nehri boyunca dağıldılar. Fakat yerlerinde kalanlar 745 de Dokuzoğuzlarla birleşerek Moğolistan'da Orhun bölgesinde yeniden bağımsızlığa kavuştular. 745 ten 840 a kadar tam 100 yıl büyük bir devlet kurdular Başşehirleri Karabalgasun idi.

Doğu Tiyanşan bölgesi bu zamandan sonra Uyguristan adını aldı. (X.

Uygurlar gibi bunların daha batısında Gurların diğer bölümleri Tiyenşan dağlarının kuzey - batı ve güneyine dağılmış durumda idiler. Bunlardan kuzey ve batıda yaşayanların bir bölümü, Hunların, Sienpilerin, Topaların ve Jeojen (Avar) ların yüzyıllar boyunca sürüp giden savaşları yüzünden yerlerini bırakarak Ural, Volga, Karadeniz kuzeyine doğru akmışlardır.

Atilâ ordusundaki Utigur ve bitigur, Ulzingur, Oğur, Yuğur, Başgur, Kutrigurlarla Ongurlar bu Gurlar ülkesinden göçüp gelen oymaklardır.

Hindikuşların güneyinde bugünkü Afgan Gurlarını vücuda getirenler ise Hazer güneyinden hareketle İran, Mezopotamya ve Doğu - Anadolu, Kafkaslara doğru yürümüşler ve Hindu Kuşların eski adı olan Kafkas adını buraya da vermişlerdir. Guran (Gurlar), Gurmanlar, Gurcular, Sugur (Subar) lar, Gurtu (Gurlu) lar Guriler, Huriler, Urlular hep güneye yönelmiş esas Gur oymağının kollarıdır.

IX. Deguignes Hunlar Türkler ...... II. s. 229.
X. Giriş, s. 55.

Dillerinde görülen Aryalılardan alınma bazı kelime ve kurallar da yüz yıllar süren bu göçler dolayısı ile geçtikleri yerlerin izlerini belirtmektedir. Yoksa dilin ana kuruluşuna aykırılığı ap açık görülen bu yabancı söz ve kurallar hiç bir zaman onların Ari veya Hind-u Avrupa-i olduklarına tanıklık etmez. Avrupalı bilginleri yanıltan nokta hep bugünkü konuşdukları dil durumudur. Hükümler buna göre verildikten sonra buluntuların değerlendirilmesinde de bu yanlış kanı hakim olmakta ve kazılardan çıkan eserleri de buna göre yorumlamağa gitmektedirler.

Uygurlar konusunda bu kadar duruşumuzun sebebi Gurlarla en çok karıştırılan ve Gurlara en yakın ve bu soydaki oymakların en büyüklerinden biri olmasıdır.

22
ÜÇGUR'LAR

Üçgur'lar da Üç'ler ve Gur'lardan kurulmuş birleşik bir boydur. Üç'lerin böyle başka birleşikleri de vardır. Üçoklar Üçayaklar, Üçogurlar, Üçoguzlar, Üçuygurlar gibi.

Şeref-ü-zaman Mervezî'nin 1120 tarihlerinde Sultan Sencer zamanında yazılan bir eserinde Kunları söz konusu ederken saydığı oniki Türk boyundan birisi de Üçgr (Üçgur) lardır ve bunları büyük bir kabile olarak Guzlara bağlamaktadır. Oturdukları yer olarak da Karahanlılara komşu olan Gurlar ülkesi gösterilmektedir.

Bu suretle bunların Türklükleri üzerinde hiç bir kuşku olmadığından üzerlerinde durulmayarak yalnız 24 boy arasında varlıklarını ortaya koymakla yetineceğiz.

23
VUGUR (VUGUL)LAR VİGUR'LAR

Amasya Tarihi'nde (I) Vugur - Vigur adı ile sözü geçen bu oymak, Giriş'de Zeki Velidi Togan tarafından Vogul - Bogul olarak adlandırılmaktadır. (II) Çin tarihleri de bunlardan Vu-Ku-Li diye söz etmektedirler ki (III) Çinlilerde R harfi olmadığından Vu-Kur-Li veya Vu-Gur-Lı olarak okunabilir. Bu bakımdan aslının Vugur veya V — B değişimi ile Bugur olduğu anlaşılmaktadır. Zira Türkçedeki su sözünün değişik uruglarda söylenişi Sub=Suv=Suf=Suy gibi birbirinin yerine geçen yakın sesli harflerle bir çok deyim farkları göstermektedir.

Bugul ve Vugul şekillerine gelince, R ile son bulan birçok sözlerde özellikle Gur sözü ile bitenlerde sondaki R nin L harfine çevrildiği de görülmektedir. Bundan önce de açıkladığımız gibi nasıl Obar, Obul, Sarıgur, Sarıgul, Kangar, Kangal, olmuş ise burada da Vugur Vuğul olmuştur.

Bu düşüncemizi değerlendiren örneklerde yine Anadolu'da köy adlarında görülmektedir. Mardin'in derik ilçesi ile Urfa'nın hilvan ilçelerinde Boğur adlı iki köy olduğu gibi, Bunun Ş.A.Z. Türkçesile Boğuz şekli de Kırşehir'in Kaman ilçesinde görülmektedir.

Ulus ilçesindeki Boğurlar, Şabanözü'ndeki Buğurören bir buğur oymağının varlığını ortaya koymaktadır. Nitekim bu oymağın urukluğunu gösteren ar eki almış Buğar deyimi de Ergani ilçesinde yine bir köy adıdır.

O halde bu od da, Vuğ (Buğ) ile Gur oymağının birleşiği bir boyun adıdır. Örneklerimizden Buğ - Gur daki yanyana gelmiş iki G den biri düşmüş Buğur kalmıştır.

Şimdi Buğ adını taşıyan bir oymak olup olmadığını araştıralım.

Saka - Hoten - Brahma belgesinde, Doğu Hakanî Türkleri, On uruk olarak gösteriliyor. Beş Tardus uruğu arasında birde Bugut oymağının adı geçmektedir. Bu ad Buğ adının T li çoğul şeklidir. Rusya'daki Buğ nehri de bu adı taşımaktadır. Urfa'da Buğdik, Buğdikan, Pülümür'de Buğik, Çankırı, Urfa, Bozovada Bugdüz Hep bu bug oymağının kalıntılarıdır.

Ş.A.Z. ve L.İ.R. Türkçeleri arasında Gur ve Guz'lar, Oğur ve Oğuz'lar hakkındaki düşüncelerimizi Vugur ve Vugul'lar hakkında da ileri sü-

I. H. Hüsameddin, Amasya Tarihi, s. 37.
II. Zeki Velidi Togan, Umumî Türk Tarihine giriş, s. 150 ve I. Tarih Kongresi s. 98.
III. Giriş, s. 65.

rebiliriz. Bizce Hazar denizi kuzeyinden giden Buğur'lar Vugul olmuş güneyden giden Bugurlar adlarını olduğu gibi korumuşlardır. Çünkü güneyden yapılan göçler hem çok eskiden başlamış ve hem de durmadan yeni yeni gelenlerle çoğunluk halini almış, dil daha az değişime uğramıştır. Anadolu'da Vugul adına rastlanılmaması bu yüzdendir. Halbuki aynı Finoğur topluluğundan olan Vudyaklara Trabzon'da Vuydak yine küçük bir değişiklikle rastlamaktayız. Keza Ostiyaklar yerine Ostuk Bayburt'da, Osyak Siirt'te aynı uruğun değişen adlarıdır. Finlerle bugün aramızdaki bütün uzaklığa karşılık Fin uruk adların pek az değişikliklerle Anadolu'da bulunuşu; Fin ve Finoğriyenlerin de Türk olduklarında şüphe bırakmayacağız gibi bizce bugün artık anlamı kaybolan bazı yer adları da aydınlığa çıkmaktadır yine bunlara örnek olarak Fin uruklarından Çeremislere karşılık İspir'de Çermans Karellere karşılık Torulda Karel Yaponlara karşılık İvrindide Lapan Zoriyenlere karşılık Akçaabad'da Zoriyalar bize bu gerçeği ap açık göstermektedir.

Şu halde Fin - Ogur topluluğunun ve aralarında Kürt adında bir oymak da bulunan Macarların bulunduğu Oğur gurubundan bir oymak olan Vugulların da Gur boyundan olduğu bir kere daha ortaya çıkar.

Biz bu Buğ oymağının Bokht (Boht) Oymağı ile de yakınlığına inanıyoruz. Zira daha çok L.İ.B. Türkçesinde sona gelen (T) eki çoğul anlamı verir. Kelime ünsüz harfle sonbulursa (T) den önce bir ünlü alır. Fakat ünsüz almadan da yapıldığı görülmektedir. Nitekim Buğ (Boğ) un çoğulu Boğut veya Boğt'dur. Bunun da Bokht (Boht) dan hiç farkı yoktur. Herodot'un Pakti diye adlandırdığı uruk Bohtan suyuna ad veren Bohtlu anlamına gelen Bohtîlerdir. Nitekim Kars Tarihinde Fahreddin Kırzıoğlu da, Dede Korkut hikâyelerinde adı geçen şahıs adları arasındaki Boğdüz Aman ismini, Boht Beyi Aman olarak yorumlamaktadır. Buğduz adlı köy isimleri de bunu doğrulamakdadır. Bu suretle bir daha görülüyorki Gur soyundan gelen Buğur (Vuğur) veya Vugul'lar da kesin olarak Türk'türler: (IV)

IV. Kars Tarihi, s. 242.

24

İGUR - YUĞUR'LAR

İgur'lar doğrudan doğruya Gur'lardır. Türkçede bugün dahi Anadolu'da bol bol kullanılan bir kural vardır. Baştaki sessiz harflerin önüne birçok yerlerde bir (İ) sesi eklenir. Bu günkü kullanış şeklinde çoğunlukla L, R, Y, sessizleri önüne gelmektedir bu kuralın halk dilinde birde tekerlemesi vardır. "İlimonu irafa koy iremezanda ilazım olur" derler. Yazı=İyazı'daki (İ) de bu biçim bir ekdir. Fakat daha önceleri bu ekleme i sesinin bütün sessizlerin önüne getirilmekte olduğunu İgur, İdil sözleri bize göstermektedir. Nitekim Su=Şu uruğunun (T) li çoğulu Sut veya Şut'dur. Bu söz önüne bir (İ) alarak İsut olmuştur ki bugün Su'lardan tamamen ayrı bir urug olarak görülmektedir. Bu da tekrar bir (y) alarak Yisut ve Y — B değişimi ile de Bisut biçimlerine girmişdir ki hep aynı uruğun adlarıdır.

Bugün birçok bilginlerin Şit diye adlandırdıkları urug da Şu Şi'nin (T) li çoğulu olan Şut veya Şitlerdir. (I)

Halbuki biz Su ve Şu'ları Türk, Sut veya Şutları Urallı ve Fin - Ogur diye kabul ettiğimiz halde Yisut ve Bisut'lara Moğol olarak saymaktayız.

Bu örnek bize İgur'ların Yugur haline gelişini de göstermektedir. Nasılki İsut, Yisut olmuşsa İgur'un da başına tekrar bir (y) gelerek Yıgur ve ses uyumu kuralına uyarak da Yugur olmuştur zaten Ur dan Uur=Uğur haline giren adın bir (y) alması ile de Yuğur biçimi ortaya çıkar.

"Uygur - Buda metinlerinde; yer altında karanlık dünyanın hâkimi ve ölüm ruhu olan Yama'ya Erlik Yama denilmektedir. Yama'nın bu sıfatı Moğolcaya Erlik ve Yerlik şeklinde geçmiştir." (II)

Biz bu örnekleri daha da çoğaltabiliriz Çiğil uruku da (İçigil) İçgil şeklini alışı da bunun gibidir. İmir oymağı da belki Mir oymağının başına (İ) gelmesiyle vucut bulmuştur. Nallı oymağı da başına (İ) alarak İnallı olmuştur. Kürtler arasında bir nuki oymağı vardır. (III) bunun sonundaki (İ) Nisbet edatı çıkınca nuk kelimenin aslıdır. İnuk, Yinuk, Vinuk tekrar y almış yine bir Türk oymağıdır. (IV) Vuynukların da bun-

I. Deguignes, Hunların, Türklerin.... Tarihi Umumisi. II. s. 164, 190, 253. 495.
II. Abdülkadir İnan. Şamanizm, s. 39.
III. Zeki Velidi Togan. Giriş, s. 23, Haş. I - 72, Çiğiller İbn Fadlan s. 220 - 226 da bu ismin Türkçe İçoğlan mukabili İçgil olabileceği zan olunmaktadır.
IV. Dr. Friç, Kürtler, s. 58, 61.

lar olması kuvvetle umulabilir. Bu suretle de Kürtlerle Fin - Ogurlar bir kere daha birbirine karışmış ve yaklaşmış olur.

Şeref-üz-zaman Mervezî'nin bildirdiği (İgr) İgur'ları Zeki Velidi Togan'ın Uygur olarak ele alması tamamen yanlışdır. (V) zira bunlar doğrudan doğruya Gurların ayrı şekilde söylenişinden başka bir şey değildir. Bunun gibi Yugur'ları da yine Uygur'larla karıştırmıştır. Açıklamaya göre bu da yanlışdır. Çünkü Gur, İgur, Yuğur aynı addır. Uygurlar bunlardan ayrılmış bir bölümdür. Fakat Oğur, Uğur, Yuğur olabilir.

Bunun içindirki Asad-ı tusi tarafından anlatılan en eski bir kaynakta ilk Türk hükümdarının, Hakanı Yuğur diye anıldığı ve orta Tiyanşanda Türkler yerine Yuğurların söz konusu edildiği anlaşılmaktadır. (VI) bu da Gurlar demektir. O zaman Semerkant dolaylarında oturuyorlardı.

Oğuz han batı seferinden dönüşünde bu şehri Gurların Kanglı oymağına yani Kang-Gurlardan Yuşihoca ile oğlu Karasülek'e vermiştir. (VII) Yugurların Sarıuygur bölümünün Çin'in doğusundan Kafkaslara kadar yayılışı ancak Gurları yani Yugurların Cihan imparatorluğu kurdukları ve her yöne yayıldıkları tarih öncesi çağların işi olduğu anlaşılmaktadır. Sarıyugur (Sarı Gur) ların adları Süryani kaynaklarında da geçmektedir.

Zeki Velidi Togan Salgurları da Sar (ı) Gurlardan getirmekte ve şöyle demektedir. "Bence Salgur ismi de Sar (ı) Gur isminin b—l tebeddülü şeklinden ibarettir. Salgur'dan gelen Salurlar bugün aynı Socou vilayetinde Sarı Yugur'larla komşu olarak yaşamaktadırlar. Fakat bu Salurların batıda önce Salgur sonra müslüman olmaları ve tekrar doğuya dönmeleri ile eski Salgurları ve Sarıgurlukları arasında belki pek çok asırlar geçmiştir" (VIII) ve yine "Sarıgurların bugün Sucou vilayetinde yaşayanları ancak 2 : 3 bin kişiden ibarettir. aralarında buradan gelip geçen muhtelif urukların bakiyeleri bulunmaktadır" dedikten sonra "bunlardan başka Kansu vilayetinde Çinlileşmiş ve Moğol'laşmış Sarıyugurlar vardır."

"Salurlar ise Huan-hi nehri boyunda Sünkhdatin şehri yanında otururlar" deniliyor.

Yazar burada da yine yanılmaktadır. Salurlar gerçekten Salgurlardır. Fakat Sarıgurlar, Salgurlar değildir. Sarıgur veya Sarıyugur sonraları sarı sıfatını almış Gur ve Yugurlardan bir bölümdür.

Nitekim kendisi de (Türk Umumî Tarihine Giriş) eserinin (141. Sayfasında) "Oğur, Yuğur, Uygur adları aynı kelimenin muhtelif şekillerinden ibarettir" diye bunları birleştirirken aynı eser (s. 154) de "Sarı Uruğu sarışın bir kavim idi. Bunun kendi isimleri değil komşular tarafından verildiği anlaşılıyor. Doğudaki sarı Yuğurlar, aralarında Yuğurlar ve hattâ Göktürk urukları bulunmakla beraber Sarı Uygur olmayıp Sarı Yuğur yani Uygur olmaktan çok Yuğur ve Kıpçakların bir doğu zümresi görünüyor. Hakikî Kıpçakların kendilerinde de ekseriyet sarışın olmuştur" demekle gerçeğe kendisi de yaklaşmış ve kararsız durumdadır.

V. H. Hüsameddin, Amasya Tarihi II. s. s. 37.
VI. Giriş s. 138, Haş. 3 - 153.
VII. A. E. s. 142.
VIII. A. E. s. 141.
IX. A. E. s. 23, Haş. I - 72.
X. A. E. s. 139, Haş. 3 - 164, 165.

Öyle anlaşılıyor ki, 14. yüzyıl yazarlarının, Kıpçakların 16 kadar büyük uruğu arasında saydıkları Sarılardan bir topluluk Yuğurlar arasına karışarak Sarı Yuğurları meydana getirmiştir.

Yuğurları Türkten ayrı Urallı görmek isteyenler Kıpçaklarında renklerine bakarak onları da çok eski çağlarda Asya'ya geçmiş Ari ve Hind-u Avrupa-î bir uruk olarak görmek isteyenler olduğunu evvelce de açıklamıştık burada Kıpçaklar topluluğuna giren uruklardan bâzıları üzerinde durursak bu sarışınların da kimler olduğu ortaya çıkar.

Meselâ : Bu oymaklardan Borlu adı, Anadolu'da Borlu, Uluborlu, Kiçi Borlu (Keçiborlu) birer ilçe merkezidir. Durut oymağına karşılık Haymana'da Durutlar İshaklı ilçesinde Dort köyleri görülmektedir. Yine Kıpçak uruku boylarından Karabörklü adı da Karabörk şeklinde Bismil, Palo, Görele'de, Karabörklü halinde aynen Akhisar'da köy adı vardır. Yine Çortan, Pülümür ve Erzurum'da, Kangar daha önce belirtdiğimiz gibi L — R değişimi ile kangal biçiminde köy ve ilçe merkezlerine ad olmuştur. Bunlar gibi bütün Kıpçak oymaklarının izlerini de Anadolu'da öteki Türk oymaklarının yanında bulmak mümkündür.

Yuğurlar konusunda Sarılar ve Kıpçaklar üzerinde durmamız Türk tipini Çinliler gibi görmeğe inanmış bâzı Avrupalı yazarlara karşı Tarih öncesi Türkleri temsil eder. Gurların bile sarışınları bulunduğunu Sarıyugur'ları örnek gösterebilmek içindir.

Antropoloji bilim kolunun yeni yeni buluşlarla gün geçtikçe daha kesin sonuçlara doğru yönelmesi Türklerin Brakisefal ve Alpin topluluklardan olduğu ve bugünkü Avrupalı'lardan hiçbir farkı olmadığını ortaya koyduğu gibi eski Avrupa halkının da tamamen Dolikosefal olduklarını ortaya koymuştur. Bugünkü Brakisefaller hep Asya ve Urallardan gelenlerdir.

Bu suretle Türk uruklarının ana kökü olan Ur, Gur, İgur, Yugurların 24 boyunu da ayrı ayrı görmüş ve az çok üzerinde durarak incelemiş bulunuyoruz. Bu konumuzu sona erdirmek için yine doğrudan doğruya Gur'lardan olan Gürcüler üzerinde de bir parça duralım.

GÜRCÜLER, ÇERKEZLER ve LAZLARIN TÜRKLÜĞÜ ve KÜRTLERLE AKRABALIĞI NEREDEN GELİYOR

Gürcüler; yine Gurlardan bir boy da Gurcu yani Gürcülerdir. Hattâ Gur-cu'daki (cu) eki de Türkçedir. Sucu, Kolcu, Yolcu gibi.

Bu konuya bizden Amasya tarihi yazarı H. Hüsameddin de değinmiş ve kaynak olarak ele aldığı (Ramuzul Â'lam) da Mehmed Bn. Abdullah-al, Lekzi-al Avari-al Dağistani'nin "Gürcüler Avarların bakayasından olup muahharen Gurşilerden Lekzilerden mürekkep büyük bir kütle orada ikâmet etmiş olduğu münasebeti ile Gurşistan ve Gürcistan ve badehu ta'rip olunarak Cürcistan denmiştir." Sözlerini ileri sürerek Gürcülerin Avarlardan olduklarını yani Türk bulunduklarını belirtmiştir. (I)

Gürcülerin boylarını da : Gur, İmeret (İmar, İmir), Kartel (Kartvel) ve Mekri olarak göstermiştir.

Kars tarihi yazarı Kırzıoğlu da R. Groset (I. s. 42) den alarak Kartvel, İmeret dilleri ile Kur agzına yakın Hazar denizi sahillerinde yaşayan Kaspilerin bir kolu olan Buruşask (Burusak) ların dilleri eski Asyanik dillerin kalıntılarını taşımakta olduğunu belirtmektedir. (II)

Her iki yazarın da söz konusu ettiği İmeretler, bundan önce İmartular konusunda Türklüklerini açıkladığımız İmar, İmer, İmirlerden başkası değildir. Bunun yine evvelce bildirdiğimiz gibi B. M. V. değişimleri ile İbar, İber, İbir, İvir şekilleri de olabilir.

Kars tarihi İmeretlerin bugünkü adına açıkbaş demektedir. (s. 29) İmeret İmerin (T) li çoğul halidir (III)

Yörükler arasında ve yine Türkmen oymakları içinde görülen İmirler, İmir Çaruk, İmirdidarlu, İmirkaragöz, İmirsancarlu âşiretleri ile İmirzeler hep bu İmer ve İmirlerin soydaşlarıdır.

Eski Avarlar zamanındaki Gürcistan'a da İberya denilmesi İmer sözünün boncuk = moncuk, ben = men gibi M — B değişimi İber olmasından ileri gelmektedir.

Dilleri Kartvel (Kartel) ve İmeret dillerine benzeyen Kaspiler bugün Hindukuş'da yaşayan ve eskiden Orta - Asya'nın güneyini kaplayan büyük bir uruğun artıkları olarak tanılan Buruşask veyahut Buruşakların ataları sanılmaktaır.

Buruşaskları yakında incelenmeğe başlanan dillerinde birçok sözler Türkçe olarak görülmektedir. Kafkasların apkhaz dili ile de yakından ilgili bulunan bu dilde Süffikslerin Fin Ogur tipinde olduğu görülmüştür. Nitekim Fin boylarından Karellerde (IV) Gürcülerin Kartvel Kartelleri ile aynı anlamdadır. Kartel'deki (T) çoğul eki olduğundan kalkınca tekili karel olur.

Sayın Zeki Velidi Togan (Giriş s. 24, Hş. 84 de) bu Türkçe kelimelere ilişkin örnekler vermiştir. Bu Türkçeyi bâzı Pamir - Kırgız şivesi ile birleştirmeğe kalkanlar da vardır.

İber krallarından birinin adı Vaktang Gurk Arslan'dır. Bu ad bize ilk Müslüman olma çağlarında Türklerin kendi adlarının yanına bir de Müslüman adı katmalarına benzemektedir ki burada da Türk adı yanına bir de yerli veya Hıristiyan adlardan biri eklendiği görülmektedir. (K) eki evvelcede açıkladığımız gibi nisbet ve çoğul eki olarak kullanıldığından Gurkaslan Gurluaslan anlamına Türkçedir Vaktang buna eklenen yerli bir isimdir. Kral ve Kraliçe adlarında görülen Gur adları soyları ile öğünen Türkler için tipik örneklerdir. (Kars tarihi s. 194)

Yine Abkhazlar, Bağratlılar, Gürcüler Hıristiyan olmalarına rağmen Hazarlarla kızalup vermeleri de bunların Türklüklerini göstermeğe yetmezse bile Guran kadın adı ile Gurgen, Gürcü kralının adı Türklerini ortaya koymaktadır. Yine burada da görülüyor ki dil az çok değişmiş olduğu halde adlar hâlâ korunmakta ve benliklerini ayakta tutmaktadır. yine Gürcü krallarından Guro Polat'ın adı tamamen Türkçe olduğu gibi Gürcülerin Gur soyundan olduklarını ve soyları ile ne kadar kıvanç duyduklarını da göstermesi bakımından önemlidir.

Kartel veya Kartvellere gelince : Biz Kardukları söz konusu ederken bunun Karlar yurdu yani Kareli anlamına geldiğini ve bunların Bohtan ve cizre yöresine "Bohti"lerle beraber Gurşistan'da Hindukuş dağları çevresinde Karduel bölgesinden kalkarak geldiklerini bütün genişliği ile açıklamıştık. Kar oymağının (T) li çoğulu olan Kart sözü de Karlar anlamınadır. Bâzı yazarlara göre Kartel, Yunanlılarca Kartlos, Kafkaslılar ağzında Kartvel şeklini alan sözün geldikleri yerdeki adı olan Karduelden hiç farkı yoktur.

Esasen Gurşistan'dan yani eski adı Kafkas olan Hindukuş dağlarından kalkarak (V) Kafkaslara gelen ve buraya da yine eski Türk geleneğine göre geldikleri yurdun adını koyarak Kafkas diyen Gurt (yani Gurlar), Kart (yani Karlar), İmeret (yani İmerler) Gurşistan'da olduğu gibi Gürcistan'da da yine yanyana görülmektedir. Kafkaslarda da beraber bulundukları öteki Gur boyları ile birleşerek, hâkim ve açena bir boy olan Gurların adını kendilerine Gurcu diye il yani devlet adı yapmışlardır. Nitekim Urar'lar yurdunda yani Urartu'da, Kar ve Gurların beraber bulundukları Kardu ve Gurtu'nun adı da yine Gurların adı ile Gurdistan yani Kürdistan olmuştur.

I. Amasya Tarihi, II. s. 51 - 54.
II. Kars Tarihi, s. 29.
III. Umumî Türk Tarihine Giriş, s. 23, Hş. 77, 354153. Amasya Tarihi, s. 52.
IV. A. Yılmaz Öztuna, Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi, 102, 112.
V. I. Tarih Kongresi, s. 33.

Bir çok yazarlar Kürtler ile Gürcüler arasındaki bu yakınlığı görmüşler fakat bunları aynı soyda toplamanın yolunu bulamadıkları için kesin olarak ortaya koyamamışlardır.

Dr. Friç Kürtler eserinde "Kürt kelimesi ile Gürcü kelimesi arasında münasebeti lafziye meselesi de varit olabilir ve bu halde Kürtlerin Kafkas aileleri ile münasebetleri de düşünülebilir. Fakat bu bapta hiç bir kayıt yoktur" demektedir.

Halbuki bu bağ çok eskiden Orta Asya'da, Pamir ve Hindukuş dağları yöresinde kurulmuştur. Araştırmalar sonunda Fin Ogurlarla bile akrabalıkları ortaya çıkmağa başlayan bu yakınlık çok eskilere dayandığından ilk bakışta göze çarpmamaktadır.

Ad korumada Türklerin bu geleneksel töresinden faydalanmamış olsaydık bizde yine dil üzerinde araştırmalarda kalacak ve eski dillere ait bilgilerimiz çok az olduğundan yine bu kadar açık bir yakınlığı göremeyecek idik.

Ramuz-Al-A'lam'ın Gürcüleri Avarlar bakayası ile Lekzilerden mürekep göstermesi de Kürtler ileGürcüler arasındaki yakınlığı bir kere daha ortaya koyar çünkü Kürt oymakları arasında Lekler özellikle İran'da büyük bir topluluk halindedir.

Dr. Friç eserinde Şerefnâmeden alarak Kürtleri dört esaslı bölüme ayırmaktadır : Kurmanç (yani Gurmanlar), Guran (yani Gurlar), Lek, Lur.. Şerefnâme İran - Kürtleri üzerinde de ayrıca ayırım yapar. Şahmansur, Çekmi (Çepni), Zengene gibi ve Lekleri bu oymaklardan bir boy olarak ayrıca gösterir.

Rousau ise, Lur Zeban (yani Lurca konuşanları Bahtiyari, Fayli, Lek (Lok) diye ayırır (VI)

"Anadolu'da Türk Aşiretleri" adlı eserinde Ahmet Refik bunlardan kah cemaat kah yörük ve kah Ekrat deyimleri ile Levvanik veya Lek ve Nik veya yalnız Lek olarak sözetmektedir. (VII)

Bingöl'de Lek isminde bir köy olduğu gibi Hınıs'ta Lekbudak, Yusufeli'nde Leknar, İskilip ve Tercan'da Lekoğlu köyleri de Leklerin yaygın ve büyük bir Türk oymağı olduğunu göstermeğe yarar.

Lekziler de bu Leklere mensup anlamındadır. Akhısha'nın doğusundaki Likh dağlarıda Lek ve Lik'lerin Lekziler olduğunu göstermeğe yeter.

Minorsky İslâm Ansiklopedisi'nde, Ermenice'deki Lek ve Gürcü dilindeki Lekki kelimeleri Dağıstan dilindeki Lezgi Lekzi anlamına gelmekte olduğuna işaret ettikten sonra "bu Lezgi adı önceleri Samur Kaynağında oturan Küre dağlıları ve sonrada bu ad Dağıstanlılar arasında yayılmıştır" diyor.

VI. Dr. Friç, Kürtler, s. 16, 40, 42 - 43, 50, 52.

VII. Anadolu'da Türk Aşiretleri, s. 47, 64, 145 - 146, 181, 198.

Erekert, (Der Kavkazus und seine völker. Leipzig 1887 - 5 - 248 - 257) "Sezgi; Orta Dağistan halkından Doğu Koy - su üzerinde oturan Gazi Gomuk (Komuk) ların kendilerine verdikleri bir addır." diyor. Komuk'lar bir Türk boyudur.

Dağistan'da bir zamanlar Lazlarla da komşu olmaları dolayısiyle Lek yani Lezgilere Laz diyenlerde vardır. Katip Çelebi; Evliya Çelebi; Vivien de st. Martin bunlar arasındadır. Fakat bugün Türkiye'de Lezgi deyimi ancak Çerkezler için kullanılmaktadır. Bir zamanlar Abasg (Abhaz - Abaza) denilen Çerkezlerle yan yana yaşıyorlardı bu komşuluk ve soy birliği onların da Çerkez olarak tanınmasına yol açmıştır. Bunun tersi de vardır. Abasg (Abhaz) lardan bir boy bugün Zazalar arasında Abasuşağı adı ile Kürt tanınmaktadır. Bugün bir Türk boyu olan Çeçenlerin bir bölümü de Varto'da Çerkez olarak tanınmaktadır.

Burada görülüyor ki Türk, Gürcü, Kürt, Laz, Çerkez bir soyun zamanla dil ayrılıklarına uğrayan çocuklarıdır.

Habur, Balık suları arasında Asurlular çağında bir Loki bölgesinin ve bir Laki prensliğinin bulunması bu Lek ve Lekzilerin de Urarlar, Huriler ve Komanlarla akrabalığını ortaya koyar. (VIII)

Lazlar; Amasya Tarihi, s. 54) Lekzilere Bizanslılar Lazik adını vermişlerdir diyor. Buradaki (ik) çoğul eki olduğundan Lazlar anlamınadır.

Ermeni yazarlarından N. Adontz da Urartu çağı tarihi adlı kitabında (s. 282) Gürcü ve Laz dillerinin, Urartu dilinin bugün yaşayan şekli olduğunu ileri sürmektedir. O halde biz bundan önce Urartuların Türklüğünü bütün açıklığı ile ortaya koyduğumuz için Gürcülerin ve Laz'ların Türklüğü bu suretle bir daha açığa çıkmış olur.

Laz'larla Kürt'lerin soy birliğini ileri sürenlerde bu Türk, Kürt, Gürcü, oymakları arasında varlığı ortaya çıkan Lek veya Lik oymağının Lekzi (Lekligil, Leklere mensup) şeklinin Lezgi ve Bizans ağzında Lazik (Lazlar) haline gelerek Laz'ların da adı olması dolayısiyle haklı görülmektedir.

Macaristandaki Lek veya Lak kalesi (IX) nin adı da bize Macarlar arasındaki Kürt oymağı gibi Lek oymağının da varlığını ortaya koymaktadır. Ve yine Ahmet Refik'in Türk Arşivlerinden derlediği kitabında (Lik) Lek ve Nik diye adlandırdığı bu oymağın Nik kolu da Macarların dokuz boyundan birisidir. (X)

Görülüyorki her yerde Türk, Kürt, Gürcü, Laz ve Macarlar birleşmekte ve aynı oymaklara aralarında yer vermektedirler. Ama bunlar aynı ad altında bugünkü dil ayrımlarına uyarak Türkçe, Gurmanca, Gürcüce, Lazca veya Macarca konuşmaktadırlar.

İşte dil üzerine yapılacak bir uruk ayrımının sakatlığı bu şekilde de ortaya çıkmaktadır. Aynı oymağın çeşitli çağlarda çeşitli diller konuştuğu da bir gerçekdir.

VIII. Basri Konyar, Diyarbekir Tarihi, s. 52, 59.

IX. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, VII. s. 7.

X. Kont Zici, Macar Kavminin Menşeine Dair, II. T. K. s. 570.

Vaktiyle İmar'lara, Hurilere komşu olan Lekler bunlara yakın bir dil konuşurlarken Kafkaslara gelenler orada da yine Gurlar, İmerler Mekri'lerle karşılaşınca birlik bir dil olarak gürcüceyi yaratmışlardır. Dr. Contenau, (La civilisation des Hittites et Mitanniens) (s. 79) adındaki eserinde 1934 de Hurice ile Gürcüceyi aynı yapıda göstermektedir ki çok haklıdır. Zira Huriler H — G değişimi ile Gur - İlerdir. Yani Gürcüler gibi Gur soyundandır. Leklerle de akrabalıkları Hititler çağından beri devam eder.

Fakat bu dil yakınlığının, bu apaydın sebebini göremeyen bilginler, bütün bu dilleri Asiyanik diller genel deyimi ile bir arada toplamakta bazıları Türkten gayri bir turan yaratarak kökünü oraya bağlamakta bazıları da Miladdan Önce 1500 - 2000 yılları arasında Doğu - Avrupa ve Orallardan Asya'ya doğru yayılmış olduğunu, düşündükleri hayali bir akının izlerine bağlayarak Urallı bir dil olarak göstermektedir. Bir çok bilginler Gürcü dil yapısının Türk - Ural - Altay dilleri ile yakınlığını ileri sürmüşlerdir. Çünkü, bitişik kuruluşundan başka vokabüler bakımından da eski Van ve Türk dilleri arasında bir çok benzerlikler bulunmuştur. Her iki dilde de erkeklik ve dişilik yoktur. Tek ve çoğul halinden başka ikileme şekli yoktur. Eklentiler birbirine yaklaşmaktadır cümle kurulmaları tamamen birbirinin benzeridir. Bu bakımdan Subar, Huri Mitan, Guti, Urar, Gürcü, Elam, Sumer, Akad gibi eski dillerin en çok yaklaşdığı dil ne Samî ve nede Hind-u - Cermen veya Ârî'dir. Belki yalnız Türkçe olduğu kanısına varılmıştır. Hatta E. Forer Hurileri Türkoid diye vasıflandırır. (XI)

Gürcü dili de Huricenin aynı yapıda bir benzeri olduğuna göre Gürcücenin de Türkoit olması gerekir. Demek oluyor ki dilcilerden de bazıları bizim kestirmeden vardığımız kesin sonuca onlar dolambaçlı yollardan ve şüpheler içinde varmaktadırlar.

Tarihin her çağında bir çok Türk akınlarının gelip geçtiği veya yerleşip kaldığı Kafkas dağlarının güneyinden çıkarak akan nehrin adı da yine Gur'ların adını taşımaktadır. Bugün yerli halkın Kur ve Kür dediği bu nehrin adına Avrupalılar Kur veya Kura derler. Bunun için hazıra konmağa alışık olan bizlerde mektep atlaslarımıza Kura olarak geçirmiş bulunuyoruz. Bunun da aslı Gur'dur. Türk lehçelerinde K — G değişimi pek çokdur. Bu bakımdan Gur ile Kur arasında hiç bir fark yoktur. Eski Yunan ve Latin yazarları bu çayın adını Kyros veya Kyrus derler, Yunancada Y, U sesi verdiğinden onların da Kur diye adlandırdıkları anlaşılmaktadır. İslâm Coğrafyacılarından Mukaddesi (s. 23, 379) bu çayın bir bölümüne Al - Kur diğerine Al - Malik adını verir. Yakubi (s. 364) Gurç diye adlandırmaktadır.

Gur ile Gür birbirine ses yakınlığı ve Gur adı artık anlamını kaybettiğinden bugünkü Türkçe anlamla bol ve gür suyuna yakıştırarak Gur, Gür'e çevrilmiş bu da G — K değişimi Kür olarak da söylenmeğe başlanmıştır. Esasen dikkat edilecek olursa kelimeler burada gittikçe incelmeye doğru yönelmiştir. Gurt Kürt olmuş, Gurcu Gürcü'ye dönmüş, Gur

XI. Dr. M. Selçuk Ar Urartu Kılavuzu s. 35. Kars Tarihi, s. 28, 29.

da Kur ve Kür'e çevrilmiştir. N. Saminin zafernamesinde Kür, Gür olarak gösterilmiştir. (Kars Tarihi s. 473)

Kur, Kuzey Mançuryada Amur nehrine karışan bir ırmağın da adıdır. (XII) Kür'ün Gori bölgesini ikiye ayırarak geçmesi de gösteriyorki adını Gurlardan almıştır.

Asıl önemle göze çarpan ve bizim göç tezimizi doğrulayan başka bir nokta da: Giritli Adının aslında Kureten oluşudur. (XIII) önce Kuret Kur'un çoğuludur. Kurlar ise Gurlar demektir. (En) eki bundan önce Türk adlarının sonuna getirilen ve bir çok örnekleri ile gösterilmiş olan bir bellilik ekidir. O halde bir çok yazarların Kafkas ırkı diye gösterdikleri Giritli'lerin de gerçek kökleri ortaya çıkmaktadır. Nitekim Urartular konusunda açıkladığımız gibi Urartu'da elde edilen buluntularla Giritte bulunan ve görülenler arasında tam bir benzerlik bulunuşunun anlamı da yine bu ad birliği ile ortaya çıkmaktadır.. Görülüyor ki M. Ö. 3 - 4 bin senelerinde batıya doğru ilerleyen kolun aynı kökten ve aynı yerden gelme uruklar olduğu anlaşılmaktadır.

Biz ikinci bölümde Lidyalılar, Karyalılar ve Milyalıları söz konusu ederken Pelasglı Rumların tamamen Türk olduklarını ortaya sürmekte çok haklı idik nitekim "Ezminei Kadime Yolları" yazarı Edmond de Moulain de Pelaj'ların menşeini Kafkaslar olarak göstermektedir ve bunu bir promete hikayesinden çıkarmaktadır. "Promete arzınoğlu dekalyonun babası olup Elen ırkının da atasıdır. Efsanelere göre Promete Kafkasya üzerinde yani doğrudan doğruya kolkida'ya hakim olan dağ,lar üzerinde zincire vurulmuştur şeklinde Pelajların söylentilerinde yer alan bu hatıra onların Kafkaslardan geldiğini anlatmaktadır."

"Yine yunanlıların en uzak hatıralarından biri olarak da Friksos'un Kolkida kralının gayet yakın akrabası olarak tanınmasıdır. Friksos bu kralın yanına sığınmış ve kolkida kralının kızı ile evlenmiştir. Eğer Pelajlar Korkida'dan gelmemiş olsalardı tarihin en uzak ve en eski zamanlarından beri Karadeniz'in öbür ucunda kaybolmuş bir kıtayı onların hiç bilmemeleri ve tanımamaları lazım gelirdi" demektedir. (Ezminei Kadime yolları s. 396) şu halde bizim Frikleri ve Pelasg (Pelaj) ları Türk olarak göstermekte ve Giritli sözünün eski adı olan Kureten'lerin de Kur ırmağı gibi adını Gurlardan aldığını söylemekte dayanağımızın yalnız ad benzerliği olmadığıda açıklanmış olur.

Evliya Çelebi halk söylentilerine dayanarak Kür (Kur) nehri derin bir yatak içinde aktığı ve etrafındaki 150 kadar şehir ve kasabaya faydası dokunmadığı için adına faydasız anlamına Kür dendiğini ve moğolların da yine bu anlamda Gur dediklerini bildirmektedir. (II. s. 18)

Halbuki "İslâm Ansiklopedisi" nde (Fa. 68, s. 1084) Kür, sarsılmaz ve kuvvetli olarak belirtilmektedir. Tarama dergisinde Ur ve Hur'un karşılığı da yüksek yer, burç, kale, çıkıntı, tümsek anlamlarını taşımaktadır ki buda hem kuvvet hem büyüklük ve yükseklik anlamınadır.

XII. Stielers Hand - Atlas, 76. F. 2.6/8.
XIII. Prof. H. H. Vonder Osten, II. T. K. s. 160.

Hur=Kur=Gur olduğu evvelce açıklanmış idi. Kür (Kur)a Moğolların Gur demesi de bunu göstermektedir. Halkın bu sözü faydasız anlamına sokması Kor sözüne yaklaştırması dolayısı iledir zira Kaşgarlı Mahmut lugatında Kor ziyan anlamına gelmektedir halbuki aynı lugatta Kur; kemer, mertebe, Aşama gibi sözlerle anlatılmıştır ki bunlar da yine yükseklik ve büyüklük derecesini gösterir. Kür nehrinin iki tarafındaki yerler de hep Türkce adlarla anılmaktadır. Çıktığı yer Ardahan ve Kars'dır. Arda Trakya'da da büyük bir nehrin adıdır. Han Türkçe olduğuna göre Ardahan'ın Türklüğünde kuşku kalmaz. Kars daha önce açıklandığı gibi Ars urukunun ünlü harfle başladığından ötürü başa ünsüz bir (k) harfi almış şeklidir. Anadolu'da daha birkaç yerde bu adı taşıyan kasaba ve köyler olduğu gibi bugün Tunceli'nde bir oymağın adı da Karsan'dır. Garzan da bunun K — G değişimi ile aynı sözdür. Bundan başka Gel düzlüğü, Olgar, Guri, Guril, Borçalı, Karayazı, Şahdağ, Karabaş, Karabağ, Moğan, Sabirabad gibi bu nehrin etrafını alan yerler hep Türkçe isimler taşımaktadır. Bunlardan Moğan, Borçalı, Sabir urukları Milâttan Öncesine kadar uzanan Türk oymaklarıdır.

Yine Kafkaslarda adlarına rastladığımız Buntürki (XIV), Utigur, Ongur (Macar), Digur, Asgur, Kutrigur, Belgur (Bulgar), Ağaçeri, Peçenek, Koman, Karluk, Karel, Saka, Avar, Kabar ve nihayet Oğuzlar gibi birçok Türk boyları en eski çağlardan beri burasını ikinci bir Türk yurdu haline getirmişlerdir. Esatirin Mıngrelya (Mankır - eli) dedikleri bölge bakır eli anlamınadır yakın zamana kadar bakır paralara da Mangır denirdi. Bu en eski adın da Türkçeliğinde hiç şüphe yoktur. Nitekim bu bölge içinde akan nehrin adı da Engür veya Engur olarak adlandırılıyordu. (XV) Ankaradan geçerek Sakaryaya dökülen suyun adı da Engürsu'dur. Bu bize Baykal gölüne kuzeyden karışan Angara ile doğudan karışan Ob - Angara Nehirlerinin Ankara'nın eski adı olan Angora ve Engüri isimlerini hatırlatmaktadır. Bu bakımdan onlarla Engür arasında bir orantı kurularak Türklüğü de meydana konulabilir.

Özellikle Kuzey Çinde Çar eyaletinde ve Naymanlar bölgesinde Kaydu, Moğol şahıs adı ile birleşen Angara Chaidu ola (Kaydu ola) dağının adı da bize geçmişi aydınlatan çok enteresan bir görüşe götürmektedir. (XVI)

Kardular konusunda Gurşistan'da yani eski adı Kafkas olan Hindukuş çevresindeki karduel bölgesinde bir çar oymağı bulunduğunu anlatmış ve bunların Pülümürdeki Çareklerle Diyadindeki Seçareki oymağı ile olan münasebetlerinden söz etmiştik. Kafkaslarda da bir Çarek şehri ve kalesinin bulunuşu Kuzey Çinin Çar eyaletinde ve baykal gölü çevresindeki Angara'larla Ankara, Engürü ve Engürsu ile Engürçayı arasındaki benzerlikleri bunlarında çarlar ve karlar gibi Türk adı olduklarını göstermeğe yeter.

Yine Kafkas dağlarının en yüksek tepesi olan Elburz, Dede Korkut Destanındaki Alpuruz'un adını taşımaktadır. İran kuzeyindeki dağlar da

XIV. Giriş, s. 245.
XV. Edmon de Moulin, Ezminei Kadime Yolları, s. 369.
XVI. Stielers Hand - Atlas, 1928/30, 76. A. 3. 10/7.

aynı adı taşıdığına göre Kafkaslara geliş yönünün şimali Çinden başlayarak Pamir ve Hindukuş'lar üzerinden Hazer güneyinde Alpuruz dağlarından geçerek Kafkaslara yöneldiğini göstermektedir. Sürü sahibi konar göçer uruklar daima yazın her zaman otu bol yaylaları kışın da eteklerinde kuytu yerleri bulunan dağların sırt üstü (Hattıbala) yollarını göçlerine daha uygun olarak bulmaktadırlar. Zira bugün Anadolu'daki gezginci oymaklar da aynı şekilde yaşamaktadırlar.

Bunlara bakılarak kolkit bölgesinin de Kol - git şeklinde yorumlanması hiçte hayali bir yaklaştırma sayılamaz.

Bu gün Ksenofonun bildirdiği ve Kürtlerin atası bilinen Kadrduk (yani Du memleket K da çoğul veya nisbet eki olduğundan Kar-el-ler veya Kar-el-li) oymağı yine Kürtler arasındaki Karlıoğulları (XVII) Kartavi (XVIII) oymakları gibi Gürcü oymaklarından Kartli (Tiflisin de eski adıdır) (XIX) karlis keli, Kartvel adları ile anılan uruklarla Atila ordusunda adına rastladığımız kar oymağının (XX) Aynı soydan Türk oymakları olduğunda kuşku yoktur. Hatta Ege kıyılarına kadar uzanan Pelaj'lar arasındaki Karyalıların da bu Kolchitlerden ayrılıp giden kollardan olduğu ikinci bölümde açıklanmış ve Türklükleri ortaya konmuştu.

Görülüyorki bütün Uruğları hangi yönden ele alınırsa alınsın Gürcü'ler Türk toplumuna giren insanlardır. Diller değişmiş dinler değişmiş olmasına karşılık adların korunması onların Türk asaleti; asıllarının ortaya çıkmasına ışık tutmaktadır. Çünkü her Türk lakabı ile anılır ve öğünür. Zira adsız doğar adsız yaşar adını kendi gücü ile kazanırdı.

Dede Korkut kitabında Müslüman Oğuzlar Hıristiyan Gürcülere Dokuztümen Gürcistan derlerken Müslüman olan alp uruz koca beyi de Dokuzkocabaşları diye adlandırmaktadırlar bundan anlaşılıyor ki; Dokuz Oğuzlar Müslüman olmuş; Dokuz Gurlarda Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Hıristiyan olanlara Gürcü denmiş Müslüman olanlara da İçoguz, Taşoguz (Dışoguz) adlarını korumuşlardı. Bundan sonra aralarında din kavgası başlamış ve iki Türk topluluğu birbirinden zamanla büsbütün ayrılmıştır. "Dede Korkut Kitabı" nda Kafir diye adlandırılan Meliklerin hep Türk adı taşımaları bu görüşümüzü pekişdirmektedir.

Adları sayılan kafir başları şunlardır : Arşunoğlu Direk Tekür Bugacuk Melik, Karatüken (Diken) Melik, Şöklü Melik, Karaarslan Melik. Kıpçak Melik, Sofusandal melik gibi.

Burada ayrılığı yaratan soy farkı değil din farkıdır. Dil ayrılığı bunun sonucudur. Burada Krallarına Tekür (Tekfur) deyimi kullanıldığı halde ötekilerine Arapça Melik denilmekdedir. Bu da Meliklerin Gürcü kıralına bağlı özgür birer beylik olduğunu göstermektedir. Zira Bizans imparatorlarına da Osmanlı Türkleri Tekfur derlerdi.

XVII. Amasya Tarihi, s. 44.
XVIII. İslâm Ansiklopedisi, Fa. 68, s. 1100.
XIX. Kars Tarihi, s. 223, 232, 237, 394.
XX. Deguignes, Hunların, Türklerin, Moğolların.... Tarihi Umumisi II, 491.

Gürcü'lerin belli başlı oymakları olan Kartvel, İmer ve Lekzilerden sonra şimdi de Mekri oymağı üzerinde duralım.

Türk tarihinin ana hatları eserinde, (N) belgi eki almış Mekrin şeklini, bir nehir adı ile Mogullardan Bayaut oymağının boylarından birinin adı olarak görmekteyiz. (s. 60, 76) Kürt oymakları arasında da Mekri, Mukri adını taşıyan oymaklar vardır. (XXI) buda gösteriyorki Gürcülerle Kürtler arasında yalnız Kürt ve Gürç sözleri arasındaki benzerliği değil Kürtlerdeki bir çok oymakların Gürcülerde de yer aldığını görmekteyiz. Anadolu'da Bolu'nun Göynük ilçesinde de bir Mekri köyünün bulunuşu bizi burada da bir Türk, Kürt, Gürcü soy birliğine götürmektedir. Bu benzerlikler bir iki örnekle kalsa bunu her hangi sonraki ufak bir göçün sonucu olarak yorumlayabiliriz. Fakat böyle bütünü ile bir birleşme başka türlü açıklanamaz.

XXI. İslâm Ans. Fa. 68, s. 1110 - I, 2, 1112 - I. Van Tarihi, s. 39, 40, Kürtler s. 26 da Mukri şeklinde. Kürtler s. 55, 57. Amasya Tarihi, s. 53 de Mekri şeklinde gösterilmiştir.

ÇERKEZ'LER

Koban ve hatta bir zamanlar Ten (Don) nehrinden İngur (Engur) ırmağına kadar Karadenizin doğu sahillerine yayılmış olan Çerkezlerin; Ukrayna'da bunlarla ilgili şehirlerin bulunması dolayısiyle daha önce Skyth topluluğuna da karışdıkları kanısını uyandırmaktadır. (I)

XV. yüz yılın ilk yarısında Kafkasya'da bir gezi yapan Cenovalı İnteriyone Giorgio, Çerkez'lerin kuzey sınırları Don nehri olmak üzere bütün Karadeniz doğusu boyunca yaşadıklarını ve Skythlerle yani Tatarlarla sınırdaş olduklarını bildirir. İslâm Ansiklopedisi Çerkezlerin güneye inmelerinin XII - XV. yüzyıllarda başladığını yazar.

Evliya Çelebi (VII, 689) Taman yarım adasında Koban ırmağına kadar Nogay Türkleri ile karışık bir halde bulunan Çerkezlerin güneyde Abaza vilâyetleri olmak üzere Elburz dağlarından Koban nehrine kadar olan 90 konaklık yerin Çerkezistan olduğunu ve bunun doğusunda Cengelistan ile Dağıstan'ın bulunduğunu kaydeder (seyahatname 714, 764, 772).

Fetih Giray II'nin Divan Kâtibi Kefeli İbrahim efendi Bn. Ali efendinin 1736'da yazdığı (Tevarihi Tatar Han ve Dağıstan ve Moskov ve Deşt-i Kıpçak ülkelerinindir. Pazarcık 1933) adlı esere göre Çerkez kavmi bir kabile olmak üzere çeşitli adlarla bilinmekte olup genel olarak Çerkez ve Abaza isimleri ile anılır. Cuci Han istilâsından önce göçebe oldukları için daha geniş bir alana yayılmışlardı. Moğollar tarafından sıkıştırılınca dağlara ve bataklık sahalara çekildiklerini belirtmektedir. Bu dağlarda Çerkezlerle beraber Karaçay, Balkar, Nogay, Türkmen ve Komuk gibi Türk boyları da yaşamakta olduğu gibi İnguş, Aset (Oset) ve Çeçen gibi yine Dağıstanlı Türk boyları da bulunmaktadır. Bunlardan Asetlerin türklüğü Asgurlar konusunda açıklanmıştı. Çeçenler de "Peçenek Tarihi"nde bir Türk Ulusu olarak gösterilmiştir. (II) Trakyada Bulgaristan'dan göçen oymaklar arasında da Çeçenler olduğu gibi bir bölümü hâlâ Bulgaristan'da bulunmaktadır. İnguşların ise İngur (Engür) ırmağının adını veren Engür oymağının değişmiş hali olduğu anlaşılmaktadır.

Deguignes Hunların Şark Türkleri kitabında (II. 298) "Kerkisler bir Sibirya Kavmi idiler o zaman Baykal gölüne akan Ankara nehri yakınında sakin idiler. Sonraları Gürcistan'a geçmişlerdir. Orada el'an kerkes namını taşırlar. Avrupalılar bu ismi Circasse yani Çerkez'e tahvil etmişlerdir" diyor ki, Çerkezlerin de doğu Türklerinden olduğu anlaşılıyor.

I. Kabardinsky Folklor Moskova - Leningrat 1936, Başlangıç s. X, İslâm Ansiklopedisi Bak Abazalar.
II. Peçenek Tarihi.

Çerkezlerin birçok boyları vardır. Bunlar yazarlar tarafından parça parça bildirilmiştir. Biz burada, Evliya Çelebi seyahatnâmesinde (III) ve Soğucak Valisi Ali Paşanın kâtibi Mehmet Haşim efendinin bildirisinde (IV) ve yine XIX. yüzyılda Rus Hükûmeti memurlarından Lulier'in açıkladığı bilgileri bir araya getirerek topluca belirtmeğe çalışacağız.

1 — Kabartay, 2 — Abaza (yahut Abkhaz/Abkaz), 3 — Abazeh (Abadzeh), 4 — Bozuduk, 5 — Memşuh, 6 — Besvi (yahut Besevi), 7 — Besleney, 8 — Katukay, 9 — Katukaç, 10 — Birtkaç, 11 — Mamaluk, 12 — Şefake, 13 — Şabşi (Şabşik/Şabşuğ), 14 — Kemerguy, 15 — Temirguy, 16 — Kemguy, 17 — Çemkuy, 18 — Bjeduh (Bjaduh), 19 — Barta, 20 — Çiget, 21 — Ubih, 22 — Sebilde, 23 — Makos 24 — Zon.

Bu 24 boydan başka Lulier'in, bugün zamanla diğer oymaklar arasında erimiş ve harplerde mahvolmuş diye gösterdiği 3 oymak daha vardır ki, bunlar da Çubein, Hegayik, Hetük oymaklarıdır.

Son zamanlarda nüfus sayımları dolayısı ile daha 3 oymak ismine de rastlamaktayız onlarda Hatucey, Ahcipsu, Aibze'dir.

Fakat bütün bu oymakları dilleri bakımından 3 hattâ 2 gurupta toplamak mümkündür.

Bunlardan birisi, Aşağı Adige yani Kiyah lehçesidir ki Luiler buna Umumî Çerkez lehçesi demektedir.

İkincisi, Orta Adige ki, buna Besleney lehçesi de denir. Yukarı Adige ile Aşağı Adiğe arasında ortalama bir ağızdır.

Üçüncüsü ise, Yokarı Agide yani Kabartay lehçesidir.

(Bol. Sov. Ents. Moskova 1934, LXI, 254) eseri ise Çerkez dilini geniş anlamı ile iki büyük guruba ayırmaktadır.

1 — Kabartay yahut Yukarı Adige lehçesi,

2 — Aşağı Adige yahut Kiah lehçesi,
Kabartay gurubuna Çemkuy, Bjeduh, Şabsuğ, Abadzeh ve Temirguyları sokmaktadır.

(Literat Ents. (V. 8) de) Çerkezcede; Arapçanın kuvvetli tesiri görüldüğü gibi Türkçenin de (Kırım ve Osmanlı Türkçeleri ile Nogay, Karaçay, Balkarca lehçeleri) etkisi altında kaldığı, Farsça Gürcüce ve biraz da Asetçenin etkileri bulunduğu belirtilmektedir.

Şimdi bu 24 boy arasında tarihin çok eskiden beri tanıdığı Abkhazlar yani Abazalarla Kabartaylar üzerinde bir parça duralım. Zaten öteki oymakların çoğu bunların birer bölümü durumundadır.

Abazalar :

Abkhaz Krallarından Ançabadze (yani Ançabaoğlu) 744 - 799 Hazar Hakanının kızlarından biri ile evlenmiş ve onların yardımı ile bütün

III. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, VII s. 689.
IV. A. E., s. 714, 764, 772.

İmeret ve Kartli ülkelerine hâkim olmuştu. Fakat bu sülâleden ikinci Teodos erkek varis bırakmadığından 985 yılında ölünce önceleri bunun kızkardeşi Guran Hatun (Guran Duht) ile evlenmiş bulunan, Ardahan ve Artivin Bagratlılarından Gürcistan kralı Gürgen'in oğlu Ana dedeleri yurduna vairs olmuş ve Abkhazlar kralı ünvanını diğer ünvanlarının başında kullanmağa başlamıştır. Bu yüzden Selçuklular geldiği zaman bunları Abkhaz meliki olarak tanımışlardır. Timur çağında İlhanlılar bile buraya Abkaz ülkesi adını vermişlerdir. (V)

Bagratlıların Türklüğü de Kırzıoğlu M. Fahrettin tarafından çok açık bir şekilde ortaya konmuştur. Abkhaz kadınlarının Guran adını almaları Gurlarla aynı toplumdan olduklarını göstermeğe yettiği gibi Bagratlıların Gürgen adı da bu tezimizi doğrular durumdadır.

Kabartaylar :

İlk önce göze çarpan Kabar adının sonunda Ar Türk damgasını taşımakta olmasıdır. Tay eki ise bunların Altaylı topluluğuna girdiğini göstermektedir. Zira Ay, Tay son ekleri daha çok Altay Türkleri tarafından kullanılmaktadır. Nitekim Akay Türktanrısı Ülgen'in Altaylarda adıdır (VI). Kurday; eti yenmez tüyü kullanılmaz efsanevî bir kuştur. (VII) Kuday Farsça Hüda'dan Altay diline çevrilme Tanrı adıdır. (VIII) Çocukları ve hayvan yavrularını koruyan iyi Tanrı Umay gibi. (IX) Sagay nasıl Altaylılarda bir uruk adı ise Çerkezlerdeki Kutay da bu kuralla konulmuş bir addır. Bunlar gibi Kay yerine Gey, Guy son ekleri almış hallerine de rastlanmaktadır. Altaylılarda Törümgey, dünyada yaratılan ilk insandır. (X) Bu ekin Çerkezlerde Guy şekline de girdiği görülmektedir. Kemerguy, Temirguy Kemguy, Çemguy gibi. Kemer, zazaca da taş anlamınadır. Farsçada kuşak anlamınadır. Eski Türkçede de her halde taş anlamı da bulunacak ki her vakit taştan yapılan cemi ve köprü kuşaklarına şimdiki Türkçemizde kemer diyoruz. Temir yine Türkçe demirdir. Kem, hem Farçada hem Türkçede kötü anlamınadır. Kemsöz, kemgöz, kemakça gibi, fakat sözderlemede hasta, endaze ve ölçü anlamlarında da görülüşü ve atasözlerinde yer alışı, bize bunun aslının da Türkçeliğini göstermektedir. Kemguy ile Çemguy belki aynı oymak adını, başka başka yazarların yanlış zabtetmiş olmaları da düşünülebilir. Bununla beraber Çem, Türkçe söz derlemede : Anlam, medlul, noksan anlamlarına da gelmektedir.

Altay Türkleri ile Çerkezlerin bu yakınlığı herhalde Deguignes'in dediği gibi asıllarının Baykal gölüne akan Ankara nehri çevresinden gelmiş olmalarındandır. Nitekim Engür suyu adının Çerkezler yurdunda da görülüşü buna bir tanık durumundadır.

V. Kars Tarihi, s. 284 - 285.
VI. Abdülkadir İnan, Şamanizm, s. 19.
VII. A. E., s. 18.
VIII. A. E., s. 14.
IX. A. E., s. 34.
X. A. E., s. 15.

Oğuz Türklerinin Dede Korkut destanlarının Çerkez efsanelerinde de yer alması bunu göstermektedir.

Bu sebepledir ki G. N. Potanin (Vostocnie Kotivi V. Serednove Kovan Evrop. Epose, Moskova 1899 I-IV, 384-508, 481-856). Eserinde bütün Kafkasya milletlerindeki destanların menşeini Altaylara kadar götürmüş Motif ve eşhas itibariyle bunları tamamen Turanî olduklarını iddia etmiştir.

Çerkez oymaklarının her biri üzerinde ayrı ayrı durmağa konumuz elvermemektedir. Fakat birçok Türk boyların içine aldığı da bir gerçektir.

Örnek olarak bir ikisini alalım. Bunlardan Şefakeler Tuncelinde Pertek ilçesinde ve Aslının Diyarı Bakırda Ulus oymağına dayandığı rivayet olunan Şavak oymağı ile aynı adı az bir değişiklikle üzerinde taşımaktadır. Ulus Aşiretleri Ahmet Refik'in Anadolu'da Türk Aşiretleri dergisinde (s. 58, 69, 71, 77) Türkmen olarak gösterilmiştir.

Yine Çerkez oymaklarından Bozuduk'lar, Utigur'lardan Uti oymağının (K) nisbet eki almış Utik halinin renk belirten Boz lâkabı ile birleşerek Boz-Utik ve ahenk kuralına uyarak Bozuduk olmuş şeklidir. Nitekim Arsaklılar çağında Şirvandaki Nukha (Şeki) şehri çevresine Utik (Uti bölgesi), denilen bir yerde, bu kavmin adını taşıyordu.

Yine Mamaluk oymağı da Ankara, Sivas, Tokat tarafından yaylayan ve Şam taraflarında kışlayan Türkmenlerden Mamalu oymağının bu da (K) eki almış şeklidir. (XI) Kürt oymakları arasında da bir Mamavi oymağının bulunması (XII) Türk, Kürt ve Çerkezlerin aynı soyun çocukları olduğunu göstermeğe yeter durumdadır. Bu örnekleri konumuz elverse daha da çoğaltabiliriz. Meselâ Batra oymağına karşılık Maçkada çoğul halinde bir Batrank köyü olduğu gibi Hetük oymağına karşılık da Diyarbakırda bir Hedik köyü vardır. Hedük (Hedik) Doğu-Anadolu Türkçesi ve Zazacada yörürken kara batmamak için ayağa geçirilen iple örülmüş kasnaktır. Aynı zaman pişirilmiş yani kaynatılmış buğdaya da hedik derler söz derlemeye bu aşure anlamında geçmiştir. Anadolu'da bu kadar yaygın olan bu söz henüz sözlüğümüze geçmemiştir.

Peçenek tarihi Kabarları Hazar uruğundan göstermektedir. (s. 19) Hazarların Ruslara yenilgiye uğramağa başladığı çağlarda, içten parçalanmalar başladığı sıralarda, Kabarlardan bir bölümü ayrılarak Macarlara katılmışlardı. Kabar sözü kabartmaktan geldiği gibi söz derlemede renk değiştiren anlamına hâlâ yaşamakta olduğu anlaşılmaktadır.

Görülüyor ki, Çerkezlerde diğer Kafkas urukları gibi soyca halis Türkdürler ve bunlar da kuzeyden değil güneyden öteki Türk oymakları ile beraber milâtdan çok önceleri Kafkaslara gelmişlerdir. Dillerinde Arapça, Farsça, Gürcüce sözlerin karışması bunu gösterdiği gibi; Asgurlardan Aset'lerin, Utigurlardan Bozutik (Bozuduk) ların da Çerkez oymakları arasında bulunması; Türkmen, Karaçay, Nogay, Balkar gibi Türk oymakları ile hâlâ beraber yaşamaları ve Rus saldırısı karşısında Türkiye'ye sığınmaları Türklüklerinin en güzel belirtileridir.

XI. Ahmet Refik Anadolu'da Türk Aşiretleri, s. 66, 69, 78, 90, 99, 109.

XII. A. E., s. 171.

Türk uruklarını çok iyi tanıyan Deguignes, Kabarların aslını ve Macarlara katılmasını şu şekilde anlatmaktadır.

"Hazarlar, Gürcistanın kuzeyindeki memleketlerde uzun müddet kalmışlardır. Orada birçok aşiret ve kabilelere ayrılmışlardır. bunların hepsi bir milletden gelmiş olmakla beraber her vakit birbirlerine bağlı bulunmadılar. Çıkan iç savaşlar bir bölümünün ayrılıp âdeta yeni milletler teşkil etmelerine meydan verdi asıl Türklerin (burada Türklerden maksat Macarlardır.) Yanına çekilen Kabarlar işte bunlardır."

"Bunlar Patzinasların (Peçeneklerin) işgal ettikleri yerlerde yerleşmişlerdir. Arkalarından Nesler, Macarlar, Urtu germatlar (Gurtu Germatlar) Tariyanlar, Genaklar, Karlar, Cacses (Kaslar) da geldiler. Bunlar hep Hazar milletine mensup idiler. Fakat sair Türklerle birleştiler onlara kendi dillerini daha doğrusu lehçelerini verdiler. Çünkü bütün Türkler hattâ Tatarıstan'da bile An Asıl bir millet iseler de muhtelif taraflara dağılmaları, ecnebi milletlerle münasebete girişmeleri dolayısiyle dillerinde farklar husule gelmiştir" diyerek Türk ayrılmalarını çok güzel açıklamıştır. (XIII)

Yine aynı yazar, "Palos Meotid'in ve asıl Hazar ülkesinin kuzeyinde sadece Türk adı altında tanınan birçok aşiretler bulunuyordu. Kabarlar işte bu aşiretlere katıldılar Voyvoda ünvanını taşıyan Lebedias adındaki bir komutanın yönetimindeki bu Türklere Sabarto Asfal adı veriliyordu. Bunlar yedi aşirete ayrılmışlardı. Bunların her birinin ayrı bir Voyvodası vardı. Bütün savaşlarında Hazarlarla beraber bulunuyorlardı Hazar Hakanı hizmetlerine karşılık Lebedias'a kızını verdi."

"Volga Yayık arasında bulunan Peçenekler Hazarlara savaş açtılar. Diğer bir Türk kavmi olan Uzlar Peçeneklerin doğusunda bulunuyorlardı. Hazarlarla birleşerek Peçenekleri bozdular Volga dolaylarından çıkardılar Peçeneklerin bir bölümü Uzlara katıldı diğer bir bölümü Türklerin (Macarların) bulundukları yerlere çekildiler. Bu defa Türkler ile Peçenekler arasında savaş başladı. Türkler (yani Macarlar) yenilgiye uğrayarak çekilmeğe mecbur oldular. İki bölüme ayrıldılar bir bölümü Derbend ve Gürcistan'a doğru çekildi orada Sabarto (Subartu Asfal) adı altında bir müddet özgürlüklerini koruyabildiler. İşte Kabarların bu Gürcistana doğru çekilenler arasında bulunması muhtemeldir. Çünkü orada bugün de Kabardienlere rastlanmaktadır. Kabardi bölgesinde oturanlara bugün Kerkes adı; aynı adı taşıyan bir kavimden geliyor. Bunlar eskiden Baykal gölü taraflarında oturuyorlardı denmektedir. (Aynı eser II. s. 491 - 493)

Kabarlara ve bunlarla beraber gelenlere Sabarto Asfal denmesi Sabar yani Subarların Doğu-Anadolu'ya gelen en eski Türk boylarından biri bulunması dolayısiyle Kabarların Türklüğünde hiç şüphe bırakmaz.

Altaylardan gelen Kerkes (Çerkez) lerle aynı dili konuşmaları göz önüne alınırsa ikisinin de bir soydan olduklarında yine şüphe yoktur.

XIII. Deguignes Hunların, Türklerin, Moğolların... Tarihi Umumumisi, II. s. 491.

UR, GUR ve KUR'LAR ÜZERİNE

TOPLU BİR BAKIŞ ve SONUÇ

Şimdiye kadar yaptığımız araştırmalardan anlaşılıyor ki, tarih öncesi çok eskiden, Ur diye adlandırılan bir uruk Türkçede bir kural olarak görülen, sesli harflerin önüne bir (G) veya (K) veyahut (H) veya (Kh) gibi sessiz bir harfin gelmesi ile sonraları Gur, Kur, Hur biçimine girmiştir.

Kaşgarlı Mahmut Divanında, bu kuraldan söz edilmekte ve Emir yerine Khamir deyiminin Oguz - Türkmen ağzına göre olduğu açıklanmaktadır. (I. s. 112) Tarihi, Arzan'a Garzan denilmesi de bu sebepledir.

Gurlar zamanla çoğalarak bölümlere ayrılmışlar ve her bölüm kendisine özel bir ad almıştır. Fakat ayrıldığı soyun adını da dinî ve geleneksel bir töreye uyarak bırakmamıştır. Uz - Gur, On - Gur, As - Gur, Di - Gur, Sub - Gur gibi Gur'luğunu bırakmayan yeni yeni bölümler meydana gelmiştir. Eğer oymak yalnız özel adı ile anılmak isteniyorsa o zaman adının sonuna, oymak ve boy anlamına, bir Ar veya Gar eki alır. Ongar veyahut yukarıda sözü geçen kural gereğince Hongar, Asgur'dan Asar ve yine aynı kurala göre Hasar bu da Z S değişimi ile Hazar olur. Yine Subgur'dan Subar, Kanggur'dan Kangar, Ulzingur'dan Ulzingar olduğu gibi Urar, Bulgar, Macar, Avar Kabar, Tatar şeklinde Ar ile son bulan birçok Türk adlarındaki bu Ar eki onlara adeta birer Türklük damgası vurmaktadır.

Gün geçtikçe ilerleyen Arkeolojik, Antropolik, Etimolojik araştırmalar bize, insan oğlunun en eski çağlarda en uygar bulunduğu bölgenin Orta - Asya olduğunu göstermektedir.

Kuzey rüzgârlarına karşı koruyucu bir yüksekliği olan bu serin yaylalardan Yablanovi, Sayan, Altay, Alay, Tanrı, Karaganda, Pamir, Hindukuş dağları; otu bol ve sulanması kolay, kışın barınak yerleri çok olan Baykal, Gobi, Balkaş, Isıggöl, Aral göllerinin bulunduğu Step ve Çukur alanları korumakta; Amur, Ankara, Selenga, Orhun ve İrtiş başı, İli, Sirderya, Amuderya nehir yatakları çevresi ve Hazar denizi kıyıları ise hem ekinci hem konar göçerlere kolaylıkla barınmağa ve yaşamağa elverişli bulunmaktadır.

Buralar halkının kafa yapısının da belki bu en erken uygarlaşmada büyük etkisi olmuştur. Zira bunlar çoğunlukla Brakisefal, Alpin, protonordiktir. Avrupa, Güney - Asya ve Akdeniz yönlerinin ilk kafa tiplerinin doliko sefal oluşu Avrupa'da ilkel çağların daha uzun sürdüğünü gösteren izlerin bulunması, bu Asya üstünlüğü genel görüşüne hak verdirmektedir.

Önceleri avcılıkla geçinen insanlar, sonraları koyun ve keçiyi daha sonraları sığırları ehlileştirmişler ve bu yüzden de onların beslenmesine ve üretilmesine en uygun yerleri kendilerine yurt edinmişlerdir. Bu yerlerin kışları soğuktan korunacak ve yazları her vakit yeşil ot bulunabilecek yerler olması gerekmektedir. Bu alanlar; ancak yazın en sıcak günlerde bile serin ve daima otu bulunabilen yüksek dağ yaylaları, kışın soğuk rüzgârlara kapalı, ılık rüzgârlara açık, güneşe bakan dağ etekleridir. Anadolu'da bugün bile Yörükler ve Konar - Göçer oymaklar bu şartlar içinde bir yaşama düzeni kurmuşlardır. Örnek olarak; bugün hâlâ Konargöçer durumda olan Biritan oymağını gösterebiliriz. Bunlar kışın Torosların güneyinde, Suriye sınırlarına yakın yerlerde kışlar; yazın ta, Bingöl dağları yaylalarına kadar uzanırlar.

Bugün Anadolu'da oturak köyler, kasabalar ve şehirler halkı bile yazın hâlâ yüksek yaylalara çıkmazlarsa rahat edemezler özellikle güneyde de Toros kuzeyde Karadeniz kıyılarında anti Toros yaylaları yazın bütün sahil halkını birkaç ay için kendisine çekmektedir. Yörüklerin iskân oldukları iç bölgelerde bile bu yayla geleneği hâlâ sönmemiştir.

Oymaklar halinde konar göçer bulundukları çağlarda bile, kendilerine kış ve yaz geniş otlaklar bölgesi sağlayanlar yer değiştirmeğe lüzum görmedikleri sürece, kışlaklarında evler yaparak yerleştikleri ve bugünkü yaylaya göçen şehirler hayatını yaşadıkları görülmektedir. Kurulan köy, kasaba ve şehirlerde bu suretle ekincilik ve sanat da ilerlemeğe başlamaktadır. Bu yerleşenler çok kere bağlı bulundukları oymak yer değiştirse bile bulundukları şehirlerden ayrılmadıkları görülmüştür. Hattâ yerleşip kalanlar çoksa oymak bağlılıklarını bırakmadıkları da başka başka yerlerde aynı oymak topluluklarına rastlanması ile anlaşılmaktadır.

Yine bu oymaklar arasında yarısı göçüp yarısı yerlerinde kalanlar da vardır. Herodot'un Lidyalılar için söylediği kur'a ile göçe mecbur edilen bir kısım halkın hikâyesi bunlar hakkında da düşünülebilir. (Herodot I. 94)

Bu bakımdan Türkleri yalnız konar göçer olarak düşünmek ve ekinciliği, sanatı başka uruklara maletmeğe kalkmak yanlış ve hatalıdır. Demiri en güzel işleyen, kılıçların çeliğine en iyi su veren, en mükemmel zırh ve kalkanları yapanlar Türkler olduğu gibi bulunduğu çevreye çabucak uyan ve onların dillerini de öğrenerek onlara başbuğluk eden de yine Türklerdir. Kaşgarlı Mahmud'un bu yolda verdiği bilgiler bize yeter belgelerdir. Şehirlerde yabancılarla karışarak dinsel etkiler altında Türk olup da dilinin arılığını kaybeden şehirler halkı olduğu açıkça belirtilmektedir.

Özet olarak denilebilir ki, Türklerin her çağda konar - göçer halde savaşçı ve akıncı görülmeleri, bunların toplum olarak uygarlıkta geri bulundukları dayanak olarak gösterilemez. Akına çıkanlar, Artık yurtlarına sığamayacak kadar çoğalmış ve yer bakımından daralmış savaşçılarla dünyayı buyruğu altında bir araya toplamak hevesine kapılan güçlü ve ünlü fatihlerdir.

O çağın savaşçıları sürüleri çoluk - çocukları gezici sanatkârları ile her zaman savaşa hazır bir toplum halindedir. Bugünün daimî orduları-

nın yerini o zaman bunlar almaktadır. Yoksa Türklerin hepsini akıncı olarak düşünmek gerçeklere aykırıdır. Sürü sahibi Türklerin yanında her çağda yerleşmiş, şehirler kurmuş Türkler de bulunmuştur. Son günlerin yeraltı araştırmaları bunu apaçık ortaya çıkarmıştır.

Türkler, Coğrafî özelliklere göre kendilerini ayarlayan bir uruktur. Yaşayış şekillerini her çağda göçtükleri yerlerdeki coğrafî durumlar yaratmıştır. Savaşa giderken bile yanlarında pazarcılar, tüccarlar ve sanatkârlar taşıyan bir uruk için uygarlığı yerleşmeyi hattâ tüccarlığı uzak görmek çok sakat bir görüştür.

Sümerlerin Etrüsklerin beraberlerinde taşıyarak götürdükleri ve yeniden kurdukları o parlak uygarlık bu göçebe savaşçı ve akıncıların işidir.

Türkler coğrafî özelliklere olduğu kadar aralarına girdikleri toplumsal çevreye de çabuklukla uymasını bilen zeki insanlardır.

Steplerde Steplerin hâkimi ve onun şartlarından en iyi faydalanmayı bilen bir toplum olduğu gibi, ovalarda ovanın şartlarına uyarak orada yaşayan insanlara da hâkim olmuşlardır. Gerekirse en iyi denizci olarak denizlere de hâkim olmayı bilmişlerdir.

Steplerde, dağlarda sertleşmiş; ovalara indikce uygarlaşma ve kurnazlaşma oranınca da yumuşamıştır. Bunun içindir ki, önce gelen Türkler sonradan gelenlere her vakit yenilmişler fakat zamanla yine onları aralarında eritmişlerdir.

Bunu gören ve sezen Cengizhan çocuklarına ve milletine hâkimiyeti her zaman elde tutabilmek için göçebeliğin bırakılmamasını öğütlemiştir. Dağ ve ova halkı arasındaki bugün bile görüle gelen savaşçılık ruhu ayrılışı çevrenin insanlarda yarattığı etkilerin bir sonucudur. Yoksa dünyaya korku salan bu akıncılar hiçbir zaman barbar bir kavim değil korkusuz ve cesur bir urukdur. İsviçrelilerin vaktiyle Fransız hassa alaylarına alınması onların barbarlığından değil dağlı ve korkusuz olmalarındandır.

Tarih boyunca bir sürü İmparatorluklar, krallıklar, beylikler kuran; yine tarihin büyük tanıdığı başka devletlere de kral ve kral soyları veren bir milletin çocukları nasıl olurda uygarlıktan uzak ve barbar olabilir. Türkler Çine insanları yönetme sanatını öğretmiş Mısırlıları yüzyıllarca yönetmiştir. Böyle bir uruk nasıl olur da ilkel, çoban ve barbar olarak tanıtılmağa çalışılır.

TÜRKLERİN GÖÇ VE YAYILMA İSTEKLERİ NEREDEN GELİYOR

Şimdi Türk'lerdeki bu yayılma ve Fütuhat sebeplerine bakalım. Bu yolda birçok şeyler söylenmiştir. Fakat bunların en başta geleni nüfus ve sürü sayılarının çoğalması ve beslenme alanının az gelmeğe başlamasıdır. Ergenekon efsanesi de hemen hemen bunu anlatmaktadır. Buna uzun süren kuraklıkları ve bunların sık sık tekrarını da ekleyebiliriz.

Avcılık çağında nüfus başına düşen beslenme sahası çok geniştir. Çobanlık çağında bu alan daha çok insanı besleyecek hale gelirse de ekincilikle beslenenler alanından yine de çok geniştir. Bu bakımdan nüfus ve sürülerin çoğalması sık sık göç zorunluğunu doğurur.

İyi beslenme ve yaşayış şekli, nüfus çoğalmasının başlıca sebebi olmaktadır. Kışın sıcak yerlere, yazın serin yaylalara göçmek ve her zaman yer değiştirmek insanlarda gücü arttıran ve eskinin çaresi bulunamayan kıran denilen bulaşıcı hastalıklarından oldukça koruyan en önemli olaydır. Şehirler ve kasabalar halkını silip süpüren kolera, veba, tifo ve tifüs gibi hastalıklar yaylalarda çadırlar içinde, sürülerinin arkasında ayrı ayrı otlaklarda, küçük küçük topluluklar halinde, yaşayış bulaşmalara engel olmakta bu bakımdan büyük nüfus azalmalarına karşı koruyucu bir durumu bulunmaktadır.

Yedikleri daha çok et ve hayvanî ürünlerdir bu yüzdende en besleyici ve en uygun gıdayı almaktadırlar. İşte bunun içindir ki, çabuk çabuk çoğalmakta ve etrafa taşmak zorunluğunda kalmaktadırlar. Türk oymakları arasında sık sık görülen çarpışmaların sebepleri de hep bu genişleme zorunluğundan gelmektedir. Zamanımızın köy sınır anlaşmazlıklarının doğurduğu silâhlı köy çatışmaları da bunların küçük birer örneğidir.

At'ın ehlileştirilmesine kadar bu taşmalar uzun zamanlarda kısa kısa yer değiştirmelerle olurken, sığırın, sonrada atın ehlileştirilmesi artık bu yayılmaların sıçramalar haline gelmesine yol açmıştır.

İşte o zaman bu Orta - Asya halkı bir yandan Çine ve Koreye kadar uzanırken bir başka yönden de sıradağlar çevresinden ayrılmayarak batıya doğru Hazar güneyinden dolaşarak Doğu - Anadolu'da Toros ve Antitorosların birbirine karıştığı bölgeye ulaşdılar. Burada yüksek dağlar ve yaylalar arasında kışlak olabilecek ovacıklar ve vadiler kendileri için en uygun yerlerdi.

Güneye doğru uzanan Zagrus dağları her iki yönünde de kışlak olabilen sıcak, geniş, münbit ovalar ortasında yükseliyordu. Özellikle bu dağların Dicleye bakan tarafı yazın yaylaya, kışın ovaya inmek suretiy-

le yerleşmeğe de çok uygun bir durumu vardı. Nüfusu nekadar çoğalsa göçmek zorunda bırakmıyacak bir bolluk alanını kapsıyordu. İşte ilk yerleşmeler bu suretle başladı ve birbirini kovalayan şehirler buralarda kuruldu.

Kafkasların güneyinde Kur nehri ve Engur çayı bunlar için aranıp bulunamayacak kadar çekici yerlerdendi. Yine bu bölge batıya doğruda Toros ve Anti - Torosları sıralayarak Akdeniz kıyılarına kadar, biricik geçim yolu; koyun, sığır ve at beslemek olan göçebeler için hem yaylak, hem kışlak bakımından çok uygun görülüyordu.

Tarih çağında olduğu gibi, tarih öncesinde de konar - göçer oymakların yolları her zaman dağlardan ayrılmadan yapılmıştır.

Dikkat edilecek olursa Orta - Asya dağlarının uzanan istikametleri, hep Horasanda gelip birleşmekte ve ondan sonra Alburz dağları ile yine batıya uzanarak Doğu - Anadolu, Bat - İran ve Kafkas dağlarına dayanmaktadır. Bu yolları izleyerek Mezopotamya, Doğu - Anadolu ve Kafkaslara yönelen Toros ve Anti - Toroslarla Batı - Anadolu ve Adalar denizi kıyılarına kadar uzanan ilk göçler, yerli halkı koğarak veya onları buyrukları altına alarak buralarda yerleşmişlerdir. İlk tarih çağlarına ait bugün elimize kadar ulaşan ve gün geçtikçe sayıları artan ve yazıları okunmağa başlayan belgelerle bugüne kadar korunabilen yer ve kasabalarla köy adları bize gerçekleri bulmamıza yardımcı olmaktadır.

II. Tarih Kongresinde Sayın Prof. Yusuf Ziya Özer son Arkeolojik nazariyeler ve Subarlar konulu Konferansında (s. 115 - 124) Subarların Türklüğünü bütün açıklığı ile ortaya koymuş ve bugüne kadar bir takım Avrupalı yazarların ileri sürdükleri yanlış görüşleri de tamamen çürütmüştür.

Elamlarla aynı zamanda yaşamış olan Ur Krallığına Pre Sumerien adı verilmektedir. En eski bir uygarlığın kurucusu olan Ur Krallarının mezarlarını bulan Voolley bu halka Marto adını vermektedir ki, bununla dilleri henüz Samileşmeden evvelki Amurruları kastetmektedir.

Chiera, Christian, Sipeiser, Konteneau da bunlara Subarlar adını veriyorlar.

Amurru adı bize Moğolistan ve Mançurya kuzeyinde akan Amur nehrinin adını hatırlattığı gibi Sumer eşik taşında adı görülen su taifesinin de Subarlar olduğu daha önce açıklanmıştı.

Bunlar gösteriyor ki, Subarların bir bölümü İsa doğumundan 3 - 4 bin yıl önce Amur nehri dolaylarından kalkarak Altay dağları güneyinden, Pamirden, Hindukuş dağları ve güney yamaçlarından geçerek Horasana oradan da Alburuz dağları ve güney yamaçları ile Zağrus dağlarına gelmiş ve bu dağların batısında yerleşerek bir kolu ile de Ur, Sumer ve Elamların bulunduğu alana yayılmıştır.

Ur yani Gur'larla beraber göç eden Subarların asıl adı Sub - Gur'dur. Gur soy adı kullanılmadan uruk olarak Subar denilir ki, Su uruğu anlamınadır. Belki de Gurların bu bölünmesi ve Subgur diye yeni bir boyun ortaya çıkması su ve kanallarla uğraşmaya başladıktan sonra olmuştur.

Ur'lar yurdunda yani Aşağı - Mezopotamya'daki Sippar (Subar) şehrinin bulunuşu da bize bunu göstermektedir. Bu oymak sularla uğraşmayı daha Orta - Asya'da iken öğrenmiş olacak ki, Milâtdan Önce 3 - 4 yüzyıllarda Aral denizi kuzeyinde ufak bir hükûmet kurmuş olan başka bir bölümünün adı da Su Krallığı olduğu Han sülâlesi yazarları tarafından bildirilmektedir. Bu da anlatıyor ki geride kalan Subarlardan bir bölüm de sonraları Aral kıyılarında yerleşmiş bulunmaktadır.

Dr. Merzfeld'in ortaya çıkardığı Persepolis, Pazargat'da ve İranın diğer yerlerinde bulunan I. Sus üslubunda, fakat teknik ve dekor bakımından daha ilkel seramikler, cilâlı taş ve çakmak taşından yapılmış âletler, Birinci Sus sanatını Neolitik devreye kadar götürmektedir.

Bunlar Türkistan'da, Sibirya'da, Kuzey - Çinde bulunan pek eski keramiklerle açıkça bir benzeyiş göstermektedir.

Demek oluyor ki, Amur nehri çevresinden kalkarak yukarı da belirttiğimiz yollardan gelen Elam'lılar Subarlar buraya sıçraya sıçraya ve çağ çağ, uygarlıkta ilerleye ilerleye her yerde eserler bırakarak gelmişlerdir. Bugün İran'da görülenlerle; Sumer ve Elam'lıların eserlerine bakılınca İrandakiler, daha geri bir uygarlık seviyesi göstermektedir. Tekâmül son haddini Mezopotamya'da bulmuştur.

Yusuf Ziya Özer tezinde; Sumerlerden önceki Ur medeniyetini ve Asur şehrini Subarların kurduğunu, I ve II. Sus medeniyeti üzerinde Mezopotamya'dan gelen bu Subar üslubunun etki yaptığı ve bunların Sumerlerden önce gelen bir halk olduğunu ve ilk Elamlılarla çağdaş bulunduklarını ileri sürmektedir.

Halbuki adlarına dikkat edilecek olursa Sumer (Sumar) lar ile Subarlar aynı adın lehçe farkı ile iki çeşit söylenişinden başka bir şey değildir. Zira Türkçe'de bin = min, ben = men, bncuk = moncuk gibi B — M değişimi her zaman görülmektedir. Bu bakımdan Sumer ile Subar arasında hiç fark yoktur. Yine bunlar I ve II. Sus'u yarattıktan sonra Mezopotamya'ya geçmiş olacaklardır. Esasen Ur'lar = Gur'lar olduğu gibi Subgur'lar da Urların Su uruğudur. Nitekim Sub = suv olduğundan bunlara Suvar da denmektedir. Sumar ve Suvarların Türklüğünde kuşkumuz olmadığından Subarların da Türk olduğu şüphe götürmeyen bir gerçektir.

Asur şehrinin Subarlar tarafından kurulmuş olması bize iki şeyi göstermektedir. Birisi Subarların kuzeyden yani Alburz dağlarından Zağrus dağları yolu ile güneye kaydığını; diğeri de Asur denilen bir Türk oymağının da Subarlara bağlı bir boy olduğunu anlatmaktadır.

Prof. Dr. Walter Ruben'in dillerinden Fin - Ogur olduğunu söylediği demirci bir Asur adlı oymağın bulunuşu bize bunu kesinlikle göstermektedir. (II. T. K. s. 237 - 143).

Bunlar Chalan (Kalan) ağpur bölgesinde oturmaktadırlar. Kuzey yani Himalâyalar güneyinden İndus ve Hindukuşlara kadar oturan halkın dili ile konuşmaktadırlar. Walter Ruben'in hâlen bütün oymakça çok ilkel bir şekilde demir eriten ve demircilik yapan bu 300 kadar kaldıkları

sanılan halkın milâtdan Önce 1500 - 2000 yıllarında Vedik aryalarla buraya geldiği yolundaki tahmini tamamen yanlıştır.

Bunlar milâtdan çok önce belki Orta - Asya'dan Pamir'lerden gelen Subar ve Ur'lardan güneye sarkmış bir kol olduğunda, bütün bu açıklamalar karşısında, şüphe yoktur. Zira Gurlarda aynı yolu izleyerek Kafkaslardan veyahut da başka bir kolu daha sonraları Hazar kuzeyinden Finlandiya'ya çıkmış ve Fin - Ogur adını burada almış veya buraya adını vermiştir. Bakır kültürünün Hindistan'a 4000 yıl önce gelmiş olması ve bunun Taurik şehir kültürü ile ilgili bulunması da Türklerin daha çok eskiden Hindistan'a sokulmuş olduklarını da göstermektedir.

Nitekim Buda dininin aslında bir Şaman dini olduğu yolunda daha XI. yüzyılda Elbirunî tarafından ileri sürülen fikir bugün W. Ruben'in araştırmaları ile de gerçekleşmektedir.

Modelli çehre vazosunun bu Asurlarda da bulunuşu bize Etrüskler, Cermenler, II. Troi ve Asurlardaki benzerlerinin de Orta - Asya kültürü olduğuna ve oradan geldiğine en büyük işarettir.

Voolley gibi daha birçok yazarlar Ur Uygarlığının Anadolu'nun yerli halkı saydıkları Subarlarla kuzeyden göçüp gelen Hind-u Avrupaî'lerle karışmış Asiyanik bir kavmin eseri olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Burada kuzeyden gelen Hind-u Avrupa-î bir topluluğu ne diye Doğu - Anadolu ve Mezopotamya'ya indirdikleri anlaşılamamaktadır. Herhalde mademki ortada medeniyet yaratan bir kavim vardır. Bunda Avrupalıların da payını görmek gayretinden hız alan bir çabanın izlerini görmemek elden gelmiyor. Eğer bu gayret dayanağını dillerinden alıyorsa, bunda geldikleri yol üzerinde yavaş yavaş ilerlemenin Hind'den ve İran'dan geçmelerinin etkilerini de aramak gerekir.

Nasıl, Samî akınlar karşısında Akatlar, Sumerler; Kalda adı altında yepyeni Türk ve Samî'ler karışımı bir uruk yaratmışlarsa Subarlarla da Samî ve Ari etkiler altında buna benzer bir Asur krallığı doğmuştur. Burada dikkate değer bir olayda bu krallığın başında yine bir Türk boyu olan Ur topluluğundan Asur oymağının adı devletin de adı oluşudur. Asur devletinin kurucuları da yine Türklerdir.

Asur sözünün aslı da As - Ur yani As - Gur dur Çünkü Ur = Gur'-dur. Nitekim Urartu devletini de yine bu Orta Asyadan gelen Ur'lar kurmuştur. Urartular konusunda belirtdiğimiz gibi Urartu adındaki Tu eki İmartu, Zigurtu, Gurtu, Mahaltu da olduğu gibi memleket anlamınadır. Asıl oymak adları İmar, Zigur, Gur, Makhal'dır. Bu bakımdan Urartu'-nun da aslı Urar'dır ki Taife ve oymak anlamları taşıyan (ar) eki de çıktıktan sonra yalnız Ur, urukun kendi adı olur. Urar = Ur uruku demektir. Ur'larda sonradan ünlü harflerin başına bir (G) ünsüzü alarak Gur olmuştur.

Bu Urların Sub - Gur yani Subar bölümü bir tarafdan Fırat, Dicle ve Zagrus dağları yoluyla güneye inerken birçok bölümlere ayrılıyor ilk önceleri Sumer adı ile anılırken sonra Kalda ve Asurlulara da karışıyor.

Batıya yönelen ve Eti (Ati, Heti, Hati) Devletini daha sonra Lidya, Karya (Karlı), Milya (Millî) gibi Pelaag adı ile anılan birçok devletler kuran Türk boyları arasında da Subarları İtalya'ya atlamış olarak görüyoruz. Tarant körfezi yakınlarında önemli bir uygarlık merkezi olan Sybari şehrinin bunlar tarafından kurulduğu anlaşılıyor. Söylentilere göre bu şehir Akailer (Akatlar(tarafından kurulmuştur. Akatlarla Mezopotamya'da da beraber olan Subarların bir bölümünün buraya kadar uzandığı açıkça belli olmaktadır. Zira Yunanca da Y harfi U diye okunur Sybari = Subari'dir.

İran kuzeyinden Kafkaslara çıkan kol ise, Kafkaslara geldikleri yer olan Hindukuş'ların eski adı olan Kafkas adını verdiği gibi buranın en büyük nehrine de soylarının adı olan Kur (Gur) adını vermiş bulunmaktadırlar. Buradaki Gurcular, oraya giden Ur'ların adını hâlâ taşımaktadır.

Asgur, Utigur, Ongurlar, Beşgurlar hepsi Kafkas dağlarının en güzel yaylak ve kışlaklarını kapsayan bu bölgede toplanmışlardır.

"Ezminei Kadime Yolları" yazarı Edmon De Moulin medeniyetin beşiği olarak gösterdiği bu olağanüstü tabiat güzelliğini Yunanlıların doğuş yeri olarak kabul etmekte ve bütün Yunan ilâhlarının çıktığı yer olarak göstermektedir. Bizde Pelasg'ların Türklüğünü ileri sürerken yalnız ad benzerliklerine değil geliş yerleri, kültür ve geleneklerini göz önüne almış bulunuyoruz.

Milâdın dördüncü yüzyılında Hun topluluğu içinde de bulunduklarına şüphe olmayan Subarlar, Atilânın emrine Kafkaslar kuzeyine geçtikten sonra katılmışlar ve Atilânın ölümü ile tekrar yerlerine dönmüşlerdir. Tarih bunları ilk defa Kafkasya kuzeyinde iken Yunan ve Lâtin yazarlarının eserleri ile tanınmıştır. Yunan tarihçileri bunlara Sabir ve Lâtin yazarları da Saviri diyorlardı ki, bunlar da kuzeye doğru yönelmiş Subar ve Suvarlardan başkası değildir. Bu kuzeye doğru yönelişin başka bir tanığı da Ural dağlarının adıdır. Zira bu da Urlara bağlı bir addır. Fin - Ogrienlerden olduğu anlaşılan başka bir Asur boyunun da Finliler arasında yer alışı bir tesadüf olarak yorumlanamaz.

Benzer adlar bununla da kalmıyor. Mezopotamya'daki Ur şehri yakınındaki Samara şehri adını da yine burada Volgaya dökülen Samara nehrinin adında bulmaktayız. Buna paralel olarak aynı nehirle birleşen Uran suyu da Urlar adını taşımaktadır. Yine Türk, Türkman da olduğu gibi büyüklük işareti olan Man ekini alan Urman da Sakmara suyuna karışan bir derenin adıdır. Daha önce de açıklanan bütün bu benzerlikler gösteriyor ki Ur (Gur) lardan bir kolda Fin - Ogurları içine alarak kuzeye Ural dağları çevresine çıkmışlardır. Fakat bunların Kafkaslar'dan mı? Yoksa Hazar denizi kuzeyinden mi? Buralara yayıldıkları kesin olarak söylenemez.

Baykal gölü kuzeyindeki Su Krallığının varlığı bizi burada da Urların izlerini aramağa götürmüştür. Nitekim Uri, Baykal gölüne akan Selenga nehrinin Kosso gölü doğusundan gelen bir kolunun adıdır.

Yine Urik, Baykal gölü kuzeyinde İrkotsk şehrinde 60 kilo metre kuzeyinde tren yolu üzerinde bir kasabanın adıdır.

Urluk, da Baykal gölü güneyinde Rus ve Moğolistan sınırı üzerinde Kentei dağlarında bir kasabadır.

Bütün bunlar Su urğunun da Subarlarla akrabalığını dolayısiyle Gurlarla ilşiğini ortaya koyan en güzel tanıklardır.

Bu bakımdan Gurlardan bir bölümünün Hazar denizi kuzeyinden Urallara geçmiş olmalarını düşünmekte yerinde olur.

Fakat bizim görüşümüze göre Orta - Asya'dan ilk akınlar Hazar denizi güneyinden olmuştur. Çünkü buraların iklim şartları göçlerin bu yolu seçmelerinde etki yapmıştır. Sonraları buralarda kuvvetli devletler kurulup yeni göçlere engel olmağa başlayınca göçler Hazar denizi kuzeyine çevrilmiştir. İnsanlar yeni buluşlarla soğuktan korunma çareleri de daha ilerlemiş mükemmel çadırlar ve arabalarla kuzeyin bol otlu düz ovaları da çekici bir hal almıştır.

Tarih önceleri güneye doğru ilerleyen göçler, tarih başlangıçlarına doğru kuzeye dönmüş ve tarih boyunca da hem güney ve hem de kuzey yolları ile devam edegelmiştir.

Atilâ'nın ordularına karışan Ural, Volga ve Don boylarındaki Kutrigur, Utigur, Bitigur, Ulzingur, Sarıgur, Ongur, Uygur'lardan başka Angisir Bardor Urog'ların da bulunuşu gösteriyor ki, Karadeniz kuzeyinde Gurlardan büyük bir topluluk daha önce buralarda yerleşmişlerdi. Deguignes, (Hunlar Türklerin...... Tarihi Umumisi) (II. s. 143)

Bunlardan Hongar, Bulgar, Uti ve Kutri (Kutur), Sarı'ların yine Britan, Akatır, Burdurların bugün bile Kafkaslar'da, Doğu - Anadolu'da izlerine rastlanılması gösteriyor ki, Hazar denizi kuzeyinden değil güneyden kuzeye çıkmış topluluklardır veyahut da önceleri Hazar güneyinden gelen bir bölümüne karşılık başka bir bölümünün de sonraları Hazar kuzeyinden göçe devam ettiklerini gösterir.

Daha önce de açıkladığımız gibi birçok yer adlarının Doğu - Avrupa'da Doğu - Anadolu'dakilerin aynı oluşu bunun daha ziyade güneyden kuzeye doğru yayılmalara hak verdirmektedir.

Atilâ'nın ölümünden sonra dağılan Hun topluluğunun geldiği yönden geri dönüşü yani Kafkaslar üzerine sarkışı da bu görüşe hak verdirmektedir.

Buraya kadar açıkladığımız duruma göre, milâtdan Önce 2000 yıllarında Avrupa'dan Asya'ya doğru bir akının varlığını ortaya koyacak hiçbir delil yoktur. Bu tamamen hayalî ve gerçeklere asla uymayan bir görüştür. Kitabımızın çeşitli yerlerinde bu konuya her vesile ile değinilmiştir. Buna karşılık her çağda Asya'dan Avrupa'ya doğru akınlar örtülemeyecek kadar açıktır.

Bu gerçeği, Filoloji ve Lenguistikten başka Etnoloji ve Etnografi de kabul etmeğe başlamıştır.

Alacahöyük mezarlarındaki ex-vato'ların Zoomorphos yapısı ve totemik bir köke ulaşması bizi nasıl Asya'ya doğru yöneltiyorsa, Geyik

motifleri ve güneş kursları da proto etilerin kökünün de Orta - Asya'da olduğunu ve Türk efsane ve inançlarını yansıttığını göstermektedir.

Dikkat edilecek olursa Avrupa'da Brakisefal yayılışını, Prof. Eugene Pittard, "Homo Alpinus şeklinde yine dağlar ve bunların eteklerindeki ovalar istikametinde olduğunu belirtmektedir. Karpatlar Alpler, Pireneler ve buradan İspanya'ya uzanan dağlar etrafında yayıldığını söyler ve bunlar; Broka Keltiklerin, Denikerlerin, Kelto - Ligur'ların, Kelto - Retiklerin ırkıdır. (I)

Önceleri Dolikosefallerle meskûn Avrupa'da ilk defa Brakisefal'ler Mezolitik devrede Ofentte ortaya çıkarılmıştır. % 40 derecesinde Brakisefal çoğunluğu bize bu göçün büyüklüğünü de göstermeğe yaramaktadır. İlk gelen Braksefalleri sonradan gelenlerden ayırmak için birincilere Proto Brakisefal sonradan gelenlere Neo Brakisefal adını takmışlardır. Bu uzun bir zaman geçtikten sonra tekrarlanan bir Brakisefal akınıdır. Bunlar doğrudan doğruya doğudan gelenler midir? Yoksa İsviçre'nin gerisinde kalmış Marmara denizi, Karadeniz kuzeyi ve Tuna boylarında yerleşmiş eski toplulukların her hangi bir etki sonunda yeniden yürüyüşe geçmeleri midir? Bunun konumuzda hiçbir değeri yoktur.

Olay, doğrudan doğruya her çağda doğudan batıya bir göçün varlığını ortaya kor. Asıl üzerinde durulacak olan bu Brakisefal akının başlangıç noktasıdır ve Brakisefallerin ana yurdudur.

Bu yolda yapılan araştırmalar bizi ister istemez orta ve batı Asya'ya götürmektedir diyen Pittard'ın bu görüşüne birçok Antropoloji bilginleri de katılmaktadır.

Nitekim H. H. Von Der Hosten'in II. Tarih Kongresindeki raporu Milâtdan 4000 yıl önce Orta - Asya'da başlayan bir medeniyetin Anadolu'ya gelişini Ur, Kiş, Tely, Mari buluntuları ile Alacahöyük buluntularının karşılaştırılmasında şaşılacak derecede görülen benzerliğin ve hattâ ayniliğin bir çıkış yerine bağlanması gerektiğini ve bunun eskiliğine ve benzerliklerine bakılarak Orta - Asya olması gerektiğini çok kesin bir dille ortaya koymaktadır.

Tarih öncesinin bu karanlık çağlarını, Türkün geleneksel töresinden yani soy ve özel adlarını her çağda korumuş bulunmalarından kuvvet alan bu tezimizle birçok gerçekleri aydınlatmış olduğumuza inanıyorum. Bundan sonra haklarında şimdiye kadar bir türlü kesin bir kanı ileri sürülemeyen KÜRT'ler hakkındaki konumuza geçebiliriz.

Çünkü bu açıklama yapılmadan gerçekler tam bir aydınlıkla ortaya konulamazdı. Tarih öncesi ile başlayan ve tarih çağı ile de dünya çapında etkiler yaratan ulu Türk soyunun her boyu tarih öncesine dayandığından Türklüğünde zerre kadar şüphe olmayan Kürt boyunu da öyle iki üç aylık seyahatlerle ortaya çıkardıklarını sananlar hep yanılmışlardır. Kürtleri inceleyebilmek için bütün Türk tarihini bilmek ve tarih öncesine kadar inmek gerekmektedir. Bizde bu bilgiye sahip olduğumuzu iddia edemeyiz. Çünkü Türk Tarihi bir kafaya sığmayacak kadar büyüktür.

I. II. Tarih Kongresi, s. 81.

Fakat Kürtler konusunda yıllarca aralarında bulunmanın, uğraşmanın ve fikir yormanın sonucu olan bu eser, her halde kötü amaçlarla yazılmış gerçekleri gizlemeğe çalışan eserlerden daha faydalı daha çok gerçeğin kendisidir. Amatör bir tarihçinin de bilginlere çok şeyler verebileceği kanısı bizi yıllarca yılmadan çalışmaya teşvik etmiştir.

Biz Kürtler konusunu incelerken bilinen tarihî olayları sırası ile yazarak inceleyecek değiliz. Gücümüz yettiği kadar bugün ve tarihte mevcut belli başlı oymakların benliklerini ortaya koyarak genel bir görüşün doğmasına çalışacağız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜN

SONU

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM : IV

KÜRT'LER VE ZAZA'LAR

Toplu bakış ;

Asıl araştırmasını yapmak istediğimiz, bu konuyu en sonraya bırakmakdaki amacımız; bugüne kadar alışılmamış bir arama tekniği ile erişdiğimiz sonucu güvenle ortaya koymak ve aydınlatılan bu yeni yolda, şimdiye kadar varılan yanlış görüşleri yıkmaktır.

Ancak bu suretledir ki, Kürtler üzerindeki araştırmalarımız; bugüne kadar ileri sürülen, türlü görüşlerin etkisinden kurtularak en doğru bir yolda yörütülebilecektir.

Bugün Kürt diye andığımız kimseleri, ayrı bir varlık ve ayrı bir uruk olarak düşünmek çok yanlış bir görüş olur. Zira Kürtler, bir çok Türk oymaklarının binlerce yıldan beri birbiri üzerine yığılarak kaynaşmasından ortaya gelmiş bir topluluktur.

Dikkatli ve iyi bir inceleme sonunda, bunlar arasında Türklerin her boyundan her oymağından birer parça bulmak mümkündür. Bunlar Türk uruklarının tıpkı bir konglumerası durumundadır. Özel amaç güden bazı yazarlar Kürtlerin bu kadar eski bir tarihi olmasına karşılık şimdiye kadar özgür bir devlet kuramamaları üzerinde adeta teşvik edici bir önemle durmuşlardır. Ancak şu veya buna bağlı küçük beylikler halinde görülmelerinin nedenlerini araştırmışlardır. (I)

Bir Türk devleti olduğunu evvelce açıkladığımız Urartu'lardan sonra çevrede Akkoyunlular ve Karakoyunlular çağına kadar tarihte yer alan belli başlı bağımsız bir devlet kurulamamıştır. Bunun nedenleri ortada ve apaçıktır. Önceleri Saka Türkleri ile Urartu Türkleri birden anlaşamadıkları gibi çeşitli zamanlarda çeşitli yönlerden gelen ve az çok birbirine karşı yabancılaşmış Türk boylarının tam bir kaynaşma vucuda getirememeleri, İran veya Romanın Hâkim olduğu çağlarda baş kaldırmalarına imkân vermemiştir. Selçuklular, Akkoyunlular, Karakoyunlular ve Osmanlılar çağında ise hâkimiyete yine bir Türk olarak katılmışlardır. Çok sarp ve dağlık bir çevrede yaşamaları, oymaklar halinde özgürlüklerini korumaya elverişli olduğundan eski Türk oymakları geleneğine göre her çağda özgür yaşamışlar ve birbirleri ile çarpışıp durmuşlardır. Ancak Türklerden gayri Bizans, İran, Rus gibi yabancı devletlerin saldırılarına karşı derhal aralarında ve Türklerle birleşmede gösterdikleri

I. Dr. Friç. Kürtler s. 19 - 20

büyük anlayış onların yine yüzlerce yıl bu özgür yaşayışlarının başlıca sebebi olmuştur. Yanlarında birleşebilecekleri kuvvetli bir Türk devletinin bulunmadığı çağlarda ise karşı koyamayacaklarını anladıkları zaman uysal görünmeğe çalışarak, sözde bağlılık devirlerini, hâkim devletin zayıf anını kollamakla geçirmiş ve ilk fırsatta yine özgürlüklerine kavuşmuşlardır.

Başka başka yerlerden gelen bu Türk oymakları, yakın zamanlara kadar yarı konar göçer hayatlarını, ancak bu bölgede yaşayabildikleri için oralardan getirdikleri dilleri yerli dillerle birbirine karıştırmışlar ve bu sarp bölgeler arasında ayrı ayrı lehçelerin doğmasına da sebep olmuşlardır. Dilleri daha Evliya Çelebi zamanında 15 lehçe farkı gösteriyordu. Aşiret kavgaları, arazi engelleri, kan davaları birbirlerine yaklaşmalarına ve kaynaşmalarına engel olmuş ve bugünkü birbirlerinden çok ayrı ve adeta aralarında anlaşamayacak kadar uzaklaşan dil grupları ortaya çıkmıştır.

Ekilen toprakların çoğalması, Yerleşmelerin gün geçtikçe artması, Osmanlı hükümetinin fütühat çağlarında, Anadolu'da yerleşmiş olanlarla gezginciler arasında büyük kavgaların çıkmasına sebep olmuş, Osmanlı padişahları bu güç durumu ancak göçerleri Suriye sınırlarına sürmekle düzelteceklerini sanmışlardı. Fakat buralarda barınamayan Türkmen ve Yörükler ilk önceleri Diyarbakır, Malatya dolaylarına kaçmışlar, artan tazyik karşısında yavaş yavaş Doğu Anadolu'ya yönelmişlerdir. Osmanlı arşivleri bu sorunları çözmeye çalışan buyruklarla doludur. Ahmet Refik'in "Anadoluda Türk Aşiretleri" dergisinde arşivden alınmış bu fermanlardan bir çok örnekler vardır.

Yakın zamana kadar torunu Türkçe bilmeyip Zazaca konuşan fakat büyük ninesi hala Yörük lehçesi ile en saf Türkçe'yi konuşan oymaklara tanık olunmakta idi. Bunlardan biri de Pülümürde Danzik bucağında Baluşağı aşiret reisi Eyüp Ağanın çok yaşlı ölen büyük annesidir. Bugünkü Zazaca'nın bile bölge bölge ayrılan konuşma ağızları göstermesi bu yüzden ileri gelmektedir.

Dil ihmalimiz yine devam edecek olursa yarın bütün lehçeler birleşmeye doğru gidecek ve yeni Türkçe, Kurmanca, Lurca, Dimilce ve Zazacadan birleşme bir dil ortaya çıkacaktır. Zira nakil vasıtalarının çoğalması, yolların yapılması, birbirlerine yaklaşma imkânlarını arttırmıştır. Artık onları birbirinden ayıran engellerin kıymeti kalmamaktadır.

Kurmançlar arasında bu birbirine yaklaşma hemen hemen olumlu bir hale gelmek üzeredir. Bunda İslâmiyetin ve Şafiî mezhebinin kaynaştırıcı etkileri de görülmektedir.

Dersim Zazalarının Alevî oluşları; Kurmançlarla anlaşamayacak kadar büsbütün ayrı bir dile sahip olmaları sonucunu doğurmuştur. Bunlar arasındaki Zaza şive farkları da gün geçtikçe kaybolmaya başlamıştır.

Zazalardan Sünnî olanların Kurmanç diline doğru kaydıkları ve şimdiden her iki dili konuşmaları bunu göstermektedir. Fakat bugün bile Erzurumda oturan ve Kurmanca konuşan biri ile Musul'da oturan bir

Kurmanç yine birbirlerini anlayabilmekte az çok zorluk çekerler. Zazalar içinde uzaklıklar aynı sonucu verir.

Bu hal bize Kürtçe diye genel bir dil olmadığını da göstermektedir. Bu dil Dr. Friç'in dediği gibi "Diller karışımı bile olmayıp kelimeler karışımı bir dildir."

Bu kelimeler karışımı dilde tamamen Türk yapısı üzerine kurulmuştur. Bunu ileride dil konusunda açıklayacağız. Bu da bize gösteriyor ki esas Kürt oymağı (yani Gurtlar) Gur soyundan gelen Türklerdir. Kurmanca (yani Gurmanca) Gur Türklerinin ana dili üzerine sağdan soldan gelen katılmalarla kurulmuş bir dildir. Bu bakımdan Onda, Ari, Samî Hind-u Avrupa-i diller gibi özel bir dil yapımı aramak boş bir çaba olur.

Buna karşılık eski Türk lehçelerindeki sözleri çıkarmak için Kürtçe bir hazine durumundadır. Burada buna güzel bir örnek de verebilirim.

Pülümür'de kırlarda, kışa doğru açmakta olan bir çiçeği göstererek, adını sorduğumda bana Türkçesini bilmediklerini söylediler. Kürtçesini sordum, "Karbelik" dediler. İşte sizlere güzel ve gerçek bir Kürtçe. Karın yağacağını belli eden bu karbelik Türkçe değil Kürtçe imiş. Ancak kırlarda görülen ve şehirlileşmeyen bir çiçeğin adı da konar - göçerlik'le ri zamanından beri asıl adını koruyabilmek mutluluğuna uğramıştır. Kürt bunu kendi malı bilmekte haklıdır. Yalnız unuttuğu bir şey varsa o da kendisinin de aslında Türk olduğudur. Zira Kürt adı da Selçuklu, Karamanlı, Osmanli gibi bir Türk boyunun adıdır.

Fakat Kürtler konusunda, asıl en önemli nokta, böyle Kurmanca, Zazaca, Lurca, Dimilce gibi birbirinden tamamen farklı diller konuşan, ayrı ayrı mezhep ve inançlara bağlanan, hatta ayrı ayrı topluluklar halinde özel adları bulunan bu urukların hepsine birden nasıl oluyorda Kürt adı veriliyor? Asıl Kürt oymağı bu topluluklar arasında azınlık bile denemeyecek kadar az olduğu halde birçok oymaklara nasıl oluyor da adını verebiliyor?

İşte bu problemin çözümü bize Kürt adının yayılış sebeplerini de ortaya koyacaktır. Bunun için Kürtleri incelerken, bunları Kardular, Urartular, Haldiler veya Araratlar (Alarotlar) olarak genel bir şekilde ele almak hiç bir çaman doğru olamaz.

En doğru yol, yakın zamana kadar aşiret hayatını sürdüren ve halâ anılarını ve birliğini koruyan bugünkü oymaklar üzerinde, tarih boyunca yapılacak araştırmalarla bulunacaktır.

Şimdiye kadar yapılan bütün araştırmalar Kürtleri bir toplum olarak ele almış bunun içinde yanlış sonuçlara varmıştır. Yine bu işte de tutulan usul kılâsik dil araştırmaları ve dil benzetmelerinden ileri geçememiştir.

Her biri ya bir görev sırasında veya bir gezi dolayısı ile bir iki ay içinde daha çok yetkisiz kimseler tarafından yapılan bu araştırmalar eksik bir görüşün ortaya konması şeklindedir. Az çok yetkili kimselerde yine kısa incelemelerinde kendilerinden önceki hatalı araştırmaların etkisinden kurtulamamışlardır.

Türk tarihini en eski çağlarına kadar gayet iyi ve esaslı bir şekilde öğrenmeden, Eski Anadolu ve Mezopotamya çevreleri hakkında tam bir bilgiye varmadan, Doğu - Anadolu ve Kafkaslar üzerinde bugünkü görünüşlerine bakarak Türkkologlardan başkaları tarafından yapılan böyle kısa araştırmaların esasen doğru bir sonuç vermesi de beklenemezdi.

Ne yazıkki bugün Türk tarihinin kendisi bile henüz iyi bir araştırma ile ortaya konulmuş değildir. O da bugünkü konuşma dillerine göre klasik lengüistiklerin etkisi altında bulunmaktadır.

Yeni yeni antropolojik ve etnografik buluşlar ve arkeolojinin verdiği kalıntılara göre Türk oldukları ileri sürülen uruklara, hâlâ karşı koyan klasik dilcilerin arkasından giden ve aksini savunmaya kalkışan bilginler görülmektedir. Ve bu bilginlerin yazdıklarına dayanarak onların izinde yürüyen Türk tarih yazarları da vardır.

Nitekim I. bölümde bütün açıklığı ile ortaya koyduğumuz İslâm Ansiklopedisindeki Kürtler konusu bunun en kötü bir örneğidir.

Bizim asıl konumuzu en sona bırakmamızın tek sebebi; Kürt ve Zazaları başlı başına bir uruk olarak tanımayıp, tarih boyunca birbirlerine eklenen birçok oymakların birleşmesinden doğmuş bir varlık olarak görmemizden ileri gelmektedir. Bu bakımdan bu eklentileri ortaya çıkarmak için ilk önce bugün Kürt diye anılanların bulundukları yerlerde daha önce yaşamış insanların benliğini ortaya çıkarmak, komşuları olan urukların kimlikleri üzerinde gücümüz yettiği, bilgimiz erdiği oranda durmak ve ondan sonra da inandırıcı olabilmek için bu görüşlerle asıl konumuza girmek gerekliliğini duymuş ve onun için bugünkü Kürtler bölümünü en sonraya bırakmış bulunuyoruz.

Burada hemen şunu da açıklayalımki biz bütün Türk tarihini kapsayan bir bilgiye sahip olduğumuzu iddia etmiyoruz. Zaten bunu güvenle ortaya atacak başka bir kimsenin de bulunamayacağına kesinlikle inanıyoruz. Tarih öncesinden başlayıp ve yine tarih boyunca var olan bir milletin dünya ölçüsündeki etkilerini bir kafaya sığdırmanın imkansızlığını biliyoruz.

Bununla beraber Türk tarihi hakkında yine Türk bilginleri tarafından yapılan parça parça araştırmaların Avrupalıların araştırmalarından daha verimli olacağına da inanıyoruz. Birçok Avrupalı tarafsız ve ancak bilim için çalışan Türkologların da yine bu parça parça araştırmalarında vardıkları sonuçlardan, üzerlerinde dilcilerin bıraktığı etkiler göz önüne alınarak çok güzel faydalanılabilir.

Fakat bugün artık Macarların, Bulgarların, hatta Hazarların, Peçeneklerin, Komanların ve Hunların bile Türk olmadıklarını savunmağa kalkacak kadar ileri gidenlerin önüne bilimle ve gerçeklerin verdiği güvenle karşı koymamız gerekmektedir. Her millet kendi tarihini kendi yazarken bizim de Adaptasyonlarla, araştırmadan, çalışmadan üzerinde düşünmeden Türk tarihi yazmak sevdasından vazgeçmemiz gerekmektedir.

Artık işin kalayını değil zorunu seçmek çağına girmiş bulunmaktayız. Bunu yapacağımıza da sayıları günden güne çoğalan yeni yazarlarımız bize güven vermektedir. Bu arada belki bazı yanılmalar olacaktır.

Fakat bu yolda çalışmalar ilerledikçe bunlarda düzelecek ve millî benliğimiz parçalanmalardan kurtularak tam bir bütün halinde ortaya çıkacaktır.

Bizim bu konuda zaman zaman duraklayan ve fakat başlangıcı 30 yıl öncesine varan çalışmalarımız nihayet bir amatör çabasından başka bir şey değildir. Fakat bu bile üzerinde yılmaksızın uzun bir çalışmanın ne kadar verimli sonuçlar vereceğine bir örnek olabilir.

Konumuza girmeden önce üç bölüm halinde yaptığımız açıklamalar şimdiye kadar zihinlerde yaratılan yanlış bilgileri tamamen giderememiş olsa bile bilginlerimize, bu yolda araştırmaya ve düşünmeye yeni bir yol açarsa, bu da bizim için bir mutluluk olacaktır.

KÜRT ADININ KÖKÜ

Yeni tarih araştırmalarında Uruk adlarına da değer verilmektedir. Fakat bu adlar eğer bir Türk adı ise önemi daha da artar. Zira Türklerde, ata, oba, ocak kutsallığı çok eskiden beri sürüp gelen bir gelenek halindedir. İranlıların Skythlerle yaptığı savaşta gördüğümüz gibi, Skythlerde ataya hakaret en büyük bir suç ve bir savaş vesilesidir. Yine bugünkü Bektaşilerde ve Caferi Alevî olan Zazalarda eşiğe basmak saygısızlık ve bir günahtır. Zira eşik obaya giriş yerinin başlangıcıdır. Boylar, Kutsallığı ocaktan aldıkları için ocağın adını ve totemini değiştiremezler Bir ocaktan türeyen çeşitli boylar ancak sanları ile birbirinden ayrılabilirler. Boylar büyüyerek oymaklar haline geldikçe yine aynı görenek yürür gider. Uruk halinde ise, birçok boy ve oymaklar birleştiği için yeniden bir ün aldıkları görülmektedir. Fakat çok kere Uruk aynı soydan gelen boy ve oymakların birliğini koruyan adı genel ad olarak aldığı da olur. 3. Bölümde açıkladığımız Gur'lu oymaklar bunun güzel bir örneğidir. Bunun içindir ki bir oymağın adına tarihin her çağında rastlamak mümkün olur. Hele ilk Şamanizm ve totemizim çağlarında bu koruma kesin bir gelenek halinde idi. Bu töre İslâmiyetde yine az çok korunabilmiş ise de Hıristiyanlıkta bütün töre ve gelenekleri ile birlikte küçük oymaklardan başlayarak yavaş yavaş bütün ad ve sanlarını kaybetmişlerdir. Ancak büyük uluslar adlarını koruyabilmişlerdir. Şimdi bu eski oymak adlarını dağ, dere, köy gibi yerlerde bulabiliyoruz. Zira sonradan büyük şehir ve kasabaların da adları değiştirilmiştir.

Eski çağlar için özellikle Türk tarihinde adların büyük bir yeri vardır. Zira bu oymaklar, gittikleri yerlerde ya oymak adlarını veyahutta eski bıraktıkları ocak yerinin adlarını vermeyi gelenek haline getirmişlerdir. Bu yüzden bir oymağın gelip geçtiği yerleri de dikkatli bir arama ile ya bir köyde veya dağ, dere, göl gibi yer isimlerinde her zaman bulmak mümkündür.

Tarihciler, Kürt kelimesi üzerinde dururken ilk önce bu adın nereden geldiğini araştırmakla işe başlamışlardır. Birinci bölümde, İslâm Ansiklopedisinde Kürtler konusu yazarı Minorski'nin bu yolda yapılan

bütün araştırmaları belirten yazısına karşılık verirken, teker teker bu görüşleri ele almış ve uzun boylu incelemelerde bulunmuş olduğumuz için tekrar etmekte bir fayda görmüyoruz. Burada kısaca bir hatırlatma ile yetineceğiz.

Doğrudan doğruya Kürt adına ilk olarak Arap eserlerinde ve Arap yayılması çağlarında rastlıyoruz. Çok kere çoğulu Ekrat olarak gösterilen bu uruk adının on binlerin geri çekilmesinde Ksenofon tarafından söz konusu edilen Kardukh'lar olduğu ileri sürülmüş ve Kardukh sözünün sonundaki (Kh) nin Ermenicede çoğul eki olduğu söylenmiştir. Geriye kalan Kardu'daki du ekinin de Türkiye'deki ye gibi memleket anlamına geldiğini evvelce belirtmiş olduğumuzdan kök olan kar, adın kendisidir. Karlar, Hindukuş dağları çevresinde Gurşistanın Paktika bölgesinde Kardu-el yani (Kar ili) nde yaşayan bir Türk oymağıdır. Demek oluyorki vaktiyle bunlardan bir bölümü; Çarlar, Gurlar, Peçenekler, Karlukhlar, Bohtlarla birlikte Kenterides (Kent-eri) bölgesine ve Bohtan suyu ile Dicle arasına yerleşdikleri ve buraya da yine eski illerinin adı olan Kardu ve yine eski bölgeleri olan ve Herodot'un Pakti diye adlandırdığı Bohti adını verdikleri görülmektedir. Fakat Minorsky bu kardu'ları Kürtlerden saymadığı gibi Hartman, Noldek, Veisbah'ın araştırmaları da XX. yüz yıl başlarına kadar Kardu'ların Kürtler olduğu yolundaki kesin kanıları çürütmüş ve yeni bir çığır açmıştır. Bunlar dilcilik bakımından Kürt ile Kardu'nun birleştirilmeyeceği bunların birbirinden ayırdedilmesi gerekdiğini ileri sürmüşlerdir.

Kürtlerin ancak, Strabon'un (XI. 130), (XV. 131) de gösterdiği Medya ve Farsdaki varlıklarından söz ettiği Cyrti'ler olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Zira bugün de bu bölgede birçok Kürt aşiretleri bulunmaktadır. Bu görüş bizim de tezimize uygun düşmektedir. Zira eski Roma ve Yunan dillerinde Y harfi U şeklinde okunduğuna göre bu da Kurti şeklinde okunur. O halde Kur = Gur'un T'li çoğulu Gurt ve bunun incelmiş şekli olan Gürt = Kürt demektir.

Şu hale göre, Gurlar ilinden ve Hindikuş dağları çevrelerinden, Blbruz (Alp Uruz) dağları etekleriyle Zagrus dağlarına gelen bu Türk oymaklarının bir bölümü, Zagusları aşarak Doğu - Anadolu'da yerleşirken diğer bir bölümü de bu dağların doğusunda kalmış ve Gur adını bu güne kadar koruyabilmiştir. Gerek Gurlar ve gerek Karlar her ikisi de birer Türk uruğudur.

Bugün Bohtan suyuna adını veren ve Herodot'un ağzında Pakti şekline giren Bohti oymağı da yine aynı bölgeden yani Hindukuş dağları çevresindeki Pakti'den geldiğine göre Karlar ve Gurlar gibi halis Türklerden olması gerekir. Yerleştikleri bölgenin adı da bunlardan zaman zaman hakim duruma geçen oymağa göre değişmekte Karel, Kardu, Karduel, Pakti, Bohti, Bohtan, Gurtu, Guril, Gurya (I) Gur--eli (II) Gurşis-

I. Amasya Tarihi s. 53 ve Kars Tarihi s. 491.

II. Türk Tarihinin Ana Hatları "Macar, Baş Kurt, Urus, Gürel, Nemş ülkelerinin zaptı için hazırlıklar" başlıklı yazı da, "Kışın Karakurum, Arakum, sir suyu, Çu'nun ayağı oğuldan oğula Şiban han evladında kaldı. Bugün de Gurel'de hüküm süren bu ailedir.

tan Gurdistan (Kürdistan) şeklini almaktadır. Karel gibi Guril Gurya Gürcistan'da olduğuna göre anlaşılıyorki bu akın, Zagrus dağlarının kuzeyine de uzanarak Ararat ve Kafkas dağları çevresine de ulaşmıştır ve Kur nehrine de adını vermiştir. Hindukuş dağlarının eski adı da Kafkas dağları olduğuna göre oradaki yurdlarının adını da buraya getirdikleri görülmektedir.

Lahman Haupt Karduları batıdan gelen göçmenler olarak görmesine karşılık E. Mayer bunların geliş yönünü Aras nehri orta bölgesinde bulmaktadır.

Bizce bu iki görüşte sakattır. Gerçekten bugün Doğu - Anadolu'da bulunan oymaklar arasında Kafkaslardan ve batıdan gelen Türk uruklarıda vardır. Fakat bugünün oymaklarına bakarak bunu ta Urartu'lar çağına kadar götürmek hatalıdır.

TARİHTE İLK KÜRT ADI ve BU AD ALTINDA TANINAN İLK OYMAKLAR

Tarihte ilk Kürt adına Mesudî'de 332 - 934 ve Istahrî'de 340 - 951 de rastlamaktayız. Muruç (III. 253) Hemedan ve Daynavar'da, Şuhcan; Kangavar'da, Macurdan; Azerbaycan'da, Hazbani ve Sarat; Cibal'de Şadancan, Lazba, Madancan, Mazdanakan, Barisan, Hali (Celâli), Cabarki, Cavani, Mustakan; Suriye'de Dababila; Musul ve Cudi'de Hıristiyan Kürtler ve Gurkanlar. Aynı yazarın Tanbih'inde (s. 88 - 91) Bazincan, Naşavira, Bozikan, Kikan'ları da buna eklenmektedir. (I) İstahrî Farsta beş rumum'un (çoğulu ramm) adını yazmaktadır. Bu söz Kürtlerin yayıldığı bölgeleri gösterir.

Farsnâme (500) - 1050 eski Fars ordusundaki Ramların Kürtleri Ciloya, Zivan, Lavalican, Kariyan, Bazancan olduklarını ve bunların İslâmlarla savaşlar sırasında yok olduklarını yalnız Alakların Müslüman olarak kurtulduklarını yazar.

Şimdi tarihte ilk görülen ve Kürt olarak adlandırılan bu oymaklar üzerinde teker teker duralım. Bunlardan bâzı oymak adlarının can ile son buldukları görülür. Şuhcan, Şadancan, Bazancan (veya Bazıncan), Madancan, Lavalican gibi. Anadolu'da da böyle birçok can ile son bulan adlara rastlanır. Erzincan, Kuzucan, Azerbaycan (Hazarbaycan), Tercan, Dilican, Vican V. B. gibi.

Can Türkçedir. Şuhcan, Şadancan adları, bir Farisi bir de Türk isminin birleşmesidir. Bu bize birçok Türk Han ve hâkanlarının İslâm olduktan sonra ki Türkçe adı yanına birde müslüman adı katma heveslerini hatırlatmaktadır. Bununla beraber bunlar arasında Madancan, Bazıncan gibi her ikisi de Türkçe olan birleşik adlar da vardır. Nitekim Ulus ilçesinde Madan, Devrekte Madanoğlu, Mudurnu, İskilip, Buldan'da Ma-

I. İslâm Ansiklopedisi, Fa. 68 s.. 1092.

danlar adlı Türk köyleri de bu madan sözünün Türklüğünü göstermektedir.

Bazıncan, Baz Türkçe sözünün (İn) belgi eki almış hali Bazın'dır. Baz, Türkçe "Avam, Ecnebi, Garip, Sulhcu" anlamlarına (II) geldiği anlaşılmaktadır. Bazıncan belkide "garipsemiş can" demektir. Urfada'da bazın adında bir köy vardır. Bazlar Van tarihinde (s. 63) "Aslen Türk oldukları halde tamamen Kürtlere benzeyen ahali" arasında gösterilmiştir.

Sarat oymağı; Dr. Phl. A. N. Kurat Peçenek tarihi'nde Sarat sözü, Hazarca olarak gösterilmiştir. Hazarların hâkim olduğu çağlarda Azak denizi kuzeyinde Don nehri üzerinde bu adda bir şehir bulunuyordu. (III) Bu adın Peçenekler veya Macarlar tarafından Romanya'ya da götürüldüğü anlaşılmaktadır. Bugün orada Ramnicu - Sarat bir nehrin, aynı zamanda bir bölgenin adıdır. (IV) Rusya'da eskiden Kama Bulgarlarının ve Başkırtların hâkim olduğu bölgede bugün Saratow bir şehrin ve yine bir bölgenin adıdır. (V) (O W) Sonradan konan bir Rus ekidir. Prut nehri doğusunda ona paralel akan ve Karpatlardan çıkan Seret nehri de bu adın başka bir söylenişi olduğu gibi Seret Abad da Tahran batısında Kereç nehri üzerinde bir kasabanın adıdır. M. Ö. 662 yılında Asurlulara saldıran Saka hükümdarı Gog'un oğullarından birinin adı Sarati idi. Sarat Türkçede tacir anlamınadır. (VI) Şu hale göre Azerbaycan'da Kürt diye gösterilen bu oymak'ta aslında Türk'dür ve Sakalar zamanından kalma bir oymaktır.

Hali (Celâli) oymağı : Bu oymağın asıl adı Hel'dir. Araplar (E))leri çoğunlukla (A) diye konuşurlar bu yüzden arapça yazılarda Hal şeklinde görülmektedir. Sonunda (İ) nin de nisbet eki olduğu anlaşılmaktadır. Elkuş (Hel) daha öncede açıklandığı gibi Türkçe'de kartala benzeyen bir kuştur. (VII) Erzincan Türk lehçesinde (Hel) şeklinde hâlâ yaşamaktadır. Bir Türk oymağının da tötemidir. Minorsky'nin bu oymağın başka bir adı olarak Celâlî diye göstermesi, Anadolu'daki ünlü Celâlî isyanından sonra verilmiş olduğu sanılabilir.

Cabarki oymağı;

Bununda Türkmen oymaklarından Cabarlu (Caberlu) oymağından olduğunda hiç şüphe yoktur. Tarihci Ahmet Refik'in "Anadolu'da Türk Aşiretleri" adlı Osmanlı arşivlerinden derlenen eserinde Caberler yeni-il Türkmenleri olarak gösterilmektedir. Sonraları bunlara Halep Türkmenleri de katılmış. Yeni il ve Türkmanı Halep Mukataasında gösterilmişlerdir. (VIII)

II. Tarama Dergisi.
III. Peçenek Tarihi, s. 27, 149.
IV. Stielers. Hand - Atlas 1928/30; 57. C. 4. 7/5; 58. C. 5. 3/3.
V. A. E., 61. E. 5. 8/3.
VI. Kaşgarlı Mahmud. Divan-ı Lûgat-üt-Türk (Dizin, 495).
VII. A. E., 175.
VIII. Ahmed Refik. Anadolu'da Türk Aşiretleri, s. 129, 142, 156, 171, 190.

Asılları Rumeli'den Anadolu'ya gelen Türklerden olduğu sanılmaktadır. Zira bu oymak Üsküdar Türkmanı Musacalu oymağına bağlıdır. Bunlar Aydın ve Sarohan taraflarına yerleşmişler iken sonraları uslu durmadıklarından yeni - ile sürülmüşlerdir. Fakat köprülülerin vezareti zamanında sık sık iskân yerlerinden kaçarak ilk geldikleri yerler olan Batı Anadolu'ya dönmekte az sonra yine rahatsızlık vermeğe başladıklarından tekrar kendilerine gösterilen yerlere sürülmekte oldukları yazılan bir çok buyrultulardan anlaşılmaktadır.

Musacalu Türkmenlerine bağlı olan başka oymakların adları da Caberlu oymağının Türklüğünü ortaya koymak bakımından üzerinde durulmağa değer. (IX) Musacalu Türkmenleri topluluğuna giren oymaklar şunlardır : Afşar, Caberlu. Macarlu, Dokuz Hun Harbendelu, Kaba Abalı Dokuzu, Hacı Fakılu, Halepli, İncirli, Kacarlu, Tanburacılu. Görülüyor ki, hepsi Türk ve Türkmen olduğu anlaşılan bu oymaklar topluluğuna giren Caberliler de Türk veya Türkmen'dirler. Cabar, Caber'in Arap şivesine girmiş halidir. Sondaki (Ki) kelimeye eklenen bir edat'dan ibaret olup o da Caberli anlamı vermektedir.

Bunlar sürüldükleri rakada Arap oymakları ile durup dinlenmeden savaşmışlar, havasına uyamadıkları bu yerlerden kurtulmak için yeni yaylak ve kışlak arama hevesleri, sonra da buna eklenen mezhep ayrılıkları, özellikle Osmanlı İran savaşları bunların Doğu - Anadolu ve Irak yaylalarına göçmelerine yol açmıştır.

Üsküdar Türkmeni adını alan Musacalılara bağlı oymaklar arasında Macar, Dokuzhun gibi oymakların da bulunması bunların Rumelinden geldiklerini göstermekte ise de Afşar, Kacarlu gibi Türk oymakların daha ziyade Kafkaslar'da ve Doğu - Anadolu'da toplu halde görülmelerine bakılacak olursa bu oymakların geliş yönleri üzerinde durulmak gerekmektedir. İlk Arap Fütuhatı zamanında Kürt olarak gösterildiklerine göre bunların da çok eskiden gelen ve İran hâkimiyeti zamanında dilleri değişmeye başlayan Türkler olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim M. Ö. Kafkaslar ve Doğu - Anadolu'da Macarlar'da görülmekte ve Kürt adı altında bir Kürt oymağı da Macarlara karışmış bulunmakta idi.

Macarların büyük bir bölümü aralarına karışan bir Kürt oymağı ile birlikte Kafkasların kuzeyine geçtikleri sıralarda Anadolu'da kalan Macarların az bir bölümü de geride kalan Kürtlerle birleşmiş ve Arapların yayılışı çağlarında Caberli (Cabarki) adı altında Araplarla savaşmış olabileceği gibi; Bizanslılar çağında İran ve sonra da Araplara karşı savaş için Rumelinden para ile tutulup getirilen savaşçı Hun, Macar ve öteki Türk oymakları da olabilir. Zamanla onların buralardaki Türk oymakları ile birleştikleri ve Arapların yayılması çağlarında karşılaştıkları ilk savaşlar, Türklerin Kürt kolu olduğundan sonradan ayrı ayrı adlar taşıyan bütün Türk boylarına da aynı adı verdikleri anlaşılmaktadır. Üsküdar adı yalnız İstanbul'da değildir. O çağlarda Hatay'da da bir Üsküdar kasabası bulunmakta olduğu arşivdeki buyrultularda görülmektedir. Halepli, İncirli oymakları da buralardaki şehirlerin adını taşımaktadır.

IX. A. E., s. 103 - 104, 124, 130, 156, 183.

İslâmiyeti kabulden sonra Sugur adı altında Uç bölgesinde Bizanslılarla çarpışanlar arasında da yine bunlar vardı .Belki Türk istilâsından sonra Aydın ve Balıkesir dolaylarında görülmeleri bu istilâların sonucu olabilir.

Orta - Asya'dan başlayarak İran, Kafkaslar, Irak, Suriye ve bütün Anadolu ve Orta - Avrupa'ya kadar heryerde adlarına rastlanan Macar Kürt, Afşar, Muslu (Musullu) oymakları Türkten başka hangi milletten olabilir. Hangi millet bu kadar büyük bir alanda at oynatmak değerini kazanabilmiştir?

CAVANİ OYMAĞI

Arapların ağzı ile Cavan diye söylenen bu sözü, Farsça civan sözüne yaklaştırmak hatalıdır. Çünkü Civan sözünü Araplar olduğu gibi konuşabilirlerdi. Gerçi Ahmet Refik'in "Anadolu'da Türk aşiretleri" dergisinde Danişmendlu aşiretinin Aydın Evi oymaklarından bir de Civanşir oymağı adı geçmekte ise de bu adı taşıyanlar da tamamen bir Türk oymağıdır. Bunlar hakkında Ayasluğ'dan Torbalı'ya, Balıkesir'den Susurluk yakınlarına kadar boş ve harap köylere diğer aydın ve Danişmendli'lerle birlikte yerleştirilmeleri 1103 Hicrî Tarihli buyrultuda açıklanmaktadır.

Danişmendli'lerin de adları Farsça olduğu halde Sivas ve çevresinde bir Türk devleti kurduklarını da biliyoruz. Danişmend adı da Farsçadır. Fakat buda Civan sözü gibi Türkçeleşmiştir. Hattâ Türkçeden Farsçaya geçmiş sözler olduğu da ileri sürülebilir. Zira danışmak Türkçedir. Danışman bilgili olan danışılan adamdır. Danışmend de hemen hemen aynı anlamdadır. Trakya ve Anadolu'nun her yerinde yüze yakın Danışık, Danışman, Danışmanlı, Danışmant, Danışmatlı ve Danişment adlı köylerde bu sözün Türkçeliğini hiç olmazsa Türkçeleştiğini ortaya koymaktadır.

Bunun gibi Cavani sözünün de kök bakımından Farsçadan daha çok Türkçe olduğunu haklı olarak öne sürebiliriz.

Arapçada (Ç) harfi olmadığından arapça eserler bunu (C) olarak yazmaktadırlar. Nitekim Peçenek sözünü de becanak şeklinde yazmaktadırlar. O halde bu Cavani sözünün de aslı Çav kökünden gelme Çavan (Çavani) olması gerekir. Divan-ı Lûgat-üt Türk (dizin 135) de Çav = Şöhret, şan ve ses olarak; Çava = Delikanlılara verilen adlardan diye gösterildiğine göre Civan sözünün de Türkçe'nin bu çav ve çava kökünden alınarak Farslaştırıldığı da düşünülebilir. Fakat Cavan sözünün bu Çava'nın (N) eki almış hali olduğunda hiçbir kuşku yoktur. Dilcilik bakımından da Civandan daha çok Çavan olması gerekmektedir. Samsunun Alaçam ilçesindeki Çavanoğlu köyünün adı da Cavani'lerin Çavanlar olduğunu kesinlikle açıklamaktadır. Çavlı, Çavlu, Çavdır, Çavındır gibi aynı kökten türemiş bir sürü Türk köylerinin adı da bize bunu göstermektedir. Bu sözün V — B değişimi ile Caban şeklinde Karlıova ve Solhan'da köy adı olarak görünüşü de artık bu sözün Türklüğünde en küçük bir kuşku bırakamaz.

MACURDAN OYMAĞI

Macurdan adının da bugün anlamı kaybolmuş bir Türk sözü olduğu sanılmaktadır. Görüşümüze göre söz aslının Maguçur olduğu Araplarda (ç) olmadığından kısaltılarak Macur şekline sokulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim aynı söz Bayburt'da bir köy adı Maçur olarak görülmektedir. Fakat Erzincan'da Mağaçur köyünün adı da bu sözün aslını gösterdiği sanılabilir. Zira eski Türkçede Magu; öğülen anlamında Tarama Dergisine geçmiştir. Çur ise, yine aynı dergide, cin ve toplum olarak gösteriliyor. O halde Magucurdan (Macurdan) sözünün anlamı, öğülen cinden veya öğülen toplumdan demek olur. Türkler'de Kutsal adlar almak din konusunda açıklanacağı için her iki anlamda bir oymak adı olabilir. Belki sözün sonundaki (dan) eki zihinlerde bir kuşku uyandırabilir. Fakat bu ekin iğhedan, güldan, şamdan gibi araç gösteren bir ek olmadığı açıktır. Çünkü o zaman oymak adı olmaktan çıkar. Dan eki bugünkü kullanışı gibi cinden, toplumdan, şeklinde alınmıştır.

MUSTAKAN OYMAĞI

Yine Tarama dergisinde Mustak; buzul, cumudiye anlamınadır. Görülüyor ki, burada yine B — M değişimi göze çarmaktadır ve tamamen Türkçe bir kelimedir. Mustak = Buztak aynı şeydir. Bu sözün kökü olan Must şeklini de köy adı olarak bulmaktayız Cide'de yukarı ve aşağı Must, Marmaris'de Musturu, Göynük'te Mustan, Kahta'da Mustan çayırı köyleri. Görülüyor ki, bu sözün de kökü daima Türkçe birleşikler almaktadır.

BOZİKAN OYMAĞI

Bu oymağın adı da Türkçe boz sözünden gelmedir. (İk) eski Türkçede şimdiki (Li) edatı veya çoğul bildiren bir ektir. Bozik, Bozlu demektir. (An) Farsça çoğul eki olduğundan Bozikan, Bozlular anlamına geleceği gibi bu kelimeyi Bozikân şeklinde de ele alırsak yine İ Farsça nisbet edatı ile Bozî, Bozlu demektir. An çoğul eki sesli harfler sonunda gelirse başa bir (K) sesi getirildiğinden "Kân" kılığına gireceğinden yine bozlular anlamınadır.

Türk Ulusu içinde bu boz adını alan birçok oymaklar vardır. Bozulus, Bozcalı, Bozkır, Bozdoğan, Bozkoyunlu, Bozlu, Bozkurt, Bozok, Bozik Uşağı v.b. gibi. Yine yüzlerce köy ve kasaba adı da vardır. Ovacık'ta Bozikân; Sason'da Bozik, Afyon, Dinar, Kiği, İspir, Sivrihisar, Cihanbeyli'de Bozan; bunlardan başka Boz, Bozlar, Bozlu, Bozo, Bozolar köyleri de bulunmaktadır.

KARİYAN VEYA KARİKÂN OYMAĞI

Bu da aynı kuralla Karlılar demektir. Bunun da Kar adını taşıyan birçok oymakları vardır. Bunlar hakkında Kardular konusunda yeterli bilgi verilmiştir. Bu oymaklar : Kardu (Karili), Kareller, Kari (Karlı), Karikali uşağı (Karlı-Kal uşağı), Kartavi (Karlarlılar), Karya (Kareli), Karlı oğulları, Karlıg (Karluk), Karmanya (Karman eli) v.b. gibi. Yine Anadolu'da bu adı taşıyan birçok köyler de vardır. Baskil, Sivrice ve İspir'de Karik (Karlı); Adıyaman'da Kaikan (Karlılar); D. Beyazıt'da Kariler (Karlılar), köy adları olduğu gibi Kar, Karlar, Karlık, Karlı, Karlu adında da yine birçok köy vardır.

BARİSAN (BARZAN) OYMAĞI

Bu oymak hakkında daha önce Mil oymağının yayılması dolayısiyle sözetmiştik. İleride oymaklar bölümlere ayrılarak her biri üzerinde durulduğu zaman bu oymağın önemi dolayısiyle tekrar ele alınacaktır. Bu da çok eski sukatılmamış bir Türk oymağıdır.

MARDANAKAN OYMAĞI

Mardanakan sözünün anlamı bugünkü Türkçede tamamen kaybolmuştur. Fakat aynı kökten üreyen sözlere bakılırsa bunun da Türkçe olduğu anlaşılmaktadır. Söz Tarama Dergisinde, Mardalı = iri yapılı ve iri kemikli pehlivan bir adam anlamına olduğu ve yine Maradıl da, iri kemikli hayvan manasına geldiği ve bugün Anadolu'nun bâzı bölgelerinde hâlâ söylenmekte olduğu göz önüne alınırsa bu sözün de Türkçeliği üzerinde durulabilir. Bunun Türkçeliği yine Türkçe'ye mahsus bir özellik olan B — M değişimi ile Barda haline giren bu şeklinin de, kudret, çaba, kuvvet anlamına gelmesi ile açığa çıkmaktadır. Zira bu anlamda pehlivanlığın ve yiğitliğin bir unsurudur. O halde Mardanakan'ın Pehlivan yapılılar anlamına geleceği düşünülebilir. Nitekim Merdane Farsca'da Yiğit demektir ki, aynı anlamdadır. Türkçe'de ise Merdane her şeyi ezip düzelten silindire denir. Bu da yine kudret ve kuvveti gösterir.

Görülüyor ki, Türkçe ve Farsça'da bu sözün kökü birbirine karışmaktadır. Türkçe'de bu sözden türeme birçok yakın fakat değişik anlamlı sözler olduğuna göre ana kökün Türkçe olması gerekmektedir. Farslar bu sözü Türklerden almış ve benimsemiş olacaklardır.

Araştırmalarımız bize gösteriyor ki, Gurlar bölgesinde Peşavar'ın 50 kilometre Doğu - Kuzeyinde Hoti Mardan adında bir kasa vardır. Bu ad Hotanlardan Mardanlıların ismini taşımaktadır ki, Türklüğüne en kuvvetli tanıktır. (Hand - Atlas 67. R. 6. I/9) Şu halde İslâm Fetihlerinde Taberi'de sık sık adı geçen Bardaa (Barda) kasabasının adı da Türkçedir. Nitekim Rusya'da Urallar'ın Tataren bölgesinde Kama nehrine karışan kollardan Silva'ya dökülen ve Kongur kasabasının doğusunda kuzeyden güneye doğru akan bir ırmağın adı da Barda'dır. (61. 12. 8/2) Bu adın Kama Bulgarları veya Macarlara bağlı Kongur oymağı tarafından verildiğinde hiç şüphe yoktur. O halde Mardanakan sözünü Farsça merdaneden değil Türkçe Pehlivan anlamına gelen ve sonuna (N) belgi edatı alan Mardan sözünden getirmek daha doğru olur.

BABA BİLA (DABA - BİLE) OYMAĞI

Daba-bile, yine Türkçe birleşik bir sözdür.

Baykal gölünden Şamo bölgesine gelen yol üzerinde Maymaçen şehrinin kuzeyinde Ulandaba ve bu şehrin güneyinde Burulundaba ile Baykal gölünün Batı güneyindeki Koso gölüne, güneyden karışan Eğin çayının güneyinde Utağhandaba Tepeleri, bize Daba sözünün Kırgızlarda tepe demek olduğunu göstermektedir, bile ise, Tarama Dergisinde; beraber, maiyet ve kul anlamına gelmektedir. O halde anlamı Tepekulu olur.

Bu Dababila adı bize dağ kültünün Türklerdeki güzel bir örneğini de vermektedir. Kutsal tanılan bu dağlara kul olan oymak anlamına gelmektedir. Tamamen ana Türk yurdunun ortasında ve hattâ Kürt Elhan Devletinin kurulduğu yerlerde görülen bu öz Türkçe adlar bize Kürtler gibi bu oymağın da inanışları ile beraber Türk olduğunu ortaya koyar.

LAZBA OYMAĞI

Lazba sözünün aslının Lazbağ olduğu sanılmaktadır. Çünkü Türk ağızlarında bey; beğ, bağ, bay şekillerini almaktadır. Bugün Anadolu'da birçok yerlerde hâlâ beyim yerine begim, bağım denilmektedir. Lazba Arap ağzında sondaki yumuşak (ğ) düşmüş halidir. Lazların Kürtlerle akraba bir kavim olduğunu birçok yazarlar ortaya atmışlardır. Lazlar konusunda bu da açıklanmıştır. Yalnız burada şu kadarını söyleyelim ki Lazlar Gürcüler Lekzi (Lezgi) ler hattâ Asurlar çağında Kaşyar yani Diyarbakır'la Urfa arasında bulunan Karaca dağın batısında bir beylik olan ve Milâd'dan Önce 1114 yılında Asur Kralı Tiglat Palasar'la çarpışan Lezzi (Lazzi) ler (Basri Konyar. Diyarbakır Tarihi, s. 42) de aynı soyun uruklarıdır.

İslâm Ansiklopedisi (1092 - 2 de) bunları, İran Kürtleri arasındaki Lurların değişik bir şekli olarak şüpheli bir şekilde bildirmektedir.

Lurlar hakkında "Zübde-tüt-tevarih", bunların Gurlar bölgesinde Pencap dolaylarından İrana göçtüklerini ve kendilerine Gul veya Kul adını verdiklerini yazar. Malkolm ise, bunların yaşayış ve adetlerini tamamen Türkmenlere benzetir. (İran Tarihi, 169 - 170) Zerdüşt dininde şarkı, çalgı ve eğlencelerin fena görülmesine karşılık bunların eğlence ve çalgıya düşkünlüklerine bakarak bunları öteki İran kavimlerinden ayırmaktadır.

Dr. Friç ise, Lurların dillerinde Türkmenlerle büyük bir birleşme olduğuna bakarak Kürt, Lur ve Türkmen arasında büyük bir kaynaşma ve birlik olduğunu ileri sürmektedir. Kürtler ve Gürcüler Türk olduklarına göre Lazların da bunlarla akrabalığı dolayısiyle Türklüğü de bir gerçek olur. Çaycuma'da Lazar adındaki, sonunda Türkçe kavim anlamına gelen (Ar) eki bulunan, köy de bunların büyük bir Türk ulusu olduğunu göstermektedir. Nitekim izlerine İran'dan başlayarak Polonya ve Macaristan'a kadar birçok yerlerde rastlanmaktadır. İran'da Lasan (Lazlar) kasabası Elbruz dağları güneyinde Demavend'in 40 kilometre kuzey-doğusundadır.

Polonya'da Karakau bölgesinde (Hand-Atlas 45. B. 2. 4/3) yine bir Las kasabası vardır. Ermeniler konusunda açıklandığı gibi bir zamanlar yine Polonya'da Türkçe konuşan Ermenilerin de bulunuşu bunun bir isim benzerliği olmadığını göstermekle beraber, Lezgi adının da Laski şeklinde, eski Polonya Alman sınırı üzerinde Kampei bölgesinde (13. H. 3. 10/7) ve yine Polonya'nın kuzeyinde Bialistok bölgesinde Lomza şehrinin 40 kilometre kuzey-batısında bir kasabanın adı oluşu (9. G. 6. 5/6) bu görüşü kuvvetlendirir. Fakat bu konuda hiç şüphe bırakmamak için Yugoslavya'da (49. D. 4. 5/3) Macar sınırına yakın Tuna ile Drava nehrinin birleştiği yerin kuzeyinde bir Laskafalu kasabası bütün Türkçeliği ile bunların bir isim benzerliği olmadığını açıklamaktadır.

Türklerin dolaştığı bütün bu yerlerde Kürtlerin, Lazların, Lezgilerin beraber bulunuşu bize aynı soyun çocukları olduklarını bir gerçek olarak anlatmıyor mu? Hangi millet bu kadar geniş bir alana yayılmış ve izler bırakmıştır.

HAZBANİ OYMAĞI

Bu oymak hakkında kesin birşey söyleyecek bilgiye sahip değilim. Fakat şöyle bir düşünce ileri sürülebilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi sesli harflerin önüne çoğunlukla bir (h) sessizi getirilmektedir. Aba = Haba, Ana = Hana da olduğu gibi. Şu halde Hazban'ın aslı Azbandır. Bu da Azablar demektir. Azap Türkçede toplama asker anlamınadır. Sondaki (İ) nisbet ekidir.

KİKAN OYMAĞI

Kikan, Kikler demektir. (İn) belgi edatı almış Kigin adına, Moğollar'da Cengiz Han'a karşı birleşen oymaklar arasında rastladığımız gibi (X), VI. yüzyılda Baykal gölünün batısında yer almış olan Kiku adında başka bir Türk oymağının da büyük Türk Hakanı Muku Han tarafından itaat altına alındığını görmekteyiz. (XI)

X. Moraja Duhson, Mustafa Rahmi, Tercümesi Moğol Tarihi, s. 39.
XI. Deguignes Hünlerin, Türklerin, Moğulların.... Tarihi Umumisi, 285.

Van Tarihinde (s. 63) bunlar da aslan Türk oldukları halde Kürtlere benzeyen oymaklar arasında Kiki diye adlandırılmışlardır. O halde Kiği kasabası da adını bunlardan almış olacaktır. Yine oltu ve Tortumdaki Kigik köyleri de bunlara bağlanabilen köylerdir. Kemah ilçesinin Kigari köy adındaki (ar) eki bu Kig veya Kik'lerin büyük bir oymak olduğunu da ortaya koymaktadır. Kigar = Kig uruğu demektir. Sondaki (İ) nisbet ekidir. Kikan ise Kikler demektir.

Umumî Türk Tarihine Giriş eserinin 145 inci sahifesinde Zeki Velidi Togan bunu Kaykan diye okumakta ve bu suretle Türk Kay uruğuna birleştirmektedir. Bunların bugün yerli İran ve Afgan ve Hint kabileleri arasında kaybolup gittiklerini de belirtmektedir. Herat, Gazne, Kabil arasında yerleşen bu kabilenin de bir zamanlar Gurlar, Karluklar, Kalaçlar, Bohtlar gibi aynı bölgede oturdukları anlaşılmaktadır.

Kırzıoğlu da Kürtler eserinin I. bölümünde (s. 16) Kikiler üzerinde durmuş ve mesudi'den alarak "Musul ile Cudi dağ yakınlarındaki Kürt boyları arasında andığı Cur (u) kan (çürükler) ve Kikan (Kikiler) adlı Kurmanç Dicle Kürdü boylarını ötedenberi Mardin - Diyarbakır - Urfa arasında Kikicurukan (çürükler Kikisi) ve Kiki Khalacan (Khalaçlar Kikisi) adı ile iki kardeş boy olarak görmekteyiz" diyor.

Buda gösteriyor ki Khalaçlarla kardeş olan bu uruk da onlar gibi aynı bölgeden gelmiş ve Kalaçlar gibi Türk olan bir boydur.

İlk İslâm fetihleri sırasında Morasan'daki Kalaç türklerinin de Araplar tarafından Akrat olarak gösterilmesi ve İstahri'nin Kürt ve Khalaç ve sair koyun besleyen kavimler demesi o zaman Kürtlerle Türklerin bir birinden belli ve çok farklı bir ayrılıkları olmadığı ve Araplar ilk önce Kürtlerle karşılaştıkları için aynı hayat şartlarını yaşayan ve aynı soydan olan öteki Türk boylarına da Kürt demeye başladıkları anlaşılmaktadır. Koyuncu kavimleri Kürt, Türk ve sair diye birleşdiren İstahri başka arap yazarlarının Ekrat diye gösterdikleri Khlaçlar için (s. 249 da) "Khalaç bir Türk zümresidir. Karakterleri ve elbiseleri (dilleri de okunabilir) diğer Türkler gibidir" demektedir.

Khalaçlar Afganistan'da yakın zamanlara kadar Türklükleri ile iftihar ederlerdi. (Giriş, s. 144)

GURKAN OYMAĞI

Kırzıoğlunun bildirdiği Curu-kan adı ya mesudi'nin şive hatası veyahut da bir istinsah hatası olarak bu hale girmiştir. Bu bakımdan çürükler şeklinde yorumlanması da yanlıştır. Zira oymağın adı Gurkan olacaktır. Çünkü Zeki Velidinin söz konusu ettiği Bülücistan'da Şivey; Veziristan'da Turan, Kaykan kabileleri (Yani Kiki'ler); Rukkhaç'da Darariler (belki Tatarlar); Afganistan'daki Karluklar, Khalaçlar, Sikhalar İskender zamanında bile buralara yerleşmiş Türk boyları idi. Bu Türk oymaklarına dayanarak sonraları buralarda birçok Türk devletleri kuruldu. 926-1183 de Alptekin'in kurduğu Gazneliler Devleti, 1184-1215

de Guriler Devleti, 1206 - 1451 de Dehli Sultanlığı, 1401 - 1435 Malva Gurileri, 1435 - 1530 Halaciler, Babüriler'in Gurkaniye Devleti 1526 - 1833 gibi.

Bu bakımdan Kikiler ve Halacilerle daha İslâm fethinde birleşen Kavmin Guriler (yani Gurikler) olması gerekir.

Nitekim, Gurlar bölgesinde Kaykan (Kikan) larla beraber bulunan Şiveylerden bir topluluk da bugün Şevi ve Şevelan adları altında hem Kurmanç ve hem de Guran toplulukları arasında hâlâ Doğu - Anadoluda Pülümür ve Van'da Aşiret bağlarını kaybetmemiş durumda yaşamaktadırlar.

Bunun gibi Skkhaları da Şıkki Şıkkak şeklinde şerefnâmede yine Van dolaylarında görmekteyiz. Ekberin Gurkaniye Devletine adını veren oymaktan bir bölümünün Kikanlar, Sıkkhalar, Khalaçlar, Şiveyler, Karluklar ile buraya gelmesi ve yine Gurkan adı ile anılması gerekmez mi? Zira bugün Gurkan Khalaçları Gurkan Kikileri Başka türlü nasıl açıklanabilir?

Gurkanları Arap ağzı ile Curkan olarak ele almak ve onları çürükler diye yorumlamak bu bakımdan hatalıdır. Timuçin'in Cengiz sanını almadan önceki sanı Gurkan'dı Timur da Gurkan olarak anılıyordu. Ekber'in bu sanı devletinin de adı oldu. Gurkan; Ulu Han Azametli Kaan demektir. Arapların Curukân değil de Curu Kaan şeklinde yazışları da bunu göstermektedir. Bu deyim Guri Kaan yerinedir.

Khalaçlar ve Kikiler çürük sıfatına değil Ulu sıfatına lâyık Gurlardandır. Biz Kürt adını, her zaman belirttiğimiz gibi Gurlar'dan getirmekte bu bakımdan da haklıyız. Şerefnâme bile Guran, Gurman ve Gurkan gibi oymak adlarına bakarak Guri'lerin Kürt olduğunu ileri sürmüştür. Biz Gurların bugünkü konuşma dillerinin sonradan değişmiş bir dil olduğunu savunmak ve Türk olduklarını açıklamak için koca bir bölümü buna ayırmış ve 24 boyu ile Gurların Türklüğünü söz götürmez bir kesinlikle ortaya koymuş bulunuyoruz.

ZİVAN OYMAĞI

Biz Yörükler arasında bir Ziveli oymağı adına rastladığımız gibi (XII) şecerei uşai Türkiye yazarı da Oğuz han'ın Altı oğlunun cariyelerinden doğan çocukları arasında Sıvarcık adını taşıyan bir oğlunun da bulunduğunu ve buna bağlı oymağa da Sivarcık denildiği bildirilmektedir.

Umumi Türk Tarihine Giriş (s. 169 da) "852 - 855 yıllarında Büyük Boğa Ermeniye ve Azerbeycan Genel Valiliği zamanında Gürcistan'ı yeniden Feth ettiğinde yanında 4000 Türk askeri bulunuyordu ve Hazarları Gencenin batısında şimdiki Şamkhur'da yerleştirdi (Bilazori 203) burada o zaman Sivarut'lar vardı" denilmektedir. (Iztahri 192)

XII. Zeki Velidi Togan, Umumî Türk Tarihine Giriş, s. 21, 23, 36, 43, 46, 48.

Şimdi bütün bu bilgilerden sonra Zivan sözünü ele alalım. Görülüyorki Zivan sözü Ziv'in çoğulu ve Zivler anlamınadır. Ziv - eli ise Türklüğünde şüphe olmayan bir yörük oymağının da adı olunca Türklüğü meydana çıkmış oluyod demektir. Bununla beraber yine bir Türk oymağı olan Sıvarcık'daki cık küçülme eki kalkınca geride kalan Sivar sözü de Siv oymağı anlamınadır. Sivar - Ut, (T) li çoğul yapılmış Sivarlar demektir. Bu görüş açısından da oymağın Türklüğü yine ortaya çıkmaktadır. Zira S — Z değişimi her zaman yapıldığı (Sub ve Suv da olduğu gibi) V — B değişimi de yapılmaktadır. Pazar ilçesindeki Zibari köyünün adı bize bunu göstermektedir. Anadolu'da bu Ziv ve Siz kökünden gelen bir çok köy ve kasabalar vardır. Bozova'da Zivanlı, Çermik'te Zivar, Besni'de Sivar, Kastamonu ve Araç'ta Sivar, Pötürge'de Siver, Pertek'te Ziverek, Urfa ilçe merkezlerinden Siverek; lice, Yüksekova, Cide, Şirvan, Pertek ve Konya'da Zive; (İn) belgi edatı alan Zivin Sarıkamış'ta Zivingöl Şırnak' ta (İk) eki almış şeklini Zivik olarak Van, Ercis, Gürpınar da; Sivik şeklini de Ispir ve Kahta'da görmekteyiz.

ZİKAN (SİKAN) OYMAĞI

Bu oymağın adı bize Kürtlerin Türklüğünü belirten en önemli bir belgedir. Zira evvelce de açıkladığımız gibi Si, Su, Şu, ve hatta Çu diye çeşitli şekillerde söylenen bu çok eski Türk devletinin adı (XIII) Tarih öncesi çağlardan beri Çin sınırlarından Avrupa ortalarına kadar yayılmış ve adları çağlar ve yer değiştirmeler boyunca çeşitli deyimlere girmiştir. Sonraları Gurlarda olduğu gibi yeni yeni oymaklar, dal, dal ayrıldıkça, Bu Si, Zi, Su adını yeni aldıkları adlarına ekleyerek asıllarını da korumağa çalışmışlardır.

Si - Gur veya Zigur (XIV), Su - Gur (XV), Si - Gir (XVI), Si - Gil (Çigil) (XVII) Si - Grek (XVIII), Si - Kar - Tugara (XIX), Si - Sakan (XX), Si - Çareki (XXI), Si - Livi (XXII) ve bunun gibi daha bir çok oymaklar birleşik bir söz halinde, başlarına ayrıldıkları ulusun adını da geçirmektedirler.

Bu bize Su, Si ve Şu, çuların Gurlar gibi çok eski ve ünlü bir Türk Ulusu olduğunu da göstermektedir. Bu Si adı (K) nisbet eki aldıktan sonra (T) li çoğulu yapılarak Si - K - İt şekli ile Sikit'lerin de Türklüğü-

XIII. II. Türk Tarih Kongresi, s. 925.
XIV. Bak. III. Bölüm Sigurlar Konusu.
XV. A. E., Sugurlar Konusu.
XVI. Deguignes Hunların, Türklerin... Tarihi Umumisi, s. 148, 158, 170.
XVII. M. Fahri Kırzıoğlu, Kars Tarihi, s. 106. Giriş, s. 35, 391 - 395.
XVIII. Giriş, s. 23.
XIX. A. E., s. 45.
XX. Kars Tarihi, s. 73, 91, 105.
XXI. Dr. Friç. Kürtler, s. 26.
XXII. A. E., s. 30.

nü açıklar. Yine bunun gibi Sikar - Tugara Adındaki Sikar, (Sili uruğu) anlamınadır.

Bu açıklamalardan sonra ele aldığımız Zikan veya Sikan, Si'ler demek olup Gurlar Bohtlar, Karlar gibi en eski Türk uluslarının bu güne kadar adını koruya bilmiş bir parçası olduğunu görmekteyiz.

Tarihte ilk olarak Kürt adı altında gösterilen bu oymakların teker teker ele alınması bize daha saf olarak onların Türklüğünü ortaya çıkarmaktadır. Eğer öteki Kürt diye tanıtılan oymaklar üzerinde de daha dikkatlı bir inceleme yolu açılırsa hepsinin Türk soyundan geldikleri derhal göze çarpacaktır.

Bundan ötürüdür ki Kürtler hakkında genel olarak konuşanbilmek için belli başlı her oymağı tarih sayfaları arasında birer, birer aramak ve ancak ondan sonra genel bir kanıya varmak gerekmektedir .

Özellikle eski Türkçe sözler, bütün Türk lehçeleri üzerinde taramaya geçilerek asılları ortaya çıkarılabilirse o zaman yapılacak karşılaştırılmalarla daha kesin hükümlere varılabilecektir.

Araştırmaların daha sağlam temellere dayanması için sözü edilen oymakların bulundukları yerlerin adları da bize ışık tutabilir.

Bunun içindirki bizde bir deneme ve örnek niteliğinde bazı oymakların gezdikleri yerleri, Türkün her gittiği yere kendi adını veya eski yurdu'nun adını verme geleneksel göreneğinden faydalanarak, harita üzerinde inceleyelim. Bunun içinde yine adı ilk işitilen ve bir bakışta Türklükleri anlaşılamayan Mustakan, Cilo, Şabankara oymaklarının adları üzerinde duralım.

BÂZI KÜRT OYMAK ADLARININ, TÜRKLERİN DOLAŞTIĞI YERLERDE, İZLENMESİ

Şimdiye kadar ki, araştırmalarımızda oymakların yalnız Türkiye içindeki dağılmaları izlenmiş, bunlardan yalnız Mardanakan, Lazba, Kikan ve daha önce de Sarat oymağının Türkiye dışında bırakdığı adları araştırılmıştı.

İlk Arap yazarları Kürtlere ilişkin bilgileri, çok kere Zavzan, Hilât, Arminiya, Azerbaycan, Cibal, Fars gibi konular dolayısiyle vermişlerdir. Bu arada adı geçen oymaklar hakkında bundan önceki bölümde gerekli açıklamalar yapılmıştı. Fakat bu konuda hiçbir kuşku kalmaması için ilk bakışda Türklükleri göze çarpmayan daha birkaç oymağın izlerini, Türklerin yüzyıllarca at oynattıkları bölgelerde bugüne kadar kalabilenleri arayarak göstermeğe çalışalım. Bunlardan ilk önce izlerini yalnız Anadolu'da aradığımız Mustakan oymağını ele alalım.

MUSTAKAN OYMAĞININ ORTA - ASYA'da İZLERİ

1 — An eki kalkdıktan sonra asıl söz Mustak'dır. Mustağ veya Mustak, Hindukuş sıra dağlarının doğuya doğru uzandığı yönde ve Pamir yaylasının güneyinde yine sıra dağların adıdır.

2 — Mustag ata, Pamir doğusunda ve Kaşgar'ın güneyindedir. Ata sözü Türklüğüne ayrıca bir tanıktır.

3 — Mustağ Bab, Keşmir'in kuzeyinde Kara Kurum dağlarının bir koludur.

CİLOYA OYMAĞI; ANADOLU'da ve ASYA'ya İZLERİ

Bu Ciloya sözünün de kökü Cil'dir. Cilo'daki O dağ Türklerinde sesin uzaktan uzağa duyurulması için eklenen bir sesdir. Cemâl'e Cemo, Hamid'e Hamo, Paşaya Paşo, Beye Bego dedikleri gibi Cil'e de Cilo denilmiştir. Ya ise Türkiye'deki ya gibi memleket gösteren bir ektir. Bu ekler sonradan takılmış olduğuna göre, söz kökünün üzerinde durmak bizi gerçeğe götüren en kısa yoldur.

Bu kökten üreyen sözleri, ilk önce yurdumuzda sonra da başka yerlerde arayalım.

Anadolu'da;

Görele'de Cillioğlu, Hınıs'ta Cilligöl, Solhan'da Ciliköy, Gemlik'te Cilâtlı, G. Antep'te Cilcime, Kozluk'ta Cildikan, Malatya'da Cilgin, Yozgat'ta Cilvar köyleri Cil sözünün Türklüğünü ortaya koymaktadır. Cilvar adındaki Var sözü Macarca'da şehir ve kale anlamına da gelmesi dikkati çekmektedir.

Yurt dışında :

1 — Cilarık, Orta - Asya'da Baykal gölü kuzeyindeki dağların adıdır.

2 — Cilim dağ, yine bu gölün güneyinde Tianşan sıra dağlarından bir dağın adıdır.

3 — Cilancık, Sibirya'da, Kazakistan'da Türgay bölgesinde bir dağdır.

4 — Cildiyan, Urmiye gölünün güney batısında bir kasabanın adıdır.

5 — Cılancık deresi, Cılancık dağından çıkarak Camanak gölüne akan bir derenin adıdır. (Camanak İstanbul'da çıkan Ermenice bir gazetenin de adı oluşu Ermeniler hakkındaki görüşlerimizi kuvvetlendirir.) Görülüyor ki, hem yurt içinde, hem de Orta - Asya ve Sibirya'ya kadar uzanan yerlerde bu kökten türeyen ve daima Türk birleşik sözler alan bu söz bugün anlamını kaybetmiş olsa da eski bir Türkçe olduğu meydandadır.

Bununla beraber Cil; Tarama dergisinde, rüzgâr, vuruk izi anlamında gösterilmiş, Divan-ı Lûgat-üt-Türk'de ise yüzdeki benekler veya ıslaklık olarak belirtilmiştir. Bunlara bakarak Cil Arık için Islak Arık, Ciliköy için rüzgârlı köy demek mümkün olduğu gibi; Cilligöl, Cillioğlu, Cilatlı, Cilliler'i Çil yani benek anlamı ile ele almak mümkündür. Bu bakımdan sözün Türklüğünde hiçbir kuşku yoktur.

Bu sözü örnek olarak seçmemizin ve Cilolar üzerinde bukadar önemle duruşumuzun amacı; Van Tarihinde (I) Kaşgarın 60 kilometre batısında Ertuş şehrinin adını taşıyan ve bugün Hakkâri, Şatak, Şemdinli ve Başkalede oturan Ertuş aşiretinin bir kolu olan Tiyari ile Ciloların Avrupalılarca Kürt olarak tanınmış olmasından ileri gelmektedir.

Bunlar birbirine akraba olduklarını bildikleri halde Ertuşlar sünnî Tiyarı ve Cilolar Nesturi olduklarından birbirlerinden tamamen ayrılmışlardır.

Tiyarî sözünün en doğru anlamını bize Tokat'taki Tiyerî köyünün adı vermektedir. O halde Tiyarî adını bu Ti'lerden alıyor.

Zeki Velidi Togan, "Umumî Türk Tarihine Giriş, s. 14. Hş. 29", "Çin kaynaklarına göre; Milâttan Önceki çağlarda Şansi ilinde Sarınehir'in batı ve kuzeyinde uzanan yerlerde yaşayan uruklardan kuzeyde kalanı Ti/Di ya da Tik/Dik, batıda kalanı Jong adını taşıyordu" diyor.

Kavimliğini ve özgürlüğünü belirten Ar ekini almakla Ti - Ar sözünde iki ünsüz yanyana geldiği için ses uyumunu sağlamak amaciyle araya bir Y ünsüzü sokulmuş Ti-y-ar olmuştur. Tiyarî sözünün sonundaki (Î) Nisbet ekidir.

Görülüyor ki, Tiyarî'ler de yüzyıllarca adlarını koruyan en eski bir Türk boyudur.

Farsnâme 500 - 1107 de (s. 168) eski Fars ordusunun en güvenilir topluluğu olan büyük Ramm'ların kürtleri diye gösterdiği Cilolar, Zivan, Lavalican, Kariyan, Bazancan'ların, İslâmların yayılma çağlarında ortadan kalkdıklarını yalnız Alak (Alki) oymağının Müslüman olduğu için kurtulduğu ve başka Kürtlerin de Azud Al-Devle tarafından İsfahan'dan Fars'a göçettikleri bildirilmektedir. (II) Bu oymaklar bugün hâlâ yaşadıklarına göre, böyle toptan bir yoketme söz konusu olamaz.

Farsnâmede adı geçen bütün bu oymaklar hakkında bundan önceki bölümde hepsinin ayrı ayrı Türk oymakları olduğu belirtilmişti. Yalnız Alk (Alak) lar hakkında kardular başşehri olan alki ile ilgili olması bakımından Bölüm : I de Tmoraye ve Korçiklerle birlikte ele alınarak bu sözlerin de Türk asıllı oldukları ortaya konulmuştu. Bu sözün (K) nisbet edatı ile allı anlamında olduğu açıktır.

1. Van Tarihi, s. 41 - 42.
II. İslâm Ansiklopedisi, Fa. 68, s. 1092 - 2.

ŞABANKARA YA DA ŞEBİNKARA

Yine Farsnâmede Büveyhiler çağında çok kuvvetli ve Kürtlerden ayrı bir topluluk olduğu açıklanan bu oymak Al Umari'nin "Masalik-i absar" ında yine özel bir başlıkla ele alınmasına karşılık Şerefnâme bunları da Kürt olarak göstermektedir.

Şabankara'ların Türk oldukları Kara diye adlandırılmasından anlaşılıyorsa da Şaban sözünün Arapça'da Şa'ban adına benzemesi belkide bu ad üzerinde bir kuşku uyandırabilir.

Çanakkale'de Şabadan, Şemdinli'de Şabetan, Hınıs'ta Şabadin, köyleri ile Malatya'da Şabi, Musul kuzeyinde Şabiyeağa bize Şaban veya Şabin'in Türkçe olduğunu, Karadan başka Ağa Türkçe sözünü alması ile de anlatmaktadır. Bu araştırmalar gösteriyor ki, Şebin - Karahisar bu Şaban - Karaların bir kalesidir.

1 — Musul kuzeyinde 6 kilometre uzağında Dicle kenarında bir kasaba (63 "c") Şabia-ağa adını taşımaktadır.

2 — Orta - Asya'da Tannu - Tuva bölgesinin batı - kuzey ucunda Altaylara yakın Doğu - Sayan sıra dağları Şabin dağ. (III)

3 — Şabanoi (Şabanova) kasabası eski Rus - Estonya sınırı üzerinde (IV) Türkler Müslüman olmadan önce buralara geldiklerine göre bu Şaban sözü Arapça Şa'ban sözünden ayrı Türkçe bir sözdür.

4 — Şabinka; Polonya'da Brestlitovsk'un 70 kilometre kuzey - doğusunda bir kasabanın adıdır. (V)

421 ile 756 yılları arasında Fars'da varlığını belli eden bu oymağın Minorsky bile Kürtlüğünden şüphe ettikten sonra (VI) artık bu oymağın Türklüğünde kimsenin diyeceği kalmaz.

Macar bilginleri de bu söz üzerinde durmuşlardır. Bunlardan Prof. Dr. L. Razonyi II. Tarih Kongresinde yaptığı bir açıklamada (s. 586 - 587) Erdelde Nagy - Szeben (Seben) yeri hakkında Slavca ve Romence ile açıklanamayan bu sözün aslının Macarca Sibin'den geldiğini bildirmektedir. Macar kralları tarafından yayınlanan 1199 tarihli belgelerde Sebin, 1200 tarihinde Zibin, 1223 de Zeben (Seben), şeklindeki yazılışlardan bugünkü kullanış şekli Seben'in ortaya çıktığı, fakat aslının sebin olduğu ileri sürülmektedir. Buna Türkçe örneklerde vermektedir. Bunlar arasında Sabin (Şabin) de olduğuna göre bizim tezimizle birleşmektedir. Bu suretle hem Şebinkarahisar'ın adı ve hem de Şabin Kara oymağının adı Türkçe olduğu söz götürmez biçimde açıklanmış olur.

III. Stielers Hand - Atlas, 1928/30, 75. C. 2. 6/10.
IV. A. E., 43. H. 3. 10/6.
V. A. E., 43. G. 4. 9/9.
VI. İslâm Ansiklopedisi, s. 1092 - 1093.

BUGÜNKÜ KÜRT OYMAK ADLARININ BÜTÜN ASYA'da ve DOĞU - AVRUPA'da GÖRÜNÜŞLERİ BİZE NELER ANLATIYOR?

Bu örnekler bize gösteriyor ki :

1 — Türkler, batıya doğru ilerlerken bir urukun bütün insanları aynı yönde aynı yerlere gitmiş değillerdir.

Çok kere oymaklar, başa geçen bir başbuğun ve en kudretli urukun yönetimi altında kâh ağır ağır ve kâh hızlanarak birbirine karışarak ve yeni yeni katılmalar alarak ilerlemişlerdir.

Örnek olarak Osmanlı Türklerinin, Üsküdar Türkmanı diye adlandırdıkları, Musacalu oymağını ele alırsak bunların arasında Macarlar, Kacarlar, Dokuzlar, Dokuzhunlar ve Afşarların bulunduğunu görürüz. Halbuki bu adlar, çoğu devletler kurmuş urukların adlarıdır. Bunlar ana topluluktan daha önce göç için ayrılmış veya egemenlikleri elden gidince dağılmış ve anadan kopmuş parçalardır veya adsız beyoğullarının hısımlıkla bağlı oymakla beraber kendilerine öğünülecek ünlü bir ad koydurma hevesi ile ayrılmış parçalarıdır. kendi adsızdır ama oymağının adı her zaman onunla beraber ve onun koruyucusudur. Bugün de aşirete bağlı kimseler nereye giderlerse gitsinler o aşiretten sayılır onun hak ve hukukunu kan dâvasına kadar aşireti korumakla yükümlüdür.

İşte Musacalu topluluğunu kuran oymaklar arasında en hâkim durumda olanı Hazarlar zamanında museviliği kabullenen ve adını Musaya çevirerek Musacalu adını alarak kudsallık kazandığına inanan bir oymak başa geçmiştir. Zira bu adın Musacalu oymağını ilk ve esas adı olduğu da şüphelidir. Çünkü Musacaludan başka Muslu, Musullu Musulcalu, Musi, Musan, Mustakan gibi bir kökten ürediği sanılan başka oymaklarda görülmektedir. Bu bakımdan bu kök üzerinde bir parça durmak gerekmektedir.

Biz Mustakan adı üzerinde dururken ta köke kadar inerek zihinlerde karışıklık yaratmamak için yalnız Mustak üzerinde durmuş ve bunun Orta - Asya'da benzerleri olan Mustağ, Mutağata, Mustağbab'ı göstermekle Türk yurdu olan buralardaki bu adların da Türk olacağına işaret etmiştik. Fakat şimdi köke doğru inersek görürüz ki, Mustağ sözü de Mus - Dağ demektir. Zaten bu adlarda dağlara verilmiştir. Şu halde kökün aslı Mus'dur. Musi (yani Muslu) (I), Musan (Muslar) (II), oymaklarının adları değişmemiş olarak bugün de görülmektedir.

Musul şehrinin adını da bunların verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Bağdat adı, da Divan-ı Lûgat-üt-Türk'de (Dizin, 59) "Güreşte sarmayı aldırmak" anlamına Türkçe olarak gösterilmesi Irak ve bütün Mezopotamya'daki Türk hâkimiyetinin tanıklarıdır. Bunun içindir ki ,Musullu oymağı (III) da asıl anlamından ayrılmamış adını bugün de taşımaktadır. O halde Mus oymağından bir bölüm Hazarlar arasına karışmış ve onların museviliği kabulleri sırasında Musa dinine girmiş kutsal bir anlam alabilmek için Mus adını Musa'ya çevirmiştir. Esasen Musevi olmadan önce de Mus oymağı Şaman inanışına göre kutsal bir oymak olduğu Mus - dağ-ata, Mus-dağ-bab adlarından da anlaşılmaktadır. Dağ kültüne göre Musdağının Ata ve Baba Ruhu onların hacetgâhları ve koruyucuları bulunuyordu ve bu yüzden öteki oymaklar yanında kutsal bir anlam taşıyorlardı. Bu defa aynı adı Musa'ya çevirmekle ona sığınmış oluyorlar demektir. (IV) Mus = buzdur. (V)

I. M. Şerif Fırat, Varto Tarihi, s. 124 - 125, 134.
II. Dr. Friç, Kürtler, s. 27.
III. Zeki Velidi Togan, Umumî Türk Tarihine Giri, s. 356 - 157.

Bu çeşit değişmeler Kürt oymakları arasında da göze çarpmaktadır. Bunların yeri geldikçe gösterilecek birçok örnekleri vardır. Biz burada bir iki örnek vermekle yetineceğiz. Tarihin en eskidenberi tanıdığı Haldiler, Halidi olmuş; Oğuz neslinden Kuris ve Kuresinler, Kureyşe dönerek peygamberlerimize akraba olmuş; Şaman Perçemlerinin adını alan Aydarlar Haydar olmuşlardır. (VI) Yakın zamanlara kadar gecelik entariler üzerine giyilen uzun hırkalara Haydarî (yani Aydarî) hırka dedikleri gibi yakaların da bir biçimine haydari yaka derlerdi. Bunlar şamanların hırkalarına ve yakalarına benzetilen biçimlerdi.

Bu suretle açıklamak istediğimiz şey, bir oymağın bile bölümlere ayrılarak başka başka yerlere gitmeleri sonucu, çok büyük titizlikle kordukları adlarının da az çok değişmesine yol açtığıdır.

Bu bakımdan oymak adları üzerinde dururken bu noktaların da gözden kaçmaması gerekmektedir. Yoksa Musi, Musan, Muslu, Musullu, Musacalu, Mustakan oymaklarını ayrı ayrı ele alırsak hiçbir zaman bu açık sonuca varamayız. Gerçi bugün bunlardan bâzılarına Kürt, bâzılarına Türkmen ve bâzılarına da yörük diyorsak da hepsinin bir kökten olduklarında şüphe yoktur. Bunlardan bir bölümünün bugün Kürtçe konuşmaları yine ancak Kürtlerin, Türklüğü tezimizi doğrular.

2 — Bu Musacalu topluluğunda oymakların kendi özel adlarını her zaman korudukları da gözden kaçmamaktadır. Macar, Kacar, Afşar, Dokuzlar, Dokuzhunlar gibi. Halbuki bunların artık genel adları Musacalu olmuştur. Çünkü en son hâkim oymak odur. Yarın belki başa Macarlar veya Afşarlar geçebilir.

Varto Tarisi, s. 71 de İlagalığının yani oymaklar topluluğu başkanlığının Hormak oymağından Karsan oymağına verilmesi dolayısiyle teessüründen çıldıran Alhas ağanın hikâyesi bunun zamanımıza yaklaşan en yakın örneğidir.

İşte çok eski çağlarda son durak yerleri olan Pamir, Hindukuş dağları çevresinden, yani Gurşistan adını verdikleri yerden, kalkarak batıya doğru göçe başlayan mirçok oymaklardan derlenen bir bölüm; İran ve Elburs (Alpuruz) dağları yöresinden ilerleyerek Zağrus ve Kafkas çevresi ile Doğu - Anadolu ve Mezopotamya'ya yerleşmişlerdir. Bunlar; baş-

IV. Abdülkadir İnan, Şamanizm, s. 94.
V. A. E., s. 94.
VI. A. E., s. 113.

larında Ur (Gur) lar, hâkim ve çoğunluk olduklarından, önceleri Ur, Urar sonraları, Gur ve daha sonraları bu sözün çoğulu olan Gurt ve nihayet bu da incelenerek Kürt adı altında Karlar, Çarlar, Bohtlar, Peçenekler, Şiveyler, Kikler, Khalaçlar, Muslar, Macarlar, Bulgarlar, Sikanlar (yani Sakalar), Sikitler gibi birçok Türk oymaklarından kurulu göç topluluklarının birbiri peşi sıra buralara akışları ile toplanmışlardı.

Fakat bu toplu göçler sırasında yine her oymak özgür varlığını ve adını koruyor ve zamanla bunlar arasından yeni yeni devletler kuruluyordu. Örnek olarak Macarları ele alırsak bu devleti kuran oymaklar içinde bulunanların bugünkü Kürt oymakları arasında hepsinin izlerini hattâ Kürt adını bile bulabiliriz.

3 — İlk Kürt adının yayılmağa başladığı çağlara dayanan bu örnek oymaklar da bize anlatıyor ki o zaman Kürt adı ile anılan bu oymakların bir çoğu henüz kürtlüklerini unutmamış ve adlarının Türklüğünü koruyabilmişlerdi. Hattâ Türkçeleri bile bugünkü kadar ayrılmamış olduğu bırakdıkları yer köy ve kasaba adlarında anlaşılmaktadır. Kürtleri incelerken bu ilk adların üzerinde ayrıca durmamızın sebebi budur.

KÜRT ADININ YAYILMA ve DOĞU - ANADOLU'da BİRÇOK TÜRK OYMAKLARINI İÇİNE ALAN GENEL BİR AD HALİNE GELMESİ

Tarihte Milâttan Önce Kürt adına ne Herodotta ve ne de Ksenefon'da rastlanmamaktadır. Daha öncede belirtdiğimiz gibi ilk olarak Strabon'da (XI., 13, 3) ve (XV., 3, I) Kyrtii'ler diye Medya ve Farsta bir kavmin adı ile karşılaşıyoruz.

Hartman, Nöldek, Weissbach gibi âlimler, Kürt ile Kardunun dil bakımından birbirinden ayrılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Bilginler Fars bölgesinde Sasanîler çağından beri birçok kavimlerin şimdi Kürt diye anılan bu Kyrtii'lerden olabileceklerini ileri sürmüşlerdir. (I) Roma dilinde Y = U diye okunduğuna göre bu sözün Kurti şeklinde söyleneceği için bu suretle ilk defa görünmeğe başlamış olur.

Sasan Hükümdarlarından I. Şapur'un Mezopotamya'da, Romalılara karşı savaşlarında Başkumandanı Gur Han (Gurhan) adında bir Türk olduğuna bakılırsa bu Kurti (Kyrti) leri Oğuz boyundan bir Türk soyu olduğu ve Sasanî ordusunun da asıl gücünü Türklerin teşkil ettiği anlaşılmış olur. (II)

Milâttan 3000 - 4000 yıl önce Ur, daha sonraları Gur, Kur, Kür diye anılan bu Türk uruğunun tarih öncesinden beri buralarda Ariler ve Samîler yan yana yaşadıklarında şüphe yoktur. Tarihten sonra da ardı ardına gelen Türk akınları bu ilk gelenlerle kaynaşmış ve daha önce gelenlerin etkisi altında kalarak Ari ve Samî dillerden birçok kelimeler alarak yeni yeni Lehçelerin çoğalmasına yol açmışlardır.

I. İslâm Ansiklopedisi, s. 1090 - 2
II. Diyarbakır Tarihi s. 121.

Urartular üzerinde yaptığımız açıklamalarda incelediğimiz bu konu üzerinde burada tekrar durmayacağız. Kur (Kür) nehrine de ad veren Gurlar, Türk adı yayılmağa başlamadan önce bütün Türk kavminin genel adı olarak bilindiğinden (III) Gur'un T li çoğulu olan Gurt (Kürt) adı da diğer Türk oymakları arasında genel ad olarak kolayca benimseniyordu. Nitekim bugün Kürt diye anılanların yaşadığı bölge ve yakınlarında yaşayan ve Ksenefon'un adlarını bildirdiği Karduklar, Armenia'lılar, Halib'ler, Taok'lar, Pasiyan'lar, Skythen'ler, Kolkh'lar da yaşıyordu. Bunlardan bugün Ermeniler dışında hiçbirinin adı işitilmemesine karşılık Kürt adının, yeni yeni gelen Türk akınları ile yaygın bir hale gelişinin sebebini bu Gur soyunun ilk gelen Türklerce henüz büyük ve köklü bir soy olarak bilinmesinden ve yerleri de yabancı istilâlara karşı kolayca korunmağa elverişli dağlık bölgeler bulunmasından ileri gelmektedir.

Görenek ve gelenek birliği, sonradan gelenlerle yavaş yavaş çoğalmağa başlayan dil ayrılıklarına rağmen; aralarında bâzan savaşlar bile olsa, zamanla birbirlerine kaynaşmalarına engel olmamıştır. Bu savaşlar ve sonuçları hakkında vereceğimiz birkaç örnek bu görüşümüzün nekadar haklı olduğunu göstermeğe yetecektir.

İbn Al - Asir, (X., 238) 495 - 1101 yıllarında Beni Annaz soyundan gelen Suhab b. Badr emrindeki 2000 Kürdün Salgur Kura Bali (Salgur Gurabalı) Türkmenleri tarafından yok edildiğini bildirmektedir.

Halbuki biz bu Türkmenlerden bir bölümünü Şemdinlide Salaran adı altında Kürtçe konuşan bir oymak olarak bugün de görüyoruz. Bunların başka bir bölümü de yine Salar adı altında Sinop, Boyabad, Samsun, Afyon'da köyler kurmuş Türkçe konuşan insanlardır. (IV)

Yine Kırmanlı bir Türk olan Kavurt'a karşı, Melik Şah Kürt ve Arap kuvvetleri kullanarak onu yenmiş Kırman topraklarını Kürtlere verdiği zaman burada daha önce yerleşmiş Kürtler de bulunuyordu. (V)

Demek oluyor ki, çoğunluk kürtlere geçince Kırmanlarda onlarla kaynaşarak Kürtleşmişlerdir. Burada Kırman ve Kurman sözlerinin birbirine yakınlığı da Kurmançların Türklüğüne başka bir tanıktır.

İlk çağlarda Kürt adı yokken, sonraları Kyrtii (Kurti) (yani Gurti Gurlarlı) şeklinde görülmeye başlayan bu ad bize Kürtlerin buralara sonradan mı? geldikleri sorusunu da ortaya koymaktadır.

Fakat dikkat edilecek olursa ilk çağlardan beri Mezopotamya ve Anadolu'da Ad yapan büyük devletlerin ortadan silinmesinden sonra bunların dağılan hakları arasında yine bu adlara yakın değişmelerle bir takım urukların tarih sahnesinde rol aldıkları görülür. Urların adını

III. Giriş, 143.
IV. İs. Ana. Fa. 68, s. 1097 - I.
V. A. E. 1097 - I.

Urarlar, Elamların adını Alanlar ve Elenler, Akatların adını Akatırlar, Gutuların adını Uti ve Gurtular Hatilerin adını Eti ve Hititler devamettirmişlerdir.

Kaşgarlı Mahmudun da bir kural olarak değil de bir ağız farkı olarak değindiği Ana = Hata, Ata = Hata örneği (VI) gibi genel olarak Türkçe'de ünlü harflerle başlayan kelimelerin önüne çoğunlukla yakın sesli harflerden G, K, H harfleri getirilerek şive değişiklikleri yapıldığı daha önce de örneklerle açıklanmıştı. Bugün de Anadolu'da değişik Türk ağızlarında bunlar görülmektedir. Kağnı yerine gağnı de denilmesi gibi.

Yukarıda saydığımız adlardan bugünkü Kürtlerin yaşadığı alanda daha önce kurulmuş olan Urartu devletinin adı üzerinde tekrar duracak olursak daha öncede açıkladığımız gibi sonraki (Tu) memleket anlamına geldiği için asıl adın Urar olması gerekir. (Ar) eki de Subar, Tatar Hazar, Kabar, Kacar, Afşar, Bulgar, Macar, Kangar gibi Türk uruklarında, bunun özel adı ile özgürlüğünü ve ulusluğunu gösteren bir ek olduğu da yine önceki açıklamalarımızla belirtilmiş olduğundan Urar sözü de Ur ulusu anlamınadır.

Daha sonraları bu Ur sözü başına bir (G) ünsüzü alarak Gur'a çevrilmiş ve bu da eski Türkçede çoğul eki olan (T) harfini alarak Gurt olmuştur. (VII)

Şimdi Kürt adının yayılmağa başladığı çevrelerde Gurkan, Gurman (Kurman), Kırman, Guran, Gurati (VIII) Guranlı (IX) Gurandeşti, (X) Guranî (XI) Guri (XII) ve G — H değişimi ile Huri, Hur (XIII) oymakları bu adın aslının gurdan geldiğine birer tanık olarak hâlâ Kürtlerde oymak adı olarak yaşamaktadır.

Köylerimizde Gur'un değişik halleri : Ardahan'da Ur; Kahta'da Gür; Bitlis ve Mutki'de Kor; Bingöl, Köyceğiz, Pülümür'de Kür; Mutki ve Lice'de Hur; Baskil ve Palo'da Hor köyleri olduğu gibi; Guran karşılığı : Pötürge'de Uran; Bursa'da Güranlı; Diyadin, Elâzığ, Mazgirt ve Çıtak'da Koran; Palo ve Kahta'da Küran; Emirdağ, Karakoçan, Erzincan, Arapkir, Mazgirt ve Boğazliyan'da Horan; Siirt'te Huran; ve Anadolu'nun birçok yerlerinde Kıran adlı köylere rastlamaktayız.

Guri karşılığı : Van, Bitlis, Diyarbakır'da Uri; Oltu'da Ori; Diyadin, Baskil, Kızıltepe, Hilvan, Viranşehir'de Kori; Hınıs'ta Huri köylerine;

VI. Divan - ı Lugat - üt - Türk, I. s. 32.
VII. (T) Eski Türk'lerde çoğul eki olduğu Divan-ı Lugat-tü-Türk'de I. 355 de Tek'in çoğulu Tekit olarak gösterilmiştir. P. Pelliot, T'oung Pao XVI 1915, 687 - 689. Zeki Velidi Togan Giriş, s. 23, 30, 35.
VIII. Dr. Friç, Kürtler, s. 33
IX. Frayliç Ravling Türkmenler.
X. Kürtler s. 27.
XI. İs. Ans. 1100, 1104 - 2, 1112 - I.
XII. Kürtler s. 62 Giriş s. 145, 248 - 251.
XIII. Türk Tarih Kongresi III. 60. Giriş s. 12

Yüceltme eki Man almış şekli olan Gurman'lara yine ulus adı olarak Kurman, Kırman şekillerinde rastladığımız gibi; Urman, Uraman şekillerinde Rusya'da Urallar çevresinde kasaba ve nehir adlarına; Afşin'de Hurman; Maraş'ta Kirman köy adlarına rastlamaktayız.

Gurlu veya Gurlar anlamını veren (İk) eki almış Gurik, Pülümür'de; Horik, Kahta ve Şatak'ta; Hurik, Lice'de; Kurik, Bingöl'de; Kirik, Beşiri ve Nazımiye'de; Urik, İliç ve Şatakda; Orik, Kigi ve Cönekde; Görük, Daday ve Kurtalan'da; Görikan, Basgil'de; Hurikan, Kangal'da; Kurikan, Kulp ve Mazgirt'te; Kirikan, Suruç'da; Kirikler Amasya'da; Korikler, Akçadağ'da köy adlarıdır.

Bu örnekler bize, binlerce yılın meydana getirdiği bâzı anlam değişikliklerine ve ses benzerliği bulunan G, K, H, seslerinin birbirinin yerini alarak Lehçe ayrılıkları yaratmış olmasına karşılık hep aynı Ur ve Gur köküne bağlı bulunduklarını da göstermektedir.

Yine bu örnekler bize; Gur'un, Gür, Kür, Kor, Kur'da olabileceğini, bu bakımdan bunların eski Türkçe'de çoğul eki T almaları ile ad olarak ortaya çıkan Gurt, Gürt, Kurt, Kort, Kürt'deki Lehçe farkları, bunların başka başka isimler değil, tersine olarak ad birliğini göstermektedir.

Kigi, Bitlis, Nazimiye'de Kort köyleri ile Elmalı ve Mazgirt'te Kortan (Kortlar) ve yine birçok Kurt ve Kürt köyleri, Solhan ve Hizan'da Gürt köyü ile Balya'daki Hort köyü de bu görüşümüzü doğrulamaktadır.

Eski ve yeni Türkçe konuşmalar ve sözler karşılaştırılmasında kalın seslerden ince seslere doğru bir değişme göze çarpmaktadır. Alma = elma, halva = helva da olduğu gibi. Gurt, Kürt değişimi de böyle bir oluşun sonucudur. Haritalarda çok eskiden beri Kor, Kora diye adı geçen çaya bugün Kafkasya halkı ve özellikle Azerbaycan Türkleri Kür demektedirler.

Bütün Anadolu'yu doldurmuş olan bu Gurlu kelimeler bize ilk hâkim urukun Gurlar yani Gurt olduğunu göstermektedir. Bunların Doğu - Anadolu'ya geliş çağlarını bildirmeğe imkân yoktur. Sumer, Ur, Akat ve Elamların geliş tarihleri ile beraber olsa gerektir.

Sonradan M. Ö. 7. yüzyılda Sakalarla beraber gelenler 28 yıl kadar Doğu ve Orta - Anadolu, Medya ve Filistin'de hâkim olmuşlarsa da kendilerine tâbi olan Medya Kralı Keyhusrev (Keyaksar) ın verdiği bir ziyafetde tuzağa düşürülen Saka Hükümdarı Madova (veya Alpler Tonga - Afrasyap) nın ölümünden sonra dağılan Sakaların bir bölümü, Gurların bulunduğu Doğu - Anadolu'nun sarp ve dağlık bölgelerine sığınmışlar diğer bir bölümü de Aras nehrinin arkasına çekilerek savunmağa ve yeniden derlenip toplanmağa çalışmışlardır.

İşte ilk büyük kaynaşma bu şekilde Gurlarla Sakalar arasında olmuş ve bunların birleşmesinden kuzey Kurmanç dili meydana gelmiştir.

Ondan sonra Kafkaslar; burada yerleşen Sakalarla kuzey ve güneyden gelen yeni yeni Türk akınları ve batıdan gelen Armenlerin kaynaşmalarında bir kazan rolu oynamış Roma ve İranlı, Bizans ve Arap saldı-

rıları sırasında bölgelere ayrılmış ve her bölgede yeni etkilerle Lehçeler arasında daha açık farklar görülmeğe başlamış ve bu suretle yeni yeni urukların da doğmasına yol açılmıştır. Türlü türlü din ve mezhep yayılışlarının da bu yeni doğuşlarda çok büyük etkisi olmuştur. Bu suretle Ermeniler, Gürcüler, Lazlar, Çerkezler, Albanlar, Hıristiyan Sünnî ve Alevî Müslüman Oğuzlar hem dil ve hem de din farkları ile ortaya çıkmışlardır.

Üçüncü bir akın Bizanslılar tarafından Rumelin'den Anadolu'ya aktarılan Bulgar, Peçenek, Koman ve Guzlar tarafından yapılmıştır.

Bunlar uzun süre Araplarla ve yine Türk akıncıları ile çarpıştıktan sonra Türkler tarafına geçmişler ve Selçuklular zamanında, Şamanizmi de içinde yaşatan Alevilik ve Bektaşilik tarikatlarının, kendi inanışlarına da en uygun gelenek ve kuralları da kapsaması dolayısiyle Müslüman olmuşlardır. Fakat bunların Müslümanlığı Bektaşi inanışlarını da bırakarak tamamen Şamanizme yaklaşan Kızılbaş'lık şekline bürünmüştür.

Bu özellik, Sünnî olan Selçuklular ve Osmanlılar tarafından tehlikeli görülerek tazyik başlayınca Siyasî amaçlar güden Baba İshak-ı Firdevsinin Selçuklular çağında ayaklanması ile büyük bir Gaile haline gelmiş, uzun ve kanlı savaşlardan sonra ancak bastırılabilmişti. Bu olaydan sonradır ki, kovalananlar, Fırat ve Murat nehirleri arasındaki dağlık bölgelere toplu bir halde sığınarak, orada korunabilmişler yerli Kurmançlarla karışarak yepyeni bir Zaza dili yaratmışlardır. Van'daki Haydaranlıların Kurmanço (Gurmanca) konuşmalarına karşılık Dersimdeki Haydaranlıların Zazaca konuşmaları bundan ileri gelmektedir. Sonradan bunlara Osmanlıların, Orta ve Batı - Anadolu'da güvenliği sarsan göçer konar birçok Yörük ve Türkmenlerin Güneye ve Raka dolaylarına sürülmeleri yüzünden buradan kaçanların da Doğu - Anadolu'da kendilerine sığınacak yer bulmaları Gurmanç ve Zaza dillerinde de bir takım lehçelerin doğmasına yol açmıştır.

Bağdat Halifelerinin ve sonrada medreselerin etkisi altında Şafii mezhebine giren Dicle ve Murat etrafındaki Kürtlerin hâkim bulunduğu çevrede toplanan Türk oymakları orta Kurmanç dili ile konuşurlarken Murat kuzeyi ve Fırat çevresinde bulunan Alevî ve Kızılbaş Türk oymakları da Zaza dilini yaratmışlardır. O zaman Alevilere Kürt denilmeyip sadece kızılbaş dendiği için şerefnâmede onları bu adla ele almakta ve Türk olarak saymamaktadır. Dicle güneyi ve Suriye kuzeyinde kalanlar Eski Türkçe, Fars ve Arapça karışım güney Kurmanca dili ile konuşmaktadırlar. Osmanlı arşivlerinde de Alevilere Kızılbaşan deyimi kullanılmaktadır. Erzurum Beylerbeyine Ulus aşirinin hifzu siyaneti için yazılan fermanda Kızılbaşandan korunmaları emir olunmaktadır. (XIV) Kürtlük Sünnî Zazalara İran savaşlarından ve özellikle Hamidiye alaylarının kuruluşundan sonra onlara tanınan bâzı muafiyetlerden faydalanma ve Kızılbaşlara karşı Osmanlı Hükûmetinin ilk zamanlardaki şiddetli tazyikinden kendilerini koruma çabası ile sonradan alınan bir addır.

XIV. Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri s. 2, 6.

KÜRTLERİN SOYU HAKKINDAKİ EFSANELER DE TÜRKLÜKLERİNİ GÖSTERİYOR

Kürtleri, yalnız Kürt (Gurt) adlı bir Türk uruğuna bağlayarak onların bugünkü soyu olarak ele almak da doğru değildir. Bunların arasında Türklerin her ulus ve uruğundan oymaklar ve boylar bulmak mümkündür.

Biz Kürtlerin Ata kaynağını, Urlar, Sumerler, Akatlar, Elamlar, Gutu ve Hatilerle gelen Tarih Öncesi ilk akınlardan kalan Türklerle daha sonradan gelen Karlar, Bohtlar, Becenler, Halaçlar, Macarlar, Bulgarlar, Oğuzlar ve sair Türklerden birleşmiş bir ulus olarak görmekteyiz.

Kaldalılarla Asurileri Türk ve Sami karışığı olduğu için almıyoruz. Esasen Urartulardan başka Hititlerden ayrılma birçok kral ve prenslikleri Asurlara karşı savaş halinde buluşumuz biraz da bundan ileri gelmektedir. Dağılan Hititler arasında Militler, Huriler, Mitaniler, Komukhlar, Alziler, Alabaryalılar, Zigartular (Sigurlar), Zokiler, Yaştarlar, Muşkular, Haldiler, Nayriler ve Dayani beylikleri ile Lezgiler vardı. Bunların herbiri kendi bölgelerinde özgür birer devletcik kurmuşlardı. Fakat özgürlüklerini sarsabilecek güçte herhangi bir devlete karşı birleşmeyi de başarabiliyorlardı.

Milâtdan önceki bu çağlarda Gur adını henüz Ur şeklinde görmekteyiz. Ancak Milâttan önceki son yıllarda Zigarta (veya Zigurtu) şeklinde Si - Gur adını da görmeye başlıyoruz. Milâttan sonra Hunlar arasında gördüğümüz Alzingurları Milâttan önceki Asur yazıtlarında Alzi olarak tanımaktayız. Gur ve Gurt adı daha sonraları yayılmıştır. Bu da bize Hindukuş dağları, Orta ve Kuzey - Hindistan, Bülücistan ve Afganistan'a yayılan Gurların büyük bir bölümü Doğu - Anadolu'ya daha sonraları gelmiş ve Gur, Gurt, Kyrti, Gürt, Kürt adları buralara daha sonra yani Sakaların gelişini takip eden Milâdın son yıllarında yayılmağa başlamıştır. Arap istilası çağlarında artık Mezopotamya ve Doğu - Anadolu'nun güneyini sarmağa başladığı görülmektedir.

Milâdi 1596 yılında yazılan ilk Kürt tarihi şerefnamede Bitlis emiri Şaraf-al-din, Kürtlerin soyu hakkında, söylentilere dayanan bildirisinde; efsane ile karışık tam bir gerçeği açıklamaktadır.

Bu söylentilere göre Kürtlerin atası Becen ile Boht adında iki kardeşin oymaklarıdır. (I) Becenler Peçeneklerden başkası değildir. Peçenek tarihinde bu ad esaslı bir şekilde incelenmiştir.

Reşid-al-din Bahadır han'ın ikinci oğlunun 14. batnının adı da Becene'dir. Araplarda Ç harfi olmadığından Peçeneği Bacanak olarak yazarlar (II)

Peçeneklerin eski Bulgarlar ve Macarlar gibi L.İ.R. Türkçesi ile konuşmuş olmaları ve yine eski Macarlar arasında belkide Peçenekler ile

I. İs Ans. s. 1091. Şerefname I. 158.
II. Peçenek Tarihi s. 24.

karışdıktan sonra Kürt adlı bir oymağın bulunması, bu söylentinin gerçekliğini ortaya koymaktadır. (III)

Herodotun yazdığı gibi Gur'lar bölgesindeki Paktia'lar ile Bohtan bölgesindeki Paktikaların da, Bokhti'ler olduğu bir çok yazarlarca kabul edilmiş bulunmaktadır. Bohtların Türk oldukları evvelce açıklanmış olduğundan bunların iki kardeş Türk oymağı bulunduklarında hiç bir kuşku kalmaz. Demek oluyor ki, Kürtler arasında yaşayan bu söylenti de bir gerçek olduğu tarihin tanıklığı ile de doğrulanınca Kürtlerin Türklüğü, efsaneleri ile de aydınlanmış bulunuyor. (IV)

III. Kont zici. "Macar Kavminin Menşeine Dair" T.T.K. s. 570.
IV Herodot Tarihi, III. 93, VII. s. 67.

BİR TÜRK OLAN KÜRTLERİN ASYA ve AVRUPA'da YAYILIŞLARI ve MACARLARLA, PEÇENEKLERLE AKRABALIKLARI

Kürt adının işitilmeğe başladığı çağlarda Macarlardan bir bölümünün henüz Azerbaycanda Hazarlarla beraber bulundukları yine Şirvan da yazılan Arapça "Tarih - Al - Bah Val - Ebvab" ve Farsça "Derbendname" Dağistan Şirvan, Aran Tarihinde (41 - 661), (102 - 720) Arap - Hazar savaşları sırasında, Tarku, Ulu Macar, Kiçi (Küçük) Macar kalelerinin adı geçmesinden anlaşılmaktadır. (I) demek oluyor ki Macarlar arasında görülen Kürt oymağının büyük bir çoğunluğu Doğu - Anadolu' da kalmış ve sarp dağlar arasında barınabilmiş ancak küçük bir azınlık Macarlarla beraber Kuzeye gitmiştir.

Khorenlinin Ptolemeus'den çevrilme bilgilerine göre yazdığı coğrafyasında Kafkas dağları kuzeyi ile Hazar denizi doğusu ve İmagos dağı (Tanrı dağları) yani Kıpçaklar ili cen ülkesi (Cenastan) adı ile tanıtılmaktadır. (II)

Şerefname mukaddemesinde Kürtlerin, bu Cen (Cin) taifesinden gösterilmiş olması da bu açıklamalar karşısında dikkate değer bir anlam taşır. Zira o zamanlar Araplar bu Türklerin hakanlarına Cin (Çin) hakanı diyorlardı. (III) Bu deyişle Kürtlerin geliş yeri Orta - Asya ve Doğu - Türkistana bağlanmaktadır.

Gerçekten Ob-yenisey yani Ulukem başlarında Sayan ve Altay dağları yaylalarında VII. yüz yılda altı oğuzlara komşu Kürt Elhan adlı bir hanlık bulunmakta idi. Bunların hanlarına ait bir mezar taşı Yenisey'in

I. Fahreddin Kırzıoğlu Kürtlerin Kökü, s. II.
II. A. E., s. II.
III. A. E., s. II.

Ulukem koluna karışan Elegeş suyunun sol kıyısında bulunmuştur. Bu mezar taşında Türkçe şöyle bir yazı vardır : "Kürt İlkan Alp Urungu, Altunlug Kesigim Batdım Belde, Elim dokuz, Kırk yaşım" (IV)

Bu günkü Türkçesi ile "Kürt İlhan alp urungu, altın oklugumu belime bağladım, ilim dokuz, Yaşım kırktır." Bu ilim dokuz kırk yaşım deyimini Kırk dokuz yaşındayım şeklinde göstermekte iselerde daha doğrusunun dokuz ile kırk yaşına sahip olduğunu anlatmış olmasıdır.

Kürt Elhan, oymağın adıdır. Kürt İlhanı (yani Kürt ulusunun hanı) anlamına değildir. Zira bugün Zazalar arasında Dersimliler bölümünde bir Elhan oymağı hâlâ bulunduğu gibi (Erzincan tarihi 159) Emirdağı'nda da Elhan adında bir köy vardır. Silvan'da Elhuvan köyü de bunun çoğulu Elhanlar anlamınadır. Türk lehcelerinde El = il olarak da söylendiği için Ayaş, Erdek, Urfa'da İlhan, Kastamonu ve Safranbolu'da İlhanlar; Aydın'da İlhanlı köyleri böyle bir Türk oymağının varlığını ortaya koymaktadır. Bu gün bile Kürt Elhan hanlığının vaktiyle hâkim olduğu bu bölgede Alagöl'ün doğusunda Tarbagatay dağları güneyinde bir Kürte kasabasının bulunuşu bu Türk ulusu Kürtlerin aslına bir tanık durumundadır. (V)

Yine Macar ulusu arasındaki Kürt oymağının anısını; Burada ve Macaristan'dan Slovakya'ya geçen topraklarda, Kürtös / Kürtözü (yani Kürt ovası) ve Kürt adındaki çay ve kasaba isimleri hala saklamaktadır. Bunlardan biri, Slovakya'nın Macar sınırına yakın Batassag Yarmat şehri kuzeyindeki Nagy - Kürtös kasabası ile yine buradaki Kürtös deresidir. Ötekisi Slovakyada Neutraer sıra dağlarının kuzey doğu eteklerinde bu dağlarla Gran nehri arasında bulunmaktadır. (VI)

Budapeşte ile Neuhasel şehirleri arasındaki tren hattı üzerinde de bir Kürt kasabası daha vardır. (VII)

Yine bugün Kürt adını Karadeniz kuzeyinde Odesa'nın 70 kilometre kuzey batısında Kürtova'da görmekteyiz. Gerçi bugün Kurtova diye anılmakda ise de Almanya'nın Landsberg şehrinin kuzey batısındaki Kürtov (Kürt - ova) kasabasının adı da bunun (Kürt ova) olduğunu göstermektedir. İlk bakışda Almanya'nın batısındaki Kürtov adının Kürt ova olması garipsenecektir. Fakat Almanya'nın Danzik şehri adının Karadeniz kuzeyinde Vijernoleninsk şehrinin 60 kilometre kuzey doğusundaki Neu danzik ile Tunceli'nin Pölümür kazasının Danzik bucağı gibi bir yığın örnekler bu bağlantıyı pek de yerinde ve haklı gösterebilir. Bugün Danzik bucağında bulunan Kürtlerden bir bölümünün çok önceleri Macarlar ve Peçeneklerle Almanya kuzeyine kadar, Hunların istilası çağında gitmiş olmaları düşünülemezmi? Türklerin her gittiği yere adlarını bırakdıkları da bir gerçektir. Kendileri oradan gitselerde Adları yadıgar olarak kalmıştır. Ata sözlerinden "Kendi gitti ismi kaldı yadigar" meşhurdur. Nitekim Macaristan'ın Romanya'da kalan parçasında Tees çayının Bego

IV. A. E., s. 6 ve Hüseyin Namık Orhun Eski Türk Yazıtları, III. 13.
V. Steilers, Hand - Atlas, 68 H. 9. 9/9.
VI. Aynı Atlas, 47. G. 5. 8/8, 47. F. 4. 5/8, 47. G. 5. 8/6.
VII. A. E., 47. E. 6. 9/2

deresi başlarında bir kasaba olan Kurtya'nın da aslı Kürtya yani Kürt yurdudur. Bugün de Kürtlerde Bego erkek adlarından olduğu gibi transilvanya alplerinin bir kolu olan Mandıra dağı da yine buradadır.

Görülüyor ki Kürt uruğu da Türklerle beraber dört yana dal budak salmış yine bir Türk uruğudur. Zira bu kadar geniş bir yayılma Türkten başka hiç bir ulusa nasip olmamıştır. Saydığımız bu örneklerin bir kelime benzerliği de olamayacağı çevresindeki Beğ, Mandıra gibi daha birçok Türkçe kelimelerin bulunması ile de ortaya çıkmaktadır. Yine değişmiş bir örnek olarak Slovakya'daki Macar sınırında Tuna'ya karışan Gran çayının adını ele alalım. Bunun da Guran sözünden dönmüş olmasında hiç şüphe yoktur. Zira bu çay kıyısındaki Kürtös kasabasının bir adı da Gur Kürtösdur. (VIII) Kürtler arasında bugün de Guran adlı bir oymak bulunduğuna göre bu çayın adı da Gurandan Gran'a dönmüş olduğunda şüphe kalmaz.

Macaristan'da bulunan birçok Kürt yer, ırmak kasaba, oymak adlarına bakarak L. Razonyi, Kürt kelimesinin anlamı üzerinde de durarak "Macar Arkeoloj isinde Hunlar Avarlar Macarlar, 1937, Ankara, s. 23" adlı eserinde bu adın kar kürtüğünden geldiğini ileri sürmüş ise de bunun kürt sözünün aslını bilememekden ileri gelen bir yaklaştırma olduğu açıkdır. Zira bu kelimenin Gur sözünün (T) li çoğulu olduğu ve Gurt'un sonraları incelenerek Kürt haline girdiğini açıklamıştık. Bugün Kurmanca konuşan Kürtlere Kurmanço denilmesi de bu sözün Gurmandan geldiğini bize gösterdiği gibi Kirman Türk'lerinin de adları bu Kurmanın incelmiş şeklinden başka bir şey değildir. Nitekim bugün Kafkasyadaki Kur nehrine de yerli halk Kür demektedir. Kur ile Kür birbirinin aynı olduğu gibi K — G değişimi ile Gur ile Gür de birbirinin aynıdır. O halde Gurcu ile Gürcü arasında da hiç bir fark yok demektir. Gur, Türkçede büyüklük ve yüceltme eki (man) almakla Türklüğünü gösterdiği gibi Kürt'ün Kürtükden gelmediğini de göstermektedir. Zira Kürtük, süpürülen veya rüzgarla yığılan kar demektir. Bu her ulusun büyülterek gururla alacağı bir ad değildir. Halbuki buna karşılık Gur, Türkçe ve Mogulcada: büyük, ulu, güçlü, ve muazzam anlamınadır. (IX) daha öncede belirttiğimiz gibi Gurhan, Muazzam Han demektir. Cengiz Han Temuçin diye anılırken ünü Gurhan idi. Hakanlar hakanı anlamına gelen Cengizhan adını sonradan almıştır. Bu bakımdan Gurman, Yüceler yücesi anlamınadır ki Gurlardan ayrılan her boyun bu adı kendi özel adı ile birlik söylemekte direnmesi soy büyüklüğünü göstermek amacından doğmaktadır.

Macar bilginlerinden bazıları da dahil olduğu halde bir çok Avrupalı yazarlar Macarları Urallarda yaşayan ve kökü orada olan bir ulus olarak tanırlar ve Finlerle akrabalıklarını buraya bağlarlar Halbuki Macaristan'da bulunan bazı oymaklardan başka yer ve kasaba adlarının özellikle Doğu - Anadolu'da çoklukla görülüşü, tarihin henüz Macarları tanımadığı çağlarda bunların ve hatta Finlerin Mezopotamya ve Van çevresinden başlayarak Kafkaslar üzerinden kuzeye doğru yürüdüklerini

VIII. A. E., 47. F. 4. 8/8.

IX. Moraja Duhson, Moğol Tarihi, Mustafa Rahmi Tercümesi, s. 46.

göstermektedir. Tarihin bunları tanımağa başladığı çağlarda Dağistan'da Hazar devletine bağlı olan Macarların biraralık Yayık kıyılarına ve Ural dağlarına kadar da uzandıkları görülüyor Macarların çıkış yerlerini buraya bağlamak istenmesi bu sebeptendir. Peçeneklerle Macarların ilk temaslarının Yayık illerinde başlamış olduğunu ileri süren Peçenek Tarihinin bu görüşü (s. 45 - 46) bir ihtimalle ileri sürülmüştür. Halbuki biz Peçeneklerle Macarları daha önce Doğu - Anadoluda yan yana görmekteyiz.

Groth'a göre bunlar arasında bilinen ilk savaş 885 de olmuş ve Macarlar Dineper istikametinde çekilmişlerse de bir bölümü Pers memleketine gitmişlerdir denilmektedir. Bu son ihtimal her halde Kafkaslarda kalan Macarların durumunu izah için ortaya sürülmüş bir düşünce olsa gerektir. (X) zira Doğu - Anadolu'da Macaristandaki isimlere benzeyen o kadar çok ad vardır ki bunun bir azınlık tarafından bırakılmasına imkan yoktur. Bu benzerliklerin önemlileri Ongurlar bölümünde açıklanmıştı. Bunlara ek olarak burada, görebildiğimiz daha başkalarını da eklemeği görüşümüzü pekişdirmek bakımından faydalı buluyoruz.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinin 7, 8. ciltlerinde Macaristan'da gösterilen isimlerden bazıları ile Doğu - Anadolu'da hala yaşayan yer ve oymak adlarındaki benzerlikler :

Cilt	Sahife	Macaristan'da	Türkiye'de
7	148	Babu nehri	**Babu :** Kemah ve Akdağ madeni'nde köyler
7	131	Babyan	**Babyan :** Patnos'da köy
7	137	Bahşe palangası	**Bahşivan :** Egil, Yüksekova'da köyler
7	120	Bakvan dağı	**Baklan :** Çal Egirdir'de köyler
7	52	Balat - İN Gölü	**Balat :** Söke, Bartın, İstanbul
7	137	Batuş - ek	**Batuş :** Savur'da köy
7	4	Belvar Kalesi	**Belvar :** Merzifon'da köy
7	134, 154	Bodin	**Bodin :** Pötürge'de köy
7	125, 135	Cavka (kale ve çay)	**Cavikan :** Başgil'de köy
7	160	Çavındır (köy)	**Çavındur :** Merzifon'da köy
7	745	Çiçun	**Çiçolar :** Zara'da köy
7, 8	74, 170	Çobaniçse	**Çobanik :** Urfa' Çobanisa : Nazilli
7	153	Dal	**Dal :** Kigi, Karakoçan, Pülümür
7	153	Darde	**Dardegân :** Divriği

X. Peçenek Tarihi, s. 46.

7	133	Direkel	**Diregil :** Malatya
8	3	Egerszeg (kale)	**Egerce :** Osmaneli
7	162	Ekre	**Ekrek :** Çermik, Egil, Keban, Maden Palo Refahiye, Tercan, Oltu, Pasinler, Tortum, Kars, Divriği, Suşehri
	20	Graç	**Graç - banısı :** Poshof
			Kıraç : Elazığ, Şibinkarahisar, Arpaçay, Çatalca, Andırın, Köyceğiz, Of
		Gras	**Kırasa :** Baskil
7	155	Hatvan veya Katvan	**Tatvan :** Bitlis'de ilçemerkezi
		Hodan	**Hodan :** Genç, Mazgirt. Hotanlı : Bursa
7, 8	28, 135	Kanije	**Kaniç :** Bartın; Kanis; Urfa
7	133	Kerman	**Krermancı :** Samsun
	148	Kiviz	**Kivi :** Oltu
	40	Koban	**Koban :** Oltu
		Koble	**Koblat :** İspir (T) li çoğulu
7	29	Komar	**Komarı :** Ayancık'da köy, **Komarız :** Genç, Lek oymağı
7	1	Lak	
		Matra	**Mataran :** Bingöl, **Matrani :** Diyarbakır
7	26	Merede	**Meredet :** Yusufeli T li çoğul, **Meredis :** Çıldır.
7	153	Ordut	**Ordut :** Şibinkarahisar, Tekili, Ordu
7	138	Osk	**Osik :** Ovacık
7	126	Patka	**Pat :** Kemaliye, **Patdagı :** Havza
7	138	Pernevaz	**Pernavud :** Tuzluca
7	55,74,125	Polata	**Polat :** Arpaçayı, Akçadağ, Doganşehir,
7	133	Pozan	**Pozantı :** Karaisalı
		Rumçi-var/Rumçi şeh.	**Rumkig :** Pertek
7	154	Saço	**Sacca :** Cide
7	54, 73	Sagir - Began	**Began :** Nazımiye
7	137	Secevi	**Sece :** Poshof
7	146	Seketin	**Segdin :** Avanos
7	133	Siçan	**Sıçan :** Kars, İslahiye, **Siçanan :** Derik

7	139	Sivin	**Zivin :** Sarıkamış, **Zivin-gi çelik :** Midya, **Zivingi dirij :** Midyat **Zivink :** Gercüş, Beşiri, Urfa
7	11	Sobran	**Sobran :** Nallıhan, Gümüşhane, Kütahya
7	153	Sotin	**Sosin :** Genç
7	39, 52	Şaviz (nehir)	**Şavi :** Birecik, Pötürge,**Şavik :** Pülümür
7	106	Şemek (kale)	**Şemeker :** Gürpınar
7	4	Şilye (palanga)	**Şilyan :** Şırnak
7	160	Tise (nehir)	**Tisa :** Birecik, **Tis :** Niksar
7	148	Tok (Palanga)	**Tok'lar :** Gerede, Çerkeş, Pınarbaşı, Simav
			Tokat : Eskişehir, Kandıra, Emed, Beykoz
7	52	Turna	**Turna :** Bolu
7	137	Uşek	**Uşak :** İl'merkezi Taşköprü'de köy
7	169	Vah	**Pah :** Kalan
7	113	Vaşvar / Vaşşehri	**Vaş Kân :** Yusufeli
7	111	Vije nehir	**Vize :** İlçe merkezi
7	5	Zakany	**Zakoni :** Lice
7	58	Zakva	**Rahva :** Bitlis ile Tatvan arasında bir boğaz

Bunlar gibi daha birçok adlar tamamen birbirinin benzeridir. Bunlardan bir bölümü Millâttan sonra Kafkaslar üzerinden gelenlerden veya Bizanslıların getirip yerleşdirdiklerinden dahi olsa sonuç değişmez.

PEÇENEK YER ve SOY ADLARI İLE DOĞU ANADOLU'da OYMAK ve YER ADLARINDAKİ BENZERLİKLER

Macarlar için olduğu gibi Peçenek Tarihinde geçen adlar üzerinde de bir araştırma yapılacak olursa yine aynı sonuca varılacaktır. Örnek olarak bir kaçını alalım. Macaristan'da 1251 - 1278 yılları arasındaki kayıtlara göre Macaristan içerilerine yerleştirilen Peçenek guruplarından en büyükleri olan Arnaklarla beraber Tejerva - Tolna, Csanad (Çanat), Kemej, Kereşler; Şariz nehri boyunca Tuna ile Balaton gölü arasında Tolnakom kuzeyinde oturuyorlardı. (XI)

XI. A. N. Kurat, Peçenek Tarihi, s. 248.

Şimdi burada sözü edilen adlar üzerinde duralım : Bunlardan Tejerva (Yani Tecer) lerin Tercan ve Sivas'ta köyleri ve Sivas'ta yine bir Tecer ırmağı vardır. Oltuda Tecerek köyleri bunun ek almış şekilleridir.

Çanat, Çana'nın T li çoğul halidir. Tekili, Çana, Taşköprü de bir köy adıdır.

Kemej (Kemez) leri Fars çoğul eki An almış olarak İslâhiye'de Kemezanlı şeklinde görüyoruz.

Kereş, bunun yine aynı şekilde çoğul yapılmış hali olan Kereşan, Kigi'de hem oymak hem de köy adıdır.

Kürtler arasında Arap bulunamayacağı için belki de bugünkü Kureyşan oymağı Hazreti Peygambere soy bağlılığı kurarak üstünlük kazanmak amacı ile Arap harfleriyle ses yakınlığından faydalanılarak Kereşandan dönme bir addır. Kuris oymağı da yine bu oymağın değişik bir halidir.

Arnaklar'a gelince; bütün bu oymakların en büyüğü ve başı olan Arnakların adına Giresunda Arnakkıran denilen bir köy adında rastlıyoyoruz. Demek oluyor ki, Oltu, Tercan, Kigi, Sivas taraflarına yayılmış olan bu Arnak, Tecer, Kereş'lerden kurulu bir topluluk Arnakkıran denilen bu yerde büyük bir yenilgiye ve kırgına uğramış ki burasının adı Arnakkıran olarak kalmıştır.

Peçeneklerin bir zamanlar Doğu - Anadolu'da bulunduklarına bundan daha canlı bir belge gösterilebilir mi? Şu halde Şerefnâmenin Peçenekleri Kürtlerin atası olarak göstermekte dayandığı efsane tamamen bir gerçektir.

Başka bir Peçenek topluluğu da Tisa nehrinin sol kolu olan Aranka nehri boyunca yerleşmişlerdi (XII) Aranka'daki Ka nisbet ekidir. Aslı Arandır. Aran, Movses'e göre Si - Sak (Sakalar) soyundan gelen ve Kafkaslar'da Kür boyunda ilk defa hâkimiyet kuran bir sülâledir (XIII) ve yüzyıllar boyunca bu bölgenin adı Aran olarak kalmıştır. Dede Korkut kitabında Alp Aran (Eren) bu adın türklüğünü ortaya koyduğu gibi Ermenilerin Aranik ve Aranis şekillerine sokdukları köylerde bugün Vanda ve Aranes şekli de Siirt'tedir. Tisa nehrinin adı ise Birecik'te yine bir köy adıdır. Tisa'nın solundan bu nehre karışan Arpaz çayının adı ise Van'da bir köyün adıdır. Peçeneklerin yerleştikleri bir komitat adı aynen Bingöl'de Baran olarak görülmektedir.

Yalnız yer adları değil Peçenek oymak ve şahıs adlarını da yine buralarda çoklukla bulmak kabildir.

Bir Peçenek uruğu olan Bula, (Peçenek Tarihi s. 185) Tokat'da bir köy; bir Peçenek beyi olan Beke Amasya Zara bucağında bir köy; iki Peçenek uruğu ile Bizanslılara iltica eden Kumandan Kegen'in babasının adı olan Balçar (s., 131) Pertek'de Balişar adında bir köy; yine Bamus şahıs adı Diyarbakır'da Bamusi köyünün adı olmuştur. Bunları da bir sıra haline sokarak daha iyi gösterebiliriz.

XII. A. E., s. 250.
XIII. M. Fahreddin Kırzıoğlu, Kür, Aras, Aran Kürtleri, s. 378.

Peçenek Tarihinde Yeri	Adı	Kimliği	Türkiye'de Bulunduğu Yerler
33, 58	Hopon	Oymak adı	**Hopan** : Malatya, **Hopanlar** : Balıkesir
33, 35, 57	Kaban	Oymak adı	**Kaban** : Erzurum, Çoruh
	Kançu	Başbuğ adı	**Kanı** : Daday, Of **Kancıyan** : Karayazı **Kancugaz** : Çınar
23, 33, 43	Karabay	Başbuğ ve oymak	**Karabey** : Bingöl Elâzığ'da köy
31, 37, 158	Kimak	Bizans emrinde Peçenekli	**Zimak** : Pülümür'de köy
29, 71, 72	Kegen	Şahıs, nehir, şehir adı	**Kekan** : Silvan, Elâzığ
	Katran	Bizans emrinde komutan	**Katran** : Bilecik, Ordu, Sivas
23	Kaydu	Başbuğ	**Kayda-çilin** : Bingöl **Kayda-lapa** : Samsun **Kaydan** : Ordu, Samsun
33, 57, 62	Külbey	Oymak ve şahıs adı	Kül adlı bir çok köy vardır
96	Küre	Başbuğ adı	Küre adlı çok köy vardır
242, 247	Moros	Köy	Moruşka Çemişgezek'de köy
244	Marta	Köy	**Marta-moz** : Of'da köy **Marta-nis** : Çıtak'da **Martaz** : Samsun'da
	Okur	Keskemet ırmağının eski adı	**Ohur** : Yusufeli'nde köy **Ohurlu** : Fatsa'da köy **Okurcular** : Antalya'da köy
245	Telik barat	Köy	**Barat** : Yusufeli'nde köy

Bu örnekleri daha yüzlerce uzatmak mümkündür. Fakat bukadarı da bu benzerliklerin gelişi güzel tesadüfler olmadığını göstermeğe yeter bulunmaktadır.

EN ESKİ TÜRKÇENİN ARAŞTIRILMASINDA KAYNAK OLACAK SÖZLER

Gerek Macarların, gerek Peçeneklerin bir zamanlar Türkiye'de özellikle Doğu - Anadolu'da uzun zaman kaldıklarını gösteren bu ad benzerliklerinin çokluğu üzerinde önemle durulmağa değer. Bugünkü Türkçede genel konuşma dilinde anlamlarını kaybeden birçok adların, Peçenekler

ve Macarlar arasında da ad olarak görülmesi, bunların eski Türkçede konuşulan genel dilden parçalar olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Anadolu'da da bunların birçoklarının kıyıda köşede hâlâ anlam taşıdıkları da gözden kaçmamaktadır. Atatürk devrinde yapılan küçük bir derleme ve tarama tecrübesi bunu tamamen ortaya koymuştur. Fakat bu derlemenin ilmî bir şekilde devamlı bir araştırmaya tâbi tutularak arkası alınamadığından tam bir aydınlığa kavuşulamamıştır. Köy adlarımız bize bu yolda en büyük yardımcı olacaktır. Gerek tarihi aydınlatma ve gerek dilimizi zenginleştirme bakımından bu çok önemli bir konudur ve incelemeğe derhal başlamak da gerekmektedir. Zira İçişleri Bakanlığı her yıl bu adlardan birçoğunu değiştirmekte ve en kıymetli belgeler olan bu adlar unutulmağa mahkûm edilmektedir.

Aynı zamanda kendi kendine de değişen isimlere rastlanmaktadır. Meselâ bugün Pülümür dediğimiz ad tamamen uydurmadır. Bir zamanlar Kuzucan olan buranın ismi bir zorba olan Pil Ömer (yani büyük Ömer) tarafından değiştirilmiş ve kendi adını da verdirmiştir. Fakat Alevîliğin buralarda yayılması sonucu Ömer ismi ağıza alınmak istenmediğinden halk dilinde bu, Pilomori şekline girmiş, bir süre resmî yazılarda Pölömer (Plömer) şeklini aldıktan sonra Fransızcaya benzetilerek Plümür haline sokulmuştur. Fakat Halk hâlâ Plömer (Plomori) demekte devam ediyor. Kıbrıs Türklerinde bugün Plömer adını taşıyanlar görüldüğüne göre asıl adın yine Pilömer olduğu anlaşılır. Fakat anlamı halk söylentisi gibi büyük ömerden mi geliyor?

Yoksa Plömer'in başka bir anlamı mı vardır? Henüz aydınlanmamıştır.

Mamafi bu hal yalnız bize mahsus değildir. Macarlarda da birçok tarihlerde tutulan kayıtlara göre aynı köyün isminin boyuna değiştiği görülmektedir. Meselâ : Peçenekler Bitha nehri boyundaki yerleri askerî hizmetlerinin karşılığı olarak almışlardı. Buradaki Peçenek yerinin (Terra Bissenorum) un merkezi, gölün kuzey - doğusundaki Legento denilen mevki idi. Peçeneklerin buralarda yaşamalarının yadigârı olarak, 1265 yılındaki vesikada adı, (Beceney) (Besenye) iken 1325 yılında Beseneu, 1437 de Pechynd şimdi ise Pötsehing şekline girmiştir.

Bütün bu açıklamalardan sonra Macarlardaki Kürt oymağı adının Doğu - Anadolu'daki kürtlerle olan bağlılığı tamamen aydınlanmaktadır.

KÜRT DİLİNİN HİND-U - CERMEN VEYA HİND-U - AVRUPAÎ BİR DİLE BENZETİLMESİ SEBEPLERİ

Bundan da anlaşılıyor ki, Macarlar ve Peçenekler Urallardan değil, güneyden Pamir, Hindukuş, Elburus dağları çevresinden ilerliyerek Doğu - Anadolu ve Kafkaslara uzanan bir Türk koludur. Kürtler de, Peçenekler ve Macarlar gibi bu koldan ilerliyen Türk oymaklarından biridir. Türk oymaklarından derken o zaman Türkçe konuştuklarını gösteren ve bugün bize kadar ulaşan yer, oymak ve şahıs adlarının tanıklığından kuvvet almaktayız. Zira Macarlar bugün Asya'dan geldiklerini kabul ediyorlar. Fakat Asya'dan her gelen Türk müdür? demektedirler ve kendilerini Türkler dışında Asyalı ve Turanî bir kavim olarak göstermektedirler. Bugün bu anlayış hemen hemen bütün Avrupalı yazarlarca benimsenmeğe başlanmıştır.

Dilcilerin Avrupa'dan Asya'ya doğru yarattıkları hayalî akına karşılık, kazıların ortaya koyduğu gerçekler karşısında bile, tarih öncesinden beri varlıkları inkâr olunamayan Türklerin ana yurdunu Altaylardan çıkararak Mançurya'ya doğru itmişler, Altaylar sahası ile Aral ve Hazar bölgesini, hüviyeti belirsiz ve fakat bütün Avrupalıların atası olan Asyalı kavimler soyu olarak ele almağa başlamışlardır. Bunlara da Hind-u - Cermen,, Hind-u Avrupaî deyimlerini takmışlardır.

Yalnız Türklere her bakımdan çok yakın gördükleri Fin - Oğrien topluluğunun da Türklerle uzun zaman komşuluk etmeleri dolayısiyle Türklerin etkisi altında kalmış olduklarını savunmağa başlamışlardır.

İşte ele aldığımız her oymağın incelenmesi sırasında, boyuna Anadolu'dan eşit adlar bularak verdiğimiz örneklerin çokluğu, bu düşünüşlerin sakatlığını ortaya çıkarmak amacından ileri gelmektedir. Zira bir kaç örnekle yetinmek, eskiden Türklerle olan ilişkilerinin sonucuna veya bir ad benzerliğine yorulabilir. Fakat yüzlerce ve binlerce beraberlik karşısında gerçeği kabullenmekten başka çare yoktur.

Biz bu yolda Avrupalı dilcilerin yaptığı gibi kelimeleri evirip çevirerek iştikaklara giderek istenilen şekle sokmaktan da çekiniyor ve benzerliğin tamamen birbirinin eşit olmasına da dikkat ediyoruz. Yoksa biz de aynı yolda yürürsek daha binlerce beraberliği bulup çıkarmakta hiç güçlük çekmiyeceğiz. Hattâ bu yolda daha da ileri giderek bugün Hind-u Avrupaî denilen dillerin kökünde yarıyarıya Türkçeyi bulabileceğimizi de savunabiliriz. Fakat bunun bugün için alışılmış klâsik bilgiler karşısında çok gülünç karşılanacağını da biliyoruz. Gerçi onlarda bütün Hind-u - Avrupaî dillerin bir kökten çıktığına inanıyorlar fakat bunun kökünü Türklere vermeyi akıllarına bile getirmek istemezler. İşte Kürtlerin Ari bir kavim olarak görülmek istenmesinin nedenleri, konuştukları dillerinde hâlâ eski Türkçe kelimelerden bâzılarının Hind-u - Avrupaî dillere de yaklaştırılmakta olmasından ileri gelmektedir.

Bugüne kadar Kürt adını taşıyan oymaklar sarp ve dağlık yerler de küçük küçük topluluklar halinde birbirinden ayrılmış durumda idiler. Dışarı ile değinmeleri ve ilgileri çok az bir halde yüzyıllar boyunca dış etkilerden uzak kalmışlardır. Buralara gelmeden önce uğradıkları değişikliklerle beraber dillerini bugüne kadar olduğu gibi saklayabilmişlerdir. Her küçük bölgede ayrı ayrı lehçe farkları ile uzun bir süre dillerini geldikleri çağlardaki gibi koruyabilen bu Türk oymaklar, bugün bile kaynaşma imkânlarının medenî vasıtalarla çokluğuna rağmen hâlâ dil ayrılıkları göstermektedir. Bugün her ikisi de Kürt diye anılan Kurmançlarla Zazalar birbirleriyle anlaşamayacak derecede ayrı ayrı diller konuşmaktadırlar.

ESKİ TÜRK ADLARINI TAŞIYAN BÂZI OYMAK ve YER ADLARININ BUGÜNKÜ KÜRTÇEYE VEYA İSLÂM ADLARINA ÇEVRİLMESİ ve SEBEPLERİ

Şimdiye kadar verdiğimiz örneklerde göze çarpan en büyük nokta; dil az çok değişmiş olmasına karşılık oymak ve köy adlarının hâlâ bir çoklarının Türkçe oluşudur. Bu adların bâzıları da, belli bir şekilde, Müslüman olduktan sonra ad yakınlığından faydalanılarak İslâm büyüklerine bağlanmak amacıyla değiştirilmiş adlardır. Örnek olarak Haldilerin buraların fatihi Halit bin Velide nisbetle Halidi, Cafarlı yörük oymağının Caferi mezhebinin kurucusu Caferi Sadıka nisbetle Caferi, Abhas (1) veya Abasg (2) oymağının Abbas, Kuris oymağının Kureyşi, Hasarenli oymağının Hasenanlı oluşları gibi. Bununla beraber bâzı ad değiştiren oymaklar yanında aynı adı hâlâ koruyan oymaklar da görülmektedir.

Şerefnâme'den alarak Kürtler eserinde (s. 31) Balabanlılar ve Gülabilerle beraber adı geçen Kuris yani Kurisan'lıların Caferî mezhebini kabulden sonra bugün Kureyşan olarak adlandığını görmekteyiz. Bunlar ad yakınlığından faydalanarak Peygamber'e ve dolayısiyle Hz. Ali'ye bağlılık kurarak Seyitlik ve Kutsallık kazanmışlardır. Fakat yine bunlardan bir kol olan ve Van tarihinde (s. 41) Şikalara sığındığı bildirilen bir Türk oymağı olan Koresinler asıllarını ve adlarını olduğu gibi saklamışlardır ve bugün hâlâ Türkçe konuşmaktadırlar. Rusya'daki Türk Kıreşinlerde bunlardan olduğu gibi, Peçeneklerdeki Kereş adı da aynı oymağın adı olsa gerektir.

Bâzı oymak ve yer adları aslında Türkçe iken bugünkü Kürtçeye değiştirildikleri de görülmektedir. Örnek olarak Tunceli'nin Pah bucağında çoğunlukla Yusufan, Kureyşan ve Alanlar gibi bugüne kadar aşiret ruhunu muhafaza eden oymaklar arasında bu hale rastlanmaktadır. Burada bir karataş dağı ve mezrası vardır. Bu mezranın yanındaki dağa sonradan verilen ad "Koy-i Kemer-i Siyah"dır ki, Türkçenin Kürtçeye çevrilmiş ve yine Karataş anlamıdır. Ko = Dağ, Kemer = Taş, Siyah = Kara demektir. Alanların oturduğu Pah bucağının Putik köyünün anlamı Zazacada (Pekaz) deyimine yaklaştırılmak isteniyorsa da Putik aslında Türkçe bir kelimedir. (Putyeri, Putlu anlamınadır. Nitekim yine Pülümür ilçesinde Göcenek köyü de (Göcen yeri) yani tavşan yavruları yeri demektir. Sözlüğümüze bu söz Göçen olarak geçmiştir. Bugün Zazacada bu kelimenin anlamı kaybolmuştur. Eğer bunun tavşan yavrularının yeri demek olduğunu bilselerdi derhal değiştirirlerdi. Çünkü Alevilerce tavşan, adı ağıza bile alınması yasaklanan bir canlıdır. Anlaşılıyor ki, bu ad İslâmiyetten çok önce ve ilk geldikleri zaman konmuştur. Zira Zazalar Alevi mezhebine girdiklerinde artık Farsların etkisi altında bu sözün anlamı onlarca unutulmuştur. Doğu ve Orta Anadolu'da da birçok yerlerde bu kelime bilinmemesine karşılık Batı - Anadolu ile Trakya'da göcen kelimesi hâlâ yaşamaktadır. Buda bize bu kelimenin çok eski, Peçenekler ve Macarların Doğu - Anadolu'da yaşadıkları çağlara kadar dayandığını ve Trakya, Rumeli'de bunların diliyle gittiğini hatırlatmaktadır. Putik köyü mezralarının deve ve kırım gibi Türkçe sözler oluşu bu düşüncemizi doğrulamaktadır.

Orta - Asya'da Buryatların yurdu olan Onan nehri üzerindeki Onan şehri yakınlarında Kortan gölünün adı yine bu Pah bucağında bir köy adıdır. Moğolistan'daki Şamo çölünün adı yine Göcenek köyü yakınlarında bir mezranın adıdır. Kortan gölünün kuzeyinde yükselen Buyerbaba dağı üzerindeki Krater gölü ile birlikte Orta - Asya'da adı geçen Kortan gölünün güneyindeki Buyer gölüde aynı adları yanyana taşımaktadır. (Haritalarımızda Bobiyezbaba gösterilen Buyerbaba eski Arap harflerinde belki bir sinek tarafından konan noktalar dolayısiyle bu değişikliğe uğramıştır. Halk bugün hâlâ Buyerbaba demektedir. Bobiyezbaba diye bir yer tanımaz).

Yine Pah bucağında Sinan köyünde bir dağın adı Pullusürünge'dir. Zazalar bunu Sür-ü-kır, Sur = Kırmızı olduğuna göre kırmızı kırtepe demek olacak diyorlar. Fakat yine kendileri tarafından bu tepe hakkında anlatılan bir söylentiye göre (sığırlarda çıkan bir nevi hastalığa karşı buradan getirilecek kırmızı ve pullu toprak sürülürse hayvanlar iyi olurmuş). Bu söylenti onların verdiği anlamın yanlışlığını ve kelimenin öz beöz Türkçe olduğunu büsbütün ortaya koymaktadır. Hayvanlara sürülen bu dağın toprağı pulpul olduğundan pullusürünge diye Türkçe ad almıştır.

Yalnız özellikle Alanlar ve Kureyşanlıların Türklüğünü ortaya koymak bakımından incelediğim Pah bucağına ait bu örnekler her yerde o kadar çoktur ki ayrıca kitaplar doldurabilir, fakat burada konuyu dağıtmamak için yalnız bu kadarı ile yetinilmiştir.

Bu bize Sürh'u Sur, Kûh'u Koh diye Acemlerden alan Zazaların bu dil alış verişi İranlıların hâkim bulunduğu çağlarda yani İslâmiyetten önce olduğunu da anlatmaktadır. Taberinin "Milletler ve Hükümdarlar Tarihi" tercümesi (IV., s. 43) de Arap orduları kumandanlarından Ka'ka-nın ordusunda Arap olmayan askerlerin başında yine Arap olmayan Horasanlı Kubat isminde birinin bulunduğu yazılmaktadır. Hilvan'da sınır koruyucusu olarak bırakılan Kubat'ın Türk olduğu bu kesimdeki o çağda bile Türk olan oymak ve şehir adlarından da anlaşılmaktadır. Zira aynı eserin 176. sahifesinde "Horasan ve El-bap (demir kapı) ve bunlara yakın olan memleketler Hakana tâbi idiler" denmektedir. Dedekorkutta-ki iç ve dış Oğuzlarında buralarda otrdukları bilinmekte olduğuna göre Horasanlı Kubatın bunlardan biri olduğunda şüphe yoktur. Zaten Kubat adı Kaba anlamına Türkçedir. İranlılar Horasanlı ve Kafkaslı Türkleri buralarda Roma ve Bizanslılara karşı Uçbeyi makamında kullandıkları anlaşılmaktadır. Sonraları da Araplar Suğur bölgesinde yine bu Türkleri Uçbeyi olarak kullanmışlardır.

Aynı eserin (s. 115) de adı geçen Mihrican, Kazek, Ehvaz ahalisi ile Tira (Tire) ırmağı, Günday Sabar, Bünyan (s. 124) de Surrak (Sürek), Davrak (Devrek), Şağirköyü hep Türkçe adlardır ve o zamanda yani Hicretin 17. senesinde de bunlara (Fars Kürtleri) adı veriliyordu.

Bunlardan Mihircan, Can Türkçe adına Fars etkisiyle bir mihir sözü eklenmiş birleşik bir addır. Kars tarihi (s. 129 - 130) de bu sözün Zerdüşt diline ait İlâhlardan Mithra adlı İlâhtan alındığını, keza; Tir (Dir) adının da Mezopotamya'lılar ve Aryanilerden gelme İlâh adları olduğu

yazılmakta ve ayrıca Arsaklar idaresindeki eski Oğuzların da bu tanrılara taptıkları bildirilmektedir.

Mihricanın Türkçeleşmiş bir isim olduğu Orta - Anadolu'da Mihrican denilen fırtına adı ile de anlaşılmaktadır. Bu belkide Türkçe söz derlemede ördek anlamına gelen Mikri sözünden gelmektedir. Nasıl kırlangıç fırtınası, leylek fırtınası, çaylak fırtınası gibi göçmen kuşların geliş zamanlarına rastlayan fırtınalar bu kuşların adıyla anılıyorsa Mihrican diye anılan fırtınada Mikrican yani ördek fırtınası olabilir ve burada da Türkçe olan Mikri, Mihriye benzetilmiştir.

Tir Tanrısına gelince; bu tamamen Türk olan bir Tanrıdır. Adına rüya tâbir olunan tapınakların yapıldığı bu Tanrı Şamanizim inanışlarını gösterdiği gibi Ozanlar, Şamanlar ve (Yunanlıların Herodot'ta sözü geçen, şarktan getirilmiş yabancı kızların daimî temsilcisi olan Milâsdaki Jove ile Delfi tapınağındaki) kız rahibeler (yani Orakl'ler), aynı şekilde kâhin ve rüya açıklayıcısı durumunda idiler. Sümerlerde Tir - An - Na'nın (3) gökkuşağı oluşu da bunun göksel ve İlâhi olduğunu anlatmaktadır. Tire kasabası ile Tirebolu'da bunun İranî ve Ârî bir kelime olmadığını gösterir.

Yunanlılar Tire sözünü Tri = Üç sözüne çevirerek buna Poli = Şehir sözünü ekleyerek Tripoli demişlerdir.

Tekrar Türklerin eline geçince kök kelime Türkçe olduğu için eskisi gibi Tire olarak kalınca birleşiği de Türk ağzına uyarak Bolu olmuştur. Yalnız Tire kasabasının adı bu yorumlamamıza hak verdirir. Zira Tri ek ya da birleşik almadan bir kasaba ve şehre ad olamaz. Öz Türkçe bir söz olan Torbalıyı da yine Tripoliden çevrilme olduğunu ileri süren bilginlerimiz de vardır. Nitekim AKSARAY'ın GARSAURA'dan geldiğini bir Avrupalı iddia edebilir. Ama bunu bir Türk dili Profesörü nasıl alır da kendisine de maledebilir.

Biz Poli sözünün de Rumlara Bolu sözünden geçtiğini de savunabiliriz. Nikbolu Nik oymağının şehri demektir. Nik'ler eski bir Türk boyu olduğuna göre Bolu'nunda eski bir Türkçe olması gerekir. Rumların Kalipoli "güzel şehir" anlamına gelen adının, Bolca Ana efsanesine dayanarak eli bollu sözünden geldiği ve bu efsaneden önceki adının Elibolu (Gelibolu) yani Harisler şehri anlamına geldiği rivayet olunmaktadır. Tarama dergisi de Eli için Haris anlamına göstermektedir. Türkiye'de Bolu ile biten Türkçe bu adla başlayan birleşik sözler çoktur. İnebolu, Tirebolu, Hayrebolu, Safranbolu, Bolu v.b. gibi.

Geli - bolu'daki Geli sözü Merzifon, Kahta ve Baskilde birer köy adıdır. Yine bu sözün Eski Türkçe bağlılık eki almış Gelik şekli Çankırı Zonguldak'ta köy adlarıdır. Yine bu gök birleşiklerinden Geli - Kur, İdil'de Geli - Mergi Kahta'da Geli - Mişkan Pülümür'de birer köy adıdır. şu hale göre Gelibolu'daki Geli sözü de Kaliye sonradan çevrilmiştir ve aslı Gelidir ve Türkçe sözlerle birleştiği için de Türkçedir.

Kazek, Kazak kelimesinin Arap dilinde değişmiş hali olduğu gibi her bakımdan tam Türkçedir.

Ehvaz, Huz = Uz'un arapça çoğuludur. (Amasya tarihi. s. 28.

Günday Sabir de Günday Türkçe olduğu gibi, Sabir de evvelce açıkladığımız gibi bir Türk oymağı olan Subarlardan başkası değildir. Surrak'ın Anadolu'da birçok köylerin adı olan Sürek ve yine devrak; Anadolu'da ilçe merkezi olan ve Türkçe olduğunda şüphe bulunmayan Devrek, devrekâni gibi Türkçe isimler olduğu anlaşılmaktadır. Şagir köyü ise; Lice'deki Şagur köyleri ve Malatya'daki Şagıluşağı gibi yine Türkçe bir ad olduğunu göstermektedir. Aynı eserde (s. 125) Farslı Kürtler diye adı geçen bu yabancıların bulundukları yer adlarının Türkçe oluşu bize burada da Kürt adının bir Türk oymağı adı olduğunu açıklamaktadır. Bu çağda buraları Fars hâkimiyeti altında bulundukları anlaşılmaktadır. Bu araştırmalar bize gösteriyor ki, daha İslâmiyetten önce bile Mezopotamyadan Kafkaslara kadar yayılan Türk Uruklarının güneyde bulunanları, Fars idaresine girmiş; kuzeydekiler, Kafkaslar'da Türk Hakanlarının idaresi altında kalmışlardır. Kars tarihinde belirtildiği gibi bunlar, Sakalardan itibaren Kafkaslarda kalan Oğuzlardır. Yani Dede - Korkut kitabının efsanelerini yaratan Türklerdir.

Güneyde yani Mezopotamya, Dicle ve Fırat nehirleri çevrelerinde bulunanlar Sakalar belki de daha önce gelen Türkler olup, uzun çağlar boyunca Farslılar ve Araplarla komşulukları ve arasıra bunların hâkimiyetleri altına düşmeleri dolayısiyle onların etkisi altında kalmışlardır. Bunların Osmanlılarda olduğu gibi, yavaş yavaş dillerine birçok Arapça ve daha çok Acemce sözler karışan ve öz dillerini kaybeden, Türk Ulusundan bir Uruk olduğu geldikleri çağlardaki halis Türkçe adlarının anılarından anlaşılmaktadır ve bu onların buralara ilk geldikleri zaman Türkçe konuştuklarını da göstermektedir.

Bugün bu sözlerin Araplar ağzında değişmiş şekillerini ve Anadoluda Öz Türk yurtlarında benzerlerine bakarak bunları birer birer ortaya çıkarmak mümkündür.

Örnek olarak bunlardan bir kaçını alalım. İslâm Ansiklopedisi Kürtler konusunda (s. 1093) Ehvaz Kürtleri dediklerinin Huz = Uz çoğulu olduğunu evvelce açıklamıştık. Bunlara karşı Ömer zamanında yapılan savaşlarda adı geçen Şaymara denilen bir yerin aslıda Arapçada "Ç" harfi olmadığından "ş" ile yer değiştirmiş, Çaymara yani Maraçay'dır. Zira Arapça kurallar gereğince sözlerin yeri değişir. Bartın'da Marasu denilen bir köy adı bulunmaktadır. Yine aynı eserde Daraboz (Darboğazın) karşılığıdır. Şamgan yine Türkçe bir söz olduğu Gan Türk ekini almakla ve Şam uşakları adında bugün Tuncelinde yaşayan bir aşiretin varlığı ile bellidir. Yine bunlar arasında adı geçen Masa Bazan ilk bakışta yabancı bir söz gibi görünmekte ise de Afyonda Bazlar köyü, Siirtte Baziyan, Bursa ve Van'da Baz, Gençte Bâzan köyleri ile Araçta Maslar, Fatsa'da Maslı, Göre'de Mas, Torosların Anamas dağları bu sözün de Türkçe olduğunu belirtmeğe yeter sanırım. Baz ve Mas kelimeleri ayrı ayrı Türkçe olunca bunun birleşiği olan Mas-a-Bazan yani Bazmaslar'ın Türkçe olması gerekmez mi? Nitekim bunun Bazmas şeklide Diyarbakır'da bir köy adıdır.

Bunun gibi İran'da son Kürt beyliği olan Ardalan'ın İslâm Ansiklopedisi (s. 1092) adıda bu görüşlerimizi büsbütün kuvvetlendirmektedir. Arda Giresun, Alucra ve Manisa'da köy adı olduğu gibi Trakya'da da ne-

hir adıdır. Ardala, Çoruh ve Hopa'da yine birer köy adıdır. Bunun hafifi olan Erdel İvrindi, Akhisar, Zonguldak Ereğlisi'nde birer köy adı olduğu gibi, Romanya'da da bir bölgenin adıdır. Yani bu ad Macar Kürtleri ile birlikte Romanya'ya da gitmiştir. Aynı eserin 1095 sahifesinde Kürt süvarilerinin başında bulunan Fulad bin Munzir yani Munzur oğlu Polat adının Arapçada değişmiş şeklidir. Polat Türkçe olduğu gibi bugün Tunceli'de bir sıradağ olan Munzur'un da Türkçe olduğunda şüphe kalmamaktadır. Bu örnekleri yüzlerce sıralamak mümkündür. Biz ancak sırası geldikçe bâzı örnekler vermekle yetineceğiz. Bugün Doğu - Anadolu'da Türklerden ayrı ve hattâ Ârî bir Uruk gibi gösterilmeğe çalışılan Kürtlerin kimliklerini daha iyi anlayabilmek için yer ve oymak adlarının en önemlilerini birer birer ele almak ve incelemek gerçekleri bütün açıklığı ile ortaya koyacaktır.

Bu eski Türkçe adların bugünkü Türkçe'de belki anlamları artık kaybolmuştur. Fakat yadigârları öz yurtta hâlâ bollukla bulunmaktadır ve bunları başka dillere yaklaştırmak da kolay değildir. Bu sözlere ancak, Türklerin at oynattıkları yerlerde rastlanabilir. Bunların içinde zamanla yeni dillere çevrilmiş veya benzerliklerinden dolayı dinî kalıplara sokulmuş olanlarına da evvelce işaret etmiştik. Fakat tarihî bilgiler bunların aslını kolaylıkla bulmamıza yardım etmektedir. Yaptığımız bu açıklamalardan, verdiğimiz örneklerden sonra artık tarihte iz bırakan ve bugün hâlâ varlıklarını koruyan belli başlı Kürt oymakları üzerinde ayrı ayrı durabiliriz.

KÜRT OYMAKLARI ÜZERİNDE YAPILAN BÖLÜMLER

Doğu - Anadolu'da öteden beri bilinen bir petrol bölgesi olduğu için önceleri İngilizler ve Ruslar şimdide Amerika ve Ruslar tarafından bugün Kürt diye adlandırılan Türkleri, bizden ayırmak ve kolayca sömürülür bir hale getirmek için her alanda büyük çabalar harcanmaktadır. Bir yandan bunların Türk olmadıklarını göstermeye yarayan propaganda yayınları gerçekleri tersine çevirmeğe çalışırken, bir yandan da bunları el altından özgürlüklerini almağa yöneltmek için yapılan kışkırtmalar durmadan hız almaktadır.

Bunun sonucu olarak bir Kürt Teali Cemiyeti kurulmuş ve bunlar sınırlarımız dışında bu devletlerin malî ve idarî yönetimi altında bir takım yarı aydınların, bir taraftan bilgisizlik bir taraftan da çıkar bakımından harekete geçmelerine yol açmıştır.

Büyük ihtiraslar peşinde koşan bu adamlar, İslâmî düşüncelerin, millî hislere yerlerini bırakması karşısında kısmen benliklerini kaybeden bu toplum üzerinde yabancı kışkırtmaların amaçlarına uygun sistemli çalışmaları ile işlemeğe başlamışlardır.

Fakat aslında Türk kanını taşıyan ve uzun bir çağ boyunca Türklerin acılariyle acı duyan, Türklerin sevinci ile sevinen ve tamamen Türk adet ve ananelerini yaşatan bu oymakları, Türkler aleyhine ayaklandıramıyacaklarını bildikleri için yarı aydınları Kürtlük propagandası, cahilleri de din elden gidiyor şeklinde şeriat kandırmalarıyle ayaklandırmaya çalışmışlar ve bu suretle Şeyh Sait ayaklanmasını da hazırlamışlardır. Özellikle Kürt Teali Cemiyeti üyelerinden evvelce Mebusluk yapmış olan Cibranlı Halit ile Yusuf Ziyanın el altından önderlik ettikleri bu ayaklanmadan önce, ileri sürülen Kürtlük iddiaları karşısında Varto İlçesi öğretmenlerinden ve Zazaların Hormek aşireti başlarından olan M. Şerif Fırat da Kürtlük üzerinde araştırmalar yapmak hevesine kapılmıştır. Aklı başında bir aydın olan bu zat araştırmaları sonunda tıpkı bize benliğimizi ve milliyetçiliğimizi öğreten Ziya Gökalp gibi Kürtlük araştırmaları yaparken Türklüğünü bulmuştur. Bunun üzerine kendilerine Kürt diye Türkten gayri bir özellik vermek isteyenlere ve bu yolda ileri sürülen yanlış düşünce ve kanılara karşı oda "Doğu İlleri ve Varto Tarihi" adında bir eserle karşı durmuş ve bu sakat inanışın nekadar yersiz olduğunu ortaya koymak istemiştir.

Gerçi bu inceleme ve savunmalar tam ilmî bir kapsam taşımıyorsa da verdiği bilgiler, kendisinin içinde bulunduğu bu bölge halkının, bugün ve yakın zamanlardaki durum ve ruh halini açıklaması bakımından en iyi ve en güvenilir bir kaynak değerindedir. Eseri yayınlanır yayınlanmaz gözleri kararmış bu muhterisler tarafından kendisi şehit edilmiş ve kitabı da toplattırılmıştır. 16 sene sonra Sayın Devlet Başkanı Rahmetli Cemal Gürsel'in bu şehit'i değerlendiren çok kıymetli bir sunuş yazısı ile tekrar basılan bu eser bize bir Türk boyu olan Kürtlerin ruhunu olduğu gibi yansıtması bakımından çok büyük değer taşımaktadır. Türkün bu Kürt oymaklarını teker teker incelemeğe başlarken biz de eserdeki Kürt oymakları bölümü ile işe bağlayacağız.

M. Şerif Fırat, Kürtleri Üç toplulukta birleştirmektedir. (Varto Tarihi s. 7) Kurmançolar, Zazalar, Dağ Türkleri "Yani Babakürdiler". Dağ Türklerini, Eski Haldilerin artıkları olarak kabul etmekte ve sonradan **Anadolu'dan gelen Türk oymakları** ile birleşerek Kurmanço dilini yarattıklarını ortaya sürmektedir.

Zazaları ise Part Türkleri ve Kaspiler'e bağlıyarak bunları da dağlı Türkler olarak göstermekte ve sonradan gelen Türklerle karışarak Zaza dilini yarattıklarını bildirmektedir.

Bu hale göre Varto tarihinde asıl Kürtler dağlı Türklerdir ve bunlar daha çok acemlerle yanyana yaşamış olmalarından dolayı İran etkisi altında çok eski çağlarda dil değiştirmişler sonradan gelen Türkler de bunlarla karışarak çeşitli lehçeler meydana gelmiştir. Varto Tarihi bugünkü Kürtleri dil bakımından Kurmançolar ve Zazalar olarak iki bölümde toplamaktadır. Bunlardan Kurmançolar Mil ve Zil (Silif) diye iki bölüme ayrılmakta (s. 96 - 97 Zazalar ise Dümbeli ve Yezidî ve Zaza olarak üçe bölünmektedir. Zazalarda yine Şâfi ve Alevi olarak mezhep bakımından da ikiye ayrılmaktadırlar.

Van Tarihi (s. 43 de bu Mil ve Zil ayrılmasını gösterdiği gibi Dr. Friç (Kürtler s. 45) de "Memaliki Osmaniye İle Azerbaycan Havalisinde bulunan Kürt Zeban = Kurmanç şubesine mensup aşairin kısmı âzamı Zilan (Ziller) ve Milân (Miller) ünvanı ile iki büyük şubeye ayrıldığı halde şe-

refnamede bu ciheti meskût bırakılarak Zilan ve Milân aşiretleri tâli zümreler arasında gösterilmiştir" denilmektedir.

Şerefnâme burada Mil ve Zil oymaklarına onur tanımamak ve bütün Kürtleri kendi etrafında toplamak amacını güttüğü sanılmaktadır. Nitekim bütün Kürt aşiretlerinin Diyarbakır ve Bayezit merkezlerinden etrafa yayıldıklarını iddia etmesini de Dr. Friç "Şerefname sahibi kendi Hükûmetinin kuvvetini göstermek ve Kürtleri bu muhite müteveccih edebilmek için Diyarbakır - Bayezit merkezini zikretmiştir" diyor. İslâm Ansiklopedisi de (s. 1091) de "bilhassa Şimâlde ve Garpte yayılmış olan diğer bir efsaneye göre Kürtler eskiden Milân ve Zilan diye iki kısma ayrılmış idi. Bunlardan birincileri Arabistan'dan ikincileri Şarktan gelmiştir. Zilanlar aşağı bir ırk telâkki edilirdi" denilmektedir.

ZİLLER VE MİLLER HAKKINDAKİ SÖYLENTİLER

Bu aşağı ırk söylentisi hakkında Van Tarihi (s. 43) de şöyle bir açıklama vardır. "Diyarbakır, Genç, Kulp, Çabakçur, Siverek civarı halkı ve Dersimliler kâmilen Zazadırlar. Zazalara Dümbeli derler. Bunu "Düm - Meli' (yani Meli'nin arkasından gelen), yahut (Melinin Kuyruğu) gibi bir mâna ile tefsir ederler. Güya Kürtler, Mil ve Zili diye iki esastan teşeup etmiş imiş. Dümbeli bu esaslardan birine tamamiyle mensup olmayan yalnız ata cihetiyle Mil ile bir münasebeti olanlara mahsus bir ad olduğu söylenir" ve "bu ananede Zazaların aslen Türk olduğunu gösterir bir vesikadır"..... "Adları ortadan kalkan Dümbeliler sonradan tesalüp neticesi Kürtleşmişlerdir. Filhakika Zazalardan Çarik, Hormik, Lolan gibi kabileler asıllarının Türk olduğunu söylerler. Eskiden Dümbelilerle Meskûn Sekmenova halkının (Hatai Nejat) olduğunu, havalisine de Türkistanı İran denildiğini Cihannuma kaydetmektedir" denilmektedir.

ŞEYH HASANLILAR ve DERSİMLİLER HAKKINDA SÖYLENTİLER

Bunlara benzer bir söylentide Zazalar hakkında vardır. Zira Zazalarda Şeyh Hasanlılar ve Dersimliler diye iki gruba ayrılmışlardır.

Erzincan Tarihi, (s. 174 - 176) de bunlar hakkındaki söylenti şu şekildedir. "Kalmamsır adında bir Seyit vaktiyle Horasan'dan hicret edenler meyanında Malatya'ya gitmiş fakat muhacirlerin Malatya civarında şekavet yapmalarından ve Suî Hal ile iştihar etmelerinden müteessir olmuş aile efradını ve hayvanlarını alarak Nazimiye civarında halen mevcut olan Kalman köyünün bulunduğu mahalle gelmiş ve orada yer tutmuş. Bunun Şeyh Hasan isminde bir hizmetçisi varmış. Hizmetinde çok sadakat gösterdiği için kızını bununla evlendirmiş. Kızın adı Elbisesi kırmızı manasına Kıncısur imiş. Kalmansır ile damadı gitgide Servet ve sâman sahibi olmuşlar. Hayvanları pek çoğalmış. Muhite sığamamışlar.

Şeyh Hasan hayvanlarını çoluk çocuklarını alarak Ocavık kazasının Lertik mıntıkasına gitmiş. Şeyh Hasan'ın zürriyetine, evlâd ve ahfadından teşeup ettikleri için Şeyh Hasanlılar; Kalmamsırdan türeyenlere de Dersimli denmiştir" diye anlatılmaktadır. Halbuki Şeyh Hasanlılar bu söylentiyi tamamen tersine çevirmekte Kalmamsırın köle ve Şeyh Hasanın efendi olduğunu ileri sürmektedirler.

M. Şerif Fırat Varto Tarihinde (s. 26) "Erzincan Tarihinin kaydettiği bu iddia tamamen asılsız olsa gerektir. Bir kere Horasandan gelmiş bir adam Kürt olamaz, sonra da Kalmamsır bir Kürt adına benzemez. Nihayet 400 yıl içinde Kalmamsır ile Şeyh Hasandan sayısız aşiretler türeyemezdi" diye haklı olan tarafları da bulunan bir karşılama yapıyorsa da bu söylentinin aslında iki şahıs değil belki bu iki şahsa bağlı oymaklar söz konusu edilmek istendiği ve bu aşiretlerden bir bölümünün asiller yani Peçenek tarihinin (s. 71 - 72) de belirttiği Aksüyek'lerden başka bir deyimle de/Açena soyundan, ötekinin ise bunun dışında kalan Karasüyeklerden yani asil olmayanlardan bulunduğu anlaşılmaktadır.

M. Şerif Fırat Kürt adının da Türk Ulusundan bir Uruk olduğunu bilemediği için bu söylentiyi asılsız olsa gerektir diye tam olarak reddetmemekle beraber Kalman adında bir Kürt boyunun bulunduğundan habersiz görünerek Kürtler de öyle bir isim bulunmadığını da ileri sürmektedir. Halbuki Pülümür Kaymakamlığın ve Tunceli Valiliğim sırasında bu söylenti tarafımdan da duyulmuştur. Kalman adında şahıs adları olduğu gibi ayrıca aşiret topluluğunu kaybetmiş ve dağılmış bir şekilde bu adda bir oymağın varlığı da bilinmektedir.

Gerek Müslümanlığın sınıf farkını kaldıran etkisi ve gerek zorlanmalar sonunda oymakların birbirine karışması, zamanla artık bu ak ve kara süyek sınıf farklarını ortadan kaldırmış bu eski kalıntı bugün birbirlerini küçüklemek için kullanılarak söylenti halinde yaşamakta devam etmiştir.

Zilan ile Dümbeliler hakkında ortaya çıkan kuyruk sözü bir yaklaştırmadan başka birşey değildir. Arapça Zeyl kuyruk anlamına geldiğinden Zeyl, Arapça harflerle yazılışta Zil şeklinde yazıldığından ötürü böyle bir söylenti çıkmış olsa gerektir.

Bununla beraber bu yaklaştırmanın, tutunabilmesi için, bir gerçeğe dayanması da göz önünde bulundurulmağa değer. Bununla anlatılmak istenilen şey belkide aynı soydan iki topluluğun birinin önce diğerlerinin sonradan geldiğidir ki bu bir gerçektir. Bu bakımdan biz her iki söylentide de yani gerek Ziller ve gerekse Zazalardan önce geldiği öne sürülen Milleri ilk önce ele alalım.

MİLÂN (MİL'LER) TOPLULUĞU OYMAKLARI

Varto Tarihi Milân (Miller) adı altında toplanan oymakları ve oturdukları yerleri şu şekilde göstermektedir. (s. 124 - 125)

1 — Milân, 2 — Karakeçili oymakları Viranşehir'de; 3 — Berezan (Barzan) oymağı Suruç'ta (Bunlar bugün daha güneyde Raka ve Süleymaniye dolaylarındadır); 4 — Cibranlılar (Cıbırlılar) Varto, Bulanık, Karlıova'da; 5 — Hasenanlılar Malazgirit'te; 6 — Zirkan, 7 — Şihan, 8 — Karabaş oymakları Hınıs, Karayazı, Tatos'da; 9 — Sipkan oymağı Eleşkirit'te; 10 — Seydan oymağı ile Muş ovası halkı Muş'ta bulunmaktadır ki, bunlar da herhalde, 11 — Huytu, 12 — Şigolar olsa gerektir.

Biz ilk önce bunlardan ikinci Abdülhamid'in Padişahlığı zamanında Millî Hamidiye Alaylarına Mirliva rütbesi ile baş olan İbrahim Paşaların kendi oymakları olan Millî oymağını ele alacağız.

1 — Millî Oymağı :

Milit (Mildi) ler konusunda uzun boylu sözünü ettiğimiz bu oymak; ta, Urartular çağından beri adını ve varlığını koruyabilmiş oymaklardandır.

İslâm Ansiklopedisinde bunların Arabistan'dan geldikleri yolundaki söylenti her halde adının millet kelimesinden ürediği düşüncesinden ileri gelmiş olsa gerektir. Millet sözünün Arapça oluşu Millî oymağının da Arap olması sanısını ortaya çıkarmıştır. Halbuki Ahmet Refik'in (Anadolu'da Türk Aşiretleri) adındaki Osmanlı arşivlerinden derlenmiş eserinde hicrî 991 yılında bunların Alaiye Sancağında Miltan (Militan) Karayörük tayifesi olarak adlandırıldıklarını görmekteyiz.

Nitekim ileride de açıklanacağı gibi Millilere bağlı Barazi (Barzan) oymağı da Edremitte bugün yine bir yörük oymağıdır. Bunlardan Cibirlilerin de Teke Sancağından gelme oldukları yine bu oymağa bağlı Karakeçili oymağının da Teke Sancağı yörüklerinden olduğu 975 tarihli fermanda belirtilmiştir. Görülüyor ki, bunların Arap olması kanısı hiçbir esasa dayanmayan bir yaklaştırmadan başka birşey değildir.

Kelimenin özü olan Mil Türkçedir ve yine Türkçe li edatı alarak Milli ololmuştur. Nitekim Farsça çoğul edatı alan Milân Miller anlamına olduğu gibi eski Türkçedeki T çoğulu edatını alan Milit'te yine Miller demektir. Arapçada Mil demir çubuk anlamına gelirse de Türkçede dere ve çayların sürüklediği ince ve verimli toprak anlamınadır. Bunların başşehri Militen (Milit) (Yani Malatya) olduğuna göre Fırat vadisinin Milli toprakları ile ilgisi daha yakındır. Daha önce de açıkladığımız gibi bunların bir zamanlar Mezopotamyaya kadar uzandıkları bıraktıkları adlardan ve yayıldıkları alanlardan anlaşılmaktadır. Huriler, Komuklar, Gurlar, Becenler, Bohtlar, Urarlar, Karluklar gibi çok eski çağlarda buralara geldiklerine; batıya doğru yayılış yollarını ve Milyalılara kadar dayan izlerine bakarak hüküm vermekteyiz.

Bugünkü Şehrizor adının Sur şehri adına, Urfanın da Ur şehri adına benzediği gözönüne alınırsa bunların Sümerler ve Elamlılarla çağdaş olduğuna da inanmak gerekir.

Sin Mabedi yerine bugün Diyarbakır'da Sin Camiinin Hozat'ta da bir Sin bucağının bulunuşu bunların inanış birliğini de ortaya koymaktadır.

Mil topluluğuna giren oymaklar incelenirken bunlar hakkında daha geniş bilgi verileceğinden tekrarlara yer vermemek için üzerinde daha fazla durmayacağız. Esasen daha önce de eski çağları hakkında yeterli bilgi verilmiştir.

BEREZAN (BARZANLILAR)

1 — Varto Tarihinin Mil topluluğundan bir oymak olarak gösterdiği Berezan (Barzan) oymağının, birçok eserlerde ayrı ayrı adlandırıldığı görülmekte ve belkide bu ayrılık bulundukları yere göre şive farkı olarak ortaya çıkmaktadır. (1)

Berazi, Barzi, barzini, Barzikâni, Baris, Barisan, Barshan, Barzan, Barsgan şekillerinde görülen bu oymağın büyük ve köklü bir oymak olduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır.

Bugün Musul'da Kürt özgürlüğü için çarpışanların başına geçen Barzan oymağı üzerinde bir parça fazla durmak tezimizin nekadar kuvvetli olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

İlk önce adı üzerinde duralım : Bu çeşitli söylenişlerin toplandıkları kök söz Barstır. Divan-ı - Lûgat-üt-Türk'de (Dizin, s. 70) Pars demektir. Aynı zamanda Türklerin 12 li takvimindeki yıllardan birinin de adıdır. Bu söz Farsça çoğul edatı olan An ekini alarak Bars-an olabileceği gibi yine Divan-ı - Lûgat-üt-Türk'te (Dizin, 832 - 833) de "Barsgan Afrasyab (yani Tunga Alpler) in oğlunun adı, bu adamın kurduğu şehrin adı ve bir kavmin adıdır", denilmektedir.

Bahadır Han Secerei İşaiyesinde ise Oğuz Han oğlu Ayhan oğlu Baris gösterildiğine göre Barshanların bu Barishan'a bağlı bir oymak olduğu da açıklanmış olur. Türk Hakanları arasında Bars adı çoktur. Hazar Hakanlarından Salip Han'ın yerine geçen oğlu Pars Han ile Mısır kölemenlerinden Baybars, Samiriye hükümetinin kurucusu Samir Hanın yerine geçen oğlu Bars Han, Orhun Yazıtlarında adı geçen Bars Bey yine Houtsman'ın Glossarında Uygur yazıtlarında adı geçen Bars Boğa nihayet bunlardan birer örnektir. Bars ile Barz aynı şeylerdir. Zira S — Z ses değişimi her vakit yapılmaktadır. Barz-an bunun Farsça çoğullu adıdır. Türkçesi Barsgan olduğunu Divan belirtmiştir.

Umumî Türk Tarihine Giriş eserinin (s. 145 - 146) de Zeki Velidi Togan Barsganları şu şekilde açıklamaktadır. Gazneviler Devletinin kurucusu Sübek Tegin (Sübek = Türkçe Asker Beyi, yani Ordu Zabiti anlamınadır). "Acem müellifleri tarafından verilen her türlü Nesepnâmelerin yanında onun kendisi tarafından Ebul Feth Bustiye imlâ edilen malûmat daha mühimdir. Sübek Teğin'in dediğine göre bunlar Isığ göl civarında yaşayan Barsgan Türklerindendir. Babası Cok isminde bir bahadırmış. Aileleri, Cok'un avda bulunduğu bir günde, komşuları olan Tokhsi Türklerinin taarruzuna uğrayıp 12 yaşında olan oğlu Sübek Teğin esir görülmüş 4 sene bu Tokhsiler'de esarette kaldıktan sonra Taşkent'e getirilerek Samanoğullarına satılmıştır.

Sübek Tegin'in Barsganlı olduğu diğer menbalarcada kaydedilmiştir. Babası Oğuznâmede olduğu gibi Cok Kara Berçken Bin Karaaslan olarak kaydedilmiştir.

Bu suretle Bars, Baris veya Barsgan şeklinde söylenişler Barzanların her haliyle bir Türk oymağı olduğunu açıkca göstermektedir.

Gazneliler Devletinin kuruluş çağlarında; Kabil, Herat, Gazne havalisinde ve Gurşistan'da bulunan Türk oymakları arasındaki Kaykan, Şivey, Darariler ile İskenderin Hindistan üzerine yürüdüğü çağlarda adı geçen Hindistan kuzeyinde Sikha'lar; Afganistan cenubundaki Kalaçlar ve Gurdistan'da Gurlar ile birlikte Karlukların da adı geçmektedir. (2) Bugün de bu oymak adlarını ya eski adıyla veya az bir değişiklik ile yine Doğu - Anadolu'da bulmaktayız. Kaykanlar (Kikan); Şiveyler (Şevi - Şivan); Darariler (Darzagi); adlarında bugün de birer Kürt oymağıdır. Karluklar Ksenefon'un ağzında Karduk olmuştur. Kalaçların adını ise bugün Pülümür'den akan Kelhaş deresi saklamaktadır. Gurlar bugün Guran adı altında yaygın bir haldedir. Sikhalar ise bugün Şikak, Şikaki, Şıkki adını taşımaktadırlar. Bundan anlaşılıyor ki, Gazneviler Devleti Barsganlı bir Türk tarafından kurulduğuna göre bunlar arasında Barsganlı oymağından bir bölükte daha çok eskiden buralara göçmüştür. Sübek Teğin'in bu oymağın başında diğer Türk oymaklarına dayanarak devletini kurduğu anlaşılmaktadır.

Fakat bugün bütün bu oymaklar ya Hintlileşmiş veya Farslaşmıştır. Hattâ Moğollar zamanında gelenler de bugün, eskiden Hintlileşmiş veya Farslaşmış Türklere karışarak yakın zamanlara kadar az çok benliklerini muhafaza etmişlerse de, nihayet kaynaşıp gitmişlerdir. Tıpkı Kürtlerde olduğu gibi, bâzıları eski adlarını yeni dillerine tercüme ederek saklamağa devam etmektedirler. Örnek olarak Moğollarda Alay anlamına gelen Ming sözünün aynı anlamdaki Hezare'ye çeviren sayıları milyonları geçen bu oymaklar arasında Bisüvit, İstentemir, Temuri gibi halis Türk ve Moğol adlarını bırakmayanlar olduğu gibi; hâlâ eski Khalaçlar gibi Türk Millî kıyafetlerini taşıdıkları halde bütüniyle Farsça konuşmaktadırlar.

Kalaç Türklerinden bir kol Khalaçlar adı altında Horasan'da Bavurd yanında (4); 226 - 624 arasında Sasaniler çağında ise Merv civarında yaşıyorlardı.

İslâm istilâsı zamanında, Horasan ve Gûhistan'daki Khalaç Türklerine Ekrat diyen Arap müellifleri de görülmüştür. Fakat yine 10. asırda Istahrî (s. 249) da Khalaçların Türk olduğunu şu sözleri ile belirtmektedir. (Al - Khalaç Sınfun min Al - Atrâk i ve Zayyıhum ve Libasihim (veyahut Lisanihim) "yani Khalaç bir Türk boyudur. Hareketleri, kıyafetleri ve elbiseleri (veya dilleri) diğer Türklerinki gibidir" demektedir. (5) Anlaşılıyor ki, ilk Arap yazarları evvelâ Kürt denen ve Farslardan ayrı bir lehçe ile konuşan ve koyunculukla geçinen kimselerle karşılaştıkları için ilerledikçe Farstan gayrı, aynı yaşayış ve karakteri taşıyan toplulukları Kürt diye adlandırmışlardır. Fakat sonraları aralarına sokuldukça bunları birbirinden ayırdetmeğe başlamışlardır.

"18. yüzyıla kadar İrana hâkim Afgan sülâlesini çıkarmış olan Khalaciler (yahut Khilciler) Türklükleri ile iftihar etmişlerdir. (6) Bu bilgiler bize gösteriyor ki, Khalaç (Kalaç) ların İslâmların ilk istilâsı çağlarında henüz dillerinde tamamen Farsça hâkim değildir. Bu açıklamalardan sonra tekrar konumuza dönerek Isığ Gölden Gurşistan'a, oradan Hinde ve İran'a oradan da Doğu - Anadolu'ya kadar yayılan Barsgan ve sonraları Barzan veya Barezan denilen bu oymağın gerçek benliğini kav-

rayabilmek için yayıldığı alanları da Türk nomastiği tezimize uygun olarak bıraktığı anılardan izliyelim ve bugün kendilerine de Kürt dedikleri Kürt oymağı ile yanyana yaşadıkları için yayıldığı alanlarda Kürt oymağının da izleri olup olmadığını araştıralım.

Bir zamanlar Isığ Göl çevresinde oturdukları Sübek Tegin'in hâtıralarından anlaşılmaktadır. Kürt İlkan Devleti de bu gölün doğu - kuzeyinde Alagöl'e yakın Ulukem çevrelerinde bunlara komşu idi. (6) Nitekim burada Alagölün doğusunda bir de Kürte kasabası bulunmaktadır. Kürt Elhanların Türkçe konuştukları bıraktıkları yazılardan anlaşıldığına göre bunların da orada Türkçe konuştuklarında hiç şüphe yoktur. Barsağanlı Sübek Tegin çağında veya daha önce Hindistan'a kadar da uzandıklarını bugün Ganj nehri üzerinde Dinaypur batısında ve İngiliz pazarının güney - batısındaki Barsova'dan anlamaktayız.

Kürt yayılışını anlattığımız zaman Macarlar arasındaki Kürt oymağının hâtıralarını saklayan aynı bölgede Barz, Barsys, Beresan adları ile de karşılaşmaktayız ve işin enteresan tarafı Bars kasabasının hemen kuzeyinde bir de Turcsek kasabası adıyle Türkleri de bulmaktayız. (7) Silovakya'dan gelerek şimdiki Macar sınırında Tunaya karışan Gran = (Guran) nehrinin üzerinde sınır yakınından başlayarak bu nehrin doğusunda Kürt bunun kuzey - Doğusun'da nehir üzerinde Bars bunun da kuzey - doğusunda yine nehir üzerinde Bars - Sekleno bunun hemen kuzeyinde yine Bars ve onun da kuzeyinde Turcsek sıralanmaktadır. Türk, Kürt, Bars, Guran oymaklarının yanyana sıra ile dizilmesi bunların bir tesadüf olmadığını bize açıklar durumdadır. (8)

Bu gerçek karşısında hâlâ Macarları ve Kürtleri Türkün gayri Turani veya Ârî olarak görmeğe imkân var mıdır? Bunların hepsi bir hamurdan yapılma olduğunu bu yanyana Silovakya Macaristan Karadeniz kuzeyi ve hattâ Estonya'ya kadar yayılma göstermiyor mu? Türkten başka hangi millet bu kadar geniş alanlarda at oynatmıştır?

Beresan şekline kuzey Kafkasya'da Azak denizine dökülen Beysu üzerindeki bir kasabanın adına da rastlamaktayız. Beysuyu adını da bu nehre onların verdiği sanılır. Şehrin adı Rus istilâsından sonra Beresansk kılığına girmiştir. Fakat Karadeniz kuzeyinde Ocak şehrinin yanı başındaki limanın adı da Beresan'dır. Hattâ Kapu dedikleri yerinde burada adı yine Beresandır. Ocak şehrinin Ruslar'dan sonra adı bir (of) eki alarak Ocakof olmuştur. Demek oluyor ki, buraya da Ocak adını yine Barslar vermişlerdir.

Barsysz şekli Karpatlar doğusunda Tarnapol eyaleti içinde Buczacz (Bucak) şehri batısındadır. Burada da bucak adını bu Barsilerin verdiği anlaşılmaktadır. Görülüyor ki, bu istilâ henüz Farslaşmadan çok eskiden Sümerler, Elamlar Akadlar akını zamanlarında veya az sonra Hindukuş dağları Elburuz dağları Kafkas dağları yoluyle Karadenize çıkan akınlardandır. Yahutta Hunlar istilâsında Orta - Asya'dan İran'a uğramadan gelen bir akınla buralara yerleşmişlerdir. Türklüklerini bu adları verdikleri çağlarda olduğu gibi koruyorlardı. Gerçi İran'da da bu adlara rastlanmaktadır. Bu da herhalde bunların güneyden gelen bir kolu olsa gerektir. Nitekim Cebeli Bariz, İran'ın Kırman yani (Gurman) bölgesinde bir sıra dağ adıdır. Yine bu bölgenin güneyinde denize uzanan bir Bur-

nuda adıdır. Kırman, Kurman, Akkerman hep Gur'dan Türkün yüceltme eki olan man alarak doğmuşlardır. Haritada İran'da bir de Bars kasabası görülmektedir. Bunun Kaşan şehrinin güney - doğunda oluşu dikkati çekmektedir. Zira Trakya'da da bir Keşan kasabası olduğu gibi Antalya'da bir de Kaş ilçesi vardır. Kaşanın Kaş-an (yani Kaşlar) olması halinde bunun Türkçeliği ortaya çıkar. Yani nerede bir Bars adı varsa onun yanında muhakkak bir de Türkçe ad görülmektedir. Bunlara ayrıca Üç Oklu denildiği Van Tarihinde belirtilmiştir. (s. 63) Bütün bu açıklamalardan sonra Barzan oymağı nasıl Türkten gayri bir Uruk'a mal edilebilir Dikkat edilirse bu oymak her zaman özgürlüğe heves etmiştir. Şerefnâmenin Haseneviyeler diye söz konusu ettiği Kürt beyliği de Barzanlı Hüseyin oğlu Haseneviye tarafından kurulmuştur ve bu sülâle 138 sene kadar beylik etmiştir. Gerçi Abbasilerle Selçuklular himayesinde kurulmuş ve bunlara karşı gelince de devrilmiş bir beylik ise de iddia edildiği gibi Kürtler üzerine hariçten getirilmiş bir beyi olmayıp bir Türk oymağı olan Barzanlılar içinden çıkmış ve Kürt diye adlanan Türk oymaklarına başkanlık etmiştir. Bunların arasında Uzlar da bulunduğu Uzlara Arapların Huz ve çoğulunda Ahvaz demeleriyle anlaşılmaktadır. Zira bunların hâkim olduğu şehirler arasında bir de Ahvaz yani Uzlar şehri bulunmakta idi.

İşte Bugün tamamen Kürt olduğu sanılan ve Kürt özgürlüğü için çalışan bu oymağın artık, Kürtler gibi ayrıca köklü bir Türk oymağı olduğunda sanırım kimsenin kuşkusu kalmamıştır.

CIBRANLI OYMAĞI

2 — Milli topluluğuna bağlı ikinci bir oymakta Cibranlılardır. Bunlar hakkında yapılacak açıklama sonradan gelen Türk boylarının nasıl Kürtleştiklerini göstermesi bakımından önemli olduğu için üzerinde durulacaktır.

Bu oymak Kamus-ül-Alamda Türkmen olarak gösterilmektedir. "Torun" soyundan oldukları söylenir. Eskiden yani Hicrî 1250 yılında başlarında bulunan Demir Ağaya İl Ağası derlerdi. (1) Aralarında yaşayan söylentilere göre Tekede otururlarken Hicrî 10. yılda Urfa'ya gönderilmişler oradan Viranşehire ve nihayet İl Ağaları Şehsuvarın idaresinde doğu illerine gelmişlerdir. Bunun oğlu Budak ve onun oğlu topal Haydar bunun oğlu Suvar'ın oğul ve torunları kendi adlarını taşıyan birer boy kurmuşlardır. Bunlar 100 yıllarca ara boyları da idare etmişlerdir. Bu yüzden hepsine birden Suvar oğulları denilmektedir. Başka bir söylentiye göre 2. Beyazıt zamanında başkaldıran oymaklar üzerine yürüyen Şehsuvar Zade Ali Bey'in oymağıdır. (2) Bunlar büyük genel savaştan önce Bulanık ilçesinin Karaağaç, Koçak, Akak köylerinde ve Varto ilçesinin Durabey, Alagöz, Kalecik, Anar, Karaş köylerinde çoğunlukla ve daha birçok köylerde dağınık bir halde yaşarlardı. Dikkat edilecek olursa

I. Van Tarihi, s. 44, Varto Tarihi, s. 54.
II. Varto Tarihi, s. 54 - 55.

yeniden kurdukları köyler hep Türkçe adlar taşıyan köylerdir. Bu da bize onların buralara geldikleri zaman halis Türk olduklarını ve Türkçe konuştuklarını, dillerini sonradan unutarak Kurmanca konuşmağa başladıklarını göstermektedir. Padişah Abdülhamidin kurmuş olduğu Hamidiye atlı alaylarına 31, 32, 33 sayıları verilmişti. Köyleri zengindi. O çağda Varto kazasının Merkezi bulunan Gümgüm kasabası merkezleri idi. (3)

Bu oymak yakın zamanlara kadar konar - göçer oymaklardandı. Bingöl dağlarında yaylarlar kışın Hormek ve Lolan oymaklarının köylerinde sığıntı olarak kışlarlardı. 1243 - 1827 yılında Hormekliler kış otlarına ve zahirelerine ortak olan Cibranlılara artık kendilerine kışlak olarak köyler kurmaları aksi halde köylerine bırakmayacağı ihtar olununca aralarında uzun süren kanlı savaşlar olmuş ve nihayet kışlak için köyler yapmağa mecbur kalmışlardır. Bu tarihten sonra Varto ovasında Leylek, Karakurt, Alagöz gibi köylerle Şerafettin dağları eteklerindeki boş köyleri işgal edip buralarda yurtlanmışlardır. (4)

Yukarda yapılan açıklamalardan sonra anlaşılıyor ki; Cibranlılar garbî Anadolu'da Osmanlıların yerleşmesinden sonra bir türlü yurt tutmağa yanaşmayan ve bu yüzden yerli ve çiftçi köylülere sürüleriyle zarar ve ziyan yapan göçebe yörüklerdendir. Ahmet Refik'in Anadolu'da Türk Aşiretleri dergisinde belirttiği gibi bunlar ilk önce kuzey Suriye sınırlarına sürülmüşler Halep, Antep, Urfa, Raka birer sürgün yeri olmuştur. Buralardan zaman zaman kaçarak Konya, Ankara, Kayseri, Sivas taraflarına yayılan bu oymaklar tekrar toplanarak Rakaya gönderilmekteydiler. Sonraları Osmanlı hudutları genişledikçe doğu illerine doğru yayılmışlar. Diyarbakır; "Ulus" diye adlandırılan bu oymakların adeta toplantı yeri olmuştur. Buradan doğu illerine doğru yayılıyorlar ve Kürt diye anılan kendilerinden önce gelmiş oymaklar arasına karışıyorlardı.

İşte Cibranlılar'da bunlardan bir oymaktır. 1827 yıllarına kadar henüz Türkçe konuşmakta oldukları yeniden kurmuş oldukları köylere verdikleri adlarla belli olmaktadır. Bunların Batı - Anadolu'dan Teke havalisinden geldikleri yolundaki söylentiye bakılacak olursa, Türkmen değil yörük olmaları gerekmektedir. Kamus-ül-Âlâm'ın Türkmen demesinin sebebi Osmanlı arşivlerinde de bu oymaklara Batı - Anadolu'da iken Yörükân ve Urfa ve Rakaya sürüldükten sonra Türkmen, Ekrat, Cemaat, Taife, Bozulus - Mandesi, aşiret deyimlerinin kullanılması olmuştur. Bu yolda birkaç örnekte gösterebiliriz.

İl beyli oymağına Hicrî 1022 tarihli fermanda (s. 66 - 71 - 73) Yörük, 1025 tarihli fermanda (s. 75) Türkmanı Maraş, 1137 de (s. 167) Rakaya iskân olunan taife, 1104 tarihinde (s. 110) Maraş Türkmanı, 1140 da (s. 169) Haleb'in şark tarafına iskân edilip Maraş taraflarına firar eden İl beyli cemaatı diye aynı oymağın veya dağılmış parçalarının adları geçmektedir.

Bunun gibi Kılıçlu oymağı için de 1101 de (s. 86) Cemaatı Kılıçlu Kürdü dendiği halde bir sene sonraki fermanda (s. 96) Türkmenlerden

III. Kadri Kemal Kop Doğu'da Araştırmalarım.
IV. Varto Tarihi, s. 89.

8 cemaat arasında Kılıçlu da sayılmıştır. 1118 tarihinde (s. 135) Haşiyesinde Rakada iskân olunan Avşarlu ve Kılıçlu aşiretlerinin ifrazı Zülkadriye Türkmenlerinin yanına kaçtıkları ve bunları ayırarak Rakaya gönderilmeleri emrolunmaktadır.

1022 den 1119 a kadar beş fermanda Türkmanı Halep olarak gösterilen Cirit oymağına 1126 tarihinde (s. 148) İçel Alaiye, teke çevresinde Kıbrısa sürülen Yörüklerin sefine reislerini öldürerek gemilerden firar ettiklerine dair olan fermanla bunların kendi hallerinde yaşayacaklarına söz verecek olurlarsa sürgün edilmelerinden feragat edileceklerine dair fermanda yörük denmesi; Batı ve Kuzey - Anadolu'da Yörüklerin, Doğu ve Güney - Anadolu'da Türkmenlerin bulunmasından doğmaktadır.

Türkmenler Hazar denizi güneyinden; Yörükler, Karadeniz kuzeyinden ve Rumeli'den gelen Türklerdir. Şimdiye kadar Türkmenler ve Yörükler hakkında ilerisürülen birçok görüşlerden ayrı olan bu görüşümüzü burada ele alacak değiliz. Fermanlarda aynı oymağa hem Yörük ve hem de Türkmen denilmesi; Batı - Anadolu'daki Konar - Göçerlere Yörük, Doğu - Anadolu'dakilere Türkmen denilmesinden ileri gelmektedir. Kürtleşmenin, Yörük ve Türkmenlerin, Halep, Urfa ve Rakaya sürülme işlemi ile daha 1100 tarihlerinde başladığı, kâh Kürt kâh Türkmen diye adlandırılmalarından anlaşılmaktadır.

Avşarlar içinde Rumeli Beylerbeyinin (Sivas) 981 de (s. 20) Aydınbeylu Yörüklerinden olup Ankara civarında dolaşan perakende aşiretlerin Rumeli Beylerbeyi haslarından olması hasebiyle kendisine inayet olunması yolundaki müracaatının teftişine dair fermanda Yörük gösterildikleri halde; 1022 de Musacalu aşiretine bağlı bir oymak olduğu belirtilmiştir. 1181 de ise Karaman eyaletinde bulunan aşiretlerden olarak fermanlarda yeralmıştır.

Bundan da anlaşılıyor ki, Konar - Göçer bu oymaklar aynı zamanda asayiş üzerine de etki yapacak durumlara girdikçe hükümet tarafından sıkıştırılmakta oradan oraya göçtükçe bulundukları bu yerlerde kendilerine verilen genel adlarda Batı - Anadolu ve kuzey Yörük, Diyarbakır taraflarında Bozulus mandesi ve Kürt, Orta - Anadolu, yeni il ve Halep'te Türkman Urfa ve Maraş taraflarında Cemaat veya aşiret deyimleri kullanılmaktadır.

Aslında adları da gösteriyor ki, bunların hepsi Türk soyundan oymaklardır. Anadolu'da Türk aşiretleri dergisinde bunların yüzlerce örneğini bulmak mümkündür. Bir fikir verilebilmesi için bukadarla yetinilmiştir. İşte Cibranlılar da bunlar arasında ilk önce Halep ve Urfa taraflarına sonra Diyarbakır veya Malatya taraflarına gelerek Varto, Bulanık Karlıova ilçelerine yerleşmiş oymaklardandır. Bugün Haleb'in 10 kilometre batısında Cibrin ve Kilisin 20 kilometre güneyinde yine bir başka Cibrin köylerinin bulunuşu bunların Halep, Maraş, Urfa, Diyarbakır'ın Cizre köylerine giderek Doğu - Anadolu'da Bulanık, Varto ve Karlıova'ya atladıklarını göstermektedir. Türklerin geleneksel ad verme töresi bunların geliş yönünü de pek güzel göstermektedir. Türklüklerine başka hiçbir tanık olmasa dahi bu gelenek Türk olduklarını göstermeğe yeter durumdadır.

Bize bu adlar bunlardan bir kolun Küdüs'ün 20 kilometre güney - batısına kadar sarkdıklarını orada da Cibrin kasabasına ad vermeleri göstermektedir. Orada araplaşan bu Türkler, Kurmanlar arasında da Kürt olmuşlardır. Fakat bugün Bursa, Manisa, Edremit çevresinde halis Türk'dürler.

Varto Tarihinin (s. 54) de bildirdiğine göre; bu oymağın Yaşlıları, kendilerinin, Hicretin 10. yüzyılında Anadolu'dan Urfaya ve sonra Viranşehir'e ve buradan da İl ağaları Şehsuvar yönetiminde şimdiki bulundukları yere geldiklerini anlatmaktadırlar. (Varto Tarihi, s. 54)

Urfaya geldikleri zaman orada yerli oymaklardan Milli oymağına tabi olmuşlar ve bunların öteden beri Arap ve Acem etkisi altında bozulan dillerini öğrenmek zorunda kalarak kendi dillerini unutmuşlar.

Bunların Rumeli'den geldikleri adlarından da bellidir. Cıbır = Züğürt, fakir parasız kimselere denir sözlükte yer almamasına karşılık Rumeli ve Trakya'da bu anlam kullanılmaktadır.

Şerefnamenin Kürtlerin ceddini Diyarbakır'dan getirmesi, İslâm Ansiklopedisinin Milli oymağını Arap sanması; Urfa, Raka, taraflarından gelen ve Osmanlılar tarafından Anadolu'dan sürülen Yörük ve Türkmen oymaklarının Diyarbakır'dan geçerek, Malatya ve Sivas üzerinden Doğu - Anadolu'ya doğru kaymalarından ileri gelmektedir. Buradaki sarp ve dağlık yerler, yüksek yaylalar, derin vadiler kışlak ve yaylak ihtiyacını yakın ve birbirinin yanında sağlaması, savunmaya elverişli dik yamaçlar, konar - göçer davar besleyiciler için bulunmaz yerlerdendir.

Bugün Anadolu'da Cibir ve Cibri adlı köyler Urfa'nın Bozova ilçesi ile Danzik bucağında ve Cizre ilçelerinde bulunmaktadır.

Oymakların ayrı ayrı incelenmeleri bize daha ilk adımda hem eski Kürtleri ve hem de yeni Kürtleşmişleri yanyana göstermeğe yetmektedir.

Varto Tarihi bunların Doğu - Anadolu'ya geldikleri zaman hangi din ve mezhepde olduklarının bilinemediğini fakat Bağdat'ta öğretimini yapmış ve Şafii Mezhebi telkinleriyle yetişmiş bir Şeyh olan Dünbeli Zazalardan Şeyh Ali'nin bu Kurmanço konuşanları Şafii Mezhebine sokduğunu ve Cibranların başkanlarından olan Suvar ile müritlerinden Derviş - Budakın Seyit sülâlesinden ve Araplardan olduğunu ileri sürerek kendilerine kutsallık vermek istediklerini de açıklamaktadır. Suvar ve Budak adlarının Türklüğü karşısında Seyitlik yalanı derhal ortaya çıkmaktadır.

Bunların Seyitliği Nızam-ül-mülk, Nasır-ud-devle, Seyf-ül-İslâm, Khadim-ül-Kharemeyn gibi alınan san ve ün'lerden başka birşey değildir. Nitekim bugün Anadolu'da ad olarak verilen efendi, paşa (paşo), beğ (bego), hacı (haco) isimleri çocuklara doğar doğmaz takılmaktadır. Seyitlikte bunlar gibi verilmiş bir ad olup sonraları sülâleleri bunu islâmî faydalanma şekillerine sokmuşlardır. Nitekim Şehsuvar soyundan gelenlerden birine Fendi (Efendi) adı verilmiş bunun hissesine düşen boyda bu adla adlanmıştır. (Varto Tarihi, s. 55)

3 — KARAKEÇİLİ OYMAĞI

Adı üstünde Türk olan bu oymak da Cıbranlılar gibi 975 Hicrî senesinde Teke sancağında konar - göçer bir Yörük oymağıdır. Anadolu'da Türk Aşiretleri dergisinde (s. II) "Karaman'da bir Sipahinin Raiyti olup 20 - 30 seneden beri yazda ve kışda Teke sancağında oturmakta olduklarından yeni defter bu suretle yazılmaları" hakkında bir ferman bulunmaktadır.

1019 H. Tarihlerinde (s. 62) de Rakadaki aşiretlerin Seferden dönen askerlere saldırdıklarına değinen başka bir yazıda da, "Düguni, Cemaatından Körhıdır, Bölükbaşı'nın kardeşi Ulaş ve Kara Yağmur ve Yazlı, Horat, Yadlı, Merdesi, Solak Muslu, Hilvanlu, Berazi Solakcılu Cemaatlerinden bâzı kimseler sakaltutan ve Karakeçili yanlarında toplanarak seferden dönen askerleri öldürerek mallarını ve yiyeceklerini aldıkları" cihetle cezalandırılmaları istenmektedir.

Burada yine görülüyor ki Milli oymağına bağlı bulunan bu oymak da Cıbranlı oymağı gibi Teke sancağından Urfa çevresine sürülmüştür. Bunlardan Berazilerin de aynı yerde bulunuşu gösteriyor ki, onlar da yörükdürler. Kafkasya'da, Karadeniz kuzeyinde, Slovakya ve Macaristanda rastlanan adlarına bakılacak olursa Barzanlıların Öteki Milli oymakları ile beraber Rumeli'den geldikleri ortaya çıkmaktadır.

Karakeçi'lilerle beraber eşkiyalık yapan öteki oymakların da hepsinin Türk adları taşıması gösteriyor ki, Urfa, Maraş, Mardin çevresinde bulunan bütün oymaklar halis Türk oymaklarıdır. Bunlardan ilk bakışda yabancı bir admış gibi görünen Düğünî aşiretinden olan kimselerin adları yukarıda görülüyor ki, tamamen Türk adlarıdır. Dikkat edilirse oymağın adı da Düğünden gelmedir. Buradaki İ Farsça nisbet ekidir.

Bugün Anadolu'da Karakeçi ve Karakeçili adlarını taşıyan köyler Besni, Bala, Çorum, İskilip, Sungurlu, Salihli yani daha çok Çorum ile Manisa illerinde toplanmış bulunuyor bu bakımdan Türkmen değil Yörük olarak adlandırılmışlardır.

Oymak olarak Karakeçilileri bugün Kürtleşmiş olarak görmekteyiz.

Anadolu'da köyler kurarak yerleşmiş olanlar yine Türk olarak kalmışlardır. Aşiret halini devam ettirenler önceleri Siverek ile Karacadağ arasındaki Türkanlar ile beraber idiler. Milli oymağı başkanı Mirmiran İbrahim Paşa'nın gücü ile zorla Milli oymağına katılmışlardır.

II. Tarih Kongresinde Edremit civarındaki Türk aşiretleri konusunda T. H. Balcıoğlu, (s. 935) de "Osman'lılarda Medine ve Mekke fukarasına sürre göndermek adeti ilk defa Çelebi Sultan Mehmet tarafından İhdas olunmuştur. 1241 H. senesinde 18 kalem Yörükan Bac ve haracını iltizam eden Tüfekçibaşı izzetlu Mehmet Ağaya verilen temessüknâmede şu kabileler yazılmaktadır. Yağcıbedir, Kıldonlu, Söğütlü, Selimler, Kirlikobaş, Karakeçili, Kobaş, Hacıhasanlı, Kobaşı, Çapnalı, Turfallı, Yolcu, Caferler, Zahitler, Sultan, Köler Cemaatı, Delülcül, Köseli Cemaati Gocralu aşiretinden Hacı Karamanlu Cemaatı."

Görülüyor ki, Edremit'te de birçok Türk oymağının arasında yine Karakeçililer de bulunmaktadırlar.

Bütün bu yeni ve eski belgeler bugün bir bölüğünü Kürt diye tanıdığımız bu oymağın Türk ve Yörük olduğunda şüphe bırakmamaktadır.

4 — HASENANLI'LAR OYMAĞI

Moğollardan Ebu Sait Bahadır Han'ın ölümünden sonra Tebrizde, Moğolların Süldüz oymağından büyük vezir Emir Çoban'ın torunu ve Timurtaş'ın oğlu Küçükhasan ile Bağdat'ta yine Moğolların Calayır oymağından İlhan Noyan oğlu Akboğa oğlu Hasan Küregen (Göviği - Damad Hasan) oğlu büyük Şeyh Hasan, her biri bulundukları yerlerde İlhanlılardan Kukla birer prens getirerek idareyi ele almışlar ve birbirleriyle çarpışmışlardı. Hasenanlılar işte bu iki Hasandan birinin kumandası altında toplanan Türk oymaklarıdır. Şeyh Hasanlıların, Küçük Şeyh Hasanın etrafında toplandıkları kuvvetle sanılabilir. Çünkü çoban köprüsünü yaptırmış olan Emir Çoban'ın torunu olan Küçük Şeyh Hasan 1340 H. yılında Togaylıları kaçırtarak Erzurum, Pasinler ve Kars ili çevresini Çobanlılara bağlamıştır. Dersimli Şeyh Hasan'lıların bu Küçük Şeyh Hasanlılara bağlı oymaklar olduğunu gösteriyor. Gerek çobanköprüsü gerek Mazgirtte Çobanlılar tarafından yaptırılan cami Dersime Çobanlıların hâkim olduğunu göstermektedir.

Bu bakımdan eğer Hesenanlılar bu Dersimli Şeyh Hasan'lılardan ayrılıp Kurmanç'lardan Mil grubuna karışmış bir oymak değil ise ya sonradan miras yoliyle Hasan adında birinin hissesine düşen ve reisinin adını alan bir oymak bölüntüsü veyahut da, sonradan islâmî düşüncelerle ad yakınlığından faydalanılarak değişmiş bir ad olabilir.

Şerefnâmede Erzurum ve Tercanda gösterilen bir Haserenli oymağı vardır. Bugün artık bu oymağın adı duyulmamaktadır. Belkide bunlar Tercandan Malazgirde gitmişler ve burada adlarını Hasenan'lıya çevirmişlerdir. Zira Zerenof, Hasel, Ruso, Juanen gibi yazarların yaptıkları ayırmalarda bu Haseran'lere Haseran ve Haseri deyimleri de kullanıldığı göz önüne alınırsa Haseran'ın Hasenana Haseri'nin Haseniye çevrilmesi çok kolaylaşır. (Kürtler, s, 45)

5 — ZIRKAN OYMAĞI

Millî topluluğuna giren oymaklardan biri de Zırkanlardır. Bu adın bugünkü anlamı unutulmuştur. Asıl kökün Zır olduğu anlaşılmaktadır. Buna Farsça Zir (aşağı) anlamını vermek doğru değildir. Çünkü bu sözden üreyen birçok Türkçe sözler de vardır.

Yine köylerimiz üzerinde bir araştırma yaparsak, G. Antep'de Ar, eki almış Zırar, Şemdinli'de An eki almış Zıran, Hınıs'ta Zırnak ve Pat-

nos'ta Zirekli köy adları aşağı anlamından başka da anlamlar taşıyabileceğini göstermektedir.

Varto Tarihine göre Zırkanlar bugün Hınıs'ın Tekman, Göksu, Hacı Ömer köylerinde toplu olarak oturmaktadırlar. Vaktiyle iki Hamidiye Alayı çıkarıyorladı. Daima hükümete yakın olmuş bir oymaktır askerle birleşerek Ruslara karşı koymuş, Hallo ayaklanmasında hükümet tarafını tutmuştur. Dümbeli, Zazalardan olup Şafii Mezhebindendir. Bu mezhep gayretiyledir ki, son Şeyh Sait isyanına katılmak cahilliğini göstermiştir. (Varto Tarihi, s. 91 - 92, 191)

Bu adın değişik şekillerini taşıyan başka oymaklar da vardır. (Kürtler eserinde, s. 64) Bitlis ilinde Zıranî oymağı gösterildiği gibi Şerefnâmede de Muş ve Bitlis'te Zırki adlı bir oymakdan söz edilmektedir. (Kürtler, s. 29) Bitlis'te Ziranîlerle sayılan oymaklar arasında Mameki oymağının adı bugün Tunceli il merkezi olan Kalanın kurulduğu köyün de adıdır. Yine bu oymaklardan Muti'nin adı Erzincan'dan Erzurum'a giderken Sansa boğazının başladığı yerin adıdır. Buradaki köprüye de Muti köprüsü derler. Demek oluyor ki, Erzincan ve Tercan'dan Güneye doğru sarkan bir kol belki de Haserenlerle beraber Bitlis, Muş ve Malazgir'de uzanmış bulunmaktadır. Buralarda yalnız bıraktıkları adları kalmıştır.

Anlaşılıyor ki, bunlar da Milânlılar gibi batıdan doğuya doğru yönelen uruklardandır.

Ziranî adının anlamı Kayseri ve Bünyan ağzına göre, söz derlemede "kalıbına bakmayıp kendinden büyük işler tutan kimse"ye denir. Aynı kökten Ziryan aynı dergide; Serseri, azılı anlamınadır. Zırzop; kaçık, delişmen anlamınadır. Derlemede; Seymen, düğün alayına katılan delikanlılar anlamlarını da taşıdığı belirtilmektedir. Zır deli de; azılı deli demek olunca Zırkan'lara da delikanlılar veya azılılar diyebiliriz. Bu sözün bugünkü konuşma dilimizdeki anlamı ile de, oymak adları vardır. Delilu (A. T. A., s. 105); Delu, (Dede - Korkut, s. 2); Delukan (Kürtler, s. 24) gibi.

Yine aynı kökten Rumeli ağzı ile Zirek (yani Zeyrek) de; bitkisinden insanı deliye çeviren esrarın çıkarıldığı tohumdur. Zirek, Zırlı anlamına da gelir. Görülüyor ki, söz bütün anlamlariyle Türkçe'dir ve bu oymak da öteki Milli oymakları gibi Türk'dür.

6 — SİPKAN VEYA SİPKİ OYMAĞI

Milli uruğu topluluğuna giren oymaklardan biri de Sipkan veya Sibikan'dır. Sipki veya Sibiki de derler.

Varto Tarihi; bunları Anadolu'dan naklolunan oymaklar arasında gösterir. (s. 10 - 17) Bedirhan ve Mişkan ayaklanmalarında devletle işbirliği yapan, Ruslarla savaşlarda ordunun emrinde canla başla çalışan bir Türk oymağıdır. s. 110 - 111 Milli topluluğuna girdikten sonra dilini **değiştirmiş Kurmanca** konuşmağa başlamıştır. Hamidiye alayları kuru-

luşunda merkezi Eleşkirt olmak üzere bir alay çıkarabiliyordu. (s. 96) mezhepleri Şafii'dir.

Van Tarihi de bunlar hakkında; şerefnâmeden alarak (s. 43 de) Beyazıt Sancağı dahilinde en eski bir aşiret olduğunu eski Ati (Eti) ailesine mensubiyetini" yazdıktan sonra "kabilelerinin bir kısmı yezididir. Şerefname'nin dediği tabir ile eski Haldi, (Halti) tabiri arasındaki müşabehet meydandadır. Kabilelerinin bir kısmının Yezidî Halti olması bu kelimenin aslının Hati olduğunu müeyyeddir" diyor.

Yine Van Tarihi, s. 50 - 51 de "Birçok beyler meselâ : Çal, Hoşap, Zırnak beyleri, Bedirhaniler, Keraviler, Guyan, Gizre Beyleri Khalti = Haldi'dir. İslâm olduktan sonra Haldiyi kolayca Halidi yapmış. Hazreti Halide intisap etmişlerdir. Bu intisap yüzünden halka tahakküme hak kazanmışlardır. Bu meyanda Khalti Ati ismini az bir farkla el'an muhafaza eden Rüesa aileleri Ati ile Khalit ailesidir. Ati Ailesi Sipiki Aşiretine, Khalit ailesi Hasenanlı aşiretine riyaset etmişlerdir. Gerçi Khalit aslının Khalidi olduğunu söylerlerse de yine Hilit telâffuz ederler. Çünkü an'ane bid'ata galiptir" denilmektedir.

Şerefnamenin bunların başkanlarının soylarını Ati olarak göstermesi çok önemlidir. Çünkü Ati = Hati'dir bunu incelmiş şekli olan Eti de Heti demektir. Bunun t li çoğulu Hetit = Hitit olur. Şu halde Sipikanların Hilit deyimleri Hitit'den dönme bir söz olsa gerekdir. Demek oluyor ki Sipki oymağı Hititler çağından artakalan bir oymak olduğu Khaldiler de yine Hititler topluluğuna giren Haldilerin bu güne kadar sürüp gelen soylarındandır.

Nitekim Urartu'lar çağında Etilerden bir boy da Kars'ın Sürmeli çukuru (yani Tuzluca ile Iğdır ovası) bölgesinin kuzeyinde ve Digur kazasının doğusunda bulunan ülkede Etiuni devletini kurmuşlardı. Kars Tarihi (s. 55 de) bu kelimeyi N. Adontz (s. 202) den bu yurdun asıl adının Urartu dilinde Etiu-khi-ini şeklinde alıyor ve Etiuoğlu sülalesi yurdu olarak çözümlüyor ise de Etiu-ini'yi Etiu-yurou olarak çözümlemesi yanlıştır. Bu kelime bize Etilerin de Türk olduklarını gösteren bir tanık olduğu için üzerinde durmak gerekmektedir.

Urartular konusunda açıkladığımız gibi, burada yurt anlamını veren İni değil Etiu'nun sonundaki U dur. Melidu'daki u nun Melit yurdu anlamını vermesi gibi. Nitekim Urartu = Urarlar yurdu; Subartu = Subarlar yurdu; Zigurtu = Sigurlar yurdu demektir. Bu suretle Etiu-Etiyurdu demek olur. Etiu-ini deki ini sözü de küçük kardeş anlamına ve Türkçedir. (Divan-ı-lûgat-Türk Dizin s. 233) yine Türkçede iki sesli yan yana gelirse biri düşeceğinden Etiu-ini = Etiuni olurki Eti kardeş yurdu anlamınadır. Türkçede sesliler çok kere önlerine bir h, kh veya g, k aldıklarından Urartular ağzında İni = Khini olmuştur. Ati = Hati; Eti = Heti olduğu gibi. Bu bakımdan kelimeyi ayırırken Etiu-Khini şeklinde ayırmak doğru olur.

Bu açıklama bize gösteriyor ki Sipikanlar da Eti soyundandır. Karsda da bir Sipkor köyünün bulunması da bize Etiuni yani Eti kardeşler yurdu ile sipkanların ilgisini ortaya koyduğu gibi, Gaziantep'te Sipke'de bize hem kargamış Etileri ve hem de Urfa'daki Millî oymağı ile ilgisini

belirtmektedir. Kelkitteki Sipikör de bu iki uç arasında bağlantı kurmaktadır.

Prof. İ.İ. Meşçaninof da Etiuni'lerle komşuları için "Hititlerden kalma bir kavme ait olup kara denizden hazar denizine değin uzayan Aras ve Kür boylarındaki medeniyet, bir bütün teşkil eder bu arada gökçegöl ile Kars yaylası bölgesi ayrı bir özellik taşımaktadır. Khaldiler çağında bu bölgenin çok sık bir şekilde meskun olduğu görülmektedir." diyerek gerek Haldileri ve gerekse Etiunileri Etilere bağlamaktadır.

Şerefnamenin en eski bir aşiret olduğunu söylediği Sipikan oymağının Millî aşireti kadar eski olduğuna biz de yaptığımız bu araştırmalar sonunda varmış oluyoruz.

Yine tezimiz olan adlar üzerinde incelemeye dayanarak, Haritalar üzerinde bir gezi yaparak bunların izlerini Çin'in kuzeyinde Kabar - ovsk şehrinin 252 kilometre güneyinde Mançuryanın doğu sınırına yakın bir dağın adında Sipku olarak buluruz. Kabarlar da Türk olduklarına göre bu Sipku dağına adını verenlerinde Türk olmaları gerekir. (I)

Bu sözün kökü olan Sib (Sip) İran'ın Pakistan sınırında Maşkil deresi üzerinde bir kasabanın adıdır. (II)

Sibi şekli ise Pakistan'da Ketta ile Yakupabad arasında bir kasaba adıdır. Yine Sibi Basra körfezinde Hürmüz boğazının güneyinde bir dağ adıdır.

Sipek şekli Macaristan'ın Balasa Gyarmat şehrinin güney doğusunda; Kürt, Kürtös, Bars, Turcsek kasabalarının bulunduğu alan içinde yer almaktadır. Daha da dikkate değer tarafı bunların daha kuzeyinde birde Millikau kasabasının bulunmasıdır hemen hemen bütün Millî topluluğu bu Macar ve Slovak sınırı üzerinde toplanmış bulunmaktadır.

Kürtler eseri bu Sipkan adını Sipikan veya Sipiki olarak yazdığına göre İk, Ek ekleri bir söz sonunda aynı anlamı verdikleri için Sipik = Sipek'dir (An) Fars çoğul eki olduğundan Sipikan, Sipekan, Sipkan da aynı sözlerdir.

Bulgaristanda Kazanlık kuzey batısındaki Sipka (Şıpka) dağları ile bu dağlar güneyinde ve üzerinde Sipka (Şıpka) kasabası da bu Sipkan ve Sipki oymaklarının hatıralarındandır.

Yine Bulgaristanın Samokof şehrinin 17 kilometre batısındaki Sipokane kasabasının adı tamamen sipikan'ın çok yakın değişik şeklidir.

Şimdide bu oymak adının anlamı üzerinde duralım;

Oymak adının kökü Sip'dir. Söz derleme dergisinde Domuz yavrusu anlamınadır. Eskiden tötemizim geleneklerine uyarak hayvan adları almak Türklerde çok görülen bir gelenektir. Takvimlerinin bile hayvan adları üzerine yapıldığına bakarak, Kurt, Arslan, Bars (Pars) Şahin, Hel

II. Aynı Atlas, 67. M. 10. 1/4

gibi hayvan adı alan oymakların yanında bunların da domuz yavruları adını almış olduklarını ileri sürebiliriz. Nitekim Pülümürdeki Göcenek'lerin adıda tavşan yavruları anlamınadır.

Prof. Dr. Reşit Rahmeti'nin (II. T. K. s. 331'de) Türklerde Tarih zabtı konulu açıklamasında, Türklerde 12 yıllık bir tarih çağını 60 yıllık bir tarih çağına çıkarmak için o yılın hayvan adının önüne bir Şipkan (Sipkan) sözünün eklendiği belirtilmektedir.

"Kuy Şıpkanlığ takıgu yıl Bişinç ay Bis ygrmıge" yani "Kuy Sıpkanlı tavuk yıl Beşinci ay on beşe" demektir.

Burada da görülüyor ki Sıpkan yine Türkçe bir sözdür.

Sıpkan sözünü Hayvan adlarıyle söylenen Türk takvimine göre domuz yavrusu anlamına alabileceğimiz gibi diğer çoğaltma çağları için Budha "Merkur", Angaraka "Mars", Brkaspatı "Jupiter" gibi yıldızlar da kullanıldığına göre bunu da Çoban yıldızı olarak da ele alabiliriz Zira Sümerce de Sıpat = Çoban demektir.

Eğer bu adı Kürtler eserinde yazıldığı gibi Sipekan şeklinde ele alırsak o zaman tarama dergisinde bulduğumuz müzevir karşılığından Müzeviler oymağı anlamını düşünebiliriz. Zira Dr. Friç oymakları bölgelere göre ayırırken Şehri zur sancağında Müzeviri diye bir oymağı başta saymaktadır. Eğer bu okunuş doğru ise Eski adları bugünkü konuşma diline çevrilmiş demek olur. (Kürtler s. 55)

Fakat bunu Sefid anlamından alarak ve Kürtçe de beyaz anlamına gelen Sipi den getirmek Kürtçe'ye uysa bile aslına pek uymaz kanısındayım.

Zira Sümercede aynı kökten sipat çoban anlamınadır. (Eti sözlüğü 170) gerçi konar göçerlerde Domuz beslemek adeti yoksa da bunların bir zamanlar Macaristanda da kaldıkları göz önüne alınırsa Millî urukdan bir boya bu adın orada verilmiş olması da düşünülebilir.

Dünyada milyarlarca ad konulmuş bulunmasına ve bunlar arasında yüzlerce birbirine benzer ad bulmak mümkün olduğuna göre nasıl olur da bu isim benzerliklerine dayanarak bu oymağın da bir zamanlar Macaristan ve Slovakyada bulunduğu sonucuna varıyorsunuz? denilebilir.

Gerçekten bu çok yerinde ve haklı sorudur. Fakat bugün bir uruk topluluğu içinde birleşen birçok oymakların da adları yine bugün için büsbütün uzak ve yabancı bir ülkede yan yana ve bir çevre içinde görülürse buna da bir benzerlik ve tesadüf mü diyeceğiz? Çekoslovakya ve Macaristan sınırları üzerinde Kürt, Kürtös (Kürtova) Bars, Barsi, Turcsk, Sipek Milliko gibi Milli urukundan oymakları Gran (Guran) nehri boyunca Türk ve Kürt adları ile yan yana sıralanmış olarak görürsek bu tesadüfleri başka türlü nasıl yorumlayabiliriz?

Yine bir Türk uruğu olan Bulgarlar yurdunda da Şipko, Şipka, Sipokan adlarını görürsek bunlar bize hiç mi bir anlam taşımayacak?

Bu oymaklar bir kere de Alaiye, İçel, Teke'de yine yan yana görülürse artık bunlar bir tesadüf olmaktan çıkarak bir gerçeğin ta kendisi demek olur.

Şerefname'nin yazıldığı çağlarda Milanlılar her halde bugünkü gibi baş durumda değillerdi. Zira Eleşkirt çevresinde ikinci plânda bir oymak gibi sayılmıştır demek o çağlarda hâkim durumda Sipkan oymağı bulunuyordu. Zilan, Haydaran, Celaliyan gibi büyük oymaklar arasında Sipkan oymağı da yer almıştı.

Şerafeddin han bunlarla beraber birçok oymakların içil ve Teke yöresinden geldiklerini biliyordu ki kendi çağındaki artık kurmanca konuşanların durumuna bakarak Kürtlerin yurdunu İçel'den başlatarak Halep, Urfa, Maraş, Musul, Bağdat, Şehrizur, Diyarbakır, Van, Erzurum'a kadar uzatmaktadır. (Kürtler s. 45) sonrada bütün Kürtlerin Diyarbakır ve Bayatıt'da dağıldıklarını ileri sürmektedir. (s. 32)

Tarihci Ahmet Refik tarafından Osmanlı Arşivlerinden derlenen buyrultularda İçel, Halep, Urfa, Maraş, Musul, Bağdat, Diyarbakır çevrelerine giden oymakların tamamen Anadolu'dan güneye sürülen Türk ve yörükler olduğu açıkca görülmektedir.

Hatta bunlardan Millî, Sipkan gibi bazı oymakların tarih öncesinden başlayarak Anadolu'ya yerleştiklerini ve sonra Kafkaslar ve Karadeniz kuzeyinden geçerek Avrupa ortalarına kadar yayıldıklarını gerileme çağında ise yüzlerce hatta binlerce sene sonra balkanları aşarak Batı - Anadolu'ya geçtiklerini bu araştırmalar ortaya çıkarmaktadır.

7 — KARABAŞ OYMAĞI

Milli topluluğuna giren oymaklardan biri de bu oymakdır. Varto tarihi bunları; Kiğı ilçesinin Hösnek bucağında kereşan bölgesi köyleri ile Hınıs, Karayazı, Tatos ilçelerinde; Zırkan ve Şeyhan oymakları ile birlikte göstermektedir. Adı üstünde bir Türk oymağı olmakla beraber buralarda tamamen Kurmança konuşurlar.

Bu oymağın izlerine Anadolu'nun daha başka yerlerinde de rastlanmaktadır. Yine kurmanca konuşan Diyarbakır ve Tercan'dakilerden ayrı Daday, İzmit, Terme, Bartın, Sivrihisar, Devrek ve Çaycumada köylerinde yerleşenlerin hepsi Türkçe konuşmaktadırlar. Bunlardan Urfaya sürülenlerin orada milli oymağı ile birlikte dillerini değiştirdikleri anlaşılmaktadır.

Macarlardaki benzer kelimeler araştırılırken bunların bugün oturdukları Kereş adına da değinilmiş Kuris Türk oymağı ile bu sözün bir değişiği Kureyşanlı'larla ilgileri de ortaya konmuştu. Demek oluyor ki Karabaş oymağı da Kereşlerle beraber Macaristan'da da bulunmuştur.

8 — ŞEYHAN(ŞIHAN) VEYA ŞEYHLU

Adından bu oymağın İslâmiyetten sonra ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Şeyhler anlamınadır. Milli topluluğuna giren oymaklardan

mi̇ras yolu ile ayrılan bölümlerinden birinin başına geçen Şeyh adını almış kimseye bağlanan oymağın adı olmuştur.

Varto Tarihinde, Zırkan ve Karabaş oymakları ile birlikte Hınıs, Karayazı, Tatos'da oturdukları yazılmaktadır. (s. 125) daha ziyade Gök oğlan bölgesinde toplanmışlardır.

Kürtler eseri (s. 75) bunları Birecik'te de göstermektedir.

Bunların da rumeliden gelen yörüklerden oldukları bir bölümünün Ankara dolaylarına bir bölümünün de İçel, Alaiye ve Teke taraflarına gittikleri Osmanlı Arşivlerindeki buyrultulardan anlaşılmaktadır.

1052 H. tarihi belgede Danişmendlu kazasında küçük Selmanlu ve Kürt Mehmetlu aşiretleri ile birlikte gösterilirken; 1114 H. başka bir emirde bunlardan belki de başka bir bölümü için, "Ankara sakini Şeyhlu Cemaati" denilmektedir.

1126 tarihli bir yazıda ise "İçel, Alaiye, Teke havalisinde Biladüibad'a İsal-î hasaret üzre olan Yürükân taifesinden olup" Kıbrısa nakilleri için Şehsuvar oğlu Mehmet bey memur ediliyor. (s. 148 - 150) Kıbrısa giderlerken gemi kaptanlarını öldürerek tekrar eski yerlerine geldiklerinden bu defa deve ve davarların nakli zorluğu karşısında uslu oturacaklarına dair rehin verdikleri Takdirde Anadolu'da harap ve hali yerlere yerleştirilmeleri yine aynı yıl içinde bildirilmektedir. (s. 151 - 153) Anlaşılan içlerinden bazıları yine uslu durmayarak Rakaya sürülmüş olacak ki Ankara'da Kızılırmak'ın öte tarafında yerleşmiş olan Şeyhlu'ler de Raka kaçağı gösterilmek istenince bunlar kendilerinin Tabanlu Mülhakatından olduklarını ve Raka kaçağı bulunmadıklarını ileri sürmüşler. Defterlerin incelenmesi sonucu gerçekten Tabahlu Mülhakatından oldukları anlaşılmakla yerlerinde bırakılmaları 1141 H. tarihinde bildirilmişti.

Ve yine Şeyhlu diye anılan Beydili Taifesinden Ugurlu Şeyhoğulları, Hamis Şeyh, Kara Şeyhlu, Çumranlu Kara Şeyhlu, Yadigar Kara Şeyhlu, Dura beylu Karaşeyhlu oymakları Raka firarisi oldukları anlaşılarak tekrar Rakaya iskanları emredilmiştir.

Ankara'da kışlayan Şeyhlu bölümünün, Konur kazasında Haydar dede yaylasında Arap çiçli oymağı ile yayla yüzünden yıllardan beri sürüp giden savaşlarını önlemek için haksız görülen Çiçli oymağının bu yaylaya çıkmasının yasaklandığı 1147 H. tarihli yazıda belirtilmektedir. (s. 197 - 198)

Bu belgeler bize gösteriyor ki şimdi şeyhan denilen Şeyhlu'ler de Milli topluluğu içinde görülen bütün oymaklar gibi İçel, Alaiye ve Teke dolaylarından Urfa ve Raka'ya sürülmüşler oradan da Malatya, Erzincan, Pülümür, Tercan üzerinden şimdiki bulundukları yerlere gitmişlerdir.

9 — SİDANLI (ŞİDANLI / SEYDANLI) OYMAĞI

Van tarihinde, (s. 39) Başkale çevresinde Şidan adı altında; Varto tarihinde, (s. 125) Muş ovası bölgesinde gösterilen bu oymak, Erzincan

tarihinde, Seydan ve hattâ Seyyidan olarak (s. 193 - 194 de) 24'lü Zazalardan Şeyh Hasanlı gurubunun 12 yarı topluluğunun başı olarak yer almaktadır. Bu bakımdan Van ve Muş dolaylarında başka oymaklara katılmak sureti ile günden güne azalan bu oymağı 12'li gurubun başı olarak bulduğumuz Şeyh Hasanlılar topluluğunda ele almayı uygun buluyoruz. Öteki Milli oymaklarının da Malatya Erzincan ve Tunceli üzerinden güneye sarkdıkları göz önüne alınırsa bunların büyük bir bölümünün Dersim'de kaldığı anlaşılır.

10 — HUYTU OYMAĞI

Varto tarihi Milli topluluğuna giren oymaklar sayarken oymak adı açıklamadan Muşovası halkı diye genel bir deyim kullanmıştır. Türklerde topluluklar 12 veya 24 şeklinde kurulduğundan biz yine Varto Tarihinde ayrı ayrı yerlerde Muş ovası halkından olarak gösterdiği üç oymağıda bu Milli topluluğuna katıyoruz.

Bunlardan biri Muş ili güneyindeki dağlarda oturduklarını söylediği (s. 127) Huytu oymağıdır. Huy; tarama dergisinde çardak anlamınadır ki Güneşten, rüzgardan kuytulayan yer demektir bu bakımdan kuytu sözünün aynı olur o halde oymağın adı çardaklılar anlamına eski Türkçe'dir. Bu da bizi öteki milli oymakları gibi bunlarında halis Türk olduklarını göstermektedir.

11 — BİRİTİ OYMAĞI

Bu oymak hakkında çoğunlukla Şeyh Hasanlılar topluluğunda yer aldıkları için Birik Uşakları incelenirken gerekli bilgi verilecektir. Kürtler eseri, (s. 22) bunları Beyazıt sancağında Sipkanların bir boyu olarak gösterir. Van Tarihi ise görüldüğü gibi Sipkanları Etilere bağlamaktadır.

12 — ŞİGO OYMAĞI

Bugün Muş ovasının güney dağlarında oturan bu oymak eskiden Van ve Hakkâri taraflarında otururlarken kendisine bağlı oymaklar arasında çıkan kavgalar yüzünden dağılmıştır. (Van Tarihi s. 40)

Şigo işte bu Şikki/Şikak oymağının kısalmış adıdır. Şıkaklar da eski bir oymak oldukları için Kürtlerin kökü bakımından daha önceleri kendilerine bağlı oymaklarla beraber ayrıca inceleyeceğiz.

MİLLİ TOPLULUĞUNA GENEL BİR BAKIŞ

Milli urukuna bağlı olarak gösterdiğimiz oymaklar, öteden beri bu urukun kendi boyları olduğu sanılmamalıdır. Bu oymaklarda başa geçen

becerikli ve kuvvetli başkanlara göre etrafında toplanmalar ve âciz başkanlar karşısında ise dağılmalar her zaman görülen olaylardır.

11. Bölümde açıkladığımız gibi, Abdülhamit zamanında kurulan Hamidiye alaylarının başına geçirilen, Mir Miran rütbesi de verilen, milli aşireti başkanlarından İbrahim paşanın kudret ve nufuzu altında toplanan oymaklar bunu göstermektedir. Fakat Millilerin tarihte yer almış ve dünyaya adını yaymış bir uruk olduğunu da hatırdan çıkarmamak lazımdır. 11. bölümde bu konuda yeterli bilgi verilmiştir.

Belki Rekabet kaygısı ile Şerefnamede küçük bir oymak olarak gösterilen Millilerin çok eski ve köklü bir oymak olduğunu Asur ve Urartu yazıtlarından anladığımız gibi Varto Tarihi de s. 61 - 62 son zamanlarda Varto'nun Şarik köyünde bulunan 582 H. yılında yazılan bir şecerede de yine büyük oymaklar arasında söz konusu edilmektedir. Bu şecere 628 - 1232 yılında Selçuk hükümdarı Ala-id-din Keykubad tarafından da görülerek Sultanlık mührü ile tasdik edilmiştir.

Horasanlı Şeyh Mahmudi Hayranîoğlu Hacı Kureyş ile Derviş Beyazî'ye gösterdikleri kerametleri şerecede tesbit ederek 12 aşireti pirlik ve mürşitlik bakımından Şah mansurla Hacı Kureyşe ve rehberlik makamında derviş Beyaz'a mürid ederek lokma hakkına bağlamıştır.

ŞARİK ŞERECESİ VE BU SERECEDE ADI GEÇEN OYMAKLAR

Şerecede bu 12 aşiret sırasiyle şöyle gösterilmiştir :

1 — Cafer min kabile-ti-Delisenler El-müsemma Üksek-ü Dag ısmuhu Sülbüsen-Bi-lakab-i Hurem began" yani Lakabı hurum beyleri olan yüksek dağ sülbüs ismiyle anılan, Deli esenler kabilesinden Cafer. (Asıl sülbüs dağı Pülümürün batısında yanıbaşında yükselen bir dağdır. Hormekliler herhangi bir sıkıştırma sonunda Vartoya göçünce oradaki yüksek bir dağın adına da Sülbüs demişlerdir. Hurum düzü ve Hurum tepeleri Kafkas'lardadır.)

2 — "Teymur min kabile-ti Alan El-müsemma Burkent buğdan" yani; Buğdan'dan Burkentli adı ile anılan Alan kabilesinden Timur.

3 — "Hüseyin min kabile-ti-Ba-İlyas (Baliyan) el-müsemma hanvar" yani Han şehirli denilen ballılar kabilesinden Hüseyin.

4 — Bozkırlı denilen Milli kabilesinden Muhammed "Muhammed min kabile-ti-Milli el-müsemma Bozkır."

5 — "Abdullah Min kabile-ti-İzol el-müsemma üçayak Bi-lakab-i İkibölük" yani İkibölük lakabını taşıyan, Üçayaklı denilen, İzol kabilesinden Abdullah.

6 — "Ali min kabile-ti Haydar el-müsemma Bedirkân Bi-lakab-i Karavel" yani Karavel lakabını taşıyan, Bedirkânlı adıyla çağrılan, Haydar kabilesinden Ali.

7 — "Mustafa min kabile-ti Karsan el-müsemma Hançerdik (Dikhançer) Bi-lakab-i Şaz"

8 — "İbrahim min kabileti Lal el-müsemma Bay-i-Kara (Baykara) Bi-lakab-i Yürük uzun (Uzun yörük)"

9 — "Mahmut min kabile-ti Çakır Tahir"

10 — "Mahmut min kabile-ti Dada Börek uzun (Uzun börük) İbtidası Bucaktan gelmedir"

11 — "Yusuf min kabile-ti Zorveliyan el-müsemma Duvardelen"

12 — "Abbas min kabile-ti Merdis el-müsemma Külahıdik (Dikkülah)"

İşte rahmetli M. Şerif Fıratı Kürt İstiklali yolundaki gizli çalışmalara karşı ayaklandıran ve Türk oğlu Türk olduğuna inandıran belgelerden biri bu yukarıya çıkardığımız kendi oymağı içinde bulunan soy kütüğü olsa gerektir.

Orhan Gezinin bu şerecede şerhi olduğu yolunda gösterilen: "Müceddeden hazihi Şecere-tün-Fi-semane-Mie ve fi-vakt-i Lefiha Bağdat Abdullah-El Tayyip fi-vakt-i Zıllullah-il-İslâm Bi-ismuhu Sultan Orhan Gazi" yani "Bağdat halifesi Abdullah-al Teyyip zamanında İslâmı gölgesi altında bulunduran ve adı Orhan Gazi olan Sultan tarafından bu secere 800 senesinde yenilenmiştir." Şeklindeki bu yazılışın doğruluğu şüphe ile karşılanması gerekir bir kere Arapça ifade bozuk olmakla beraber eğer tarih doğru okunmuş ise Orhan Gazi'nin ölümü 761 - 1359 olduğuna göre şerecedeki tarih ölümünden 35 sene sonrayı göstermektedir. Selçuk Sultanı Alaiddin Keykubat zamanında Varto ve Bağında bulunmuş olmaları da şüphelidir. Çünkü sayılan oymaklardan çoğu Fatih ve Kanunî Sultan Süleyman zamanlarında daha batı Anadolu'da bulunuyorlardı. Esasen Orhan Gazi zamanında buraları henüz Osmanlılar idaresine geçmemişti. Ancak dördüncü Murat zamanından önce böyle bir şecerenin hazırlandığı anlaşılmaktadır. Zira Dördüncü Sultan Muradın Bağın kaplıcalarına gittiği bir gerçekdir. Bu sırada Şeyh Beyazoğullarından Ali Uyun'un padişaha gösterdiği dervişlerce yapıla gelmekte olduğu bilinen hareketlere belkide İran seferleri dolayısı ile keramet gözü ile bakıldığından Çapakçur ovasını kendisine vakf ettiği ve gösterilen secereye de bir kayt düşerek tasdik eylediği doğrudur.

Fakat bizce önemli olan şey şecereye bir kıymet verebilmesi için Padişahlar tarafından tasdik edilmiş olması değil, böyle bir soy kütüğünün tutulmuş olması ve bunun da tarihi realitelere uymakta olmasıdır.

Mesela bugün Kürtler arasında artık adı bile işitilmeyen yalnız Dursun bey, İnebolu, Bartında köy adı olarak görülen Dada'ların Bucakdan yani Romanya'dan geldiklerini gösteren bu belgenin eskiliği ve önemi buradadır. Bunun vaktiyle büyük bir oymak olduğu bırakdığı köy adlarının çokluğu ile de anlaşılmaktadır. Suruç, Viranşehir ve Kadınhanı'nda Dadan, yani Dadalar Bolu'da Dadanî, Kastamonu'da Daday, Akçakoca ve Tarsus'da Dadalı bu gerçeği bize çok açık bir şekilde göstermektedir.

Şimdi bu şeceredeki oymaklar hakkında kendi bölümlerinde ayrıca bilgi verilecekse de burada kısaca değinmek faydalı olur.

1— Varto Tarihi yazarının oymağı olan Hormek aşiretinin atalarι adı olan Hurum Beğan'ın Türklüğü hakkında bu tarihte yeter derecede bilgi olduğu için burada daha fazla üzerinde durmayacağız. Bunlar hakkındakı görüşümüzü Dersim oymakları bölümünde bu oymak anlatılırken belirteceğiz.

2 — Alan oymağının da bu Türk oymakları arasında yer alışı bunlar hakkında Arilik isnadını ortadan kaldıracağı gibi Rumeli'nden Anadolu'ya geçen Milli oymakları gibi bunların da Buğdan'ın Burkent kasabasıyle adlandırılması Romanya'daki Eflak ve Buğdan'dan geldiklerini göstermektedir.

3 — Ba-İlyas; Baliyan sözünün Arapça harflerle Ba-İlyas okunması sonucu Araplaştırılmıştır. Lâkabı Hanvar'lı olduğu açıklanmaktadır ki bugünkü Baliyan veya Bal uşakları bunlardandır. Lâkaplarından ad alan Hâni, Hanular, Han uşakları bu Hanlıların adını taşımaktadır. Var, Macarca'da şehir manasınadır. Han var, Han şehri demektir. Görülüyor ki bunlar da Rumeli'nden gelmiş yörüklerdendir.

4 — Milli oymağının ötedenberi baş oymaklar arasında geldiği, sırada üçüncü olarak kaydedilmesinden anlaşılmakta olduğu gibi adlanmasının yani müsemmasının Bozkır olması da Türklüğünün başkaca bir tanığıdır.

5 — İzol oymağı : Varto Tarihinin (s. 27) bu aşiretin adı hakkında Erzincan Tarihi ile bir anlaşmazlığı görülmektedir. Erzincan Tarihi Mazgirt dolaylarında oturan İzol aşiretini Hazollu diye göstermiştir. Varto Tarihine göre Diyarbakır, Siverek'liler Elazığ - Malatya arası bir çok köyleri olan Hazollu aşireti Kurmanço bölümüne giren Şafii bir oymaktır. İzollular ise Dersimli Zazalar bölümünde Koçgiri, Hormek, Hıran'lar arasında yer alan âlevi bir Türkmen boyudur. Bugün mezhep ayrılığı yüzünden aynı adın iki türlü söylenişi ile ayrılmış olan bu oymak bizce aynı oymağın bölümleridir. Nitekim Varto Tarihinin Hazollu diye gösterdiği yerlerde Besni'de İzollu köyü ile Basgil'de İzollu köyü bunu açıklamaktadır. Tarihte bu adın İzalla şeklini Asur Nasırpal'ın Komuklar ve Kirhoların başkaldırması üzerine M.Ö. 867 yılında bunları uslandırmağa giderken korkularından şimdiye kadar ödemedikleri vergilerini vererek kendilerini bağışlattırdıklarını bildiren Asur yazıtlarından öğreniyoruz. (Diyarbakır Tarihi s. 61)

Tur Abidin dağının eski adıda Izladır. Demek oluyor ki bu oymakta Milli oymağı gibi M.Ö. de bir bölümü ile buralarda bulunuyordu. Bu bakımdan en eski oymaklardan biri de budur. Bunları Dersim oymakları bölümünde tekrar ele alacağız. Çünkü bugün onlarla gruplaşmış durumdadırlar.

6 — Şerefnamede belli başlı büyük oymaklar arasında gösterilen ve Bayazıt Sancağı ile Ararat Dağı etrafında oturan Haydaran oymağıda bu şecerede Bedirkânlı Karavel lâkabını taşıyan Haydar oymağı olarak gösterilmiştir. Adalar denizinde Girit ve Limos adaları yakınlarında iki ada isminin Karavi oluşu da dikkati üzerine çeker. Anlaşılıyor ki Milliler ve Şitler gibi Karavel lâkabını taşıyan Haydaranlılardan bir bölüm

de Yunanlılara karışmış Karavi adını bu adalara vermiştir. Bunlar da Dersimliler bölümünde incelenecektir.

Van Tarihi (s. 41 - 42) de Şarkî Türkistanda Kaşgar'ın 60 km. garbındaki Ertuş şehrinin adını taşıyan Ertuş oymağının bir boyu olarak gösterdiği Karâviler bu Karav-el oymağına nisbet edilmiş bir şekli olduğu meydandadır. Aslı Karav'dır. V — Y değişimi ile Kıpçak urukundan bir oymak olan Kerey'lerde herhalde bu oymak soyundan incelmiş adını taşımaktadır.

Haydar oymağı da eski Türkçede Perçem anlamına gelen Aydar sözünün önüne bir H eklenmesi kuralına uyularak Haydar olmuştur. Arapçadaki Haydar adı ile hiçbir ilişiği yoktur. Şamanizim (s. 113)

7 — Dikhançerli Şaz lâkabını taşıyan Karsan'lılar da Karsa adını veren Bulgar Türkleri soyundandır. İçel dolaylarındaki Bulgar dağı ile Çukurova ve Maraş'daki Kars köyleri bunların geliş yollarının Milli topluluğu ile aynı olduğunu göstermektedir. Bu oymak, Kürtler eserinde Diyarbakırda, Van ilinde Rojgi uruğunun Belbaşı oymağına bağlı olarak gösterilmiştir. (s. 58, 63)

8 — Bugün hâlâ Tunceli'nde Alanlarla beraber aşiret bağlarını tamamen kaybetmemiş olan Lal uşaklarının da Karabaylı, Uzunyörük diye lâkaplanması bu on iki oymağın da Milliler gibi evvelce yörük bulunduklarını göstermektedir.

9 — Çakırtarihler ve Zorveliler İslâmiyetten sonra ad almış oymaklar olması dolayısıyle pek eski değildirler. Çakırtahirler pek yaygın durumda olan Çakırlar oymağından ancak bir koldur. Anadolu'da Çakır, Çakırağa, Çakırbey, Çakırbeyli, Çakırlar, Çakırlı, Çakıroğlu diye yüzlerce köy adı olmasına karşılık Doğu - Anadolu'da yalnız Van ve Ağrıda Çakırbey, Hizan'da Çakıran köylerini bulmaktayız.

10 — Yine bunlar arasında bugün varlıklarına raslanamayan Dadaların daha önceleri Bucakdan geldikleri belirtilmektedir. (Bucak; Romanya kuzeyinde Dinester ve Dineper nehirleri arasındaki çevrenin adıdır. Bunlarında lâkapları Börek Uzun kaydı Arapça harflerle bir nokta eksik görülmüş olmasından yörük uzun olduğunda şüphe yoktur. Arapça ibare ile yazılan cümlede göya Arapçaya uydurmak istenmiş, birleşik adında yerleri değiştirilmiş Uzunyörük, Yörük Uzun olmuştur.

11 — Zorveliler de Zor oymağından bir bölüktür. Zor oymağı doğu-Anadolu'da; Orta ve Batı - Anadolu'dan daha çok iz bırakmıştır. Yusufeli ve Iğdır'da Zor; Varto'da Zorabat, Mardin, Derik, Kızıltepe'de Zorava; Of ve Çoruh'ta Zorlu, Karayazı, Bozova, Erciş'te Zorova köyleri bunu göstermektedir. Zor Türkçe bir ad Veli'de İslâmiyetten sonra alınan bir ad olması hasabiyle Türklüğü açık olduğundan üzerinde durulmayacaktır.

12 — Merdis oymağı; Secerei İşaiye Türkçe yazarı Oğuz Han'ın 6 oğlunun cariyelerinden olan torunları arasında Merde adında birinin de bulunduğunu bildirmektedir. (2. Türk Tarih Kongresi s. 924 - 925) yine bu adda bir oymağın 1019 H. tarihlerinde Raka'ya sürülen Türk aşiretleri arasında görülmektedir. (Anadolu'da Türk Aşiretleri s. 62)

Şerefnamede Eleşkirt ve Mülhakatı'nda 60 hane olarak gösterildiği gibi Kürtler (s. 26) eserinde bunların bir yerden diğer bir yere daima göç ettikleri ileri sürülerek (eskiden Sason Sancağının asıl ahalisini teşkil eden Merdanların Diyarbakır Vilâyetinde pek dağınık bir halde yaşadıkları) belirtilmektedir. (Kürtler s. 61)

Varto Tarihi artık bugün bunlardan hiç söz açmamış olduğuna göre öteki oymaklar arasında kayboldukları anlaşılmaktadır.

Bu durumda bize Şecerenin çok eski bir zamana ait olduğunu ve gerçekliğini de ortaya koymaktadır. Zira böyle bir oymağın varlığı ve eskiden köklü bir oymak olduğu bıraktığı adlarla bellidir. Kâhta'da Merdi, Eğil'de Merdikân, Lice'de Merdinan, Mardin'de Merdis, Çıldırda Meredis, Sinop'ta Merdoğlu köyleri ile İl Merkezi adı olan Mardin bunların yayılma alanlarını gösteren tanıklardır. Tarihte ilk Kürt adı başlığı ile ele aldığımız konuda her bakımdan Türklüklerini ortaya koyduğumuz Mardanakanlarda bunlardandır. Şerefnamenin, Egil kalesi ve Egil hâkimleri olan Buldukoğulları hakkında söylenen efsaneler, bunların aşireti olan Mirdasların önceleri Türkçe konuşduklarını açıklamaktadır. (s. 169)

Bu Seceredeki adlar bize gösteriyor ki Doğudaki oymakları bölümlere ayırarak bunlarda ayrı ayrı özellikler aramak faydasızdır. Bir oymağın şimdiye kadar yapılan bölümlerin bazan hepsine de girdiği görülmektedir. Güneydoğu'da Kurmanca konuşan bir oymak Kuzeydoğu'da Zazaca ve Batıda Türkçe konuşmaktadır. Örnek olarak Karakeçili Doğuda Kurmanca Batıda Türkçe konuşuyor. Haydaran oymağı Kuzeyde Zazaca Güney - Doğuda Kurmanca konuşmaktadır. Bir yerde Alevi öteki tarafta Şafiidir. İzollu oymağının da Zazaca ve Kurmanca konuşdukları bir kısmının Sünni diğer kısmın Alevi olduğu görülmektedir. Bu örnekler oymakların incelenmesi boyunca daima görülecek ve tekrarlanacaktır.

Çağlar değiştikçe oymakların birbirine bağlılıkları da değişmektedir. Bir zamanlar başta görülen ve etrafına birçok aşiretleri toplayan bir oymak, sonraları bütün kendisine bağlı oymakları birer birer kaybederek kendisi de başka bir oymağa bağlanmak zorunda kalmıştır. Sipkanlar bunun güzel bir örneğidir. Vaktiyle kendisine bağlı birçok oymaklar varken son zamanlarda kendisi de Milli oymağına bağlanmak zorunda kalmıştır. Van Tarihi buna benzer birçok örnekler vermektedir. Oymakların çoğu eski bir Türk ananesine göre oğullar arasında taksime uğramakta ve bunların adıyla yeni yeni oymaklar türemekte sonra bunlardan biri baş olarak asıl oymağın adı unutulup bu yeni baş olan oymağın adı söylenmektedir. Çakırtahir oymağı ile Zorveliyan oymakları, Tahir ve Veli adındaki kimselerin sonraları Çakır ve Zor oymaklarının başına geçtiklerini göstermektedir. Fakat Türklerde görülen ocak kutsallığı gereğince ilk oymak adları ile birleşik sözler halinde yeni adlar almışlar ve eski oymak adları da bu şekilde yine korunmuş bulunmaktadır. Bu karışıklığa rağmen yine şimdiye kadar yapılan bölümlerin en gerçeği ve bugünün realitelerine uygun olanı Varto Tarihinde görülen ayırmalardır. Zira Zilanlılar konusunda görülecektir ki bu topluluğa giren oymaklar Milan topluluğuna giren oymaklardan az çok ayrı bir özellik taşırlar, Zilanlıların Fars etkisi altında daha çok kalmış oymaklarla karışmış olduk-

ları göze çarpar. Öyle sanılır ki Zilanlılar geliş yönleri de Milanlılardan ayrılmaktadır. Fakat aynı soyun çocukları oldukları için birbirleriyle kaynaşmış ve Kurmanco dilini yaratmışlardır.

Bu Şecerede en çok göze çarpan nokta Kurmançlarla Zazaları bir arada toplayışıdır ki ileride Zazalar bölümünde bu konu tekrar ele alınacaktır.

ZİLAN (ZİLLER) TOPLULUĞU OYMAKLARI

Varto Tarihi Zilan (Ziller) adı altında toplanan oymakları ve oturdukları yerleri şu şekilde göstermektedir : (s. 125)

Zilan, Celali oymakları Ağrı'da; Haydaran, Takoriyan, Mişkân oymaklarıda Van, Erciş, Muradiye ve Patnos'da bulunmaktadırlar. Yalnız hemen şurasını da belirtmek gerekir ki, Varto Tarihinin bunlar hakkında verdiği bilgi çevresine uzak ve herhalde oralara gezi imkânını da bulamamış olması dolayısiyle çok noksandır. O ancak öğrenebildiği oymakların isimlerini sıralamakla yetinmiştir. Buna karşılık Cibranlılar ile komşu oldukları ve uzun bir zaman beraber yaşadıkları sonradan yine uzun süre birbirleriyle savaştıkları için Milliler hakkında daha çok ve esaslı bilgilere sahiptir. Bu bakımdan Zilanlılar hakkında başka kaynaklardan da bilgi edinmek gerekmektedir.

Şerefnamede Zilan oymağı Beyazıt Sancağında gösterilmekte arasıra İran'a ve Güney Kafkasya'da Erivan'a da geçtikleri belirtilmektedir. Şerefname bu aşirete bağlı oymakları Zili (Zilan) Ridiki, Dilkhiri, Gelturi, Beruki, Sevidi, Pire Hali (Pirekhalan), Kürdiki (Kurdekân), Cemaldini, Diliki Namzidi olarak göstermektedir. (Kürtler s. 22)

Varto Tarihinin Zilanlılar topluluğuna soktuğu Haydaranlılar Şerefnamede ayrı olarak gösterilmiş ve bunlara bağlı oymaklarda : Sade Haydari, Hamdiki, Ademi, Lâçiki, Mahirhoran, Milli (Milan), Azizi olarak gösterilmiştir. (Kürtler s. 23)

Varto Tarihinde yine Zilan topluluğundan gösterilen Celali oymağı da Şerefnamede ayrı ve büyük oymaklar arasında başlıbaşına bir toplum olarak gösterilmiş ve ona bağlı oymakları da Halekân, Çülkân, Temelhoran, Kızılbaş Oğliyan, Hasesoran olarak belirtmiştir. (s. 22 - 23)

Van Tarihi bunlara Mısrıkâni, Berhikâni, Dilikâni, Alomehili, Hasohalekânlı, Kotan, Soran, Keçelani, Sakan, Dönuyi, Riski, Kolihani, Hasokeçelâni oymaklarını da eklemektedir. (s. 44 - 45)

Biz verilen bu çeşitli bilgileri; birinin noksan bıraktığını ötekinden alarak tamamlamak sureti ile bir araya toplayabiliriz. Ve o halde bölümler şu hali alır :

Zilan oymağı : 1 — Zili (Zilan), 2 — Beruki, 3 — Diliki (Deliki), 4 — Pire Hali, 5 — Sevidi, 6 — Rıdki, 7 — Gelturi, 8 — Kürdiki (Kurdekân), 9 — Cemaldini, 10 — Dilkhiri, 11 — Mamzidi, 12 — Celali,

Bunlardan Celali oymağı da 24 bölüme ayrılmaktadır :

Celali oymağı : 1 — Helekân, 2 — Çimkân, 3 — Temehoran, 4 — Kızılbaşoğlıyan, 5 — Hasasuran, 6 — Dilikân, 7 — Kotan, 8 — Suran, 9 — Budikân, 10 — Sakan, 11 — Keskollu, 12 — Korukçu uşağı 13 — Cendi, 14 — Mecdi, 15 — Dönuyi, 16 — Seliyetimi, 17 — Mısrî Kâni, 18 — Berhi Kâni, 19 — Alo Mehili, 20 — Rizki, 21 — Kuli Hani, 22 — Keçelâni 23 — Haso Keçelânî, 24 — Haso Halekânlı.

Varto Tarihinin Zilanlılar arasına soktuğu Haydaranlıları Şerefname ve Van Tarihi ayrı olarak gösterdiğinden bizde ayırmayı uygun buluyoruz. Yalnız Şerefnamenin bunlar arasına karıştırdığı Milliler başlı başına bir topluluk olduğu için arasından çıkarıyoruz.

Haydaranlı oymağı : 1 — Sade Haydari, 2 — Hamdiki, 3 — Ademi, 4 — Lâçiki, 5 — Mahir Horan, 6 — Azizî (Aziyan).

Bugün dağılmış yalnız küçük bir parçası İran'ın Dilman civarında adını korumakta olduğundan Şikak oymağından Varto Tarihi hiç söz etmemiştir. Yalnız bu adın kısalmış şekli Muş Ovası aşiretleri arasında Şigo adı altında gösterilmektedir. Bu oymak hakkında tam bilgi Van Tarihinde bulunmaktadır. Eskiden Şikaklar da 12 oymaktı. (Van Tarihi s. 40)

Şikaki oymağı : 1 — Şikaki, 2 — Takuri, 3 — Şevli (Şevi,) 4 — Ademi, 5 — Resi, 6 — Baravi, 7 — Şemski, 8 — Mukri, 9 — Livi, 10 — Siçariki, 11 — Mendeki, 12 — Belekurti.

Burada Dersimliler arasında da görülen Haydaran oymağı ve buna bağlı oymaklar Zilanlılar arasından çıkarılırsa Zilanlılar Şikaklılarla birlikte 12 + 12 = 24 lü bir grup teşkil ederler.

Celaliler yine başlı başına yarısı (An) eki ile son bulan adları taşıyan, öteki yarısı da (İ) nisbet eki ile son bulan 12 + 12 = 24 lü ikinci bir grup teşkil etmektedir. Oymakların bugünkü durumlarını ve tutumlarını göz önünde bulunduran Varto Tarihinin Zilanlılar bölümünde ayrıca gösterdiği Ademan oymağı Kürtler ve Şerefnamede birçok bölgelerde ayrı ayrı gösterilmekle beraber Haydaran ve Şikak oymakları arasında da gösterilmiştir. (Kürtler s. 23 - 26) (Van Tarihi s. 40)

Van Tarihinin Takoriyan olarak gösterdiği Takuri oymağı da yine Van ve Kürtler Tarihlerinde Şikaklar arasında yer almaktadır .

Varto Tarihinin Zilanlılar arasında gösterdiği Müşkân oymağına ise Van ve Kürtler Tarihinde rastlanmamaktadır. Buna karşılık (İslâm Ansiklopedisinde (s. 1101 - 2) de aynı anlamda Muşlu (veya Musullu) olarak bir oymak bildirildiğine göre Kürtler Tarihindeki (s. 27) Musan (Muskan) diye gösterilen oymağın bu oymak olması gerekmektedir.

Zilan adı altında toplanan oymaklardan bir kısmı Zazalar arasında da yer almaktadır. Van Tarihinde bunlardan bazılarının karşılarına Zaza oldukları Yezidi diye belirtilmiştir. Zazalar ileride ayrıca gösterileceğinden bir kısmı hakkında o zaman bilgi verilecektir. Aslında bunlardan çoğu sonradan ayrılmış ve üremiş oymaklar olduğundan amacımız olan Kürtlerin kökünü bulmada bize yardımcı olamazlar. Biz bunların içinde

en eski ve ana oymakları yani Tarihte iz bırakmış olanlarını bulmağa çalışarak incelemelerimizi onlar üzerinde yaparsak ötekilerin de kimlikleri ortaya çıkar. Zira bunlar İslâmiyetten sonra ad almış olduklarından Kürtlerin kökünü araştırmada hiç bir fayda sağlamazlar. Fakat bunlar aralarında Halidiler, Abbaslar, Kureyşler, gibi aslında Türkçe olan bazı adlarsında, İslâmı örtüye bürünenlerin de açıklaması çok önemlidir. Bu bakımdan bu gibi adlar üzerinde dikkatle durulacaktır.

ZİLLER (ZİLAN)

1 — İlk önce grup başı olan Zil veya Zeller üzerinde duralım. Tunceli - Pülümür yolunda Kutuderesi ile Kelhaş derelerinin birleştiği yerin Kuzey - Batısında özellikle Haydaranlarca kutsal tanınan bir Zel dağı vardır. Dersimliler tarafından en önemli kararlar Zel Baba ziyaretine kurban kesildikten sonra verilir.

Haydaranlılar da Zil topluluğu içinde gösterildiğine göre bu Zel ve Zilarasında bir bağlılık olduğu anlaşılmaktadır. Esasen Arapça yazılışı her ikisi içinde ZI şeklindedir. Bu bakımdan birbirinin yerine geçmesi de normal karşılanır. Çok eski bir şehir olan Zile'de bu addan kök almışdır. Kigi'de Zel, Zelhi, Zelikân köyleri ile Karadeniz kıyılarında Pazar'da Zelek, Of'ta Zeleka; Akseki ve Akçabatta Zelya köyleri Kastamonu Daday'ın Zelle Genç ve Lice'de Zellek köyleri Zel veya Zil adında bir oymağın varlığını ortaya koymaktadır. Bu oymak bugün bazı yerlerde Zel ve bazı yerlerde Zil olarak adlandırıldığı görülmektedir. Alucra'da Zil, Ergâni'de Zilan, Kozluk ve Pülümür'de Zilan, Develi, Nevşehir, Mesudiye, Tokat'ta Zile, Cide'de Zileli, Başkalede Zilgi, Kulp ve Bismil'de Zillek Gerdüş'te Zili Hınıs'ta Zilokomu bize bu Zil = Zel beraberliğini açıkca göstermektedir. Bu halde Antalya Nevşehir Kastamonu'dan Trabzon'a; Tokat'tan Diyarbakır'dan Başkale'ye kadar yayılmış olan bu adın özellikle Antalya'da görülüşü bize bunların da yörük olduğunu göstermekte isede bunların güneyden ziyade kuzeyden güneye doğru sarktıklarını bıraktıkları izlerin Tokat, Kastamonu, Nevşehir üzerinden Antalya'ya Alucra ve Mesudiye'ye buradan da Trabzona kadar uzandığını ve Kigi üzerinden Diyarbakır'a ve Van taraflarına yayıldığını göstermektedir. Bunlar eskiden topluluğun en kuvvetli oymağı iken son zamanlarda Haydaranlılar başrolü almışlardır. Hamidiye alayları kuruluşunda Zilanlılar iki alay çıkarmalarına karşılık Haydaranlılar beş alay çıkarıyorlardı. Bu bakımdan bu grubun başı Mirmiran rütbesi ile Haydaran oymağı başkanı Kör Hüseyin Paşa olmuştur. Şerefnamenin yazıldığı çağlarda Zilanlılar Beyazıt Sancağında yerleşmişlerdi. Erzincan Tarihi Zilan oymağından bazı kimselerin Erzincanda Mahmutlu Hancı, Pizvan köylerinde de bulunduklarına işaret etmektedir ki bu bize Dersimli Haydaranlılarla güneydeki Zilan topluluğu içindeki Haydaranlıların aynı oymağın mezhep farkı yüzünden ayrılmış iki bölümü olduğunu hatırlatmaktadır. Güneydekiler şafii kuzeydekiler Alevidirler. Birisi Kurmanca diğeri Zazaca konuşur.

2 — Bıriki oymağı : Zil Uruğuna bağlı oymakların içinde en önemli ve hatta Şerefnameye göre Zillerden daha çokluk gösterilen oymak

Bıriki oymağıdır. Gerçi Kürtler eseri bunu Beruki diye yazmakta isede bu Arapça harflerin türlü okunuşundan ileri gelen bir yanlıştır. Zira bu söz (İK) eki almış birli anlamınadır. Doğu - Anadolu'da Birik adında Solhan, Ahlat Bismil, Çermik, Çınar, Adıyaman, Arapgir, Gercüş, Kızıltepe, Beşiri, Bozova'da köyler olduğu gibi Tunceli ve Elazığ'da da dağınık şekilde Birik Uşakları oymağı da vardır ki, Birli Uşakları anlamınadır. Bunun Batı Anadolu'da karşılığı Biriği (yani Birgi)' dir. İzmir'in Çeşme İlçesinde Bir, Ödemiş ilçesinde üç köy bu adı taşır. Hatta bunun Birgüriye şekli Mardin'de de vardır.

Üçüncü bölümde bir sayılı oymaklar konusunda bunlar hakkında yeterli bilgi verilmiştir. Türk olduklarında hiç bir şekilde kuşku yoktur. Birmanlı ve Birim Uşakları da bunlardan birer oymaktır. B — F değişimiyle Frik'ler de bunlardandır.

3— Deliki : yine bu toplum içinde bulunan Deliki (Deluki) diye de adlanan bu oymak Delili anlamınadır. Evvelce bildirildiği gibi Delililer, Delülcüler, Delisenler, Delilû, gibi Delilere nisbet edilen birçok oymak adı vardır ki bu da tamamen Türkçedir.

4 — Pirekhali'ye gelince : Bunun aslı da Pirehelidir. Hel hakkında evvelce bilgi verildiği için burada sözün Türkçe anlamını açıklamakla yetineceğiz. Hel; Kartal ve Akbaba cinsinden bir kuştur. Baştaki Pir kelimesini Farsçadan almış onu Türkçe Hel (Kartal) kelimesine sıfat yapmıştır. İhtiyar Kartal anlamınadır.

5 — Sevidi : oymağı da yine Türkçe bir kelimeden üremedir. Sevi söz derlemede Kütahya, Manisa, Eşme Güney konuşma dilinde Sevgi anlamına gelir. Sevidi Sevilenler anlamına gelirse de Siirt ve Eruh'ta Sevadi Maraş ve Elbistan'da Sevdili şekillerine girmiştir. Sevdili sözü bu kelimenin Arapça Esvet'ten gelmediğini açıkça göstermektedir. Fakat biz kelime aslının daha ziyade Şevidi olduğunu sanmaktayız. Zira Şakak oymakları arasında bir de Şevi oymağı vardır ki, Peçenekler (Ş) harfini Kürtler gibi daima (S) olarak söylerler. Kürtler arasında da Peçenekler bulunduğuna ve Paşam yerine Pasam dediklerine göre Şevi'de bu grup arasında Sevi haline gelmiştir. Şiveylerin Şıkkha'larla birlikte Gurşistandan geldiklerini ve Türk olduklarını daha önce belirtmiştik. Bu bakımdan Türklüklerinde hiç şüphe yoktur. Dersimli Şavalanlar bölümünde bu konu tekrar ele alınacaktır.

6 — Rıtki veya Radikân : İz bırakmayan, sonradan ecnebi ad almış bir oymaktır.

7 — Gelturi : Geltur = Geldur'dur. Buna benzer ad almış başka köyler de vardır. Karaisalı'da Geldirli köyü bunun değişmiş halidir. Fakat Ankara'nın Kalecik ilçesindeki Gelbulasın köyü, Besni'de Gelbilasun Gülpınar'da Gelbelasan gibi başına Gel alan bâzı adlara bakarak Geldirli ile Gelturi sözünün de bu değişimi yadırganmamak lâzım gelir.

8 — Kurdiki (Kurdikân) : Bize Kürt adı bu çevrede genel bir ad olmağa başladığı halde bile esas Kürt oymağının hâlâ kendi adını özel olarak korumakta bulunduğunu göstermektedir.

9 — Cemaldini : Bir şahıs adı olduğu için üzerinde durulması gerekmezse de Cemal - Aldin'in Türk ağzında aldığı şekli göstermesi bakımından bir Arap oymağı olmadığını bize göstermektedir.

10 — Dilhiri, Diliri, Diliki, Dilikân diye adlandırılan bu en eski Türk adlarından Di-li'ler hakkında Zazaların Şeyh Hasanlılar bölümünde Sidan topluluğunda Gâv Uşakları açıklanırken gerekli bilgi verilecektir. Di'ler (M. Ö.) Çin'in Şansı eyaletinde oturan bir Türk uruğudur. Hakkâri'nin güneyinde Tiyailerde bunlardandır.

11 — Mam - Zidi : Bu kelime Mam - Sit birleşiğidir. Mamlar ve Mamalılar Mamalular hakkında gerekli bilgi birinci bölümde verilmiştir. Şitler hakkında Sidanlılar konusunda yeter bilgi sunulacağına göre burada işaret olunmakla yetinilecektir. Her iki adda tamamen Türkçe ve çok eski tarihî adlardır.

12 — Celali : Bunlar çok büyük bir topluluk olduğu için ayrı bir başlık altında incelenecektir.

CELALİ OYMAĞI

Varto Tarihinin Kurmançların Zil bölümünde gösterdiği Celali (veya Celaliyan) oymağını; Şerefnâmede ve ondan alarak Kürtler eserinde Beş oymağı bulunan bir boy olarak görmekteyiz. Son çağlarını bildiren Van Tarihi (s. 44 - 45) Abağa yaylasına gelen bu Urukun Makü çevresinde kışladığını çoğunun yazın Ağrı dağlarına çıktıklarını ve çok kalabalık olduklarını bildirmektedir. Bu çoğalma, bir oymağın Azbet denilen bir takım bölümlere ayrılması sonra üreyen ve büyüyen bu boyların da birer oymak haline gelişini göstermektedir. Özellikle şahıs adları taşıyan oymaklar bu şekilde çoğalmaların örnekleridir. Fakat aynı adı taşıyan bir oymağın bir yerde Zazaca öteki tarafta Lurca bir başka tarafta da Kurmanca konuşması eskiliğine dikkati çeker. Bu hal adı Türkçe olan ve Türkçe konuşan aynı oymağın göç ettikleri yerlerde konuşulan dillere göre dil değiştirdiklerini de anlatmaktadır. Aynı zamanda oymakların birbirine karıştıklarını da gösterir. Celali oymakları arasında bu katılmalar asıl oymağın hangisi olduğunu unutturacak kadar çoktur. Adeta bu Uruk bütün Kürt diye anılan oymakların bir karışımı halindedir. Bunlar arasında Keskollu, Kuluhan, Keçeli, Kotan, Kızılbaşoğlu, Dinik, Budik, Korukçu uşağı gibi Türkçe adlılar bunlara sonradan katılma ayrı ayrı oymakların parçası veya artıklarıdır ki, bize asıl oymağın benliğini de göstermeğe yarıyan birer tanık durumundadır. Bunlardan ilk bakışta Türklüklerinden şüphe edilenlerden Kotanlar Tarama Dergisinde Asil ve Cins anlamınadır. Sakaların bir kolu olan Sakanlar da yine akıllılar, Arifler anlamınadır. Budikler budislerdir.

Belkide bunların bir takımları Osmanlı Tarihinde meşhur olan Celali ayaklanmasından sonra Doğu - Anadolu'ya kaçarak bir bölümü Zilanlılar arasına öteki bölümleri de Milan ve Zazalar arasına karışmışlardır. Dikkat olunursa 24 boya ayrılmış olan bu Uruk arasında Celal adını taşıyan ayrıca bir oymak da yoktur. Halbuki gerek Zilanlarda gerek Milanlarda ve gerek Haydaranlılarda kendisine bağlı oymaklar arasında bir de kendi adını taşı-yan esas oymak daima bulunur. Burada ise oymakların topuna birden sonradan takılan bir addır. Bu bakımdan bu adda bir oymak olmayınca Celal isminde birinin baş olduğu bir ayaklanmaya katılan oymaklar bu adı almışlardır denilebilir.

İslâm Ansiklopedisi (1092 - 1) de bu durumu aydınlatmaktadır. Hali (Celali) diye yaptığı açıklama bu defa tam yerindedir. Zira Celali oymaklarının başta geleni Halikanlılardır. O halde bize bu Urukun benliğini ancak bu Hal = (Hel) sözü açıklayacaktır. Bundan önce "Tarihte ilk Kürtler diye tanılan oymak adları" konusunda belirttiğimiz gibi bu söz Türkçede Kartala benzeyen Karakuşa verilen isimdir ki, birçok oymakların da totemi olan bir kuştur. Hali, bu kuşu kendisine totem yapan bir oymağın adıdır. Orta - Asya'daki Hel dağları bunların geldikleri yeride göstermesi bakımından Türklüğünde şüphe olmayan bir oymak olduğu ortaya çıkar.

Bu oymağın boyları arasında görülen Keçelâni, Suran, Budikâni, Reski, Çumkan, Hasasuran, Temehoran, Mısrîkâni, Berhikâni, oymaklarını Dersim bölgesinde Dersim ve bunlardan Şeyh Hasanlı Zazaları arasında da Keçeli Uşağı, Sur Uşağı, Budikanlı, Resik Uşağı, Curnan, Temenan (Demenan) adları ile aynen gördüğümüz gibi Mısrîkâni'nin Maskâni'den Berhikâni'nin Birik Uşaklarından değişmiş olduğunu sanıyoruz. Yine bu oymaklar arasında Temehoran iki sözlü bir kelimedir. Tem, söz derlemede Nişan ve Alâmet anlamınadır. Horan Afsun ve Sihir demektir. O halde Temehoran Afsunlu Alametleri olan oymaktır. Temenanlıların da bu Teme'nin çoğulu olduğu görülmektedir ki, Nişanlılar demektir. Bu durum bize Celaliler arasına Zazaların da karışmış olduğunu göstermektedir. Bugün kullandığımız adlara yakın isimler taşıdıklarına bakılacak olursa bu bölgeye Milanlılardan sonra gelmiş oldukları anlaşılmaktadır. Milliler tarafından kendilerine Kuyruk (Zeyl) adı verilmesi bir parçada bundan ileri gelmektedir. Bu adlar üzerinde Şeyh Hasanlılar ve Dersimliler bölümünde ayrı ayrı durulacaktır. Fakat asıl göze çarpan en büyük şey tamamen birbirinin aynı adı taşıyan bir takımının Kurmanç dili ötekinin Zaza dili konuşmasıdır. Bu iki dil arasında birbiriyle anlaşamayacak derecede çok büyük farklar vardır. Anlaştıkları sözler ancak eski Türkçe olanlardır. ki, asıllarını bundan daha iyi hiçbir şey ortaya koyamaz. Kürt diye Türkten gayri bir varlık yaratmağa çalışanların gözüne sokulacak en büyük tanıkta bu olacaktır. Eğer bu oymakların oturdukları köy adları üzerinde de durmağa kalkarsak bu benzerlikleri oralarda da aynen göreceğiz. Konumuzu bukadar dağıtmamak için bundan vazgeçiyoruz. İsteyenler İçişleri Bakanlığının Mezkûn yerler Klavuzunda bu yakınlıkları bütün açıklığı ile görebilirler.

HAYDARAN OYMAĞI

Şerefnâmenin yazıldığı çağlarda bu oymak büyük bölümü ile Beyazıtta oturuyordu. Van dolaylarına kadar uzandıkları gibi İran bölgesine de sarkıyorlardı. Bâzı bölümleri Van yakınlarında bir takımları da Huy

çevresinde toplanmışlardı. Bunlara bağlı oymaklar Sade Haydarî, Hamdikî, Ademî, Lâçikî, Mahirhoran, Milli, Azizi idi. Bunlardan güneye inenlerin İdrisî Bitlisî'nin etkisi altında Şafii mezhebine girdikleri Kurmanç dili ile konuşmağa başladıkları; kuzeye yönelenlerin Alevi dervişlerin etkisi altında kızılbaş olarak Zazalar topluluğu arasında yeni bir Zazaca dil yarattıkları anlaşılmaktadır.

Asıllarının Türk olduğu bulundukları çevrelere göre, dil değiştirmeleri ve aralarında Milli, Ademi gibi Yörüklerin bulunması ile ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber Anadolu'da Türkçe konuşan yüzlerce Haydar, Haydarî, Haydarkolu, Haydarlılar, Haydarlı adlarını taşıyan köyler bulunması ile de açıklanmaktadır. Bu adlar daha çok Alevîliğin yayıldığı alanlarda göze çarpmaktadır. Varto Tarihinin ortaya koyduğu Şarik köyünde bulunan secerede bunların Türk olduklarını apaçık göstermektedir.

Dersimli tanınan Haydaranlılar toplu olarak Nazimiye'nin Haydaran bucağı ile dağınık olarak Mazgirt ve Pülümürde otururlardı. Eskiden eşkiyalıkla geçindikleri için Talan yolları üzerinde hemen her köyde kılavuz ve gözcü olarak bir iki Haydaranlı evi bulundurulurdu.

İsimlerinin Aydar'dan gelmesi ve Şaman inanışlarını hâlâ yaşatan Dersimli Haydaranlılar daha saf kalmış olması dolayısiyle biz Haydaranlıların asıllarını Dersimliler bölümünde inceleyecek isekte Zilanlılara karışan Haydaranlılara bağlı bâzı oymaklar Dersimde görülmediğinden burada güneydekilere bağlı oymaklar üzerinde duracağız.

Bunlar arasındaki Milliler Haydaran oymağı başkanı Kör Hüseyin Paşanın zoru ile Haydaranlılara karışan küçük bir gruptur.

Hamdikiler asıl oymaktan miras yolu ile ayrılan bir boyun başına geçen Hamit adlı kimsenin adını almış bir oymaktır. İslâmiyetten sonra ad almış yeni bir oymak olduğu için incelenmeğe değer tarafı yoktur.

Aziziler hakkında da Hamdikiler gibi düşünebilirdik. Fakat Varto Tarihi bunları Azıyan yani Azılılar diye göstermesi bize bu adında İslâmiyetten sonra Müslüman bir ada çevrilmiş olduğunu göstermektedir. Azılı Türkçe bir sözdür. O halde Azanlarında Türk oldukları açıklanmış olur. Azanlar; Varto Tarihinde (s. 124) bir kolu Bitlis çevresinde diğer bir kolu da Çabakçur'un batı bölgesinde Dümbeli Zaza olarak gösterilmektedir. Şerefnâmeden alarak Kürtler eserinde Dr. Friç (s. 23) Azizi adı altında yine Haydaranlılara bağlı olarak Van çevresinde göstermektedir. Van taraflarına gidenler Azanlı yerine Azizi olmuşlardır. Ünlü Bedirhan bunlardandır.

Lâçiki oymağı : Lâçin uşaklarından ayrılmış bir kolun güney Haydaranlıları arasına karışan bir bölümdür. Bunlar Şeyh Hasanlılar topluluğunda açıklanacaktır. Elâzığdaki Lâcolarda bunlardandır.

Mahir Horan oymağı : Temehoran gibi Mahir Horan da Türkçe Arapça birleşiği bir sözdür. Usta Afsuncu anlamınadır. Anadolu'da birçok Horan adlı köyler vardır. Bunlar : Afyon, Karakoçan, Erzincan, Arapgir ve Mazgirt'tedir.

ADEMAN (ADAMAN, ATAMAN) OYMAĞI

Varto Tarihi bunları Ziller topluluğunda, bağımsız bir oymak olarak Ağrı'da gösterdiği halde (s. 96) Şerefnâmeden alarak Kürtler eserinde, Haydaran topluluğuna bağlı bir oymak olarak görmekteyiz. Bağımsız ve yerleşmiş olarak Habur, Diyadin şehri ve civarı ile köylerinde (s. 25) göçebe olarak da Van taraflarında Şikaki oymağı topluluğu arasında büyük boylardan biri olarak görülmektedir. (s. 26)

Adam, Türkçe olduğu gibi doğuda konuşulan her dile giren bir kelimedir. Hazreti Âdemin adı olarak genel bir şekilde kullanılmakta ise de insan anlamı Türklere has özel bir terimdir. Türkçede bu adı taşıyan köyler arasında Adaman Hakkâri'de, Adamalı Hatay'ın Hassa ilçesinde, Adamcık, Kastamonu'da, Adam Fakı Zağra'da, Adam Harmanı Tavas'da, Adamlı Seyhan'da oymak adıda gösteren köy adlarıdır. Bu bakımdan Fars çoğul edatı alan bu kelime aslının Türklüğü yani adamlığını kaybetmiş değildir ve belki aslı Türkçe yüceltme eki (Man) alan atasözünden Ataman şeklinde gelmektedir. Bu ada sık rastlanmasına göre aslının Ataman olması gerekmektedir.

Habur ve Diyadin'de baş oymak olarak yazılmış olması ve bununla beraber aynı yerde oturan oymaklara göre en kalabalık sayıya sahip bulunması öteki oymakları buna bağlı oymaklar olarak görmeği gerektirmektedir. Hiç değilse her iki yerde de görülen Başimilerin ve Banukilerin bunlarla beraber bir topluluk kurduklarını sanıyoruz. Tamamen Türk oymakları arasında yer alan bunların da Türk olduklarında yine şüphe bulunmamaktadır. Başim Türkçe Sergerde anlamına geldiği gibi Banükte Türkçe iki kaş arasına veya yüze yapılan kök boyalı bendir. (Kars Tarihi, s. 517) Bunlar arasında görülen siçariki Türk Çaruk oymağının Si Uruku ile birleşik hali olup, Dersimlilerden Çarek oymağı ile aynı soydandandır. Bu yakınlık daha önce de açıklanmıştı. Adın Arapça Âdem adına benzetilmesi sonuna Î bağlantı eki almasındandır.

TAKORİ (TAKORİYAN) OYMAĞI

Varto Tarihinde Zilan topluluğuna giren oymaklardan olan Takorlar Adamanlar gibi merkezi Ağrı'da bulunan ve birer Hamidiye alayı çıkarabilen oymaklar olup daha ziyade Van, Erciş, Muradiye ve Patnos'ta Haydaran ve Müşkan oymakları ile yanyana yaşıyorlardı.

Van Tarihi bunları Şerefnâmeye dayanarak Şikak aşireti içinde gösterir. Şikalar arasındaki kanlı savaşlar çağında da bunlara bağlı en kalabalık bir oymak olduğu görülen Takorlar şimdi bağımsız olarak bulunmaktadır.

Bugünkü Türkçede anlamı kaybolan Takor sözü Elâzığ ve Antepte hâlâ yaşamakta ve fıtık anlamına gelmektedir. Takori eski Türkçede fıtıklı anlamına gelirse de bu sözün aslında Varto Tarihinin yazdığı gibi Takori olmayıp Kürtler eserinin yazdığı gibi Takuri olduğunu sanmak-

tayın. Zira Mezkûn Yerler Kılavuzunda bu söz Van'ın Başkale ilçesinde Takurabat, Özalp ilçesinde de Takurengiz olarak gösterilmiştir. Bu birleşik sözler bunun Rumlara karşı söylenen Tekfur veya Tekür'den dönme olduğunu anlatmaktadır. Nitekim Tekfurdağ Tekürdağı olduğu gibi O zaman örnek olarak verdiğimiz köy adları da anlam kazanır. Takurabat Tekfurların şenlendirdiği yer Takurengiz Tekfur çeken, Tekfur cezbeden anlamlarına gelir. Tekür burada Takur olmuştur. Bu söz bize Bizanslılar elinde Hıristiyan olarak Rumlaşan Türklerden bâzılarının Müslümanlığa dönmelerine rağmen Tekfurlu diye adlandırıldıklarını açıklamaktadır. Şu halde bunlar da ötekiler gibi Rumeliden gelen oymaklar arasında ve yörüklerdendir.

Bu oymağın Şerefnâmede Şikaki oymağının bir kolu olarak gösterilmesine Âdemi ve Si-çariki'lerin de aynı toplulukta bulunmalarına göre, bugün Türkiye'de belli başlı bir hali kalmadığı için, Varto Tarihinde adından söz edilmemiştir. Fakat Şikaklıları eskiliği dolayısiyle burada ele alarak incelemek doğru olacaktır.

ŞİKAKLILAR OYMAĞI

Şerefnâmenin yazıldığı çağlarda Van çevresinde göçebe olarak bulunan belli başlı bir oymak olduğu görülüyor. Buna bağlı öteki oymaklarda şunlardır : 1 — Şikâkî, 2 — Takurî, 3 — Şevî, 4 — Âdemî, 5 — Reşî, 6 — Baravî, 7 — Şemskî, 8 — Mukrî, 9 — Livî, 10 — Si-carikî, 11 — Mendekî, 12 — Beleküti.

Asıl aşiret hakkında Van Tarihi, s. 40) da "bunların dağılmadan önce Van'ın Caz Bucağı bölgesinde oturduğunu ve Türk'lerdeki bölünme kurallarına göre eskiden bütün oymaklariyle beraber sağ kolda, Artuşi Uruğu dasol kolda yer alıyorlardı. Bugün de Uruk ve oymak yerine İl deyimini kullanmaktadırlar. İl göçtü, İl kondu gibi.

Rus eserleri de bunları Türk olarak tanımaktadır. Onlar da kendilerinin Türk olduklarını bilirler. 1924 te başkanları olan Simiko'nun asıllarının Türk olduğu yolundaki deyimini zamanının basını yayınlamıştır" diye yazar.

Şikkak; Tarama dergisinde Marmaris konuşma dilinde Mandal manasınadır. Bu anlam her halde Arapça'da Nifak demek olan Şikak sözünden bir oymak adına daha çok yaraşır. Çengel, Çengelli, Çengeller oymakları bulunduğuna göre Mandal da bunlar gibi bir oymak adı olabilir. Nitekim Turgutlu'da bir Mandallı köyü vardır. Fakat hiçbir zaman karışıklık anlamına Şikak adında bir köye rastlanmaz. Bu bakımdan kelimenin aslı Şikkak'tır. Nitekim Kürtler eserinde Hakkâri bölümünde (s. 28) Şıkki adında bir oymağın varlığı da bu görüşümüzü perkiştirmektedir. Muş ovası halkı arasındaki Şigolar da bunun kısaltılmış şeklinden başka birşey değildir. Fakat biz kelime aslının Tarihte ilk Kürt adı ve bu ad altında tanınan ilk oymaklar konusunu incelerken Şikakların Şikhalar olabileceğini ileri sürmüşdük ki, doğrusu da budur. Çünkü Şikaklara bağlı

oymaklar arasında Şeviler yani Sikhalar'la beraber Gurşistan'dan gelen Şiveyler de vardır. Şikhalar Afganistan'da Karluklar, Halaçlar ile birlikte İskender zamanında bile görülen kavimlerdendir. Mesudi'de Halaçları, Gurkan Halaçları şeklinde Musul ile Cudi dağı arasında; Ksenofon'un ağzında Karduk şekline girmiş Karlukları bunun kuzeyinde görürken, doğusunda da Sihalar yani bugünün deyimi ile (k) nisbet eki almış Sikhak'ları, (ş) leri (s) konuşanlar arasında görürsek Sikhak = Şikhak olur ki, buda Şikak demektir. Bu bakımdan hangi yönden ele alınırsa alınsın Şikakların Türklüğü apaçık ortaya çıkmaktadır.

Şimdi kısaca vaktiyle Şikaklara bağlı boyları da gözden geçirelim.

Bunlardan Tokriler Varto Tarihinde bugünün durumuna göre Zilanlılar arasında gösterilmiş olduğundan bundan önce üzerinde durmuştuk.

Şevi ve Baravi oymakları : Üçüncü bölümde değindiğimiz Şevi oymağı Şevelan veyahut Şavalan oymağının bir koludur. Zira Pülümür'de Şavalanların bulundukları Barav köyünün adı Şikaklılar topluluğunda Baravi oymağına ad olmuştur. Bu da gösteriyor ki, Zilan topluluğuna sokulan ve Kurmanç dili konuşan Şavalanlarla aynı soydan ve aynı oymaklardır. Şevi ve Baraviler sonlarına (i) nisbet eki aldıklarına göre Şavalan ve Barav'dan ayrılmış kollardır. Asılları Dersimdeki Şavalan ve şimdi orada köy adı kalmış ve oymaklığı nutulmuş Barav oymağıdır. Bu bakımdan bunları Dersim oymakları arasında inceleyeceğiz.
Ademileri evvelce söz konusu ettiğimizden burada tekrarlamayacağız.

Reşi oymağı : Türkçe'de (R) ile başlayan kelimenin yok denecek şekilde az olduğundan bu kelimenin Türkçe olmadığı bir gerçektir. Evvelce yaygın bir şekilde büyük bir oymak olduğu bıraktığı izlerden anlaşılmaktadır. Zira Reşan adında Tutak, Hizan, Palu, Karayazı, Mazıdağı, Şirvan, Özalp gibi Erzurum'dan Van ve Mardin'e kadar yayılmış bir durumdadır. Reşi köyü Ağrı'da, Reşik Elâzığ'da, Reşikan Kulp'ta, Reşsi Mazgirt'te köy adları olduğu gibi bunun S — Ş değişimi ile Resi Karakoçan'da köy adıdır. Türkçe'de çoğunlukla (R) ile başlayan kelimelerin başına bir (İ) seslisi getirildiği için (İramazan, İraf'ta olduğu gibi). İresi Nazmiye'de bucak ve köy adları, İresik, Kigi'de bir köy mahallesidir. Aynı zamanda S — Z değişimi ile de Rezan Kahta'da Rezi, Hınıs'ta, Rezik, Mardin Kızıltepe'de birer köy ismidir. Oymak adı olarak Rezik Uşağı Zazaların Şeyh Hasanlı bölümünün Sidanlılar topluluğunda görülmektedir. Bu bakımdan bunların incelenmesini orada göreceğiz.

Şemski Oymağı : Özellikle Zazaların İslâm olduktan sonra Alevi mezhebine de soktukları Gök Tanrısı (Güneş Kültü) inanışının ve sabahleyin güneş ışınlarının ilk uzandığı taşları kutsal belleyerek öpmeleri Gök Tanrısı ile Yer Tanrısına bir arada ibadetin bir remzi kabul olunduğundan Şemski adının kendilerine verilmesinin Türk Töresine uyarlığı apaçık görülmektedir. Yalnız Anadolu'da güneş ve güneşli adında birçok köy olmasına karşılık burada Araplaşmış bir sözün oymak adı haline gelmesi Osmanlılar çağında Halep, Şam ve Raka'ya sürülen Türk oymaklarının bizim buğdaya Hınta, Arpaya Şiir dediğimiz zamanlara rastladığından onların da kutsallığı Arapça sözlerde sanarak güneşe Şems demiş olmalarından ileri gelmektedir. Nitekim Ermeniler de bunlara Are Vortik (ya-

ni Güneş Oğulları) diyorlardı. (Kars Tarihi, s. 121) de Camciyanın 655, 717 ve 1394 yılları olaylarındaki yazılarından alarak "Ermenice Kilise tarihlerinde Manalı (Doğu - Dersim) Taranalı (Divriği) Sancaklarında dinsiz sayılan Pavlikyan ve Tondıraklı'lardan çok şikâyet olunup güneşe taptıkları için bunlara Are Vortik (Güneş Oğulları) denildiğinden 717 de Abbasî Emirlerine dayanarak Hıristiyanlığı hiçe sayıp güneş ile aya tapınarak, büyüler yapıp hava perilerini çağırdıklarından bahsediliyor" denilmektedir. İşte bu bize hangi dine girerlerse girsinler kendi dini olan Şaman inanışlarını bırakmayan koyu Türklerin Dersimde güneş oğulları diye anılırken sonraları Van'da da Şemski diye anıldıklarını göstermektedir. Bugün de aynı inanışlar, İslâm bürünüşü altında Kızılbaş dininin özünü ortaya koymaktadır. Bu bakımdan adın Araplaşması soyun Türklüğüne zerre kadar halel getirmez.

Mukriler : Bunlar Kısenefon'un (Anabasis) VIII - 1) de söz konusu ettiği Makronlar'dan bir bölük olsa gerektir. Zira Meskûn yerler Kılavuzunda Makriyan diye adlanan köy Maçkanın bir köyü ve yine Makroni'de Torul ilçesinde birer köy adı olup tamamen Anabasis'in Makronları gösterdiği çevre içinde ve yakınlarındadır. Buna karşılık Makriyan Lice ilçesinde bir köy adıdır ki, Mukriyan ile Makriyan arasında hiçbir fark olmadığına göre bunların Makronlar olduğunda hiç şüphe kalmaz. Sikitler, Khalyb'lerle komşu oluşları da Türklüklerinde de şüphe bırakmaz. Esasen Khalybler Müslüman olduktan sonra adlarını Khalidi'ye çevirmişlerdir. O halde Mukriler de M. Ö. si Sakalarla beraber gelen Türk oymaklarındandır.

Mendek Oymağı : Söz derleme dergisinde Tavşan yavrusu, Göcen ve Isırgan Otu anlamlarında gösterilmektedir. Pülümür'de Göcenek köyü de olduğuna göre bunun hayvanları totem yapan Türkler için oymak adı olarak Tavşan yavruları yani Göcen sözünü ele almak daha doğru olur. Bu adlar bize gösteriyor ki, bugün anlamları kaybolmuş eski Türkçe sözlerden bir çokları, bugün Kürt diye tanıdığımız oymakların adı olarak dururken Anadolu'nun birçok yerlerinde de bu anlamların köylüler arasında hâlâ yaşadıkları görülmektedir. Bize eski Türk dilini arama ve bulma konusunda bunlar nekadar kıymetli anılardır.

Bele Kürti Oymağı : Bele hâlâ çocuğu, itibar'en, tanım anlamlarına geldiği cihetle Bele Kürti = Kürt Tanınan, Kürt itibar olunan, Kürdün hâlâ çocuğu anlamlarından biri demek olur ki, hangisi de olsa Türkçedir ve Türklerle Kürtlerin akrabalığını ortaya koyar.

Si - Cariki Oymağı : Hakkında Dersimli bölümünde Çerekliler konusu açıklandığı zaman gerekli bilgi verilecektir.

Livi Oymağı (Livli) : Bu kelimenin aslı Liğ (veya Lığ) dır. Türkçe sellerin getirdiği Mil manasınadır. (Söz Derleme) Türkçede bu (Ğ) ler çok kere okunmaz ve düşer. Dağ = Daa, Bağ = Baa ses uzatmalar haline gelir. Nitekim Li Hizanda bir köy adıdır. Bunun çoğulu Lik'te Anadolu Türk Aşiretleri Dergisinde bir oymak adı olarak gösterilmektedir. (s. 64) Fakat buna bir nisbet eki eklenince Lii yahut Liği yerine (Ğ), (V) değişimi ile Livi olur. Bu değişmeler B = V = F yakın ses-leri arasında sık sık olağandır. Nitekim Libi şeklini de Oltu kazasında gördüğümüz gibi, bunun Livanlı şekli Divriğide, Liban biçimi de Şavşat'ta yine birer

köy adıdır. F hali de Lif'e çevrilmiş olarak Adıyaman ve Siirt'te birer köydür. Yayılma alanı hem Zazalar ve hem de Kurmançlar arasında bulunduğuna göre bunların da ötekilerden ayrı bir benliği olmadığı şüphesizdir. Esasen Liğurlar bunların da Gur oymaklarından olduğuna ve Türklüğüne bir tanıktır.

MUŞKAN OYMAĞI

Varto Tarihinin Ziller arasında en son saydığı oymak bu Mişkan veya Muşkan oymağıdır. (s. 83) de Müşkan şeklinde yazılan bu oymağa (s. 125) de Mişkan demektedir. Dr. Friç Kürtler Kitabında bu oymaktan söz edilmediği gibi Van Tarihinde de Hitit Devleti yıkıldıktan sonra yerini alan birçok krallıklar arasında Muşkular da sayılmaktadır ve fakat bu adda bir oymağın varlığına işaret edilmemektedir. İslâm Ansiklopedisinde (s. 1101 - 2) "Şah Tahmazp 1530 da Muslu (Musullu) kabilesine mensup Zul - Fikar'dan Bağdatı istirdat etti" şeklinde bir bilgi ile karşılaşmaktayız.

Şimdi bu bildiriler üzerinde inceleme yapacak olursak şu sonuca erişiriz. Bugünkü Kürtler arasında tâ, Urartular zamanından kalma bâzı oymaklara rastlamaktayız. Bunlardan bugünkü Kürtler arasında Milliler Militenleri, Bohtiler Paktyleri (Bohtanlar ve Bahtiyarileri); Subartular Suvarları, Huriler Gurileri ve Guranları, Ur'lar Urik ve Urmanları, Baziler Bezik Uşaklarını, Gozanlar Kozan Uşağını, Gurumlar Gurmanları, Gutyler bugünkü Gutileri, Haidiler Halidileri ve bunun gibi birçok eski uruk kalıntılarının bugün de aynı bölgelerde yaşadıklarını göstermektedir. Muşkanların Muşkulardan arta kalan bir oymak olduğunda şüphe yoktur. Bu bizim için Urartular çağında Eti Devleti kalıntılarının kimler olduğunu aramaya da teşvik eder. Birinci bölümde bu konuda bir takım örnekler verilmiştir. Muşku sözündeki (U) memleket anlamı, (K) ise nisbet yani (Lİ) anlamını bildiren bir ek olduğundan İslâm Ansiklopedisindeki Muslu oymağı S — Ş değişimi ile Muşlu = Muşku demektir. Bu durumda kök Mus'tur. Bugünkü Muş ili adının da Muşkular çağından kaldığı anlaşılmaktadır. Mükrimin Halil Yinanç Selçuklular devri eserinin 181. sahifesinde "şehirler gibi köylerin bir kısmı bilhassa şarkî Anadoludakiler yeni fatihler tarafından işgal edildikten sonra bile eski adlarını muhafaza etmişlerdir" derken bunun nedenlerini tam olarak açıklayamamıştır. Orta ve Batı - Anadolu'daki ad değişikliklerini bunların "Eski Emevi ve Abbasî devirlerinden beri vukua gelen mütemadî gazalar dolayısiyle ehalisi çok azalmış olan Orta - Anadolu'daki köylerin çoğu Türkler tarafından yeniden kurulmuş olduğuna bağlamaktadır. Bizce Doğu - Anadolu'da değişmeyen adlar, bugün anlamları kaybolmuş fakat ilk fatihler çağında henüz manâsı bilinen Türkçe sözler olması sebebine dayanmaktadır. Muş'da bu sözlerden biridir. Konyalılar ağzında bugün hâlâ anlamı yaşamakta olan "köşe ve çene" deyimi yerine göre yer şehir veya köy için en uygun bir ad ise de Divan-ı Lûgat-üt-Türkte Çiğil ağzıyle "Kedi" anlamı hem daha eski ve hem de bir uruk adı olmağa daha elverişlidir. Hangi anlam ele alınırsa alınsın Türkçe olduğu için Fatihler-

ce değiştirilmeğe ihtiyaç görülmemiştir. Biz bu anlamlar arasında Divan-ı Lûgat-ı-Türkün bildirdiği anlamı, hayvanları kendilerine Tötem olarak alan ve Takvimlerini bile hayvan adları ile yapan Türkler için, kedi anlamını almağı daha uygun buluyoruz.

Şerefnâmede ve bundan alarak Kürtler eserinde (s. 27) Muşkan yerine Musan ve Mustan deyimi kullanılmaktadır. (s. 34) de de Musi yani Muslu denilmektedir ki, bu suretle İslâm Ansiklopedisi ile birleşilmektedir. Kürtler çok kere (Ş) harifini (S) şeklinde konuştuklarını daha önce belirtmiştik. Bu bakımdan Muşkan ile Muskan aynı olduğu gibi Muşi = Musi'dir. Şu halde Varto Tarihinin (s. 124 - 125) de Musi ve Musyan diye Muşkanlardan ayrı olarak Zazalar arasında sanki başka bir oymak gibi göstermesi İzollu ile Hazolluyu birbirinden ayırmasına benzemektedir. Birini Kurmanç gösterirken diğerine de Zaza demektedir.

Şimdiye kadar gördük ki, Zaza oymakları ile Kurmanç oymaklarını birbirinden ayırt etmeğe imkân yoktur. Aynı oymaklar her iki topluluk-ta da yer almaktadır. Bunun içindir ki, Musyanlar da Muskan ve Muşkanların yani aynı oymağın ayrı ayrı deyimleridir.

Musiler Kürtler kitabında İran Kürtleri arasında büyük Lur topluluğunda gösterildiği gibi Hakkâri Sancağında da Musan veya Muşkan olarak da gösterilmiştir. Varto Tarihi de Musyanların İrandan geldiklerini ve bu suretle Muskan ve Müşkanlar yine geliş yeri bakımından da birleşmektedir.

Anadolu'da Türk Aşiretleri dergisinde (s. 173) Bergama'dan kaldırılarak Rakaya iskânları emrolunan Yörükler arasında da bir Musulcalu oymağı bulunduğu 1141 H. tarihli fermanda bildirilmektedir. Gerçi Ahmet Refik Haşiyede bunu Musacalu Aşiretinden sandığını işaret etmiş ise de İslâm Ansiklopedisi Muslu yanında sorgu işareti ile bir Musullu kaydını da koyduğuna göre aynı oymağın iki türlü seslenmesi bulunduğunu kabul etmek gerekir.

Türkçe'de çok kere kelimeler sonlarına bir (L) alırlar. Vugurların Vugul, Obarların Obul, Tobarların Tobul, oluşu gibi Moğol, oğul, coğul ve bunun gibi yüzlerce benzerine uyarak bugün Basgil, Kangal Sivrice'de köy adı olarak bulduğumuz Muşar (Muş oymağı) sözünün de Muşul = Musul oluşunu yadırgamamak gerekir. Bu suretle Musul adının da Türkçeliği ortaya konmuş olur.

Trako Frikler konusunda da ele aldığımız Muşkuların Friklerle beraber bir Krallık halinde oluşu üzerinde önemle durulması gereken bir sorudur. Asurlulara göre Muşku Kralı Mita; Herodot'a göre Frikya Kralı Midas'dır ki anlatılan olay her ikisinde de Kimmerlere karşı savaşta yenilerek intihar eden Kral olunca Mita ile Midas'ın aynı şahis olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ise Muşkilerle Frikleri birleştirmekte ve böylece Muştan çok uzak Bergama'daki Musulcalıların da Muşlulara akrabalığını ortaya koymaktadır.

Musulcalıların Yörük oluşu Musluların da Rumeliden gelişleri hakkındaki görüşü açıklamaktadır. Görülüyor ki, daha M. Ö. Anadolu halkının bir kısmı tarih öncesi çağlarda Avrupa'ya göçmüş ve sonra tekrar

Anadolu'ya dönmüş Türkler teşkil ediyordu. Bunların bir bölümü Doğu - Anadolu'da kalan ilk göçmenlerin Kafkaslar yolu ile kuzeye çıktıktan sonra Karadeniz kuzeyinden Tunayı geçerek Balkanlara inen ve sonra tekrar Anadolu'ya geçen Yörükler olduğu ortaya çıkmaktadır. Ad beraberliği Türklerin ad korumadaki geleneksel törelerinden ileri gelmektedir. Evvelce de bildirdiğimiz gibi Mezopotamya'daki adların yanyana Urallarda, Macaristan'da, Karpatlarda, Balkanlarda görülüşü bunun yüzlerce örneğini vermektedir.

Altaylar'dan, Karanlık dağlardan, Tanrı dağlarından kalkarak Pamir, Hindukuş dağları, Arpuruz (Elburs) dağlarının eteklerinde kışlayarak yaylalarında yaylayarak batıya doğru ilerleyen tarih öncesinin bu Türk göçleri; boyuncular için hayat şartları çok uygun olan Doğu - Anadolu, Toroslar, Ağrı dağları ve Kafkasları ana yurdu haline getirmiş ve buradan Mezopotamya'ya ve Anadolu'ya yayılarak buraların Otokton halkını teşkil etmişlerdir.

Görülüyor ki, bugün Kürt adı altında ne kadar Zil ve Mil topluluğunda Kurmanç dili konuşan oymaklar varsa hepsinin aslı Türk olduğu birer birer incelenmesiyle meydana çıkmış bulunmaktadır. Artık bunları Ârî veya Türkten gayri bir topluma maletmeğe çalışmanın ne kadar yersiz bir çaba olduğu da ortadadır. Zira üzerinde durduğumuz her konu bir parça derinleştirilirse altından Türk özü Türk yüzü belirerek aydınlanmaktadır. Yalnız kelime üzerinde değil ileride âdetler, duygular incelenmeğe başladığı zaman Türk ve Kürdü birbirinden ayırt etmenin imkânsızlığı da tamamen meydana çıkacaktır.

Z A Z A L A R

İslâm Ansiklopedisi Kürtler yazarı Minorsky, Kürtler için kesinlikle İranî bir Uruk diyemezken Zazalar hakkında (XX. asırda, Kürtler arasında, bu kavme mensup olmayan bir İranî Unsurun "Guran - Zaza zümresi" mevcudiyeti ortaya çıkarılmıştır; Kürtler içinde birçok yerlerde sırası ile yeni gelenlerin siyasî hâkimiyetine müstenit içtimaî tabakalar görülmüştür. "Süleymaniye'de Savuc Bulak'da Şakaklar'a boyun eğmiş Küresinliler'in görüldüğü Kotur'da sistemli tetkikler, Kürt adı ile örtülen bir tabaka altında birçok eski kavimlerin mevcudiyetini ortaya çıkarmıştır.) denilmektedir.

Zazaların bölümlerine geçmeden bunlar hakkında ileri sürülen şu genel görüş üzerinde bizde bir parça duralım. Zazalar için İranî bir unsur hükmünü yazar nereden çıkarmıştır?. Eğer bu hükmü ona Küresinlerin durumu veriyorsa evvelâ bunların kimlikleri üzerinde duralım.

Van Tarihi bunlar hakkında şöyle yazmaktadır. "Son zamanlarda Şikaklar mıntıkalarına civar küresin adlı bir Türk aşiretini himayesine almış ve bunlarda Kürtleşmeğe başlamıştır. Bu Türkler Şikak kabilesi kıyafetinde giyinmeğe mecbur edilmişlerdi. Azarbeycan şivesi ile Türkçe konuşurlar ve Kürtçe bilmezlerdi. Bu Kuresin Türkleri kendilerinin

Samsun tarafından geldiklerini söylerler. Esasen böyle bir iddia da bulunmağa mecburiyetleri olmayan İran hududu dahilinde bulunan bu adamların sözleri asılsız olmasa gerektir." denilmektedir. Bilahare Hükümetin bunları Türkiyeye getirterek Türkler arasında yerleştirdiği de öğrenilmiştir. Şerefnamede Dersim oymakları arasında gösterilen Kurislerde bunlardandır. (İN) belgi edatı alarak Kuresin olmuştur. Belki Giresun adı da bu Türklerden kalma bir addır. Samsundan geldikleri iddiası da belki buradan doğmaktadır.

Böyle olunca İslâm Ansiklopedisinde Minorsky'nin "Sistemli tetkikler Kürt adı ile örtülen tabakanın altında" yine Türkleri göstermektedir. Gurların Türklüğü hakkında koca bir bölüm yazı yazdığımız için burada buna ilave edilecek bir sözümüz yoktur.

Guranlar yani Gurlar eğer Zazalar ise Zazaların Türklüğü de kendiliğinden ortaya çıktı demektir. Biz, Minorsky gibi bir takım dayanaksız görüşlerle değil gerçekler ve tanıklarla konuşuyoruz.

Zazalar ve özellikle Dersimli oymaklar üzerinde şimdiye kadar hiç bir eserde yeter derecede bilgiye rastlanmamaktadır. Şerefname bile Erzurum Vilâyetine ait Tercan'da Karahanlı, Putikli, Pisiyanlı, Haserenli'leri saymış ve Dersimde toplanan oymakları da Dujik adı altında birleştirerek Erzincana bir iki saatlik mesafeden başlayarak Harput, Egin, Arapgire doğru uzanırlar. Bunların en meşhurları Balabanlı, Kuris, Gülabi olarak gösterilmiştir.

Bu konuda en geniş bilgi Erzincan Tarihinde bulunmaktadır. Fakat ne yazıktır ki Pülümür Kaymakamlığım esnasında Valim olan Ali Kemali bey bunların kökleri üzerinde hiç düşünmemiş ve bugünkü görüşlerine bakarak hükümlerini ona göre vermiştir. O zamana kadar dünyaya karşı kapıları kapalı olan Dersime kimse giremediği için böyle bir alanda ilk defa eser veren bir yazar için elde birçok tanıklar olmasına karşılık Kürtleri tanıyamaması kaçırılmış bir fırsattır. Zira bazı oymaklar hakkında duyduğu söylentiler bunların Türklüğünü kesin olarak açıkladığı halde o bunu nedenleri üzerinde durmamış yalnız şunun bunun dediklerini yazmakla yetinmiştir. Kendi düşüncesi olarakta "Hülasa Kürtlerin mazbut ve muayyen kat'i sarih bir menşeleri bir mebde'leri yoktur." dedikten sonra dil konusuna geçince de "Ve bu lisana göre Arî ırkına mensup oldukları anlaşılıyor." Fakat bunun da bir lisan olduğunu kabul etmiyor. Halbuki :

1 — Dersimli Kürtlerden Çerikliler kendilerinin "Türkmen bir asla malikiyetlerini iddia ediyorlar" diyen ve bir hurafe ile Ağa şenliği'nin yurt edindiklerini söyleyen de kendisidir. (s. 174)

2 — Bunlardan Şeyh Hasanlı ve Dersimli Atalarının yine bir söylentiye dayanarak Horasandan yani bir Türk yurdundan geldiğini yazan da kendisidir. (s. 174)

3 — Dersimli Balaban oymağının Rumeliden yani Dimetokadan geldiğini bize yine o anlatır.

4 — Dillerine bakarak Arî bir soydan geldikleri anlaşılıyor dedikten sonrada "hiç Türkçe bilmeyenlerin evlerinde ve aşiretlerinde münhasıran Kürtçe konuşduklarını bile farkına varmayarak birçok Türkçe kelimelerin bir derece değiştirerek kullanmakta olduklarını gördüm ve işittim" diyen bu yazar Arîlik görüşüne nasıl varmıştır. ?

5 — "Seyit ve dedeler ecdatlarının Horasandan geldiklerine kaildirler." (s. 182) diyor. Sonra da ayinleri için "garip hatta dikkate şayandır ki bu Gülbenkler arasında okunan şeyler hep Türkçedir. Alevilik milliyete hiç olmazsa bu noktada galebe edememiştir." derken farkına varmadığı halde Türklüklerini açıklamış olmuyor mu?.

Okuduğu ve gördüğü şeyler üzerinde bir oranlama kurmayan, bütün adaptasyoncu bilginlerimiz de bu birbirini yalanlayan aykırı düşünceleri görmek hatta bunu Profesör olarak ün almış olanlarda bile sezmek mümkündür. Türkçe bilmese dahi Türkçe okuyan Seyitle Arapça bilmese dahi Arapça dua eden hocanın birbirinden ne farkı vardır?. Bugün hocalar nasıl Kuran'ın ruh ve manası kaybolur diye Türkçeye çevrilmesine şiddetle karşı işeler Alevi Kürtler arasında da Türkçenin bugünkü Kürtçeye çevrilmesine seyitler o derece şiddetle karşıdırlar. Çünkü işlerine gelen şekilde tefsir ancak herkesçe bilinmeyen bir dil üzerinden daha kolaylıkla yapılabilir. Ve bu da ne hocaların ne de seyitlerin işine gelmez. Çünkü âlimlikleri ancak bu tefsire bağlıdır. Onu da herkesin anlayabileceği bir dile çevirince artık onların satabilecekleri bir ilim ortada kalmaz ve onun için de müsbet ilme karşıdırlar. Bir sır perdesi altında bütün ilimlerin anahtarına sahip olduklarını iddia ederler.

Erkek adlarının bir çoğu kadın adlarının hemen hepsi Türkçe olan bir kavmin dili ne olursa olsun asıllarını ortaya koymağa yeter. Ağaşenliğini kuranlar, bugün belki Kürt diye anılıyor fakat geldikleri zaman Çarıklı adında bir Türk oymağı idi.

Birçok Türk boylarının Osmanlılarda birleştiği gibi, birçok oymakların da Kürtlerle birleştiği; Osmanlılarda birleşenlere Osmanlı; Kürtlerde birleşenlere Kürt dendiği bir gerçektir. Ortada değişen geliş yönlerinden getirdikleri çeşitli dillerin ufak bir dil farkıdır.

Erzincan Valisinin dediği gibi, yüzyılların sarp dağlar arasında dışarı ile değinmenin kıt oluşu, öteki Türk konuşma dillerinde varılan değişikliklerden habersiz kalışları ve nihayet Acemlerle yakın komşuluk ve uzun müddet beraber yaşama durumları, bu ayrılığı ortaya getiren sebepler olmuştur. Tek başına noksan ve çok ilkel kalmış bir dil yeni bir milliyet doğuramıyacağı gibi Yezidilik, Sünnilik, Alevîlik gibi esaslı din farkları ve yine Kurmanca, Zazaca, Dimilce, Lurca gibi esaslı dil ayrılıkları da böyle bir milliyetin vücût bulmasına da imkân veremez. Bugün Kürt adı altında birleşen bu topluluklar aslında, sarp dağlara dayanan, her türlü hükümet tekliflerinden kurtulma çaresi olarak bu adın kerametine inanlardı. Oymakların serbest şekavet edebilme gücü kazanmalarına yol açan; angarya, askerlik vergi gibi birçok zorluklardan kurtulmasını sağlayan bu Kürt adı hükümet takibatından korkan birçok kimselerin ve sürü sahiplerinin işine gelmiş ve süratle bu dili öğrenerek Kürt adı almalarına yol açmıştır.

Menfaatlar bir ad altında toplanmalarını gerektirebilir. Fakat manevi inançlar çabuk çabuk değişmez. Bu bakımdandır ki, diller değiştiği

halde Türkçe okunan inanışlar değişmemiş ve yine Türkçe kalmıştır. Bir milletin kökünü bundan daha iyi ne gösterebilir. Eğer Zazazalar'da Türkler gibi İslâm olduktan sonra dualarını Arapça veya Acemce yapmış olsalardı, ortaya bu kadar kuvvetli bir delil ile çıkamazdık. İleride din konusunda anlatılacağı gibi Türkçe yapmalarının sebebi Arapların konar-göçer oymaklara söz geçirememiş olmalarından ileri gelmektedir. Zaten Alevî Zazaların din anlayışı da, hâlâ eski Türk dininin Şamanizmin, Totenizmin etkileri altında bambaşka bir haldedir.

Minorsky'nin Kürtleri değil de Zazaları İran'dan gelme İranî bir unsur Guranlar diye göstermesinin sakatlığını, bu din konusu apaçık ortaya koymaktadır. Zaza oymakları üzerinde ayrı ayrı durmadan önce bu açıklamayı yapmamızın sebebi, dayanacağımız Erzincan Tarihinin anlayışı üzerinde bir fikir vermek düşüncesinden ileri gelmiştir.

Vali Ali Kemali de Kürtlerin Türk olduklarına inandığını ve fakat şimdiye kadar Avrupalı yazarların bir-çoğunun Ârî olarak gösterdikleri bu Uruğun doğrudan doğruya Türk olduklarını ileri sürecek dayanakları bulamadığı ve Avrupalı ilim otoritelerine aykırı bir fikir ortaya atamadığı için zaman zaman yazılarında asıl inancını belirten sözlere de rastlanmaktadır. Örnek olarak Acep Şîr Gazi de denilen Seydi Sultan ziyaret yeri hakkındaki söylentileri hikâye ederken Seyitler soyundan geldiğini belirten bir ad olmasına rağmen "yatanın ve arkadaşlarının Türk olduklarını Belh ve Buharadan geldiklerini ve buraları feth için mal ve canlarını feda etmiş bulunduklarını anlatıyor ki, hilâfı iddiada bulunanlar için esaslı bir tekziptir" demekten kendini alamıyor. (s. 37) Avrupalı yazarlara uyarak kendisi de Kürtleri bugünkü dillerine bakarak Ârî bir ırk olduğunu söylerken bu gerçeğe dönüşte ona bu cesareti veren de şu eski bir şiirin ele geçmesi oluyor.

Belh ve Buharadan onlar gelmişler
Mal, vücut hak yoluna vermişler
Kimi gazi kimi şehit olmuşlar
Heybetli, şecaatlı Acep Şîr Gazi.

Orada bulunan kırık bir kitabeden asıl adının Fuat olduğu anlaşılmakta ise de şiirde

İsmini sorarsan Mehmedi Tahir
Keşif ve kerameti gün gibi zahir.

dendiğine göre aynı türbede yatan birkaç kişinin varlığı ortaya çıkmaktadır.

Yine Erzincan Tarihi (s. 313) de "Alevîliğin Kürtlüğü ifade ettiğini telkine muvaffak olmuşlar ve hattâ asıl ve meshepleri Türk bâzı köyleri yalnız meshеplerine sokmakla da kalmayarak onları Kürtleştirmektedir-

ler. Bu cereyan nedense istilaî bir şekilde devam etmekte olduğundan buralarda Türklüğün istikbali hakikaten teemmüle şayandır" demesine rağmen Baluşağı Koçuşağı, Keçeli uşağı, Arslanuşağı gibi Türk adları ile anılan birçok oymakların sonradan Alevîlik dolayısiyle Kürtleştiğini ve asıllarının Türk olduğunu ortaya koyamamaktadır. Çünkü Avrupalı yazarlar bunlara Ârî demiştir. Biz ileride bu kürtleşmenin nedenleri üzerinde de duracağımız için burada bu halin Erzincan Tarihinin yazıldığı çağlara kadar devam etmekte olduğuna işaretle yetineceğiz.

ZAZALARIN BÖLÜMLERİ ve ŞEYH HASANLILAR

Zazalr da önce iki büyük bölüme ayrılmaktadır. Zazalar, Dümbeli Zazalar.

Zazalra da yine ikiye ayrılmışlardır. Şeyh Hasanlılar, Dersimliler.

Erzincan Tarihi, Şeyh Hasanlıları da iki bölüme ayırmaktadır. Şeyh Hasanlılar, Seydanlılar veya Sidanlılar.

Biz bunlardan ilk önce Şeyh Hasanlıları ele alalım.

Şeyh Hasan adı bir oymak topluluğuna İslâmiyetten sonra verilmiş bir addır. Öyle sanıyoruz ki, bu ad İlhanilerin Anadolu'da hâkim bulundukları çağlarda Vali bulunan Emir Çoban oğullarından Küçük Şeyh Hasan'dan kalma bir addır. Zira İlhanlılardan Ebu Sait Bahadır Hanın Emir-ül-Ümerası Çoban bey oğlu Timurtaş Anadolu'da Vali bulunduğu sıralarda, babasının ve kardeşi Dımışk Hoca'nın İran'da Han tarafından idam edilmesi üzerine ayaklanmış ve yanında bulunan bütün İlhanlı büyüklerini karşılık olarak idam ettirdikten sonra Anadolu'nun idaresini yanındaki beylerden Alâeddin Ertena adında bir emire bırakarak Mısıra kaçmıştı. Ebu Sait Bahadır Hanın (136 - 1335) yılında ölümü üzerine iyi idaresi ile Köse Peygamber diye anılan Ertena bey ilk anlarda son valilerden Büyük Şeyh Hasana bağlı kalmıştır. Sonraları Emir Çoban oğullarından Küçük Şeyh Hasanın kendisine itaat etmesi yolundaki teklifine karşı gelince Küçük Şeyh Hasan Erzurum'dan itibaren Şarkikarahisar'ı ve Erzincan'ı zaptetmişti. Ertana bey bu arada Mısır kölemenlerinden Melik Nasır bin Kılavun'un tabiyetine girdi ve onun nâmına hutbe okuttu. Nasır ölünce de istiklâlini ilân etti. Sivas ve Erzincan arasında Eğribük'te yapılan bir savaşta çobanları bozunca Ertana bey büsbütün özgürlüğünü ele almış ve Sultan Reşidüttin Ertana Han diye hükümdarlığını açıklamıştır.

İşte Zazalardan bir bölümüne Şeyh Hasanlı denmesine sebep bunlardan bâzı oymakların bu savaşlarda Küçük Şeyh Hasan tarafını tutmuş olmalarından ileri gelmektedir. Nitekim bunların da Celâliler gibi ayrıca Şeyh Hasanlı diye özel ad almış bir oymakları yoktur. Küçük Şeyh Hasan'ın emrinde toplanmış 12 oymaklı bir bölümdür.

Bugün Tuceli'nde doğrudan doğruya Şeyh Hasanlı bölümüne giren oymaklar şunlardır :

1 — Abbas Uşakları (Abbasan), 2 — Bahtiyar Uşakları, 3 — Beyt Uşakları, 4 — Bütikanlı (Putikanlı), 5 — Ferhat Uşağı, 6 — Gülabi Uşağı, 7 — İksorlu (İkisurlu), 8 — Karaballı Uşağı, 9 — Kari Kali Uşağı, 10 — Kormeşli, 11 — Laçin Uşağı, 12 — Seyit Kemal Uşağı.

Bunlardan herbiri üzerinde ayrı ayrı ayrı incelemeler yapmak İslâm Ansiklopedisinde İranlı diye tanıtılmak istenen Zazaların da asıllarını ortaya koyacağından faydalı olacaktır.

1 — Abbas Uşakları (Abbasan) :

Bunlar da ikiye ayrılırlar. Aşağı Abbas, Yukarı Abbas (veya Kör Abbas uşakları).

Yukarı Abbas : (Kör Abbas) uşaklarının oymak başındaki reisleri Pülümür ilçesinin Danzik bucağında Gurik köyünde oturur. Gurlar ile ilgisi ve Türklükleri bu köy adı ile de bellidir. Nitekim uşak deyimi ile adlandırılması Türklüklerinin en güzel bir belgesidir. Asıl büyük kısmı Ovacık ilçesinin Lertik bölgesinde bulunmaktadır. Bir kısmı da Erzincan-ın Dacirek, Cencige, Girlevik, Erdene köylerinde toplu diğer bâzı köylerinde de dağınık halde bulunurlar. Bütün Türklerde olduğu gibi çift krallık usulü bu oymaklarda da bugün hâlâ bir gelenek halinde yaşamaktadır. Her oymakta daima iki aşiret reisi bulunur. Bunlardan biri hükümetle hiç ilgisini kesmez. Oymağın dış sıyasasını o düzenler. Ötekisi ise hükümetten tamamen uzaktır. Hatta hükümetçe kendisinin başkan olarak bilinmesini bile istemez. Fakat aşiretin asıl başında olanı odur. Svaşları o idare eder. Kürt cemaatı mahkemesinin reisidir. Lâkin aşiretin asıl sayılan adamı ve büyüğü çok kere hükümetle ilgisi olan ve az çok okur yazar bulunan reisleridir. İşte Kör Abbas oymağının da asıl reisi vaktiyle Erzincan Milletvekili olan Girlevikli Hüseyin'dir. Fakat güya oymağı ile hiç ilgisi yokmuş durumunda görünür.

Aşağı Abbaslar : Tunceli'nin Hozat ve birazda Ovacık kazalarında toplu olarak yaşarlar. Başkanları son Tunceli ayaklanmasının elebaşısı Seyit Rıza idi.

Erzincan Tarihi Aşağı Abbasları Şeyh Hasanlar ve yukarı Abbasları Sidanlı olarak göstermiş isede aynı adı taşıyan bu oymakların ayrılmasının hiç bir anlamı yoktur. Zira her ikisi de birden Abbasan denilmektedir. Bu söz üzerinde durmak oymağın kökünü bulmak bakımından çok önemlidir. Köklü ve büyük bir oymak olması dolayısıyle bunun İslâmiyetten sonra ortaya çıkmış Abbas adlı bir başkanın adını almış bir oymak olarak düşünmek doğru olamaz. Arap olmayan bir uruğun, halife soyu Abbaslarla da akraba bulunmasını düşünmek hiç bir zaman akla gelemez. İranlı Şah Abbas çağında ise bunlar yine Abbas uşakları olarak esasen mevcut olduklarından acemlere de yaklaştıramayız. O halde Abbas uşaklarının da, birçok oymaklarda olduğu gibi İslâmiyetten sonra ad değiştiren benzerlerine uyarak, kendilerini İslâm büyüklerinden birine veya oymağına benzetmek ve kökünü İslâm büyüklerine yaklaştırmak hevesine kapıldıkları görülmektedir.

İnancımıza göre bu oymağın asıl adı Abkhaz'dır. Farsça çoğulu Abkhazan olur ki Abbasan işte bu Abkhazandan çevrilmiştir. Çoğulu Abkhazan olarak alındıktan sonra tekilinin Abbas olması kendiliğinden gelir.

İslâmi tesirlerden daha uzak kalmış olan Kafkaslarda Gürcüler arasındaki Abkhazlar asıl adlarını değiştirmemiş olduklarından tanık durumundadırlar. Gur - ik köyü adı da Gur - cu ile yakınlığını göstermek bakımından çok önemlidir. Çerkezlerden Abazalar da Abkhazyalılar'dandır. Bu Çerkezlere Abadzeh de denilmektedir. Abaslılar da Kafkas tipi insanlardır. Gürcülerle Çerkezlerin Türklüğü evvelce ortaya konmuştu. Çerkezlerin Abadzeh koluna Abasğ da denilmektedir. (İslâm Ansiklopedisi bk. Çerkezler)

2 — Bahtiyar uşağı : Bu oymak toplu olarak Tunceli'nin Hozat kazasında bulunur. Fakat asıl büyük topluluğu İran'dadır. Dr. Friç bunlar için Kürtler eserinde (s. 33 - 40) Lur dili ile konuşan üç büyük bölümden biri olan Bahtiyarî aşiretini bunların en önemlisi olarak göstermektedir. İran siyasetine hâkim olan bu oymak Luristan Sebzguh, Zerdguh, Şuşter, Isfahan, Kermanşah taraflarında yaygın olduklarını ve Elvend dağları etrafında toplu bulundukları bildirilmektedir.

Firdevsi Şehnamesinde Lurların Kürt olmadıklarını Hindistanın Pencep taraflarından geldiklerini ve Kürtçeye benzemeyen özel bir dil konuştuklarını yazar. Şerefname ise bazı belirsiz bağlarla bunları Kürtlere yaklaştırmağa çalışarak bir sıraya koymaktadır. Gerçi her iki şubenin de aynı tabiat ve şartlar altında aynı karakteri taşıdıkları müsteşriklerce de kabul edilmektedir. Fakat Malkolm İran Tarihi adlı eserinin birinci cildi (s. 169 - 170) de Lurlar kendilerine Kauli (Gûli) isimini verirler. İranda dansözlere de bu isim verilir. Türkmenlerin özelliklerinden biride şarkı, çalgı ve eğlencedir. İranın öteki aşiretlerinde bu hal ayıp olarak karşılandığına ve Şehnamenin yazıldığı çağlarda İranda birçok Türkmen aşiretleri bulunduğuna ve Şehnamede, bunlar öteki aşiretlere benzetildiğine göre, bunların da Türkmen olacakları kanısına varıyor ve Lurca ile Türkmen dili arasında da birlik olduğunu ileri sürüyor. Biz Zazacanın tıpkı Lurca gibi Gurmanca'dan ayrı bir dil olduğu ve bu ayrılığın hala sürüp gittiğini görmekteyiz.

Anadolu'da birçok yerlerde Bahtiyar adını taşıyan köyler vardır. Mihalıcık, Yalvaç, Köyceğiz, Fatsa, Sivas, Divriği, Nazimiye'de olduğu gibi, bu arada Simav'da Bahtılı, Antalya'da Bahtili gibi adlarla Diyarbakırın Çınar ilçesindeki Bohteri adları da dikkati üzerine çeker durumdadır. Yine Şerefnamede Diyarbakırda gösterilen Bohti oymağıda bunlar arasındadır.

Yapılan bütün bu açıklamalardan anlaşılıyor ki Heredotun Gurlar bölgesinde göstermiş olduğu Packtyca'larla Ermenilere komşu olarak gösterdiği Paktia nasıl bütün yazarlarca Pakty yani Bahti (Bohti) olarak kabul olunuyorsa gördüğümüz adlar arasında Bahti - li, Baht - ili gibi Bahtiyari'nin de bu Bahti ve Bohti ile aynı olduğu açıkça belli olur. Zira kelimenin aslı Baht veya Boht'tur. Nisbet eki alarak Bahtî veya Bohtî olmuştur. Buna Kavim, Taife anlamını taşıyan bir (AR) eki gelirse Bohtiar yani (Bahtiyar) olur. Bu ek evvelce de birçok kereler açıkladığımız gibi Türk kavimlerine vurulan Türklük damgası anlamınadır. Bohteri köyünün adı da bu savunmamızı doğrulmaktadır. Nitekim Lur lehçesi ile konuşan Bahtiyarilerin Lur aslının adını da yine Gurlar bölgesinde yani Pakistan ile Afganistan arasında bir çay adı olarak görmekteyiz.

Birinci bölümde Karlar, Gurlar, Bohtlar, Çarlar'ın Gurlar bölgesinden gelmiş Uruklar olduğunu açıklamış bulunduğumuz için Bahtiyarılerinde bunlarla ilgisi ortaya konunca Türklükleri de meydana çıkmış olur. Bu bakımdan Malkolm'un sezişinin de bu şekilde bir kere daha gerçekliği kuvvet bulur.

Burada da yine kelime değişikliğinde Farsçanın rolü olmuştur ve çay adları değişmeden kaldığı haldı halde Bokh - an gibi, Uruk adı; evvela Farsça nisbet eki (İ) sonrada oymaklığını belirten Türkçe ar eki alarak Bokhtiar olunca Farsça Bahtiyara çok benzediği için bu adı ile anılmağa başlamıştır. Nitekim İslâmi tesirlerden uzak kalan Karadeniz kuzeyinden giden kollarda Bohtan adı Boğdan olarak hemen hemen aslına yakın bir şekilde korunabilmiştir.

Varto Tarihinde söz konusu edilen Şarik köyünde Saklı soy kütüğünde Alan oymağının yurdu olarak Burkend Budan gösterilmektedir ki buradaki Budan (Ğ) si düşmüş Buğdan'dan başka bir yer değildir. Yüzyılların yarattığı ayrılıkların bu değişikliği de normal karşılamak gerekir. Bugün Bohtan çayına da Botan denilmekte olduğu gibi Bahtiyar uşağına da kendileri Bohtiyar demektedirler. Bundan anlaşıyor ki aslında Türk olan adları da kendileri gibi zamanla Acem etkisi altında kılık değiştirmiştir.

Erzincan Tarihi Rutan oymağını da Bahtiyar uşağına verilen başka bir ad diye göstermekte olduğundan Bahtiyar uşağını da Rutanlılar gibi Dersimliler bölümüne sokmaktadır. Halbuki Rutanlılar Eleşkirt, Tutak, Çermik, Eğil ilçelerinde Bahtiyarlılarla hiç bir ilgisi olmayarak tamamen ayrı bir oymak halinde bulunmaktadırlar. Bir aşirete bağlanmanın savunma gücünü artdırması bakımından Nazimiye, Pülümür, Erzincanda dağınık bir halde oldukları için Bahtiyar uşaklarını kendilerinin koruyucusu olarak tanımışlardır.

Bu bakımdan tamamen Şeyh Hasanlılar arasında yer alan Bahtiyar uşaklarını Dersimli topluluğu içine sokmak yanlış olur. Dikkat olunursa bütün Şeyh Hasanlı topluluğuna giren oymaklar daima sonuna Uşağı sözünü almaktadırlar. Buna karşılık Dersimli topluluğu da oymak adının sonuna çok kere bir (An) çoğul eki alır. Rutan oymağı ile Bahtiyar oymağının ayrı ayrı oymaklar olduğu ve aynı oymağa verilmiş iki ad bulunmadığı bununla da anlaşılır.

Nitekim Erzincan tarihi yazarı da (s. 188) de Bahtiyar uşaklarını Dersimli bölümünde gösterirken (s. 190da) Şeyh Hasanlılar arasında da göstermiştir.

3 — Beyt Uşakları :

Erzincan Tarihi; Beyt uşaklarını, Arslan uşağı, Maksut uşağı ile birlikte Gav uşağının birer boyu olarak göstermektedir. Belki Arslan ve Maksut uşaklarını birer boy olarak kabul etmek mümkün olabilir. Çünkü miras yolile bölünen oymaklar sonraları ayrıldıkları kimselerin adları ile anılmaktadır. Arslan ve Maksut şahıs adları olduğundan bu adları taşıyan kimselerin hissesine düşen oymaklar olabilirler. Fakat Beyt şahıs adı olmadığından böyle bir hisse bölüşü ile adlanmasına imkan yoktur. Onun için bu oymak üzerinde ayrıca durmak gerekmektedir.

Gurlular, Bohtlarla ilgilerini gördüğümüz bundan önceki Şeyh Hasanlı oymaklarının arasında yine Uşağı Türk sanı ile anılan bir oymağın Arapça Beyt adını alması bize aykırı gelmekte ve bunun benzeri bir adla Araplılığa çevrilmiş olması düşüncesi doğmaktadır. Çünkü Araplarla yakın ve uzak hiç bir ilgisi olmayan Kürtlerin ehli beyte yani Peygamber soyuna yaklaştırılmasına imkan yoktur.

Bizim inancımıza göre bu adın da Beyt olmayıp Arapça harflerle aynı şekilde yazılan Bit'dir ve anlamı da bugünkü bildiğimiz zararlı böcek değil, herhalde yazı, kitap, şiir anlamına gelen bitik sözünün köküdür. Bizi bu düşünceye götüren de, Bitigur oymağının varlığıdır. Daha önce Bitigurlar ve Bitinyalılar hakkında açıklama yapılmış olduğundan burada tekrar edilmeyecektir. Yalnız gerçek olan bir şey varsa Şeyh Hasanlılar arasında görülen bu oymağın da ötekiler gibi Gurlarla aynı ilgiyi taşımakta olduğudur. Alanlar arasında Avrupalı yazarların Arî ırktan sandıkları Bitanlar da bizim dikkatimizi üzerine çekmektedir. (Diyarbakır Tarihi s. 93) hükümdarları Kutur adını alan Elamlara karşılık Hunların ordusu içinde bulunan Kuturgurlar; Bitanlara karşı da Bitigurlar herhalde birer tesadüf eseri olmasa gerektir.

Anadolu'da bugün Yusufeli'nde Bit; Kurtalan'da Bitan; Ankara'da Bitik; Ergani'de, Bitikci; Erzincan'da Bitikli; Kandıra'da, Bitikler ve en son Aydın'da Bitler köylerinin varlığı, bizim bu sözün sonradan Araplaşmış olduğu yolundaki düşüncelerimizi kuvvetlendirmektedir. İran'da büyük Lur oymakları topluluğu içindeki Bit-u-vend oymağı da söz aslının Bit olduğunu açığa vurmaktadır. (Kürtler s. 39)

4 — Bütükanlı veya Bodikanlı Uşakları :

Erzincan Tarihi, (s. 190) bu oymağı Şeyh Hasanlılar arasında Bütükanlı, Pütikanlı şeklinde bildirmektedir. Varto Tarihi de Erzincan Tarihinden alarak Pütükahinli uşağı (s. 20) ve kendi Bütükanlı der (s.80) Van Tarihi ise, (s. 45) Kurmanç oymakları arasında konar göçer Celali oymağının bir boyu olarak Budikanlı şeklinde bildirmektedir. Şerefname ve Kürtler eserleri ise Putikli diye yazmaktadır.

Doğu illerimizin birçok yerlerinde Biti, Büt şeklinde konuşdukları göz önüne alınırsa Bitikanlı demekte güçlük çekmeyiz. Bununla beraber bunu bit manasına değilde yazı ve kitap anlamına bitik şeklinde alsakda yine çoğulu Bitikan olur ki her halile bit uşakları buluşumuzu değişdirmez ve aslının Beyt olmayıp Bit olduğu bu suretle de açıklanmış olur. Bu bakımdan bunları da Bit uşakları ile birlikte ele almak daha doğru olur.

5 — Ferhat Uşağı :

Bu ad İslâmi bir ad olduğundan Kök gösterecek durumda değildir. sonradan Fehat adlı bir şahsa bağlanan herhangi bir oymağın bölünülen parçasının aldığı bir addır. yakın tarihlerde bu oymağın nerelerde bulunduğunu ve nerelerde yaşadığını az çok bıraktıkları izlerden bulmak mümkündür.

Tekirdağı'nda Ferhadanlı, Çoruh, İskilip, Gerze'de Ferhatlı, Pülümür'de Ferhadin köylerine bakarak bunların daha ziyade yörüklerden olduklarına ve Rumeli'nden gelen oymaklardan bulunduğuna inanmak lazım gelir. Zira Kürtlerin Ferhat adına Fero ve Ferho demeleri bizi bu sözün de aslı üzerinde düşündürmektedir. Karakoçan, Palo, Birecik gibi daha ziyade eskiden gelmiş Türklerin bulundukları yerlerde ve Zazalar arasında Ferhat yerine Ferho, Ovacık ile Divrik'de Ferolar ve Fero adındaki köylere karşılık Ferhat Uşakları oymak adı daha başka bir anlam taşımaktadır. Bu adı taşıyanların Şeyh Hasanlılar arasına sonradan karışmış ve Ferhadı, Fero yapacak kadar ağız değişikliğine uğramamış bir Türk oymağı olduğuna da işaret etmektedir.

6 — Gülabi Uşakları :

Şerefname ve bundan alarak Dr. Friç Kürtler kitabında, Dersim oymaklarına hepsine birden Dujik adı verilmekte ve bunların en meşhurları olarak Gülabi, Kuris, Balabanlı oymakları gösterilmektedir. Hükümetin bunlara Dujik veya sadece Ekrat demesine karşılık, Kurmanç Kürtlerinin bunlara Kürt değil Kızılbaş adını verdiklerini bildirmektedir. Şerefnamede bunlardan başka Tercan'da da Karahanlı, Putikli, Pisiyanlı, Haserenli oymaklarının adı geçmektedir.

Dikat edilecek olursa Dersimin ötedenberi tanınan oymaklarının hepsi de Türkçe adlar taşımaktadır. Gülabi gerçi sözlüğümüze geçmemiş ise de Şemseddin Sami Kamusunda Gül suyu anlamınadır. Rumeli ağzında aynı anlamda, bu söz Güllab olarak söylenir Gülabi burada gülsuyu anlamınadır. Anadolu'da bunların iz bıraktıkları köyler Zara, Niksar, Pınarbaşı, Yozgatta Gülabi; Zara'da Gülabiler; Çorum'da Gülabibey; Erzincan'da Gülabi düz; Aşkale'de Gülabi komu gibi yerlerdir ki, bunların yaygın ve geniş bir oymak olduğunu bu da göstermektedir.

7 — İksorlu (İkisurlu) :

Türklerde sayı ile adlandırılan oymaklardan 1 den 10'a kadar olanlara dair verdiğimiz örnekler Bölüm III'de açıklanmıştı.

Erzincan Tarihinde Sidanlılar bölümünde gösterilen Suruşakları ile bu ikisurlu'ları birbirine bağlamak gerekmektedir. Ya bunlar Sidanlı topluluğundan ayrılarak Şeyh Hasanlı grubuna katılmış veyahut her ikisi ayrı ayrı topluluklarda gösterilmiştir. Bizce Suruşakları iki - surlular gibi Şeyh Hasanlı topluluğuna sokulması gerekir. Bunlar hakkında daha önce gerekli bilgi verildiğinden tekrar etmeyeceğiz.

8 — Karaballı Uşağı :

Adı üstünde Türk olan bu oymak üzerinde durmağa bile değmez. Hozat'ta toplu bir haldedir. Bir parça da Ovacık kazasında vardır. Tunceli'nin öteki kazalarında üçer beşer ev halindedir. Yozgat'ın Sorgun ilçesinde de Karabali adında bir köyün bulunuşu geliş istikametini göstermesi bakımından dikkati çeker. Bu oymağın kendisine bağlı Fidan adında birde boyu vardır.

9 — Karikali Uşağı :

Karikal, güney Hindistan'da vaktiyle Fransız sömürgesi olan bir şehrin de adıdır. Kali Zazaca İhtiyar ve sakallı demektir. Mesela Kali sipi ak sakallı ihtiyardır. Kar ise Karduhlar konusunda açıkladığımız gibi Gurlarla beraber Pamir, Pencap, Afganistan taraflarından gelen Kar oymağıdır. Şu halde Kari - Kali, ihtiyar karlı anlamınadır. Nitekim Musulun 15 kilometre doğu kuzeyinde bir kasabanın adı da Kari Gariban yani Karlı - Garipler anlamınadır. Acem ırakında Luristanın doğusunda bir Karilan kasabasının bulunuşu bize Bahtiyar uşakları gibi bunlarında Luristandan geldiklerini ve Gurşistan Türklerinden olduklarını göstermektedir. Buna göre Lur dili ile Zazacanın birbirine çok yakın olması gerekmektedir. Gerçi Lurlar yüzyıllarca İran hakimiyetinde kalmaları dolayısı ile Zazacadan çok ayrılmış olması lâzım gelirse de iyi bir dilci aralarında ki yakınlığı herhalde bulacaktır.

Malkolm bu dilin Türkmenlerin dili ile akrabalığını ileri sürmekle tam bir gerçeği ortaya koymuştur. Divan-ı Lûgat-üt-Türk'de de Kal = ihtiyardır.

10 — Kormeşli :

Kormeşler, Dersim bölgesinde büyük bir oymak deyildir. Bugün toplu olarak yalnız Erzincanın; Alibey Palangası, Hurrempaşa palangası, Kırmana ve mihar köylerinde toplu olarak bulunurlar.

Palanga adını taşıyan köylerde oturmakta olduklarına göre, başka yerlerden kale muhafızı olarak getirildikleri sanılmaktadır.

Bayburt, Şirvan, Baskil'deki Kormas köyleri ile Kızılcahamam'da Kormazlar köyleri de herhalde bu kormeşlerin izini saklayan köyler olacak. Tarama dergisinde, Koramaz, Mağrur ve mütehakkim anlamınadır. Kormas = Kormaz = Kormeş aynı sözün ses değişikliğine uğramış halleri olduğu gibi Koramaz ile Kimaz da aynı adın başka başka deyimleridir. Bu bakımdan bunların da Ahmet Refik'in Anadolu'da Türk Aşiretleri kitabında Ankara'ya göçen Rumeli yörüklerinden buralara gelmiş oymaklardan biri olması sanılabilir. O halde bunlar esas Şeyh Hasanlılardan olmayıp Karaballı gibi bunlara sonradan katılmış oymaklardan olacaktır. adlarının sonuna li eki almaları da bunu göstermektedir.

11 — Laçin Uşakları :

Şeyh Hasanlı topluluğunun ve dolayısı ile Zazalarla Lur topluluğunun benliğini ortaya koyan en canlı örneklerden biri de Laçin uşaklarıdır. Dersimde böyle oymağın belki varlığını bile duymamış olan sayın Zeki Velidi Togan "Umumi Türk Tarihine Giriş" (s. 147) de "Afganistan ve Hindistan taraflarına yayılan Türkler doğrudan doğruya Afganlaşmak yahut da Hinlileşmekten ziyade bu diyara Farisi Kültürü ile gelmişlerdir. Münevver sınıf, Farsca konuşmuş ve bu dille mükemmel eserler yaratmıştır. Bu cümleden Türk Laçin Urugundan neş'et eden Emir Husrev Dihlevi (1325 - 1353) ile Moğol, Arlat kabilesinden Neş'et eden Mirza Bidili'nin (1641 - 1720) isimlerini zikretmek kâfi gelse gerektir" diyor.

Görülüyor ki Laçin uşakları da Lurlar ve bunlardan sayılan Bahtiyarlılar ve Karlar gibi Hindistan'dan gelmiş Gurlu Türklerdir. Fakat bu geliş Gazneliler devleti kurulmadan çok öncelerde yapılmış bir göç olduğu anlaşılmaktadır. Girişde "Gazneliler çağında buralara Karluklar, Khalaçlar, Oğuzlar, Tuğluklar zamanında Kıpçak oymakları; Baburlar zamanında ise Barlaslar, Çağtaylar külliyetli miktarda gelmişlerdi" denilmektedir.

Halaç (Kalaç) Türklerinin daha İskender zamanında burada oturmakta olduğu ve ilk defa, Kürtlerle karşılaştıkları için yaşayış kıyafetleri aynı bulunan Halaçları da, İslâm savaşçılarının Kürt sandıkları ve yazılarında bunları Ekrat diye gösterdikleri de anlaşılmaktadır. Firdevsinin Kürt olmadığını söylediği Lurlar işte bu Türklerdi. Fars etkisi altında dillerinde büyük değişiklik olduğu için Firdevsi bunlara açıkdan açığa Türk de diyememişti. Çünkü konuşdukları dil ne Türkçe ne Acemce ve nede oraların Kürtçesi idi. Sansikrit, Fars ve Türk dillerinin birleşimi yep yeni bir dil konuşuyorlardı ki buna Lur dili diyorlardı.

Şeyh Hasanlı topluluğu dilinin de Kurmancaya benzememesi dolayısı ile Lur diline yakın ve ona benzer fakat Rumeli ve Anadolu'nun eski dilleri ile de karışmış bir dil konuşmaları gerekmektedir. Biz bugün bu dile Zazaca diyoruz. Bu konunun incelenmesini dil uzmanlarına bırakıyoruz.

Laçin uşakları bugün toplu olarak ve az miktarda Hozat ve Ovacık kazalarında bulunmaktadır. Bırakdıkları izler çok dağınıktır. Eskişehir ili ve Devrekani ilçesinde Laçin adlı köyler bunların bir aralık Orta-Anadolu'da da bulunduklarını ve orada büyük bir bölümünün yerleşerek aşiret ruhunu kaybettiklerini göstermektedir.

Baskil'de Lacolar köyü adıda Laçin'in kısalmış şekli olsa gerektir.

Laçin Türkçe bir söz olup Şahin ve Yiğit adam anlamınadır. "Divan-ı Lugat-üt-Türk" (Dizin 404)

Türklerin oymak ve yer adlarını binlerce yıl korumakta gösterdikleri bu titizlik bize tarih sayfalarını açmakta ne kadar yardımcı olduğunu ve tezimizin dayandığı sistemin de ne kadar doğru bulunduğunu bu olay bir kere daha göstermiştir.

12 — Seyit Kamal Uşağı :

Bunlar hiç bir iz bırakmayan Bal uşaklarına bağlı bir oymak bulunduğu için üzerinde durmayacağız. Erzincan Tarihinde adı geçmiş olduğu için buraya aldık. Bu suretlede 12 li Türk bölünme sistemini tamamlamış bulunduk.

SİTANLI'LAR SEYDANLI'LAR

Şeyh Hasanlıların öteki bölümü Seydanlılar yani Sitanlılardır. bunlar da :

1 — Arslan uşağı, 2 — Aşuranlı, 3 — Bal uşağı, 4 — Birim uşağı, (Birmanlı), 5 — Gâv uşağı (Gevanlı), 6 — Keçeli uşağı (Keçel uşağı), 7 — Koç uşağı, 8 — Maksut uşağı, 9 — Rezik uşağı, 10 — Şam uşağı, 11 — Süleyman uşağı, 12 — Topuz uşağı (Bezgar/Bezgevir uşağı) dır.

Erzincan Tarihinde Seyyidan Şeyh Hasanlar bölümünde Seydan; diye gösterilen bu oymak adı; Varto tarihinde de Seydan; Van Tarihinde ise (s. 39) Başkale bölgesinde Şidan olarak gösterilmiştir.

Meskun yerler kılavuzundaki köy isimleri üzerinde yapılacak araşdırmalarda da Seydek, Seydili, Seydin, Seymen, Seydiyar gibi Seyitlikle hiç ilgisi olmayan aynı kökten köy adları bize bu ad üzerinde durmamızı gerekdirmiştir.

Şeyh Hasanlar bölgesi yakınında Acep Şîr Gazi adı ile anılan Seydi Sultan Türbesi için yazılan daha önce de söz konusu ettiğimiz şiirde de;

Belh ve Buharadan onlar gelmişler
Mal, vucut Hak yoluna vermişler.

denildiğine göre bunların Seyitlik ve araplıkla ilgileri olmadığı burada da belirtilmektedir. O halde Seyit sözününde Müslümanlıktan ve özellikle Alevîlik yayıldıktan sonra buna yakın bir sözden değişme olduğu ilk akla gelen şeydir.

Sidan, Seydan, Seyyidan sözleri Arapça harflerle Sidan şeklinde aynı olarak yazılan sözlerdir. Ş yi S diye konuşan Şeyh Hasanlılar bölümü, Alevî oldukları için Kutsal sayılan Seyitlik aşamasına ulaşabilmek için bu yazılış benzerliğinden Faydalanmayı kolaylıkla başarmışlardır.

Vanda bulunan Şidan (Şitan) lılar daha önce yezidi sonrada sünni olduklarından Seyitlikle bir bağ kurmakta fayda bulmamışlar, Ş sesini de çıkarabildikleri için (Şidan) Şitan olarak kalmışlardır. Nitekim Elazığın Baskil ilçesindeki Şit uşakları da bu söz aslının Şit olduğunu açıklamaktadır.

Erzincan Tarihi Kureyşanlı Seyitlerden söz ederken bunların da bir takım bölümlere ayrıldığını söyler, ve bu bölümlerin biri olarakta Çitanlıları sayar. Biz evvelce Türkistan'daki Şu devletine Çu da dendiğini ve bu yakın seslerin birbirinin yerine geçtiklerini açıklamıştık. Burada da Şitan'ın Çitan olarakta Seyitlerin en büyükleri arasında yer aldığını görmekteyiz. Genel ad olarak Seydan adı alındıktan sonra da bölümleri kendi adlarını korumakta devam etmişlerdir. Hangi yönden bakarsak bakalım Seydan ve Sitan'lıların bir Türk soyu olduğu meydandadır. Anadolu'da birçok köyler de yine bu ada tanıklık etmektedirler.

Şirvan'da Şit; İspir'de Sitank; Erzurum ve Pasinlerde Sit-avuk, Sarıkamış'ta Sit-han, Midyat'ta Siti, Muradiye'de Sit-yakut hep anasözün Seyit değil Sit = Şit olduğunu göstermektedir.

Şimdi bu şekilde bir açıklamadan sonra Sit, Şit, Çit'ler üzerinde duralım.

Degiugnes "Hunların, Türklerin, Moğolların ve daha sair Tatarların Tarihi Umumisi" eserinin tercümesinin (11. s. 165) de şöyle demektedir.

"Atilla Akatzır'ların memleketine Onesigus'u yolladığı ve oğlunu kıral ilan ettirdiği vakit Maksimin (Roma kıralı Teodos II'nin Atilla yanına gönderdiği elçi) hâlâ yanında idi. O zaman bu Akatzırları birkaç prens idare ediyordu. Karadenizin kuzeyinde Şitistan dahilinde bulunuyordu."

Bu Akatzır adının Akat ve Zır'dan birleşik bir kelime olduğu meydandadır, ve bize Akatlar ile Milli topluluğu içindeki Zırkanları hatırlatmaktadır. Akatzırların o çağlardaki başkanlarından birinin adı da Türkçe Kurudak olduğuna ve Atillânın oğlunu bunlara kıral yapmasına göre Türklüklerinde hiç bir şüphe yoktur. Yukarıda adı geçen Sefire verilen yemekte iki Şit tarafından şiirler okunması da anlatıyor ki Şitler o zaman Atillânın anlayabileceği bir dille konuşuyorlardı. Bu dilde Türkçeden başkası olamaz.

Aralarında Seydan "yani Sidan" oymağının bulunduğu Milli Urukunun Etiler çağından beri Anadolu'da varlığı bundan önceki açıklamalarımızla belirtilmişti yine bu oymağa bağlı Zırkanların Akatlarla bir ad altında birleşmiş olmaları bizi hayrete düşürmez. Nasıl ki içinde Kürt oymağı bulunan Macarlar Bulgarlar Peçenekler Kafkasları aşarak Avrupa'ya girmişlerse; Akatlardan bir kol da belki bunlardan daha önce Zırlardan bir kolla birlikte Karadeniz kuzeyine gitmişlerdir. İşte Milli oymağı topluluğu içinde Zırkanlılarla beraber Sidan'ların bulunuşu; Şitistan'da Sitlerle yani Sidanlarla Zırkanların yine yanyana oluşları; bize bu Seydanların Şidanlardan başkası olmadığını açıkca belirtmektedir. Esasen tarihçiler arasında da Şitlerin Sit diye adlandırıldıkları da görülmektedir.

Yine Degiugnes'in aynı eserinin (11. s. 186, 198)de bunlara (Cidarites) Sidarit Hunları adını da vermektedir.

İranda küçük Lur topluluğu arasındaki Sit - u - vend'lerin ve büyük Lur topluluğu içinde Bit-u-vend'lerin bulunuşu gerek Milli ve gerekse Şeyh Hasan topluluklarının İranda bulunan büyük ve küçük Lur toplulukları ile yakın akrabalıklarını ortaya koymaktadır. Yalnız aradaki fark büyük Lurdaki Bit-u-vend'ler buraya gelince aynı anlamda Bituşakları (Beyt uşakları) haline gelmiştir. Bu bize İslâmiyetten önce İranda bulunan bu Türkmenlerin İslâmiyetten sonra Türkiyeye geçtiklerini de göstermektedir. İslâmi etkiler Türkiyede alınmış ve adlar burada değişmiştir.

Bu açıklama bize tarihin karanlık kalan yönlerini de aydınlatmaktadır. Sitler; M. Ö. leri Herodotun dünyanın en akıllı, en ahlâklı kavmi diye öğdüğü Sikitlerden başkası değildir. Zaten klasik tarihçiler Sikitlerin adını oklarının çıkardığı sert ve tiz Sit sesinden aldığını da belirtmişlerdir. Bu Sitlerin aslında Sikitlere bağlamağa yeter bir sebeptir. Ksenefon'un Onbinlerin Geri çekilmesinde Sikitler'den bir bölümü Bayburt havalisinde göstermiş olması da bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Sikitlerin ve Hunların Türklüğünde şüphe edenler artık bu açıklamalardan sonra yanıldıklarını anlayacaklardır. Sidanlar üzerinde bu genel görüşten sonra artık bu topluluğa giren oymaklar üzerinde durabiliriz.

1 — Arslan, 2 — Aşuran, (veya Aşıran), 3 — Bal, 4 — Keçeli, 5 — Koç, 6 — Topuz uşakları üzerinde durmağa bilmem lüzum var mı? Bunların adları bile Türklüklerine tanık olduğuna; bizim de amacımız, Kürt denilen soyun Türklüğün bir kolu olduğunu ortaya koymak bulunduğuna göre, bu adlar kendilerinin kimliklerini apaçık göstermektedirler.

Yalnız şunu belirtmek yerinde olur. Tunceli vilâyeti içinde yer alan Şeyh Hasanlılardan Sidan topluluğuna giren ve Zazaca konuşan bu oymakları yalnız Tuncelide değil Anadolu'nun her yerinde, Kurmançlar arasında ve İran'da da bulabilirsiniz. Bunlardan meselâ Keçel (Keçeli) uşaklarını ele alalım. Anadolu'da bir çok köyler bunların izlerini taşımaktadır. Görele, Kastamonu, Suşehrinde Keçeli; Alanya'da Keçeliler Türkçe konuşmaktadırlar. Van'da konar göçer Celali oymakları arasında Keçelani ve Haso Keçelanî oymakları da Gurmanca İran'da Keçanlı'lar Kürtçe (Kürtler s. 34) ve yine İran'da Luristan'da Keçani (Kürtler s. 39) Lurca konuşurlar.

Bizim bugün Kürt diye adlandırdığımız topluluk, işte budur. Şimdi dilcilere göre Keçeli uşaklarını hangi topluluğa sokalım?. Zaza diyemeyiz çünkü Kurmanca, Lurca, Acemce, Türkçe konuşanları da vardır. O halde bunların benliği ne olabilir?.

İşte hislerin hâkim olduğu ve yargılarda propagandalara bile yol açan Kürtlerin kökü hakkındaki görüş ayrılıkları buradan ileri gelmektedir. Lurca, Zazaca, Kurmanca'daki Acemce kelimelere bakarak bunlara Acem damgası vurmak mümkün olduğu gibi çoğu bugünkü Türkçede anlamları kaybolmuş bir takım sözlere bakarak bunu Turani bir dil olarakta görmek mümkündür. Ve nihayet yarıya yakın bugünün Türkçe kelimeleri ile yine bugünkü Türkçede kullanılan Arapça Farsça sözlerle birlikte yarıdan fazlasını kapsayan Türkçe deyimlere bakarak bunları Türk olarak görmekte mümkündür.

Yalnız dil üzerinde durulmayıp bütün bir tarih boyunca bu oymaklar incelenecek olursa o zaman Türklükleri bütün parlaklığıyle ortaya çıkmakta ve bugüne kadar sapılmış hatalı yollarda ortaya konmaktadır.

Esasen tarafsız düşünen herkes adı bile Türk olan bir kavme dili bir parça değiştiği için başka bir kök aramağa kalkmaz. Çünkü dil sonradan değişebilir. Örnekleri pek çoktur. Fransızlar, Macarlar, Bulgarlar bunların en yeni örnekleridir.

Keçeli uşaklarının bu durumu tek örnekte değildir. Her bir oymak hakkında bunu görmekte mümkündür. Bal uşakları üzerinde de durursak aynını görürüz. Şeyh Hasanlar topluluğunun Sidanlar bölümünde görüldüğü gibi Dersimli topluluğunun da Hormek oymağının bir boyuda Bali adını taşımakta (Varto Tarihi s. 80) ve bunlarda Zazaca konuşmaktadır. Vanda Belbaşı topluluğuna giren oymaklar arasında Balîki (veya Balîkan) denilen oymakta gurmanca konuşmaktadır. (Kürtler s. 62) büyük Luristanda Feyli topluluğunun Peştguh bölümü oymakları arasında yer alan Baluni oymağı ise Lurca konuşmaktadır. (Kürtler s. 41)

Bunlara karşılık Anadolu'da İçelden kalkıp Alaiyeye gelen yörükler arasında Balcılarla (Anadoluda Türk Aşiretleri s. 119) Adananın zeybek oyunları ile meşhur olan Ballı yörüklerinden başka birçok köy adları Balcı, Balcılar, Balcılı, Balcıoğlu, Balı, Bali diye ad almakta ve herhalde bun-

ların birçoğu Bal uşaklarının oralarda kalan soydaşlarının izlerini barındırmaktadır.

Şimdi soruyoruz bu Keçeli uşaklarına ve Bal uşaklarına dilleri bir parça değişmiş olduğu için Arî veya Hind-u-Avrupaî damgasını nasıl vurabiliriz? Şimdiye kadar incelediğimiz yüzlerce Kürt adı altında toplanan oymakların her biri ayrı ayrı Türk oldukları meydanda iken Kürtlere Türkten gayri nasıl bir kök bulabiliriz?.

Seydanların Sidan (Sit-an) dan değişme ve uydurma bir ad olduğunu bu tamamen Türk olan toplulukta bize göstermektedir.

Bu topluluktaki 7 — Maksut, 8 — Süleyman uşaklarının İslâmiyetten sonra ad almış, bulundukları oymaktan ayrılmış, birer kol bulunması dolayısiyle üzerinde durulmağa değmez. Nitekim Erzincan tarihinde Maksut uşaklarını Gevanlı oymağının bir boyu olarak göstermektedir.

9 — Gevanlı (Gev Uşakları)

Eberhart, Çinin Vei sülalesi tarihinde Gav-Çiğ'lerden söz konusu ederken "Gav-Çiğ'ler Kızıl Di yani Tik'lerin bir kısmıdır. Bunların ilk adları Di-Li idi. Ding-Ling'lerle bunlar ve Hiugnular hemen hemen aynı dilde konuşuyorlardı" demektedir.

Tikler yani Ding-Ling'ler Kıpçakların ceddi olarak kabul olunmaktadır. Grum'un Çin kaynaklarından aldığı şu kayıtta önemlidir. "Hiung-Nu'lar hangi dilde konuşuyorlarsa Kao-Çe (Heuy-hu yani Uygurlar) ile Ding-Ling'lerde aynı dilde konuşuyorlardı" (Giriş s. 14. Hş. 29)

Burada Gav-Çi ile Gav-an aynı kökten türemiş olmakla kalmayıp bunların ilk adı olan Di-li (Ti-li) lerin de şehrizur sancağı dahilindeki oymaklardan birinin adı oluşu (Kürtler s. 55) ayrıca yine Zilan topluluğu içinde Diliki (s. 22) Beyazıt etrafındaki Gurmanç oymakları içinde Diliki (veya Dilikan) adında yine bir oymağın varlığı (s. 24) hem Gav ve hem de bunun ilk adı olan Dili'yi burada da yanyana getirmiş bulunması dikkati çekmektedir. Bunlardan başka İslâm Ansiklopedisi (Fa. 68, s. 1093-1) de Kin-Gavar ile Gevar ovası ve Gever köyü bize bu adında Türkçe olduğunu bir kere daha açıklamaktadır.

Tokat'ta Tiyeri adında bir köy bize Ti'lerin Anadolu'da Zazalara yakın bir bölgede oturduğu yeri gösterdiği gibi; Hakkâri'de Cilo dağı dolaylarında bulunan Tiyari köyü de Gevar ovasının yanındadır.

Hakkâri bölgesinde; M. Ö. Asurlar ve Urarlarla çağdaş olan Turuklardan kalma Tergavar/Turgavar, Mergevar adları Gevar sözü ile birlikte dikkati üzerine çekmektedir. Sonlarındaki Var kelimeleri Macarcada şehir anlamınadır. Sgetvar gibi. (Ar) ise eski Türkçede kabile, boy, taife anlamına gelir.

Böyle olunca bu adlarda Türkçe olarak Türk şehri Kahramanlar şehri ve iki v yanyana gelince biri düşeceğinden Gev-Var da Gev şehri demek olur. Bunun gibi King-e-var, son şehir; Bezgevar süslü şehir anlamlarına gelir. Aynı zamanda şehir adı almış oymak adı da olur. (Tarama Dergisi)

Gev, kelimenin aslı olup, Türkçe kavim ve kabile yerinde kullanılan Ar eki alarak Gevar yani Gev oymağı anlamını almıştır. Yine Gurlarla ilgisi Uygurlarla yakınlığından ileri gelmektedir.

Tiklerin Çince dilde ilk Türk adı olduğunu ileri süren Edkins de Groot gibi Çiniyatçı bilginler de bulunduğuna göre Gev uşaklarının Türklüğünde artık hiç şüphe kalmaz sanırım. Gevan ise An eki almış Gev'in Farsça çoğuludur. Bu oymağın adı bizi ta Çin'e kadar götürmekte ve Kürtlerin Ârî veya Hind'u-Avrupa'î ırktan olduğunu kesin olarak çürütmektedir.

Erzincan Tarihi Beyt, Maksut, Arslan, Bezgevar uşaklarına Gevanlı denildiğini de işaret etmektedir ki, bunların da birer Türk oymağı olduğu ortaya çıkar. Bezgevarlar bize Kurmançlardan Gevarların da bu Gev uşaklarından olduğunu göstermektedir.

10 — Resik Uşakları :

Sözün aslı Res veya Reştir. Reşan bunun çoğulu olduğu gibi Macarcada (İk) te çoğul ekidir. Oğuzların bu ik ekinin daha çok Li ve Lu yerine kullandıkları görülmektedir. Bu bakımdan Resik (veya Reşik) Reşler veya Resli anlamına gelir.

Zeki Velidi Togan (Giriş, s. Hş. 76) da Roşan veya Reşanlar için; "göçebe hâkim Sakalar, İranlı teb'alarının medenî tesirlerine düşerek, (sonraki Karahanlılar, Selçuklular ve Moğollar'da olduğu gibi) İran dillerinden alınan isimleri kullanmış olduklarından Kirus idaresine giren Pamir (Amirgio) Sakaları ülkesinde bugün bile eski ismini hatırlatan Roşan (Sungan ve Vakhan) tacikleri oturduğundan zamanımızın bilginleri, eski Sakaları da bunların ve Khoten Taciklerinin ceddi bilirler" demektedir.

Biz daha önce Boht'ların, Karların, Çarların, Lurların ve bunun gibi daha birçok Türk uruklarının çok eski zamanlarda Pamir, Hindikuş Elburuz dağları ve etekleri yolu ile Gurlar yurdundan Doğu-Anadolu'ya geldiklerini gördüğümüz için Sakalara bir kolu olan ve İran kültürü etkisi ile Tacikleşmiş bulunan Reslerin de Saka Türklerinden olduklarını anlamış bulunuyoruz.

Türkiye'de, Karakoçan'da Reşi; Elâzığ'da Reşik; Kulp'ta Reşikan; Tutak, Hizan, Palu, Karayazı, Mazıdağ, Şirvan, Özalp'da Reşan köylerinin bulunması bu oymağın daha ziyade güney doğu Anadolu'da olduğunu ve Tunceli'ne bunlardan çok az bir bölümünün gelerek Şeyh Hasanlılar arasına karıştıklarını göstermektedir.

Türkçede R ile başlayan isimler yok denecek kadar az olduğundan ve hattâ yabancı kelimelerden dilimize maledilenler de halkca sözün önüne bir İ eklenerek İremezan, irecep şeklinde söylendiğinden kelimenin bu şeklile Türkçe olmayacağı ve Farslaşan Türkler tarafından alınmış bir isim olduğunu hatıra getirirse de Kur'an da Ashab-ı res deyiminin Aras boyunda oturan Aras'lılar diye yorumlandığına göre Res ile Aras arasında bir ilişki kurmak da mümkündür. (I)

I. Kur'an-ı Kerim, Sürei Furkan, 38.

Araz Tarama Dergisinde : Seadet Mutluluk; Arasan, Şükran anlamlarına geldiğine göre Aras ili, Mesud il Kutlu il anlamlarına gelir. Altay, Koman, Kırgız - Kazak Lehçelerinde aynı anlamda Irıs sözü ile karşılaşmaktayız. Bu da bize Resik uşaklarının Aslında Irısık uşağı olduğunu ve Türk boyu bulunduğunu göstermektedir.

11 — Şam Uşakları :

Şam sözü de aslında Türkçe bir söz olduğu anlaşılmaktadır. Söz Derleme Dergisi İsparta'nın Dindebul köyünde ve Konyanın Ermenek kazasında Çam'a, Şam denildiğini yazmaktadır. Ş — Ç değişiminin Türk ağızlarında her zaman yapıldığını Sitanlar konusunda da açıklamıştık.

Şam sözünün Türkçe olduğu, (Ar) eki alarak bugün tamamen Araplaşmış Şamar Aşiretini ortaya çıkarmış olmasıyle de bellidir. Yine Türkçe bir ek olan (İk) eki alarak Şamik adında köylerin bulunması da bunu göstermektedir ki, Şamlar anlamınadır. Bir Türk dini olan Şamanizm âyinini yaptıranlar demek olan Şaman da yine bu sözün Türkçeliğini ortaya kor. Şaman adlı köyler Maden, Varto, Suruç ilçelerinde görüldüğü gibi Yalova'da Şamanlı köyü, Kahta'da Şamanî köyleri de buralarda yaşayanların eski dinlerini hatırlatmakta ve geldiklerinde henüz Şman olduklarını da belirtmektedir. İnebolu'da Şama (Şam Ağa) oğlu köyü Tamamen Şam Uşağının karşılığıdır. Amasya, Çerkez, Tarsus, Bakırköy, Beyşehir Ereğli de Şamlar bu sözün Türkçe olduğunu göstermeğe yeter durumdadır. Hele Pülümür'deki Şamlık (Çamlığın) tam karşılığıdır. Manisa'daki Şamar köyü hem Şam oymağını açıkladığı gibi bugün Arap olduğu sanılan Şamar Aşiretinin de Anadolu'dan güneye sürülen oymaklardan olduğunu da açıklamış olur. Küçük Şirvan bölgesindeki Şamaki (yani Şamaklı) da Şam Uşaklarının geldiği yeri göstermesi bakımından önemlidir. Zira burası Sakalar Hükümdarı Alpertonganın başşehri yanındadır. Yine Kafkas'larda Şamkur çayı ve buradaki Şamlu oymağı Şam'lıların da Gur soyundan olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Daha önce belirttiğimiz gibi nasıl Bağdat ve Musul şehirlerinin adları Türkler tarafından konulmuş Türkçe adlar ise Şam adı da yine Türkler tarafından konulmuş bir addır. Pülümür'ün Şampaşa, Karaderbendi ve Şampaşa köy adları Paşa ve Ağa sıfatlarını taşıyan ve Türkçe birleşik sözler almış kelimelerdir. Akşam sözü de bunun Türkçeliğini gösterir. Burada Şam ak sıfatı almıştır. Şam'ın anlamı unutulmuştur.

12 — Birim Uşakları :

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi Türk oymaklarından bâzıları sayılı adlar almışlardır. Burada kısaca yalnız adlarını tekrarlıyalım.

Birlilerden Biran, Birik, Birman, Biryan,
İkililerden İkibölük, İkisorlu,
Üçlülerden Üçguz, Üçoğuz, Uçoklu, Üçayak,
Dörtlülerden Dört Tokhri,
Beşlilerden Beş Gur, Beş Oğur, Beş Uygur, Beş Ok,
Altılılardan Altı Oğuzlar,
Yedililerden Yedi Sannogay,

Sekizlilerden Sekizi (Sekzi), Sekiz Oğuz,

Dokuzlardan Dokuz Ogur, Dokuz Oğuz, Dokuz Uygur, Dokuz Ottok, Dokuz Ersen, Dokuz Tatar,

Onlardan On San Nogay, Ongut, Ongur, Onuygur, Onok oymakları gibi.

Birim sözünde de bir sayısını ad olarak alan oymak görülmektedir. İm ve İn sözlerinin Türkçe'de belgi eki olduğu birçok yerlerde söylenmiştir. Burada da söz Bir-im şeklindedir. Gur ve Oğur dillerinde ve bu arada Macarca ve Gürcücede İk çoğul eki olduğu gibi Oğuzlarda da Li ve Lu yerini tutan ve mekân belirten bir ektir. Gurların yayıldığı yerlerden biri olan Doğu - Anadolu'da bu eklere çoklukla rastlanır. İşte bunlar arasında Birimler, Birik Uşağı köyleri, Birlerin oturdukları yerleri göstermektedir. Tunceli'nin birçok yerlerinde dağınık ve Ovacık'ta toplu olarak görülen Birman Uşakları da yüceltme eki olan man almış bu Bir Uşaklarından başkası değildir. Eski Türkçe'de özellikle Osetler'de çoğul eki olan T almış halini de bulmak mümkündür. Şerefnâmede Beyazıt'taki oymaklar arasında gösterilen Biriti'ler sonuna (İ) nisbet eki almış Birit yani Birler'dir. Bunun daha tipik örneği Fars çoğul eki (an) almış Mardindeki Bir-an oymağıdır.

Şirnak'ta Bir-yan'lar da Birliler anlamında yine aynı şeyi bildirmektedir. Daha ileri giderek Rusya'da Başkırdistan'da Birsk bölgesi sonradan (sk) Rus eki almış Bir'den başka bir şey değildir.

Bu çeşitli ekler alan Bir oymağının adı bize yüzyıllar boyunca göçleri arasında komşuluk yaptıkları veya aralarında kaldıkları Urukların etkilerini de açıklamaktadır. Bir dil uzmanı için çeşitli ekler, iyi bir konudur.

Görülüyor ki, Birim Uşakları da halis bir Türk oymağıdır. Zazaların Şeyh Hasan topluluğuna giren 12 Şeyh Hasanlı ve 12 Sidanlı (Sitanlı) 24 lü grubun birer birer incelenen bütün oymakları her bakımdan Türkoğlu Türktür.

Şitlere Rusyada da Sit denildiği burada bıraktıkları izlerinden anlıyoruz. Bunlar daha ziyade nehir ve dağ adlarıdır. Köy, kasaba ve şehir adları kolayca değiştiği halde önemsiz ırmak ve dağların adları olduğu gibi bırakıldığı için eskilerin izlerini biz ancak buralarda bulabiliyoruz.

Fin - Ogrien'lerin dolaştığı bölgelerde yani Volga nehrinin başlarında Jeroslav bölgesinde ve Mologda koluna akan bir ırmağın adı Sit olduğu gibi yine Voloğda bölgesinde Kubina gölüne akan bu isimdeki çaya karışan bir ırmağın da adı Sit'tir. Sit-nika, Sit-nidya, Sit-nija ve Sit-oder gibi birleşik veya ek almış sözleri de Rusya, Yugoslavya, Bulgaristan'da görmekteyiz. Sitova Bulgaristan'da Filibenin 40 Km. güney doğusunda bir kasabanın adıdır.

Girit adasındaki Sitya (yani Sit Yurdu) da bu adanın doğu ucunda hem bir sıra dağların ve hem de bir kasabanın adıdır. Demek oluyor ki, Milyalılar konusunda anlattığımız gibi bunların Yunanlılara karışan bir kolu arasında Sitler de bulunuyormuş demektir.

Şimdiye kadar Urarto medeniyeti kalıntılarıyle Girit medeniyeti kalıntılarının birbirine çok benzerliği nedenleri bir türlü çözümlenemiyordu. Sitlerin bu suretle hem Urarto bölgesinde hem de Giritte görülmeleri durumun aydınlanmasına yol açmaktadır.

Kürtlerin evvelce Gurti ve Kirtii diye de adlanmış oldukları gözönüne alınırsa ada adının da bu Kyrti'den gelmiş olması da akla gelebilir. Millerin Milia'yı kurdukları çok eski çağlarda gelen bir Sit kolu da bu Sidia'yı kurmuş ve adlarını oralara bırakmışlardır.

İlk bakışta hayali gibi görünen ve şüphe yaratan bu görüşler; tarih sahifeleri üzerinde yapılacak tarafsız araştırmalarla bağlantıları bulunarak aydınlığa kavuşturulacak kadar inandırıcıdır.

Tarihin verdiği ilk bilgi çağını açan, Mezopotamya, Urarto ve Anadolu'da ilk çağların anılarını bugüne kadar saklayabilen tek bölge Doğu - Anadolu'dur. Saldırılardan az çok korunmasını bilen ve istilâların içerlerine kadar sızamadığı bu sarp ve aşılmaz yerler halkı mevcut bilgilerin kontrolu ve değerlendirilmesi için en güzel bir ortamdır. Bu bakımdan buralarda yaşayan halkın ve oymakların ayrı ayrı incelenmesi birçok gerçekleri ortaya koyacaktır.

Şimdiye kadar bir amatör olarak yaptığımız incelemeler bile bize tarih öncelerini açan yolları göstermiş ve ortaya koyduğumuz Türk isimleri tezimizin değerini meydana çıkarmıştır. Yüzlerce Kürt oymağının adı üzerinde yaptığımız araştırmalar bize Kürt diye ayrıca bir kavmin olmadığını birçok Türk oymaklarının yine Türk olan bir Kürt oymağı adı altında birleştiklerini göstermektedir. Türk tarihi bu çeşit birleşmelerin örnekleriyle doludur. Nasıl ki, bir takım topluluklara ayrılan oymak gruplarının içinde bazan her bölümde yer alan oymaklar varsa Türk toplumlarında da her Türk oymağından birer parça bulunduğunu göstermekteyiz. Cengiz, Atillâ, Selçuk, Timur ve Osmanlı toplulukları da böyle değil midir?

Türk felâketleri daima bu toplumlar arasında başgösteren ayrılıklarla olmuştur. Şahıs ihtirasları bir toplumu yok olmağa kadar sürüklemiştir.

Bugün halis bir Türk oymağı olan Milli oymağının başında bulunan İbrahim Paşa oğullarının Kürt Teali Cemiyeti açarak Ermeni Hoybon Cemiyeti ile işbirliği etmesi bu ihtirasların canlı bir örneğidir. Tarih boyunca aynı kültür ve aynı ideal ile yanyana Acemler ve Ruslara karşı Yurt savunmasında en değerli kıymetler olan Türk - Kürt oymağının vaktiyle Hamidiye alaylarının Mirmiran rütbesine çıkarılan bir paşanın oğullarının baş olmak hevesine kapılarak açtıkları bu zararlı ayrıma çağırının Musul petrollerine kavuşmak için evvelâ İngilizler şimdi de Doğu - Anadolu petrollerine el atmak için Ruslar tarafından oyuncak hale getirilmeleri nekadar acı ve inanılmaz bir tecellidir.

Halis Türk olduklarını bütün açıklığı ile ortaya koyduğumuz Barzan oymağından birinin; Rus eğitimi ve yardımı ile bugün Türklüğe katılmak değilde Kürt istiklâli uğruna kan dökmesi cehlin ve bilgisizliğin en acı bir olayıdır.

Mamafih bunda bizim tarihçi geçinenlerimizin de büyük bir günah payı vardır. Zira kolay bilgin olmayı hazıra konmakta aramışlar ve kendilerini adaptasyonlardan kurtaramamışlardır. İslâm Ansiklopedisi bunun en canlı ve en feci bir örneğidir. Memlekete yaptığı fenalık hiçbir zaman ölçülemez ve telâfi olunamaz. Zira bir Rus propagandacısının âleti olan bu eserde; Kürtleri Türklerden ayrı Ârî bir kavim olarak gösterilmiştir. Gerçi bir ilim kongresinde bize bu zehirleri saçan Minorsky gerçeğe dönmüş ve Kürtleri Sikitler yani Saka Türklerinin torunları olduğunu iddia etmiş ise de İslâm Ansiklopedisi ellerde ve Minorsky'nin bu dönüşü kimse tarafından bilinememektedir. Mamafih bizi teselli eden bir cihet varsa Şarktan yetişmiş çocuklarımızın er geç bu konu üzerine eğilecekleridir. Pek az tarih bilgisi ile bulunduğu çevre halkından aldığı ilham ile incelemesini bilen Rahmetli Vartolu M. Şerif Fırat, bu yolda ilmî tarafı noksan olsa bile bize en iyi bir örnek vermiştir.

Kürtler arasında uzun müddet çalışmış olan M. Fahri Kırzıoğlu da bu konu üzerine ilmî bir metodla eğilmiş çok başarılı ve kıymetli görüşler ortaya atmıştır. Dil ve Tarih kurumlarından bu yolda öncülük beklemek de hakkımızdır. Tarih - Coğrafya Fakültesinin de Atatürk ilkelerine uyarak vasiyetini yerine getirmesini artık bekliyoruz.

Yalnız bu yolda yine adaptasyonlara kapılarak değil mahrumiyetlere katlanarak Kürt denilen Türk toplumu içine girmelerini isteriz. Çünkü gerçekler orada saklıdır. Hissî Avrupalı yayınlarda, propaganda broşürlerinde değil.

DERSİMLİLER

Zazaların ikinci büyük kolu Dersimlilerdir.

Dersim sözü hakkında şimdiye kadar hiçbir bilgiye rastlamadım. Dersimlilerin de bu ad üzerinde doğru dürüst bir bilgileri yoktur. Bâzı okur - yazarlar bunun Sim yani gümüş derlemekten geldiğini söylemişlerse de inandırıcı olarak bulmadığım için bu sözün anlam açıklamasını bilginlerimize bırakıyorum.

Avrupalı yazarlar da daha ziyade Kurmanca konuşan Kürtler üzerinde durmuş Zazalar hakkında çok az ve çok eksik bilgi vermişlerdir. Buda daha ziyade Sünnî veya Yezidî olan Diyarbakır, Elâzığ, Palo, Mardin, Maraş taraflarındaki Zazalarla ilgilidir ve hiçbir zaman oymak üzerine ele alınmayıp genel görüşlerden ileri geçmemektedir.

Bunlar hakkında en sağlam bilgi Varto Tarihi ile kısmen Erzincan tarihindedir. Şerefnâme bile bunları Kürt saymayıp daha ziyade Kızılbaş deyimi ile üzerinde pek az durmuştur. Bunun başlıca sebebi Cumhuriyet çağına değin bir çoğunun, yani aşiret teşkilâtına bağlı Zazaların yarı özgür bir şekilde yaşamaları ve aralarına girmenin tehlikeli olmasından doğmaktadır.

Dr. Friç bile Kürtler eserinin (s. 30) da "Dujik namında büyük bir aşiret vardır ki bunlar, Dersim'de toplanan ve Erzincan yolunun 1 - 2

saatlik mesafesinden başlayarak Harput istikametinde Egin ve Arapgir'e doğru uzanırlar. Bunlar da birçok zümrelere ayrılmışlardır. En meşhurları Balabanlı, Kuris, Gülabi'dir. Bunlar muhtelif isimlerle yad olunurlar. Türk Hükûmeti bunlara Dujik veya sadece Ekrat diyor. Halbuki diğer Kürtler Kızılbaş ismi izafe ediyorlar" demekle yetiniyor.

Bu kısa açıklamada bile Dr. Friç yanılmaktadır. Zira Dujik adında bir oymak yoktur. Yalnız Celâlettin Harzemşah'ın gömülü olduğu söylenen Dujik (Düşük) baba dağı vardır.

Nitekim Zazaların adı hakkında da şimdiye kadar hiç kimse doğru ve açık bir anlam bulamamıştır. İslâm Ansiklopedisinde Minorsky bunlar hakkında çoğul olarak Zavzan deyimi kullanmakta ve Selçuklular Anadolu'ya gelmeden önce Kürdistan adı bilinmezken Araplar tarafından Kürtlere değinen işlerde Zavzan, Hilât, Arminya, Azerbaycan, Cibal, Fars ve bunun gibi bölge adları kullanılmakta idi, denilmektedir. (Fa. 68, s. 1092 - 1) Al - Zavzan denilen yeride "Musuldan iki günlük mesafeden başlayarak Hilât yakınlarına kadar uzanıyor. Azerbaycan tarafından da Salmas (Salmaz) a kadar uzanıyordu. Burada Başnavi (Bacnavi/Becenevi/Peçenekler) ile Bohti Kürtlerinin birçok kaleleri vardı" diyor. Özellikle bu kalelerden Bohtilerin elinde bunlardan birinin adı Gur - il diğerinin adı ise At-il olması daha o çağlarda Türklüklerini kaybetmediklerini göstermektedir. (İslâm Ansiklopedisi, s. 1093 - 1)

Zazalardan da "XX. asırda Kürtler arasında bu kavme mensup olmayan bir İranî unsurun (Guran/Zaza zümresi) mevcudiyeti ortaya çıkarılmıştır" denilmektedir. (s. 1091 - 1)

Din konusunda da "Şii vasfı gösteren müfritlik daha ziyade Kürdistan'da gerçek Kürt olmayan İran kabileleri arasında taraftar bulmaktadır. Yani Guranlar ve Zazalar arasında" (aynı eser, s. 1110 - 2)

Başka bir yerde de "Guranlar tıpkı aynı menşee malik olan Avramiler, Zazalar gibi Kürtçeden büyük mikyasta farklı şimalî - garbî şiveleri konuşmaktadırlar" denilmektedir. (1111 - 2)

Yine "Christensen'den naklen Andreas'ın mütalâasına göre Zazaların eski Deylemlilerle akrabalıkları vardır" denilmektedir. (1112 - 2)

İşte Zazalar için Türkiye'de bilinenler bunlardır.

Halbuki Şeyh Hasanlı ve Sidanlı topluluklardaki oymakların hemen hepsi sonradan Rumeli'nden gelen veya Batı - Anadolu'ya kadar uzandıktan sonra tekrar geriye dönen Yörük ve Türkmenlerdir.

Bütün toplumun adı da Derleme Dergisinde görüldüğü gibi İçel Yörük ağzı ile pek kuvvetli anlamına gelen Zağ - Zağ'dır. Dağ'daki yumuşak ğ lerin okunmaması suretiyle dağ'a daa dendiği gibi burada da ğ ler düşerek Zaza olmuştur.

Söz Derleme Dergisinde ZAĞ, kuvvet, şiddet, hız sertlik anlamlarına gelmektedir. Bu sözün ikilemesi anlama daha çok kuvvet verir. Çabuk çabuk, öbek öbek gibi zağ - zağ da kuvvetli kuvvetli yani çok kuvvetli anlamınadır. Bu söz Edirne, Burdur, İsparta, Hadım, Mut, Çankırı, Adana gibi birçok yerlerde hâlâ kullanılmaktadır.

Dersimliler işte bu Zaza Türk sözünü ad olarak aldığı için tamamen Türk'dürler. Oymaklarının ayrı ayrı ele alınması, bunu şüphe bırakmaz bir şekilde açıklayacaktır.

Varto Tarihi kendi oymağı olan Hormeklilerle birlikte İzol, Koçgiri, Hıran ve bunun gibi oymakları Horasan'dan gelmiş Alevî Türkmenler olarak göstermektedir.

Erzincan Tarihine göre Dersim oymakları şunlardır :

1 — Abdalanlı, 2 — Alanlı, 3 — Arelli (Arılı), 4 — Balaban, 5 — Caferan (Cafran), 6 — Çarekli (Çarıklı), 7 — Demenan, 8 — Elhanlı, 9 — Hadikan (Hedik Uşağı), 10 — Haydaran, 11 — Hormekli, 12 — İzollu, 13 — Karsanlı, 14 — Kemanlı, 15 — Kobanlı, 16 — Kureyşanlı, 17 — Lolanlı, 18 — Pilvenkli, 19 — Rutanlı, 20 — Silanlı (Zilanlı), 21 — Sisanlı, 22 — Şavalanlı, 23 — Yusufanlı, 24 — Zimteklidir.

Varto Tarihi Hormek oymağının Şarik köyünde bulunan bir secereye göre bunlardan bâzıları ile kendi oymaklarını, Dersimliler arasında ayrı bir bölüme sokmaktadır, Onlarda :

1 — Delisenler yani Hormekliler, 2 — Alanlar, 3 — Ba - İlyas (Baliyan/Ballılar), 4 — Haydaranlılar, 5 — Milliler, 6 — İzollular 7 — Karsanlılar, 8 — Lal'lılar, 9 — Çakırtahirler, 10 — Dada'lar, 11 — Zorveliler, 12 — Merdis'lerdir. Biz bu ikinci secere tasnifini bugün uygulayamıyoruz. Çünkü bunlardan Milli'ler ayrı bir toplum halindedir.

Burada dikkati çeken bir nokta vardır. Şerefnâmede de Milliler ayrı bir topluluk olarak görünmemektedir. Demek oluyor ki, bunların nüfuz sahibi olmaları Hamidiye alayları teşkilâtı kurulurken Milli oymak başkanı İbrahim Paşanın Mirmiran rütbesi verilerek birçok oymakların başına geçirilmesinden sonra olmuştur. Daha önceleri dağılmış bir halde idiler. Bir bölümü Dersimliler arasında iken öteki bölümü Kurmançlar içinde bulunuyorlardı.

Nitekim Haydaranlılar da Milliler gibi hem Dersimliler ve hem de Zilanlılar arasında görülmektedir. Burada da Haydaranlı Kör Hüseyin Paşanın nüfuzu birçok oymakların Zilanlı Haydaranlılara katılmasına ve Zilan topluluğunun doğmasına yardım etmiştir. Bunun içindir ki, Miller ve Ziller arasında Dersimli ve Şeyh Hasanlıları görüyoruz.

Hepsi Türk olan ve Orta - Asya'dan Gurlar bölgesinden ve Horasandan gelen ve buraları elde ederek yerleşmiş, yüzyıllar boyunca birbirine kaynaşmış olan bu oymakları, ayırarak farklı bölümlere sokmak aslında imkânsız ise de bugünkü durumlarına ve dil ayrılıklarına göre yapılmış olan bölümler araştırmaları kolaylaştırmak amacına dayanmaktadır.

Bu genel görüşten sonra artık Dersimli oymakların teker teker incelenmesine geçebiliriz.

1 — Abdalan Oymağı :

Türkçe sözlükte Abdal için; "Afganistan taraflarında bulunan bir Türk topluluğu ve bu topluluktan olan kimse, 2. Anadolu'da göçebe bir halkın adı. 3. Eskiden bazı devrişlere verilen unvan" denilmektedir.

Bir çok oymaklar gibi bunların da Gurlar yurdundan gelmiş oldukları anlaşılmaktadır. Araplar, bunlara Heftal ve çoğulunda Heftalit demişlerdir. Rumeli'nden Anadolu'ya gelen Yörükler arasında da "Anadoluda Türk Aşiretleri" eserinde gösterilen Yeniil kazasında Abdal bey (s. 74) Abdalkuyumcu (s. 191); İfraz-ı zülkadriye'den Abdallu, Küçük Abdallu (s. 107), oymakları da sözlüğün bu bildirisini doğrulamaktadır.

Anadolu'nun birçok yerlerinde Abdal, Abdalan, Abdallar, Abdallu, köyleri de bunların Türklüğüne birer tanıktır.

Bunlar Doğu - Anadolu'da toplu olarak Köpükler, Hoşan, Kalçık köylerinde, dağınık olarak da Hınıs ve Tercan ilçelerinde bulunurlar.

Aşiret kuruluşunu kaybetmiş tamamen çiftçi bir oymaktır. Cıbranlı oymağının nufuzu altındadır (Varto Tarihi s. 57 - 58) Harezmşah'ların soyu da bunlardan gelmektedir. (Giriş s. 58)

2 — ALAN'LAR

Bunlar hakkında III. bölümde Asgur'lar konusunda yeterli bilgi verilmiş ve Türklükleri söz götürmez derecede ortaya konulmuştu.

Şarik köyünde bulunan şecerede bunların 12 boydan biri olduğu belirtilmiş ve Buğdan'ın Burkent bölgesinden geldikleri açıklanmıştı.

Deguines "Hunların, Türklerin, Moğolların ve daha Sair Tatarların Tarihi Umumisi" adlı eserinde (III. 121) "Alenler (Alanlar) Türkistanda Alan adı ile anılan bir şehir vardır. Bazı yazarlar Alenlerin buradan çıktıklarını iddia ederler" dedikten sonra kendisinin Ptolome'nin Fikrine uyarak "eskiden Yayık nehrinin kaynaklarında hemen hemen Sulamskoi (Sulamışköy) ülkelerinde oturuyorlardı. Bütün bu yerler hatta Sibiryanın baş şehri de o zaman Tanju Çiçi'nin yönetiminde idi. Dağlarda oturdukları için dağ anlamına Alin kelimesinden gelen dağlı anlamına Alen (Alan) lar Hunların sıkıştırması üzerine daha güneye Çerkezistan ve Derbendin kuzeyindeki ovalara indiler. Milâdın 73. yılında Hırkani kralı ile birleşerek Medya kıtasına girmek istedikleri görülmüş ve pars kralı Pakor geçmelerine mâni olamamıştı" diyor. Öte yandan da "sonraları batı taraflarında akınlar yapmağa başladılar. Gordien bunlarla Makedonyada Philippes ovalarında karşılaştı. Fakat bu barbarlar onun ordusunu bozdular. Alenlerin kuvvet ve azametleri o kadar arttı ki onlara yakın kavimler onlara karışarak isimlerini aldılar. Neuriler, Vidiniler, Gelonlar, Ağathirses'ler işte bunlar arasındadır. Daha sair kavimlerde kendilerine karışmışlardır. Sarmatya ovalarında Palosmeotidesden Hindistana ve Ganj nehri kaynaklarına yakın olan dağlara kadar yayılmışlardı. Ve buralardaki çeşitli kavimlere Alen (Alan) adı veriliyordu.

İhtimal aynı sebepten hep aynı memlekette oturduklarından ve aralarında birçok benzerlikler bulunduğundan dolayıdırki Çinliler, Alenleri Hunlarla aynı kavim ad etmişlerdir" diyor.

Bu açıklamalardan da anlaşılıyor ki Alanlar hangi yönden bakılırsa bakılsın Türk oğlu Türktürler. Kendilerine katılan kavimlerde şüphe yoktur ki yine Türk boylarıdır.

Nitekim Ağatırlarda Akat'ların bir koludur. Akatlardan bir bölüm Mezopotamya'ya inerken başka bir bölümü de tıpkı Alanlar gibi Balkanlara kadar uzanmış ve orada yine Alanlarla birleşmiştir. Bugün Dersimde bulunan Alan oymağı işte bu Türk Alanlardan bir boydur.

Alanların yayılma alanları bugün bıraktıkları izlerle de bulabiliriz.

Azerbaycan'da Hazar denizi kıyısında bir kasaba, (Hand - Atlas 65. E 4. 6/1) Aral gölü batısında Mesa bölgesinde bir harabe, (67. İ 2.6/3) Alan adı taşımaktadır. Rus eki (Sk) almış Alansk, Çinin kuzeyinde Rusya'nın Kabarofski şehrinin kuzeyinde olça bölgesinde Amur nehri üzerinde bir kasabanın da adıdır. (76. G 2. 3/5)

Alan - göl/Alan - nor, Tibet'de Kuku bölgesinde Burhan - Budda dağları güneyinde bir göl adıdır.

Görülüyor ki Alanlar tam Türk yurdundan ve önceleri Kabarlar sonra da Uygurlar bölgesinden gelmiş oymaklardır.

3 — ARELLİ'LER VEYA ARILILAR

Arelliler kendilerini bu şekilde adlandırdıkları gibi, Pülümür halkı da onlara Arelli derler. Halbuki Erzincan Tarihi Arıllı deyimini kullanmakta Varto Tarihi ise Arılı/Arelan diye adlandırmaktadır.

Büyük Ansiklopedide, Herat kuzeyinde Türkmenistan denilen bu bölgede Ari adında eski bir eyaletten söz edilmektedir. Herman Venberi (Çağtay Lisan Tetkikleri, s. 207 - 208) de Arığ - Arık sözleri bugünkü Türkçemizde olduğu gibi Temiz, saf, parlak, net anlamlarında göstermektedir. Sanskrit çede de anlam birliğinin Türklerden Hindlilere geçme sonucu olduğu Türkçede Arı sözünden birçok üremeler yapılması ile bellidir. Bedros Efendi Diksiyonerinde Arili'nin Ar - ili olması muhtemeldir. (T.T.K.I. s. 39) der.

Daha öncede belirttiğimiz gibi, "bazı Avrupa Tarihçilerine göre Kara-şehir, Koço, Beşbalık şehirlerinde Türklerden önce konuşulan dil; yapılan kazılardan anlaşıldığına göre Toharca imiş. Bir Türk oymağı adı olan Usun, Wusun adı bile Arswın yani Ars = As isiminin Çincede değişmiş şekli imiş G. Haloun'a göre Usun dili Tiyanşan sahasında konuşulan ve kendisince her iki Tokharcanın Umumi adı olarak kabul edilen Arsi dilidir ki Orhun Yazılarında Tokuz Ersen de bunlardır". Giriş s. 45 Hş. 162 - I)

Şimdi bu rivayetlerden sonra biz kendi düşüncelerimizi ortaya koyalım.

Adın aslı oymağın kendisinin Kullandığı Arelli sözüdür. Arsi dili de, bugün Arellilerin oturdukları Arsi (Harsi) köyünün adı olduğuna göre bunlar Tokharlardan bir boydur. Tokharların Türklüğü sayın Prof. Zeki Velidi Togan tarafından (Giriş, s. 45) tamamen açıklanmıştır. Adı üstünde Türk olan Arelli (Yani temiz oymaklı) da Tokharların Türklüğünü bir kere daha ortaya çıkarmaktadır. Herat kuzeyinde Türkmenistandan gelen bu oymağın da diğerleri gibi Afganistan üzerinden Doğu - Anadolu'ya geldiği de açıklanmaktadır. Bugünkü Zaza dili ile o zamanki Arî

saylan Tukharca yan yana incelenirse büyük benzerlikler yanında Türkçe köklerin beraberliği de ortaya çıkacaktır. Kafkaslardaki Aran şehri de Ar'ların adını taşımaktadır. Arelliler buradan ayrılan bir boydur. yurtlarının adı oymaklarının da adıdır.

Aran'ı Alban şeklinde yorumlamak yanlıştır. Albanlar, Arlar yani Arellilerle komşu ayrı bir oymaktır. Strabon'un söz konusu ettiği Albanlar, Albanya, Arxêne dediği Arların batısında bulunmaktadır. Öyle sanılır ki Aras nehri de adını bu Ar ve As'lardan almıştır. Zira Arlar gibi Asların Türklüğü Asgurlar konusunda açıklanmıştı. Aras adının eskiliği dolayısiyle bu çok önemli bir konudur. Asıl garibi şudur ki Arları, Asları Arî olarak göstermeğe çalışan Propagandacı Rus yazarları bile Arılı diye bildikleri (Ar - elli) leri Türk olarak tanımaktadırlar. Çünkü yanlış görüşler muhakkak bir noktada ip ucu verecektir.

Alan - As'ların da Asgurlar gibi Türk oldukları meydanda iken Arrelli'lerle Tunceli'nde yan yana iki komşu oymak olan Alanlar da bu birliği ve Türklüklerini daha ziyade birbirine yaklaşdırmaktadır.

BALABAN OYMAĞI

Nereden geldiklerini unutmayan ve bugün Dersimlilerin Horasan'dan geldiklerini söylemelerine karşılık kendilerinin Dimetoka'dan geldiklerini bildiren tek oymak Balabanlılardır.

Erzincan Tarihi de bunları Dersimli Kürtler arasında göstermekle beraber (s. 195) Dimetoka'dan geldiklerini bildirmektedir.

Bütün Dersimlilerle beraber Erzincan ve Pülümür bölgesine nasıl geldikleri Zaza dilinin nasıl ortaya çıkdığı ileride anlatılacağı için burada söz konusu edilmeyecektir. Zaten adı üstünde Türk boylarındandır. Osman Gazi kumandanlarından Balaban beyin Bursa ilinde Balabancıkta bir kale yaptırdığı göz önüne alınırsa bir zamanlar oralarda da bulunmuşlardır. Dr. Friç'in Kürtler eserinde bunların Halep, Maraş, Urfa oymakları arasında bir kolu olduğu gibi (s. 55) yine aynı eser Elazığ ilinde de bunlardan bir boyun varlığını ortaya koymaktadır.

Şerefname, bugünkü Dersim bölgesinde Dujik diye adlandırdığı oymaklar arasında en belli başlıları diye saydığı üç oymaktan biri de Balabanlılardır.

Meskun yerler kılavuzunda bunların bulundukları köy adlarını takip edecek olursak İpsala, Uzun köprü, Malkara, Çatalca, İstanbul, İzmit, Kandıra, Ereğli, Gerze üzerinden Trabzon'un Of ilçesine kadar uzandıkları diğer bir kolun Dimetoka, Malkara, Çanakkale, Mudanya, Eşme, Ödemiş taraflarına göç ettiği; üçüncü bir kolunda İzmit, Orhaneli, Söğüt ve Kastamonuya geldiği görülür. Bundan sonra göçebe halleri ve sürüleri ile Anadolu'nun ekili tarlalarını otlatan güven ve dirliği bozan bu oymakların Torosların güneyine ve Araplarla sınır olan yerlere Halep, Şam, Raka, Urfa taraflarına sürülmeleri üzerine bir bölümünün buradan kaçarak Malatya üzerinden Dersime sığındıkları anlaşılmaktadır. Bu çizdiğimiz tabloya Dersimin öteki oymakları hakkında da bâzı yürüyüş kolları değişik olarak aynen uygulamak mümkündür.

İşte Doğu - Anadolu'da Fırat ve Murat Nehirleri arasında yüksek dağlar ve uçurumlarla kaplı bu bölgede yepyeni bir dilin yani Zazacanın ortaya çıkışı; Karadeniz kuzeyinden, Balkanlardan ve Rumelinden gelen Türk göçleri Yörükler ile, Hazar denizi güneyinden gelen Horasanlı Türkmenlerin aynı mezhebi, Aleviliği kabul etmeleriyle birbirlerine kaynaşmalarından doğan dil alış verişinden ileri gelmiştir.

5 — Caferan'lılar :

Bunlar Cafarlı Yörük oymağının; Alevî olduktan sonra Caferî mezhebinin kurucusu Cafer-i-Sadık'a bağlanarak kutsallık kazanmak amacı ile, ad benzerliğinden faydalanılarak yaptıkları bir değişiklikten başka birşey değildir. Nitekim Tarihsel Khaldi'lerin Halidi, Türk Kurislerin Kureyşi oluşu gibi, Oymağın asıl adı Caf'dır. Bütün Türk oymaklarının oymaklığını belirten Bir Ar Türk eki alarak Cafar (Caf oymağı) adını alarak bir uruk adı olmuştur.

İran'da çok kalabalık olan Caf'lar eskiden şaha bile baş eğmezledi, önemli bir bölümü Bağdat ilinin kuzey - doğusunda İran sınırı üzerindedir. Süleymaniye, Kerkük Sancaklarında da görülürler. Romanof, Hassel, Rouseau, Jouan bunları Kürtçe konuşanlar arasında göstermişlerse de Dr. Friç bunların Lurca konuşanlar arasına alınması gerektiği düşüncesindedir. Çünkü Şehrizur dolaylarında da görülen bu oymak burada Lurca konuşmaktadır. (Kürtler, s. 34, 44, 45, 55)

İslâm Ansiklopedisi (s. 1092 - 1) Kürtler hakkında ilk esaslı bilgileri veren Mesudî'nin gösterdiği oymaklar arasında bir de Cabarki'leri göstermektedir demek oluyor ki, oymak daha o zamanlar adını değiştirmemiş Cafer olmamıştır. F ile B herzaman yer değiştiren seslerden olduğu için Cabar = Cafardır. Nitekim Suya da Türkler Sub veya Suf veyahut da Suv derler. Bizdeki su şekli son ünsüzler atılarak kısaltılmış halidir.

Bu bakımdan (Anadolu'da Türk Aşiretleri Dergisinin s. 171 de) Raka'dan kaçan oymaklar arasında 1141 tarihlerinde Musacalu'ya Tâbi Kandemirçepnisi, İncilu, Halepli, Afşar, Kacarlu (veya Macarlu), Tanburacılu, Dokuz, Caberlu oymakları ile Kürt diye saydığı Mudanlu, Mamavi oymaklarından ayrı ve Türkman olarak gösterilmektedir.

Cafar = Cafer = Cabar = Caber hepsi Lehçe farkı ile değişen aynı oymakdır. Hattâ Sakalar Hükûmdarı Afrasyab (yani Alper Tonga/Madyes) in başşehri olan Şaberan şehri de Ş — Ç değişimi ile Caberan, (Caber'ler) den başka birşey değildir. Bu şehir bugün Kafkas'larda Derbend ile Şamaki arasında idi. Sidanlardan Şam Uşaklarının bir zamanlar oturdukları yerdir.

Osmanlı Arşivlerindeki belgeler üzerinde yapılan incelemede (H. 1113) yılında Yeni İl Türkmanı (s. 129) 1119 tarihinde Tarsus, Sis taraflarında oturan Musacalu Cemaati perakendelerinden Caber Cemaati

400 kadar evleriyle kışın Aydın, Saruhan Sancaklarında kışladıkları halde ilkbaharda Sandıklı havalisi halkına zarar verdikleri belirtilmektedir. (s. 142) 1131 yılında ise Câber Cemaati eşkıyasından üç nefer kethüda ve beş nefer Türkman Kütahya kalesinde Habs ve kale bend oldukları bildirilmektedir. (s. 156)

O çağlarda Türkman olarak gösterilen bu oymaklar şimdi Kürt Caferli diye anılmaktadır. Bu görüşümüzü büsbütün kuvvetlendirmek için C ile Ç; B ile P yakın seslerin de değişimi ile Cabarki oymağına karşılık "II. Türk Tarih Kongresi", (s. 937) de Karesi ilinde gösterilen Yörük oymakları arasında Çaparlılar da bu Cabar, Cafer ve Cafarlılardan başka birşey değildir. Bunlar hakkında; "Trihte ilk Kürt adı ve bu ad altında tanınan ilk oymaklar" adlı konuda daha etraflı bilgi verilmiş bulunmaktadır.

6 — Çarikli (Çarekli) Oymağı :

Kardular konusunda açıkladığımız gibi Çarekli oymağı Afganistanda Karduel bölgesinde Bokhtiler, Karlar, Gurlar'la yaşayan Çar oymağından bir bölümdür. Çar-ik veya Çar-ek; Çar-lar, Çar-lı anlamlarına geldiğini Macarca ve Gürcüce'de Ek İk yani K ekinin çoğul eki olduğunu daha önce de belirtmiştik.

Afganistan'a da Çarların Tibet'ten göçüp geldikleri bugün orada bıraktıkları izlerden anlamaktayız. Hand - Atlas (69. O. 10. 3/7) de Lasa'nın güneyinde Botan'ın Kuzeyinde bir Çar kasabası bulunmaktadır. Bunlar nasıl Afganistan'da Karduel'de Çarlarla ve (Herodot'un Pakty dediği) Bohti'lerle beraber bulunuyorsa eski yurtlarında da Botanlar, Çarlarla yine yanyanadırlar. Yeni yurtları doğu illerimizde yine Gurlar Kardular (yani Karlar), Çarlar ve Bokhtilerle birlikte Botan suyu çevresinde toplanmış bulunmaktadır. Bunların Tras - Himalâyaların güneyinden geçerek Pamir'e ve oradan da Afganistan'a geçtiklerine tanıklık eden Çarok Kasabası da Tibet güneyindeki Hedin dağları eteklerinde bugün hâlâ adını korumaktadır. (69. İ. 9. 6/9)

Kabil kuzeyinde (Ar) eki alan Çarik-ar, Çarik'lerin burada özgür bir kavim olduğunu göstermektedir. (63. B. 3. 8/5)

Çin'in Kansu bölgesinde Arukşan dağları güneyinde Çarunğ kasabası da bunların Tibet'te yayılma alanlarını göstermektedir. (75. F. 5. 4/9)

Afganistan'dan sonra İran'a geçen Çarların bir bölümünün Elam'lar Ur'lar, Akatlarla beraber Basra körfezine kadar uzandıklarını İran Laristan'ında Basra Körfezi kıyılarında Hürmüz Bozağı'na yakın bir bölgeye de Çarak (Çarek) adını vermeleriyle anlaşılmaktadır.

İran'da Hemedan kuzeyinde Çarboga ve bunun kuzey - doğusun Carın kasabaları da İran'daki yayılmalarını gösterdiği gibi Urfa'nın Bozova ilçesinde Çarmelik, Rize ilinde Çaran (Çarlar) (59. C. 6. 3/7)

Malatya'da Çarmuz'da bunların Anadolu'da yayılmalarını göstermektedir.

Anadolu'da Çarik anlamı unutulunca bunun yerini Çarık, Çarıklar, Çarıklı gibi değişmiş adlar almıştır. Nitekim Çarıkalabaşlı köyü bunun

Çarık oymağına mensup Alabaşlı birini kastettiği anlaşılmaktadır. Yine Çarıkbozdağ, Çarıkkaramer, Çarıkballı köyleri de Çarık oymağının varlığını hatırlatır. Anadolu'da birçok köyler bu adları taşır.

Bugün Pülümürün Deşt bucağında toplu bir halde bulunan bu aşiretin Abdülhamit zamanında Reisleri bulunan Şah Hüseyin Bey Mirmiran rütbesi ile bütün Dersim oymaklarının başı olarak tanılıyordu ve Pülümür'de bir derebeyi olarak Kaymakamlık yapıyordu. Merkezi Ağaşenliği köyü idi.

Birinci genel şavaşda Kürtlerin Ruslar'a karşı savaşa girmelerini önlemek ve onları avlayarak Türkler aleyhine kullanmak için Şah Hüseyin beyin oğlu Mustafa bey okur yazar olmamasına rağmen Rus Çarının Velizhtı prens Nikola Nikolayeviç'in huzuru ile Fem köyünde yapılan büyük bir törenle Kürt prensi ilan olunmuştu. Fakat damarlarındaki Türk kanı ve bu prensin Muhafız Alayındaki Tatar bir binbaşının Teşvik ve tazyiki ile dayanamayıp bir gece yine bu binbaşının delaleti ile kaçarak Sekeratda bulunan Kolordu Komutanı Sayın İsmet İnönü'nün yanına gitmiştir. Kendisine yardım edildiği takdirde bütün Dersimi Ruslar aleyhine ayaklandıracağını vaat ettiğinden ona, Alay komutanlığı ve Pülümür kaymakamlığı verilerek savaşa memur edilmiştir. Gerçekten bundan sonra Kürtlerin Ruslar'a saldırısı pek kuvvetli olmuş ve Ruslar İlkbahar genel saldırısından önce Dersim'e de kuvvet ayırmak zorunda kaldıklarından İnönü kol ordusuna karşı yapılan şiddetli saldırı bir sonuç vermemiş ve İnönü'nün karşı taarruzu ile birçok zayiat vererek Bingöl dağlarına kadar çekilmek zorunda kalmışlardır.

Çarekliler kendilerinin Türk olduklarını bilir. Bu uruk 24 lü Oğuz ulusundan bir boydur. Divan-ı lugat-üt-Türk de Çarukluğ adı altında 22. olarak gösterilmiştir. (s. 68. Fa. I)

Daha eski bir belge olarak Miladdan sonra 8. yüz yıldan önce yazıldığı anlaşılan ve Saka - Hotan - Brahma adı verilen bir belgede Gök - Türklere ait urukların isimleri arasında Çaruğ adına da rastlanmaktadır. Tarduş'lar arasında sayılan bu uruk Ven - su yani Ak-su'dan daha güneyde Barçuk yani Tumuşka'da yaşamışlardır.

Tung - Huang kazılarında ele geçen bu liste de Gök - Türklerin oturdukları yerler Uyguristan'ın Kumiz denilen Kamul, Tun-huang, Kansu vilayetleri olarak gösterilmektedir. Tokharların bu listede Çaruğlar ile birlikte gösterilmesi, orada olduğu gibi, Doğu - Anadolu'da da yan yana oluşlarını göstermekte ve Tokharların Türklüğü hakkında Avrupa ilim adamlarının gösterdikleri kuşkuyu kaldırmakta ve aksi tezleri çürütmektedir. hatta önüne geleni Kürt yapan Erzincan Tarihi de bunları Türk olarak kabul etmektedir.

7 — D E M E N A N L I ' L A R

Dersimin en çetin ve çok cesur bir oymağı olan Demenanlıların asıl adı Temen'dir sonuna gelen an çoğul ekidir. "söz derleme dergisi" inde Çoruh ve Rize dolaylarında hâlâ kullanılan bir sözdür. Yığın anlamına gelmektedir. Temen (taman) her ikisi de aynı anlamdadır. Nitekim bu

oymağın Şeyh Hasanlılar arasındakilerine Deman dendiği halde Dersimliler içindeki asıl oymağa Demenan denmektedir. D — T birbirinin yerini alan sesler olduğu için fark yoktur. Nitekim Kürtlere de bir çokları Kürd demektedir.

Nazımiyenin Haydaran bucağında toplu bir halde bulunuyorlardı. Ürgüp'de Temenni şeklindeki köy adlarında görülmektedir. Yine Artova ve Kargın'da Demen gibi D'li hali görülmektedir. Bununla beraber biz yığın anlamının bir oymak adı olabilmesini kuşku ile karşıladığımızdan Demenan sözünün asıl kökü Tem'i ele alarak bu adın temden geldiğini sanmaktayız. Çoğulunda Teman olur. Temen, Tem sözünün belgi eki (en) almış halidir ki bunun da çoğulu Temenan (Demenan) olur.

Aynı oymağın adına hem Deman ve hem de Demenan denmesi bize bu görüşümüzün doğruluğunu açıkladığı gibi Celali oymakları arasında bir de Teme horan oymağının bulunması bize asıl adın Tem kökünden geldiğini göstermektedir. Tem, söz derlemede; işaret, Nişan Alamet anlamlarınadır. Teme Horan, Afsun işaretliler anlamına geldiği gibi Temenan (Demenan) lılar da işaretliler, Nişanlılar anlamınadır.

Bunlarda; Barslar, Gurlar, Kürtler, Sarular, Türcsk'ler, Kemend'ler gibi şimdiki Slovakya sınırları içinde Gran (yani Guran) nehri boyunca sıralanan Türk oymakları gibi Demeny 47. f 3. 2/10, 47. f. 3. 9/10, Demend 47. f. 5. 5/8 şeklinde oradaki bu Türk oymaklarının yanında yer almıştır. Bu da onların Türklüğüne ve Yörüklüğüne en büyük tanıklardandır. Rusyada Kaluga eyaletindeki Demensk şehri de (Sk) Rus eki almış Demen kasabasıdır. (60. İ 4. 10/8) Zaten eyaletin adı olan Kaluga'da Türkçedir.

Görülüyorki hangi yönden ele alırsak alalım Demenanlılar da halis Türktürler.

8 — ELHANLILAR

Kürt oymakları arasında VII. yüz yılda ilk defa Kürt elhan adı ile hükümet kuran bir urukdur. Bölüm IV de açıklandığı gibi Baykal gölünün batısında Sayan ve Altay dağları yaylaları üzerinde Altı Oğuzlara komşu olarak kurulan bu hükümetin varlığı; bulunan Taş bir yazıtla ortaya çıkmıştır. Yalnız bu taşın, okunan yazısı yanlış yorumlanmaktadır.

Sayın M. Fahreddin Kırzıoğlu bu taşdaki "Kürt Elhan alp urugu sözünü Kürt İlhanı şeklinde yorumlamakta Alp Urungu sözünü de bu ilhanın adı olarak almaktadır. Bu gerçekden bir mezar taşı ise, o zaman bu okunuşa hak vermek ve ölenin adını açıklamak noktasından doğrudur. Fakat cümlenin genel durumu bunun "Kürt Elhan yiğit kavmı" diye doğrudan doğruya Bahadır Urukuna karşı bir söyleniş şeklinde göstermektedir. Özellikle "Altunlu keşigim bantdım belde, ilim dokuz kırk yaşım" deyimini de "Altunlu okluğumu bağladım belde ilim/devletim. 49 yaşında öldüm" şeklinde yorumlanması tamamen yanlıştır.

"Altın okluğumu belime bağladığımda (yani kral olduğumda) dokuz ilin sahibi, kırk yaşında idim" demek istemiş olması daha kuvvetli bir ihtimaldir. Bir mezar taşından daha çok, kral oluşunun bir anıtı gibi görünmektedir.

Eğer bir mezar taşı yazıtı ise "Altın okluğumu belime bağladığımda (yani öldüğümde) anlamını çıkarmak gerekir. Bu şekilde mana verilirse ilim sözünün orada hiç bir anlamı kalmaz. Sonrada kırk dokuz yaş için 9 + 40 = 49 şekli Türkçeye uygun bir deyim olup olmadığı henüz kesin bir şekilde aydınlanmamıştır.

9 — HADİKAN OYMAĞI

Bu oymağın adının aslı Hedik'tir. Anadolu'da birçok yerlerde kaynanmış buğdaya hedik derler. Bazı yerlerde Aşureye de Hedik aşı derler. Çocuklar ilk dişini çıkardığı zaman, Hedik pişirmek onu üzümle yemek adettir.

Bu oymak Dr. Friç tarafından Diyarbakır oymakları arasında Hadefi olarak adlandırılmış isede bu, Arapça harflerdeki K üzerindeki iki noktanın bir nokta olarak görülmesinden ileri gelen bir yanlıştır. Doğrusu Hadeki olması gerekmektedir. Çok küçülmüş ve dağılmış bir oymaktır.

İzleri Pasinler'de Hadik, Lice'de Hedik, Zara'da Hedikler şeklinde görülmektedir. Bunlar azınlık olarak Erzincan ve Hınıs'da bulundukları gibi güneyde Diyarbakır ve Urfa çevrelerinde de görülür. (Kürtler s. 62)

Balaban oymağından ayrılmış bir kol olduğunu Varto Tarihi yazar. (s. 26, 79) Bu oymağın adını Hidikanlı olarak yine Hınıs ilçesinin merkez kasabasına bağlı Başköy, Meydan, Kalecik, Çiçekli köylerinde görmekteyiz. Aynı addaki köyler Balabanlıların çoğunlukla bulundukları Pülümür'de de aynen vardır. Bundan başka güneyde Gurgilli aşireti oymakları arasında görülen Hadeki'lerle yine aynı aşirete bağlı Bırasbi oymağı adına karşılık Balaban oymağının köyleri arasında bir de Bırastik köyünün oluşu bu görüşü kuvvetlendirmektedir. (Kürtler s. 60 - 62)

Bu bize Hadikan'ın Hidikanlı kılığına girdiği gibi Hedikan'ın asıl konuşma dili olduğunu da ortaya kor. Balabanlı ve Gurgiller Türk olduğu gibi yine Türkçe bir ad taşıyan Hedikanlıların da Türklüklerinde hiç bir kuşku kalmaz.

10 — DERSİM HAYDARANLI'LARI

Bu oymak adına Milanlılar, Zilanlılar Konularında da kısa kısa değinmiştik. Burada da Dersimlilerin en hatırı sayılır bir oymağı olması dolayısıyle yine topluca bir kere daha ele almak gerekli bulunmaktadır.

Bu oymağın adı ilk bakışta bir İslâm oymağı gibi görünmektedir. Bu gibi İslâmî adlar, Avrupa'lı yazarlara Kürtlerin bazı bölümlerinin Arap olduğu fikrini bile ortaya atmalarına sebep olmuştur. Nitekim resimlerine bakarak Milli oymağının Arap tipi olduğu düşüncesine kapılan Mark Sykes'i bu görüşe götüren şey tiplerden daha çok Milli adının millet sözünden gelme olduğuna inanmasından olacaktır. Yoksa Milli oymaklarından bir çoğunun Rumeli'nden ve Batı - Anadolu'dan gelme Yörükler olduğu oymakların ayrı ayrı ele alınarak incelenmesiyle ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Haydaranlılar da İslâm adı taşımalarına karşılık hiçte Arap tipinde olmayıp uzun boylu sarışın bir çokları yeşil ve mavi gözlü daha çok Gürcü tipi taşıyan kimselerdir.

Kürtler içinde İslâm olduktan sonra öteki oymaklara karşı dini bir üstünlük sağlayabilmek amacı ile soylarını İslâm büyüklerine dayamak adeta moda olmuş ve birçok Türk oymakları Arapçaya yaklaşan ad benzerliklerinden faydalanarak adlarını İslâm adlarına benzetmişlerdir.

Türk şamanlarının tepelerinde bıraktıkları perçemin adı Aydardır. Bu da Kaşkarlı Mahmud'un da açıkladığı Kural gereğince sözün başında gelen sesliler çok kere önlerine bir (kh) sessizi alacaklarından Aydar'lar da Khaydar olabilir. Bu halde ise Perçemli anlamına gelen Aydar oymağı ile Arapça Haydarın söz benzerliğinden başka hiç bir ilgisi yoktur. (Şemanizm s. 113)

Varto'nun Şarik köyünde bulunan şecerede bunlar hakkında "Ali min kabile-ti Haydar El-Müsemma Bedirkan bi-lakab-ı Karavel" denilmektedir. Bu şeceredeki adlar geldikleri yerlere göre isimlendirildiğinden burada Bedir Kan Arabistandaki Mekke ve Medine arasındaki Hazreti Peygamberin Gazvesi ile şöhret bulan Bedir olmayıp bunun da aslı Bidir'dir.

Bidir Muş ilinin güney dağlarında yerleşen Bidiri oymağının da adıdır. (Varto Tarihi s. 92, 124, 143) o halde Bedir kan'ın aslıda Bitirikandır. Bu da Bitiri yurdu demek olur. Van dolaylarında da Haydaranlılar bulunması ve bunların o çevreden yani bitiri yurdundan gelmiş olmaları bu Bitiri ve Van dolaylarındaki Haydaranlılarla da yakınlığını ve akrabalığını ortaya korsa da biz bu söz üzerinde bir parça daha duracağız.

Bedirkan yani Bitirikan'daki son ek olan kan da, belki bildiğimiz Farsça Kân eki olmayıp Kaan'ın kısalmış ve kudsallık sıfatı taşıyan bir Türk eki de olabilir. Zira Kan ile son bulan Kayrakan, büyük ruhlara verilen bir sıfat olduğu gibi; aynı zamanda kutsal bir dağın da adıdır. (Şemanizm 31) Ayazkan, Tanrı Ülgen'in vasıflarındandır. (s. 33) Kömürkan, Kötü ruhların en büyüklerinden Erlik'in dokuz oğlundan biridir. (s. 40) Batıkan, Buura (Buğra) Kan, Burcakan yine Tanrı Ülgenin oğullarındandır. (s. 33) Abukan, Kutsal dağlardan (s. 70), Abakan Kutsal ırmaklardan (s. 69) olup bunlar gibi Burkan, Ucarkan, Kereykan örnekleri Kan ile son bulan birçok kutsal adlardan bazılarıdır. Bunların yanında Şaman ayinlerinde Kurbanın başını tutana da Baştutkan denildiğine göre, Bitirikan da bu çeşit kutsal görevi olan bir ruh adı belkide azrail olabilir. Eski Türklerde gök, hem Tanrı ve hem de gökyüzü anlamı yani hem ruh hem madde anlamı taşıdığına göre Kutsal bir oymak da olabilir.

Aydar sözü de Kamlara mahsus perçemi anlattığına göre Bitirikanlar ile Aydarlar Kudsal birer oymak anlamı taşıyorlar demektir.

Bu itibarla İslâmiyetten sonra Aydarın Hazreti Alinin (ki onlarca Tanrıdır) diğer bir adı olan Haydar'a çevrilmesi gayet kolay olmuştur.

Bekli Abbas uşakları da (Abasanlarda) adlarını Yakutlarla Altaylıların kötü ruhlara verdikleri Abası adından almışlardır. Zira Kamlar

kurbanları en çok kötü ruhlara sunarlar. İyi ruhlardan fenalık gelmediği için onlara ancak saçı yaparlar. Fakat kötü ruhlar daima kanlı kurban isterler. Bu bakımdan yine madde ve ruh birleşimi bir ad olan Abası'lerde İslâmiyetten sonra Abbasiye dönüvermiş olabilir.

Lakapları olan Karavellere gelince,

Bu sözü de iki şekilde yorumlayabiliriz ;

1 — Arapça yazılarda Karavel ile Karavul yazıları hem yazılış hem de okunuşca Fark etmediğinden Şeceredeki okunuş da yanlış olarak Karavel diye gösterilmiş olabilir ve bu şekilde anlamsız kalan Karavel'e, Karakol, Devriye Sınırı koruyucu, Öncü anlamlarına gelen Karavul daha doğru ve lakap olmağa da elverişlidir, diye düşünülebileceğimiz gibi.

2 — Van Tarihi s. 41 - 42 Doğu Türkistan'da Kaşgar'ın 60 kilometre batısında Ertuş şehrinin adını taşıyan Ertuş oymağının bir boyu olarak Keravi oymağını da söz konusu etmektedir ve bu adın rehine anlamına gelen Kerav dan geldiği rivayetini de anlatmaktadır. Atalarının adı Tatarhan olan ve birçok Kurt gibi Türkçe şahıs adları taşıyan bu oymağın aslının da Karav olduğu şeceredeki adında Karav-el olarak doğru okunduğu anlaşılmaktadır.

Adalar denizinde Girit ve Limos adaları yakınlarında iki ada isminin Karavi oluşu da gözden kaçmayacak önemdedir. Yine görülüyor ki İkinci bölümde söz konusu ettiğimiz Miller, Karyalılar (Karlar), Doryalılar (Dormanlar) ve daha bunun gibi Pelasg'lar Türk oymaklarının çok eskidenberi Elen (Alan) larla bugünkü Yunanlıları ortaya getiren Türk boyları arasında Karavlar da yer almaktadır.

Ve yine Moğollar arasında görülen Karayit (Kerayit) oymağı da belki bu Karav oymağının (T) li çoğuludur. Y — V değişimi ile Karavit = Karayit olmuştur. Bu adın tekili Karay (veya Kerey) dir. Şaman inanışlarında bizim dünyamızın Cehennem yöneticisi Kereykan (Kereyhan)-dır. (Şamanizm s. 20)

Görülüyorki bunlar da Bitirikanlar gibi kutsal bir oymak adı taşımaktadırlar. Bunların kötülük Tanrılarına verilen adları almaları belkide onlara yaranmak kötülüklerinden korunmak amacını gütmektedir.

Bütün bu açıklamalar bize şarik şeceresinin sonradan bazı maksatlı ekler konulmasına karşılık esas secere çok eski zamanlardan beri tutulduğunu ve gerçekleri yansıttığını göstermektedir ve bugün bir birinden ayrı oymaklar haline gelen Haydaran, Bitirikan, Karav oymaklarının birleşik olduğu çağlara dayanmaktadır. Bu oymaklardan her birinin Şamanizme dayanan ayrı ayrı kutsal adları bulunuşu Aydar'ların yine bu günkü inanışlarında da Allah bildikleri Hazreti Alinin öteki adı olan Haydarla şekil ve inanç bakımından tam bir benzerlik göstermesi Aydarı Haydara dönmesine dil kuralı bakımından da uygun düşmüştür.

Türk şamanlarının bu birbirine çok yakın ilişkilerle bağlı olan inanışlarını gösteren bu adları Türkden başka bir uruka mal etmeğe imkan var mıdır?

Dersimde kutu deresi üzerinde kudsal zeldağı ile yine kudsal Buyer baba dağı arasında yaşayan bu oymağa Araplık Acemlik nasıl sürülebilir.

Zel dağı hakkında Pülümür Kaymakamlığım zamanında yayılan şu söylenti Haydaran adının aslını da ortaya çıkartacak değerdedir.

Son Dersim ayaklanması sırasında doğu Dersimliler Zel dağında toplanarak Zel evliyasına kurbanlar kesdikten sonra Zel babanın bunların da ayaklanmaya katılıp katılmamları yolundaki manevi iznini almak için evliyanın mezarı üstüne bir fes bir de şapka koyuyorlar. Şayed rüzgardan şapka uçarsa ayaklanmaya katılmak hayırlı, Fes uçarsa babanın izni yok demektir.

Fes kalıpsız ve yumuşak olduğu için yere yapışıp kalıyor. Şapka daha kabarık ve rüzgara daha çok karşı olduğundan uçuyor. Bu durum Haydaranlılarla Doğu - Dersimlilerden bazılarının da ayaklanmaya katılmalarına vesile olarak propagandaya yer hazırlamış oluyor.

Bu durum bize Haydaranlıların Şaman inanışını ve dağ kültürü gösterdiği gibi adlarının perçemden gelişini; öteden beri yapageldikleri bu çeşit baş vurmalarda gelenek haline getirdikleri zamanın baş örtüleri ile perçem ilgisini de ortaya koymaktadır.

Hem Zilanlılar ve hem de Dersimliler arasında ünlü bir oymak olan Haydaranlılar bu iki topluluğunda Türklüğüne bu suretle en kuvvetli bir tanıktır. Zilanlılar arasında kalanlar bugün Şefii Müslüman olmalarına karşılık, Dersimde kalanlar Alevilik adı altında Şamanizmi bütün türe oyun (Ayin) lerile uygulamaktadırlar.

Bir Türk boyu şeceresi olduğu bu suretle de meydana çıkan Şarik şeceresi önemli bütün Kürt oymaklarını içine almakta ve Kürtlerin Türklüğünü bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır. Bu şecerede Şamani inanışları temsil eden, birer kam olan, Fırında yanmayan Hacı Kureyş ile Derviş Beyaz, duvar yörüten Şah Mansur (Varto Tarihi s. 62) İslâmi perde altında inanlarını gizleyen Şamanlar olduğu anlaşılmaktadır.

11 — Hormekli Oymağı

Varto Tarihi yazarının kendi oymağı olan Hormekliler hakkında bizim ona ekleyeceğimiz yeni bir şey yoktur. Yalnız bu tarihi ele geçiremeyecekler için kısaca bazı bilgiler vermeyi uygun bulmaktayız.

Şarik soy kütüğünde bunlar için "Câfer min kabile-ti - Delisenler El-müsemma Yüksek-ü-dağ İsm-uhu-Sülbüsen Bi-Lakab-ı Hurem began" denilmektedir. Yani "Hurrem beyler lakabı ile anılan yüksekdağ Sülbüs ismini taşıyan Delisenler kabilesinden Câfer"

İlk önce Mehmet Şerif Fırat'ın burada yanıldığı bir noktayı belirtelim. O Delisenleri Deli Hasanlar diye yorumlamaktadır. Halbuki buradaki Delisenler, Deli esenler yani Delişmenler demektir.

Varto Tarihinde bu delişmenliğin birde söylentisi olduğunu M. Şerif Fırat farkında olmayarak anlatmıştır. (s. 71) de olay şöyle anlatılmaktadır. "İlbeyi ünvanı Hormek başkanlarından Kara Yakubun torunu Alhas ağa zamanına kadar süregelmiş ve bunun zamanında Alhasdan alınarak Karsan aşireti reisi Koç Yusufa verilmiş bu yüzden bir soydan olan Hormek ve Karsan aşiretleri arasına düşmanlık girmiş. Alan, Demenan, Haydaran aşiretleri de Karsanlılara yardım etmişler.

Bu ünvanın kendisinden alındığına meraklanan Alhas ağa delirmiş ve bu deliliğinde Haydaran yaylasına giderken genç bir gelin tarafından başına bir külek ayran dökülmüş çadırına dönerken aşireti onu bu halde görünce çok üzülmüşler Alhas ağayı yüz kurbanla Sülbüs dağı şehidine götürmüşler. Alhas şehidin üzerindeki yabani otları yerken yuvarlanmış ve bir saat sonra aklı yerine gelmiş Ayranın Haydaran yaylasında üstüne döküldüğünü hatırlamış Hormekliler büyük bir kuvvetle Haydaran yaylasını basmış ve birçok adamlar öldürmüş ve ağalarını esir etmişlerdir. Bu olay yüzünden doğu Dersim aşiretleri ikiye ayrılarak yıllarca döğüşmüşlerdir.

Bu söylenti bize Delisenlerin Deli Hasan değil deli Esen yani Delişmen olduğunu göstermektedir.

Bundan başka "II. Tarih Kongresinde" T. H. Baltacıoğlu'nun "Edremit Civçarı Türk Aşiretleri" konulu yazısında s. 934 - 935 de Delliler cemaati ile Delilcül cemaati deli adını taşıyan oymakların varlığını ortaya koyduğu gibi, Ahmet Refik'in "Anadolu'da Türk Aşiretleri dergisinde (s. 105) Delilu, Danişmendli aşiretinin Rumeli Sakini olarak H. 1103'de Beyşehir, Aydın, Denizli lazikiyesi, Çarşamba lazikiyesi, Ezine lazikiyesi ve Honaz ehalisinin şikayetleri üzerine birçok Türk oymakları ile beraber Delilu cemaatının da suğla sancağına tabi ayasuluğ ve başka bir adla Viranşehirden Torbalıya kadar eni ve uzunluğu on iki saat süren boş arazi ile Balıkesir sancağında Susurluk Ömer köyü yakınında demir kapı Viran han denilen boş köylere yerleştirilmeleri emir olunmaktadır.

Ve yine Delibeyoğlu'da Danişmendlu Urukunun kokarlı oymağından bir boy olarak H. 1141 tarihli buyrultu da Alaşehir'de gösterilmiştir.

Şerefnamede Merdisilerle beraber Eleşkirt vilâyetinde gösterilen Deliki oymağı ile Beyazıt şehri ve çevresinde Zilanlı olarak gösterilen Deliki (Delükanlar) da yine deli adını taşıyan oymakların bölümleri olduğunda şüphe yoktur.

Geldikleri yere göre anılmak adet olduğundan Müsemmaları olan asıl Sülbüs dağı Pülümürün batısında ve danzik bucağının kuzeyindedir. Bu adın Hormek köyü üzerindeki dağa da ad olarak verildiği Varto Tarihinden anlaşılmaktadır. Oymağın asıl adı Delişmenler olduğu halde bu adı utanç verici bulduklarından, şecerenin yanlış okunan, Hurrem began sözünün de doğrusu olan, Hurum began yani Hurum beyler lakabını oymak adı olarak almışlardır. Hurumun Arapçaya benzetilmek çabası burada da kendisini gösterdiği ve asıl adlarının Hurrem değil, Hurum olduğu halk dilinde hala yaşamakta olması ile anlaşılmaktadır. Zira Kafkaslarda da bugün Hurumdüzü diye bir yer adı bunun anısını saklamaktadır. Hur Türkçede Ceviz kütüğü anlamınadır. Hurumdüzü ceviz ağaçlarının bulunduğu düzlük demektir. Hurum beyleri bu yerin sahibi beyler demek olsa gerekdir.

Görülüyor ki, bunlardan vaktiyle Kafkasların hakimi Üç oklardandır.

Hormeklerle Varto ve Hınıs çevresinde oturan bütün oymakların birlik bir inanışları olan Köşkârbaba ziyareti, bu oymakların Türklüğünü şüphesiz olarak ortaya koyan tanıktır. Yaz aylarının belli bir gününde toplu olarak bir tören şeklinde yapılan bu ziyaret Varto Tarihinde bütün parlaklığı ile açıklanmıştır. (Varto Tarihi s. 47 - 50)

Köşkârbaba, Kırgız - kazakların Koçkar baba dedikleri evliyadır. Kırgız - Kazak baksılarının şu duaları bunu göstermektedir : (Şamanizm 136 - 139)

Mekkede evliyadır Medinede evliyadır
Kızıl tavdıng başında kız evliya
Öküz tavdıng basında Öküz evliya
Koçkar tavdıng basında Konur baş (koç) evliya
Tâvdağı bulanın içten çıkkan çılanıng
Bektav ata bek azıl-ölü desem ölü emes
Tiri desem Tiri emes ata korkut evliya

Tavdıng Basında = dağın başında, Konur baş = Koç. Çılan = Ter Emes = Deyil. Tiri = Diri

Yine Koçkar baba civarında Bingöl dağlarının en yüksek üç tepesinin Kog adı ile anıldığı çok sarp ve çıkılması müşkil bu tepelerden birinde nişanlısı ölmüş bir kızın iki nedimesi ile yalnızlığa çekilmesi için babası tarafından bir kale yapıldığını anlatan bir rivayette bu duadaki kız evliyayı hatırlatmaktadır. s. 175)

Yine Karadeniz ve Çuruh suyu arasında uzanan koçkar dağları da bu Köşkarın değişmiş şeklidir. Belki Orta Asya'daki Kaşgar da yine bu evliyadan ad almaktadır. Çünkü Ç — Ş, Çu ve Şu da olduğu gibi birbirinin yerini alan seslerdir.

Bunların Oğuz boyu üç oklardan olduğunun Atakorkut - Evliyada anlatmaktadır.

12 — İZOLLU OYMAĞI

İzollar da şarik soy kütüğünde adı geçen 12 Türk oymağından biridir ve bunlar şu şekilde bildirilmektedir. "Abdullah min kabile-ti-izol el-müsemma üç ayak bi-lakab-i iki bölük" yani geldikleri yer olan "üç ayakla adlanan lakabı iki bölük olan İzol kabilesinden Abdullah." demektir.

Üç ayak bugün Bilecik'in Böğürtlen bucağında bir köy adıdır. Burası çarlardan bir köy olan Çarmelik ile komşu bir köydür. Şecerenin yazıldığı H. 1186 tarihinden önce bugünde hala orada bulunan Milli oymağı ile birlikte Urfa'da bulunuyormuş sonraları bunlardan bir kol Elazığ'a gelerek Baskil'in İzolu köyüne adını verdikten sonra Malatya'nın Besni merkez ve Keysun bucaklarında yerleşmişlerdir. Elazığ'a gidenlerin bir kısmı Tunceline geçerek orada alevi olmuş ve Zaza dilini benimsemiştir.

Halbuki Hazollu denilen başka bir bölümüde Diyarbakır'la Siverek, Elazığ ile Malatya arasında yerleşmişlerdir. Bunlar Sünni mezhebini kabul etmişler ve aynı mezhepte olan Kurmanlara karışarak Gurmanca konuşmaya başlamışlardır. Bu oymaktan Milliler konusunda söz edilmişti. Hazol ve İzol'un aynı oymak olduğunda şüphe yoktur. Varto Tarihi Erzincan tarihinin bunları birbirine karıştırdığı yolundaki iddiası gerçeklere uymamaktadır. Zira Türkçede birçok sözler evvelce de çeşitli ilgiler dolayısıyle belirttiğimiz gibi başlarına bir H sesi alırlar. İzol seside bir lehçe değişikliğine uyarak H sesi almakla beraber ses uyumu kuralınada uyarak Hizol, Hazol olmuştur.

Kelimenin aslı iz dir yine Türkçede birçok sözler ahenk kuralına göre sonlarına ol, ul, el, seslerini yani bir sesli ile (L) sessiz harfini alırlar. oğul, çoğul, davul gibi kangardan kangal, sigurdan sigil (çiğil), vugur (vigur)dan vuğul, saburdan sabul, tobal'dan tobul, v.b. gibi iz'den İzol olmuştur.

Balkanlarda bu izol sözü İzvor yani iz şehri şeklinde görülmektedir. Bulgaristan'da Etrepol ile Pilevne arasında Tetreven'in Kuzey doğusunda Turski (Türk) İzvor (55. C. 2. 3/10), Üsküp'te (51. E. 5. 6/9), Köprülüde (51. F. 5. 7/5) İzvor kasabaları ile yine (55. B. 4. 4/2) de Mesta Karasu'nun kaynaklarından yel tepenin kuzeyinde akan İzor deresinin adı da bu İzol'un değişmiş şekilleridir. Görülüyorki öteki birçok oymaklar gibi bunlarda Makadonya'ya ve Balkanlara kadar uzanmış oymaklardandır. Türkiyede Hizan ve Tatyan'da İz; Nizip'te İzan (yani İzler), Başkalede İzer, Midyat'ta İzar (yani İz oymağı) Türk damgası taşıyan köy adlarıdır. Şavşat'taki İzoğlu ile İzolu arasında hemen hemen hiç ses farkı yoktur. Almanca Hand - Atlas ta Malatyadaki İzol köyü İzoğlu diye yazılmıştır. Cide'de Türkçe Man eki almış İzman halinide görüyoruz.

Sonuç olarak bu oymak da tamamen Türk oğlu Türk bir oymak olduğunu şerecedeki iki bölük soy adı ile de göstermektedir.

Tarihte bu adın İzalla şeklini II Asur Nasırpal'ın komuklar ve Kırkho'ların başkaldırması üzerine M. Ö. 867 yılında bunları bastırmağa giderken şimdiye kadar ödemedikleri vergilerini vererek kendilerini bağışlattıran İzalla'lardan söz eden taş yazıtlardan anlıyoruz. (Diyarbakır tarihi s. 61)

Tudabidin dağının eski adı da İzla (İzolla'dır) demek oluyorki bu oymak Milli oymağı gibi Milâddan Önce'de buralarda bulunuyordu.

13 — KARSANLI OYMAĞI

Karsanlı oymağı da Şarik köyünde bulunan soy kütüğünde "Mustafa min kabile-ti-karsan el-müsemma Hançerdik bi-lakab-i Şaz" olarak gösterilmiştir. Anlamı, geldikleri yerde yani "Dikhançer'le adlanan soy adı Şaz olan Karsan oymağından Mustafa"dır.

Dikhançerin neresi olduğu bugün bilinememektedir. Fakat Akça dağda Hançerli, Gerze'de Hançer, Çuruh'ta Hançeri, Samsun ve Diyarbakırda Hançerli, Bursada Hançerli mübarek köyleri Hançerdik adında bir yerin de olduğuna işaret etmektedir.

Soy adları, bunların Şadlılardan bir boy olduğunu göstermektedir.

(Kürtler s. 58) de, Diyarbakır'da Karsi, Karsan şeklinde görülen bu oymak, Van'da Roçki urukunun Belbaşı oymağının bir boyu olarak da gösterilmektedir.

Anadolu'da Türk aşiretleri dergisinde bu adın Karşi (Karsi) şeklinde görülen bir boyu Yeniil Türkmenleri olarak adlandırılmaktadır. (s. 77) yine bunun tekili olan Kars; Adana, Zülkadriye'de gösterilen bir oymak olup Konya'da yapılan aşiretler toplantısında 1101 seferine katılacaklarına söz verdikleri halde sözlerini yerine getirmediklerinden Edirnedeki ordugaha yetiştirilmeleri emrolunmaktadır. (s. 89 - 90)

Giriş (s. 161) de "Miladdan Önce 127 - 149 yıllarında Edil Havzasından kalkıp Derbend yoluyla Azerbeycana geçerek şimdiki Kars ve Pasin ovalarına gelip yerleşen Bulgarlar Vanand'lardan söz eden Ermeni yazarı Khorenli Movses'in bu bildirisinin Tarihe uygun olduğunu belirtmekte Bulgarlara akraba olan Vnnd ve Vanand'ların Dağıstan'da kalan kısımları Arap kaynaklarında Vlndır ve Vnndr (vanandar yani Vananalar) adı altında zikredilmektedir. Kars sancağına Selçukluların gelişine kadar hep Vanand adı verilmiştir." denilmektedir.

Kars tarihinde (s. 15) de bu adın Arap harfleri ile yazılışını Fahreddin Kırzıoğlu, Velentur Valandar/Vanand şekillerinde okumakta ve bunun Dağıstanda kalan kolunun adı ile Balangar Belancer şehrinin adının bir olacağını sanmaktadır. İbn Havkal ile İbn A'sam-i - Kûfî tarihlerine göre Dagıstan derbendi yanındaki 40 bin nufuslu Velender şehri de bunların bir şehri olarak gösterilmektedir.

Peçenek tarihi yazarı A. K. Korat ise (s. 116) da Balancar ve Vanandar'ı ayrı ayrı şehirler olarak göstermektedir.

Konumuzda asıl önemli olan Karsaklarla Karslıların yani Karsanların birbirleri ile olan ilgileridir. Gerçi Kars tarihinde Karsakların Vananlar veya Bulgarlardan bir kol olduğu ileri sürülmüş isede bunun dayandığı kaynak açık olarak gösterilmemiştir.

Khorenlinin açıklaması "Vuntlu; Valantur Bulgar halkının burada yerleşip Koloni kurmasından sonra buraya Vanand denildi ve şehirleri de kardeşlerinin ve kendisinden sonra gelenlerin adı ile anıldı" şeklinde olduğundan Karsaklıların adı açıklanmamaktadır.

Karsak, Varşak, Farsak diye gösterilen sözler de tamamen ayrı ayrı anlamlar taşırlar. Karsak; bir cins küçük dağ tilkisi. Varşak; yaban kedisi cinsinden yırtıcı bir kürk hayvanı. Farsak; Uzun zaman aç kalırsa sokduğu vakıt adam öldüren zehirli bir koyun kenesinin adıdır. Kırşehir ve dolaylarında bulunur. ve her yıl beş on kişi Farsak sokması ile ölmekte olmasına karşılık sözlüklerimizde adı bile yoktur.

Divan-ılugat-üt - Türk de Kars; deve veya koyun yününden yapılan elbise anlamınadır. (Dizin 273) belki bu hayvan postlarından yapılan kürklere de aynı ad verilmektedir. Zira aynı kökden gelen Karsak ve Varşak'da kürkle ilgili hayvandır. Hatta Farsak denilen kenelerde koyunların yünleri arasında yaşar. Bu bakımdan Kars oymağı da bu çeşit elbise giyenlere verilmiş bir ad olacaktır.

Bununla beraber Giriş (s. 45 de "Bütün batı ve doğu Türkistan; Saka, Usun - Ars, As Tokhar'lar, Sarmat genel adı altında toplanan Alan-As'lardan ibarettir" denildiğine göre, burada sözü geçen Ars ile Tokhar dili olan Arsi gözönüne alınırsa Kars adının, sesli harflerle başlayan Ars sözünün önüne bir (k) sesi alarak Kars haline gelmiş olması daha uygun bulmakdayız. Zira daha önce sözünü ettiğimiz Arelli köylerinden Harsi de başına (k) yerine (h) almış şeklidir ve bugün de alanlara komşu olan bir yerdedir. Alan - As'ların ve As - Gurların yurdu olan bir yerde Arsların, Kars olması daha doğru olarak görülür.

Karsan, Kars'ın çoğuludur. Karslar anlamınadır. Tamamen Türkçe bir söz olduğu Kaşgarlı Mahmut divanında yer almasından başka Tanrı dağlarının batı yüzünde ve Isıg gölün güneyinde Sır - Derya kaynak kollarından biri üzerinde; Başkırd ilinde Ural nehri üzerinde; Güney Azerbaycanın Maku bölgesinde birer kasaba ve Aggöl yanında bir kışla adı olduğu gibi, Maraş, Adana ve Silifke'deki Kars adlı kasabalardan başka Tortum, Tercan Afyon Bursa ve Boluda da Kars adlı köylerin varlığı Kars Tarihinde (s. 16) belirtilmiştir.

Bunlardan başka Finlandiya'da Oulu (Ulu) yarvi gölünün güney batısında Karsamaki kasabası ile (41. K. 4. 9/6) Vasa bölgesinde Karstida kasabaları bulunmaktadır ki (41. K. 5. 5/6), bunlardan Kars-a Maki, bize Azerbaycandaki Kars ile Maku'yu yan yana hatırlattığı, Ulu yarvi de ulu yavru'nun değişmiş hali olduğu görülür.

Karsan adını'da bugün Amasya ve Malazgirt'de (yani Karsan oymağının şimdiki yurdunda) bulmaktayız.

Şeceredeki Şaz lakabına gelince; bize bu yanlış bir okunuş gibi görünmektedir. Zira Arapça harflerde Şad ile Şaz bir nokta farkı ile birbirinden ayrılır. Bunun aslı Şad olması gerekeceği Anadolu'da ayrıca Şadılı Şadilli (Şadıllı) diye anılan bir oymağın varlığı ile bellidir.

Araplarca; nasıl Türkçe olan Guzlar Huz'a çevrilerek Ehvaz diye çoğul yapılmış ise, Şad oymağı da mübalağa ile Şaddat haline getirilmiştir. Nitekim Zazalara da çoğul olarak Al - zavzan dediklerini Yakut-ül - Hamavî'de, (II 257) Musul'dan iki günlük mesafeden başlayarak Hilat yakınlarına kadar (Zazaların oturdukları bu yerlere) ad olarak verilmesinden anlıyoruz. İslâm Ansiklopedisi Al-Zavzan için "geniş manada, merkezi Kürdistana tekabül eden Al-Zavzan Tabirini mübhem bir mahiyet arz etmektedir" diyerek bu deyimi Kürtçe (yaz otlağı) anlamına gelen Zozan'a yaklaşdırarak Türklüklerini yakından bildiği Zazalardan uzaklaştırmak istemektedir. Zaza'nın Farsça çoğulu da Zâzân'dır Zozan ile yakınlığı açıkdır.

Şarik'de bulunan şecerede dikkati üzerine çeken şey; Kars oymağının soyadının Şad oluşudur demek oluyor ki Karslar ve Şadlar bir boydandırlar. Kars ve Divin'de Miladdan Öncesinden II. yüz yıla kadar aynı yerlerde bulunuşları şimdide Erzincan ve Tunceli'nde yine yan yana oluşları bu ilgiyi açıklamakta ve şecerenin önemini ve eskiliğini göstermektedir.

Bu konu çok önemlidir. Zira Kürtlerin Milli kahramanı gibi gösterilmek istenen Salahaddini Eyyubi Soy bakımından Şeddatlılara dayan-

dığı cihetle Karsanların akrabası olan Şadıllıların ve dolayısıyla Şeddatlıların Türklüğü ortaya çıkınca Salahaddin-i Eyyubi'nin de halis Türk olduğu ortaya çıkar.

Selçuk beylerinden Çağrı beyin Balhan (yani şimdiki Dersim Şeyh Hasan kolundan Karaballı ve Sidanlı kolundan baluşaklarının ayrıldıkları asıl oymak) Türkmenleri ile birlikte Kafkaslar üzerine akın yaptığında Şeddatlılarla birleşmesi ve Ermeniler üzerine savaşa girmeleri de Şeddatlıların Türklüğünü bu anlaşmaları ile ortaya kor. (Giriş 180)

Kars Tarihi de Şeddatlıların Dede Korkut'daki Oğuz'lar boyundan Aruz veya Aravaz koca adının Arapça Ravaz ve Ravad'a çevrilerek Revadiye şekline sokdukları soydan geldiğini ileri sürmektedir ki o da şahıs adı yoluyla aynı sonuca varmaktadır.

Yalnız burada bir nokta üzerinde önemle durmak gerekmektedir. Kafkaslardan Orta - Toroslara giden Bulgar ve Karsanlardan daha önce Bizanslılar tarafından buralara İranlılarla sonraları da Araplarla savaşmak üzere Bulgar, Peçenek, Komanlardan ve hatta Hıristiyan olmuş Guzlardan büyük bir Türk savaşcı oymağı VIII. yüz yıldan önce de Toroslara getirilmeğe başlamıştır. Bunlar ilk İslâm akınlarını idare eden yine Türk savaşçılarının önüne çıkarılmışlardır. Peçenek Tarihi bunu açıkça belirttiği gibi Mükrimin Halil Yinanç, "Selçukiler Devri" (I. s. 22) de bunu açıklamaktadır. Özellikle Makedonya hanedanı ile başlayan Bizans karşı saldırılarında Hıristiyan Türklerin büyük rolü olmuştur.

Selçuklulardan Çağrı beyin 1015 - 1016 yıllarında Ermenileşmiş yani Gregorien dinine girmiş bir Saka boyu olan Vaspurakan krallığına saldırması ve Senekharim'in oğlu David'in yenilmesi üzerine, ülkesini koruyamıyacağını anlayan kral kendi hayatını kurtarmak amacıyla krallığı Bizans İmparatoru Bzil II. ye bıraktı. Buna karşılık Kapadokya temi ile Sivas şehri bütünüyle kendisine verildi. Senekharim ancak 1021 yıyında tebasından mühim bir kısmı ile buraya göçtü. Toros - Bulgarları ve Karsanlar bundan daha çok önce buralara gelmişler ve buralarda görülen Bulgar, Kars ve Peçenek adları onların bırakdıkları adlardır. Sonraları bunlardan Müslüman olanlara Yörük dendiği halde, Kafkaslardan ve Doğu - Anadolu'dan gelen Oğuz boylarına da Türkmen denilmiştir. Bunların arasında Gregoryen olanlar Ermeni; Hıristiyan olanlar da Rumlaşmışlardır. Karaman Rumları gibi.

14. Kemanlı (Kamanlı) Oymağı :

Pülümür'ün merkez kasabasında oturan bu oymağın başında kaymakamlığım sırasında Seyit Ali Ağa adında biri bulunmakta idi. Seyit olmadığı halde Seyit adını taşıması bunun Kamlar soyundan geldiğini belirtmektedir. Kendilerine, Farsçaya çevirerek Kemanlı demişlerse de; aslında Anadolu'da Kilis, Pınarbaşı, Kırşehir, Kaman ilçesi, Bagçe, Yıldızeli, Bartın gibi birçok yerlerdeki köy ve kasaba adları ile Ayaş ve Çerkez'de Kamanlar köylerinin varlığı buna karşılık tek bir Keman köyü adının bulunmaması, bize bunların da Kamanlı olduklarını ve oymaklarının dolaştıkları yerleri göstermektedir. Bu bakımdan halis Türklerdendir. Mahallelerinin de, yukarı mahalle, meydanlar ve pişi gibi Türk adı

taşıması bu yolda hiç kuşku bırakmamaktadır. Esasen Pülümürün eski adı da kuzucandır. Sonraları Ömer adında bir derebeyi bunu Pilömer yani Büyükömer'e çevirtmiş fakat halk ağzında Plömer'e dönmüş gelen memurlar bunu daha da inceltererek Pülümür yapmışlardır. Derebeyi Pil - Ömerin zulmünden bıkıp usanan halkın onun evini basarak çoluk çocuğu ile birlikte nasıl yokettiklerini hâlâ anlatanlar vardı. Eski tapu kayıtları ve buyrultular da Kuzucan denilmektedir. Plömer'in, Kıbrıs Türklerinde erkek adı olarak alınmakta oluşu bu adın da Türklüğünü göstermektedir.

15 — Kobanlı (Kubanlı) Oymağı :

Kuban Kuzey - Kafkasya'da Azak denizine dökülen bir nehrin adıdır. Bu nehrin aktığı bölgeye de Kuban derler. Peçenekler bu bölgede uzun süre kalmışlardır. Bunlardan başkanlarının adı Yazı olan bir oymağının da adı Kobandır sonraları bu başkanlarının adını da isimlerine ekleyerek Yazıkoban veya (Yazıkopon) olmuştur. (Peçenek Tarihi, 57)

Kobanların bunlardan bir boy olduğunda şüphe yoktur. Şerefnâme de Kürtleri Becen (Becenek) ile BOKHTİ'ler soyundan geldiğini bir efsaneye dayanarak söylerken tam bir gerçeği anlatmış olduğuna bu oymağın varlığı bize tanıklık etmektedir.

16 — K u r e y ş a n l ı ' l a r :

Araplıkla hiçbir ilgisi olmayan Kürtler arasında aynı karakteri ve aynı fizyonomiyi taşıyan bir oymağın Arap yani Kureyşi olamayacağı göz önüne alınarak bu adın da aslı araştırılmıştır. Öteki oymaklarda gördüğümüz gibi bunların da ad yakınlığından faydalanarak kutsal bir onur kazanmak için bir ad değişikliği yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Hazreti Peygamberin soyu olan Kureyş adına en yakın Türk oymakları gözden geçirilmiştir.

Bugün Rusya'da sayıları yüz bini aşan hıristiyan olmuş bir Kreşin (Kureşin) oymağı olduğu gibi (Giriş, s. 2), daha önce çeşitli ilgilerle söz konusu etmiş olduğumuz Şıkak oymağına bağlı Kuresin oymağının da, (Van Tarihi, s. 41) Şerefnâmenin Dersim oymakları arasında gösterdiği Kuris oymağının, Kureyş sözüne hem ses benzerliği ve hem de Arap harfleriyle yazılış birliği vardır. Kureşin'den Kureyşiye ve çoğulunda Küreyşan'a döndüğü şüphe götürmez bir gerçektir. Nitekim bu ad benzerliğinden faydalanılarak Seyitlik, Dedelik ve Babalık yapan bir de Kureyşan Seyitocağı kurulmuştur.

Bunlar oymak halinde Nazımiye, Erzincan, Pülümür ve Kiği'de bulunurlar.

Seyitler töre gereğince aşiret kavgalarına katılmazlar ve silâh taşımazlarken Nazımiye'deki Kureyş-anlılar Ali Çavuş adında birinin reisliği altında 2000 bin kişilik bir kuvvetle Kiği köylerini basıyorlardı. (1901)

Yine Birinci Dünya Savaşında 1916 da Kureyşan, Şeyhan, Karsan, Haydaran, Yusufan, Alan oymakları ayaklanmışlar (Erzincan Tarihi, s. 137) ve Miralay Galatalı Şevket bey komutasındaki kuvvetlerle uslandırılmışlardı.

Bunlar dışında oymaklıktan çıkmış Seyit Kureyşanlılarda vardır ki bunlar Tunceli ve Erzincan illerine yayılmışlardır. İmam Musa Kâzım ve Şeyh Mahmud-u Hayrânî'ye dayanan bir soydan olduklarını söylerler. Bu Seyit Kureyşanlıların da (Erzincan Tarihi, 184 - 192) öteki oymaklardan hiç farkı yoktur.

Varto Tarihi, Şarik seceresindeki Hacı Kureyş'in Horasanlı, Şeyh Mahmud-u-Hayranî'nin oğlu olduğunu kaydeder. Horasanlı bir kimsenin Araplıkla ilgisi olamayacağı meydandır.

Büyük bir aşiret yine kalabalık bir Seyit topluluğu olan bütün Kureyşanlılar'ın bu Hacı Kureyş soyundan geldiğini ileri sürmekte imkânsızdır.

Kuris adı oymak adı olduğu gibi şahıs adı da olduğu ve sonraları şahıs adları da bâzı dervişler tarafından Kureyşe çevrildiği veyahut Kureyşan adı oymak adı olarak alındıktan sonra şahıslara da Kureyş adı verilmeğe başlandığı anlaşılmaktadır.

Şerefnâmede Dersim aşiretleri sayılırken Balabanlı ve Gülabilerle birlikte Kuris oymağının da adı geçmektedir. (Kürtler, s. 31) Demek oluyor ki, o zamanlar bu ad henüz Kureyş adına dönmemiştir.

Halbuki Dr. Friç" : Bugünkü Türkiye Hudutları dahilinde bulunan Kürt aşiretleri" başlığı altında yine aynı yerdeki aşiretleri söz konusu ederken Balabanlı ve Gülabilerle birlikte Kureyşileri de saymaktadır. Anlaşılıyor ki, bu ad değişimi (1003 - 1596) tarihinden sonra yapılmıştır.

İslâm Ansiklopedisinde (Fa. 68, 1091 - 1) "Süleymaniye'de Savuçbulak'ta ve Sakalara boyun eğmiş Küresinlilerin görüldüğü Kotur'da" yine (İn) belgi eki almış Küresinler de Kurislerden başkası değildir. Nitekim Van Tarihi de (s. 41) "Son zamanlarda Şıkak, mıntıkalarına civar Kuresin adlı bir Türk aşiretini himayesine almış ve bunlar da kürtleşmeye başlamıştı. Bu Türkler Şıkak kabilesi kıyafetinde giyinmeğe mecbur edilmişlerdi. Azerbaycan şivesi ile Türkçe konuşurlardı. Kürtçe bilmezlerdi. Kendilerinin Samsun taraflarından geldiklerini söylerler" demektedir.

Söz aslının Kuris veya Kures olması sonucu değiştirmez. Bunun Kureyş'e çevrilmesi hele Arap harfleriyle aynı yazılış olunca pek kolay olmuştur. Çoğulu Kuresan olur ki, bu da yine Kureyşana kolaylıkla dönebilir. S — Ş değişimi her zaman yapıla gelen şeydir.

Peçenek Tarihinde, (s. 248 - 249) Macarlar tarafından Tisa nehrinin sol kolu olan Aranka nehri boyuna yerleştirilen Peçenek grubunun adı olan Keres'ler de yine bu Kureslerle aynıdır. Nitekim Kiği'deki Kereşan köyü de bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Görülüyor ki, şimdi Kureyşan denilen bu oymağın da adı Kuresan ve Kereşan'dan başkası değildir ve tamamen Türk oğlu Türktür. Belki Giresun'da adını bu oymaktan almıştır. Kuresin'lerin Samsun'dan gelmiş olduklarını da söylemeleri bunu açıklamaktadır.

Erzincan Tarihi, (s. 184) de Kureyşan'lılar için "topluca Nazımiye ve Mazgirt havalisinde bulunurlar. Seyitlerin en büyükleridir. Müteaddit

şubelere ayrılmışlardır : Hüseynan, Gulnan, Kalyan, Valyan, Aliyan, Heman, Süleymaniyan, Çitan, Güdan, Şeyhan, Gaziyan."

Burada Kureyşan Seyitlerinin şubeleri olarak gösterilen Kolları da ayrı ayrı birer Türk oymağıdır. Bunlardan : Kalyanlar, Kari-kali uşaklarında açıkladığımız Kaller yani (Kal uşakları) dır. Kaşkarlı Mahmud Divanı'nda kal ihtiyar anlamına türkçe olarak gösterilmiştir.

Valyanlar : Val = ball olduğundan Bal uşaklarının değişik adıdır.

Gülnan : Güllüler anlamınadır. Macaristan'da Peşte'de türbesi bulunan Gülbaba bunlardandır. Peçenek oymaklarından Gula'lar da (Peçenek Tarihi, s. 33) yine bunlardandır.

II. Abdülhamit zamanında Edremit dolaylarında, tutulan aşiretler defterinde Guler (Güler) oymağının adına da rastlanmaktadır. (II. T. T. K. 935) Kürtler eserinde de adı geçen Gula - Vend Peçeneklerdeki Gula oymağının aynıdır. (s. 41)

Hemanlar : Hem adındaki oymağın çoğuludur. (Kürtler, s. 44) deki Hem-a-vend ile (s. 64) de adı geçen Hem-vend oymakları Hem adında bir oymağın varlığını ortaya koymaktadır. Kızılbaş ve Seyit diye gösterilen bu Kureyşanlılardan Heman kolunun adına, Şafii ve Seyitlikle ilgisi olmayan Siirt'te Heman adlı bir köyün bulunuşu ile de bunun bir mezhep kolu olmayıp bir oymak adı olduğunu ortaya koyar Baskil'de Hem-cansız köyü bunun da Türklüğünü cansız sözü ile açıklar.

Çitanlar : Şitanlar (yani Şitler) dir ki, Sidanlar konusunda açıklanmış bir Türk oymağıdır.

Güdanlar : Malatya'da bir mezreanın da adı olduğuna göre, Güde, Güder, Güdül, Güdüllü gibi köy isimlerine bakarak bunun da bir oymak adı olduğu anlaşılmaktadır. Şu halde Kures (Kuris) oymağına bağlı boyları da, yine kendi adlarından vazgeçmeden birer Seyit kolu oluvermişlerdir.

Dersimli topluluğuna giren bütün oymaklar bu Kureyşanlı Seyitlere mürit olmuşlardır. Görülüyor ki, Kurisler bu ad değiştirmeden büyük bir üstünlük ve nüfuz sağlamışlardır. Bit uşakları da aynı şekilde adlarını Ehli-beyt olarak Peygamber soyuna bağlanmak için Arapça yazılış birliğinden yararlanmak istemişse de aralarında Şeyh Mahmud-u-Hayranî ve Hacı - Kureyş gibi ünlü ve hünerli Şeyh ve dervişler yetiştiremedikleri için top yekün Seyitlik aşamasına erişememişlerdir.

İlk bakışta, Abbasiler, Haydariler, Khalidiler, Kureyşiler, Caferiler gibi her biri bir İslâm büyüğünün adını taşıyan bu oymaklar gelip geçen seyyah yazarlara Kürtler arasında Arap oymaklar bulunduğu anlamını da verebilir. Bunu savunanlar da olmuştur. Hattâ islâmî etkiler altında Araplaşmayı onursal bir iş sayanlar arasında Kürt adının Karrada'dan geldiğini ortaya atanlar bile çıkmıştır. (İs. An., s. 1091 - 2)

Dr. Minorsky de Milan topluluğunun Arabistan'dan Zilan topluluğunun da doğudan geldiğini bu adlara bakarak ileri sürmektedir. (aynı eser, s. 1091 - 2)

Görülüyor ki, oymaklar ayrı ayrı ele alınıp incelenmezse verilecek toptan hükümler daima yanlış sonuçlar verecektir. Şimdiye kadar yerli ve yabancı bütün eserler kaynağını genel görüşlerden aldığı için tamamen yanlış yollara sapmıştır. Kürtlere böyle toptan bir bakış; gerçekler ortada dururken hayal kurmağa benzer. Hem bunlar öyle gerçekler ki, ilk çağlar tarihini bize yeniden yazdıracak ve bugüne kadar saplanıp kalmış sakat görüşleri söküp atacak değerdedir.

17 Lolan veya (Lulan) Oymağı :

Bugün Doğu - Türkistan'da Takla-makan çölünün doğusunda Lob - nor veya Karakoşan göl denilen gölün kuzeyinde ve Karagölün doğusunda Lu-lan kasabası bulunmaktadır. Raphael Pompelly'nin başkanlığındaki bir kurul tarafından burada Mesa tepesi üzerinde yapılan kazılarda mezarlar içinde aynalar, taraklar, işlenmiş kemik ve tahta ziynetler, renklerini bin yıllar boyunca koruyabilmiş ipekli kumaş kalıntıları bulunmuştur. (I. T. T. K. 14)

İşte bu kasabaya adını vermiş olan Lolan oymağının bir bölümü bile Dersimlilerin Türklüğünü açıklamağa yeter durumdadır. Çünkü Doğu - Türkistan'da, söz götürmez bir Türk yurdunda, Milâttan 5 - 6 bin yıl öncesine kadar çıkan medeniyet belgeleri; sonra ki Sumer, Elam, Akat, Urartu uygarlıklarına ışık tutmuş ve öncü olmuştur.

Türklerin oymak adlarına karşı nekadar büyük bir bağlılık duyduklarını binlerce seneden beri taşıdıkları bu Lolan adı tamamen açığa vurmaktadır. Bunu, bir isim benzerliği olarak da kabul edemeyiz çünkü Lu - lan'daki Mesa tepesi adını biz Aral gölü batısında bir bölge adı olarak da görüyoruz ve burada bir Alan kasabası bulunuşu Dersimde de Alanların - Lolanlarla yanyana oluşları bize bunların beraberce gelişlerini de göstermektedir. Hozat'taki Hoşan, Koşun gölünü; Pülümür'deki Karagölde yine oradaki Karagölü hatırlatmaktadır.

Kendileri, Akkoyunlu ulusundan Karaballı oymağından bir boy olduklarını söylerler (Varto Tarihi, s. 56)

Daha önce de bildirdiğimiz gibi Selçuk'lardan Çağrı Beyin Balhan oymağı ile birlikte Ermenilere saldırısını hatırlarsak, Balhan'lardan olan Bal uşakları ile bugün de Pülümür'ün Danzik bucağında yanyana oluşları aydınlanacağı gibi Ballılardan Karaballı soyundan olduklarını söyleyen Lolanlıların buraya geliş yollarının yönü de açıklanmış olur.

Uygur ve Gurların efsanelerindeki göç - göç seslerine uyarak Bozkurdan rehberliği ile ilk önce Beşbalığa göç eden Uygurlar Moğolların saldırısı karşısında bir bölümü İdikutun emrinde onlara başeğerken bir bölümü batıya yönelmiş ve Aral gölü kıyılarında bir süre kaldıktan sonra bunlardan Balhanlar'ın Horasan taraflarına göçtükleri ve Selçuk Beylerinden Çağrı Bey ile birlikte Kafkaslara uzanarak Ermenilere saldırdıkları bilinmektedir.

Çağrı Bey yorduna döndükten sonra Balhanların Doğu - Anadolu'ya geçtikleri anlaşılmaktadır.

Lolanlılar bugün Pülümür ve Varto'da toplu; Nazımiye, Mazgirt ve buralara komşu diğer yerlerde dağınık bir halde bulunmaktadır.

Yazarların çoğu bunların Türk olduklarını belirtmişlerdir. Fakat bugün öteki oymaklardan ayırdedilecek hiçbir tarafları yoktur. Esasen ötekilerde Türk oldukları için böyle bir ayrılık aramakta yerinde olamaz.

18 — Pilvenkli Oymağı :

Pil = büyük, Venk = Manastır anlamına geldiğine göre Büyük Manastırlı demektir. Oğuz Türklerinin Kafkaslarda ve Tunceli bölgesinde bir zamanlar Gregoryen mezhebine girdiklerini ve hattâ bugünkü Ermenilerin de çoğunluğunun bu Gregoryen Oğuz Türkleri bulunduğunu Kars Tarihinde bütün açıklığı ile belirtilmiş olduğundan biz burada bu konuya değinmeyeceğiz.

Pilvenklilerin de Gıregoryen Hıristiyanlıktan Alevîliğe dönmüş ve Müslümanlığı kabul etmiş Oğuz Türkleri olduğunu söyleyebiliriz. Vaktiyle büyük bir Manastır yaptıkları için çevrelerinde bulunanların onlara bu adı takdıkları ve asıl adlarının bu yüzden unutulduğu anlaşılmaktadır.

Bunların o zamanki Gregoryenliği de bugünkü Müslümanlıklarına benzemekte idi. Din konusunda açıklanacağı gibi hangi din ve mezhebe girerlerse girsinler eski Türk dini olan Şamanizmi bir türlü bırakmamaktadırlar. Alevîliğe dönüşleri de yine Alevîliğin Şamanizimden adapte edilmiş bir Türk dini oluşundandır.

Çamciyan'ın Ermeni Tarihi, (655, 717 ve 1397) olaylarını Doğu ve Batı Dersim'de Pavlikyan ve Tondurak'lara Are-vortik (yani Güneş - Oğulları) denilmektedir. Hıristiyan bulunmalarına karşılık güneş ve aya tapmalarından, hava perilerini çağırarak kar ve yağmur yağdırdıklarından ve büyüler yaptıklarından şikâyet edilmektedir.

Peçenek Tarihinde belirtildiği gibi Bizanslılar da asker millet olan Türkleri Abbasî Halifelerinin yaptığı gibi ordularında ücretli asker olarak kullanmışlardır. Peçenek saldırılarını önlemek gücünde olamayan Bizans ordularının şaşkın hali karşısında yine Türklerden faydalanmak amacı ile Hıristiyan olmuş Tunceli'ndeki Pavlikyanların bir çoğunu Rumeli'ye geçirmiş Peçenek ve Bulgarların karşısına çıkarabilmek için Filibe taraflarına yerleştirilmişlerdir. Sonraları Bogomil adını alan bu Hıristiyan Oğuz Türkleri Malazgirt savaşında olduğu gibi burada da karşıdakilerin kendilerinden olduklarını anlayarak onlarla anlaşmışlar ve Bizansın başına belâ olmuşlardı. Peçeneklerle akrabalık kuran Pavlikyanların Türklüğünde hiç şüphe yoktur.

Pilvenklerde bu Pavlikyanlar gibi önceleri Şamanî inanışları bırakmayan Gregorien iken şimdi de aynı şartlar altında Müslüman ve Alevîdirler.

19 — Rutanlılar :

Erzincan Tarihi bunları Şeyh - Hasanlılar arasında Bahtiyar uşaklarından saymaktadır. Fakat Dersim oymakları adlarını daha ziyade (An)

çoğul eki alarak kullanmakta olduklarından, Şeyh Hasanlılar ise çoğunlukla (uşağı) sözü ile adlandıklarından, bunların Dersimli oymaklardan olması gerekmektedir. Bugün toplu bir halde olmayıp dağılmış durumdadırlar. Aşiret yönetimini kaybetmiş olduklarından kendilerini öteki oymaklara karşı koruyabilmek için Bahtiyar Uşaklarına bağlanmışlardır.

Zazaca'da Rut çıplak anlamınadır. Rutan çıplaklar demektir. Rut haliyle bu söze ilk bakışta Türkçe diyemeyiz. Bunlar hakkında da Rezik uşakları için ileri sürdüğümüz görüşleri uygulayabiliriz. Zira Türkçede başta (R) sessizi ile başlayan söz hemen hemen yok gibidir. Fakat sonradan türkçemize de birçok (R) ile başlayan sözler de girmişdir. Bu arada sesli harflerin başına bir sessiz getiren Lehçe'de bu (R) sesinin de getirilmiş olması mümkündür. O zaman Utan sözü Rutan olur. Nitekim Yusufeli'nde bir Utan mezreası da vardır. Utan Utlar demektir. Ut; Türkçede, utanma duygusu. Utyeri, insanın gizleme zorunda olduğu yeri anlamınadır. Dikkat olunursa Zazada Rut anlamı ile Türkçe sözlükteki Ut anlamı birbirinin aynı gibidir. Türkçedeki Utyeri ancak çıplaklıkla görünebilir. Görülüyor ki, söz başına bir (R) almakla anlam değişmemiştir. Bu söz bize Zazaca'da eski Türkçe sözlerin hâlâ yaşamakta olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. (İ) nisbet eki almış Uti'lerin, büyük bir uruk olduğunu ve Utigur adı ile de Gurlar soyundan geldiğini Utigurlar konusunda açıklamıştık.

Bu oymağın da Gurlarla beraber gelen en eski oymaklardan biri olduğunda Guti'ler de tanıklık etmektedir. Gutiler de başa (R) yerine (G) almıştır. Ongut'lar da yine bunlardan bir koldur.

Doğu - Anadolu'da yaygın bir şekilde izler bırakdığı görülmektedir. Genç'de Rutcan, Tutak, Çermik, Fleşgirt, Eğil, Nazimiye ve Pülümür'de Rutan yine Pülümürde Rutan deresi Arapgir'de Rutik, Malatya'da Rutikan köyleri de bunların eski köklü bir oymak olduğunu fakat sonradan gelen fatih akıncılar tarafından dağıtıldığını göstermektedir.

20 — Silanlı Oymağı:

Bu oymak Zilan topluluğundan asıl oymağın bölünmüş bir parçasıdır. Zillanlılar bölümünde belirttiğimiz gibi, Sil'i kuyruk anlamına getirmek amacı ile Zil (Zeyl) şekline sokulduğu anlaşılmaktadır.

Varto Tarihinde Zillere Silif de dendiğinin açıklanması üzerinde durulmasını gerektiren bir konudur. (s. 96) Zira Kürtler eserinde de Silivi (Silifi) (s. 30), Silki (s. 39), Şilvi (s. 59) adında bu kökten üreyen başka oymakların da adı geçmektedir ki, Varto Tarihinin bildirdiği Silf = Siliv şekline tamamen uymaktadır. Belki Anadolu'da Türk Aşiretleri dergisinde adı geçen Silivri Türkmenleri de bu adın değişik bir şekli olabilir.

Bu sözün kökü olan Sil, (Sel) in incelmiş halidir. Yurt anlamına gelen İl'e nasıl el diyen Lehçeler varsa Sile de Sel diyen Lehçeler de vardır. Nitekim Kürtler eserinde Şehrizor Sancağında gösterilen oymaklar arasında Silabrevi adında bir oymak daha vardır ki, "Selgeldi" anlamını taşımaktadır. Burada da Seylab, Silab olarak gösterilmiştir.

Bunu bir ihtimal olarak öne sürdükten sonra Elâzığ ve Malatya çevrelerinde Silif Tortu anlamına geldiğini söz derleme dergisinde bulmaktayız. Yine Kürtler eserindeki Selifanlu oymağı da (s. 74) bu Silif oymağının (An) çoğul eki alarak Selif-an oluş halinin (lu) eki almış şeklidir. Bu da bize gösteriyor ki, Silan'lılarla Zilanlılar arasında hiçbir fark yoktur. Aradaki ayrılık S — Z seslerinin değişmesinden başka birşey değildir.

21 — Sisanlı Oymağı:

Sisanlı, Sislerli anlamına Fars çoğul eki almış Türkçe bir sözdür.

Adana ilçelerinden Kozanın eski adı Sis idi bugün Suşehri'nde de bir Sis köyü vardır. Bundan anlıyoruz ki, bunlarda Anadolu Yörüklerinden olup güneye sürülen ve sonra oradan kaçarak Sivas ve Erzincan dolaylarına gelerek Dersime atlayan oymaklardandır. Bu bakımdan Türklükleri üzerinde hiçbir kuşku yoktur.

22 — Şevalanlı Oymağı:

Pülümür'de Şavalan (Şevalan), Elâzığ'da Şavaluşağı, Diyarbakır'ın Eğil ilçesinde Şavalyan, Van'ın Başkale ilçesinde Şivelan, Muradiye'de Şive, Siirt'de Şevi diye adlanan bu oymak; Van Tarihinde Şevli, Kürtler kitabında Şevi olarak anılmaktadır. (s. 26)

Bu oymağın yayılış şekline bakarak ve ad değişmelerini gözönüne alarak, bunun ötekiler gibi Batı - Anadolu'dan güneye sürülüp sonradan Dersime geçen oymaklardan değil doğrudan doğruya çok eskiden Asyadan göçüp gelen oymaklardan biri olduğu kanısına varılmaktadır. O halde geliş yeri de Karlar, Çarlar, Bohtlar ve Gurlar gibi Hindukuş ve Pamir yaylaları, Afganistan ve Pakistan olması gerekir. Zira Şavalanlar Pülümür'de Çarlarla komşu olduğu gibi Van ve Siirt dolaylarında da Si Çarikiler ve öteki saydığımız eski oymaklarla yanyana bulunmaktadırlar.

Bu bölümün başlarında "Tarihte İlk Kürt Adı ve Bu Ad Altında Tanınan İlk Oymaklar" konusunu incelerken Kikanlar'a değindiğimiz sırada bunlarla beraber Bulucistan'dan gelen Türk oymakları arasında bir de Şiveylerden söz etmiştik. Gurlar, Khalaçlar, Karlar ve Çarlarla beraber gelen bu urukun, yukarıda adlarını saydığımız oymakları ortaya getiren uruk olduğunda şüphe yoktur.

Şiveyler Şivelan olmuş bu da ahenk kuralına uyarak Şavalan'a dönmüştür. Bu söz Ermenilerin ağzında Şavalyan kılığına girmiştir. Romalıların Şövalyasına benzediği için de o zamanki halk tarafından benimsenmiş ve öylece kalmıştır. Şaval uşağı da Şavalyanın türkçesidir.

Şevi, Şivey sözünün Fars (İ) nisbet eki alan halidir. Bu ekler bize etkileri altında kaldıkları ulusların dil kurallarını da kabullenmelerine karşılık asıl öz adlarını yine de koruduklarını göstermektedir.

İşte Şavalanlılar Dersimli oymaklar arasına karışan Çarlar (Çarekler) gibi en eski çağlarda Anadolu'ya yerleşen Türk oymaklarından biridir.

Anadolu'da birçok köyler bu adı taşırlar. Fakat bu söz kök haliyle söylenmektedir. Mardin'de Şevaşı (yani Şev oymağına özel bir yemek),

Düzce'de Şevgi (yani Şevlere mensup anlamınadır). (Birlerden Birgi gibi), Bayramiç'te Şevik bâlâ (yani Yukarı Şevler), Şevikzir (yani Aşağı Şevler) gibi.

Şev, Türkçede bayır anlamınadır. Bu bakımdan ele alırsak Şev alan bayıralan anlamına gelir. Gerçi Çal ilçesinde bir Bayıralan köyü varsa da bu tek örnek belki köy adına gelirse de oymak adı olarak yakışık almamaktadır. Bununla birlikte Şev'in başlı başına bir oymak olduğu Bingöldeki Şavar (yani Şav oymağı) köyü ve Şevaşı köyünün adları ile de ortaya çıkmaktadır. Belki eski Türkçede Şev'in başka anlamları da vardır. Nitekim iki tarafa sallanarak yörüyen anlamına gelen Şavak adı da Pertek ilçesinde konar - göçer bir oymağın adıdır. Anlam ne olursa olsun her haliyle oymağın tam bir Türk oymağı olduğunu yayılışı da göstermektedir.

23 — Yusufanlı Oymağı:

Erzincan Tarihine göre, Yusufanlılar bir Şeyhan oymağıdır. Gevran, Şeyh Bazan, Milli boylarına ayrılmış olduğuna bakılırsa, adı geçen oymaklar karması bir oymaktır. Yusuf adında birinin etrafında birleşmiş olan bu aşiret parçacıkları bugün Kalan ve Mazgirtte başlı başına bir toplum halindedir. Aşiret töre ve geleneklerini hâlâ yaşatan bir varlıktır. Bu oymağın kuruluşuna giren Bazlar, Şeyhanlar ve Gev Uşakları hakkında Asıl oymakları konusunda bilği verildiği için Türk oldukları açıklanan bu oymaklardan kurulu Yusufanlı oymağının da Türk olduğu bellidir.

24 — Zimtik Oymağı:

Söz Derleme Dergisinde Yozgat'da hâlâ yaşayan bu söz Simidik şeklinde ve ağırbaşlı anlamındadır ve S — Z değişimi ile Zimtik olmuştur.

En ziyade Kığı'de toplu halde 13 köyde bulunurlar. Gümüşhane'de de bir Zimtik köyü olduğuna göre Kiği'ye oradan gittikleri anlaşılıyor. Zira bu söz kökünün yaşadığı yerler daha ziyade Samsun, Vezirköprü, Giresun Görele, Şebinkarahisar, Amasya ve Tokat illeridir.

Görülüyor ki, bütün Dersim oymakları gibi bunların da Türklüğünde Şüphe yoktur.

TOPLU GÖRÜŞ

Buraya kadar Kürt adı altında toplanan yüzlerce oymak hakkında yaptığımız bu araştırma ve incelemelerden sonra Görülüyor ki, Gerek Gurmanca (Kurmanço) diliyle konuşan Zilan ve Milan, gerek Zazaca konuşan Şeyhhasanlı (Guran) (yani Batı - Dersimli), Zaza (Dersimli, Doğu - Dersimli) oymakları ayrı ayrı hepsi birer Türk oymağıdır. Durum böyle olduğu halde bunlara niçin topuna birden Kürt denilmesi nedenlerini bu bölümün başında açıklamıktık .Yine bir Türk oymağı olan Kürtler yani Gurmanlar bugünkü topluma oranla küçük bir azınlıktır. Asıl çoğunluğu öteki Türk oymakları meydana getirir.

Bu oymakların bir takımı, Elburuz (Alp Uruz) dağları yoluyla çok eskiden gelerek Mezopotamya Doğu - Anadolu ve Kafkaslara yayılmışlar ve Karadeniz kuzeyine de geçmişlerdir.

Diğer bir bölümü de Hazar ve Karadeniz kuzeyinden gelerek Orta - Avrupa ve Balkanlara kadar ilerlemişlerdir.

Bunlardan Balkanlara gidenlerin bir bölümü Balkanlar yoluyla Anadolu'ya geçerlerken diğer bir bölümü de gittikleri yoldan geri dönerek tekrar Kafkaslar'a Doğu - Anadolu'da yine birbirleri ile karşılaşmışlardır. Fakat bu ayrılıp birleşmeler üzerinden yüzyıllar geçmiş olduğundan her birinin geçtiği yollar üzerinde tanıştıkları veya hâkimiyetleri altına aldıkları urukların etkisini de beraber getirmişlerdir.

Doğu - Anadolu'ya ilk gelenler arasında Gurlar büyük bir çoğunluk olduğundan sonradan parça parça gelenler daima azınlıkta kalmış ve Gurların adı ile anılmağa başlamışlardır.

Doğu - Anadolu'nun sarp dereleri ve yüksek dağları özgür yaşamağa elverişli durumda olduğundan büyük devletlerin baskılarından uzak kalmağı sağlaması birçok külfetlerden bunları korumakta olduğu için Gurların etrafında toplanan oymaklar çoğaldıkca daha kuvvetli olmalarını ve kendilerini büyük devletlere karşı daha kuvvetli olarak savunmalarını kolaylaştırmış Gur yani (T) li çoğulu olan Gurt adı her, gelenin eskilerle kaynaşması sonucu yayılıp durmuştur.

Bu kaynaşmanın başlıca sebepleri arasında da kan birliği gelmektedir. İçten gelen bir duygu bunları birbirine yabancı kalmaktan uzaklaştırmakta aynı olan inanış ve geleneklerde birbirine daha ziyade bağlamaktadır.

Etraflarında kurulan İran Roma Bizans gibi büyük devletler arada sırada bunlar üzerine kuvvetler göndererek sindirmekte iseler de hiçbir zaman sürekli bir hâkimiyet kuramadıklarından dolayı da özgürlükleri devam edip gelmiştir. Bu hal vergi ve asker alınmasını güçleştirmekte ve Kürt adı onlara özgür bir durum sağlamakta idi.

Doğu - Anadolu'ya gelmeden önce uzun çağlar boyunca İranlılarla komşu veya beraber yaşamaları dolayısiyle Acemce ile karışan dilleri sonra Anadolu'dan Suriye kuzeyine sürülen Yörüklerin de Arap etkisi altında kalan dillerinin de karışması ile Ruscayı bile içinde bulmak mümkün olan bu dil gruplarının topuna birden de Kürtçe denilmiştir. Bunun içinde değişik ağızlarla birçok Lehçelere bölünmüş olan Gurmanca ile yine birçok değişik ağızlarla konuşulan Zazaca'nın da doğmasına sebep olmuştur. Bunlardan Dimilce en farklı bir Zazaca koludur. Bu değişik Lehçeler V. Bölümde dil konusunda açıklanacaktır.

Türkiye'de Kürt olarak gösterilen oymaklar bölümünü tamamlayabilmek için Dümbeli Zazalarla bunlardan bir kol olan Yezidîleri de ele almak gerekmektedir. Bunlar hakkında incelemelerim sona ermediği için burada söz konusu etmek istemedim. Gerçi onlar da aynı oymaklar karakterinde iseler de mezhep ayrılıkları az çok inanış farkları meydana getirmiş olduğundan başlı başına bir konu özelliği taşımaktadırlar.

Bunlar hakkında da genel görüşlerden çok, ayrı ayrı oymaklar üzerinde durarak inceleme en doğru yoldur. Zira genel görüşler her yöne çekilebilir durumda olduğu şimdiye kadar Kürtler hakkında yapılan yayınlardan anlaşılmıştır.

Esasen yapılan bu bölümler de incelemeyi kolaylaştırmak için itibarî ve **az çok dil ve mezhep üzerine dayanan bir bölünmedir.** Bunların tam ayırıcı yönü yoktur. Bir oymağın bile bir bölümü kurmanç dili konuşur ve Şafii mezhebinde bulunurken öteki bir bölümü de Zazaca konuşur. **Alevî ve Caferî mezhebindedir.** Hattâ bir başka bölümü de yezidîler arasındadır.

Bu sebepledir ki, biz bölümleri aynı bölgede aynı inanışta bulunan çoğunlukları göz önüne alarak ayırma yoluna gittik.

V. BÖLÜM

İ Ç İ N D E K İ L E R

5. BÖLÜM

KÜRTLER VE ZAZA'LARDA DİNSEL İNANIŞLAR

İlkönce eski Türklerdeki din inanışlarını gözden geçirelim :

Eski Türklerin yüz yıllar boyunca sürüp gelen Din inanışlarını, Tötemizm ve Şamanizm olarak gösterebiliriz. Budizm'in etkileri daha sonraki zamanlara dayanır. Fakat Türkler bunu da Şamanizme uydurmuşlardır.

Maddeye ve Tabiata dayanan bir din olan Şamanizme inanışları o kadar köklü ve derindir ki sonradan hangi dine girseler de kendilerini bu ilk inanışlarından bir türlü ayıramazlar. Bunun en güzel örneğini ataya ve ocağa verdikleri kutsallık sonucu uruk, oymak, oba adlarının titizlikle korunmasında görmekteyiz.

Sarp ve yüksek dağlar derin dereler arasında dış etkilerden oldukca uzak kalmış dağlık bölgelerde bu inanışların daha saf bir şekilde korunduğunu apaçık bulabiliriz. Böyle bir çevrede yaşayan Kızılbaş Zaza'lar İslâm olduktan sonra da inanışlarından hiç bir şey kaybetmemişlerdir. Şamanizmin bütün kural ve geleneklerini eski saflığı ile fakat müslümanlık perdesi arkasında sırlara bürünerek olduğu gibi yaşatmakta devam etmişlerdir. Aslında sır, Şamanlığın esas kuralları arasında yer alır.

Bu noktaya sayın Abdülkadir İnan Şamanizm dergisinde (s. 30) da "Şamanlar tanrılarına ait bildiklerini din sırrı gibi saklarlar" şeklinde değinmiştir. Kızılbaş ve Bektaşi sırrı dedikleri şey de kökünü bu inanıştan almaktadır.

Kürtler, binlerce yıl sürüp gelen Türk akınlarının getirdiği türlü dinlerin etkisi altında kalmış şamanlık inanışları ile bütün Asya dinlerinden parçalar almış katma bir inanışın sahibidirler.

Sumer, Akat ve Hititlerden başlayarak Sakalar, Oğuzlar, Hazarlar, Moğollar gibi daha bir çok Türk uluslarının etkisi altına girdikleri Budizm, Mazdeizm, Manihaizm, Musevi, Hıristiyan dinleri içinde bile Şamanizm ruh ve geleneklerini bırakmayan bu bölge halkı, Müslüman olduktan sonra da aradan yüz yıllar geçmiş olmasına karşılık komşu ülkelerin yakınlık derecelerine göre Müslümanlığı da az çok Şaman esaslarına göre adapte etmesini başarmışlardır. Bu yolda örnekler vermeden önce Türk Şamanizm inanışları hakkında kısaca bilgi vermeyi uygun buluyoruz.

T.T.K. Üyesi ve T.D.K. baş uzmanı Sayın Abdülkadir İnan'ın Şamanizm dergisini okumak imkanını bulanlar bugünkü Kürtlerin inanışları

ile eski Türklerin inanışları arasındaki benzerlikleri hayretle göreceklerdir.

Biz bu kitapdaki Şaman inanışları ile, lise kitaplarına kadar geçmiş olan Türk inanışlarının kısaca bir özetini yapmakla yetineceğiz. Zira bu inanışların Alevî Kürtler'de İslâm düşünüşüne nasıl adapte edildiğini gösterebilmek için buna luzum vardır.

ESKİ TÜRKLERDE ŞAMANÎ İNANIŞLAR

Orta - Asya'da büyük devletler kuran Türklerde Gök - Tengri kültü hakimdi. Hunlar ve Göktürklerde, gökten gelen bütün kudretler yaratıcısı İlahların başı Göktanrıdır. Öteki Tanrı adları karıştırılmadan da söylendiği için buna Bir - Tanrı denildiği de görülmektedir.

Tanrı eski Türkçede Gök anlamınadır. Göktürk ve Uygurlar'da maddî varlık gök ile onun sahibi ruh ayırdedilmezdi"

Bazan Tanrı adı, Gök sözü karıştırılmadan da söylenebilirdi. Tengri yer veyahut (Tengri yer - su) gibi, bazan da yer ve gök beraber söylenirdi. (Göktengrı arsa yagız yer).

Bunlardan başka Türklerde çocukları ve hayvan yavrularını koruyan iyi dişi ruhlardan Umay veya İmay veyahutta İmi denilen bir Tanrıça daha vardı. Bunun da adı öteki Tanrılarla beraber söylendiği olurdu. (Tangrı - Umay), (yer Sub Basa Bertdi) gibi

Bu Umay iyilik Tanrısı Müslümanlıktan sonra hocaların gayreti ile zihinlerden silinmesi için çocukları korkutmakta kullanılan Umacı şekline girmiştir.

Türk boyları arasında Tanrılara verilen adlar sonraları az çok değişmiştir. Altaylılar asıl Tanrıya Beyülgen diyorlardı. Bu dünyayı yaratırken Gökteki ay ve güneş dokunan altın dağ üzerinde oturuyordu. Dünyayı 6 günde yarattı. 99 dünyanın en küçüğü bizim dünyamızdır. Buna Kara Tangrı dünyası derler. İdaresi iyi ruhlardan Maytere'e verilmişti. Başlıca görevi iyilerden kötüleri uzaklaştırmak idi. İnsanlara birçok İşleri öğretiyordu. Araba yaptı, yenecek ot köklerini gösterdi.

Verbisski tarafından toplanan yaratılış hakkındaki söylentilere göre gök ve yer yok iken uçsuz bucaksız bir deniz vardı. Tanrı Ülgen bu deniz üzerinde uçuyor konacak bir yer arıyordu. Gönlüne gelen bir ilham ile kollarını uzattı su yüzüne çıkan bir taş yakaladı ve üzerine oturdu. Kendisine bir dünya yaratmayı düşünürken birden bire su içinden Ak - Ana çıktı ona "bir şey yaratacaksan yapdım oldu de olmadı deme" sırrını verdi ve kayboldu. Bunun üzerine Ülgen "yer yaratılsın dedi" yer yaratıldı. Gök yaratılsın" dedi gök yaratıldı.

Radlof'un bu konuda verdiği derlemeler daha başkadır. Ona göre, Altay -- Yenisey Türklerinde bu inanışa Hint. İran, Yahudi etkileri de karışmıştır. Bunda yaratılış; her yer deniz iken yer, ay, gök yok iken Tanrı Kuday yani Ülgen ile bir de kişi vardı. Bunlar birbiri ile kardeş gibi idiler ve Karakaz şeklinde su üzerinde uçuyorlardı. Tanrı su yüzüne

sağlam bir taş çıkmasını buyurdu bir taş çıktı, onun üzerine kondular. Sonra Kişiye "suya dal oradan Toprak çıkar" dedi, çıkarılan toprağı suyun üzerine attı "yer olsun" dedi yer oldu. Yine kişiye tekrar suya dal toprak çıkar dediğinde bu defa bir elindeki toprağı, oda kendisi için yer yaratmak amacı ile ağzında sakladı öteki elindekini verdi bu defa saçılan toprak katı yer oldu. Kişi'nin ağzında sakladığı toprakta büyümeğe başladı boğulur hale gelince Tanrıdan yardım diledi "At ağzından" deyince dökülen toprakdan küçük küçük tepeler meydana geldi.

Bunun üzerine Tanrı ona artık sen günahkârsın. Sana itaat edenlerin düşünceleri de fena olacaktır. Bana itaat edenler arı ve temiz olacaklardır. Ben Kurbüstan adını aldım, senin adın Erlik olacaktır dedi. Günahlarını benden gizleyenler senin halkın, senden gizleyenler benim halkım olsun dedi.

Dalsız budaksız/biten bir ağaçta 9 dal ve altında 9 kışı yarattı. Bunlardan 9 ulus meydana geldi. Bu insanlar ve hayvanlar bir ağacın güneşe bakan beş dalının meyvesini yiyecekler fakat kuzeye bakan dört dalın meyvesine dokunmayacaklardı. Köpek ile yılan da bu ağaca bekçi olarak atanmışdı. Erlik (yerlik) yılanın ağzına girdi. Buradan meyve yedirdi. Orada gezen Törüngey ile Eje'yi kandırdı. Eje Erliğin sözlerine kandı ve meyveyi yedi çok tatlı geldi. Yemek istemeyen Törüngeyin de ağzına sürdü. O ana kadar vucutları tüylerle örtülü iken birden bire çırılçıplak kaldılar. Utançlarından ağaç altına saklandılar .

Tanrı onlara seslendi. Bundan sonra size yemek vermeyeceğim kendiniz kendi gücünüzle besleniniz. Size öğretici olarak Maytereyi göndereceğim Şeytan Körmüs bana düşman oldu, siz de ona düşman olacaksınız. 9 oğul, 9 kızın olacak. Ben artık kişi yaratmayacağım, kişileri siz doğuracaksınız dedi.

Bu efsanede dikkati çeken bir nokta vardır. İran Tanrı adı olan Kurbüstan adını Ülgen Tanrının sonradan almış olması bu bize efsaneye karışan İran, Hint, Yahudi tesirlerinin sonradan Şamanizme girdiğini de anlatmaktadır.

Maytere'den başka iyi ruhlarda yaratıldı. Bunlardan biri de Mangdaşirdir. Bu yeri göğü bekleyen, kötü ruhlarla savaşan, insanlara balık avlamasını, sincap vurmasını, hayvan besleme sanatını ve iyi işleri öğreten ruhtur.

Bunlardan başka; sarhoşları, çocukları, kısrak ve inek yavrularını koruyan, iyilik edenlerin ruhlarını yanına alan, Tanrı için, Hakan için savaşanların ruhlarını Tanrıya ileten Şalyime de iyi yardımcı ruhlardandır. Yedi kat yerin dibine hapsedilen Erlik'in gözetleyicisi Yapkara ile ayı ve güneşi bekleyen Podosunko da Erkek iyi ruhlardandır.

Birde iyilik eden dişi ruhlar vardır. Bunlar da yukarıda sözü geçen Umay'dan başka yaradılış efsanesinde yaratma ruh ve kudretini ilham eden Akene (Akana) ile ulusu koruyan ulus anası Ana Maygıl'dır.

Ölmüş iyi Kamların ruhları da iyi ruhlar arasına girer. Bunların da adları Şaman dualarında yardımcı ruh olarak çağrılmaktadır. Bunlar hem sevilen, hem de yardımları esirgenmesinden korkulan Tanrılardır.

Karanlıklar ülkesinin alt katlarında ugursuz kötü ruhlar cinler, şeytanlar, zebaniler bulunurdu. Bunların başları Altaylıların Erllik (Yerlik han) dedikleri Şeytan ruhtu. Bu hiç sevilmez, yalnız çok korkulurdu. Kanlı kurbanlar en çok bunların kötülüğünü uzaklaşdırmak için kesilirdi. İyi ruhlar'a daha çok kansız kurban sunulurdu.

Kansız kurban denilen şeyler; Saçı, yalama, cacılga, İtik veya Izıl veyahutda Iyık diye adlanan bazı adaklardır.

Saçı; Koyüncularda ve Göçerlerde süt, kımız saçma ateşe yağ atmadır. Çiftçilerde buğday, arpa darı şarap serpmedir.

Yalama; tös ongun denilen yapma böbek ve heykelciklerin ağızlarına yağ sürmedir. Bu ongunlar ecdad kutsallığının birer gösterisidir.

Itık; Tanrılara nezredilen Aygır, Boğa, Koç ve Tekedir. Kırgız - Kazaklar alnında beyaz bulunan genç kısrakları da ıtık olarak ayırırlar. Bunlar yenilmez satılmaz ve serbest bırakılır.

Saydığımız bu iyi ruhlardan başka Tötemizm çağından kalma her sitenin birer koruyucu ruhu bulunduğu gibi her evin de biri Od - Ata diğeri Od - Ana olmak üzere daha iki koruyucu ruhu vardır.

Tötemler ya bir bitki veya bir hayvandır. Hayvan ise ancak Tötem için yapılan ayinlerde kurban edilir.

Türklerin inanışlarına göre dünya bir takım ruhlarla dolu idi. İnsanlar daima bu ruhların etkileri altında yaşarlardı. Şaman veya Kam dedikleri din adamları insanlarla ruhlar arasındaki gelişmeleri düzenleyebileceklerini sanırlardı.

Şamanizim dergisinden aldığımız şu küçük özetlemeden sonra Türkler arasında yayılan Müslümanlığın, Alevîlik ve Bektaşilik adı altında gelişen yeni görüş ve inanışlarını da kısaca gözden geçirmek faydalı olacaktır.

İslâmiyette Mezhep Hareketleri ve Alevîlik

İslâmiyet hudutları genişledikçe ve yeni yeni buluşlarla bilginler ilerledikçe, İslâm düşünce ve inanışlarında da hür bir araştırma fikri yayılmağa başladı.

İslâmlıkta şeriat ilminin "Ehli Sünnet-v'el-cemaat" mezheplerinin kabullendiği şekildeki ictihat kapıları açılmış ve eski çağ bilginlerinin daha o zaman gelişen bilgi ilerlemelerini takip edemeyecek kadar dar bir çerçeve içerisinde sıkışmış olduğu görülmeğe başlanılmıştı.

Mademki Kur'anın hükmü kıyamete kadar baki idi; mademki aklın ve mantığın kabul etmeyeceği hiç bir şey Kur'anda yer alamıyordu o halde bir zamanın en iyi alimleri sayılan ehli sünnet imamlarının düşünüş tarzı üzerinde saplanıp kalmanın da anlamı kalmamalıydı. Zira onlardan sonra daha bilgili kimselerin ortaya çıkmayacağını kabul etmek onları peygamberlik aşamasına çıkarmak demek olurdu. İslâmiyeti o çağın görüşleri içinde dondurup bırakmak doğru görülmemeğe başladı. Bilginler arasında Allah kelâmı olan Kur'anın hükmü kıyamete kadar baki kalabilmesi için zaman ve mekâna göre yorumlanabilecek şekil ve hükümleri

Âyetleri arasında kapsamaktadır. Yolundan yörüyerek Tefsir için yeni bir takım şekil usuller bulunabileceği inancı gün geçtikçe kuvvet buluyordu.

Kur'anın yorumlanması yolunda daha hür düşünebilmek ve onun açık görünen manası yanında ileri hükümleri de kapsayabilecek gizli ve daha bütünleyici anlamları da taşıdığı inancı mavera-ün-nehir, Belh, Buhara, Hiyve, Nişabur bilginleri arasında gün geçtikçe daha kuvvetli taraftarlar buluyordu.

Bilginler bir taraftan tasavvuf yolunda Vahdeti Vucut felsefesine dayanarak daha geniş ve özgür bir düşünce yolu üzerinde çalışırken öte yandan Hurufilik Noktavilik ve Tanasuh nazariyeleri alıp yürüyordu.

İşte Alevîlik bu ortam içinde bu fikir akımlarından faydalanarak siyasi amaçlara dayanan birtakım yeniliklerle ortaya çıkıyordu. Bu yenilikler, daha çok Müslümanlığa yeni giren ulusların eski inançlarına değer veren ve onların İslâm görüşlerine yaklaştıran ve halk topluluklarının da hoşuna giden görüşlerdi.

Özellikle zorbalığı çekemeyen ve zayıflara yardımı seven Türklerin bu içli noktasını yakalayan Alevî Mezhebi kurucuları bundan faydalanmasını da bildiler.

Kendileri ile ilk defa çarpışan ve onlardan zulüm ve haksızlıklar gören Türkler, Emevi idaresini zaten sevmiyorlardı.

Alevîler, Allahlık derecesine yücelttikleri Hazreti Ali'yi pak ve ma'sum bir halde tanıttıkdan sonra gerek kendisine ve gerekse evlatlarına ve akrabalarına karşı gösterilen kin ve zulmun dehşetini büsbütün canlandırarak Türkleri en can alacak noktalarından kendilerine bağlıyorlardı. Bundan sonra da Hazreti Ali'nin elinden alınan imamlığın sahibine yani on iki imamdan birine verilmesi için onları cihada savaşa çağırıyorlardı. Guya Hazreti Ali'nin düşmanlarından Hazreti Osman, Hafızlardan Kur'an ayetlerini toplarken hasıtlı olarak Hazreti Ali'yi kutsallaştıran ayetleri Kur'ana sokmadığını fakat asıl Kur'anın Hazreti Ali'de olduğunu ve bununla tefsirinin hazreti Ali'den İmam-ı Cafer-i Sadık'a geçtiğini ve sonraları bu tefsirin Fatımî halifeler yolu ile İran'a geçerek Şia - dost mezhebinin esasını teşkil ettiğini ortaya attılar.

Artık açılan bu çığır gittikçe genişledi her tarafta yeni yeni bir çok tarikatlar meydan bulurken Türkistan sınırlarına ve Türk topluluğunun yaşadığı Nişabur şehrine Hacı Bektaş-ı veli de kendi adıyla anılan bir tarikat kurmuş bulunuyordu.

Bektaşilik Türklerin eski inanış ve adetlerini redetmiyor ve onların İslâmlığa uygun yorumlarla içine alarak adeta yep yeni Milli bir Türk dini yaratıyordu. Gün geçtikçe taraftarları artan bu mezhebin suratle yayılması karşısında çevreleri Sünnet-Ehli bilginlerle dolu olan hükümdarlar ve özellikle halifeler doğacak tehlikeyi sezerek derhal harekete geçtiler. Alevîlere karşı çok kanlı bir savaş başladı. Bunun sonucu olarak yenilen Aleviler, mezheplerini ve inançlarını, zaten Şamanlarda din konularını yabancılara karşı, bir sır olarak saklamak geleneği büsbütün kuvvetlendi. Ağzı Karalara mezhep sırlarını ifşa edenlere karşı bir takım

çok ağır cezalarla da kuvvetlendirdikleri için Alevî ve Bektaşi sırrı ortaya çıktı.

İşte birçok söylentilerin yer almasına yol açan bu gizlilik Sünnet-Ehli inanışlara aykırı düşen İslâmlaşmış Şamanlığın saklanmasından başka bir şey değildir.

Başlı başına bir devlet kuran İran Şiilerinin din felsefe ve kuralları açıklanmış olduğu için orada artık böyle bir sır mevcut değildir.

Buna karşılık İslâmi esaslara daha aykırı Şamani inanışları felsefesi içinde hamurlaştıran Bektaşilik ile daha ilkel ve daha saf Şamani inanışlarını içine alan Kızılbaşlık tamamen sırlara bürünmüş ve açıklanması ölüm tehdidi ile yasaklanmıştır.

Selçuklular, ilk çağlarda herkesi inanışında serbest bıraktığı halde sonraları, bu akınlardan saltanatlarının tehlikeye düştüğünü görerek onlarla savaşa girişmişlerdir. Hatta bunu bir parça da geç anladıklarından Alevî babalarından Baba İshak-ı-Firdevsî ayaklanmasını bir iki yenilgiden sonra güçlükle bastıra bilmişler ve iki taraftan birçok Türk kanının akmasına yol açmışlardır.

Osmanlı devletinde de ilk zamanlarda yine kimsenin inanışlarına dokunulmamış hatta Alevî inanışlara da saygı gösterilmiş olmasına karşılık Safevili Şah İsmail'in Alevî babalarla Anadolu'da el altından giriştiği mezhep propagandası savaşının arkasında saklı tehlikeyi sezen Yavuz Sultan Selim de Alevî ve Kızılbaş'lar ile kanlı bir savaşa girerek Osmanlı hakimiyetini çökmekten kurtarmıştır.

KIZILBAŞ ZAZALARDA YARATILIŞ HAKKINDA İNANIŞ VE RUHLAR

Dokuz senelik Pülümür Kaymakamlığım ve iki yıldan fazla Tunceli Viliiliğim esnasında uzun bir zaman aralarında kendilerine çok yakın ve dost olarak bulunduğuma rağmen, inanışları ve ayinleri hakkında hemen hemen hiçbir şey öğrenemediğimi ve sır denilen şeyi; (muhip) yani dini inanışlarına saygı besleyen biri olarak tanınmama rağmen çözemediğimi açıklamak zorundayım. İnanışları ve ayinleri hakkında bu kesin sessizliğin halkta yaratılmış olan şuur altı bir korkudan ileri geldiğini sanmaktayım.

Fakat bu konu üzerinde titizlikle duran bir kimsenin çeşitli konuşmalar arasında ağızdan kaçma yine bir çok şeyler öğrenebileceği de şüphesizdir. Bu duyduklarım ve gördüklerimin kıymetlendirilmesinde Varto Tarihi yazarı rahmetli M. Şerif Fırat'ın açıkiayabildiklerinin de çok yardımı olmuştur. Zira Caferiler hakkında Şamanlarda olduğu gibi yazılı bir şeyler bulmağa imkân yoktur. Buyruk denilen kitaplarını ele geçirmek ise hemen hemen kabil değildir. Çünkü bunun elyazma sayısı bile çok azdır. Seyitlerin dahi yüzde doksanı bunu görmemişlerdir. Zaten seyit ve babaların içinde okur yazar yok denecek kadar azdır. Şamanlarda olduğu gibi Seyitlerde de ayinler atadan babadan ağızdan öğrenilerek ve gözle görülerek uygulanır.

Bana buyruk diye verilen bir kitap "dürrü meknun" adını taşımakta idi. Türkçe fakat çok karışık ve bozuk bir yazı ile yazılmış bu kitapta da usul ve erkana ait bir şey göremedim. Kırşehir Valisi iken incelemesi ve İslâmi inanışlarla farklarının belirtmesi için zamanın en kıymetli din adamlarından senatör Sahir Kurutluoğlu'nun babası eski Millet-Vekillerinden rahmetli Müfit Hocaya verdiğim bu kitabı, Ordu Valisi iken kendisinden istediğimde ziyaa uğradığını bildirmesi üzerine ondan da mahrum olmuş bulunuyorum.

Derlediğim notların ve uzun bir zaman zarfında toplayabildiğim kitap ve dergilerin eşyalarımın nakli sırasında Ankarada Antalya anbarının altı yıl önceki yangını ile tamamen elden çıkmış olması da beni yıldırmadı. yıllarca süren uzun çalışmalarımın boşa gitmemesi için hafızada kalanlarla yeniden işe başlamayı inandığım bir davada memleketime son bir hizmetim olarak sunmaktan kendimi alamadım. Kaybettiğim notlar arasında ençok acıdığım Kürtçe üzerine yaptığım ve tekrar ihyasına imkan olmayan araştırmalarım bulunuyordu.

Bu açıklamayı yapmakdaki amacım bu kadar yıldan beri üzerinde çalıştığım bu konuda daha fazla belgeler veremeyişimin nedenlerini göstermek içindir.

Bununla beraber hafızamda yer etmiş bazı bilgilerin kırık dökük kalıntıları da bize birer kıymet ifadesi halinde yolumuzu aydınlatabilecek durumdadır.

Uzun muddet hacı bektaş dergahında hizmet ettikten sonra köyüne dönen ve çevresinde oldukça saygı toplayan Pülümürün Fem köyü halkından Porikli Derviş adında okur yazar olmayan bir zatın söz arasında açıkladığına göre : "Âlem bir kubbedir. Bu kubbenin altı duman üstü dumandır. Havada yalnız bir ışık, bir nur, bir yeşil kandil vardır. Bu kandil hazreti Fatıma'dır ve bunun her tarafı nur içindedir. Başında Muhammed taç idi. Ali belinde bağlanmış kemer. Hasan, Hüseyin Şehber, Şehper idiler"

Bu inanışta "Ali ay, Muhammed küre'dir. Şahı merdan olan Ay, sırdır. Küre olan Muhammat zahirdir." (Bellidir)

Eski Türklerin, Sumerlerin, hatta Hititlerin inanışları ile bu Caferi inanışını karşılaştıracak olursak; ışık, nur, kandil şeklinde vasıflandırılmış olan hazreti Fatıma ile Hititlerin Gök mabudu güneş Tanrıçası Arina ve Sumerlerin Ama Tangrı olan (Anu) ve eski Türklerin yaratılış efsanesinde yaratma ruh ve kudretini ilham eden Aken (Akana) arasında büyük bir benzerlik göze çarpmaktadır .

Tarançi yani Uygur Türkleri Mamlarına, Kırgız Kazaklar gibi Bakşı derler. Bu Bakşılar kendi mesleklerini hocalara karşı müdafaa edebilmek için olsa gerek "Bakşılık Risaleleri" adı ile bir kitap uydurmuşlardır. (Şamanizm s. 186) bu risaleye göre Bakşılık san'atının piri hazreti Fatıma'dır. Bakşıları ve mesleklerini o himaye eder "Bir gün hazreti Fatıma bir ağacın altında oturuyordu. havadan bir kuş gelip bu ağacın bir dalına kondu. Dal derhal kurudu bu menhus kuşun gölgesi Fatımanın üzerine düştü. Fatıma hastalandı. Hekimlerin ilacı fayda vermedi. Tanrı

tarafından kırk eren geldi. Bu Erenler bir tug dikip etrafında dolaştılar. Fatıma iyileşti böylece Bakşılık hazreti Fatımadan Bakşılara kaldı." denilmektedir.

Şimdi Porikli dervişin anlattığı bu yaratılış inanışı yanında Oğuz Türklerinin bir efsanesini de buraya alalım. Lise tarih kitaplarında "Oğuz bir gün Tanrıya ibadet ediyordu birden bire ortalık karardı. Gökten mavi bir ışık, bir nur düştü. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz ona karşı gitti Bu ışığın ortasında tek başına bir kız oturuyordu. Çok güzeldi başında kutup yıldızı gibi yanan bir işaret vardı. O kadar güzeldiki gülünce mavi gökte gülüyor. ağlayınca mavi gökte ağlıyordu. Oğuz onu görünce aklı gitti, sevdi aldı, günler geceler geçti Oğuzun bu kızdan üç oğlu oldu. Gün, Ay, Yıldız isimlerini verdiler."

Yine "Oğuz bir gün ava gitmişti, uzaktan bir gölün ortasında bir ağaç ve ağacın dibinde yalnız bir kız gördü o kadar güzeldi ki görenler bayılır süt veya kımız olup akardı. Oğuz onu görünce aklı başından gitti. Sevdi, aldı. Günler geceler geçti. Oğuz'un bu kızdan üç oğlu oldu. Göl Dağ, Deniz adlarını verdiler. Oğuz bunun üzerine Şölen yaptı ve halka emretti. Dedi ki ben artık sizin hakanınızım siz bana hizmet edeceksiniz."

Bu efsanelerde görülüyorki Güneş, Ay, Yıldızları doğuran ve göktanrıya ruh veren bir Anatanrı olduğu gibi; Göl, Dağ, Denizi yani Yer - sub Tanrısını da yaratan bir Anatanrıdır.

Bu iki Anatanrı bir Tanrı da yani Oğuzun vucudunda birleşiyor ve Oğuz Tanrılaşarak yer yüzünde hakanlığını ilân ediyor ve herkese kendisine itaat edilmesini emrediyor.

Şimdi bu Oğuz efsanesi ile Caferi inanışını karşılaştıralım. Oğuz efsanesindeki; Karanlıklar içinde gökten inen güneşten ve aydan daha parlak mavi bir ışık, bir nur ortasında başında kutup yıldızına benzeyen bir şey bulunan kızla; Caferilerin, dumanlar içinde bir ışık, bir nur, yeşil bir kandil şeklinde anlatılan ve başında Muhammed tacı bulunan hazreti Fâtıma arasında büyük bir benzerlik vardır. Adsız kıza Fâtıma denmiş kutup yıldızı gibi başında parlayan şeye de Muhammed tacı denmiştir.

Yine Porikli dervişe göre Ali, ay; Hasan ile Hüseyin de Şehper, Şehper diye belirtilen yıldızlar olduğuna göre gün'ün yani güneşin de açıklanması gerekir. Bu da her halde Sünni akidelere aykırı geldiği ve Kur'anın açık anlamında adı geçmediği ve Hıristiyanlıkdaki teslis (üçleme) şüphesini uyandıracağı korkusu ile adı gizlenen Hızır'dır. Aralarında "Ali Muhammed, Hızır" diye adlandırılan bu birlikte birde hazreti Hızır bulunmaktadır. Kanaatımca Bektaşi ve Kızılbaş sırlarından biri de budur. Bunu da Oğuz efsanesi ile karşılaşdıracak olursak Gök Tanrısı ile Yersup Tanrısını yaratan Anatanrıçaların ruhuna karışan Oğuzdan başkası olamaz.

"Nazım ve Nesir Hazreti Virani Baba" eseri (s. 47) de "ey talip, fehmeyleki Namaz dahi besmele adedince Üçtür Salat-ı hızır, Salat-ı Sefer, Salat-ı Cuma" burada Hızırdan ilk varlık (Zat-ı evvel) diye söz edilmektedir ki (Hak, Muhammed, Ali) üçlemesinde Hakkın adı Hızır olmaktadır.

Biz incelemelerimizde yayınlanmış eserlerden ziyade halk arasında yaşayan inanışlara değer vermekteyiz. Çünkü yayınlanmış eserler muhakkak İslâmi yorumlara bürünen şeylerdir.

Gördüğümüz duyduğumuz hızır oruçları hızır duaları hızır adına edilen yeminler bunu açıkca göstermektedir.

Birinci Oğuz efsanesi; Gök tanrısı ruhlarının yani güneş, ay ve yıldızların yaratılışını.

İkinci Oğuz efsanesi de Yer - sub Tanrısı ruhlarını yani göl, dağ denizin yaratılışını göstermektedir.

Türklerdeki bir Tanrı düşüncesi dayanağını Caferi mezhebi de tek varlık (Vahdet-i vucut) felsefesi ile açıklanmaktadır.

Yine Balaban oymağından şimdi adını hatırlayamadığım Göbürgeli bir babadan işittiğime göre anlatılan bir hadiste "Ene ve Ali min nur'u vahidün" yani "ben ve Ali bir nurdan yaratıldık" denilmektedir O halde "hak Alidir Ali Muhammeddir ikisi de bir nurdur; yani Muhammed Ali birdir; Ali ruhundan Muhammed doğmuşdur. Bununlada iki cihan birdir." yani gök ve yer - su Tanrılarının ikisi de aynı nurdan yaratılmış olduklarına göre Bir - tanrı'da birleşiyor demektir.

Hazreti Ali; Hazreti Fatıma'ya göklerde bir kemer halinde bağlı olduğuna ve güneşin nunruna sahip olan hazreti Fatıma ile birlikte gökten indiğine ve Ay diye de açıklandığına göre Türklerin Göktanrısıdır. Ali Göktanrısı olduğuna göre Nurdur ve Hak'dır. Küre olduğu açıklanan hazreti Muhammed Türklerin yer tanrısıdır. Gök yani Ali nurundan doğmuştur. Böyle olunca da Ali aynı zamanda Muhammed'dir çünkü Muhammede ruh veren odur ve bu itibarla iki cihan birdir.

Virani aynı eserin s. 78 - 79 da

Nazar eyle eya talip, Alidir cümle zat ul lah
Ali şanında saddakna, Ali nuruna eyvallah
Ali ateş, Ali bad, Ali ab, Alihak
Ali Fikir, Ali Akıl, Ali aşk ve hayatullah

Bu nazmı ile virani; Alinin Allahın kendisi olduğunu tasdik ederek Ali nuru olan Muhammede de eyvallah diyor ve dünyada mevcut bütün kudretleri Ali'de topluyor. Çünkü Oğuz Türklerinin Birtanrısı Göktanrısıdır. (Şamanizm 27) Caferi mezhebi tek varlıkta toplanmayı Vahdeti Vucudu şu şekilde anlatmağa çalışır "Ali ile Muhammed otururlarken ruhu Fatıma olan hızır aralarına girdi başlar üç görünürken ayaklar iki göründü"

Varto Tarihi de Bu Efsaneleri Caferi İnanışı Olarak Doğrulamaktadır.

Üzerinde önemle durduğumuz Oğuz efsanesinin inanışlar üzerindeki etkilerini incelerken, Caferi mezhebinde de dini bir inanış şeklini aldığını yalnız Porikli dervişten ve Göbürgeli babadan topladığım bilgilere dayamak, belki pek inandırıcı olmayabilir düşüncesi ile burada yine Varto

Tarihine de baş vurmağı uygun buluyoruz. Zira gerek Porikli derviş ve gerek Göbürgeli baba, Bektaşilerde hizmet etmiş olduklarından Caferi mezhebi ile Bektaşilik arasındaki bazı farklar dolayısıyle bunu bir Bektaşi inanışı olarak da düşünmek mümkün olur. Mesela bu ayrılıklar arasında en mühimi Bektaşilerde babalık belden değil elden gelir. Yani veraset sureti ile babadan oğula geçmez hizmet ve liyakat ile teslim taşına ve kemere hak kazanılarak baba olunur. Halbuki Caferi mezhebinde Seyitlik iddiasında olan babalar bir nesil takip eder ve guya sülaleleri 12 imama dayanır. Kutsallık iddiası da buradan gelir Bektaşilerde ise bu kudsallık Tenasuh yani ruh atîaması ile olur bunu burun kanı deyimi ile açıklamağa çalışırlar.

Varto Tarihini ele alışımız bu tarih yazarının Bektaşilikle hiç ilgisi olmaması ve tamamen Caferi mezhebinde bulunması dolayısıyledir.

Kitabında Zazaların Dini inançları hakkında da mezhep sırlarını vermeden bazı İslâmi yorumlar yaparak, açıklanması mümkün olanları ortaya koymuş olmasına rağmen kitabının yayınlanmasının hemen arkasından öldürülmesi belki de cehlin ve taassubun ilme karşı gelişinin kötü bir örneğidir.

Gerçi bu olayı bir miras taksimi işine bağlamak istiyorlarsada kadınlar arasında sık sık görülen asılma olaylarının da intihar sebebine bağlanması gibi esrarlı görülmektedir. Mezhep sırlarını açıkladığı sanıyla yobaz ve mürteci bir elin de işi olabilir. Çünkü mezhep konusunda hiçbir şey konuşmamayı kendilerine gelenek haline getirmiş olan cahiller bu açıklamaları bir sırrı dışarı vermiş şeklinde yorumlayarak ve bunun bir savunma hali olduğunun farkına bile varmayarak onu ıkrarından dönmüş sayabilirler ve bu bakımdan Viraninin (s. 73) de söylediği gibi.

"Pirler sözüdür. gelme gelme, dönme dönme. Gelenin malı, dönenin başı demişler. Sıfatın tebdil ederler." Fetvasına uyarak Mezhebinin can müdafii; cahillerin yanlış anlayışı yüzünden dönenin başı diye sıfatı tebdil olunmuş. Fakat şehitler mertebesine eriştirilmiştir. Çünkü ayırıcı fesatlardan değil toplumcu yüksek insanlardandı.

M. Şerif Fırat Varto Tarihi (s. 34) de ;

"Tanrı kainatı yaratmazdan önce Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin ve 12 imamın ruhlarını yaratmış kendi nurundan bunlara nur vermiş. Bunların hatırı için cihanı ve diğer ruhları yaratmıştır" diyor ve sonra Kur'an dan ayet getirmek suretiyle bu inanışı İslâmi bir şekilde yorumlamaya çalışıyor. (s. 36) "Alevi ve Bektaşilere göre dünya var olmadan önce yeşil kandildeki remzi elestde Hak, Muhammet, Ali, arasında olan bu esrarı ezeli Peygamberin zuhurunda meydana çıkmış ve mi'raç yolundan sonra aralarında konuşdukları gizli sırdan Şi'a-dost mezhebi şeklinde Muhammed Ali yaranları arasında yayılmış ve Peygamberin ehlibeyti ile beraber buna kırk kişi iştirak etmiştir ki bunlara kırklar denilmiştir." Şeklindeki açıklamasında bizim Porikli derviş kadar da ileri gidememiştir.

Kırklar Şaman dualarında da yer alır Tarancı Türklerinin dualarında kırklara Cehilten denilmektedir. Şamanizm (s. 103) de "kendin verdiğin derde kendin deva ver Cehiltenlerin kırk oldu, basdığın yer gül oldu, pirler hakkına dileyorum, analar hakkına dileyorum Ya Allah hey hey" denilmektedir.

Varto Tarihi, (s. 37 de) daha da açıklamak zorunda kalmış "cihan var olmadan önce cenabı hak; Muhammet, Ali, Fâtıma Hasan, Hüseyin ruhlarını yaratmış. Bunları fezada yeşil kandilde asmış oniki imam 14 masumu pak'i bu aşk esrarından doğan muhabbet cevherinden kainat var olmuştur" denilmek sureti ile porikli dervişin daha açık bir şekilde vermiş olduğu bilgileri doğrulamıştır.

Dikkat olunursa M. Şerif Fırat'ta hızır, Muhammed, Ali üçlüsünden söz açmamakda hızır yerine hak kelimesini daha İslâmi olduğu için tekrarlamaktadır.

Yine Varto Tarihi (s. 34 - 35) de "büyük halik cismai şekilde ilk önce Adem'i yaratmış, Muhammed Alinin nurunu ona emanet bırakmış, bu nur bütün peygamberleri dolaşarak Abdülmuttalip'de ikiye ayrılmış nübevvet kısmı hazreti Muhammede ve imamet kısmı da hazreti Aliye geçmiş, bu bölünen nur Fâtıma'da tekrar birleşmiş İmam Hasan ve İmam Hüseyin ile 12 İmamda dolaşarak son imim olan Mehdi'de karar kılmışdır. Mehdi ise Sermanrey kasabasında sır olmuş kıyamette zuhur edecektir" diyor. Alevilerdeki meşhur imamet olayları işte bu inanıştan doğmaktadır.

Adem, meleklere secde edilmesi emrolunan bir varlık olması dolayısıyle Tanrıdan gelen bir nura malikdir. Ebu Talipte nübüvvet ve imamet şeklinde ikiye ayrılmış olan bu nur hazreti Fâtıma'da tekrar birleşmiştir.

Oğuz efsanesinde de ilk önce gün, ay ve yıldızlar şeklinde göğe, Gök-Tanrıya değinen bir ayrılma ve sonra da göl, deniz, dağ, olarak yere Yer-Su Tanrısına değinen bir ayrılık vardır. Fakat bütün bu ayrılıklar Ana Tanrıça'da birleşmektedir. Ana Tanrıça gökten gelmektedir. Bunun içindir ki Gök - Tanrısı bütün ruhların mutlak hakimi olmak gerekir. Nitekim, büyük yaratıcı yani Zat-ı Evvel olan Hızır Oğuzhan'da temsil olunduğuna göre yaratılan ruhlara bu hakimiyet verilirken Ademden beri sürüp gelen nur sahibine yani göğü temsil eden Ali ruhuna geçmesi gerekirdi şeytanların teşviki ile hareket eden insanlara geçmiştir. Nasıl Ademe secde etmeyen şeytana lanet farz kılınmış ise şeytanlarla bir olup imameti çalanlara da lanet bunun için farzdır.

Bu karşılaştırmalar bize apaçık gösteriyor ki, Türklerdeki Oğuz efsanesi ile din inanışları yani Şamanizm'deki din görüşü, Müslüman olduğu gibi, ad değiştirmelerle İslâmi bir şekle bürünmüş aynı esaslardan başka bir şey değildir.

Bu açık gerçek karşısında Minorsky'nin Zazaları İranî bir unsur olarak göstermesini nasıl kabul edebiliriz?

Ortada başka hiçbir delil olmasa dahi, yalnız şu inanış şekli bile bize Zazaların Türklüğünü göstermeğe yeter durumdadır.

Şamanizm'de olduğu gibi Alevilerde her sabah güneşin ilk ışınının vurduğu taşı öpmek ve güneşe karşı ibadet Hızır ve Ali'ye karşı yapılan bir ibadet sayılır.

Varto Tarihi (s. 162) de "Doğu illerindeki boy ve kabileler ayrı ayrı bir çok inanışlara kapılmışlardı. Bunlardan bazıları yani Alevîler güneş doğarken salavat getirirler ve omuzlarını öperlerdi Ay ve Güneş karşısında ibadet edilirdi. Özellikle Alevi'ler Ay, Alinin. Güneş Muhammedin nurudur derlerdi. Ay, Güneş ve Yıldızların ve eşref saatin; insanlar ve insan hayatı üzerindeki tesirlerine herkes inanırdı" demektedir.

Kürtlerde omuz ve diz öpmek aynı zamanda Bi'at işaretidir. Ancak kabile ve oymak başkanları ile pir seyit ve murşitlerin omuzları öpülür.

İYİ ve KÖTÜ RUHLAR HAKKINDA ZAZALARIN İNANIŞLARI

Göktürkllerde inanılan (Kara Yer) veya (Yağız yer), Altaylılarda (Yerlikhan) veya (Erlik) dedikleri yer altı ruhlarının izleri ve belirtileri bunlarda da görülmektedir.

Pülümürün Tahsini köyünden Seyit Mahmud, (Hazreti Alinin atı Düldülün bir taş üzerinde kalan ayak izini koruyan bir ocoğa mensup dur.) Melekler yani ruhlar hakkında, Cebraili haber ve hayır melegi, (Türklerdeki Mayterenin karşılığı) İsrafili rüzgar meleği, Azraili can alıcı, mikaili de şer memuru olarak vasıflandirmıştır. Şeytanı da veçhullah yani (Allahın yüzü) olan Ademi kendinden daha şerefli tanımadığı için nurdan yaratılmış olmasına rağmen lânete lâyık bir ruh olarak açıklamıştır ki bu **Türklerin Erlik dedikleri ruhun aynıdır.**

Zazalar hastalıkları ve ağrıları getirenlere Bâtın erleri derler. Bunlar Tanrı buyruğu ile hareket ederlerdi. Ölecek ve kurtulacak kimselerin **isimleri Bâtın erlerinin ellerindeki defterlere yazılırdı** her hastanın başında bir Bâtın eri beklerdi.

Ateşli ve öldürücü hastalıklara hal denirdi. Sayıklamalarda hastanın hal denilen ruhlarla konuştuğu sanılırdı.

Hal sözü Arapça bir anlam olduğu gibi ayrıca Türkçe'de de anlamları vardır. (Halim yok) cümlesinde derman ve güç yokluğu anlamı Türkçe olduğu gibi (Koşmaktan hal oldum) cümlesi de bunu anlatır. Bu söz hastalık anlamında halk edebiyatımıza da girmiştir. Deli Şükrü babanın Kanber değişik adı ile yazdığı bir nazımda :

Kanber oğlu der hal oldum
Yandım, ateşte kül oldum
Ne bir günahkâr kul oldum
Böylece Şaha bildir beni

Bu ruhlardan başk abir de cin ve periye yani kötü ruhlara inanılırdı. Sar'alı insanlara cinlerin musallat olduğuna hükmolunurdu.

Hastaların Bâtın erleri defterinden çıkarılabilmesi ancak dua ve kurbanlarla mümkündü. Bu dualar, aynen Şamanizmde olduğu gibi kamlar

yerine seyitlerin yaptıkları ayinlerle olurdu bu ayinleri babalar yapdığı gibi ana bacılar da yapabilirdi.

Şeytan, insanları doğru yoldan çıkarmağa çalışan, onları fenalıklara sürükleyen lanetlenmiş bir ruhtu. İnsanların onun şerrinden korunmaları gerekiyordu bunun için şeytana lanet farzdı.

Kötü ruhların her türlü fenalıklarından korunmak için bu ruhlarla münasebet kurmuş olan seyitlerin yardımı şarttı. Yapılan ayinler du'a ve adaklarla kendilerini koruyacaklarına inanırlar; Evliyaların erenlerin ruhlarından medet umarlardı. Du'aları kabul olanlar kurban keserler ve şükranlarını belirtirlerdi.

Sayın Abdülkadir İnan'ın Şamanizm kitabında belirtdiği kam ayin ve du'aları bu seyit ve babaların Bâtın erlerini cin ve şeytanları koğmak için yaptıkları ayin ve dualar arasında en küçük bir fark yoktur.

ZAZALARDA TÖTEMİZM

Zazalar arasında Türklerdeki Tötemizm kalıntılarına da rastlamaktayız. Nasılki eski Türklerde her evin ve her obanın bir Od - Ata ve bir Od - Anası varsa bugün Kürtlerde de ocak ve eşik kutsallığı hâlâ yaşamaktadır. Eve girerken eşiğe basılmayacağı gibi ocak da aynı derece kudsaldır. Ocağın yansın, ocağın sönsün biçiminde yapılan yakarma ve ilenmeler herkesçe bilinen şeylerdir. Oymakların bir çoğunun hâlâ Tötemleri vardır. Aynı uruktan ayrılan oymakların birlik Tötemleri olduğu bazı yakarmalarından anlaşılmaktadır. Örnek olarak Pülümür ve Ovacıktaki Bal uşaklarının Tötemi Karakuş cinsinden kartala benzeyen bir kuştur. Erzincan ve Erzurum çevresinde bu kuşa Hel derler. Bal uşağında bir kadın savaşa giden oğlunun veya kocasının arkasından şöyle yakarır.

Hel-i ocağ-ı seyyid-i, tu sero perora gero. yani : Seyit ocağının kartalı, başının üzerine kanatlarını gersin, seni korusun anlamındadır. Bu cümle içinde seyit Türkçeleşmiş Arapça; tu, per, ser; sen, kanat, baş anlamlarında Farsça; Hel, ocak, Ger Türkçedir. Divan-ı Lugat-üt Türk'de Hel = Elkuş olarak aynı anlamda gösterilmiştir.

Savaş yapılırken eğer bir Helkuşunun arkadan öne doğru uçtuğu görülürse savaşın kazanılacağına bir işarettir.

"Yakut Türkleri de kartalı koruyucu ruh sayarlardı. Yakutlara göre en korkunç and, kartal adı ile içilen anddır. Kartal adı ile yalan yere and içenlerin ocağı söner." (Şamanizm, s. 118)

Varto Tarihinde, s. 51 Karlı Ova'da kartal dağlarının kartal tepesinde Kartalık şehidi, Yakut Türklerinin koruyucu ruh olarak tanıdıkları kartalın, Tötemizm'den dağ kültüne geçmiş ve sonrada islâmlaştırılmış şeklidir.

ZAZALAR'DA MEZARLAR, ZİYARETLER, BAYRAMLAR ve DAĞ KÜLTÜ

Zazalar'da da şimdilik mezarlar islâm etkisi altına girmiş eski şekilleri artık kullanılmaz olmuştur. Fakat eski mezar taşları birer koç hey-

keli biçimindedir. Bu koçun iki sağrısı ölünün sağlığındaki yaşayışını canlandıran yontma ve kabartma resimlerle süslenir. Bunlardaki kılıç ve tüfek ölünün savaşçılığını; cezve, fincan, liğen, ibrik; konuk severliğini ve zenginliğini; el ele vermiş kız ve erkek resimleri yeni evli ve nişanlıları yani hayata doymadan ölenleri; belirten anılardır. Bu âdet en eski Türklerde ölü ile beraber gömülen kadınlarını, atlarını ve bütün sevdiği şeylerin, sonraları sembolize edilmiş devamını göstermektedir. Bu, Göktürklerde "mezar üzerine kurulan yapının duvarlarına ölünün resmini hayatında yaptığı savaşları resimle canlandırmalarına" benzetmektedir. (Şamanizm, s. 178)

"Türklerde Tanrı yoluna savaşan, Hakanı için can verenlerin ruhları iyi ruh Şal - Yine tarafından doğruca Tanrı katına götürülür." (A. E. 18)

Her yıl sonbaharda bütün köyler ölmüşlerinin hayratını verirler. Kurbanlar kesilir. Pilâvlar helvalar yapılır, âyinler tertip olunur ve okunmuş yemekler komşu köylere kadar dağıtılır. Herkes giyinir, kuşanır bu âdeta bir ecdadı anma törenidir. Bunlar bize Yakutlardaki sonbahar bayramlarını hatırlatmaktadır. İlk gün aydınlık Tanrı Ulutoyun; ikinci gün kötü ruhlardan Arsan - Duolay adına yapılan bayramlara benzemektedir. (Şamanizm, s. 102)

Yakutlarda Mayıs sonunda yapılan ilkbahar bayramı Kürtlerde Mart sonu veya Nisan başında yapılmaktadır. İnanca göre bu gece bütün dağlar, ağaçlar ve bitkiler, her yaratık Tanrıya secde eder ve o gün herkesin yıllık rızkı ve geleceği belli edilir. Her evde nüfus sayısınca ufak taş toplanıp akşamdan bacanın dış tarafında biryere bırakılır sabahleyin yoklanır hangi taşın altına kırmızı böcek girmiş ise o evin rızkı o nüfus'un yüzünden veriliyor denir. (V. T., 155) Trakya'da bu âdet daha başka bir şekilde yapılmaktadır. 6 Mayıs Hıdırellez (Hıdır İlyas) günü gecesi bir çömleğin içine evdeki nüfus adedince belirli şeyler konur. Çömlek akşamdan bir gül ağacının altına bırakılır. 6 Mayıs sabahı çömleğin yanına gidilir evvelden hazırlanmış mânilerden bir tanesi okunur küçük bir çocuğa çömlekden bir taş çektirilir. Söylenen mâni taşı çıkanın üzerine söylenmiş olur.

Görülüyor ki, aynı âdetler aynı inanışlar az çok değişmelerle Trakya'da ne ise Doğu - Anadolu'da ve Türkistan'da hâlâ birbirinin aynıdır.

Bu bayramlarda evlerde yemekler verilir ve yemeklerin sonunda ölmüşlerin ruhuna dua edilir. Bayramlarda bile ecdadın unutulmadığı onlara saygının selâmet getireceği inancı vardır.

Hunlar'da, Moğollar'da ilkbahar ve güz bayramları devletin dinî bayramları olmuştur. Moğollar'da ilkbahar bayramlarına (Örüs - Sara) derlerdi. Sürüleri otlatmaya çıkarma bayramıdır. 9 Mayıs'da yapılırdı.

Güz bayramına (Sagan - Sara) (Akay) bayramı denirdi. 28 Ağustos'da yapılırdı. Dersimde güz bayramı da yüce dağ başlarında yattığını sandıkları büyük ruhlar adına yapılmaktadır. Varto Tarihi, (s. 50) de Koş - Kar baba ziyaretine bütün halkın bayramlık elbiseler giyerek yiyeceklerle gittiklerini, herkesin orada neşeli bulunmak gerektiğini, gönüllerinde saklı dileklerini duadan sonra mezarın taşını öperek dile getirdik-

lerini, atlarını ziyarete çıkarken aşağıda bıraktıklarından tekrar aşağı indikten sonra düzlükde at koşdurduklarını ve bu arada davul sesine benzer sesler işitildiğini ve bunun Koşkar baba tarafından çalındığına inanıldığını yazmaktadır.

Varto Tarihinin yazdığı bu ziyaret ve âyinler Türkistan'da aynı adlar altında aynı inanışlarla hâlâ yaşamaktadır.

Sayın Abdülkadir İnan belki Varto'da bir köşkar dağının varlığını bile bilmeden Şamanizm Dergisinin, s. 134, 139 da Kırgız - Kazak Baksı dualarından söz ederken Varto'luların Köşkar dedikleri başka bir dağın adı da Koçkar olarak Baksı dualarında geçmekte ve bu dağda yatan evliyaya da Konurbaş (Koç) evliya denildiği görülmektedir.

Hormekliler konusunda Kırgız - Kazak ağzı ile aslını koyduğumuz bu duanın burada da bugünkü dilimize çevrilmiş şeklini alalım.

kızıl dağ başında kız evliya,
öküz dağ başında öküz evliya,
Koçkar dağ başında konurbaş (koç) evliya
tavdağı bulanın içten çıkar terleri,
bektav atabek azıl ölü desem ölü değil,
diri desem diri değil, ata korkurt evliya.

Kırgız - Kazaklar'da Koçkar dağ Çoruh'da Koçkar dağ, Varto'da Koçkar dağ, Kırgız Türkleri ile Zazalar arasında yeterli bir bağ kuramıyorsa; yine Varto'daki Kızevliya ile, Kafkas Oğuzları destanını yaratan Dede - Korkurt, (Atakokut) evliyalar da birer tesadüflemi yanyana gelmişlerdir.

Sonra Koçkar baba örneği yalnız da değildir. Koçkar için Kırgız - Kazak'larla yanyana olan bu inanışın yanıbaşında Altay Türkleri ile de aynı inançların paylaşıldığı görülmektedir. Nitekim yine Varto Tarihinde Hormek köyü üzerinde yükselen kutsal Sülbüs dağ ile Keçeli Uşakları, Arelliler, Lolanlılar ve Kamanlılar arasında kutsal tanınan Pülümür ilçe merkezinin batısında yükselen Sülbüsdağı ziyareti de Altaylıların ay ve güneşi temsil eden Sülmüşleri ile hiç farkı yoktur. Burada S — Ş, B — M yakın seslerinin değişimi vardır. Altay, Orta Türkistan ve Yakutların Bakşı dedikleri Kamlara Kırgız ve Kazaklar Ş yerine S deyimi ile Bakşı derler. Bin =Min, Ben = Men de olduğu gibi B yerine M'nin geçtiği daha önce de açıklanmıştı. Bu bakımdan Sülbüs ile Şülmüş arasında hiçbir fark yoktur. Bakşı duaları arasında (s. 129)

Ay künüm Şulmuştar, Bulut köstüü Tay Puura yani,

Ay ve güneşin olan Şulmus'lar (Sulbus'lar), bulut gözlü bugra hakan denilmektedir.

Sülbüs dağına ay ve güneş denildiği gibi yine Altay dualarında Altay dağına da (yer - su) Tanrısı gözü ile bakarak.

Azrayttan bala Kudun yayagan, arbadayttan maldıng kudun yayagan,

Aru Altay yerim - suula : Bura yaldu keng Altay,
Mung kulaktuu yerim - su, Aru Altay Captı Kaan,
Munu surap yadım.

yani

Beslenecek çocuk canını yaratmış, çoğalacak olan sürülerinin canını yaratmış mukaddes Altay (yer - su) Yum. Deve yeleli geniş Altay, bin kulaklı (yer - su) yum, kutsal Altay, Çaptı Hakan, bunları soruyorum. (dileyorum)

Şu halde inanç aynı, adlar aynı olan Altay, Yakut, Doğu ve Batı - Türkistan, Kazak, Kırgız Türkleri ile Kürt - Türkleri arasında ne fark var. Oradaki Türkler gibi buradaki Türkler de aynı adı taşıyan dağlardan aynı adı taşıyan evliyalardan yardım dilemiyorlar mı? Hormek oymağının çıldıran başkanı şifayı Sülbüs dağında bulurken Sülbüsün yanında da kaman yani Kamlar'ın bir oymak halinde bulunuşu bunların Türk oğlu Türk olduklarını göstermez mi?

Türklerde özellikle kutsal tanınan adların binlerce yıl değişmeden veyahut az bir değişiklikle korunduğuna en güzel örneklerden biri de Altaylarda bir de Sümer dağının bulunuşudur. Kam dualarına giren bu dağ adı bir oymağın da adı olmuş sonraları bu oymak kendi adı ile bir devlet kurmuştur. Sümerlerin de Türklüğünde şüphesi bulunanlara "Soydaş ruhları çağırırken okunan" şu Kam duasını dikkatlarına sunarız. Bu dua aradan binlerce yıl geçmiş olmasına karşılık soydaşlarını kutsallaşdırarak andıklarını da göstermektedir.

Yezim baskan, Sümör tayka yölögen, ak ülbürek silkingenn,
Ak yalamazı tögülgen, aydı kündi alkagan,
Ak tayım sergey (semenek)

YANİ

Yezim dağına basmış, Sümer dağına yaslanmış, Ak ülbürek (çaput)
Yelpaze edinmiş, Ak yalağası (külahındaki kuş tüyleri) dökülmüş,
Ay ve güneşe dua etmiş benim mübarek dayım (Semenek)

Görülüyorki Şaman inanışlarında kutsal tanınan şeylerin oymak adı da olduğuna birçok örnekler vardır.

Meselâ Karlık oymağının adı, insanları koruyan, at gözüne benzeyen gözleri 30 günlük yoldan gören, ay ve güneş kırıntısından yaratılmış, haberci Suyla ruhunun en yakın arkadaşı, Karlık ruhunun adıdır. (Şamanizm s. 34) Kaman oymağı adını, Kamlardan almıştır.

Haydaran oymağı adını, Kamların tepelerinde bırakdıkları saçın yani perçemin adı olan Aydar'dan almıştır. (A. E. s. 113) sonraları bu başına bir H alarak Haydar olmuştur.

Abbas uşakları oymağı adını, Yakutlarla Altaylıların en çok kurban sundukları kötü ruhlardan Abasi adından almışdır. Sonraları bunu Abbasi'ye çevirmek zor olmamıştır.

Keravi oymağı da adını, Kerey denilen dünyamızın cehennem idarecisi olan ruhun adından almıştır. Arapça çoğulu Keravi'dir. Nitekim Şaman dualarında Kara Kerey diye bir oymağın da adı geçmektedir.

Karaman oymağı da adını, bir cin adından almıştır. (Şamanizm s. 142) Afgan adı da yine bir takım ruhlara verilen bir isimdir. Şaman dualarında altmış Afganım denilmektedir (s. 144)

DAĞ KÜLTÜ

Şamanizm Dağları, ulu ağaçları, kayaları gölleri büyük ırmakları tanrılaşdıran bir inanıştır. Gök nasıl hem madde hem ruh anlamını taşıyorsa dağlar da hem madde hem ruhtur. Altay Kamlarının dualarında; İslâmiyetten sonra bile Altay dağları için "Hüküm yeri, kopmamak için hisse veren, yıpranmalmak için karar veren, ak başlılara rahat sağlayan, Atalarımızın, babalarımızın zamanında Tanrı olarak yükselmişsin, hisse ve yargı yaratıcısın kopanları bağlayıcısın. Esenlik sağlık veren her zaman ibadet olunan Yer-su yum bin kulaklı yer-su yum. Ormanlı Taş'lı Altay, Altay Tanrımızdır diye yalvarıyorum" diyor.

Bu açıdan Urartu ulusunun adını da incelersek tevrata kadar giren Ararat dağından almış olduğunu görürüz Urartu'daki Tu'sonradan memleket anlamına getirilen bir ek olduğu için kelimenin aslı Urar'dır bunun Samîlerce yapılan çoğulu Urarat olurki ses düzeni kuralına uyularak Ararat olmuştur. Demek oluyorki bu ulus adıda yer-su Tanrısına ve dağ kutsallığına inanan bir kavmin adıdır.

Bu dağ kutsallığı yalnız Kürt Türklerinde değil Anadolu Türklerinde de bugün hâlâ bütün canlılığı ile yaşamaktadır. İslâmiyet etkisi ile Tanrılık ruhunu kaybetmiş isede bunun yerini aynı dilekrin yapıldığını evliyalar yatırlar ruhu almışdır. Artık yağmur duaları dağ başında bunlar delaleti ile Tanrıya ulaştırılmak istenir. Dilekler için çaputlar yatır mezarlarının başındaki ağaçlara çalılara bağlanır. Hastalara şifa dertlilere deva yine bu yatırlardan niyaz olunur.

Sabahleyin güneşin ilk ışınların vurduğu ulu kayaların öpülmesi de bu kayaların kudsallığını göstermektedir. Biz Şaman Türklerin baksı ve Kam dualarında da Kaya adlarının ayinlerde yardıma çağrıldığını görmekteyiz. (Şamanizm 130 da) "Ey mukaddes büyükdağ, Kara kaya" yine (s. 127 de) "Akboz silsilesi, taşlı dağlar" denilmektedir.

Gerek Kürt ve gerek bütün Anadolu Türklerinde dağ başlarında tek başına kalmış bir çam ağacı, yine dağ başlarındaki kayın ağaçları, genellikle kıyıda köşede kalmış ulu ağaçlarla büyük ormanlar Yersup Tanrısının hatırası olarak kutsaldırlar. Aynı inanış Altaylarda Kırgızlarda ve bütün Türklerde birlik bir inanıştır. (s. 122) de "Dağlar başında yalnız çam ağacının başına çıktım yalnız kır size ayin yaptım" (s. 125) de "Altın yapraklı yetmiş yapraklı mübarek kayın ağacı ateş yerine yakın durma" (s. 131 de) "Tanrımız, bırakmayınız aylı güneşli Ayaz Hakan, çaputlarla süslenmiş mübarek bozkır, yapraklı mübarek kayın ağacı"

Anadolu'da birçok yerlerde dağ başlarında küçücük bir ormanın dikkat ve itina ile korunduğu oradan kimsenin tek bir dal bile koparmağa cesaret edemediği ziyaretlerin yatırların hışmına uğramaktan korkulduğu görülmektedir. Bunlar Şaman inanışlarının arta kalan geleneklerinin arta kalan izleridir.

KUTSAL SULAR

Kaynaklar ve Irmaklar;

Yer-su Tanrısının üç oğlundan; dağ, göl ve deniz'den, dağ ve dağa ilişkin ağaç ve karataşdan söz ettik. Sulardan kaynak ırmak ve göller üzerinde duralım.

Ulu dağların altında tazyikle süt gibi beyaz olarak çıkan kaynaklar genel olarak en kudsal sulardır. Bunların en güzel örneğini Munzur dağları güneyinde Ovacıkta Munzur çayını doğuran büyük ve tazyikle çıkan kaynak teşkil etmektedir. Küçük bir alandan koca bir çayın çıkmasını sağlayan ve kırk göze olduğu söylenen bu kaynak çıkdığı yerlerde bembeyaz görünür.

Burası bütün Tunceli halkı için kutsal bir kaynak olduğu gibi Munzur adı altında, Kalan yanında Harçik suyuna karışıncaya kadar devam eden kol da yine kutsal çaylardandır. Bir zamanlar bunun balığı bile yenmez suyu içine girilip kirletilmezdi yalnız sulamak için arklara alınabilirdi. Çünkü iyilik eden ruhlardandır. Her yıl bu su başında birçok kurban kesilir. Bu ibadet şekli İslâmiyetten sonra bir efsane ile evliyaya kurban şeklini almıştır. Efsane şöyledir :

Erkeği hacca giden bir kadın, evinde helva pişirmiş. Çobanına kocasının da helvayı çok sevdiğinden söz edince çoban hanıma bir sahana koy da götüreyim demiş. Kadın bundan çobanın helva hoşuna gittiği için bir parça daha istediği anlamını çıkarmış ve bir sahana koyarak vermiş sonra da bu olayı unutmuş. Kocası haçdan dönüşünde hayretler içinde, bir gün haçda iken bir elin önüne sıcak bir sahan helva koyduğunu helva sahanını görünce evlerinin sahanı olduğunu tanıdığını ve bunun bir mucize olduğunu anlatmış o zaman kadın geçen olayı hatırlamış kocasına çobanın sözlerini anlatmış hemen çobanı çağırtmışlar çoban elinde sütlerle gelirken kerameti açığa çıkınca sendelemeğe başlamış her sendeleyişinde sütler yere dökülüyor ve akmağa başlıyormuş kırk adım kadar yürüdükten sonra dünyasını değiştirmiş her adım attığı yerden sütler fışkırmış ve bu sütler biraz akdıktan sonra suya çevrilmiş ve buradan kocaman kutsal munzur çayı akmağa başlamış işte Munzurun kutsal oluşu iyi ruhların bu suda bulunuşu dolayısıyledir.

Türk Şaman dua'larında da İslâmiyetten sonra iyi ruhlar peygamberlerin adları ile anılmağa başlayınca Kırgız Baksıların dualarında (s. 141) "Su başında (kaynaklarında) Süleyman, su ayağında er korkut felaketleri sen korkut" denilmeğe başlanmıştır. yine (s. 142) de "su ayağında er korkut felaketleri sen korkut, baksıların piri sen değil miydin? gözünü sal, kolumu tut, baksı baba sen yardımet, sana dar yolda sığındım." denilirdi.

Varto Tarihinde de M. Şerif Fırat da "yüce dağların uçlarına, asırlık ağaçlara, Şehitlere (yatırlara) bir yerden akan sayısız pınarlara saygı gösterilir. Bunlara gerçekler ve erenler durağı denirdi" biçiminde Şaman inanışlarının Kürtlerde de olduğu gibi yaşadığını belirtmektedir.

Yine kutsal dağlardan çıkan ırmaklar gibi kutsal göllerden çıkan ırmaklarda kutsaldı. Nitekim abakan Türklerinin Kamkarı dualarında yar-

dım umdukları ırmaklar arasında çilay dağından çıkan çilay ırmağı da bulunmaktadır. s 126 "Altın gölün yanında, merhametli han Onırmak" da kutsal göllerden çıkan ırmaklarında kutsal tanındığını göstermektedir.

Dersimde de kutsal Munzur dağlarından çıkan Munzur çayı nasıl kutsal ise Buyer babadağından çıkan ve zel dağının altından geçen kutu deresi de o derece kutsaldır.

Bu inanışlar o kadar köklüdürki; Kutu deresinin Harçik suyuna karışdığı yerde yapılan bir asayiş kışlasının bir gece ansızın tamamen yer altına çöküşünü bir Haydaranlı bana şu şekilde anlatmıştır.

Kutu deresi bu dağların bekçisidir. orada kışla yapılması şanına halel getirmiştir. Onun için bu kışla yerin dibine çökmüştür. Fakat kutu deresinin üzerinde bulunan Zel dağı merhametli ve koruyucudur aynı zamanda habercidir. İçinde yüzlerce askerin ölmesini istememiş içlerinde sıtkı bütün birisine üç gece üst üste rüyasına girerek haber vermiş ve çökecek yeri gün ve saatini tamamen bildirmiş. Er buna can ve gönülden inanmış durumu komutanlarına anlatmış. Ona komutanları inanmamış. Sen delisin diye kovmuşlar. Fakat er düşünü adeta yalvarırcasına bütün erlere anlatınca onlarda inanmış komutanların bütün ısrarlarına rağmen o gece kimse kışlaya girmemiş bu durum karşısında komutanlarda dışarıda (yalvarmalarıyle) kalmışlar gerçekten gece yarısından sonra kayalık bir zemin üzerine oturtulmuş bu bina birdenbire büyük bir gürültü ile yere gömülmüştür. Şimdi toprak seviyesinden 3 metre aşağıda yalnız kiremitleri görünmektedir ve kışla bütünü ile yere batmıştır.

Bu olay zaten çok kuvvetli olan Şamani inanışlarını büsbütün kuvvetlendirmiştir. Yerinde yaptığım incelemede tek kişinin bile burnu kanamadan geçirilmiş olan bu olayın altıncı hisse sahip bir er tarafından haber verilmiş olduğu da bir gerçektir.

Göller :

Türk Şaman inanışlarında göller de Yer-su Tanrısının ruhunu taşımaktadır. Oğuz efsanesinde gördüğümüz gölde bir ağaç altında nurdan bir ruh olan kız Yer-su Tanrısını yaratan Ana Tanrıçadır ve aynı zamanda göl ruhunu taşımaktadır. Abaka Türkleri Kam dualarında (s. 125) çoban yıldızı Tanrının vasıfları sayılırken "sarı gölden su içen, genç Tanrıda (gökte) uzanan" deyimleri bulunmaktadır. (s. 126) da "Kum tepelerinde uzanan Tanrılı göl" bu kutsallığı açıkça belirtmektedir. Doğu - Anadolu'da yüksek dağ başlarındaki bütün krater gölleri hepsi kutsal birer göldür.

Pülümürde danzik bucağının Aşkirik köyü üzerinde 3000 rakımından fazla yüksekliği olan ve sık sık yıldırım düşmesi dolayısı ile top attığı sanılan hiddetli Buyer baba dağı tepesindeki Krater gölü de bunlar arasındadır. İnanca göre bu gölün dibi yoktur. Kutsal olduğu için girilmez. Giren kaybolur gider.

Yine bir Krater gölü olan yarısı sıcak yarısı soğuk suyu bulunan Nemrut dağı üzerindeki göl de birçok efsaneler kaynağı kutsal bir göldür.

Denizler :

Türklerin Şamanizm çağındaki inançlarına göre, Denizler ayın ve güneşin varıp istirahat ettiği yerlerdir. Geceleri Güneşin gündüzleri Ayın meskenidir. Abakan Kamları (s. 127) da "Ayın ve Güneşin" vardığı Gök deniz ruhundan medet ummaktadırlar.

Doğu - Anadolu'da deniz bulunmadığı için bu inanışa değinen söylentilere rastlanmamıştır. Fakat bu inanışına giren, oğulları göl, dağ, deniz olan Yer - Su Tanrısının birer ruhu olduklarına göre ötekilere inananların buna da inanacaklarına şüphe yoktur.

Gök Tanrı ve Yer - Su Tanrı hakkında yaptığımız bu açıklamalardan sonra konumuzu tamamlayabilmek için bir noktaya daha dikkat etmek gerekmektedir. Bütün Şaman ve Baksı dualarında ve Varto Tarihi bildirilerinde daima Ay ve Güneş deyimi kullanılmakta Ay ruhu her zaman başta konuşulmaktadır.

Alevîlerin ay, Ali'nin; Güneş Muhammet nurudur, demeleri ve Muhammed nurunun Ali nurundan yaratılması ay sözünün öne getirilmesi sebeplerindendir. İlk önce gök var olduğundan Ali Gök Tanrıdır. Ali sırdır denilmesi Gök âleminin ve Gök'ün nezaman var olduğunun bilinememesindendir. Küremiz yani dünya Gök - Tanrı tarafından yaratıldığı için Muhammet küre yani Yer - Su Tanrısıdır. Yaratan Bir Tanrı olduğuna ve yaratıkların hepsi bundan nur aldıklarına göre Bir - Tanrı Gök - Tanrısıdır. Viranî'nin nazımlarında herşeyi Ali'de toplaması bu Bir - Tanrı (Vahdeti - Vücut) Felsefesinin sonucudur.

Görülüyor ki, Caferî mezhebinde olanlar Şaman inanışlarını İslâmî etkiler altında pek az bir farkla aynen yaşamaktadırlar. Şaman âyinlerinde nasıl içki şart ise onlarca da içki artık haram değildir ve âyinlerde bir şart halindedir. Kur'an âyetlerindeki hükümlerde içki hakkında çeşitli bildiriler vardır. Bunlardan hangisinin önce hangisinin sonra indiği kesinlikle bilinememektedir. Caferîler, yasaklayan âyetlerin önce, hafifletici âyetlerin sonra geldiğine inanmaktadırlar. İçki sevgiyi kamçıladığı için âyinlerde ışkı ilâhiye yardımcı olarak görülmektedir. Fakat bu hal ve bu inanışlar Sünnî ve Şâfii Kürtler'de diğer Sünnî Anadolu Türklerinden farksızdır. Onlar da içkinin katresi haram olduğu gibi Hak, Âli, Muhammed üçlemesi de küfürdür. Hazreti Âliye sevgi bütün tarikatlerde esas olduğu halde onu tanrılaştırmak İslâmiyete aykırı ve küfürdür. Fakat bütün bu İslâmî inanışlar yanında iyi ruhlar, melek, kötü ruhlar cin ve peri olarak hâlâ inanışlarında yerlerini korumakta ziyaretlerin, ulu ağaçların, göller ve derlerin, bâzı kaynakların, dileklerini yerine getireceğine ve hastalananı iyi edeceğine inanmakta kamların yerini Şeyhler almaktadır. Bu çeşit inanışlarda Sünnî, Şâfii, Caferî mezhebindekileri birbirlerinden ayırmağa imkân yoktur. Batı - Anadolu'da bir Yörük bir Türkmen neye inanıyorsa Doğu - Anadolu'da da Sünnî Kürt aynı şeye inanmaktadır.

Dr. Minorsky özellikle Zazaları İranî bir kavm olarak göstermeğe çalışırken Zazaların çoğunluğunu teşkil eden Caferî mezhepli Dersim'lilerin bu inanışlarından hiç söz etmemekte ona karşılık "bununla beraber, azçok Şii vasfı gösteren müfritlik, daha ziyade Kürdistan'ın gerçek Kürt olmayan İran kabileleri arasında taraftar bulmaktadır" dedikten sonra bunların "Guran Zazalar olduğunu belirtmektedir (İs. An. 1110 - 2)

Halbuki şimdiye kadar yaptığımız açıklamalar göstermiştir ki, asıl Türklüklerini olduğu gibi koruyabilenler, Caferî yani Şii, Zazalardır.

Hakikî Kürt diye vasıflandırdığı cenup ve Kafkas İran Kürtleri için de, İslâmiyetden önce bunların ağaçlara tapan ve bakırdan yaptıkları tasvirlere (yani Ongunlara) kurban kesen kimseler olduğunu Şeytanlara kurban kesdiklerini de belirtmektedir, demek oluyor ki, bütün Kürtlerin ilk dinleri Şamani bir inanış idi. Zira Erlik Han dedikleri şeytan korkulan bir ruhtu ve kurbanlar ençok şerlerinden korkulanlar için kesilirdi.

Sonra Guranlar yalnız Zazalar'da değildir. Bunlardan başka Minorsky'nin asıl Kürt dediği Kurmançlar da Gurmanca konuşmakta ve asıl Guran adını taşıyan oymaklar da bunlar arasında bulunmaktadır.

Minorsky'nin iddialarının nekadar boş ve gerçeklere aykırı olduğunu bundan daha iyi gösteren bir belge olamaz.

Dr. Friç ve Malkolm, Kürtlerin dini hakkında daha gerçeğe yakın görüşler ileri sürmüşlerdir. Kürtler eserinde Dr. Friç "Kürt milleti dağınık ve her aşiret bir özellik taşımaktadır. Bunun içindir ki, İslâmiyetin tarzı aynı şekilde değildir. Çünkü aşiret hayatında gelenekler pek kuvvetlidir. Bu yaşayış şekli, din gibi âleme yayılan bir takım nazariyelerle anlaşamaz. Sonra yaşayış alanları da dardır. Hareketlerinin hiçbir bağla bağlanmaması ve göz altında bulunmaması bu halka yüksek sorumsuz bir serbestlik verir. İstediği şekilde yaşar. Küçük ve sahipsiz alanlar içinde kanun yapıcısı gibidir. "Onlar istedikleri şekilde bir İslâmiyet şekli yarattılar... İslâmiyet Kürt hurafatına esaslı bir etki yapmamıştır" denilmektedir ki, çok doğrudur. Araplara daha yakın bölgelerle ovalarda İslâmiyet daha çok etki göstermiş ve eski inanışların çoğu unutulmuştur. Çok dağlık bölgelerdeki etkileri pek azdır.

Türk Şamanizmi ile özellikle Zaza Kürtleri arasında yaptığımız karşılaşdırmalarda bize bu gerçeği bütün çıplaklığı ile göstermiştir.

Ortada başka hiçbir benzerlik dahi olmasa bu inanışlar bile başlı başına Kürtlerin Türklüğünü ortaya koyacak derecede kuvvetlidir.

KÜRT DİLİ ve Ayrılış NEDENLERİ

Birçok bilginleri şaşırtan ve Kürtleri Ârî bir ırk olarak görmeğe yönelten en kuvvetli dayanak dilleri olmuştur. Gerçekten ilk bakışta Acemceyi andıran bu dil hakkında Minorsky bile "Farsça gibi Kürtçe de Garbî İranî dillerinden olmakla beraber menşe'de Farsça'dan ayrıdır" demek zorunda kalmıştır.

Ve yine "Garbî - Farsça, Şarkî - İranca yani Sogd ve Sak dillerinden ayrılan şimâl ve cenup kolları arasında tedahüller arzetmektedir" dedikten sonra da "bu karışıklığı ve bugünkü lisanlarda birbirine yabancı un-

surların bulunmasına rağmen umumî heyeti ile Kürtçe Farsça'dan tamamen ayrı bir mahiyet göstermektedir" demekte ve eğer elimizde bugünkü edebî Farsça'dan daha önce yazılmış Kürtçe eserler olsa idi bu farkın daha açık bir şekilde görüleceği belirtilmektedir.

Yine Minorskî Kürtçe'nin Farsça'dan ayrı özelliklerini de şu noktalarda toplamaktadır.

A — Kendisine göre özelliği olan bir konuşma şekli,

B — Aynı kökten gelen sözlerin ses bakımından esaslı surette değişmiş olmaları,

C — Şekil ayrılıkları,

D — Nahiv farkları,

E — Kelime ayrılıkları gibi.

Biz Birinci Bölümde Minorki'nin yazılarını eleştirirken bu konuya da değinmiş ve Kürtçe'nin ana kuruluşu bakımından Türkçe'nin aynı olduğu cümlelerde fail evvel mefûl sonra ve fiilin en sonunda bulunması ve dilde Türkçe sözlerin çoğunlukta olduğu belirtilmişti.

Burada Kürtçe'nin birbirinden çok farklı Lehçeleri hattâ birbirinden ayrı dilleri üzerinde durmak da konumuzu aydınlatacak durumdadır.

Eğer Kürtçe yalnız İran dilinden ayrılma bir dil olsaydı bukadar büyük Lehçe farklarının aynı bölge içinde doğmaması gerekirdi.

Evliya Çelebinin Kürtçe'de 15 Lehçe farkı göstermesine karşılık şerefnâme bunları birbirine yaklaştırarak dört büyük gurupta toplamakta ve bunları Kurmanca, Lurca, Lek (Kelhurca) ve Guranca diye ayırmaktadır.

Minorsky, "Kurmanç kelimesinin menşei bilinememektedir" dedikten sonra " acaba bu Kürt ismi ile diğer bir Medya adının birleşimi midir?" diye soruyor. Biz ona kitabımızın Üçüncü Bölümünü tamamen bunun ispatına çalışarak yaptığımız açıklamalarla cevap vermiş bulunuyoruz.

Kurman, Gur sözünün yüceltme eki olan man ekini alarak Gurman - Kurman olmuş halidir. Yani Türk nasıl Türkman olmuş ise aynı kural Gur içinde uygulamıştır. Bunun en açık delili Guran diye ayrıca gösterilen topluluktur. Guran da Farsça An çoğul eki almış Gur-an'dır ki, Gur - lar demektir. Dil bakımından olmasa bile soy bakımından Guran ile Gurman - Kurman aynı şeydir. Sondaki (Ç) eki kıskanç'daki (Ç) eki gibi Türkçe'dir. Dağlı dilinde uzağa ses işittirebilmek için sözlerin sonu çoğunlukla o ile biter.

Gurlar kesinlikle Türk olduklarına göre Zaza diye belirtilen Guranlar yani Gurlarla, Gurmanların da Türk olması gerekmez mi?

Oymaklar ayrı ayrı incelenirken birçok aşiretlerin hem Kurmançlar ve hem de Zazalar yani Gurlar arasında yer aldıklarını görmüştük. Haydaranlılar Şeyhanlılar Sidanlılar ve bunun gibi daha birçok oymaklar aynı

adı taşımalarına rağmen hem dil ve hem de inanış yani mezhep bakımından birbirinden ayrılmışlardır. Bu bakımdan bunları ayrı ayrı soylar olarak göstermeğe imkân yoktur. Fakat bugün Guranca yani Zazaca konuşanla Gurmanca konuşan birbiriyle anlaşamayacak derecede ayrılmış durumdadırlar.

Bu gerçekler karşısında, dil nasıl olur da, bir milletin kesin olarak soyunu gösteren bir belge olur. Dil birçok etkiler altında her zaman değişebilir ama adlar kolay değişmiyor. Hele bu adın sahibi Türkler olursa.

Biz, bunun içindir ki, dil üzerinde değil de, ad üzerinde durmayı ve bunu inceleme konusu yapmayı daha uygun bulduk.

Bir dilin Türkçeden döndüğünü anlatan en belirli ölçü o milletin cümle kuruluşunda güttüğü sıradır. Bütün Arı, Samî Hind-u - Avrupaî dillerinde fiil evvel, mef'ul sonra ve fail en sonda yer aldığına göre; yalnız Türkçe'de fail evvel ve fiil'in en sonda gelişi özelliklerin en karakteristik şeklidir.

Türkçe düşünenler kelimeleri değiştirseler dahi söz kuruluş düzenini çabuk çabuk değiştiremezler. Örnek olarak bir Guranca yani Zazaca, bir de Gurmanca yani Kurmanço iki cümle alarak çözümleyelim.

Zazaca için daha önce verdiğimiz dua örneğini ele alalım.

Hel - Ocag-ı Seyyid-i tu sero perora gero. Yani

"Seyit Ocağının kartalı senin başına kanatlarını gersin" demektir. Burada (Seyit Ocağının Kartalı), fail; (senin başına kanatlarını) mef'ul; gersin, fiil'dir. Terkipler dışında kelime kelime Türkçe kuruluş düzenindedir. Sözlerden de Hel, Ocak, Ger Türkçe Tu (Sen), Ser (Baş) Perora (Kanatlar) Farsça olup eski Osmanlı Türkçesinde de kullanılan sözlerdir. Seyit sözü bütün Müslümanlarda kullanılan Arapça bir sözdür.

Kurmanca'da da hal böyledir. Nazımda bile yine fail evvel fiil sonra gelmektedir. Yine örnek olarak İstanbul'da çıkan ve Kürtlerin Türk'lerden ayrı Ârî bir kavim olduğunu ileri sürerek Kürtçülük amacı güder Dicle - Fırat gazetesi 1 Kasım 1962 tarihli yayının dördüncü sayfasında Rahşan imzalı şu nazma bir göz atalım.

ji Kürt pirsine Rikne İslâme çine?
gotiye : Sevmu salat, hacü zekât
se resek fişek u tuvingek zoldat

YANİ

Kürde sormuşlar İslâmın rüknü nedir?
Cevap veriyor : Oruç ve namaz, hac ve zekât
Üç bağ fişek ve asker tüfengi.

Burada da Kürt fail, Pirsine (sormuşlar) fiil, yine rikne İslâme (İslâmın Rüknü) fail çine (nedir) fiil. Verilen cevapta sözler yine Türkçedeki aynı sıra ile birbirini takip ediyor. Kelimeler ne olursa olsun bu bize Kürdün de konuşurken Türkçe düşündgünü gösteriyor.

Kelimelere gelince : Pirsine Farsça kökten bozulma, sé yine Farsça, rükün'den rikne ile savm (oruç), salat (namaz), haç, zekât Arapça; fişek, tüfek Türkçe; çine, gotiye bugünkü Kürtçe; soldat Rusça. Kuruluşu tamamen Türkçe olan şu yazıda kelimeler tıbkı Osmanlıca'da olduğu gibi her milletten alınmış sözlerle dolu işte Kürtçe denilen dil budur.

Görülüyor ki, ayrı bir ırk ve millet karakteri verecek bir dilleri de yoktur. (Kürtler, s. 14) de Prof. Veber'in "Kürt lisanı bir lisan halitası da değildir. Belki bir kelime halitasıdır" derken nekadar haklı olduğu görülmektedir.

Gerek Gurmanca'da gerek Zazaca'da 27 kelime Rusça söz tespit edebilmiştim. Bunların arasında, tüfek, fişek gibi son icadlardan olupta Türkçeden alınanlar gibi olanları hariç, meselâ tuz (sol) gibi öteden beri gerek kendileri gerek hayvanları için en büyük ihtiyaç maddesinin adı Rusça oluşu üzerinde durulması gereken bir konudur. Tarihte Diyarbakır'a değil Doğu - Anadolu'ya yaklaşmış bir Rus hâkimiyeti olmadığına göre bugün Kürt dediğimiz bu oymaklardan bir kısmının vaktiyle Karadeniz kuzeyinde Ruslar'a komşuluk ettiklerini ve tuzu onlardan aldıkları için onların kullandıkları adı benimsedikleri anlaşmaktadır. Biz oymakları ayrı ayrı incelerken bunlardan bâzılarının Rumelin'den gelen Yörüklerden yani Uzlar, komanlar ve hattâ Bulgar Türk'lerinden olduklarını da belirtmiştik. İşte görülen bu Rusça sözler şimdiki Kürtçe denilen dile onların katgılarıdır.

Şimdi Kürtçe diye bildiğimiz sözlerin inceden inceye kökleri araştırılacak olursa bunların da asıllarını eski Türkçe'de bulmak mümkündür.

Saint Petersburg Akademisinin yayınladığı 8308 sözlü "Kürtçe - Rusca - Almanca" Lûgat kitabında 3083 sözün Türk (Eski Türkmence) olduğu belirtilmektedir. Eski Türkçe esaslı şekilde incelenmemiş Arapların ve Acemlerin eski Türkçeden aldıkları ve kendi kurallarına göre değiştirdikleri sözler de ayırdedilmemiş olduğundan Türkçe'nin daha da ortacağında şüphe yoktur. Zaten Osmanlı Türkçesinde yer almış olan 1030 Farsça, 2000 kadar Arapçayı Kürtler için, Arapça ve Farsça saymak da hatalı olur. Zira Türkçeye geçen aynı kelimeler Türkçe'den Kürtçeye geçmiş de olabilir.

Gurca ve Gurmanca hakkında ileri sürdüğümüz bu görüşü Lurca içinde söyleyebiliriz. Gerçi Lurlar büyük bir topluluk olarak İran Kürtleri arasında yer almakta ve bizim konumuz daha ziyade Türkiye'deki Kürtler üzerinde toplanmakta ise de Lur topluluğuna giren oymaklardan bâzıları Türkiye'de de Zazalar ve Kurmançlar arasında da yer almaktadır.

İran Kürtleri dil bakımından iki büyük kısma ayrılmaktadır. Lur, Zeban (Lurca konuşanlar), Kürt Zezan (Kürtçe konuşanlar).

Dr. Friç bu ayırmayı çok önemli bulmaktadır ki,

"Kürt kabileleri arasındaki ırk ayrılıkları bu iki esaslı şubedeki kadar açık değildir. Bütün Avrupa tarihcileri gibi Firdevsi'de Şerhnâmesinde Lur'ların Kürt olmadıklarını Hindistan taraflarından geldiklerini

ve pek hususî bir Lehçe isti'mal eylediklerini söylüyor" demektedir. (Kürtler, s. 33)

Bu kaydı Şerefnâmede bildirmekle beraber, bâzı belirsiz bağlarla yine Kürtleri Lur'lar sırasına koymaktadır ve doğrudur. Çünkü onlar da Türkdür. Fakat sonradan geldikleri için kendilerinden önce gelmiş ve Acemlerle yakın ilişki kurmuş Kürt'lerden ayrı ve İran'da o zaman çoklukla bulunan Türkmenlerin diline yakın bir dille konuşmaları aradaki bu farkı yaratmıştır. Aynı ahlâk, âdet ve törelerle yaşadıkları, aynı tabiat şartları altında bulundukları müsteşriklerce de kabul olunmaktadır.

"Züzde-tüt-Tevarih"de Lur'ların Pençap havalisinden Göl adında bir şehirden geldiklerini bildirmektedir. Firdevs'i Şerhnâmesinin (II. s. 527 - 528) de Kürt olmadıklarını söylediği bu kavmin İran'ın diğer aşiretlerine tamamen benzediğini bildirmesi de önemlidir. Behram - Gür çağlarına uzanan bu göçme işinin Firdevsi'nin kitabını yazdığı sıralarda İran'da birçok Türkmen aşiretleri bulunuyordu. O halde benzetilen oymaklarda bunlar olacaktır.

Sir Malkolm "İran Tarihi" adındaki eserinin (I. s. 169 - 170) de Lur'lar kendilerine Kaouly (Güllü) ismini verirler İran'ın Şantöz ve Dansözleri de bu adla çağrıldığına göre Lur - Zebanların bu gibi eğlenceye düşkün oldukları da anlaşılmaktadır. Bu hal Malkolm'a göre Türkmenlerin özel yaşayışlarına pek uygundur. Halbuki özellikle eski İran'da Zerdüşt dini bu gibi eğlenceleri menetmiştir. Kürtlerin eski dinlerinin Zerdüşt dini olduğunu söyleyenlere karşı bu halleri açık bir yalanlamadır.

Bunları çok iyi inceleyen Sir Malkolm, Lur Zeban'ların dillerinde Türkmenlerle beraberlik olduğuna da işaret etmektedir. Buna dayanarak Dr. Friç Kürt, Lur, Türkmen aşiretleri arasında sıkı bir değinme ve kaynaşma olduğu kanısındadır.

Bunu bizde, oymakların incelenmesi sırasında dördüncü bölümde aynen görmüş bulunuyoruz. Türklükleri tamamen açıklanmış olan Bahtiyar uşakları ile İran Kürtlerinin en kuvvetli oymaklarından Lurca konuşan Bahtiyarilerin aynı olduğunu büyük Lur oymakları arasında adı geçen Alanî yani Alanlılarla Dersimli Türk Alanlıların aynı bulunduklarını; Şeyh Hasanlı Bit Uşakları ile Bit-u-Vend'lerin yine bir asıllı oymaklardan bulunduğunu; görmemek kabil değildir.

Küçük Lurlar'daki Ebül Abbas aşireti ile Zazaların Şeyh Hasanlı Kolundaki Abbas Uşakları Sit-uVend oymağının Sit (Şit) lerden başkası olmadığı da bunu göstermektedir. Şitlerin Karadeniz kuzeyinde ve Tuna boylarında görüldükleri göz önüne alınırsa Türklüklerinde hiç şüphe kalmaz.

İran oymaklarından Kürt Zebanlar Guranlardan başkası değildir. Onlarda Guranca'nın başka bir Lehçesi ile konuşurlarsa da fark azdır.

Nitekim Kürtzeban olarak gösterilen bu oymakların adları da bunların Guranlar gibi açık şekilde Türk olduklarını göstermektedir. Bunlardan :

Erdelânî, (Erdelli) demektir. Romanya'daki Erdelden gelen Yörük oymaklarındandır veya bir bölümü Erdele giderek adını oraya veren Türk oymaklarındandır. Kaçanlu veya Koçanlu oymağı da; bugün Trakya ve Bulgaristan'da bir bölümü bulunan Kara - Kaçanlardandır. Kara - Koçan ilçesi de bunların bir zamanlar Bingöl dolaylarında da kaldıklarını gösterir.

Tileku, yani Tilekliler, Maraş, Malatya, Elâzığ, Tunceli ve Erzincan-da birçok köyler, bu adı taşıdıklarına göre, buralarda dolaştıktan sonra İran'a geçtikleri anlaşılan bir Türk oymağıdır.

Sekizi; daha önce açıkladığımız Sekizli oymağıdır.

Uraman; Urların yüceltme eki man almış halidir.

Guran; Gurlar demektir.

Beşparmak; İzmir ve Çal dolaylarındaki dağlara adını bırakmış bir Yörük oymağıdır.

Menemi; Menemenden giden Yörükler'dendir.

Mekri, Mukri ve Şıkaki'ler hakkında evvelce yeterli bilgi verilmişti. Cihanbeylu, Safranlu, Modanlu, Ambadlu, Pazuki (Pazulu), Gülyağı oymakları da adı üzerinde Türk oymaklarıdır. Konumuz İran Kürtleri olmadığı ve esasen bunların birçokları hakkında daha önce çeşitli kollarda yeterli bilgilerle Türklükleri açıklandığı için burada ayrıca üzerlerinde durulmamıştır.

Yukarıda sözü geçen Dicle - Fırat gazetesinde ayırıcı Kürtçülerden imzasını bile atmaktan çekinen biri tarafından Kürtlerin menşei hakkında yazılan bir yazının sonunda Kürtlerin Ârîlerden olduğunu göstermek için Gürcülere yaklaşmayı faydalı saymış olacak ki, yazısına şöyle son vermiştir. (Sir Henry Howarth'ın Georgraphical Journal, Şubat 1894, s. 93) de "Tarihin başlangıcında, Türk - İran bölgesinde bulunan bütün dağlı halk aynı ırka mensuptu ve belki de hepsi Gürcü dilini konuşuyordu" demektedir.

Bizde tamamen aynı kanıdayız ve bunu belki ile değil, kesin olarak ortaya koyabilmek için koca bir Üçüncü Bölümü Gurların aydınlanmasına ayırmış bulunuyoruz. Yalnız bizim açıklamalarımızda bütün halk, Ârî sanılan Gürcü dili ile değil Gürcülerin de içinde bulundukları Gur Türklerinin diliyle konuşuyorlardı. Bu bakımdan Gürcüler de Ârî değil Gurcu yani Gur Türklerindendir.

Minorsky'de "Kürtçe, halk Arapçasından Osmanlı Türkçesinden Aramî ve Ermeniceden kelimeler almıştır. Ayrıca Gürcü ve Ermenicenin henüz meçhul bulunan müşterek menbalardan istifade etmiş olmaları ihtimal dahilindedir" derken bu meçhul menba'ların da yine Türk kaynakları olduğu Frikler ve Ermeniler konusunda bütün açıklığı ile ortaya konmuştur.

Her ne yönden bakılırsa bakılsın Kürtleri Türklerden ayırmağa imkân yoktur. Kürtler; Selçuklular, Karakoyunlular, Aydın oğulları, Germeyan oğulları, Danişmendli'ler gibi bir Türk kolu bir Türk uruğudur.

U M U M İ   F İ H R İ S T

İ Ç İ N D E K İ L E R

I. BÖLÜM KONULARI

Sayfa

II. BÖLÜM KONULARI

III. BÖLÜM KONULARI

IV. BÖLÜM KONULARI

Sayfa

Sayfa

V. BÖLÜM KONULARI

Akkoyunlular, Karakoyunlular gibi koca - koca devletler kuran Türk boyları buhar olup uçmamışlardır. Yine kendilerinden olan Kürt - Türkleri ile kaynaşıp birleşmişlerdir. Bugünkü Kürtlerin ataları arasında bunları bol bol bulmak mümkündür.

Bu bakımdan uzun yılların etkisi altında dillerine karışan yabancı sözlere bakarak onları bizden ayrı sanmak çok büyük bir haksızlık ve yanılma olur. Böyle bir ayırma hevesine kapılmakta soyunu inkâr etmek demektir. Buna en güzel cevabı Ziya Gökalp vermiştir. Enver Behnam Şapolyo'nun kitabından şu işten gelen haykırışını alalım.

BANA TÜRK DEĞİL DİYENE

"Ben Türküm" diyorsun, sen Türk değilsin.
"Ben islâmım" diyorsun, değilsin İslâm.
Ben ne ırkım için senden vesika,
Ne de dinim için isterim i'lâm.
Türklüğe çalıştım zevkim için
Ummadım bu işten asla mükâfat
Bu yüzden bu kadar felâket çekdim.
Hiç bir an esefle demedim heyhat
Hattâ ben olaydım Kürt, Arap, Çerkez,
İlk gayem olurdu Türk milliyeti.
Çünkü Türk kuvvetli olursa mutlaka
Kurtarır her İslâm olan milleti.
Türk olsam olmasam ben Türk dostuyum.
Türk olsan olmasan sen Türk düşmanı
Çünkü benim gayem Türkü yaşatmak
Senin öldürmek her yaşayanı
Türklük hem mefkûrem hem de kanımdır.
Sırtımdan alınmaz çünkü kürk değil
Türklük hadimine Türk değil diyen
Soyca Türk olsa da piçdir Türk değil.

ZİYA GÖKALP

TÖRE ve ADETLER

KÜRTLERDE KARAÇARŞAMBA ve ERGENEKON

Bu konuda uzun boylu duracak değilim Anadolu - Türklerinin özellikle Yörük ve Türkmenlerin düşünüş, töre ve âdetleri ne ise daha saf ve daha eski şekilleri ile olduğu gibi Kürtlerde bulmak kabildir.

Daha eski şekilleri ile derken şunu açıklayayım ki, bizde kaybolan bâzı Türk gelenekleri onlar da hâlâ bütün canlılığı ile yaşamaktadır.

Pülümür'de şahit olduğum ve Ocavık genel hal raporlarında da gördüğüm bir olayı burada anlatmak suretiyle unutulmuş bu eski geleneklerden birini canlandırmak isterim.

Kürtlerde bir Kara - Çarşamba günü vardır. İlk önce şunu da söyleyeyim ki, Kara, Türk'lerde kutsal bir renkdir Güneşin ışınlarının ilk vurduğu Kara - taş Dersimde öpülür Karadağ kutsaldır. Belki Hacer-ül-Esved de kutsallığı bu Türk inanışından almıştır. Kara oğlan, Kara yağız, deyimleri övgü yerine söylenir. Bu bakımdan Kara - Çarşamba'da kutsal bir günün anlamı vardır.

Bu ad Martın ilk Çarşambasına verilir. O gün benim gördüğüme göre erkekler alınlarına bir kara sürerek ırmaklara göllere giderek bu karaları temizliyor ve sulara karşı dua ve niyaz'da bulunuyorlar. Yabanî gül ağacının iki ucu kesilmemek suretiyle ortasını yararlar, sonrada iki ucundan tutarak birbirine yaklaştırmak suretiyle bir daire şekline sokarlar. Hastaları bu gül ağacını yarılması ile yapılmış delikden geçirirler bu suretle hastalığın iyi olacağına inanırlar. Duaları önemlidir. Bizi kurtardığın bugünün hürmetine hastamıza da şifa ver" diye niyaz olunur.

O gün ayrıca kurt ağzı da bağlanır. Yine bir gül dalına çaput bağlanırken " ey ulu rayber" (rehber), Ey yol gösterici bugünün yüzü suyu hürmetine sürülerimize dokunma diye yakarılır. Fakat onlar bunun nereden gelme bir gelenek olduğunu bilmezler.

Fakat dikkat olunursa alna sürülen kara, kurt ağzı bağlama, gül dalından delik yapıp geçme bize Ergenekon efsanesini hatırlattığı gisi dualar da bunu göstermektedir. Bu geleneği Ergenekon efsanesi ile karşılaştırırsak; düşmanlarının saldırısından kurtularak sarp kayalıklar arasında Ergenekon vadisine sığınan bir çift Türk, geldikleri yolu kaybederek yıllar boyunca orada küçük bir alanda kalmışlar sayıları çoğaldıkça sürülerinin ve kendilerinin yiyecekleri daralmış ve artık açlık başlayacağı bir sırada sürülerini boğazlayan bir kurdun peyda oluşu tehlikeyi büsbütün büyütmüştür. Ozamana kadar görünmeyen bu kurdun nereden geldiği gözetlenerek onun geçtiği deliği ateşler yakarak büyütmek suretiyle yol açılmış ve herkes bu isli yoldan geçerek üzerinde gürül gürül bir ırmağın aktığı geniş bir alana kavuşmuştur.

Yüzlerce körüğün işlemesi yakılan ateşin dağı eritmesi ile açılan isli geçitten geçenlerin ilk yapacakları iş yıkanmak olacaktır.

İşte alınlarına sürülen kara o günkü hallerinin bir belgesi; yabani gül ağacından yapılarak içinden geçilen delik Ergenekon'dan çıkışlarını sağlayan deliğin bir sembolü, Ulu rehberde Türklerin ünlü Bozkurdu'dur.

Türk ocaklarının açıldığı ilk günlerde Ergenekondan çıkış gününü belirtmek için birçok yayınlar yapılmıştı. Bâzıları Dokuz sayısının Türklerdeki kutsallığının Ergenekon'dan Kurluşun bugüne rastlamasından ileri geldiğini düşünerek bunu Sultan Nevruz dedikleri Rumî tarihle Mart dokuzuna rastlatırlarsa da Takvim yıllarının değişik ve daha sonraları düzenlenmiş olmasına göre bunu dokuz sayısının kutsallığına bağlamak

doğru olamaz. Buna karşılık Martın ilk Çarşambası her takvime uygun düştüğünden bugün; Ulu yol gösterici diye adlandırılan ve sürülerine dokunmaması için dualarla ağzı bağlanan kurt sembollerine bakılarak, Ergenekon'dan çıkış günü olduğu açıkça görülmektedir. Zazalar aslını bilmeden onu da sır âlemi içinde yabancılardan saklı kendi aralarında kutsal bir gün olarak hâlâ kutlamaktadırlar. Bizden daha saf, daha öz bir Türk olduklarını gösteren bu örnekten sonra başka birşey yazmak lüzumunu duymuyor ve bununla eserime son veriyorum.

S O N